

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2021

จากการคุมขังสู่การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506

ศรัณยู เทพสงเคราะห์
คณะอักษรศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [History Commons](#)

Recommended Citation

เทพสงเคราะห์, ศรัณยู, "จากการคุมขังสู่การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506" (2021).
Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). 5280.
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5280>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

จากการคุมขังผู้การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FROM IMPRISONMENT TO CORRECTIONS: THE TRANSFORMATION OF MODERN
THAI PUNISHMENT, 1890–1963

Mr. Sarunyou Thepsongkraow

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in History

Department of History

FACULTY OF ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2021

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

จากการคุมขังสู่การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการ
ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506

โดย

นายศรัญญ เทพสงเคราะห์

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาพล ลิมอภิชาติ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาพล ลิมอภิชาติ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ธิปดี บัวคำศรี)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.พิมพ์มนัส วิบูลศิริ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์ ดร.ตามไท ดิลกวิทยรัตน์)

ศรัญญ เทพสงเคราะห์ : จากการคุมขังสู่การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการ
ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506. (FROM IMPRISONMENT TO
CORRECTIONS: THE TRANSFORMATION OF MODERN THAI
PUNISHMENT, 1890–1963) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.ธนาพล ลิมอภิชิต

ราชทัณฑ์หรือการลงโทษของรัฐเป็นกลไกหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาและ
เป็นเครื่องมือในการใช้อำนาจของรัฐอย่างชัดเจนและตรงไปตรงมาผ่านการลงทัณฑ์ผู้ฝ่าฝืน
กฎหมายหรือระเบียบทางศีลธรรมของผู้มีอำนาจ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา
กำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ในช่วง พ.ศ. 2433-2506 โดย
พิจารณาแนวคิด วิธีการ รวมถึงปฏิบัติการลงทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐไทย จากการศึกษาพบว่า
บริบทการเมืองภายในของรัฐไทยกับแนวคิดและการปฏิสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการลงโทษ
รูปแบบใหม่ ๆ จากภายนอก เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์
ไทยสมัยใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระลอก ได้แก่ ยุคสมัย
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยุคสมัยคณะราษฎร และยุคสมัยเผด็จการทหาร งานราชทัณฑ์ไทยยัง
สามารถเผยให้เห็นกรอบแนวคิด 4 แบบเกี่ยวกับรัฐไทยสมัยใหม่ ได้แก่ (1) ทศนคติและการ
ควบคุมพลเมืองของรัฐไทยในแต่ละช่วงเวลา (2) การปรับใช้แนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์
สมัยใหม่ให้เข้ากับปฏิบัติการทางวัฒนธรรมในสังคมไทย (3) ความสลับซับซ้อนและความ
คลุมเครือของการใช้อำนาจในการลงทัณฑ์ของรัฐไทย และ (4) ข้อจำกัดและสภาวะยกเว้นใน
การลงทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐไทย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์

ลายมือชื่อนิสิต

.....

ปี 2564

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

การศึกษา

.....

5980523222 : MAJOR HISTORY

KEYWORD: modern Thai punishment, prisoners, Thai politics

Sarunyou Thepsongkraow : FROM IMPRISONMENT TO CORRECTIONS:
THE TRANSFORMATION OF MODERN THAI PUNISHMENT, 1890–1963.

Advisor: Asst. Prof. THANAPOL LIMAPICHART, Ph.D.

“Ratchathan” or state punishment is one of the mechanisms of the criminal justice system and the state's tool for exercising power most explicitly and directly through penalties for violating the law or moral order of the authority. This dissertation aims to study the origins and changes of modern Thai punishment from 1890 to 1963 by considering the concepts, methods, and practices of penalty of modern Thai state. The study finds that the internal socio-political context of the Thai state and the interactions with the concepts and knowledge of new forms of punishment were important preconditions for the transformations of the modern Thai punishment. These transformations can be divided into three waves: the absolute monarchy period; the Constitutional period; and the period of military dictatorship. The study of modern Thai penal system also reveals four conceptual frameworks of the modern Thai state: (1) the perspectives and control over the Thai state's citizens at different times; (2) the adaptation of modern penal concepts and methods to fit the cultural practices in Thai society; (3) the complexity and ambiguity of the Thai state's exercise of penal power; (4) the limitations and exceptions of punishment in modern Thai state.

Field of Study: History

Student's Signature

.....

Academic Year: 2021

Advisor's Signature

Year:

.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เปรียบเสมือนเป็นพันธนาการที่ผูกติดกับผู้เขียนมาตลอดการเขียนวิทยานิพนธ์ 5 ปี โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถสำเร็จลุล่วงลงได้จากความช่วยเหลือของหน่วยงานและบุคคลจำนวนมากที่มีให้กับผู้เขียน เริ่มจากคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เปิดโลกการเรียนรู้ใหม่ ๆ แก่ผู้เขียน

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาพล ลิมอภิชาติ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้คำปรึกษา และอดทนต่อความดื้อรั้นของผู้เขียนในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ผู้เขียนขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ อาจารย์ ดร.ธิปดี บัวคำศรี อาจารย์ ดร.พิมพ์มณัส วิบูลศิลป์ และอาจารย์ ดร.ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ ที่รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมถึงได้ให้ความเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงวิทยานิพนธ์หลายประการ

ผู้เขียนขอขอบคุณหน่วยงานที่เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญของงานชิ้นนี้ได้แก่ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ห้องสมุดกรมราชทัณฑ์ หอสมุดรัฐสภา และหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงขอบคุณบุคคลที่มีส่วนให้ความช่วยเหลือและคอยสนับสนุนผู้เขียน ได้แก่ ศาสตราจารย์บาหยัน อิมสำราญ ศาสตราจารย์ ดร.ชาติวี ประกิตนันทการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพล ใจจริง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิลลา วิลัยทอง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภมวี สุรเกียรติ คุณนริศ จรัสจรรยาวงศ์ คุณบารมี สมอาทิตย์ญา คุณวิภาส เลิศรัตนรังษี และคุณมาร์ค ทิพยมาบุตร

ผู้เขียนขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ช่วยลดภาระงานและให้กำลังใจแก่ผู้เขียนในช่วงการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณมิตรสหายผู้ร่วมประสบการณ์การเรียนรู้ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทั้งนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ชัยนาเคนทร์ สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ ศุภรดา ด่านเชิดชูเกียรติ อธิกร ทองแกมแก้ว บุญพิสิฐ ศรีหงส์ และวีรภัทร ผิวผ่อง

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณบิดามารดา รวมถึงพลอยและครอบครัวชั้นนี้ ได้แก่ ชั้นนี้ ชารีน่า ซีโร่ ซอมบี้ หมูนุ่ม และก๊อนก๊อน ที่คอยเป็นกำลังใจยามเหนื่อยล้าและให้การสนับสนุนแก่ผู้เขียนในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้มาอย่างยาวนาน

ศรัญญู เทพสงเคราะห์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	11
1.3 สมมติฐานในการศึกษา.....	11
1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา.....	11
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
1.6 การทบทวนวรรณกรรม	14
1.6.1 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทย.....	14
1.6.2 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทตะวันตก	24
1.6.3 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทอาณานิคม	27
1.7เค้าโครงวิทยานิพนธ์.....	33
บทที่ 2 กำเนิดคุกสมัยใหม่และการปฏิรูปงานราชทัณฑ์สยาม พ.ศ. 2433 – 2458.....	36
2.1 แนวคิดการลงโทษทางอาญาแบบจารีต	37
2.1.1 โทษจำคุกและคุกจารีตในสมัยต้นกรุงเทพฯ	40
2.2 สภาวะกึ่งอาณานิคมกับกิจการราชทัณฑ์สยาม	48

2.2.1 การวิจารณ์คุกจากชาวตะวันตกและการตอบสนองของชนชั้นนำไทย	51
2.2.2 ความพยายามรวมอำนาจการคุมขังนักโทษ.....	55
2.3 กำเนิดคุกไทยสมัยใหม่แบบอาณานิคม	59
2.4 การปฏิรูปงานราชทัณฑ์ในพระนคร	66
2.5 การกระชับอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านการควบคุมนักโทษหัวเมือง	73
2.6 การสร้างเอกภาพของงานราชทัณฑ์ที่กระจายกระจาย	78
2.7 สรุป	84
บทที่ 3 ปฏิบัติการและข้อจำกัดของงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ ภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม	87
3.1 การคุมขังนักโทษไทย : ความล้มเหลวของเปลี่ยนผ่านงานราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่	89
3.1.1 การปกครองนักโทษโดยไม่แก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม	89
3.1.2 การดูแลสุขอนามัยนักโทษเพื่อป้องกันโรคระบาดรุนแรง.....	99
3.1.3 การบังคับใช้แรงงานนักโทษ	107
3.2 การคุมขังนักโทษต่างประเทศ : สภาวะกึ่งอาณานิคมในงานราชทัณฑ์สยาม	115
3.2.1 กำเนิดคุกต่างประเทศในสยาม	116
3.2.2 การจัดการคุกต่างประเทศของรัฐบาลสยาม.....	120
3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามกับกงสุลในการคุมขังนักโทษต่างประเทศ	127
3.2.4 สังคมอาณานิคมขนาดย่อมในคุกต่างประเทศ	131
3.2.5 ความวุ่นวายและการยุบเลิกคุกต่างประเทศใน พ.ศ. 2474	133
3.3 การคุมขังกลุ่มเจ้านายและคนเวดล้อม : สภาวะยกเว้นในงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ ..	140
3.3.1 ขังสนมและขังหลวง : การคุมขังนอกขอบเขตราชทัณฑ์สมัยใหม่.....	145
3.3.2 การขยายขอบเขตการลงโทษขังสนมในสมัยรัชกาลที่ 6.....	150
3.4 สรุป	153

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ในระบบใหม่ : นักโทษ เด็กที่กระทำผิดอาญา และผู้ ต้องโทษหลายครั้ง	155
4.1 อาชีววิทยาสัมัยใหม่ : รากฐานแนวคิดราชทัณฑ์ในระบบใหม่.....	156
4.2 การปฏิวัติ 2475 กับหลักความปลอดภัย.....	165
4.2.1 การตั้งกรมราชทัณฑ์ (อีกครั้ง) ในระบบใหม่	170
4.3 การสร้างบุคลากรราชทัณฑ์ในระบบใหม่	173
4.4 เครือข่ายสถาบันราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร	180
4.4.1 เรือนจำในระบบใหม่	181
4.4.2 โรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับเด็กที่กระทำผิด	188
4.4.3 การกักกันคนต้องโทษหลายครั้ง	193
4.5 ขอบเขตงานราชทัณฑ์ในระบบใหม่ผ่านการกำหนดนโยบายคนจรจัดและขอทาน.....	198
4.6 สรุป	203
บทที่ 5 ทฤษฎีนิคม : ปฏิบัติการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของคณะราษฎร.....	205
5.1 การทดลองจัดตั้งนิคมนักโทษจรจัดช่วงก่อนการปฏิวัติ 2475	206
5.2 กำเนิดทฤษฎีนิคมในระบบใหม่.....	210
5.2.1 การเริ่มต้นงานทฤษฎีนิคมที่ธารโต	214
5.3 การขยายตัวของกิจการทฤษฎีนิคมสู่คลองไผ่และเกาะตะรุเตา.....	222
5.3.1 การจัดตั้งทฤษฎีนิคมคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา	226
5.3.2 การจัดตั้งนิคมนักโทษกักกันที่เกาะตะรุเตา	228
5.4 ปฏิบัติการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ภายในทฤษฎีนิคม	232
5.4.1 การควบคุมและการสร้างวินัยนักโทษ.....	232
5.4.2 การเศรษฐกิจราชทัณฑ์ในทฤษฎีนิคม	237
กิจการป่าไม้และโรงเลื่อย	237

กิจการกสิกรรม.....	239
กิจการอื่น ๆ ตามทรัพยากรธรรมชาติของทัศนนิคม	241
5.4.3 การพิชิตโรคภัยในทัศนนิคม	242
5.5 ความเชื่อมโยงระหว่างทัศนนิคมกับนิคมสร้างตนเอง	245
5.6 อุปสรรคของงานทัศนนิคมสมัยคณะราษฎร.....	248
5.6.1 ปัญหาการดำเนินงานทัศนนิคมในช่วงทศวรรษ 2480	249
5.6.2 ความพยายามฟื้นฟูกิจการทัศนนิคมหลังสงครามโลก	256
5.7 อวสานงานทัศนนิคมของคณะราษฎรหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490	260
5.8 สรุป	264
บทที่ 6 งานราชทัณฑ์ไทยในช่วงการเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบเผด็จการ	266
6.1 ปัญหาอาชญากรรมกับอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยาช่วงหลังสงครามโลก.....	267
6.2 พลดำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ กับงานราชทัณฑ์	273
6.3 การปรับปรุงกิจการเรือนจำช่วงทศวรรษ 2490.....	278
6.3.1 การยกระดับการคุมขังนักโทษให้ได้มาตรฐานสากล	281
6.3.2 ปัญหาการปรับปรุงกิจการเรือนจำในปลายทศวรรษ 2490	288
6.4 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบอบราชทัณฑ์ช่วงปลายทศวรรษ 2490.....	291
6.4.1 การยกเลิกโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์.....	292
6.4.2 การเปลี่ยนแปลง “การกักกัน” มิใช่การลงโทษทางอาญา.....	294
6.4.3 ทัณฑสถานวัยหนุ่ม : สถาบันฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Correctional Institution)	296
6.5 งานราชทัณฑ์แบบไทยภายใต้อำนาจเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์	301
6.5.1 สถานอบรมและฝึกอาชีพสำหรับอันธพาล	305
6.5.2 สถาบันราชทัณฑ์ในฐานะห้องวิจัยทางสังคม	310
6.6 สรุป	314

บทที่ 7 การคุมขังนักโทษการเมือง พ.ศ. 2475-2506	316
7.1 ความคลุมเครือของสถานะนักโทษการเมืองก่อนการปฏิบัติ 2475.....	318
7.2 ความผิดทางการเมืองและสถานะของนักโทษการเมืองหลังการปฏิบัติ พ.ศ. 2475.....	322
7.2.1 การพิจารณา “ความผิดทางการเมือง” หลังการปฏิบัติ พ.ศ. 2475	323
7.2.2 การกำหนดแนวทางการควบคุมนักโทษการเมืองหลังกบฏบวรเดช	327
7.3 การควบคุมนักโทษการเมืองสมัยคณะราษฎร	334
7.3.1 การควบคุมนักโทษการเมืองใน “แดนhek” คุกบางขวาง.....	334
7.3.2 นิคมนักโทษการเมืองบนเกาะตะรุเตาและเกาะเต่า.....	341
7.4 การปลดปล่อยนักโทษการเมืองสมัยคณะราษฎร	347
7.4.1 การอบรมปลดปล่อยนักโทษการเมืองก่อนกรณีกบฏ พ.ศ. 2481.....	347
7.4.2 การอภัยโทษและนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองโดยรัฐบาลเสรีไทย.....	351
7.5 การคุมขังนักโทษการเมืองช่วงทศวรรษ 2490.....	356
7.5.1 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองในเรือนจำชั่วคราว.....	358
7.5.2 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองในเรือนจำบางขวาง.....	360
7.5.3 จากเสียงของนักโทษการเมืองในหนังสือพิมพ์สู่การนิรโทษกรรม.....	362
7.6 การคุมขังนักโทษการเมืองในยุคเผด็จการจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์	365
7.6.2 การต่อสู้เพื่ออิสรภาพของผู้ต้องขังการเมือง	370
7.7 สรุป	373
บทที่ 8 บทสรุป.....	376
เอกสารอ้างอิง	382
บรรณานุกรม	425
ประวัติผู้เขียน.....	426

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 นักโทษป่วยและตายในกองมหันตโทษและกองลหุโทษ ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2455	104
ตาราง 2 สถิติผู้ต้องขังหลบหนีในทัณฑนิคม พ.ศ. 2481 เทียบกับ พ.ศ. 2480	250
ตาราง 3 จำนวนผู้ต้องขังหลบหนีและจับได้ทั่วราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2487 – 2497	289

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1	คุกหน้าวัดโพธิ์.....	45
ภาพที่ 2	แผนผังคุกกองมหันตโทษ พ.ศ. 2450	62
ภาพที่ 3	แผนผังตารางกองลหุโทษ พ.ศ. 2450	62
ภาพที่ 4	แบบคุกสำหรับนักโทษ 300 คน ออกแบบโดยนายอี ยี กอลโล.....	65
ภาพที่ 5	แบบคุกสำหรับนักโทษ 1,000 คน ออกแบบโดยนายอี ยี กอลโล.....	66
ภาพที่ 6	นักโทษเรือนจำนครปฐมที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพถ่ายรูปเก็บไว้ดูเล่น.....	113
ภาพที่ 7	อาคารห้องขังนักโทษต่างประเทศ.....	119
ภาพที่ 8	แบบที่คุมขังนักโทษกรมสนมพลเรือน	151
ภาพที่ 9	นายบรรยง มกรากิรมย์ (2444-2494).....	176
ภาพที่ 10	นายสงวน ตูลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคচারโต จังหวัดยะลา.....	215
ภาพที่ 11	แผนที่แสดงเขตทัศนนิคมธารโต จังหวัดยะลา ในระยะแรก.....	217
ภาพที่ 12	เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา เมื่อ พ.ศ. 2479	224
ภาพที่ 13	แผนผังเรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา.....	225
ภาพที่ 14	แผนที่แสดงเขตนิคมฝึกอหิพิตรูเตา จังหวัดสตูล	229
ภาพที่ 15	แผนผังบริเวณเรือนจำกลางคลองเปรม.....	282
ภาพที่ 16	แผนผังทัศนสถานวัยหนุ่มมินบุรี	300

ภาพที่ 17 แผนผังเรือนจำชั่วคราวลาดยาว	368
---	-----

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากสถิติผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ที่สำรวจเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2565 พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนผู้ต้องขัง 264,325 คน ในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศรวม 143 แห่ง ซึ่งเป็นจำนวนผู้ต้องขังที่สูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ต้องขังส่วนใหญ่เป็นผู้ต้องขังคดีอาชญากรรมที่มีจำนวนทั้งสิ้น 189,861 คนหรือร้อยละ 81.45 ของผู้ต้องขังทั่วประเทศ¹ โดยปัญหาสำคัญของกิจการราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบันคือ ปัญหาผู้ต้องขังล้นคุก และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังยังไม่ได้เป็นไปตามมาตรฐานสากลที่ต้องคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนและการฟื้นฟูผู้ต้องขัง ยิ่งไปกว่านั้นจากสภาพความแออัดของผู้ต้องขังในสถานการณการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ได้ส่งผลให้เกิดการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสโควิด-19 แก่บรรดาผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วประเทศ ดังสะท้อนจากเหตุการณ์ที่ผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดกระบี่ถูกเชื้อก่อจลาจลในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2564 ด้วยการทำลายทรัพย์สินและเผาอาคารหลายหลังของเรือนจำ เพื่อแสดงออกถึงความไม่พอใจในมาตรการควบคุมโรคระบาดของเรือนจำที่ไม่ได้คัดแยกผู้ต้องขังที่ติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ออกจากผู้ต้องขังทั่วไป แม้ว่าทางเจ้าหน้าที่จะสามารถควบคุมสถานการณ์ความไม่สงบในเรือนจำจังหวัดกระบี่ได้² แต่เหตุการณ์จลาจลของผู้ต้องขังครั้งนี้ย่อมเป็นการตอกย้ำให้กรมราชทัณฑ์ต้องเข้าไปจัดการแก้ปัญหาและควบคุมโรคระบาดในเรือนจำทั่วประเทศให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้จากการชุมนุมเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตย การปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ และแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ. 2563 ทางรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ดำเนินการควบคุมตัวผู้ร่วมชุมนุมและดำเนินคดีทางการเมืองกับประชาชนมากกว่า 1,700 คน ในระหว่างการสอบสวนดำเนินคดีได้มีการฝากขังผู้ต้องหาคดีการเมืองจำนวนมากในเรือนจำ โดยศาลไม่อนุญาตให้ผู้ต้องหาคดีการเมือง

¹ กรมราชทัณฑ์, “รายงานสถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์ทั่วประเทศ สํารวจ ณ วันที่ 1 เมษายน 2565,” เข้าถึงได้จาก http://www.correct.go.th/rt103pdf/report_result.php?date=2022-04-01&report= (6 เมษายน 2565); “รายงานสถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์คดี พ.ร.บ. ยาเสพติดทั่วประเทศ สํารวจ ณ วันที่ 1 เมษายน 2565,” เข้าถึงได้จาก http://www.correct.go.th/rt103pdf/report_result.php?date=2022-04-01&report=drug (6 เมษายน 2565).

² ประชาไท, “ตั้งกรรมการสอบ ‘ผู้คุม-แกนนำ’ ปมจลาจลเรือนจำกระบี่อ้าง COVID-19,” เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2021/12/96458> (6 เมษายน 2565).

หลายคนได้รับสิทธิประกันตัว ส่งผลให้ผู้ต้องหาคดีการเมืองต้องถูกคุมขังอย่างยาวนานในระหว่างการพิจารณาคดีโดยที่ศาลยังไม่ได้มีคำพิพากษาและผู้ต้องขังคดีการเมืองอย่างน้อย 30 คนต้องติดเชื้อโควิด-19 ในเรือนจำ จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรือนจำที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนที่แหลมคมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา ทำให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ต้องขังในระบบคุกไทยอย่างกว้างขวางผ่านสื่อมวลชน พื้นที่การชุมนุม และเครือข่ายสังคมออนไลน์ อันเปิดเผยปัญหาต่าง ๆ ของกิจการราชทัณฑ์ไทยจากเดิมที่เคยเป็นเหมือนแดนสนธยาให้สังคมภายนอกกำแพงคุกได้รับรู้มากขึ้น อาทิ สภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายของผู้ต้องขัง ปัญหาความล้มเหลวในการป้องกันโรคระบาด ปัญหาการรักษาพยาบาลอันด้อยประสิทธิภาพ และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยมิได้คำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน³

หากพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าปัญหาข้างต้นมีลักษณะใกล้เคียงกับปัญหาของระบบคุกไทยในอดีตที่ดำเนินมาตลอดนับตั้งแต่รัฐไทยได้เริ่มต้นกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ อาทิ ปัญหาสภาพการคุมขังที่ย่ำแย่ การจัดสรรทรัพยากรอย่างจำกัดในการดูแลผู้ต้องขังทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การให้อำนาจแก่หัวหน้านักโทษในการควบคุมนักโทษทั่วไป ตลอดจนการลงโทษที่มุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงาน จนอาจกล่าวได้ว่างานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่มิใช่เป็นสถาบันควบคุมและสร้างวินัยเพื่อปรับปรุงพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้กลายเป็นพลเมืองดีในลักษณะเป็น “สถาบันปรับปรุงฟื้นฟู” (Correctional Institution) ซึ่งเป็นหัวใจของงานราชทัณฑ์สมัยใหม่แบบตะวันตก แต่งานราชทัณฑ์ไทยกลับมีลักษณะเป็นสถาบันแห่งการสร้างความทุกข์ทรมานและลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขัง เสมือนเป็นการจำลองนรกในอุดมคติให้มาบังเกิดเป็นรูปธรรม โดยธงชัย วินิจจะกูล ได้ชี้ให้เห็นว่าในบรรดาหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ ที่ประกอบขึ้นเป็นกระบวนการยุติธรรมไทย งานราชทัณฑ์หรือคุกตกอยู่ในสภาวะล้าหลังแบบจารีตมากที่สุด เปลี่ยนแปลงน้อยกว่าสถาบันอื่น รวมถึงมีความสัมพันธ์ต่อสาธารณะอย่างตรงไปตรงมาไม่ต่างจากยุคจารีตที่เน้นการสร้างความน่ากลัว นอกจากนี้จากสภาพความเลวร้ายของคุกไทยยังถูกใช้เป็นเครื่องมืออำมหิตของรัฐในการกระตุ้นหรือบีบคั้นให้ผู้ต้องขังคดีการเมืองหรือคดีความมั่นคงที่

³ ประชาไท, “มูลนิธิ ทอมสัน รอยเตอร์ เปิดรายงานนักโทษไทยถูกบังคับให้ผลิตอวนภายใต้การถูกข่มขู่,” เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2021/12/96528> (6 เมษายน 2565); ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “บันทึกโควิดในเรือนจำ,” เข้าถึงได้จาก <https://tlhr2014.com/archives/39750> (6 เมษายน 2565).

ไม่ได้รับการประกันตัวตามกระบวนการยุติธรรม ต้องตัดสินใจยอมรับสารภาพเพื่อให้พวกเขาติดคุกในระยะเวลาอันสั้นที่สุด⁴

เมื่อพิจารณางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ศึกษารัฐไทยสมัยใหม่ต่างให้ความสนใจกับประเด็นการสถาปนารัฐสมัยใหม่แบบรวมศูนย์หรือรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านการพิจารณาเทียบเคียงรัฐสยามกับรัฐอาณานิคม⁵ การปรับตัวของชนชั้นนำศักดินาต่อทุนนิยมโลกที่เข้ามาในสังคมสยาม⁶ งานเหล่านี้ได้กล่าวถึงการทำงานของรัฐสมัยใหม่ผ่านกลไกต่าง ๆ อาทิ การจัดเก็บภาษี การจัดการศึกษา การล้มเลิกประเพณี ระเบียบราชการ และระบบศาลสมัยใหม่ แต่ถึงกระนั้นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจการลงทัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรมของกิจการราชทัณฑ์ในรัฐสมัยใหม่มักกลับไม่ได้รับความสนใจในการศึกษาเท่าที่ควร โดยการศึกษาการลงทัณฑ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับปรุงงานยุติธรรมของรัฐสมัยใหม่ อันทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์ที่สะท้อนการใช้อำนาจอย่างเป็นรูปธรรมของรัฐไทยสมัยใหม่ในแต่ละช่วงเวลากลายเป็นช่องว่างสำคัญในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

ทั้งนี้งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ศึกษากิจการราชทัณฑ์ไทยส่วนมากให้ความสำคัญกับการอธิบายกำเนิดคุกสมัยใหม่และพัฒนากิจการของงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังปรากฏชัดเจนในงานของอมรา ชันอาสา เรื่อง “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433-2475”⁷ (2525) และเสาวลักษณ์ คุณประยูร เรื่อง

⁴ Thongchai Winichakul, “Confessions to Lese Majesty: A Lens into the Rule of Law in Thailand,” available from https://www.ide.go.jp/library/Japanese/Publish/Reports/InterimReport/2018/pdf/2018_2_40_026_ch01.pdf (6 April 2022); The101world, “Public Forum : “จินตนาการใหม่ระบบยุติธรรมไทย เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2564,” เข้าถึงได้จาก https://www.youtube.com/watch?v=Px80UExd-s&ab_channel=The101world (6 เมษายน 2565).

⁵ เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, “ศึกษารัฐไทย: วิชาภาษาไทยศึกษา,” ใน เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, ศึกษารัฐไทยย้อนสภาวะไทยศึกษา : รวมบทความและปาฐกถาว่าด้วยการเมืองไทยสมัยใหม่ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558).

⁶ สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475,” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 17, 1 (มิถุนายน 2533): 23-44; Chaiyan Rajchagool, The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism (Bangkok: White Lotus, 1994); Kullada Kesboonchoo Mead, The Rise and Decline of Thai Absolutism (London: Routledge, 2004).

⁷ อมรา ชันอาสา, “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433-2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525).

“นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434–2458”⁸ (2529) ซึ่งงานทั้งสองชิ้นเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความสนใจของนักประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ที่นำทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization Theory) มาวิเคราะห์การปฏิรูปราชทัณฑ์สมัยรัชกาลที่ 5 และให้ข้อสรุปว่า รัฐไทยประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีการลงโทษจากแบบจารีตที่ไม่มีแบบแผนชัดเจนและเต็มไปด้วยความโหดร้าย ไปสู่การลงโทษแบบสมัยใหม่ที่เป็นเหตุเป็นผลและมีมนุษยธรรมมากขึ้นนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2430 โดยลักษณะเด่นของงานสองชิ้นนี้คือ การนำเสนอข้อมูลในเชิงนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐสมัยใหม่และพิจารณางานราชทัณฑ์ในฐานะภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สังคม ทว่างานทั้งสองชิ้นกลับมิได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปฏิบัติการราชทัณฑ์ของรัฐไทยสมัยใหม่จนกลายเป็นข้อจำกัดของงานที่ไม่สามารถนำเสนอความสลับซับซ้อนของการใช้อำนาจลงทัณฑ์ของรัฐไทยสมัยใหม่ได้เท่าที่ควร

เมื่อพิจารณางานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์สมัยใหม่ในโลกวิชาการตะวันตก งานของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เรื่อง “Discipline and Punish: The Birth of the Prison”⁹ (1977) เป็นงานชิ้นสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาศาสตร์ยุคสมัยใหม่ในวงวิชาการทั่วโลก ฟูโกต์ให้ความสนใจกับการเกิดระบบคุกสมัยใหม่ในฝรั่งเศสช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นการลงโทษด้วยการจำกัดเสรีภาพที่เข้ามาแทนที่การลงทัณฑ์อย่างโหดร้ายทารุณบนตะแลงแกง แม้ว่าโทษจำคุกแบบใหม่ดูเหมือนลดทอนความรุนแรงและมีมนุษยธรรมมากขึ้น แต่ฟูโกต์กลับเห็นว่ารัฐได้เข้าไปใช้อำนาจควบคุมร่างกายของนักโทษอย่างละเอียดและเคร่งครัดมากขึ้นผ่านเทคนิคการสร้างวินัย อันทำให้ร่างกายนักโทษสยบยอมต่ออำนาจและรัฐสามารถบังคับบัญชาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามจากบทความเรื่อง “Global Perspectives on the Birth of the Prison”¹⁰ (2011) ของแมรี กิบสัน (Mary Gibson) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คุกในดินแดนที่ไม่ใช่ยุโรปและอเมริกาเหนือว่าไม่สามารถนำแนวทางการวิเคราะห์แบบฟูโกต์มาอธิบายได้ เนื่องจากกำเนิดและพัฒนาการของคุกสมัยใหม่ในยุโรปและอเมริกาเหนือมีรากฐานมาจาก

⁸ เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434–2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529).

⁹ Michel Foucault, *Discipline and Punish : The Birth of the Prison* (New York: Random House, 1977).

¹⁰ Mary Gibson, “Global Perspectives on the Birth of the Prison,” *American Historical Review* Vol. 116, No. 4 (October 2011): 1040-1063.

แนวความคิดการลงโทษในยุคภูมิธรรมและให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูพฤติกรรมผู้กระทำผิดนับตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18¹¹ แต่คุกพื้นที่อื่น ๆ กลับอยู่ภายใต้บริบทการขยายอำนาจของจักรวรรดิ

¹¹ คุกสมัยใหม่มีพัฒนาการมาควบคู่กับการขยายตัวของทุนนิยม ที่รัฐต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือเริ่มพัฒนาสถาบันควบคุมที่ให้ความสำคัญกับการทำงานและสร้างระเบียบวินัยแก่นักโทษ โดยสถาบันควบคุมรูปแบบใหม่นี้มีรากฐานจาก “House of Correction” ซึ่งเป็นสถานที่นำคนยากจน ลูกจ้างที่กระทำผิด และคนที่ทำผิดเล็กน้อย มาควบคุมและบังคับให้ทำงานภายใต้กฎระเบียบ โดยพวกเขาจะถูกดึงเข้าสู่ตลาดแรงงานหลังจากได้รับการปลดปล่อย การปฏิรูปราชทัณฑ์สมัยใหม่ในโลกตะวันตกเริ่มปรากฏนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อรัฐต่าง ๆ ได้รับรองโทษจำคุกให้เป็นมาตรฐานการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิด ประกอบกับการลงทัณฑ์ทรมานร่างกายในที่สาธารณะมิได้ก่อให้เกิดประโยชน์ตามที่รัฐคาดหวัง รวมถึงยังมีกระแสเรียกร้องของนักปฏิรูปเสรีนิยมให้ผู้ปกครองลงโทษผู้กระทำผิดอย่างมีมนุษยธรรมและเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น ดังนั้นรัฐต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือจึงตอบสนองด้วยการยุติการลงทัณฑ์ด้วยความรุนแรงทางร่างกายและมุ่งเปลี่ยนแปลงผู้กระทำผิดให้กลายเป็นพลเมืองที่มีศีลธรรมและเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพ นำไปสู่การออกแบบสถาบันคุกสมัยใหม่ในตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับระบบขังเดี่ยว (Solitary Confinement) นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยลักษณะสำคัญคือ การคุมขังนักโทษอย่างเข้มงวดโดยให้มีการติดต่อกับผู้ต้องขังคนอื่น ๆ น้อยมาก เนื่องมาจากแนวคิดที่ว่านักโทษจะเปลี่ยนแปลงเป็นคนดีมีศีลธรรมได้ต่อเมื่อถูกโดดเดี่ยวอย่างสมบูรณ์ ระบบขังเดี่ยวปรากฏในเรือนจำระบบ Pennsylvania หรือระบบแยกขัง (Separate System) ที่เริ่มต้นในสหรัฐอเมริกาและต่อมาได้มีอิทธิพลต่อคุกส่วนใหญ่ในยุโรปตะวันตก ระบบนี้นักโทษจะถูกขังและให้ทำงานภายในห้องขังคนเดียวโดยพบปะเพียงเจ้าหน้าที่และผู้มาเยี่ยมเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ตามจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐหลายแห่งใช้ระบบให้นักโทษทำงานร่วมกันผสมกับระบบขังเดี่ยว ด้วยการขังเดี่ยวนักโทษในเวลากลางคืนและให้นักโทษทำงานฝึกอาชีพร่วมกันในเวลากลางวันภายใต้ความเฝ้าระวัง อันเป็นที่มาของเรือนจำระบบ Auburn หรือระบบความเงียบ (Silent System) ในบางรัฐของสหรัฐที่ขาดแคลนแรงงานและในยุโรป ระบบเรือนจำแบบขังเดี่ยวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในฐานะสถาบันที่ทำให้นักโทษประสบปัญหาการปรับตัวเข้าสู่สังคม นักโทษมีปัญหาสุขภาพจิต และรัฐต้องสูญเสียงบประมาณจำนวนมากเพื่อสร้างห้องขังเดี่ยว ส่งผลให้ระบบเรือนจำแบบขังเดี่ยวเสื่อมความนิยมลงไปนับตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้ นับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เรือนจำตะวันตกยังได้พัฒนาระบบไอริช (Irish System) ขึ้นมา โดยการจัดโปรแกรมในการควบคุมนักโทษออกเป็น 3 ระยะ เริ่มต้นจากการแยกขังทั้งกลางวันและกลางคืน ถัดมาลดการกวดขันด้วยการให้นักโทษรับประทานอาหารและทำงานกลุ่มร่วมกันได้ และช่วงสุดท้ายก่อนปล่อยตัวนักโทษที่ประพฤติดีจะถูกควบคุมอย่างผ่อนคลายเป็นระบบไอริชถูกนำไปใช้กับโรงเรียนสันดานในสหรัฐ ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สำหรับแก้ไขพฤติกรรมผู้เยาว์ที่กระทำผิดครั้งแรก ด้วยการจัดจำแนกและแยกแยะผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล มีการอบรมความรู้และฝึกอาชีพ การให้รางวัลผู้มีความประพฤติดี และการปล่อยตัวอย่างมีเงื่อนไข แนวทางการปฏิบัตินี้ต่อมาได้นำไปปรับใช้ในยุโรปและก่อให้เกิดทฤษฎสถานสำหรับผู้กระทำผิดวัยหนุ่มหรือระบบ Borstal สำหรับฟื้นฟูผู้กระทำผิดวัยหนุ่มเป็นการเฉพาะนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน David Garland, *Punishment and Modern Society: A Study in*

นิยมนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังนั้นการเกิดคุกสมัยใหม่ในอาณานิคมจึงมุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงานนักโทษชาวพื้นเมืองเพื่อสร้างประโยชน์แก่เจ้าอาณานิคม ส่วนคุกสมัยใหม่ของจีนและญี่ปุ่นเกิดจากผู้ปกครองชาวพื้นเมืองได้ปฏิรูปคุกให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกภายใต้แรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตก เพื่อแสดงถึงความเป็นอารยะของชาติและเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค¹²

Social History (Oxford: Oxford University Press, 1990), pp. 101-104; Pieter Spierenburg, "Four Centuries of Prison History: Punishment, Suffering, the Body, and Power," in Norbert Finzsch and Robert Jütte (editors), Institution of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950 (New York: Cambridge University Press, 1996), pp. 18-34.

¹² คุกอาณานิคม (Colonial Prison) มีพัฒนาการที่สัมพันธ์กับการขยายอำนาจของผู้ปกครองในระบบอาณานิคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 แม้ว่าแต่ละรัฐอาณานิคมต่างดำเนินงานระบบคุกภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ทว่าคุกอาณานิคมกลับมีลักษณะร่วมกันหลายประการ กล่าวคือคุกอาณานิคมทุกแห่งต่างเป็นสถาบันที่แตกต่างจากต้นแบบคุกยุโรป โดยละทิ้งแนวคิดการลงทัณฑ์ที่ให้ความสำคัญกับมนุษยธรรมและความเป็นเหตุเป็นผล แล้วแทนที่ด้วยระบบลูกผสมที่เน้นการบังคับ การใช้ อำนาจแบบรวมศูนย์ การจัดโครงสร้างของความแตกต่างจากอัตลักษณ์ของกลุ่มนักโทษ (เชื้อชาติ, ชนชั้น, วรณะ, เพศสภาพ) ตลอดจนเป็นเครื่องมือของระบบอาณานิคมในการรักษาความสงบเรียบร้อยทางการเมือง และการบังคับใช้แรงงานทางเศรษฐกิจ โดยคุกอาณานิคมแห่งสำคัญมักตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจอาณานิคม เช่น มะนิลา ย่างกุ้ง และไต้หวัน คุกอาณานิคมยังให้ความสำคัญกับการจัดลำดับชั้นและจัดประเภทนักโทษที่สัมพันธ์กับการปกครองอาณานิคมตามวิธีการแบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rule) โดยนักโทษจะกลายเป็นสมบัติของรัฐและถูกบังคับให้ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของอาณานิคม โดยรัฐอาณานิคมไม่มีความจำเป็นในการสร้างวินัยแก่นักโทษแบบที่ปฏิบัติในคุกตะวันตก เนื่องจากนักโทษในคุกอาณานิคมส่วนมากเป็นคนพื้นเมืองที่มีสถานะเป็นเพียงคนในบังคับมิใช่พลเมืองของเจ้าอาณานิคม ดังนั้นผู้ปกครองอาณานิคมจึงจัดสรรทรัพยากรอย่างจำกัดในการขับเคลื่อนระบบคุกอาณานิคม มีการพึ่งพาคนในบังคับหรือนักโทษที่ไร้ทางเลือกได้มาเป็นผู้ควบคุมนักโทษเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ตลอดจนมีการต่อรองระหว่างนักโทษกับผู้คุมและเกิดวัฒนธรรมย่อยในกลุ่มนักโทษอย่างกว้างขวาง อันสะท้อนถึงความล้มเหลวในการสร้างระเบียบวินัยแก่นักโทษของระบบคุกอาณานิคม ดูเพิ่มเติมใน Frank Dikötter and Ian Brown (editors), Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia and Latin America (Ithaca: Cornell University Press, 2007); Peter Zinoman, The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862 – 1940 (Berkeley, CA: University of California Press, 2001); David Arnold, "The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in the 19th Century India," in David Arnold and David Hardiman (editors), Subaltern Studies VII Essays in Honor of Ranajit Guha (New Delhi: Oxford University Press, 1996).

ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับข้อสังเกตเกี่ยวกับคุศสมัยใหม่นอกพื้นที่ยุโรปและอเมริกาเหนือของกิปสัน กล่าวคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ไม่สามารถเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์คุศสมัยใหม่ในยุโรปและอเมริกาเหนือได้ เนื่องจากกำเนิดของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่อยู่ภายใต้บริบทการขยายอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกเช่นเดียวกับงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของจีนและญี่ปุ่น แต่ถึงกระนั้นธรรมชาติของการปฏิรูปคุกให้เป็นสมัยใหม่ภายในรัฐกึ่งอาณานิคม ผู้ปกครองชาวพื้นเมืองได้ประยุกต์เอาสถาบันคุกต้นแบบจากตะวันตกมาปรับใช้กับแนวคิดการลงทัณฑ์แบบดั้งเดิม ส่งผลให้คุศสมัยใหม่ของรัฐที่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขสภาวะกึ่งอาณานิคมล้วนมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน ดังสะท้อนได้จากกรณีคุศสมัยใหม่ของญี่ปุ่นที่มุ่งเน้นการสร้างวินัยนักโทษอย่างเข้มงวด¹³ สภาวะเช่นนี้ปรากฏในกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่เช่นเดียวกัน โดยชนชั้นนำสยามได้นำวิธีการลงโทษแบบใหม่มาประยุกต์กับการลงโทษแบบจารีตของรัฐบาลภายใต้บริบทการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยการนำระบบคุกอาณานิคมที่มุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงานนักโทษให้เกิดประโยชน์แก่รัฐมาเป็นแนวทางในการควบคุมนักโทษของรัฐไทยสมัยใหม่ อันสอดคล้องกับแนวคิดการลงทัณฑ์แบบจารีตของไทยที่ไม่ได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นในการฟื้นฟูผู้กระทำผิด อีกทั้งตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของผู้ปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ต้องการควบคุมและใช้ประโยชน์จากนักโทษได้อย่างมีประสิทธิภาพ

¹³ คุศสมัยใหม่ของญี่ปุ่นมีพัฒนาการที่ซับซ้อนนับตั้งแต่ความพยายามปฏิรูปกฎหมายอาญาภายใต้ระบอบโทกูงวะ โดยมีความพยายามควบคุมทางสังคมกลุ่มประชากรอยู่นอกระบบศักดินา ด้วยการนำคนยากจนและคนจรจัดมาควบคุมและทำงานในสถาบันที่มีลักษณะคล้ายกับสถานดัดสันดานเรียกว่า “ninsokuyoseba” เพื่อเปลี่ยนแปลงพวกเขาให้เป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพ การเกิดคุศสมัยใหม่ของญี่ปุ่นเป็นการตอบสนองต่อวิกฤตทางการเมืองหลังจากการปฏิรูปเมจิ ค.ศ. 1868 ด้วยการสถาปนาสถาบันสมัยใหม่และการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาสมัยใหม่ ซึ่งกำหนดให้โทษจำคุกเป็นมาตรฐานการลงโทษแทนที่การลงโทษทรมานทางร่างกาย การปฏิรูปคุกญี่ปุ่นให้เป็นสมัยใหม่ระลอกแรกในปี ค.ศ. 1871 เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดปฏิรูปคุกของระบอบโทกูงวะกับแนวคิดคุกอาณานิคมที่มีต้นแบบจากฮ่องกงและสิงคโปร์ หลังจากนั้น 10 ปี รัฐบาลญี่ปุ่นได้ปรับปรุงระบบคุกอีกครั้งเพื่อทำให้เกิดความมีระเบียบวินัยในสถาบันคุกโดยอาศัยต้นแบบการบริหารงานเรือนจำของตะวันตก จนทำให้แนวคิดเรื่องวินัยกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบคุศสมัยใหม่ของญี่ปุ่น ด้วยการสร้างคุกแบบตะวันตกที่มีลักษณะห้องขังเดี่ยวและมีโปรแกรมการสร้างวินัยผ่านการอบรมและการทำงาน แม้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญกับอุดมคติเรื่องการสร้างวินัยแก่นักโทษ แต่รัฐบาลญี่ปุ่นยังคงบังคับใช้แรงงานนักโทษเพื่อทำงานในเหมืองถ่านหินและสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อลดค่าใช้จ่ายทางการเงินของรัฐบาล ดูรายละเอียดใน Naoyaki Umemori, “Modernization through Colonial Mediations: the Establishment of the Police and Prison System in Meiji Japan,” (Ph.D. dissertation, the University of Chicago, 2002).

บริบททางการเมืองนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐไทยในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ความพยายามสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของชนชั้นนำสยามอันเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปราชทัณฑ์สมัยใหม่ในช่วงทศวรรษ 2430 ดังปรากฏในงานของอมราและงานของเสาวลักษณ์ ทว่าการศึกษาระวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่มักให้ความสำคัญเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์แบบจารีตไปสู่การลงโทษจำคุกสมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ขณะที่การเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์หลังการล่มสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับมีงานที่ศึกษาอยู่น้อยชิ้น งานชิ้นสำคัญคือ บทความของภมรี สุรเกียรติ เรื่อง “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–2500”¹⁴ (2554) งานชิ้นนี้กล่าวถึงความสำคัญของการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่ก่อให้เกิดการปรับปรุงงานราชทัณฑ์ขนาดใหญ่ของรัฐบาลคณะราษฎร โดยรัฐบาลคณะราษฎรได้เชื่อมโยงงานราชทัณฑ์เข้ากับนโยบายเศรษฐกิจในระบอบใหม่ และจัดตั้งทัณฑนิคมธารโต จังหวัดยะลา เพื่อนำแรงงานนักโทษไปดำเนินการบุกเบิกพื้นที่ป่าอันสมบูรณ์ในบริเวณชายแดนภาคใต้ให้เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกินเพื่อสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ งานของภมรีทำให้เห็นความสำคัญของบริบททางการเมืองและการเปลี่ยนผ่านของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่รัฐประชาชาติที่ส่งผลต่อแนวคิดและการดำเนินงานราชทัณฑ์ แต่ถึงกระนั้นประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยยังสามารถนำเสนอมุมมองหรือคำอธิบายใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ได้อีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นแนวคิด วิธีการ และการใช้อำนาจการลงทัณฑ์ของรัฐไทย ซึ่งมีความซับซ้อนและปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขหรือปัญหาในแต่ละยุคสมัย

อย่างไรก็ตามการพิจารณาจากบริบททางการเมืองอย่างเดียวนั้นย่อมไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนและมีความเคลื่อนไหวไปตามแต่ละช่วงเวลา เนื่องจากรัฐไทยได้มีการปรับเปลี่ยนกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ไปตามเงื่อนไขแนวคิด ความรู้ รวมถึงถึงลักษณะของการลงทัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ จากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยจนนำไปสู่การปฏิรูปหรือปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ไทยหลายครั้ง ตัวอย่างหนึ่งที่เด่นชัดคือ ความหมายของคำว่า “ราชทัณฑ์” ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา

¹⁴ ภมรี สุรเกียรติ, “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–2500,” *รู้ไปยาด* 2, 3 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2554): 333–385.

โดยคำนี้สมัยจารีตหมายถึง อาญาหลวงหรือการลงทัณฑ์จากพระราชดำรัสของพระเจ้าแผ่นดิน¹⁵ ต่อมาเมื่อชนชั้นนำสยามได้ปรับปรุงการลงทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ได้นำคำว่าราชทัณฑ์มาเป็นชื่อเรียกหน่วยงานที่รับผิดชอบในการคุมขังนักโทษนับตั้งแต่ พ.ศ. 2458 จนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามชื่อกรมราชทัณฑ์ในภาษาอังกฤษนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามแนวคิดการลงโทษของประเทศไทย อันสะท้อนถึงความหมายที่ไม่แน่นอนตายตัวของคำว่าราชทัณฑ์ในประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ เริ่มต้นจาก “Prison Department” ในช่วงทศวรรษ 2450¹⁶ ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาที่ถูกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้นำแนวคิดและวิธีการลงโทษแบบตะวันตกมาปรับใช้กับการควบคุมและจัดระเบียบการคุมขังนักโทษ ดังนั้นงานราชทัณฑ์ในช่วงเวลานี้จึงมุ่งเน้นอำนาจหน้าที่ในการคุมขังนักโทษ ถัดมาในช่วงทศวรรษ 2480 ได้เปลี่ยนชื่อกรมราชทัณฑ์ภาษาอังกฤษเป็น “Penitentiary Department”¹⁷ อันสะท้อนแนวคิดการคุมขังเพื่อให้ผู้ต้องโทษไตร่ตรองถึงต่ออาชญากรรมที่ก่อขึ้นและกลับตัวมาเป็นพลเมืองดี ที่นำมาปรับใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยรัฐบาลคณะราษฎร รวมถึงการขยายงานราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางมากกว่าการควบคุมนักโทษ ส่งผลให้งานราชทัณฑ์ช่วงเวลานี้หมายถึงสถาบันดัดสันดานผู้กระทำผิด หลังจากนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 กรมราชทัณฑ์ได้เปลี่ยนชื่อภาษาอังกฤษมาเป็น “Department of Correction”¹⁸ อันบ่งชี้ถึงการนำแนวคิดสถาบันฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำผิดมาปรับใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทย เพื่อยกระดับการคุมขังนักโทษให้สอดคล้องกับมาตรฐานการลงโทษขั้นต่ำของสหประชาชาติ

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเงื่อนไขของบริบททางการเมืองภายในตลอดจนเงื่อนไขด้านแนวคิดและความรู้เกี่ยวกับลงทัณฑ์

¹⁵ แดนปีช แบรดเลย์, หนังสืออักขราภิธานศรับท์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), น. 587; หลวงบวรบรรณรักษ์, สัทฤต-ไท-อังกฤษอภิชาน (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2469), น. 973; อัจฉริยา ชูตินันท์, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2557), น. 168.

¹⁶ หจช. ปก.0301.1/38B/11 เรื่อง Report Written by W.J.F. Williamson to H.R.H. Prince Chantaburi : Budget of the Kingdom of Siam for the Year 130 (1911-12) (พ.ศ. 2454-2455); หจช. ปก.0301.1.38B/16 เรื่อง Report Written by W.J.F. Williamson to H.R.H. Prince Chantaburi : Budget of the Kingdom of Siam for the Year 2459 (1916-17) (พ.ศ. 2459-2460).

¹⁷ หจช. ปก.35.4/22 เรื่องการจ้างชาวอิตาเลียนมารับราชการกรมราชทัณฑ์ (ดร.เบราร์เดลล์) (พ.ศ. 2478-2482).

¹⁸ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525), น. 803.

จากภายนอกทั้งตะวันตกและอาณานิคมมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่อย่างน้อยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2433 จนถึง พ.ศ. 2506 อันเป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยให้ความสนใจเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ในช่วงเวลานี้ครอบคลุมการปฏิรูปราชทัณฑ์ครั้งใหญ่ของประเทศไทย 3 ระลอก โดยเริ่มต้นจากการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ 5 ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขสภาวะกึ่งอาณานิคมและความพยายามรวมอำนาจเพื่อสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ งานราชทัณฑ์ไทยช่วงนี้จึงให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบและสร้างเอกภาพในการควบคุมนักโทษของรัฐ โดยนำระบบคุกอาณานิคมมาประยุกต์ใช้กับการลงทัณฑ์แบบจารีตเพื่อเสริมสร้างอำนาจให้แก่ผู้ปกครองสยาม ขณะที่การเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ในระลอกที่สอง เป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่รัฐบาลคณะราษฎรให้ความสนใจกับการสร้างสวัสดิภาพแก่สังคมผ่านการพยายามควบคุมบุคคลที่คุกคามความสงบเรียบร้อย พร้อมกับนำความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดและวิธีการปรับปรุงพฤติกรรมผู้ต้องโทษให้เป็นพลเมืองดีมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย ส่งผลให้งานราชทัณฑ์ในระบบใหม่มีภารกิจในการควบคุมและอบรมบุคคล 3 กลุ่มได้แก่ นักโทษเด็กที่กระทำผิดอาญา และบุคคลที่กระทำผิดซ้ำ ส่วนการเปลี่ยนแปลงระลอกที่สามของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่นั้น สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงความรู้ในการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมตามแนวทางของสหประชาชาติในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมถึงบริบทการเมืองไทยที่เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบเผด็จการทหาร ได้ส่งผลให้ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการลงโทษด้วยการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดโดยไม่ผ่านการพิจารณาตามกระบวนการยุติธรรม ควบคู่กับการฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องโทษเพื่อแก้ปัญหาอาชญากรรมที่คุกคามความสงบสุขของสังคม

กล่าวโดยสรุปวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ในภาพกว้าง โดยพิจารณาการปฏิรูปราชทัณฑ์ 3 ระลอกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2433-2506 ว่าแต่ละช่วงเวลารัฐไทยมีเงื่อนไขสภาวะทางการเมืองอย่างไร และรับอิทธิพลแนวคิดการลงทัณฑ์จากภายนอกมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทยในรูปแบบใด ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวได้ก่อรูปงานราชทัณฑ์ในแต่ละช่วงเวลาให้มีลักษณะอย่างไร การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานราชทัณฑ์ของประเทศไทยแต่ละช่วงเวลาสะท้อนแนวคิด วิธีการ และการใช้อำนาจกับบุคคลที่ต้องโทษอย่างไร และสุดท้ายปฏิบัติการราชทัณฑ์ของประเทศไทยในแต่ละช่วงเวลามีข้อจำกัดของการใช้อำนาจการลงทัณฑ์อย่างไร โดยผู้วิจัยเล็งเห็นว่าความพยายามตอบคำถามเหล่านี้จะช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับรัฐและการใช้อำนาจการลงทัณฑ์ของรัฐที่ไม่

เพียงแต่เรื่องราวในอดีตที่ผู้วิจัยศึกษาเท่านั้น แต่ยังอาจช่วยให้เข้าใจลักษณะการใช้อำนาจการลง
 ทัณฑ์ของรัฐไทยและรากฐานของปัญหาต่าง ๆ ของกิจการราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. กำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่นับตั้งแต่พ.ศ. 2433–2506
2. แนวคิดและวิธีการของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ในช่วงเวลาที่ศึกษา
3. ความสัมพันธ์ระหว่างการราชทัณฑ์สมัยใหม่กับปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐไทย

1.3 สมมติฐานในการศึกษา

1. การราชทัณฑ์ไทยในช่วง พ.ศ. 2433-2475 เกิดจากการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษ
 ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันนำไปสู่การพัฒนาคุกสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากระบบอาณานิคม
 ในขณะที่การราชทัณฑ์ไทยในช่วง พ.ศ. 2475-2506 เกิดจากความพยายามในการสร้างวินัย
 และส่งเสริมสวัสดิภาพพลเมืองของรัฐประชาชาติ อันนำไปสู่การขยายอำนาจของการราชทัณฑ์
 ผ่านการปรับปรุงสถาบันควบคุมนักโทษและตั้งสถาบันควบคุมเฉพาะสำหรับคนจรจัด ขอบาน เด็ก
 ที่กระทำผิด และอันธพาล

2. แนวคิดและวิธีการของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ เปลี่ยนแปลงจากการควบคุมเพื่อ
 บังคับใช้แรงงาน ภายใต้การแบ่งบุคคลตามสถานะทางสังคมในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ไปสู่การควบคุมเพื่อแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมของผู้กระทำผิดและจัดระเบียบแรงงานอย่างมี
 ประสิทธิภาพตามหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตก

3. การราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่สะท้อนความคิดและปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐไทยใน
 การสร้างวินัย ความปลอดภัย และศีลธรรมให้แก่พลเมือง ผ่านการกำหนดนโยบาย การออก
 กฎหมาย และการดำเนินการควบคุมบุคคลที่เป็นปัญหาสังคมและการเมือง (นักโทษ ผู้กระทำผิด
 ขี้ขลาด เด็กที่กระทำผิด คนจรจัด ขอบาน และอันธพาล) อันแสดงถึงอำนาจและความสามารถของรัฐ
 ไทยในการจัดการกับบุคคลที่รัฐไม่พึงปรารถนา

1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษากำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ไทย
 สมัยใหม่นับตั้งแต่ พ.ศ. 2433 จนถึง พ.ศ. 2506 โดยปี พ.ศ. 2433 มีความสำคัญในฐานะปีที่

รัฐบาลสยามได้เปิดใช้คู่มือใหม่คือ คู่มือกรมมหาดไทย อันเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดระเบียบการคุมขังนักโทษที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ของสยามจากแบบจารีตไปสู่สมัยใหม่ ส่วนปี พ.ศ. 2506 เป็นปีที่สิ้นสุดของระบอบเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และถือเป็นหนึ่งในจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของกิจการราชทัณฑ์ไทย ช่วงเวลาที่ศึกษานี้มีความสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองที่ครอบคลุม 3 ระบอบการปกครอง ได้แก่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบอบประชาธิปไตย และระบอบเผด็จการ โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นการศึกษารัฐและชนชั้นนำที่มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ทั้งในแง่ของแนวคิด ปฏิบัติการ รวมถึงการจัดการกับปัญหาหรือข้อจำกัดในการลงทัณฑ์ในแต่ละช่วงเวลา

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ที่ยาวนานมากกว่า 7 ทศวรรษ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยเรียบเรียงพร้อมกับนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ผ่านการใช้เอกสารชั้นต้น 4 ประเภท ได้แก่ (1) เอกสารราชการ (2) หนังสือพิมพ์ร่วมสมัย (3) ปาฐกถา หนังสือ ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา และ (4) บันทึกความทรงจำ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังอาศัยเอกสารชั้นรองประเภทหนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ซึ่งอยู่ในขอบข่ายเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

ทั้งนี้เอกสารราชการเป็นหลักฐานหลักในการศึกษาครั้งนี้ เอกสารประเภทนี้ผลิตขึ้นโดยชนชั้นนำและข้าราชการของรัฐไทย ล้วนให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการราชทัณฑ์นับตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การจัดการระบบคุกทั้งในส่วนกลางและส่วนหัวเมือง รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ที่ให้ข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับนักโทษ สุขอนามัยภายในคุก และการทำงานของนักโทษ แม้ว่าหลักฐานประเภทนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการทำความเข้าใจการทำงานของสถาบันคุก แต่กลับมีข้อจำกัดคือ หลักฐานให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงมากกว่ามุมมองของเจ้าพนักงานที่ปฏิบัติงานและนักโทษ ผลที่ตามมาเอกสารเหล่านี้จึงเปิดเผยประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ของรัฐบาลเฉพาะมิติเดียวจากมุมมองแบบบนลงล่าง (top-down perspective) ดังนั้นการเข้าใจสภาพความเป็นจริงอาจต้องพิจารณาจากเอกสารราชการที่รายงานวิกฤตภายในสถาบันควบคุมอาชญากรรม นักโทษแหกคุก เหตุการณ์ความวุ่นวายในคุก และรายงานโรครระบาดในคุก ซึ่งเนื้อหาของเอกสารเหล่านี้ล้วนอธิบายที่มาและการแก้ไขปัญหาภายในคุกจากมุมมองผู้มีอำนาจ รวมถึงมีการแบบบันทึกคำให้การเจ้าพนักงานหรือนักโทษที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้เอกสารราชการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์ของนักโทษ ยังพบเสียงของนักโทษที่อาจช่วยเติมเต็มประวัติศาสตร์คุกจากมุมมองจากเบื้องล่างได้ โดยทั่วไปเอกสารเหล่านี้จะเล่าที่มาที่ไปของความเดือดร้อนของนักโทษภายในคุกและเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจเข้ามาช่วยเหลือ

หลักฐานประเภทที่สองคือ ข่าวกจากหนังสือพิมพ์ร่วมสมัย ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ ผ่านการนำเสนอของผู้สังเกตการณ์จากภายนอก รวมถึงยังแสดงทัศนคติของประชาชนและบรรยากาศของยุคสมัยที่มีต่อการควบคุมนักโทษ คนจรจัด เด็กที่กระทำผิด อันธพาล และผู้ต้องขังทางการเมือง อันไม่ปรากฏในเอกสารของทางราชการ ตัวอย่างเช่น การนำเสนอข่าวบุคคล อันธพาลในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ได้สะท้อนบรรยากาศของสังคมที่เห็นว่าอันธพาลเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย และเป็นเงื่อนไขสำคัญให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กวาดล้างอันธพาลครั้งใหญ่ หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2501

หลักฐานประเภทที่สามเป็นปาฐกถา หนังสือ ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา ซึ่งสะท้อนองค์ความรู้และความสนใจของชนชั้นนำและข้าราชการในความพยายามหาแนวทางในการป้องกันอาชญากรรมและปรับปรุงแก้ไขผู้ร้ายให้กลายเป็นพลเมืองดี โดยแนวคิดอาชญาวิทยาสมัยใหม่เริ่มเข้ามาในสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2470 และได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ผ่านปาฐกถา หนังสือแจกในโอกาสต่าง ๆ และตำราเรียน อันเป็นหลักฐานในการทำความเข้าใจสถานะความรู้เกี่ยวกับอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังจัดทำวารสารของหน่วยงาน ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ให้ข้อมูลข่าวสารของกรมราชทัณฑ์ ระเบียบแบบแผน หลักสูตรและวิทยาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการราชทัณฑ์ไทยและสากล

หลักฐานประเภทที่สี่คือ บันทึกความทรงจำ เป็นหลักฐานที่จะช่วยเติมเต็มประวัติศาสตร์ยุคและการลงโทษไทยให้มีมิติที่หลากหลายมากขึ้น หลักฐานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของหนังสือสารคดีหรือหนังสือที่ระลึกในโอกาสต่าง ๆ โดยบันทึกความทรงจำของข้าราชการราชทัณฑ์พบว่า มีตั้งแต่ระดับผู้บริหารกรมราชทัณฑ์ ผู้บริหารเรือนจำ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับนักโทษ เรื่องราวส่วนใหญ่ถูกเขียนจากประสบการณ์ส่วนตัวของข้าราชการราชทัณฑ์ ที่ผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านจดจำเรื่องราวตามที่ผู้เขียนประสงค์ให้รับรู้ ดังนั้นในการอ่านหลักฐานกลุ่มนี้อาจต้องพิจารณาว่าข้อความที่ปรากฏในหลักฐานว่าให้ความสำคัญกับเรื่องอะไร และไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องอะไรเป็นพิเศษ และตัวผู้เขียนพยายามสร้างภาพลักษณ์ของตัวเองอย่างไร ขณะที่บันทึกความทรงจำของนักโทษเป็นหลักฐานที่ให้มุมมองของคุณและนักโทษจากเบื้องล่าง ส่วนใหญ่ถูกบันทึกจากนักโทษการเมืองที่มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ โดยบันทึกความทรงจำของนักโทษการเมืองไทยถูกผลิตออกมาเป็นระลอกตามเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองครั้งสำคัญ อาทิ กบฏคณะ ร.ศ. 130 กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 กบฏแมนฮัตตัน พ.ศ. 2494 กบฏสันติภาพ พ.ศ. 2495 และกลุ่มผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ในยุคจอมพลสฤษดิ์ บันทึกความ

ทรงจำของนักโทษการเมืองส่วนใหญ่มีเนื้อหาร่วมกันคือ การกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของนักโทษการเมืองก่อนถูกจับกุม การถูกจับกุมและดำเนินคดี ตลอดจนการใช้ชีวิตในคุกด้วยสถานะนักโทษการเมือง อย่างไรก็ตามบันทึกความทรงจำของนักโทษการเมืองแทบทุกชิ้นล้วนมีนัยยะทางการเมืองสูง ให้มุมมองที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับอำนาจรัฐ ดังนั้นในการใช้หลักฐานประเภทนี้อาจต้องพิจารณาจุดยืนทางการเมืองของผู้เขียนและระมัดระวังการใช้หลักฐานประเภทนี้ด้วยการตรวจสอบข้อมูลกับหลักฐานอื่น ๆ ประกอบด้วย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. กำเนิด พัฒนาการ แนวคิด และวิธีการของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่นับตั้งแต่พ.ศ. 2433–2506
2. ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่กับปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐไทย

1.6 การทบทวนวรรณกรรม

ในการทบทวนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์สมัยใหม่ ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์คุกและการลงทัณฑ์อื่น ๆ ที่เป็นมาตรฐานการลงโทษทางอาญาสมัยใหม่ทั่วโลกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทย กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทตะวันตก และกลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทอาณานิคม ซึ่งแต่ละส่วนผู้วิจัยจะหยิบยกงานประวัติศาสตร์ที่พบนี้นั้นสำคัญที่สะท้อนแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์คุกและการลงทัณฑ์ อันจะช่วยให้เห็นความสนใจและแนวโน้มทางวิชาการในสังคมไทยและตะวันตก

1.6.1 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทย

จากการสำรวจงานวิจัยที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทย ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดของรัฐ การเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดจนความเชื่อมโยงระหว่างงานราชทัณฑ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มงานที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกิจการราชทัณฑ์กับรัฐ กับกลุ่มงานที่ศึกษาการควบคุมทางสังคมของรัฐสมัยใหม่

กลุ่มงานที่ศึกษารัฐไทยกับกิจการราชทัณฑ์

นับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2500 เริ่มปรากฏงานวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่ศึกษาพัฒนาการของระบบราชทัณฑ์และการลงโทษในประเทศไทย ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการปราบปรามโจรผู้ร้ายและอันธพาลหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยงานวิจัยทางรัฐศาสตร์ช่วงแรกนี้ใช้ข้อมูลหลักฐานจากกฎหมาย ตำราอาชญาวิทยา และเอกสารของกรมราชทัณฑ์ เน้นบรรยายพัฒนาการด้านการลงโทษของไทยนับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงช่วงที่มีการปรับปรุงงานราชทัณฑ์สมัยรัชกาลที่ 5 มีการกล่าวถึงการบริหารงานเรือนจำและการปฏิบัติต่อนักโทษ¹⁹ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาประวัติความเป็นมาและการบริหารงานของสถาบันราชทัณฑ์ที่เฉพาะเจาะจง ตัวอย่างเช่น เรือนจำกลางบางขวาง ทณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี และสถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาว เป็นต้น²⁰

การศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยที่อาศัยระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์เริ่มปรากฏในช่วงทศวรรษ 2520 มีงานชิ้นสำคัญคือ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของอมรา ชันอาสา เรื่อง “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433–2475”²¹ (2525) และเสาวลักษณ์ คุณประยูร เรื่อง “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดด้านการศาลและการ

¹⁹ ตัวอย่างงานชิ้นสำคัญ ได้แก่ อุสาร์ โกมลปานิก, “วิวัฒนาการของการราชทัณฑ์ และการอบรมผู้ต้องขังในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2504); ประสาร ทองภักดี, “ระบบการราชทัณฑ์แห่งประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505); วิวิทย์ จตุปาริสุทธิ, “วิวัฒนาการว่าด้วยการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511).

²⁰ ศรีสักดิ์ ธรรมรักษ์, “การบริหารงานของสถานอบรมและฝึกอาชีพ ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505); ประเสริฐ เมฆมณี, “การบริหารงานทณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การ หลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด,” (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2508); กลิ่น สีตะธนี, “การบริหารงานเรือนจำกลางบางขวาง,” (วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512); สรรค์ชัย เปรมล้ำฤทธิ์, “การฝึกอบรมบุคคลอันธพาลในสถานอบรม และฝึกอาชีพลาดยาว,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516).

²¹ อมรา ชันอาสา, “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433–2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525).

ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434–2458”²² (2529) วิทยานิพนธ์ทั้งสองชิ้นเสนอว่า การคุมขังนักโทษก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่มีระบบที่แน่นอน ไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ และอำนาจการลงโทษขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนและมีอิสระต่อกัน แต่จากภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกทำให้สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้รัฐบาลสยามต้องปฏิรูปงานยุติธรรมและการลงโทษให้มีระเบียบแบบแผน และเป็นอารยะแบบตะวันตก ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงสร้างคุกและตารางแบบตะวันตก พร้อมกับออกกฎหมายบริหารงานเรือนจำแบบใหม่เริ่มจากส่วนกลางและต่อมาได้ขยายไปยังหัวเมือง เพื่อให้ระบบงานราชทัณฑ์เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วทั้งประเทศ

แม้ว่างานทั้งสองชิ้นจะให้ความสำคัญกับการนำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์การราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่การหยิบหลักฐานคนละประเภทมาใช้อธิบายประวัติศาสตร์การปฏิรูปราชทัณฑ์กลับทำให้งานทั้งสองชิ้นได้ข้อสรุปต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยงานของอมราอาศัยหลักฐานประเภทกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่สะท้อนแนวนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลสยามเป็นหลักในการวิเคราะห์ ส่งผลให้อมราอธิบายปฏิรูปราชทัณฑ์สยามว่าเป็นกระบวนการที่ก้าวหน้ามากจากกฎระเบียบข้อบังคับที่เปลี่ยนแปลงไป ตรงกันข้ามกับงานของเสาวรักษ์ที่ใช้หลักฐานเอกสารราชการที่หลากหลายชิ้น ทำให้เห็นการปฏิบัติงานราชทัณฑ์ที่ประสบปัญหามากมาย ทั้งการขาดงบประมาณ บุคลากรด้านราชทัณฑ์ไม่มีความรู้ และสินค้าจากนักโทษไม่มีคุณภาพ ดังนั้นเสาวรักษ์จึงเห็นว่า การปฏิรูปราชทัณฑ์ไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ ถึงกระนั้นงานทั้งสองชิ้นได้มีคุณูปการที่สำคัญคือการเชื่อมโยงการปฏิรูปราชทัณฑ์เข้ากับประวัติศาสตร์สังคม โดยเปิดเผยเรื่องราวต่าง ๆ ของเจ้าพนักงานคุกและนักโทษ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นภายในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม

หลังจากงานประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์รุ่นบุกเบิกสองชิ้น การศึกษาพัฒนาการราชทัณฑ์ไทยกลับหายไปจากวงวิชาการประวัติศาสตร์เกือบ 3 ทศวรรษ แต่ไปปรากฏในวงวิชาการสาขาอื่น ๆ ได้แก่ สาขานิติศาสตร์ที่สนใจประเด็นแนวคิดการลงโทษจากกฎหมาย สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ที่ศึกษาการบริหารงานกระบวนการยุติธรรมและการสงเคราะห์ผู้กระทำความผิด สาขารัฐศาสตร์ที่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับการลงโทษ และสาขามานุษยวิทยาที่สนใจ

²² เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434–2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2529).

อาชญากรรม การลงทัณฑ์ ตลอดจนสภาพสังคมและวัฒนธรรมย่อยในคุก²³ ซึ่งงานหลายชิ้น โดยเฉพาะในสาขารัฐศาสตร์และมานุษยวิทยาได้นำแนวคิดและวิธีวิทยาแบบโพสโมเดิร์นมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาราชทัณฑ์ไทยที่สัมพันธ์กับอำนาจและการลงทัณฑ์ของรัฐ จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2540 วงวิชาการประวัติศาสตร์จึงหันมาศึกษาการราชทัณฑ์อีกครั้ง โดยได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจจากการศึกษางานราชทัณฑ์ทั้งในแง่วิธีวิทยาและประเด็นจากวงวิชาการสาขาอื่นทั้งในไทยและต่างประเทศ อันทำให้แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์มีหลากหลายมากขึ้น เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์คุกในเชิงสถาบัน การศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ที่เชื่อมโยงกับสังคมนักโทษการเมือง และการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดและวิธีการลงโทษทางอาญาของไทย

แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยในเชิงสถาบัน ปรากฏเด่นชัดในงานของ ภูมิ สุธะเกียรติ เรื่อง “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–2500”²⁴ (2554) เป็นงานที่เปิดพรมแดนความรู้ใหม่เกี่ยวกับราชทัณฑ์ไทยช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 และประเด็นกว้างกว่าเรื่องคุก ผ่านการศึกษาทักษณนิคมธารโต จังหวัดยะลา โดยภูมิเสนอว่า มูลเหตุของการตั้งทักษณนิคมสัมพันธ์กับนโยบายเศรษฐกิจและการปรับปรุงงานราชทัณฑ์ของรัฐบาลคณะราษฎร ที่ประสงค์จะใช้แรงงานนักโทษในการบุกเบิกพื้นที่ป่าที่มีทรัพยากรอันสมบูรณ์ ในบริเวณชายแดนภาคใต้ให้เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกิน แต่จากความล้มเหลวและภาวะขาดทุนของกิจการต่าง ๆ ส่งผลให้กรมราชทัณฑ์ยกเลิกทักษณนิคมแห่งนี้ในปี พ.ศ. 2500 ขณะที่งานของศรัญญู เทพสงเคราะห์ เรื่อง “โรงเรียนฝึกอาชีพ: พื้นที่ควบคุมเด็กในสถาบันราชทัณฑ์ไทย

²³ ตัวอย่างงานชิ้นสำคัญเช่น อนุสรณ์ อุณโณ, “วิสามัญฆาตกรรม : อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ในสังคมไทย,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), สายพิณ ศุภพถมงคล, “คุกกับคน : อำนาจและการต่อต้านขัดขืน,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), ธีรยุทธ บุญทอน, “การลงโทษประหารชีวิต : อำนาจ ความรุนแรง และรัฐไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ, คุณค่าและการประเมินคุณค่าเกี่ยวกับชีวิตและสังคม : โทษประหารชีวิต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551). ธีรยุทธ บุญทอน, “วิวัฒนาการของกระบวนการลงโทษจำคุกในประเทศไทยและปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556).

²⁴ ภูมิ สุธะเกียรติ, “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–2500,” รู้ไปยาว 2, 3 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2554): 333–385.

พ.ศ. 2479-2501”²⁵ (2559) ได้ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของโรงเรียนฝึกอาชีพ อันเป็นพื้นที่สำหรับควบคุมเด็กที่กระทำผิดภายใต้แนวคิดการปรับเปลี่ยนนิสัยและการฝึกอาชีพเด็กหลังการปฏิวัติ 2475 รวมถึงเป็นสถาบันต้นแบบสำหรับควบคุมและสร้างวินัยให้แก่เด็กของรัฐไทยในระยะเวลาต่อมา

แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ที่เชื่อมโยงกับสังคมนักโทษการเมืองเริ่มปรากฏในงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของเกษียร เตชะพีระ²⁶ (2535) ที่ศึกษากลุ่มนักโทษการเมืองในแดนหูกคุกบางขวางหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มนักโทษการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักโทษคอมมิวนิสต์กับนักโทษกบฏบวรเดช ขณะที่บทความหลายชิ้นของ ญัฐพล ใจจริง²⁷ (2550-2551) ให้ความสนใจชีวิตนักโทษการเมืองที่ต้องโทษกบฏระหว่างปี พ.ศ. 2476-2487 จากการต่อต้านรัฐบาลคณะราษฎร โดยในช่วงที่ถูกคุมขังนักโทษการเมืองจำนวนหนึ่งได้รวมกลุ่มเป็นชาว “น้ำเงินแท้” อันทำให้คนกลุ่มนี้มีบทบาทในการต่อต้านคณะราษฎรภายหลังจากนักโทษการเมืองเหล่านี้ได้รับการปลดปล่อย ส่วนงานของวิลลา วิลัยทอง เรื่อง “ทันทะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง²⁸ (2556) เป็นงานที่สนใจทันทะกาลหรือช่วงเวลาแห่งโทษทัณฑ์ของกลุ่มผู้ต้องขังการเมืองในช่วงต้นทศวรรษ 2500 วิลลาเสนอว่าผู้ต้องขังทางการเมืองมีอิสระในการจัดสรรเวลาและกิจกรรมต่าง ๆ ออกเป็นเวลาที่กำหนดโดยทางการ (Official time) เวลาที่ผู้ต้องขังทำกิจกรรมร่วมกัน (Collective time) และเวลาส่วนตัวของผู้ต้องขัง (Individual time) ซึ่งการใช้เวลาร่วมกันของผู้ต้องขังทั้งที่กำหนดเองและรัฐกำหนด ส่งผลให้พื้นที่การคุมขังกลายเป็นพื้นที่การเคลื่อนไหวในการสร้างสังคมและตัวตนของผู้ต้องขังจนกลายเป็นชุมชนผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์ รวมถึงต่อสู้กับอำนาจรัฐร่วมกันผ่านศาลพลเรือนเพื่อให้ได้รับอิสรภาพ

²⁵ ศรัญญู เทพสงเคราะห์, “โรงเรียนฝึกอาชีพ: พื้นที่ควบคุมเด็กในสถาบันราชทัณฑ์ไทย พ.ศ. 2479-2501,” หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 13 (มกราคม – ธันวาคม 2559): 114-135.

²⁶ Kasian Tejapira, “Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958,” (Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1992).

²⁷ งานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนักโทษการเมืองของญัฐพล ใจจริง ได้แก่ “ฝันจริงของนักอุดมคติ “น้ำเงินแท้” : รื้อ 2475 สร้างระบอบกลายเป็นรัฐ” (2550) “อ่านปทานุกรมของสอ เสถบุตร ในฐานะวรรณกรรมการเมือง” (2551) และ “โหมกับการได้ปฏิวัติ 2475 : แฉล้ม เลี้ยวเพ็ชรรัตน์ กับ 76 เทพการเมือง” (2551) ต่อมาได้รวมพิมพ์ใน ญัฐพล ใจจริง, ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ : ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500) (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556).

²⁸ วิลลา วิลัยทอง, “ทันทะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556).

ส่วนงานที่การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดและวิธีการลงโทษทางอาญาของไทย ปรากฏในงานของมนตรี เงินสวัสดิ์²⁹ (2549) ที่ศึกษาแนวคิดการลงโทษจากกฎหมายตราสามดวงและพบว่า การลงโทษในกฎหมายจารีตมีเอกลักษณ์เฉพาะคือ การจำลง การลงโทษจากนรกเพื่อให้คนเกรงกลัวที่จะกระทำผิด รวมถึงยึดหลักการลงโทษที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลและการกระทำที่สัมพันธ์กับสังคมศักดินา ขณะที่ศรัญญู เทพสงเคราะห์³⁰ (2558) ได้ศึกษาแนวคิดการยกเลิกโทษประหารชีวิตนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 จนถึงปลายทศวรรษ 2490 และพบว่าเงื่อนไขทางการเมืองมีส่วนสำคัญต่อการผลักดันวาระการยกเลิกหรือการดำรงอยู่ของโทษประหารชีวิตของรัฐบาลระบบใหม่ ส่วนงานของภูวดล ไชยอินทร์³¹ (2563) ได้ศึกษาวงศาวตยาการลงทัณฑ์ของไทยที่มีการรับวิธีคิดภายนอกเข้ามาปะทะกับความคิดภายในและทำให้เกิดข้อถกเถียงของวาทกรรมทัณฑ์วิทยา 3 รูปแบบคือ การแก้แค้นทดแทนให้สาสม การลงโทษเพื่อการยับยั้งป้องกัน และการลงโทษเพื่อการบำบัดฟื้นฟู

จากการศึกษางานกลุ่มงานที่ศึกษารัฐไทยกับการราชทัณฑ์พบว่า งานส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับพัฒนาการของคุกไทยสมัยใหม่ การควบคุมนักโทษ และสภาพสังคมภายในคุก โดยมุ่งเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง อาทิ การปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 หรือการศึกษาการจัดการนักโทษการเมืองในช่วงหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 แต่กลับแทบไม่มีงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในช่วงระยะเวลายาวพอที่จะเห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดของรัฐสมัยใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นงานประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่อาศัยข้อมูลหลักฐานเอกสารราชการเป็นหลักจึงทำให้งานเน้นหนักไปทางแนวคิดหรือหลักการของงานราชทัณฑ์มากกว่าปฏิบัติการราชทัณฑ์ที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนี้งานส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาคุก ซึ่งเป็นเพียงหนึ่งในสถาบันราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่โดยมิได้พิจารณาเครือข่ายสถาบันควบคุมของรัฐในงานราชทัณฑ์ไทยที่กว้างขวางมากกว่าคุก

²⁹ มนตรี เงินสวัสดิ์, “แนวคิดในการลงโทษของกฎหมายตราสามดวง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549).

³⁰ ศรัญญู เทพสงเคราะห์, “โทษประหารชีวิตหลังการปฏิวัติ 2475 : แนวคิด การเมือง และข้อถกเถียงในการลงทัณฑ์ด้วยความตายของรัฐไทย (พ.ศ. 2475-99),” ศิลปวัฒนธรรม 36, 8 (มิถุนายน 2558): 74 – 106.

³¹ ภูวดล ไชยอินทร์, “การข้อถกเถียงของวาทกรรมทัณฑ์วิทยา: วงศาวตยาของการใช้โทษประหารและความรุนแรงเพื่อการลงทัณฑ์ในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอาชญวิทยาและงานยุติธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563).

กลุ่มงานที่ศึกษาการควบคุมทางสังคมของรัฐไทยสมัยใหม่

กลุ่มงานที่ศึกษา รัฐไทยสมัยใหม่อาจเริ่มต้นจากบทความเรื่อง “ศึกษา รัฐไทย : วิพากษ์ไทยศึกษา”³² ของเบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน (2522) ได้โต้แย้งงานวิชาการไทยศึกษากระแสหลัก ที่อธิบายรัฐไทยว่ามีลักษณะพิเศษไม่สามารถเทียบเคียงกับรัฐอื่นในโลกได้และการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 เป็นกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่และก่อให้เกิดรัฐชาติ โดยแอนเดอร์สันได้เสนอกรอบการวิเคราะห์รัฐไทยว่ามีลักษณะเป็นอาณานิคมทางอ้อมและบทบาทผู้ปกครองของราชวงศ์จักรีในการสร้างความเป็นสมัยใหม่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสิ่งที่รัฐบาลอาณานิคมได้กระทำ ดังนั้นการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นเพียงการรวมศูนย์อำนาจของรัฐราชวงศ์ เทียบได้กับการดำเนินการของผู้ปกครองท้องถิ่นในเขตอาณานิคมทางอ้อมและเจ้าหน้าที่บริหารชาวยุโรปในเขตอาณานิคมทางตรง ข้อเสนอของเบเนดิกท์ แอนเดอร์สันได้แพร่หลายและมีส่วนทำให้เกิดข้อถกเถียงใหม่ ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาการของรัฐสมัยใหม่ในวงวิชาการ ตัวอย่างเช่น บทความเรื่อง “รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม 2435-2475”³³ ของสมเกียรติ วันทะนะ (2525) ได้ศึกษา รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามว่าเกิดจากกระบวนการตอบโต้ปรับตัวของระบอบศักดินาที่มีต่อการเสื่อมสลายของศักดินาและความกดดันของทุนนิยมโลก งานของอรรถจักร สัตยานุรักษ์ เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475”³⁴ (2538) ที่เสนอว่ารัฐรวมศูนย์สมัยใหม่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องเวลาและประวัติศาสตร์แบบใหม่ของผู้ปกครอง งานของไชยันต์ รัชชกูล เรื่อง “The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy”³⁵ (2537) ที่ศึกษา รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามว่าเป็นผลมาจากจักรวรรดินิยมและทุนนิยมตะวันตกที่ส่งผลให้สยามกลายเป็นรัฐทุนนิยมรอบนอก และงานของกุลลดา เกษบุญชู มีดี เรื่อง “The Rise and Decline of Thai

³² เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, “ศึกษา รัฐไทย : วิพากษ์ไทยศึกษา,” ใน เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, ศึกษา รัฐไทย ย้อนสภาวะไทยศึกษา : รวมบทความและปาฐกถาว่าด้วยการเมืองไทยสมัยใหม่ (นนทบุรี: ฟาเดียวัน, 2558).

³³ สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม 2435-2475,” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 17, 1 (มิถุนายน 2533): 23-44.

³⁴ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

³⁵ Chaiyan Rajchagool, The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism (Bangkok: White Lotus, 1994); ไชยันต์ รัชชกูล, อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรูปรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินานิยมสู่ทุนนิยมรอบนอก, แปลโดย พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน, 2560).

Absolutism”³⁶ (2547) ที่เสนอว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามเกิดจากการปรับตัวของชนชั้นนำที่เชื่อมตนเองเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกของยุโรป

จากตัวอย่างงานชิ้นสำคัญข้างต้นสะท้อนทิศทางของการศึกษาพัฒนาการของรัฐไทยสมัยใหม่ที่ให้มุ่งเน้นประเด็นการสถาปนารัฐสมัยใหม่แบบรวมศูนย์หรือรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นสำคัญ แต่การศึกษาเรื่องกลไกการทำงานของรัฐไทยสมัยใหม่ในการควบคุมทางสังคมหรือประชากร กลับเป็นประเด็นย่อยในงานข้างต้นหรือให้ความสนใจเฉพาะบางประเด็น ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่-ทาส การควบคุมชาวจีน และการจัดระบบศึกษา เป็นต้น แม้ว่าการของอรรถจักร์ได้ชี้ให้เห็นวิธีการหนึ่งของการควบคุมทางสังคมของรัฐสมัยใหม่คือ “กระบวนการสลายปัจเจกชน” จากการสร้างระบบราชการสมัยใหม่เพื่อให้ข้าราชการกลายเป็นแขนขาในการปกครองผู้ปกครอง ตลอดจนดึงคนกลุ่มต่าง ๆ มาอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารผ่านสำนักเรื่องความสามัคคีของคนทุกกลุ่มในรัฐ โดยถ่ายทอดสำนักดังกล่าวผ่านการศึกษารวมถึงการฝึกเสือป่า³⁷ แต่ข้อเสนอดังกล่าวกลับมีลักษณะเป็นนามธรรม ทั้งที่ตามข้อเท็จจริงรัฐสมัยใหม่มีกลไกมากมายในการควบคุมทางสังคมที่แสดงถึงอำนาจการบริหารอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ เทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคมที่รวดเร็วขึ้น การจัดเก็บและควบคุมข้อมูลอย่างเป็นระบบ และการเฝ้าระวังสังคมผ่านสถาบันต่าง ๆ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน³⁸ ดังนั้นการศึกษาการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของผู้วิจัยอาจมีส่วนช่วยเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับรัฐไทยสมัยใหม่ โดยเป็นกรณีศึกษาพัฒนาการของการควบคุมทางสังคมของรัฐสมัยใหม่ผ่านสถาบันที่มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในและจัดการกับบุคคลที่เป็นปัญหาสังคมและการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตามจากอิทธิพลทางความคิดของมิเชล ฟูกูเกต์ โดยเฉพาะในเรื่องของชีวิอำนาจ (Biopower) หรือวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วานวิทยา (Genealogy) ได้มีส่วนทำให้วงวิชาการสนใจประเด็นเทคนิคการควบคุมพลเมืองของรัฐสมัยใหม่มากขึ้น ดังปรากฏในงานเรื่อง

³⁶ Kullada Kesboonchoo Mead, *The Rise and Decline of Thai Absolutism* (London: Routledge, 2004).

³⁷ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475*, น. 173 – 201.

³⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “Administrative Power, Internal Pacification,” in Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism* (Cambridge: Polity Press, 1985), pp. 171-192.

“การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487”³⁹ ของก้องสกล กวินรวีกุล (2548) และเรื่อง “เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย” ทวีศักดิ์ เผือกสม (2550) โดยงานก้องสกลได้วิเคราะห์ว่าททกรรมที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อกำกับควบคุมประชากรทั้งความคิด วิธีการคิด และวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับร่างกายในระดับปัจเจกให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ เพื่อให้ร่างกายของพลเมืองมีสุขภาพแข็งแรงเป็นกำลังผลิตทางเศรษฐกิจ มีหน้าที่ปกป้องชาติในยามสงคราม รวมถึงมีการให้ความรู้ อบรม และพัฒนาจิตใจของประชากรในแต่ละวัย ดังนั้นร่างกายจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นอารยะของจิตใจภายในและแสดงออกถึงความเจริญของพลเมืองไทยที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม ขณะทำงานของทวีศักดิ์ได้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงองค์รัฐทางการเมืองการแพทย์สมัยใหม่ รวมถึงเชื่อมโยงการจัดระบบสาธารณสุขกับการควบคุมการปกครองของรัฐสมัยใหม่ ที่รัฐอาศัยการแพทย์สมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการสถาปนาอำนาจรัฐ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนประชากร รวมถึงสร้างกลไกทางการเมืองการแพทย์คอยตรวจสอบสอดส่องเรือนร่างพลเมือง อันทำให้รัฐสามารถเข้าไปควบคุมพฤติกรรมส่วนตัวในชีวิตประจำวันของพลเมืองในทุกซอกทุกมุม เพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดจิตใจพลเมืองให้มีความเจริญองงามทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้งานของก้องสกลและทวีศักดิ์ต่างพยายามประยุกต์ใช้แนวคิดชีวอำนาจของฟูโกต์ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางประวัติศาสตร์ไทย มุ่งให้ความสนใจกับประเด็นการขยายอำนาจรัฐเหนือร่างกายประชากรเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นการควบคุมทางสังคมของรัฐสมัยใหม่ในภาพเล็กระดับปัจเจก ดังนั้นในการศึกษารัฐสมัยใหม่ครั้งนี้ของผู้วิจัยจะให้ความสนใจประเด็นทั้งสองชั้นละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญคือ การควบคุมทางสังคมที่กว้างขวางผ่านการราชทัณฑ์ของรัฐไทยสมัยใหม่มาช่วยในการทำความเข้าใจอำนาจและการใช้อำนาจของรัฐสมัยใหม่

การศึกษารัฐสมัยใหม่กับการจัดการปัญหาสังคมเมืองเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับการทำความเข้าใจการควบคุมทางสังคม ตัวอย่างงานที่อธิบายความจำเป็นหรือเงื่อนไขที่ทำให้รัฐสมัยใหม่เข้าไปควบคุมคนชายขอบปรากฏในวิทยานิพนธ์ของนนทพร อยู่มั่งมี (2556) เรื่อง “กองตระเวนกับการจัดพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ พ.ศ. 2418-2458”⁴⁰ นนทพรเสนอว่าการ

³⁹ ก้องสกล กวินรวีกุล, “การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต สาขามนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545).

⁴⁰ นนทพร อยู่มั่งมี, “กองตระเวนกับการจัดการพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ พ.ศ. 2418-2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556).

เปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางกายภาพของเมืองและประชากรหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงก่อให้เกิดปัญหาการดูแลความสงบเรียบร้อยและความไร้ระเบียบของเมือง ส่งผลให้รัฐต้องปรับปรุงกองตระเวนให้มีบทบาทในการควบคุมดูแลการใช้พื้นที่เมืองของราษฎร สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของรัฐสมัยใหม่ที่สร้างหน่วยงานขึ้นมาใช้อำนาจรัฐในการควบคุมและขยายอำนาจเหนือวิถีชีวิตของราษฎรโดยตรง ขณะที่การศึกษาการจัดการอารมณ์ความรู้สึกสยดสยองในสังคมไทยสมัยใหม่ของภัทรนิษฐ์ เกียรติธินิษฐ์⁴¹ (2562) ได้เผยให้เห็นกระบวนการทำให้เป็นศิวิไลซ์ว่ามีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกที่มีความสลับซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับสถาบันของรัฐและความรู้สึกของผู้คนในสังคม ส่งผลให้รัฐเข้าไปจัดการกับความสยดสยองที่สร้างความหวาดกลัวในสังคมสยามไม่ว่าจะเป็นชาคศพ ความโศโครก โรคระบาด และการทรมานร่างกายจากการลงทัณฑ์ของรัฐ ดังนั้นรัฐจึงจัดตั้งหน่วยงานสมัยใหม่เข้ามาควบคุมและกำจัดความสยดสยองออกจากชีวิตประจำวันของผู้ในสังคม ได้แก่ กองตระเวน กรมสุขาภิบาล และสนามสถิตยุดิธรรม อันทำให้รัฐเข้าไปมีอำนาจในการควบคุมผู้คนและผูกขาดความรุนแรงเพื่อให้สังคมมีความเป็นศิวิไลซ์

งานที่ศึกษาการควบคุมทางสังคมของรัฐสมัยใหม่ยังครอบคลุมถึงกลุ่มคนชายขอบในสังคม อาทิ ขอทาน เด็กอนาถา และคนพิการ ซึ่งลักษณะร่วมกันของงานกลุ่มนี้คือ การให้น้ำหนักกับมุมมองทางศีลธรรมและการเมืองของรัฐในการควบคุมคนชายขอบ ดังปรากฏในบทความเรื่อง “ขอทานในสังคมไทย”⁴² ของธิบัติ บัวคำศรี (2547) เสนอว่าเมื่อเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ทัศนคติของรัฐต่อขอทานได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ผ่านมองขอทานว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสมัยจารีตตามความเชื่อเรื่องบุญกรรมและการให้ทาน ไปสู่บุคคลที่ไม่มีประโยชน์ กีดขวางความเจริญ และไม่เป็นที่พึงปรารถนา ดังนั้นรัฐสมัยใหม่จึงควบคุมขอทานโดยแยกคนกลุ่มนี้ออกจากสังคม ข้อเสนอของธิบัติ คล้ายคลึงกับการอธิบายการควบคุมเด็กอนาถาของอลิศรา พรหมโชติชัย⁴³ (2557) ว่ารัฐสมัยใหม่ใช้นโยบายสังคมสงเคราะห์ในการควบคุมเด็กอนาถาหรือเด็กด้อยโอกาสที่รัฐมองว่าเป็นต้นเหตุ

⁴¹ ภัทรนิษฐ์ เกียรติธินิษฐ์, “รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้สึก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2562).

⁴² ธิบัติ บัวคำศรี, “ขอทานในสังคมไทย,” วารสารอักษรศาสตร์ 33, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2547): 145–196.

⁴³ อลิศรา พรหมโชติชัย, “เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่าด้วยเด็กในสังคมไทย ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546,” รัฐศาสตร์สาร 35, 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2557): 37-50.

ของปัญหาสังคม โดยนำเด็กกลุ่มนี้ออกจากสังคมไปอยู่ใต้การดูแลของกรมประชาสงเคราะห์ เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยและป้องกันการเกิดปัญหาสังคม ส่วนงานของประชาธิปไตย เรื่อง “ชีวิตการเมืองและเรือนร่างพิการ : ประวัติศาสตร์การสร้างพลเมืองที่กำกวม” (2557) เสนอว่านโยบายรัฐต่อคนพิการที่มีต่อคนพิการอยู่ภายใต้บริบททางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงได้รับอิทธิพลจากศีลธรรมเชิงสถาบันของพุทธเถรวาทที่มีส่วนสร้างระบอบศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับคนพิการในสังคมไทย อันทำให้คนพิการถูกทำให้เป็นปัญหาทั้งในทางการเมืองและศีลธรรม โดยรัฐสมัยใหม่ได้จำแนกแยกแยะคนพิการว่าเป็นประชากรที่ไร้สมรรถภาพ รวมถึงเป็นประชากรกลุ่มเสี่ยงที่จะก่อปัญหาสังคมเมืองเช่นเดียวกับคนขอทานและคนจรจัด ทว่ารัฐยังช่วยเหลือคนพิการด้วยเหตุผลทางศีลธรรมในฐานะ “วัตถุแห่งการสงเคราะห์” ในนามมนุษยธรรม⁴⁴

1.6.2 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทตะวันตก

เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เป็นหมุดหมายต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์สมัยใหม่ในโลกตะวันตก เริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงทศวรรษ 1970 ผ่านงานของมิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) เดวิด รอทแมน (David Rothman) และมิคาเอล อิกนาตีฟ (Michael Ignatieff)⁴⁵ งานทั้งสามชิ้นนี้ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดมนุษยธรรมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการและการแพร่หลายของคุกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นคำอธิบายกระแสหลักในการศึกษาคุกสมัยใหม่ในโลกตะวันตกในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ แต่พวกเขากลับเสนอแนวทางในการพิจารณาคุกสมัยใหม่ที่แสดงออกถึงอำนาจและการควบคุมพฤติกรรมของนักโทษ อันสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับการปฏิรูปการลงทัณฑ์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงต้นศตวรรษที่ 19 ภายใต้บริบทของการปฏิวัติครั้งสำคัญในยุโรปและอเมริกา ที่รัฐได้ออกข้อบังคับที่ละเมิด ซ่อนเร้น และลดทอนความเป็นมนุษย์ของนักโทษภายในคุกสมัยใหม่ทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักโทษให้เป็นไปตามแนวทางที่รัฐมุ่งหมาย

⁴⁴ ประชาธิปไตย กะทา, ชีวิตการเมืองและเรือนร่างพิการ : ประวัติศาสตร์การสร้างพลเมืองที่กำกวม (นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ(สวสส.), 2557), น. 16-17.

⁴⁵ David J. Rothman, The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic (Boston: Little, Brown and Company, 1971); Michel Foucault, Discipline and Punish : The Birth of the Prison (New York: Random House, 1977); Michael Ignatieff, A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750-1850 (New York: Penguin Books, 1978).

ในหนังสือ “Discipline and Punish: The Birth of the Prison” (1977) ของฟูโกต์เป็นงานชิ้นสำคัญที่สืบค้นกำเนิดของคุกฝรั่งเศสสมัยใหม่ในต้นศตวรรษที่ 19 เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงลักษณะการลงทัณฑ์จากการประหารชีวิตนักโทษอย่างทรมานในที่สาธารณะ ไปสู่การลงทัณฑ์ในสถานดัดสันดานที่กำหนดรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของนักโทษเป็นระดับนาฬิกา ซึ่งการลงโทษแบบใหม่นี้ที่ดูเหมือนมีมนุษยธรรม ลดทอนความรุนแรงมิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการแก้แค้น ทว่ามุ่งเน้นไปที่การควบคุมจิตใจของผู้กระทำผิดเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องทางศีลธรรมมากกว่าการลงทัณฑ์ทางร่างกาย โดยลักษณะการลงทัณฑ์แบบใหม่ตามทัศนะของฟูโกต์นั้น “มิใช่เพื่อลดการลงโทษให้เบาลง แต่เพื่อเพิ่มให้การลงโทษนั้นดีขึ้น”⁴⁶ เนื่องจากร่างกายของนักโทษจะถูกควบคุมอย่างละเอียดเคร่งครัดด้วยเทคนิคในการสร้างวินัย อันทำให้ร่างกายของนักโทษเกิดความสยบยอมอยู่ภายใต้การควบคุมและสามารถบังคับบัญชาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ฟูโกต์ยังเชื่อมโยงเทคนิคการสร้างวินัยของคุณไปยังสถาบันสมัยใหม่อื่น ๆ ที่มีใช้สถาบันสำหรับการลงโทษ อาทิ ค่ายทหาร สถานรับเลี้ยงเด็กกำพร้า โรงเรียน โรงพยาบาล และโรงงาน โดยฟูโกต์แสดงให้เห็นว่าอำนาจในการชี้ขาดความปกติปรากฏอยู่ทั่วไปในสถาบันเหล่านี้ผ่านนายทหารผู้บังคับบัญชา ผู้ปกครอง ครู แพทย์ และนายจ้าง⁴⁷ ซึ่งสถาบันดังกล่าวล้วนมีลักษณะเป็นเครือข่ายแห่งการควบคุมเพื่อสร้างวินัย (carceral network) ที่อำนาจของความรู้ในการควบคุมและสร้างวินัยผ่านการตัดสินและวินิจฉัยชี้ขาดภาวะปกติและผิดปกติได้แพร่กระจายไปทั่วองค์ภาพของสังคมสมัยใหม่

ขณะที่หนังสือเรื่อง “The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic” (1971) ของรอกแมน และหนังสือเรื่อง “A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution” (1978) ของอิกนาทียฟ ไดวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการลงทัณฑ์ของรัฐ อันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของนักปฏิรูปเสรีนิยมที่เรียกร้องให้รัฐยุติการลงทัณฑ์แบบป่าเถื่อนล้าหลัง และก่อให้เกิดการออกแบบและตรากฎหมายสำหรับสถาบันควบคุมแบบใหม่ ซึ่งให้ความสนใจกับสุขอนามัย การอบรมทางศาสนา การจัดสรรอาหารและเครื่องนุ่งห่มแก่นักโทษ ขณะเดียวกันการเกิดยุคสมัยใหม่ในอเมริกาและอังกฤษยังเกี่ยวข้องกับมิติทางชนชั้น เนื่องจากรัฐพยายามหาวิธีการสร้างวินัยเพื่อใช้กับชนชั้นแรงงานใหม่ผู้มีแนวคิดหัวรุนแรงผ่านแผนการในระบบคุกใหม่

⁴⁶ Michel Foucault, *Discipline and Punish : The Birth of the Prison*, p. 82.

⁴⁷ Ibid., p. 304.

งานของรอตแมนยังโต้แย้งข้อเสนอในการศึกษาประวัติศาสตร์ความบ้าของฟูโกต์ที่ให้มุมมองทั่วไปเกี่ยวกับความบ้า แต่มีได้วิเคราะห์แนวคิดที่แตกต่างกันตามบริบทสังคม⁴⁸ รอตแมนเสนอว่าการเริ่มต้นปฏิวัติในปฏิบัติการทางสังคมของสหรัฐอเมริกา นับตั้งแต่ทศวรรษ 1820 นำไปสู่การเกิดสถาบันเบ็ดเสร็จ (total institution) ที่มีใช้เพียงแค่คุก แต่ยังรวมไปถึงโรงพยาบาลจิตเวช สถานสงเคราะห์คนจน โรงเรียนเด็กกำพร้า และโรงเรียนดัดสันดาน รอตแมนชี้ให้เห็นว่าเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นและการเคลื่อนย้ายประชากรง่ายขึ้นหลังการปฏิวัติอเมริกา ส่งผลให้นักปฏิรูปรุ่นใหม่กระตุ้นให้สังคมตระหนักถึงความเสื่อมถอยทางศีลธรรม นักปฏิรูปจึงเสนอให้มีการฟื้นฟูคนที่ผิดปกติให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แยกออกจากครัวเรือน อันนำไปสู่การปฏิรูปคุกที่เน้นระเบียบวินัย และการควบคุมร่างกาย ดังนั้นระบบคุกอเมริกาจึงถูกออกแบบให้เป็นระบบขังเดี่ยว เพื่อแยกนักโทษออกจากสังคมภายนอกและนักโทษคนอื่น ๆ ภายในคุก สำหรับให้นักปฏิรูปสามารถสร้างระเบียบแก่นักโทษได้อย่างเบ็ดเสร็จ

แม้ว่างานของฟูโกต์ รอตแมน และอีกนาทีฟฟ์ จะมีอิทธิพลต่อการอธิบายกำเนิดคุกสมัยใหม่และสร้างกระบวนทัศน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์คุกในโลกตะวันตก แต่งานเหล่านี้ถูกท้าทายจากหลายมุมมองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประวัติศาสตร์คุกแนวทางสังคมวิทยา ในช่วงทศวรรษ 1990 ดังสะท้อนได้จากหนังสือเรื่อง “Institution of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950”⁴⁹ (1996) มีบทความสำคัญคือ “Four Centuries of Prison History: Punishment, Suffering, the Body, and Power” ของปีเตอร์ สปีเรนเบิร์ก (Pieter Spierenburg) ใช้ทฤษฎี “Civilizing Process” ของนอร์เบิร์ต เอไลอัส (Norbert Elias) มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกของชาวยุโรปอย่างค่อยเป็นค่อยไปที่นำไปสู่การปฏิเสธร่างกายที่มุ่งสร้างความเจ็บปวดและทรมานบนร่างกาย สปีเรนเบิร์กเสนอว่า คุกสมัยใหม่เกิดจากความพยายามควบคุมทางสังคมโดยเฉพาะประชากรที่แปลกแยก มีใช้ความมีมนุษยธรรมของผู้ปกครอง โดยคุกแรกเริ่มมีลักษณะเป็นสถานฝึกอาชีพสำหรับคน

⁴⁸ David J. Rothman, *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*, pp. XVII-XIX.

⁴⁹ งานชิ้นนี้เป็นรวมบทความในการประชุมวิชาการ “The Prerogatives of Confinement: Social, Cultural and Penal Institution in Western Europe and North America” โดยสถาบันประวัติศาสตร์เยอรมัน (German Historical Institute) ที่กรุงวอชิงตันดีซี เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 ตีพิมพ์โดย Norbert Finzsch and Robert Jütte (editors), *Institution of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950* (New York: Cambridge University Press, 1996).

จน (prison-workhouse) ที่บังคับให้คนที่แปลกแยกดำเนินชีวิตและทำงานอย่างเข้มงวดในฮอลแลนด์และตอนเหนือของเยอรมนีช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 อันสะท้อนบรรยากาศทางวัฒนธรรมของสังคมนับตั้งแต่จริยธรรมในการทำงาน การแบ่งลำดับชั้นทางสังคมและการจัดประเภทคนที่ปกติและไม่ปกติ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อร่างกายของมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดระบบการลงโทษแบบควบคุมสร้างวินัย (carceral system) ที่ให้ผู้ปกครองมีอำนาจเหนือร่างกายและจิตใจของนักโทษ

นอกจากนี้หนังสือ “The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society”⁵⁰ (1995) ยังได้ขยายแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไปเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมืองว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยและระเบียบทางสังคมของรัฐบาล รวมถึงขยายพรมแดนการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไปยังสถาบันควบคุมสมัยใหม่อื่น ๆ อาทิ ทัศนนิคมหรือนิคมนักโทษ (Convict Colony) คุกสำหรับนักโทษหญิง โรงเรียนดัดสันดานเด็ก (Juvenile Reform School) และคุกสำหรับนักโทษการเมือง แต่อย่างไรก็ตามหนังสือทั้งสองเล่มนี้ยังคงให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ที่เน้นประสบการณ์ของโลกตะวันตก โดยเฉพาะพื้นที่ยุโรปและอเมริกาเหนือ ถึงแม้จะกล่าวถึงนิคมนักโทษในออสเตรเลียแต่สถาบันดังกล่าวยังคงเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ยุโรป

1.6.3 กลุ่มงานที่ศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ในบริบทอาณานิคม

แม้ว่าแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ของฟูโกต์จะมีอิทธิพลต่อการศึกษาคุกและสถาบันสมัยใหม่แก่นักประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวางจนกลายเป็นกระบวนทัศน์แบบฟูโกต์ (Foucauldian Paradigm) ที่ครอบงำการศึกษาประวัติศาสตร์คุกและการลงทัณฑ์ในโลกวิชาการตะวันตก แต่อย่างไรก็ตามจากการทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับคุกนอกพื้นที่ยุโรปและอเมริกาเหนือของแมรี กีบสัน (Mary Gibson) ในบทความเรื่อง “Global Perspectives on the Birth of the Prison”⁵¹ (2011) กีบสันได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการเกิดคุกในรัฐอาณานิคมและรัฐเอกราชที่ไม่ใช่ยุโรปว่าไม่อาจใช้กระบวนทัศน์แบบฟูโกต์มาอธิบายได้ เนื่องจากไม่ได้มีรากฐานมาจากแนวคิดการลงโทษในยุคภูมิธรรม ตลอดจนมิได้รับอิทธิพลของนักปฏิรูปเสรีนิยมดังที่เกิดขึ้นกับคุก

⁵⁰ Norval Morris and David J. Rothman (editors), *The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society* (New York: Oxford University Press, 1995), p. vii-ix.

⁵¹ Mary Gibson, “Global Perspectives on the Birth of the Prison,” *American Historical Review* Vol. 116, No. 4 (October 2011): 1040-1063.

ในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 18 แต่เป็นผลมาจากการส่งออกโครงการอาณานิคมในปลายศตวรรษที่ 19 ดังนั้นคุกเหล่านี้จึงมีพัฒนาการ ระบบ และการปฏิบัติต่อนักโทษที่แตกต่างจากคุกต้นแบบในยุโรป และอเมริกาเหนือ โดยคุกอาณานิคมจะถูกสร้างภายหลังการพิชิตคนพื้นเมืองของผู้ปกครองชาวยุโรป ซึ่งวางอยู่บนแนวคิดการบีบบังคับและการควบคุมนักโทษ เพื่อบังคับใช้แรงงานและสร้างรายได้ให้กับรัฐอาณานิคมมากกว่าการสร้างวินัยและปรับปรุงพฤติกรรมของนักโทษ ขณะที่การเกิดคุกสมัยใหม่ในญี่ปุ่นและจีนมาจากแรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตก ที่ทำให้ชนชั้นนำพื้นเมืองต้องปฏิรูปการลงโทษและสร้างคุกตามมาตรฐานแบบตะวันตก เพื่อแสดงความเป็นอารยะของชาติและเป็นเงื่อนไขในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับมหาอำนาจตะวันตก⁵²

สำหรับการศึกษาราชทัณฑ์ในอาณานิคมได้รับความสนใจจากนักประวัติศาสตร์จำนวนมากนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 แนวทางได้แก่ กลุ่มที่มุ่งศึกษาสถาบันและปฏิบัติการเชิงสถาบันของคุกอาณานิคม อันเป็นโครงการของเจ้าอาณานิคมในแง่สถาบันเฉพาะหรือนโยบายเชิงสถาบันที่เป็นต้นแบบของความเป็นสมัยใหม่และความเป็นพลเมืองของอาณานิคม กลุ่มงานที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของความรู้และวิธีการลงโทษในบริบทอาณานิคม ดังปรากฏจากกรณีของจีนและญี่ปุ่นที่นำความรู้และวิธีการลงโทษแบบตะวันตกมาเป็นแนวทางในการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ และกลุ่มงานที่ศึกษาการลงโทษที่สัมพันธ์กับการขยายตัวของจักรวรรดินิยมตะวันตกผ่านการพิจารณาการลงโทษรูปแบบเนรเทศ การส่งนักโทษไปพื้นที่ห่างไกล และการตั้งทัณฑ์นิคม

กลุ่มงานที่ศึกษาสถาบันและปฏิบัติการเชิงสถาบันของคุกอาณานิคม

การศึกษาแนวทางแรกให้ความสนใจกับประเด็นการถ่ายโอนแนวคิดและสถาบันการลงโทษจากต้นแบบตะวันตกมาสู่ดินแดนอาณานิคม ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันการลงโทษเหล่านั้นต่อสภาพแวดล้อมอาณานิคม โดยงานของปีเตอร์ ซิโนแมน (Peter Zinoman) เรื่อง “The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862–1940”⁵³ (2001) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของแนวทางแรก เขาเสนอว่าคุกอาณานิคมในอินโดจีนกำเนิดขึ้นช่วงศตวรรษที่ 19 แต่กลับเป็นสถาบันที่แตกต่างจากคุกตะวันตก เนื่องจากรากฐานวัฒนธรรมการลงโทษยุคก่อนสมัยใหม่ที่เน้นความรุนแรง ประกอบกับฝรั่งเศสพัฒนาคุกอาณานิคม

⁵² Ibid., pp. 1057–1059.

⁵³ Peter Zinoman, *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862 – 1940* (London: University of California Press, 2001).

จากค่ายเชลยสงครามและมีการแบ่งชนชั้นอย่างเข้มงวด ดังนั้นระบบคุกอาณานิคมอินโดจีนจึงให้ความสำคัญกับการบีบบังคับและการควบคุมมากกว่าการสร้างวินัย สำหรับปราบปรามคนพื้นเมืองและรักษากฎระเบียบของอาณานิคม เช่นเดียวกับงานของเดวิด อาร์โนลด์ (David Arnold) ที่ศึกษาคุกอาณานิคมอินเดียในบทความเรื่อง “The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in the 19th Century India”⁵⁴ (1996) เสนอว่าคุกอาณานิคมอินเดียเต็มไปด้วยการขัดขืนโดยเฉพาะการจลาจลเพื่อต่อต้านการเพ่งมอง (revolts against the gaze) ถึงแม้คุกอาณานิคมอินเดียจะนำต้นแบบคุกจากอังกฤษมาใช้ แต่จากสภาพแวดล้อมใหม่ทำให้คุกอาณานิคมอินเดียกลายเป็นพื้นที่ของการปะทะกันของอาณานิคมกับสังคมอินเดียที่เจ้าอาณานิคมออกแบบไว้ นอกจากนี้คุกอาณานิคมอินเดียยังแสดงข้อจำกัดท้องถิ่นของนักโทษอินเดียซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาก จึงยากต่อการสร้างวินัยให้แก่ักโทษและเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เจ้าอาณานิคมรับรองธรรมชาติพื้นฐานของสังคมอินเดียและละทิ้งการต่อต้านแนวคิดการปฏิรูปนักโทษแบบตะวันตก ดังนั้นคุกอาณานิคมอินเดียจึงเป็นสถาบันที่ให้ความสำคัญกับการจัดการแรงงานที่คุ้มค่าน่ามากกว่าการฟื้นฟูศีลธรรม⁵⁵

ทั้งนี้งานของชินแมนและอาร์โนลด์ต่างให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ลำดับชั้นของนักโทษในคุกอาณานิคม ซึ่งกำหนดจากคำพิพากษาของศาลกับกำหนดจากตัวนักโทษเองตามความอาวุโส ชนชั้นทางสังคม และเครือข่ายกลุ่ม อันทำให้คุกอาณานิคมเกิดวัฒนธรรมย่อย (Subculture) ในหมู่นักโทษผ่านการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกัน รวมถึงมีการลำดับชั้นทางวัฒนธรรมย่อย (Subcultural Hierarchies) ซึ่งการเกิดวัฒนธรรมย่อยของนักโทษเปิดเผยความล้มเหลวของระบบคุกอาณานิคมในกระบวนการทำให้นักโทษมีวิถีชีวิตอยู่ภายใต้สถาบันควบคุมของทางการ ดังสะท้อนได้จากปรากฏการณ์การขยายตัวของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์อย่างกว้างขวางในหมู่นักโทษชาวเวียดนาม หรือการรับรองของอาณานิคมอินเดียในการแบ่งกลุ่มนักโทษจากภูมิหลังทางศาสนาและวรรณะ

กลุ่มงานที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความรู้และวิธีการลงโทษในบริบทอาณานิคม

⁵⁴ David Arnold, “The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in the 19th Century India,” in David Arnold and David Hardiman (editors), *Subaltern Studies VII Essays in Honor of Ranajit Guha* (New Delhi: Oxford University Press, 1996).

⁵⁵ Ibid., pp. 185-187.

เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์สมัยใหม่ในจีนและญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญกับแรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตกช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ทำให้ชนชั้นนำพื้นเมืองจำต้องปฏิรูปการลงโทษและอาชญาสถาบันคุกแบบตะวันตก เพื่อแสดงความเป็นอารยะและเป็นเงื่อนไขในการรักษาเอกราชทางการเมือง งานของแฟรงค์ ดิคอตเตอร์ (Frank Dikötter) เรื่อง “Crime, Punishment and the Prison in Modern China”⁵⁶ (2002) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการลงโทษในจีนสมัยใหม่จากเงื่อนไขความเสื่อมของแนวคิดการลงโทษแบบขงจื้อและปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้ชนชั้นนำจีนรับแนวคิดตะวันตกเกี่ยวกับอาชญากรรม การลงโทษ และการปฏิรูปคุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการปฏิวัติจีน ค.ศ. 1911 ชนชั้นนำใหม่และนักปฏิรูปชาตินิยมได้แก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ผ่านการปรับปรุงกฎหมายอาญาและสร้างคุกสมัยใหม่แห่งแรกในกรุงปักกิ่งที่เปิดใช้เมื่อปี ค.ศ. 1918 ขณะเดียวกันยังเชื่อมโยงความเป็นสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับปรัชญาหรือความรู้อาชญาวิทยาแบบใหม่ of จีน ที่พยายามให้นักโทษสำนึกผิดและแก้ไขนิสัยของตนเองผ่านกระบวนการสร้างวินัย ให้การศึกษา และฝึกศีลธรรม จนทำให้ระบบคุกสมัยใหม่ของจีนก้าวหน้าและมีมนุษยธรรมมากกว่าหลายชาติในยุโรปช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

ขณะที่งานของดาเวียล วี บอทแมน (Daviel V. Botman) เรื่อง “Punishment and Power in the Making of Modern Japan”⁵⁷ (2007) มีข้อเสนอว่าความรู้ทัณฑ์วิทยาเป็นสาระของการควบคุม อันทำให้รัฐญี่ปุ่นสามารถสร้างอำนาจได้อย่างชัดเจน บอทแมนชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลโชกุนได้ปฏิรูปการลงทัณฑ์นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 นำไปสู่การสร้างค่ายแรงงาน ซึ่งเป็นสถาบันที่ให้ความสำคัญกับการสร้างวินัยตามมุมมองการลงโทษสมัยใหม่เพื่อรักษาสถานะและระเบียบของรัฐบาลโชกุน แต่จากการที่ญี่ปุ่นเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมตะวันตกและสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้ชนชั้นนำใหม่สถาปนาระบบราชทัณฑ์แบบตะวันตกในช่วง 5-6 ปีแรกของการปฏิรูปเมจิ มีการผลิตนักอาชญาวิทยาชาวญี่ปุ่น และสร้างคุกสมัยใหม่แบบตะวันตก โดยรัฐบาลญี่ปุ่นอาศัยแรงงานนักโทษในการบุกเบิกพื้นที่ห่างไกล สร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน รวมถึงทำเหมืองถ่านหินและกำมะถัน นอกจากนี้เมื่อญี่ปุ่นกลายเป็นจักรวรรดิยังสร้างคุกสมัยใหม่ในไต้หวัน เพื่อสร้างวินัยคนพื้นเมืองไต้หวันที่ถูกมองว่าป่าเถื่อนและไร้วัฒนธรรม

⁵⁶ Frank Dikötter, *Crime, Punishment and the Prison in Modern China* (New York: Colombia University Press, 2002).

⁵⁷ Daviel V. Botman, *Punishment and Power in the Making of Modern Japan* (Princeton: Princeton University Press, 2007).

กลุ่มงานที่ศึกษาการลงโทษที่สัมพันธ์กับการขยายตัวของจักรวรรดินิยมตะวันตก

งานกลุ่มนี้ให้ความสนใจกับรูปแบบการลงโทษของจักรวรรดินิยมตะวันตกในรูปแบบการเนรเทศ (Exile) การส่งนักโทษไปยังพื้นที่ห่างไกล (Penal transportation) และการตั้งทัณฑนิคม (Penal Colonies) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจเคลื่อนย้ายนักโทษพื้นเมืองของมหาอำนาจตะวันตก การสร้างเสถียรภาพทางการเมืองของจักรวรรดิอาณานิคมผ่านการย้ายนักโทษการเมืองไปยังดินแดนอาณานิคมที่ไกลโพ้น⁵⁸ การบรรเทาความแออัดของนักโทษในระบบคุกและการจัดสรรแรงงานนักโทษเพื่อพัฒนาดินแดนว่างเปล่าของอาณานิคมให้กลายเป็นเมืองหรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ⁵⁹ ตลอดจนการทดลองวิธีการปกครองนักโทษแบบใหม่ที่ให้นักโทษได้ปกครองกันเองในทัณฑนิคม⁶⁰ โดยรูปแบบการลงโทษเหล่านี้เสมือนเป็นการแสวงหาผลกำไรจากการบังคับให้นักโทษทำงานกลางแจ้งในสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย นอกจากนี้แนวคิดการปรับปรุงฟื้นฟูนักโทษ (rehabilitation) ที่เป็นเป้าหมายของการปฏิรูปคุกในตะวันตกยังถูกปฏิเสธจากผู้ปกครองอาณานิคม เนื่องจากนักโทษคนพื้นเมืองถูกผู้ปกครองอาณานิคมจัดวางในสถานะด้อยกว่าคนผิวขาวตามทฤษฎีวิวิทยาศาสตร์ทางเชื้อชาติ

งานของอนามา เพียร์ส (Anoma Pieris) เรื่อง “Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society”⁶¹ (2009) เป็นงานชิ้นสำคัญในกลุ่มนี้ โดยเพียร์สได้ศึกษาแรงงานนักโทษจากอินเดียที่มีบทบาทในการพัฒนาเมืองสิงคโปร์และสเตรตส์เซตเทินเมนต์ (Straits Settlement) ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบคุกอาณานิคม เขาเสนอว่าจากสภาพภูมิทัศน์ของอาณานิคมอังกฤษในคาบสมุทรมลายาที่แบ่งแยกกันส่งผลให้คุกเป็น

⁵⁸ Ronit Ricci (editor), *Exile in Colonial Asia : kings, convicts, commemoration* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2016).

⁵⁹ Anoma Pieris, *Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009); Clare Anderson (editor), *A Global History of Convicts and Penal Colonies* (London: Bloomsbury Academic, 2018);

⁶⁰ Michael Salman, “The Prison That Makes Men Free: The Iwahig Penal Colony and the Simulacra of the American State in the Philippines,” in Alfred W. McCoy and Francisco A. Scarano (editors), *Colonial Crucible: Empire in the Making of the Modern American State* (Medison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2009).

⁶¹ Anoma Pieris, *Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009).

พื้นที่ที่ทดลองเบื้องต้นสำหรับนโยบายทางสังคมของอาณานิคม อีกทั้งนักโทษยังถูกแบ่งลำดับชั้นผ่านเชื้อชาติและความต้องการแรงงานสำหรับการสร้างเมือง ดังนั้นนักโทษอินเดียจำนวนมากจึงถูกขนส่งมายังสเตตรัสเซตเพนเนนตส์สำหรับทำงานสาธารณะ อาทิ ก่อสร้างสาธารณูปโภคและสถาปัตยกรรมสาธารณะของอาณานิคม รวมถึงผลิตวัตถุดิบสำหรับการก่อสร้าง เพียร์สยังให้ความสนใจสถาปัตยกรรมและความเป็นเมืองในโครงสร้างสังคมของการตั้งถิ่นฐานอาณานิคมโดยวิเคราะห์ผ่านการวางผังเมืองอาณานิคม คุณอาณานิคม ภูมิทัศน์ของแรงงาน งานเทศกาลของเมือง และลักษณะการโต้ตอบของเจ้าอาณานิคมที่มีต่อความไม่สงบของชนพื้นเมือง

จากการสำรวจประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับราชทัณฑ์ในบริบทอาณานิคมข้างต้นพบว่า มีข้อเสนอบางอย่างที่สามารถมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ได้ ประการแรกงานทุกชิ้นต่างอธิบายกำเนิดและพัฒนาการของการราชทัณฑ์ภายใต้บริบทการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 แม้ว่าแต่ละแห่งจะพัฒนาสถาบันราชทัณฑ์สมัยใหม่ตามเงื่อนไขและปัจจัยที่แตกต่างกัน ทว่าสถาบันราชทัณฑ์ในดินแดนอาณานิคมและกึ่งอาณานิคมกลับมีลักษณะแตกต่างจากสถาบันราชทัณฑ์ต้นแบบจากยุโรป ดังสะท้อนได้จากการลดความสำคัญของแนวคิดความเป็นเหตุผลแบบรู้แจ้ง (Enlightenment) และการประยุกต์ระบบคุกสมัยใหม่เข้ากับสังคมพื้นเมือง ส่งผลให้สถาบันราชทัณฑ์เหล่านี้มุ่งเน้นการใช้อำนาจแบบรวมศูนย์ เพื่อเป็นเครื่องมือของในการรักษาความสงบเรียบร้อยทางการเมืองและการบังคับใช้แรงงานทางเศรษฐกิจมากกว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักโทษ ซึ่งคล้ายคลึงกับการพัฒนาการราชทัณฑ์สมัยใหม่ในยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม

ประการที่สอง ทิศทางราชทัณฑ์ในดินแดนที่มียุโรปและอเมริกาเหนือมีแนวคิดพื้นฐานที่วางอยู่บนเรื่องชนชั้นและเชื้อชาติ ดังปรากฏจากการจัดลำดับชั้นและจัดกลุ่มนักโทษตามลักษณะเฉพาะทางเชื้อชาติ เช่นเดียวกับระบบการแยกประเภทและการจำแนกลำดับชั้นในการปกครองอาณานิคมลักษณะแบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rule) โดยนักโทษที่ถูกพิพากษาจะกลายเป็นสมบัติของรัฐอาณานิคมและถูกบังคับใช้แรงงานในกิจการต่าง ๆ ของอาณานิคม ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อนักโทษส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับของอาณานิคมไม่ใช่พลเมืองตะวันตก จึงไม่มีความจำเป็นในการปรับปรุงฟื้นฟูนักโทษพื้นเมือง ดังนั้นรัฐอาณานิคมจึงจัดสรรทรัพยากรอย่างจำกัดในการขับเคลื่อนระบบคุกอาณานิคมโดยพึ่งพาคนในบังคับหรือนักโทษที่ไว้ใจได้มาเป็นผู้คุม รวมถึงอาศัยการต่อรองระหว่างนักโทษกับผู้คุมเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในคุก แม้ว่ารัฐบาลสยามมิได้นำแนวคิดการแบ่งแยกชนชั้นและเชื้อชาติมาบังคับใช้กับนักโทษทั่วไปในกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ แต่เมื่อรัฐบาลสยามต้องเข้าไปควบคุมนักโทษต่างชาติได้นำแนวคิดดังกล่าวมา

ประยุกต์ใช้กับการจัดการคุกต่างประเทศของสยาม ด้วยการแบ่งนักโทษออกเป็น 3 กลุ่มคือ ชาวยุโรป ลูกครึ่งยุโรป และคนในบังคับ รวมถึงมีการจำแนกนักโทษในบังคับเป็นกลุ่มย่อยจากอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติและศาสนา เพื่อให้สะดวกต่อการปกครองนักโทษเหล่านี้เช่นเดียวกับระบบคุกอาณานิคม

ประการสุดท้ายคือ การดำเนินการปฏิรูปคุกในต้นศตวรรษที่ 20 เพื่อจัดการระบบคุกให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นประเด็นที่งานทุกชิ้นให้ความสำคัญ โดยงานเหล่านั้นต่างชี้ให้เห็นความพยายามของรัฐในการควบคุมร่างกายนักโทษมากขึ้นควบคู่ไปกับการลดค่าใช้จ่ายของคุก ดังนั้นรัฐอาณานิคมและรัฐกึ่งอาณานิคมเกือบทุกแห่งจึงเสนอโครงการและดำเนินการปฏิรูปคุก รวมถึงยังใช้คุกเป็นห้องปฏิบัติการความเป็นสมัยใหม่ (Laboratory of Modernity) ในการทดลองแนวคิดหรือโครงการใหม่ ๆ ก่อนที่จะนำไปใช้ในพื้นที่อื่นของอาณานิคม ซึ่งกรณีเช่นนี้อาจนำมาเทียบเคียงได้กับพัฒนาการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของไทยในช่วงหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เมื่อรัฐบาลระบอบใหม่ได้ทดลองวิธีการใหม่ ๆ ในกิจการราชทัณฑ์ เพื่อเป็นต้นแบบของเครือข่ายสถาบันควบคุมทางสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรัฐดังปรากฏชัดเจนจากกรณีทัณฑนิคม

1.7 คำโครงวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ในปี พ.ศ. 2433-2506 นับตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงยุคเผด็จการของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยบทแรกเป็นบทนำอันเป็นที่มาและความสำคัญ รวมถึงแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ จากนั้นสองบทต่อมาคือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยบทที่ 2 ต้องการทำความเข้าใจพื้นฐานการลงโทษในยุคจารีต เงื่อนไขของการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำไทย ตลอดจนลักษณะสำคัญของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ที่นำระบบคุกอาณานิคมมาปรับใช้กับสังคมไทย เพื่อเสริมสร้างอำนาจการลงทัณฑ์แบบรวมศูนย์ของผู้ปกครองสมบูรณาญาสิทธิ และบทที่ 3 เป็นการทำความเข้าใจปฏิบัติการและข้อจำกัดในงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและความพยายามในการรักษาอำนาจของกลุ่มชนชั้นปกครอง กระทั่งก่อให้เกิดระบบการลงโทษตามสถานะและลำดับชั้นทางสังคมของผู้กระทำผิด ได้แก่ นักโทษไทยทั่วไป นักโทษต่างประเทศ และกลุ่มชนชั้นสูงที่กระทำผิด

ในบทที่ 4 เป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่รัฐบาลคณะราษฎรได้ปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ด้วยการนำแนวคิดการอบรมผู้กระทำผิดให้กลายเป็นพลเมืองดีตามหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย ตลอดจนขยายอำนาจกิจการราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางในฐานะเครื่องมือสำคัญเพื่อจัดระเบียบและควบคุมบุคคลที่เป็นภัยคุกคามต่อสังคม ดังนั้นภารกิจของงานราชทัณฑ์ในระบบใหม่จึงมิได้มีเพียงควบคุมนักโทษ แต่ยังรวมไปถึงการควบคุมเด็กที่กระทำผิดและผู้กระทำผิดซ้ำ อันก่อให้เกิดเครือข่ายสถาบันราชทัณฑ์ในระบบใหม่ที่ประกอบด้วยเรือนจำสำหรับนักโทษ โรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับเด็กที่กระทำผิด และนิคมฝึกอาชีพสำหรับผู้ต้องโทษกักกัน ต่อมาในบทที่ 5 เป็นการทำความเข้าใจปฏิบัติการราชทัณฑ์สมัยใหม่ช่วงรัฐบาลคณะราษฎรผ่านการวิเคราะห์ทัณฑนิคม (Penal Colony) อันเป็นวิธีการจัดการนักโทษรูปแบบใหม่ที่รัฐบาลคณะราษฎรนำมาใช้กับสังคมไทย เพื่อดำเนินการฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับเป็นพลเมืองดีและเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม โดยผู้วิจัยพยายามสืบหาที่มาของแนวคิดทัณฑนิคมในสังคมไทย การดำเนินงานทัณฑนิคม 3 แห่งในสมัยคณะราษฎร ได้แก่ เรือนจำภาคচারโต จังหวัดยะลา เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา และนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล ตลอดจนพิจารณาความสำเร็จและความล้มเหลวของกิจการทัณฑนิคม

บทที่ 6 เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความพยายามของรัฐในการปรับปรุงงานราชทัณฑ์ไทยให้สอดคล้องกับแนวทางการฟื้นฟูนักโทษของสหประชาชาติและความรู้อาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยา ขณะเดียวกันรัฐก็ใช้อำนาจเด็ดขาดในการลงทัณฑ์อันธพาลเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและระเบียบในสังคม ดังนั้นกิจการราชทัณฑ์ในช่วงเวลานี้จึงมีลักษณะผสมผสานที่ด้านหนึ่งพยายามยืนยันถึงความเป็นสากลของกิจการราชทัณฑ์ไทยผ่านการอ้างอิงมาตรฐานการคุมขังนักโทษของสหประชาชาติ แต่อีกด้านหนึ่งกิจการราชทัณฑ์ก็กลับเป็นกลไกการใช้อำนาจการลงทัณฑ์โดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรมของผู้นำเผด็จการ

สำหรับบทที่ 7 ซึ่งเป็นเนื้อหาบทสุดท้ายของวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยต้องการอธิบายการควบคุมนักโทษการเมืองในประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทย ผู้เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่นอกเหนือขอบเขตการปฏิรูปราชทัณฑ์ของไทย เนื่องจากนักโทษการเมืองเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองที่ทำลายอำนาจรัฐและจุดมุ่งหมายของการควบคุมนักโทษการเมืองของรัฐนั้นมิได้มีความสำคัญกับการปรับปรุงฟื้นฟูพฤติกรรมแบบเดียวกับผู้กระทำผิดอาญาทั่วไป แต่มุ่งเน้นเพื่อยับยั้งหรือยุติความเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับอำนาจรัฐ โดยเนื้อหาของบทนี้จะครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ.

2475-2506 อันเป็นช่วงเวลาที่ยุทธไทยเริ่มจำแนกความผิดทางการเมืองให้มีลักษณะแตกต่างจากความผิดทางอาญาทั่วไป รวมถึงมีแนวทางปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองที่ชัดเจนมากขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงของการคุมขังนักโทษการเมืองเกี่ยวพันโดยตรงกับบริบทการเมืองในแต่ละช่วงเวลา มากกว่าที่จะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหรือความรู้ด้านอาชญาวิทยาที่เข้ามาในสังคมไทย

บทที่ 2 กำเนิดคุศมัยใหม่และการปฏิรูปงานราชทัณฑ์สยาม

พ.ศ. 2433 – 2458

ในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2434 เทียนวรรณ นักคิดสามัญชนคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งต้องโทษหลวงในความผิดฐานหมิ่นตราบราชสีห์และถูกลงพระราชอาญา 50 ทีและส่งตัวมาจำคุกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2425¹ ได้เขียนกลอนตำหนิการเปลี่ยนแปลงการคุมขังนักโทษแบบใหม่ของรัฐบาลสยาม โดยพาดพิงถึงประเด็นการเปลี่ยนเจ้าพนักงานคุกใหม่แทน “มูลนาย” เดิม และเพิ่มข้อบังคับคุกใหม่ที่มีการใช้อำนาจต่อนักโทษอย่างเข้มงวด² นอกจากนี้เทียนวรรณยังวิพากษ์วิจารณ์การปกครองนักโทษของเจ้าพนักงานคุกใหม่ที่มีลักษณะกดขี่เข้มเห่งนักโทษมากขึ้น โดยที่นักโทษไม่สามารถมีปากมีเสียงหรือกล่าวโทษต่อเจ้าพนักงานได้เลย อีกทั้งยังเรียกร้องให้เจ้าพนักงานมีความเห็นอกเห็นใจนักโทษมากขึ้น³ อย่างไรก็ตามหลังจากบทกลอนดังกล่าวถูกเผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์ กรมพระนครบาลจึงได้สอบสวนและมีคำสั่งให้ลงโทษเทียนวรรณด้วยการขังห้องมืดมีกำหนด 5 วันและให้แยกขังเทียนวรรณไม่ให้ปะปนกับนักโทษทั่วไปในคุกใหม่ อันเนื่องจากความผิดไม่เขียนฎีการ้องเรียนตามข้อบังคับนักโทษ แต่กลับแต่งบทกลอนประจานเจ้าพนักงานและชักนำให้นักโทษก่อการกำเริบ⁴

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงกิจการราชทัณฑ์สยามจากแบบจารีตไปสู่สมัยใหม่ โดยสิ่งเดิมก็ยังคงดำรงอยู่ในขณะที่สิ่งใหม่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้น นับตั้งแต่การส่งตัวนักโทษแบบจารีตที่ถูกลงโทษจำคุกอย่างไม่มีกำหนดเวลาแน่นอนอย่างเทียนวรรณจากคุกเก่าไปคุมขังที่คุกใหม่ การเปลี่ยนแปลงผู้คุมใหม่และการจัดระเบียบการคุมขังนักโทษด้วยข้อบังคับใหม่แบบตะวันตก ที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้คุมกับนักโทษแบบจารีตต้องยุติลงแล้วแทนที่ด้วยการควบคุมนักโทษอย่างเข้มงวดจากเจ้าพนักงานจนเป็นเหตุให้เกิดการตำหนิติเตียนผ่านคำกลอนของเทียนวรรณ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างเล็ก ๆ ที่สะท้อนความไม่ราบรื่น

¹ ดูเพิ่มเติมใน “บทที่ 7 ชีวิตในแดนเวจ” ใน สงบ สุริยรินทร์, เทียนวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: บริษัทรวมสาส์น (1977) จำกัด, 2543), น. 76-93.

² หจข. ร.5 น.6.2/149 คอเรสปอนเดนเรื่อง อ้ายวันนักโทษคุกแต่งหนังสือติเตียนข้อบังคับคุกใหม่แลเจ้าพนักงานรักษานักโทษคุก (18 พฤษภาคม – 20 พฤษภาคม 110).

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ของการปฏิรูปราชทัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 จากมุมมองของนักโทษที่มีหลักฐานน้อยชิ้น และชวนให้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการลงทัณฑ์ของรัฐที่นำระบบคุกสมัยใหม่มาแทนที่คุกจารีตว่าดำเนินการภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยอะไรบ้าง รวมถึงบทบาทของรัฐที่เป็นตัวแสดงหลักในการปฏิรูปราชทัณฑ์สยามให้เป็นสมัยใหม่มีการดำเนินการในลักษณะอย่างไร

ดังนั้นในบทนี้จึงเริ่มพิจารณาจากแนวคิดการลงโทษทางอาญา รูปแบบและลักษณะของการจำคุกในยุคจารีต ตลอดจนวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบโทษจำคุกยุคจารีตของสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยต้นกรุงเทพฯ จากนั้นจึงพิจารณาบริบทภาวะกึ่งอาณานิคม กับกิจการราชทัณฑ์สยาม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำดำเนินการปฏิรูปราชทัณฑ์ไทยให้เป็นสมัยใหม่ โดยอาศัยระบบคุกอาณานิคมมาใช้เป็นต้นแบบในการประยุกต์ให้เข้ากับกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของสยาม จากนั้นจึงพิจารณากระบวนการปฏิรูปร่างราชทัณฑ์ทั้งส่วนกลางและหัวเมือง ซึ่งรัฐมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในการกำหนดโทษทัณฑ์และลงทัณฑ์ผู้กระทำผิด ควบคู่ไปกับการแสดงอำนาจผ่านการควบคุมนักโทษในสถาบันราชทัณฑ์แบบอาณานิคม สุดท้ายจะพิจารณาความพยายามสร้างเอกภาพและวางรากฐานให้งานราชทัณฑ์เกิดความมั่นคงด้วยการรวมงานราชทัณฑ์ส่วนกลางกับหัวเมืองเข้าด้วยกันผ่านการตั้งกรมราชทัณฑ์ใน พ.ศ. 2458

2.1 แนวคิดการลงโทษทางอาญาแบบจารีต

การลงโทษทางอาญาของผู้ปกครองไทยในยุคจารีตมีรากฐานแนวคิดมาจากคติความเชื่อฝ่ายพราหมณ์และพุทธจากพระธรรมศาสตร์ของอินเดีย โดย “ทัณฑ์” (Danda) หรือ “การลงโทษ” ตามแนวคิดนี้ถือเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่เป็นความรับผิดชอบของผู้ปกครอง เพื่อใช้จัดการกับบุคคลที่ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิด “ธรรม” (Dharma)⁵ กล่าวคือ การลงโทษเป็นเครื่องมือที่นำมาใช้สำหรับสร้างกฎระเบียบแก่โลกหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการปกครองคนให้อยู่ในธรรม ดังนั้นการใช้อำนาจลงโทษผู้กระทำผิดจึงเป็นหน้าที่สำคัญของกษัตริย์และเป็นความชอบธรรมตามหลักพระธรรมศาสตร์เพื่อใช้ปกครองให้สังคมอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้⁶

⁵ Donald R. Davis Jr., *The Spirit of Hindu Law* (New York: Cambridge University Press, 2010), pp. 128-129.

⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “ความสำคัญของ “กฎหมายตราสามดวง: แนวนองสัจคมไทย,” ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), *กฎหมายตราสามดวง : แนวนองสัจคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 “สถานภาพการกฎหมายตราสามดวง”* (กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2547), น. 10-12; มนตรี เงินสวัสดิ์, “แนวคิดในการ

เมื่อกษัตริย์รับเอาพระธรรมศาสตร์เข้ามาเป็นหลักกฎหมายในยุคจารีต ได้มีการปรับให้เข้ากับเชื้อแบบพุทธตลอดจนนำ “พระราชศาสตร์” รวมเข้าไว้ในพระธรรมศาสตร์ด้วย โดยพระราชศาสตร์นั้นเป็นกฎหมายที่นำมาจากมูลคดีต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นโดยกษัตริย์ การกระทำเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่ากษัตริย์ทำให้พระราชศาสตร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางกฎหมายไปโดยปริยาย และมีส่วนช่วยสร้างความชอบธรรมในการขยายอำนาจของกษัตริย์ยุคจารีตผ่านการบัญญัติกฎหมาย ดังสะท้อนให้เห็นจากการที่กษัตริย์อยุธยาได้บัญญัติกฎหมายจำนวนมากอิงแอบไปกับพระธรรมศาสตร์ จนมีส่วนทำให้กระบวนการยุติธรรมของรัฐมีความสลับซับซ้อนอย่างมาก⁷

เมื่อเข้าสู่ช่วงต้นกรุงธนฯ พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้สั่งให้มีการรวบรวม ตรวจสอบ และชำระสะสางกฎหมายที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาให้ถูกต้องและเป็นระเบียบแบบแผน อันนำไปสู่การประกาศใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง โดยกฎหมายนี้ยังคงวางอยู่บนพื้นฐานกฎหมายอยุธยาที่ให้อำนาจกับกษัตริย์ในการบัญญัติกฎหมาย สร้างความยุติธรรม และลงทัณฑ์ผู้กระทำความผิดเพื่อรักษา “ธรรม” หรือระเบียบของสังคม

สำหรับการลงทัณฑ์ที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าได้มีการกำหนดโทษไว้หลากหลายและมีลักษณะโหดร้ายรุนแรงเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่นบทลงโทษที่ปรากฏอยู่ในพระไอยการกบฏศึกที่กำหนดโทษไว้ถึง 32 ประการ ไม่ว่าจะเป็นการเอาก่อนเหล็กแดงวางบนศีรษะ การถลกหนังศีรษะและขูดกะโหลกให้ขาว การเกี่ยวปากแล้วเอาไฟดัดปาก การจุดไฟเผาร่างกาย การเชือดเนื้อ การเอาน้ำร้อนราดร่างกาย การปล่อยให้สุนัขกินเนื้อ การใช้ขวานผ่าอก เป็นต้น⁸ บทลงโทษดังกล่าวเสมือนเป็นการนำวิธีการลงทัณฑ์สัตว์นรกตามคติความเชื่อแบบไตรภูมิ หรือการลงทัณฑ์คนพาลจากคำสอนตามพระไตรปิฎกให้มาบังเกิดมาในโลกอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้สังคมอยู่ภายใต้ธรรมะหรือระเบียบกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่กษัตริย์กำหนดไว้

ลงโทษของกฎหมายตราสามดวง,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), น. 119-120.

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ธงชัย วินิจจะกุล, นิติรัฐอภิสิทธิ์และราชนิติธรรม ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของ Rule by Law แบบไทย (กรุงเทพฯ: นิตยสาร WAY, 2563), น. 109-123.

⁸ กฤษฎา บุญยสมิต, “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่,” ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), กฎหมายตราสามดวง : แฉสองสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่” (กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2547), น. 58-59.

ลักษณะของกฎหมายแบบจารีตยังมีส่วนช่วยสนับสนุนให้กษัตริย์มีพระราชอำนาจในการลงทัณฑ์เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากกฎหมายกำหนดโทษไว้หลายสถานในความผิดเดียว ตัวอย่างเช่น พระไอยการอาชญาหลวงกำหนดการลงโทษไว้ 10 สถาน อันเปิดโอกาสให้กษัตริย์สามารถใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษสถานใดสถานหนึ่งแก่ผู้กระทำผิด⁹ ประกอบกับกระบวนการพิจารณาคดีแบบจารีต ลูกขุนภายในศาลเป็นเพียงผู้ชี้ขาดว่าฝ่ายใดผิดฝ่ายใดถูกต้องและมีความผิดสถานใด แต่ไม่มีอำนาจกำหนดโทษแต่ประการใด เนื่องจากต้องนำผลการพิจารณาคดีของศาลขึ้นกราบบังคมทูลให้กษัตริย์วินิจฉัยลงโทษผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลไป¹⁰ ซึ่งการกำหนดโทษของกษัตริย์นั้นไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับพระราชอัธยาศัยโดยพิจารณาจากพฤติกรรมและสถานภาพทางสังคมของผู้กระทำผิด ไม่ว่าจะเป็นชาติกำเนิด ศักดินา ตำแหน่งหน้าที่ รวมไปถึงความดีความชอบในงานราชการ¹¹ ด้วยเหตุนี้ผู้กระทำผิดในพระไอยการอาชญาหลวงจึงอาจรับโทษสถานหนักที่สุด คือ ฟันคอ ริบเรื่อน หรืออาจได้รับโทษเบาสุด คือ กตอุเบกขา (การเรียกประกันทัณฑ์บน) ซึ่งล้วนขึ้นอยู่กับพระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์ในฐานะเจ้าชีวิต

นอกเหนือจากการลงทัณฑ์ผู้ฝ่าฝืนกฎหมายแล้ว การลงทัณฑ์ในยุคจารีตยังปรากฏในกระบวนการชำระความตามวิธีพิจารณาคดีอาญาที่เรียกว่า “จารีตนครบาล” ซึ่งเป็นการทรมานผู้ต้องหาหาคดีอาญา โดยให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานในการทรมานบีบคั้นให้ผู้ที่ถูกกล่าวโทษให้การสารภาพ ตัวอย่างเช่น การเขียน การจำชื้อคา การมัดแขน การนำตัวไปตากแดด และการตบปากคู่ความ เป็นต้น¹² วิธีการพิจารณาคดีแบบจารีตนครบาลแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเบื้องหลังที่ว่าผู้ต้องหาหาคดีอาญาให้ถือว่าเป็นผู้ร้ายไว้ก่อนจนกว่าผู้ต้องหาจะพิสูจน์ว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ ตลอดจนยังสะท้อนทัศนคติของผู้มีอำนาจในยุคจารีตที่มองว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีความชั่วร้าย มีกิเลสต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดกลายเป็นผู้ร้าย¹³ ดังนั้นผู้มีอำนาจจึงสามารถลงทัณฑ์ผู้ต้องหาที่ชั่วร้ายเพื่อ

⁹ มานิส ปิยะสิงห์, “ศึกษาลักษณะสังคมไทยวิเคราะห์จากบทลงโทษในกฎหมายตราสามดวง,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), น. 112-117.

¹⁰ พระยานิติศาสตรไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2497), น. 157.

¹¹ มนตรี เงินสวัสดิ์, “แนวคิดในการลงโทษของกฎหมายตราสามดวง,” น. 53-71.

¹² พระยานิติศาสตรไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมาย, น. 164-165.

¹³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมเผด็จการไทย (1),” เข้าถึงได้จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_481800 (12 พฤศจิกายน 2564).

แสวงหาความจริงก่อนจะมีคำพิพากษา เพื่อให้เป็นเยี่ยงแก่ผู้ที่จะกระทำความผิดและเพื่อรักษาระเบียบทางสังคมเอาไว้

2.1.1 โทษจำคุกและคุกจารีตในสมัยต้นกรุงเทพฯ

เอียน บราวน์ (Ian Brown) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการลงโทษจำคุกหรือการควบคุมผู้กระทำผิดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคจารีตว่า วิธีการลงโทษด้วยการจำคุกไม่เป็นที่นิยมเท่าใดนักของกษัตริย์ยุคจารีต เนื่องจากจุดประสงค์หลักของการลงโทษคือ เพื่อแก้แค้นตอบแทนให้สาสมกับความผิดที่กระทำ ดังนั้นจึงมักใช้วิธีการประหารหรือทรมานร่างกายที่หลากหลายและพิสดาร ขณะที่การกำจัดผู้กระทำผิดออกไปจากชุมชน นิยมใช้วิธีการเนรเทศมากกว่าการควบคุมในสถานที่คุมขังที่มั่นคงแข็งแรง¹⁴ ซึ่งความเห็นของบราวน์สอดคล้องกับวิธีการลงโทษตามกฎหมายจารีตของไทยที่โทษทางอาญาส่วนใหญ่มุ่งหมายแก้แค้นผู้กระทำผิด อันเกี่ยวข้องกับการประหารชีวิตหลากหลายรูปแบบ การสร้างความทรมานทางร่างกายแก่ผู้กระทำผิด เช่น การเสียนที การคุมขัง การตัดอวัยวะของร่างกาย และการบังคับใช้แรงงานหนัก การสร้างความอับอายด้วยการประจานผ่านการสักร่างกายผู้กระทำผิด และการปรับสินไหมผู้กระทำผิด นอกจากนี้ยังมีโทษอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขับไล่ผู้กระทำผิดออกจากสังคมเดิม ได้แก่ การเนรเทศ และการลดฐานะทางสังคมเป็นไพร่หรือถอดฐานันดรศักดิ์¹⁵

หากพิจารณาเกณฑ์การลงโทษจำคุกตามกฎหมายตราสามดวงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ โดยลักษณะแรกเป็นการจำคุกแบบมีกำหนดเวลา นับตั้งแต่ 15 วันจนถึงตลอดชีวิต แล้วแต่ความผิดที่กระทำว่าหนักเบาเพียงใด ตัวอย่างเช่น โทษจำคุกในพระไอยการลักษณะโจร ข้อ 74 ความว่า “มาตราหนึ่ง โจรลักข้าง ม้าหลงไป ให้ฆ่าผู้ร้ายนั้นเสีย ถ้าโจรลักข้างม้าของราษฎรให้ใช้ทุน แล้วให้ลงโทษดังโจรปล้น ให้เสียน 3 ยก เอาตัวจำไว้ ณ คุกกว่าจะตาย”¹⁶ หรือข้อ 81 ความว่า “มาตราหนึ่งผู้สูบฝิ่นกินฝิ่น ขายฝิ่นนั้น ให้ลงพระราชอาญาจงหนักหนา ริบราชบาตให้

¹⁴ Ian Brown, “South East Asia: Reform and the Colonial Prison,” in Frank Dikötter and Ian Brown (editors), *Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia, and Latin America*, pp. 224-227.

¹⁵ คุบที่ 1 ใน กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525).

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 203.

สิ้นเชิง ทะเวน บกเรือ 3 วัน ให้จำใส่คุมขังไว้กว่าจะอดได้ ถ้าอดได้แล้วให้เรียกเอาทานบนแก้ตัว ญาติพี่น้องไว้แล้ว จึงให้ปล่อยตัวผู้สูบ ขาย กินผืนออกจากโทษ”¹⁷

ส่วนโทษจำคุกลักษณะที่สองเป็นการจำคุกโดยไม่มีกำหนดเวลาตายตัวขึ้นอยู่กับกษัตริย์ กล่าวคือ ผู้กระทำผิดจะถูกส่งตัวไปจำคุกจนกว่าจะมีพระบรมราชโองการให้ปล่อยตัว ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงโทษจำคุกลักษณะนี้ว่า “...ประเพณีเดิมซึ่งจำคุกโจรผู้ร้ายไม่มีกำหนดเวลาว่าจะต้องจำอยู่นานเท่าใด จะพ้นจากเวรจำได้แต่ด้วยพระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯยกโทษพระราชทาน”¹⁸ ตัวอย่างปรากฏในบันทึกของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสที่กล่าวถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีสั่งนำตัวขุนนางเข้ารีต 3 คนที่ไม่ดื่มน้ำในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พร้อมทั้งสังฆราชและบาทหลวงอีก 2 คนเข้าคุก พร้อมกับลงพระราชาอาญาเขียนต่อหน้าที่นั่ง ซึ่งหลังจากขุนนางเข้ารีตทั้ง 3 คนติดคุก 2 เดือนจึงยอมดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ดังนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงปล่อยตัวออกจากคุก ส่วนสังฆราชและบาทหลวงติดคุกเกือบปีจึงได้รับการปล่อยตัวหลังจากพระเจ้ากรุงธนบุรีคลายความพิโรธ¹⁹

จากการลงโทษจำคุกโดยไม่มีกำหนดเวลาทำให้มีนักโทษตกค้างจำนวนมากภายในคุกจนก่อให้เกิดปัญหา นักโทษแออัดล้นคุก ต่อมาจึงเกิดธรรมเนียมเกี่ยวกับคุกในยุคจารีตที่เรียกว่า “การประกันเชิงลา” อันเป็นธรรมเนียมการปล่อยตัวนักโทษโดยนักโทษจะหาคนมาประกันไป จากนั้นเจ้าเมืองและกรมการจะรวบรวมรายชื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยให้ปลดปล่อยนักโทษเป็นคราว ๆ ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาความแออัดของนักโทษในคุกได้ระดับหนึ่ง²⁰ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติไม่ปรากฏชัดว่าเมื่อประกันเอาตัวนักโทษออกไปแล้วจะต้องกลับเข้าไปในคุกอีก

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 207.

¹⁸ นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, สาส์นสมเด็จ เล่ม 20 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), น. 109.

¹⁹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาค 6 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2490), น. 93-110. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายนิช ปานะนนท์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2490)

²⁰ สกวรรณกร วรวรรณ, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์กฤษฎาปกรณ์, 2497), น. 327.

เมื่อใด ดังนั้นธรรมเนียมประเพณีจึงเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้กระทำผิดบางกลุ่มที่มีพวกพ้องหรือมีเงินทองมากได้เปรียบผู้ยากจน²¹

นอกจากนี้รัชสมัยกรุงศรีอยุธยายังได้ประโยชน์จากการบังคับใช้แรงงานนักโทษผ่านกรมพระนครบาล โดยได้แต่งตั้งขุนนางตำแหน่ง “ปลัดตรวจคุก” คือขุนพิศดีซ้ายและขุนพิศดีขวา ถือศักดินาคนละ 800 เป็นผู้ปกครองคุก และตำแหน่ง “ทำมรง” 4 คน ถือศักดินาคนละ 300 ทำงานเป็นผู้ควบคุมนักโทษในทำเนียบศักดินาของกรมพระนครบาล²² โดยผู้กระทำผิดอาญาที่ถูกส่งตัวมาคุมขังในคุกจะถูกเปลี่ยนสถานะจากไพร่หรือทาสที่สังกัดมูลนายมาเป็น “คนโทษ” หรือนักโทษที่ขึ้นกับหลวงสังกัดกรมพระนครบาลนับตั้งแต่เข้าสู่คุกจนกระทั่งสิ้นสุดลงเมื่อได้รับการปล่อยตัวออกจากคุก กรมพระนครบาลยังมีอำนาจในการคุมขังญาติพี่น้องของโจรที่ปล้นสะดมช้างและม้า เพื่อทำการสอบสวนหรือเป็นตัวประกันจนกว่าจะจับโจรได้ตามกฎหมายพระราชกำหนดเก่า (พ.ศ. 2275)²³ โดยคนโทษและญาติพี่น้องของโจรต่างมีพันธะผูกพันกับหลวงด้วยการถูกบังคับทำงานหรือหารายได้ตามที่หลวงกำหนด ดังสะท้อนจากเอกสาร “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา” ได้บรรยายคุกในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า มีคุกสำหรับขังนักโทษปล้นสะดม 8 แห่ง แต่ละแห่งมีตะรางหน้าคุกสำหรับขังบุตรและภรรยาผู้ร้าย โดยนักโทษในคุกและญาติพี่น้องของโจรที่ขังในตะรางจะถูกบังคับให้เป็นแรงงานในงานเศรษฐกิจสำเภาลองและงานโยธาทายได้ การควบคุมของเจ้าพนักงานกรมพระนครบาล ดังความว่า “คุกสำหรับใส่คนทำการสำเภาแลเรือรบต่าง ๆ แลชุด่อนอกกำแพงพระนครเปนอยู่สำเภาส่งพระราชสาสน์จิมก้องกรุงปักกิ่งทุกปี พวกนักโทษอย่างนี้อยู่คุกหนึ่งคุกที่ป่าจากสำหรับทำสำเภาคุกหนึ่ง คุกที่วังไชยสำหรับทำเรือคุก 1 คุกป่าตองสำหรับทำอยู่สำเภาคุก 1 คุกท้ายป่าตองสำหรับเลื่อยไม้กระดานคุก 1 อีก 4 คุกนั้นสำหรับใช้ทำการพระนครต่าง ๆ”²⁴

²¹ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารักษ์), ประวัติศาสตร์กฎหมาย, น. 163-164.

²² “ตำแหน่งนาพลเรือน,” ใน ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482), น. 186-187.

²³ “พระราชกำหนดเก่า ข้อ 6 จำโจรและญาติพี่น้องโจร,” ใน กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 3 ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2548), น. 9-10.

²⁴ “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาและเอกสารจากหอหลวง,” ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), อยุธยาศรีรวมเทพนครบรรพตาวรรดิ มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่ 2 (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย, 2559), น. 92.

เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์จักรีอันมีภูมิหลังจากตระกูลขุนนางได้สถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นเป็น ศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ใน พ.ศ. 2325 เพื่อสร้างความชอบธรรมของผู้ปกครองในการรื้อฟื้น ระเบียบการเมือง กษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ยังพยายามสร้างเสถียรภาพทางการเมืองผ่านการสร้าง เครือข่ายกับตระกูลขุนนางใหญ่ แต่สถานะของกษัตริย์กลับมีอำนาจเหนือตระกูลขุนนางใหญ่อื่น ๆ ไม่มากนัก ตัวอย่างเช่น ตระกูลขุนนางสามารถควบคุมหัวเมืองหรือกรมกองจนเปรียบเสมือนรัฐ ย่อย ๆ ตั้งแต่ต้นกรุงฯจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5²⁵ แม้ว่ากษัตริย์จะพยายามสร้างระเบียบทางสังคม ด้วยการรื้อฟื้นโครงสร้างสังคมศักดินาแบบอยุธยาเพื่อต้องการดึงไพร่สมจากมูลนายมาเป็นไพร่ หลวงของกษัตริย์ โดยให้กรมกองมีบทบาทในการบริหารงานของหลวงและควบคุมกำลังไพร่พล อันทำให้กษัตริย์มีอำนาจเหนือไพร่หลวงตามกรมกองต่าง ๆ แต่ในทางปฏิบัตินั้นขุนนางผู้ทำหน้าที่ ควบคุมกำลังคนกลับทำงานอย่างไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นขุนนางหรือมูลนายในกรมกองจึงมีอำนาจ สูงในการควบคุมไพร่ และเบียดบังไพร่หลวงมาใช้ประโยชน์ส่วนตัว²⁶ รวมถึงมีอำนาจในการลง อาญาไพร่เป็นการส่วนตัวได้ ดังปรากฏในพระราชกำหนดปี พ.ศ. 2326 ที่ให้มูลนายมีอำนาจลง อาญาไพร่ของตนที่เกี่ยวคร้านและขาดราชการ²⁷

ปัจจัยข้างต้นส่งผลต่ออำนาจการคุมขังนักโทษจากเดิมที่ในสมัยอยุธยาอำนาจนั้นล้วน ขึ้นกับกษัตริย์ผ่านการควบคุมและหาผลประโยชน์จากนักโทษอย่างเป็นกอบเป็นกำภายใต้การ บังคับบัญชาของกรมพระนครบาล ทว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากการตั้งราชวงศ์ ใหม่ในสมัยกรุงฯ อำนาจการควบคุมนักโทษของกษัตริย์เสื่อมถอยลงเนื่องจากได้ถูกแบ่งสรร ให้แก่ขุนนางหรือมูลนายมากขึ้น อันเป็นผลมาจากอิทธิพลเครือข่ายขุนนางที่เพิ่มขึ้นและปัญหา

²⁵ คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), น. 64-65.

²⁶ เดวิด เค. รัยอาจ, ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป, แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), น. 250; อัญชลี สุสายัณห์, ความเปลี่ยนแปลงของ ระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2552), น. 122; สายชล สัตยานุรักษ์, พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), น. 169-171.

²⁷ อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416, แปลโดย ประกายทอง สิริสุข และพรรณี ฉัตรพลรักษ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการ ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), น. 114.

การคุมกำลังพลที่กษัตริย์ไม่สามารถเข้าไปควบคุมนักโทษได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นอาจสรุปได้ว่ากษัตริย์ในสมัยอยุธยาใช้อำนาจในการคุมขังนักโทษมากกว่าในสมัยต้นกรุงเทพฯ

การเปลี่ยนแปลงอำนาจการคุมขังนักโทษปรากฏชัดเจนจากจำนวนคุกหลวงในสมัยต้นกรุงเทพฯ ที่ลดจำนวนเหลือเพียงแห่งเดียวและใช้สำหรับคุมขังนักโทษคดีอุกฉกรรจ์หรือมีโทษหนักเท่านั้น คือ “คุกหน้าวัดโพธิ์” สังกัดกรมพระนครบาล ขณะที่ “ตะราง” ที่เดิมในสมัยอยุธยาใช้สำหรับขังญาติพี่น้องของโจร แต่ในสมัยกรุงเทพฯ ตะรางได้กลายมาเป็นสถานที่คุมขังนักโทษคดีเล็กน้อยหรือคดีลหุโทษภายใต้การควบคุมดูแลของขุนนางตามกรมกองต่าง ๆ อาทิ กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า กรมวัง และกรมนา ซึ่งในปี พ.ศ. 2433 ก่อนปฏิรูปการราชทัณฑ์ กรุงเทพฯ มีตะรางรวมทั้งสิ้น 44 แห่งในหน่วยงานถึง 15 กรม นอกจากนี้ยังมีตะรางตามบ้านของมูลนายสำหรับขังไพร่หรือทาสที่กระทำความผิดอีกจำนวนมาก²⁸

สำหรับคุกหน้าวัดโพธิ์ตั้งอยู่บริเวณฝั่งตรงข้ามวัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) ปัจจุบันเป็นพื้นที่ของหน่วยบัญชาการรักษาดินแดน คุกแห่งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างตั้งแต่สถาปนากรุงเทพฯ โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์กล่าวถึงคุกหน้าวัดโพธิ์ในช่วงพ.ศ. 2411-2413 ความว่า “คุกตั้งอยู่ใกล้พระราชวังนัก แต่ก่อนแผ่นดินเพิ่งตั้งขึ้นใหม่ผู้คนยังน้อยจับพม่ามาได้จำไว้มาก ๆ ครั้นจะไปตั้งอยู่ไกลท่านไม่วางพระทัย เหมือนอย่างตึกดินก็อยู่ใกล้พระราชวังเหมือนกัน”²⁹ ด้วยเหตุนี้ในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงสร้างวังใหม่ให้แก่เจ้านายที่ส่งราชการกรมพระนครบาลให้ติดกับคุกหน้าวัดโพธิ์คือวังท้ายหีบเผยของกรมพระพิพิธภูเบนทร์ เพื่อสะดวกแก่การระงับเหตุร้ายต่าง ๆ ภายในคุกได้อย่างทันทั่วทั้ง³⁰

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁸ หจข. ๖.5 น.6.1/3 เรื่องจัดการการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

²⁹ “คำถวายโอวาทสันนิษฐานว่าของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฑูลเกล้าฯ ถวาย,” ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอดิสรย์สฤษฏ์ยาภา ทรงพิมพ์ในงานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2493)

³⁰ ถึงกระนั้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2359 ได้เกิดเหตุการณ์นักโทษเซลยพม่าจำนวน 107 คนได้ลุกฮือฆ่าพ่อตีและพระทามะระงแล้วแหกคุกหลบหนี เนื่องจากกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ที่กำกับราชการนครบาลที่ทราบข่าวว่านักโทษพม่าจะก่อเหตุแหกคุก แต่ไม่เชื่อว่าเป็นความจริง ดังนั้นจึงไม่ได้ป้องกันคุกให้หนาแน่น ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอดิสรย์สฤษฏ์ยาภา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: บุญส่งการพิมพ์, 2511), น. 178-179. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอกหลวงอาจณรงค์ (อิง ช่วงสุนิข) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2511)

ภาพที่ 1 คูหาหน้าวัดโพธิ์

คูหาหน้าวัดโพธิ์จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430 (พื้นที่เส้นประ) ที่มา: ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ (บรรณารักษ์), แผนที่กรุงเทพฯ จ.ศ. 1249 (2558).

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากแผนที่กรุงเทพฯ ฉบับ จ.ศ.1249 หรือ พ.ศ. 2430 ซึ่งเป็นแผนที่สมัยใหม่ที่ให้รายละเอียดข้อมูลทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ ที่เก่าที่สุดเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน แผนที่ฉบับนี้ได้เผยให้เห็นร่องรอยคูหาจาริตในสมัยต้นกรุงเทพฯ บริเวณหน้าวัดโพธิ์ว่า คูหาแห่งนี้มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบด้วยกำแพงและมีการแบ่งพื้นที่เป็น 2 ส่วน คือ คูหาส่วนนอกกับคูหาส่วนใน โดย “คูหาส่วนนอก” หรือที่เรียกว่า “หับเผย”³¹ เป็นเขตที่ล้อมคูหาที่มีประตูเปิดปิดเป็นเวลาและเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพระตำมระง ผู้คุม และนักโทษชั้นดี ซึ่งในวรรณคดีเสภาขุนช้างขุนแผนได้กล่าวถึงคูหานี้ว่า ก่อนจะเข้าคูหาที่ซึ่งนักโทษต้องผ่านประตูหับเผย และหับเผยยังเป็นบริเวณที่ขุนแผนได้รับ

³¹ หับเผย เป็นคำเขมรแปลว่า ปิดเปิด

อนุญาตให้ปลูกกระท่อมอยู่กับนางแก้วกิริยาเมื่อคราวติดคุกอีกด้วย³² ขณะที่ “คุกส่วนใน” เป็นสถานที่คุมขังนักโทษจริง ๆ มีกำแพงล้อมรอบอีกชั้น มีประตูเข้าออกทางเดียวคือทางทิศตะวันตก โดยที่คุมขังนักโทษเป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐมีประตูเข้าออก 2 บาน ไม่มีหน้าต่างแต่ใช้เป็นช่องลมระบายอากาศ และนักโทษจะต้องนอนปูเสื่อกับพื้นดินที่ทุบให้เรียบ³³

ภายใต้โลกทัศน์แบบจารีตคฤหาสน์วัดโพธิ์เปรียบเสมือนกับการจำลองนรกตามคติความเชื่อแบบไตรภูมิให้บังเกิดเป็นรูปธรรม³⁴ นับตั้งแต่การออกแบบคุกส่วนในอยู่บริเวณกึ่งกลางพื้นที่คุก ซึ่งคล้ายคลึงกับมหานรกรูปทรงกลองสี่เหลี่ยมที่อยู่กลางนรกขุมใหญ่³⁵ ส่วนนามผู้เป็นใหญ่ในนรกคือ พระยมหรือพญายมราช ได้นำมาใช้เป็นราชทินนามของเสนาบดีกรมพระนครบาล ซึ่งมีอำนาจบังคับบัญชาคุกในพระนคร³⁶ หลักฐานที่ยืนยันว่าคุกเป็นการจำลองนรกอีกประการคือ เทวรูปประจำคุกหน้าวัดโพธิ์ที่เรียกว่า “เจ้าเจตตคุก” หรือ “เจตตคุปต์” ซึ่งเป็นชื่อเทพดาต้นบัญชีนักโทษในนรกของพญายม³⁷ โดยนักโทษจะถูกเปลี่ยนสถานะจากมนุษย์ให้มีสภาพไม่ต่างจากการกินอยู่หลับนอนของสัตว์ การใช้คำนำหน้าชื่อว่าอ้ายและอีสำหรับนักโทษชายและหญิงตามลำดับ³⁸

³² กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 285-289; คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), ขุนช้างขุนแผนฉบับวัดเกาะ (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2556), น. 329-331.

³³ พระยาอานาภาพไตรภพ, “พระมหานครกรุงเทพ ในความทรงจำของคนอายุเจ็ดสิบ,” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานาภาพไตรภพ (พระนคร: กรมแผนที่ทหาร, 2504), น. 165. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานาภาพไตรภพ (จรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 20 ธันวาคม 2504)

³⁴ จากอโศกาทานได้กล่าวถึงการสร้างคุกสมัยพระเจ้าอโศกของอินเดียว่า สถานที่นี้ภายนอกดูงดงาม แต่ภายในน่าสะพรึงกลัว รวมถึงนำวิธีการทรมาน 5 สถานในนรกมาใช้กับคนคุก ที่มา: ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศก และอโศกาทาน, แปลและเรียบเรียงโดย ส. ศิวรักษ์ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทย-ทิเบต, 2552), น. 108-110.

³⁵ คุบทที่ 2 ใน วิไลพร วงศ์สุรักษ์, “จิตรกรรมเรื่องนรกภูมิในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี พุทธศักราช 2319,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548).

³⁶ อัญชลี จิตรสุนทร, “พระยมในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และไทย,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), น. 96-97.

³⁷ “จดหมายจากกรมพระนครบาลวัดวังสัจธรรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 13 สิงหาคม 2481,” ใน สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2563), น. 61.

³⁸ “205. ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อคนต่าง ๆ ณ วันพุธ เดือน 10 ขึ้น 7 ค่ำ ปีระกา ตรีศก,” ใน ชาดกวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), น. 293-294.

รวมถึงยังถูกจองจำร่างกายด้วยเครื่องพันธนาการเพื่อป้องกันการหลบหนีและสร้างความทุกข์ทรมานแก่นักโทษตามกรรมชั่วที่กระทำไป ดังนั้นผู้ที่เคยพบเห็นนักโทษคุกหน้าวัดโพธิ์ต่างมีความทรงจำร่วมกันว่าเหล่านักโทษมีสภาพไม่ต่างจากสัตว์นรกคล้ายคลึงกับการพรรณนานักโทษในวรรณคดีขุนช้างขุนแผนตอนนางวันทองเข้าเยี่ยมขุนช้างในคุก³⁹

นอกเหนือจากการที่คุกจารีตในสมัยต้นกรุงเทพฯ จะเป็นพื้นที่ลงทัณฑ์ผู้กระทำความผิดให้สาสมกับการละเมิดกฎระเบียบและศีลธรรมของผู้ปกครองตามคติความเชื่อแบบจารีตแล้ว คุกยังเป็นพื้นที่ให้หลวงหาผลประโยชน์จากนักโทษ ซึ่งจากการศึกษาของเสาวลักษณ์ คุณประยูร ชี้ว่าหลวงได้รับประโยชน์จากการบังคับใช้แรงงานนักโทษในงานโยธานับตั้งแต่การถางหญ้า การเลื่อยไม้ การสร้างและซ่อมถนน การทำความสะอาดพระนคร การทำงานตามวัด การทำนาหลวงที่ทุ่งพระเมรุ การขนอิฐ และการเป็นตะพุมช้าง ซึ่งการใช้งานต่าง ๆ ก็ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ เนื่องจากนักโทษเป็นเสมือนสมบัติของหลวงที่จะใช้งานอะไรก็ได้ตามความต้องการ⁴⁰ อันเปิดโอกาสให้เจ้าพนักงานคุณสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากการรับสินบนที่นักโทษมอบให้หรือลอบนำนักโทษไปเป็นแรงงานส่วนตัว โดยนักโทษจะได้รับการตอบแทนด้วยการคุมขังที่ผ่อนปรนหรือได้รับอนุญาตให้ออกจากสถานที่คุมขังชั่วคราว

ทั้งนี้ข้าราชการในสมัยต้นกรุงเทพฯ ได้ตระหนักถึงปัญหาการทุจริตฉ้อฉลของขุนนางในการหาผลประโยชน์จากนักโทษอันส่งผลให้นักโทษ “มีใจกำเริบ” ไม่เชื่อหลาบต่อการลงทัณฑ์และชักชวนกันเป็นผู้ร้ายมากขึ้น ดังปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขุนนางตุลาการและผู้คุมต่างรับสินบนจากผู้ร้ายจำนวนมากทั้งในคุกและตะราง โดยผู้รับสินบนจะนำผู้ร้ายที่ถูกคุมขังมาใช้งานส่วนตัว หรือมิได้ใส่เครื่องพันธนาการผู้ร้ายจนเปิดโอกาสให้ผู้ร้ายหลบหนีออกจากสถานที่คุมขัง แต่เนื่องจากการรับสินบนนักโทษมีขุนนางที่เกี่ยวข้องจำนวนมากและดำเนินการมาอย่างยาวนาน ดังนั้นรัชกาลที่ 3 จึงแก้ปัญหานี้ได้เพียง “ภาคโทษ” หรือดำเนินโทษกรรมพระนครบาล นายพะทำมะรงผู้คุม กรมพระตำรวจ และกรมการเมืองที่นำนักโทษไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ขุนนางหรือกรมกองอื่น ๆ นอกจากนี้ยังให้ขุนพัสดิตรวจสอบบัญชี

³⁹ คุรายละเอียดใน “จดหมายจากกรมพระยาดำรงราชานุภาพถึงกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 8 เมษายน 2480,” ใน *สาส์นสมเด็จ เล่ม 4 (ภาค 15 - ภาค 19)* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2563), น. 73-74.

⁴⁰ เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434 – 2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), น. 27-28.

นักโทษในคุกและตาราง ตลอดจนเร่งรัดให้กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม และกรมการเมืองส่งผู้ร้ายที่พิจารณาความแล้วมาคุมขังที่พระนคร⁴¹ การดำเนินข้างต้นย่อมสะท้อนพระราชอำนาจของกษัตริย์สมัยสมัยต้นกรุงเทพฯ ว่าในทางปฏิบัติสามารถควบคุมกิจการคุกและตารางของกรมพระนครบาลเพียงหน่วยงานเดียว ส่วนตารางในกรมกองอื่นต่างอยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางที่กำกับดูแลกรมกองนั้น ๆ

2.2 สภาวะกึ่งอาณานิคมกับกิจการราชทัณฑ์สยาม

เมื่อชนชั้นนำสยามได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้สยามต้องยกเลิกการผูกขาดการค้าและนำเศรษฐกิจสยามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมที่กำลังก่อตัวโดยมหาอำนาจตะวันตก ตลอดจนเกิดปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงถือเป็นจุดเริ่มต้นของสภาวะกึ่งอาณานิคม / กึ่งจักรวรรดิ (semi-colonial / semi-imperial) ที่นับตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยปีเตอร์ แจ็คสัน (Peter Jackson) ได้ชี้ให้เห็นถึงความคลุมเครือทางอำนาจของสยามในช่วงเวลาดังกล่าวว่ามี 2 มิติ ได้แก่ มิติความสัมพันธ์ระดับนานาชาติที่สยามตกอยู่ภายใต้อำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก กับมิติความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นที่สยามพยายามขยายอำนาจของตนเหนือประชากรท้องถิ่น อันจะส่งเสริมให้สยามมีตัวตนในระเบียบโลกแบบอาณานิคม⁴² กล่าวคือ สยามถูกมหาอำนาจตะวันตกจำกัดอำนาจอธิปไตยจนมีสถานะคล้ายคลึงกับอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรป ขณะเดียวกันสยามก็มีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบของจักรวรรดินิยมอังกฤษในการควบคุมคนพื้นเมืองในดินแดนอินเดีย แอฟริกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังปรากฏจากการสร้างกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม 2 ระบบในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิมมลายู⁴³

⁴¹ “พระราชบัญญัติโจรห้าเส้น จ.ศ. 1199,” ใน กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 3 ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, น. 532-533.

⁴² Peter A. Jackson, “The Ambiguities of Semicolonial Power in Thailand,” in Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson (ed.), The Ambiguous Allure of the West : Traces of the Colonial in Thailand (Hong Kong: Hong Kong University Press, 2010), pp. 53-54.

⁴³ ทามาลา ลูส (Tamara Loos) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาของการใช้คำว่า “กึ่ง” ขยายความคำว่า “อาณานิคม” “จักรวรรดิ” หรือ “สมัยใหม่” นั้นเสี่ยงต่อการตีความสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสยามว่าเป็นความล้มเหลวของการเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างสมบูรณ์แบบมียุโรปเป็นศูนย์กลาง การใช้คำดังกล่าวทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของสยามอยู่ระหว่างสองลักษณะที่แตกต่างกัน อาทิ จารึกกับสมัยใหม่ หรืออาณานิคมกับจักรวรรดิ ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาข้างต้น ลูสจึงพยายามเปิดเผยลำดับชั้นของอำนาจที่หลากหลาย

สภาวะกึ่งอาณานิคม / กึ่งจักรวรรดิได้ส่งผลให้ชนชั้นนำสยามต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมและการเข้ามาของความเป็นสมัยใหม่ทั้งทางด้านการปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความรู้ อันมีส่วนสำคัญให้ชนชั้นนำสยามต้องปรับเปลี่ยนตัวเองให้มีความเป็นศิวิไลซ์ในด้านต่าง ๆ รวมไปถึงการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ไทยให้เป็นสมัยใหม่ โดยงานประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับราชทัณฑ์ล้วนอธิบายมูลเหตุของการปฏิรูปราชทัณฑ์ว่าเกิดจากปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เป็นแรงกดดันของมหาอำนาจตะวันตกกับปัญหาความล้มเหลวของงานราชทัณฑ์แบบจารีต ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นมุมมองที่ไม่ต่างจากแม่บทของประวัติศาสตร์ไทยตามชนบ โดยมีได้พิจารณาความสลับซับซ้อนของการเปลี่ยนผ่านงานราชทัณฑ์ไทยจากแบบจารีตไปสู่สมัยใหม่ที่มีได้ถูกบีบบังคับอย่างแข็งกร้าวจากมหาอำนาจ แต่เกิดจากการตัดสินใจของชนชั้นนำสยามในการนำความรู้และวิธีการลงทัณฑ์แบบใหม่มาประยุกต์ให้เข้ากับการลงทัณฑ์แบบจารีตเพื่อเสริมสร้างให้ผู้ปกครองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีอำนาจการลงทัณฑ์อย่างสมบูรณ์ภายใต้บริบทกึ่งอาณานิคม / กึ่งจักรวรรดิ

เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) หรือการให้สิทธิพิเศษแก่คนในบังคับต่างชาติในการควบคุมความสงบเรียบร้อยกันเองจะเป็นปัญหาระยะยาวที่ท้าทายอำนาจทางศาลให้แก่ผู้ปกครองสยามหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 แม้ช่วงเริ่มต้นนั้นสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจะยังไม่เป็นปัญหาเนื่องจากคนในบังคับต่างชาติ (foreign subjects) ยังมีอยู่น้อย แต่เมื่อเกิดความวุ่นวายในการพิจารณาคดีคนในบังคับต่างชาติอย่างกว้างขวางในบริเวณดินแดนภาคเหนือของสยามนับตั้งแต่ทศวรรษ 2410 อันเป็นผลจากการขยายตัวของกิจการป่าไม้ที่ดึงดูดคนในบังคับอังกฤษจากอาณานิคมพม่าให้หลั่งไหลเข้ามาและเกิดข้อพิพาทอย่างมากมายังใจผู้ร้าย หนี้สิน รวมถึงคดีความระหว่างเจ้าประเทศราชกับคนในบังคับ⁴⁴ ผู้ปกครองสยามต้องไปช่วยแก้ไขข้อพิพาทร่วมกับฝ่ายกงสุลอังกฤษด้วยการจัดตั้งศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2410 สำหรับพิจารณาคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่

และซับซ้อนในบริบทต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน รวมถึงชี้ให้เห็นรูปแบบความเป็นสมัยใหม่ของสยามในช่วงเวลาดังกล่าวว่ามีลักษณะความเป็นสมัยใหม่แบบทางเลือก (alternative modernity) ที่แตกต่างจากความเป็นสมัยใหม่แบบต้นแบบตะวันตก ดู Tamara Loos, "Competitive Colonialisms: Siam and the Malay Muslim South," in Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson (ed.), *The Ambiguous Allure of the West: Traces of the Colonial in Thailand*, pp. 75-76.

⁴⁴ ไชยันต์ รัชชกุล, อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินาสู่ทุนนิยมรอบนอก, แปลโดย พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน, 2560), น. 26-27.

ลำปาง และลำพูน⁴⁵ ดังนั้นผู้ปกครองสยามจึงเริ่มตระหนักว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นปัญหา อันทับซ้อนและทำลายอำนาจอธิปไตยของรัฐสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการพิจารณาคดี ความของศาลกงสุลที่เกี่ยวกับพลเมืองและคนในบังคับของตน⁴⁶ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ผู้ปกครอง สยามเริ่มดำเนินการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลให้มีความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกใน เวลาต่อมา

แม้ว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจะเป็นเรื่องสำคัญที่ทำลายอำนาจของผู้ปกครองสยามจน นำไปสู่การปฏิรูประบบกฎหมายและศาลสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างไรก็ตามสิทธิสภาพนอก อาณาเขตกลับมีอิทธิพลน้อยมากต่อการปฏิรูปงานราชทัณฑ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2430 เนื่องจากใน ดินแดนสยามมีนักโทษต่างชาติทั้งชาวตะวันตกและคนในบังคับมีจำนวนน้อยมาก ประกอบกับ นักโทษต่างชาติหลังจากถูกศาลกงสุลพิพากษาจำคุกแล้วยังคงอยู่ภายใต้อำนาจการคุมขังของ กงสุลแต่ละแห่ง ดังนั้นการอธิบายว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมีอิทธิพลต่อการปฏิรูปราชทัณฑ์ใน สมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการตีความที่ละเอียดสภาพความเป็นจริงเนื่องจากในช่วงเวลานั้นรัฐบาล สยามแทบจะไม่มี ความเกี่ยวข้องกับการคุมขังนักโทษต่างชาติแต่อย่างใด โดยสภาวะการณ์เช่นนี้จะ เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ทศวรรษ 2450 เป็นต้นไป เมื่อรัฐบาลสยามได้แก้ไขสนธิสัญญากับ มหาอำนาจตะวันตกเกี่ยวกับการพิจารณาคดีในศาลต่างประเทศและได้มีการโอนนักโทษในบังคับ ต่างชาติให้มาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลสยาม⁴⁷ ส่งผลให้รัฐบาลสยามได้เข้าไปควบคุมนักโทษ ต่างชาติและเริ่มตระหนักถึงปัญหาการจัดการนักโทษต่างชาติที่ได้รับความคุ้มครองจากสิทธิสภาพ นอกอาณาเขต (ดังที่จะกล่าวในบทที่ 3)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁴⁵ รัตนพร เศรษฐกุล, “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480),” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), น. 216-217.

⁴⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ฟ้ามุข, 2553), น. 8.

⁴⁷ หจข. ยธ.6/3 มร.ปิล อรรถราชทูตอังกฤษ ขอให้ตั้งศาลต่างประเทศที่นครลำปาง (สัญญาอังกฤษตั้ง ศาลต่างประเทศ นครลำปาง คู่ต่างประเทศ กรุงเทพ เรื่องตั้งที่ปรึกษาอังกฤษในศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ) (7 ธันวาคม 2452 – 6 ตุลาคม 2453).

2.2.1 การวิจารณ์คุกจากชาวตะวันตกและการตอบสนองของชนชั้นนำไทย

ภายใต้สภาวะที่อำนาจนิคมนับตั้งแต่ครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 ชนชั้นนำสยามยังต้องเผชิญกับการกำหนดความเป็นศิวิไลซ์ตามมาตรฐานตะวันตกภายใต้สำนึกของระเบียบโลกใหม่ที่มิใช่ยุโรปเป็นศูนย์กลาง จากบันทึกของชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในดินแดนสยามต่างประเมณกิจการราชทัณฑ์ของสยามที่อยู่ภายใต้โลกทัศน์แบบจารีตว่าเต็มไปด้วยความโหดร้ายทารุณ ไม่มีระเบียบแบบแผน และยังห่างไกลกับมาตรฐานการลงทัณฑ์แบบตะวันตก ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความเป็นเหตุเป็นผลและความมีมนุษยธรรมในการลงโทษผู้กระทำความผิด ดังสะท้อนจากบันทึกของฌ็อง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) บาทหลวงแคทอลิกที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในสยามได้บรรยายสภาพคุกสยามเมื่อ พ.ศ. 2397 ว่าเป็นสถานที่อันน่ากลัวมาก โดยเป็นห้องขังมืด ๆ ที่มีนักโทษถูกคุมขังอย่างแออัดนับร้อยคนในเวลากลางวัน ตอนกลางวันนักโทษส่วนมากจะถูกนำออกมาทำงานสาธารณะ พอตกค่ำเหล่านักโทษจะถูกร้อยรวมกันด้วยโซ่เส้นยาวนอนเรียงกันในเรือนขัง นอกจากนี้ในคุกยังมีการทูลจริตอย่างกว้างขวางนักโทษหลายรายติดสินบนเจ้าหน้าที่จนออกจากคุกได้และบางครั้งนักโทษบางคนยังได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้คุมอีกด้วย⁴⁸ โดยทัศนะเกี่ยวกับคุกและนักโทษยังปรากฏในบันทึกของเซอร์จอห์น เบาวริง (Sir John Bowring) ราชทูตอังกฤษที่นำคำบอกเล่าของปาลเลกัวซ์มาตีพิมพ์ลงในหนังสือ “The Kingdom and People of Siam”⁴⁹ เช่นเดียวกับคาร์ล บ็อค (Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวเยอรมันที่เดินทางเข้ามาในสยามเมื่อ พ.ศ. 2424 ได้วิพากษ์วิจารณ์สภาพคุกสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็น “สถานที่ที่สกปรกน่าขยะแขยงที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าเคยเข้าไปนับตั้งแต่เกิด” โดยคุกเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลตามพื้นดิน บรรดานักโทษต่างอยู่ในสภาพเลวร้ายและน่าสงสารโดยไม่เคยปรึกษา นอกจากนี้นักโทษต้องทำงานสาธารณะในตอนกลางวัน รวมถึงยังต้องหารายได้ให้ผู้คุมจากการขายสิ่งของที่นักโทษประดิษฐ์ขึ้นหรือขอตานตามท้องถิ่น⁵⁰

จากบันทึกชาวต่างชาติข้างต้นย่อมสะท้อนถึงความไร้อารยะของคุกสยามและการปฏิบัติต่อนักโทษที่โหดร้ายทารุณจากมุมมองของชาวตะวันตก โดยสภาพของคุกสยามยุคจารีตมี

⁴⁸ ฌ็อง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2552), น. 238-239.

⁴⁹ ชาลวียท์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ), ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), น. 178.

⁵⁰ คาร์ล บ็อค, ท้องถิ่นสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลวง (Temple and elephants), แปลโดย เสถียร พันธะรังษี และอัมพร จุลานนท์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529), น. 22 – 23.

ลักษณะไม่แตกต่างจากค่ายแรงงาน กล่าวคือเป็นเพียงสถานที่คุมขังนักโทษตอนกลางคืน ขณะที่ตอนกลางวันนักโทษจะถูกเกณฑ์ออกไปทำงานโยธาตามที่รัฐกำหนด อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวตะวันตกจะวิพากษ์วิจารณ์คุกสยามอย่างรุนแรงว่าล้าหลังป่าเถื่อนมาโดยตลอด กระนั้นรัฐบาลสยามกลับมิได้มีการดำเนินการปรับปรุงแก้ไขคุกและความเป็นอยู่ของนักโทษให้ดีขึ้นอย่างทันทีทันใด เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ว่ากระแสการวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ได้ผลักดันให้รัฐบาลสยามดำเนินปฏิรูปกิจการราชทัณฑ์อย่างจริงจัง เพียงแต่กระตุ้นให้ชนชั้นนำสยามเริ่มหันมาสนใจกิจการราชทัณฑ์มากขึ้นเนื่องจากการวิพากษ์วิจารณ์การลงทัณฑ์จากมุมมองชาวตะวันตกย่อมกระทบต่อพระเกียรติยศของผู้ปกครองสยามในฐานะผู้ทรงอำนาจในการลงทัณฑ์ผู้ร้าย ดังนั้นชนชั้นนำสยามจึงส่งพระยาอินทราธิบดีสีราชรองเมือง (เนียม) เจ้ากรมกองตระเวน ไปศึกษาดูงานคุกและโรงพยาบาลที่สิงคโปร์ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2413⁵¹ เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการปรับปรุงคุกและธรรมเนียมเกี่ยวกับนักโทษให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกมากขึ้น และที่สำคัญในการเสด็จประพาสต่างประเทศของรัชกาลที่ 5 ครั้งแรกระหว่างเดือนมีนาคม – เมษายน พ.ศ. 2414 เพื่อเรียนรู้ความเจริญรุ่งเรืองของอาณานิคมทั้งด้านวิทยาการและเทคโนโลยี รวมถึงการปกครองของอาณานิคม⁵² พระองค์ได้เข้าเยี่ยมชมกิจการคุกและการควบคุมนักโทษของรัฐบาลอาณานิคมทั้งสองแห่ง⁵³ ซึ่งหลังจากรัชกาลที่ 5 เสด็จนิวัตพระนคร พระองค์ได้ส่งชาวสยาม 4 คน ได้แก่ นายรวง นายบุญ นายเอี่ยม นายเปี้ย ไปเรียนรู้ “ธรรมเนียมการรักษานักโทษ” ที่สิงคโปร์ อันเป็นผลมาจากการประสานงานระหว่างเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมท่า กับเมเยอร์เมกเนีย (Major J.F.A. McNair) ข้าหลวงอังกฤษประจำสิงคโปร์ นับตั้งแต่การตามเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์⁵⁴ จากการศึกษาดูงานคุกสิงคโปร์เป็น

⁵¹ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวียครั้งแรก และเสด็จประพาสอินเดีย กับจดหมายเหตุของหมอบรัดเล (พระนคร: โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2512), น. 131. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี หลวงสุรินทรเสนี (ร้อยเอก อัน อมาตยกุล) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512)

⁵² วิศรุต พึ่งสุนทร, “หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนกับประสบการณ์แบบอาณานิคม,” วารสารประวัติศาสตร์วัฒนธรรมศาสตร์ 6, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562): 110.

⁵³ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวียครั้งแรก และเสด็จประพาสอินเดีย กับจดหมายเหตุของหมอบรัดเล, น. 14, 30-31.

⁵⁴ “184. มีใบบอกด้วยส่งคนออกไปเรียนธรรมเนียมการที่คุก (น. 258-259)” ใน หจข. 3.5 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) เล่ม 3 (จ.ศ.1230-1233); Major J.F.A. McNair, Prisoners Their Own Warders (London: Archibald Constable and Co., 1899), p. X.

ระยะเวลา 1 เดือน เมเยอร์เมกเนียรายงานว่าคนไทยทั้ง 4 คนได้เข้าใจธรรมเนียมการรักษาคุกทุกประการพร้อมกับมอบสำเนา “ธรรมเนียมรักษาคุกสิงคโปร์” มาให้รัฐบาลสยาม ตลอดจนขอให้ นายเปี้ยศึกษาดูงานคุกสิงคโปร์ต่ออีก 3 เดือน⁵⁵ นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2414 รัชกาลที่ 5 ยังส่งเด็ก หนุ่ม 7 คนไปศึกษาในสถาบันราฟเฟิลส์ (The Raffles Institution) เป็นเวลาถึง 6 เดือนเพื่อเรียนรู้ วิทยาการต่าง ๆ ของอาณานิคมอังกฤษ⁵⁶

เมื่อพิจารณาคุกอาณานิคมในสิงคโปร์ในช่วงทศวรรษ 1870 พบว่าผู้บริหารอาณานิคมได้ บริหารจัดการคุกอย่างเป็นระบบ ภายใต้แนวคิดการแบ่งนักโทษตามเชื้อชาติและการแบ่งงานกัน ทำที่ซับซ้อน อันเป็นผลจากการพัฒนาระบบคุกสิงคโปร์มาอย่างยาวนานราว 5 ทศวรรษ จากเดิม ที่การควบคุมนักโทษในสิงคโปร์วางอยู่บนพื้นฐานการนำแรงงานนักโทษอินเดียที่ถูกส่งไปต่างถิ่น (Transportation) มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเมืองอาณานิคมนับตั้งแต่ทศวรรษ 1830 โดย รัฐบาลอาณานิคมได้แยกนักโทษอินเดียกลุ่มนี้ออกจากนักโทษชาวยุโรปและชาวพื้นเมืองที่ถูกคุม ขังใน Civil Jail ที่เพิร์ลฮิลล์ (Pearl's Hill) ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงทศวรรษ 1830 และมีการจัดจำแนก ประเภทนักโทษตามเชื้อชาติ (ชาวยุโรปกับชาวพื้นเมือง) และความแตกต่างตามคำพิพากษา ลงโทษ ขณะที่นักโทษอินเดียที่ถูกส่งมาสิงคโปร์ระยะแรกได้ถูกควบคุมในลักษณะโรงเรือนเพื่อเป็น แรงงานในโครงการก่อสร้างต่าง ๆ ของอาณานิคม รวมถึงก่อสร้าง Convict Jail สำหรับคุมขัง นักโทษอินเดียนับตั้งแต่ทศวรรษ 1820 โดยในปี ค.ศ. 1860 เครือข่ายสถาบันการลงทัณฑ์ใน สิงคโปร์ได้กลายเป็นสถาบันควบคุมแบบปิดที่มีการแบ่งพื้นที่คุกตามการใช้สอยอย่างสลับซับซ้อน เช่น คุกที่แยกตามเชื้อชาติของนักโทษ คุกนักโทษที่มีอาการป่วยทางจิต คุกนักโทษโรคเรื้อรัง คุก นักโทษหญิง โบสถ์ และโรงพยาบาลคุก เพื่อรองรับการควบคุมนักโทษจำนวนมากและมีการจัด ประเภทนักโทษที่หลากหลายสำหรับจัดสรรแรงงานนักโทษสำหรับสร้างอรรถประโยชน์ให้แก่ รัฐบาลอาณานิคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁵⁷

⁵⁵ “212. มีมาว่าด้วยส่งคนที่ไม่เรียนธรรมเนียมรักษาคคุก (น. 297)” และ “213. เมเยอร์เมกเนียมีมา ว่าด้วยคนที่ออกไปเรียนธรรมเนียมคุก (น. 298)” ใน หจข. ๖.5 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) เล่ม 3 (จ.ศ.1230-1233).

⁵⁶ C. B. Buckley, *An Anecdotal History of Old Times in Singapore* (Singapore: Fraser and Neave Ltd., 1902), p. 137.

⁵⁷ Anoma Pieris, *Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009), pp. 62-94.

จากความสำเร็จของการจัดระบบคุกอาณานิคมอังกฤษในสิงคโปร์ ส่งผลให้ผู้ปกครองหลายชาติในเอเชียเลือกที่จะศึกษาระบบคุกอาณานิคมในสิงคโปร์เป็นต้นแบบในการปรับปรุงคุกและการควบคุมนักโทษของชาติตนให้เป็นสมัยใหม่ ดังที่รัฐบาลญี่ปุ่นส่งขุนนางไปเรียนรู้ระบบคุกอาณานิคมในฮ่องกงและสิงคโปร์ในปี ค.ศ. 1871 / พ.ศ. 2414 หลังจากที่พวกเขาเดินทางกลับญี่ปุ่นได้เขียนรายงานระบบคุกอาณานิคม พร้อมกับนำความรู้เกี่ยวกับราชทัณฑ์สมัยใหม่แบบอาณานิคมไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานราชทัณฑ์ภายใต้รัฐบาลเมจิจนออกมาเป็นระเบียบคุกฉบับแรกในปี ค.ศ. 1872 / พ.ศ. 2415⁵⁸

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาคุกอาณานิคมในสิงคโปร์ของชนชั้นนำและขุนนางไทยกลับไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์สยามเข้าสู่สมัยใหม่อย่างทันทีทันใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้ว่าชนชั้นสยามจะตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงคุกให้ทันสมัย แต่ชนชั้นนำกลับเลือกที่จะดำเนินการปฏิรูปรูปงานด้านอื่น ๆ ที่มีความสำคัญมากกว่าและเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างอำนาจแก่ผู้ปกครองสยามก่อน อาทิ การจัดเก็บภาษี การสื่อสาร และกองทัพสมัยใหม่ จนกระทั่งเวลาผ่านไปถึง 7 ปีหลังจากส่งขุนนางไปดูงานคุกอาณานิคมสิงคโปร์จึงเริ่มปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2420 ว่ารัชกาลที่ 5 ได้เตือนพระยาอินทราธิบดีสีราชรองเมืองให้เร่งทำคุกใหม่บริเวณตรอกคำไใกล้กับวัดสุทัศน์เทพวราราม⁵⁹ แต่การก่อสร้างคุกใหม่ยังคงดำเนินไปอย่างล่าช้าเนื่องจากอาคารที่ก่อสร้างหลายหลังมีปัญหาโครงสร้าง ส่งผลให้รัฐบาลสยามตัดสินใจรื้อและก่อสร้างคุกใหม่ให้ได้มาตรฐานอีกครั้งใน พ.ศ. 2424⁶⁰

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁵⁸ Naoyaki Umemori, "Modernization through Colonial Mediations: the Establishment of the Police and Prison System in Meiji Japan," (Ph.D. dissertation, the University of Chicago, 2002), pp. 115-116.

⁵⁹ "วันอังคาร ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 88 ปีฉลูนพศก จุลศักราช 1239," ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 3 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์สยามพาณิชย์การ, 2476), น. 11. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าदारรัสมี พระราชชายา ปรีะกา พ.ศ. 2476)

⁶⁰ "123. กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ กราบบังคมทูล เรื่องการทำคุกใหม่ที่ตรอกคำ (น. 234-235)," ใน หจข. 5 หนังสือกราบบังคมทูล (นก.) เล่ม 15 จ.ศ. 1243 (จ.ศ. 1243).

2.2.2 ความพยายามรวมอำนาจการคุมขังนักโทษ

ความพยายามรวมอำนาจการคุมขังนักโทษที่กระจัดกระจายตามกรมกองและมูลนายให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ถือเป็นมูลเหตุสำคัญของการเปลี่ยนผันของการราชทัณฑ์สยามจากยุคจารีตไปสู่ยุคสมัยใหม่ ซึ่งดำเนินการภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงการควบคุมกำลังคนของมูลนายหรือชนชั้นปกครองนับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 24 หลังจากที่ยุทธยาได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้กลุ่มคนต่าง ๆ ในดินแดนสยามต่างได้รับประโยชน์จากเศรษฐกิจเงินตราและรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของการค้าข้าวในสยาม บรรดาไพร่และทาสต่างพยายามออกจากพันธะของระบบเกณฑ์แรงงานภายใต้ศักดินาด้วยการหลบหนีไปเป็นชาวนานุกเบิกหรือยอมเสียเงินค่าราชการเพื่อยกเว้นการเกณฑ์แรงงาน⁶¹ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ขุนนางศักดินาอ่อนแอลงและทำให้มูลนายเริ่มยกยอกนักโทษมาทำงานแทนไพร่ในสังกัดตน อันเป็นชนวนให้ผู้ปกครองสยามออกกฎหมายต่าง ๆ เพื่อยุติความไร้ระเบียบแบบแผนของการควบคุมนักโทษของบรรดาขุนนางและเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษมาสู่การควบคุมของกษัตริย์

จากประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ใน พ.ศ. 2401 ได้มีการกล่าวถึงปัญหานักโทษหรือลูกหนี้ออกจากรอที่คุมขังในคุกและตระวางตามกรมกองต่าง ๆ แล้วไปแฝงตัวอาศัยในวังเจ้านายและได้ฝากตัวกับเจ้านายจนได้รับความคุ้มครอง ดังนั้นผู้คุมจึงไม่กล้าติดตามจับนักโทษกลับไปคุมขัง จนเกิดบรรยากาศ “คนพาลกำเริบทั้งไพร่ทั้งผู้ดี” มีเจ้านายแย่งชิงนักโทษไปจากผู้คุม ดังนั้นรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มเข้าไปกวาดขันกรมกองต่าง ๆ ให้เฝ้าระวังการหลบหนีของนักโทษมากขึ้น ซึ่งเดิมการควบคุมนักโทษของแต่ละกรมกองต่างอยู่ใต้อำนาจของมูลนายที่กำกับกรมกองนั้น ๆ และได้มีการประสานกับหน่วยงานอื่น แต่หลังจากออกประกาศฉบับนี้หากเกิดเหตุการณ์แย่งชิงนักโทษไปจากผู้คุม กำหนดให้ผู้คุมแจ้งเรื่องแก่มูลนายในกรมกองที่ควบคุมนักโทษนั้นภายใน 7 วัน ซึ่งหากมูลนายนิ่งเฉยไม่กราบบังคมทูลให้ผู้คุมทำเรื่องถวายฎีกาให้กษัตริย์ทราบเรื่องอย่างเร่งด่วน เพื่อแก้ปัญหานักโทษหลบหนีไปขอความคุ้มครองจากเจ้านาย รวมถึงมีการกำหนดโทษผู้คุมและมูลนายที่ไม่กราบบังคมทูลจะต้องถูกปรับไหมหรือใช้หนี้แทนตัวนักโทษที่หลบหนี⁶²

⁶¹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ ตรัสวิน, 2539), น. 674-675.

⁶² “161. ประกาศเรื่องคนโทษหนีเข้าไปอาศัยในวังเจ้าหรือมีผู้แก้ไขให้ผู้คุมร้อง ณ วันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น 13 ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, น. 203.

การรวมอำนาจการคุมขังนักโทษยังปรากฏเด่นชัดจากกรณีที่รัชกาลที่ 4 ออกประกาศใน พ.ศ. 2403 ให้อำนาจแก่กรมพระนครบาลในการคุมขังผู้กระทำผิดในพระนครเพียงหน่วยงานเดียว กล่าวคือ บรรดาไพร่หลวงของกรมใดหากกระทำผิดสูบฝิ่น ดื่มสุรา โจรกรรมปล้นสะดม วิ่งราว ทำร้ายร่างกาย และบุกรุกบ้านเรือน มุลนายจะต้องส่งไพร่หลวงที่กระทำผิดไปฝากขังที่กรมพระนครบาลเท่านั้น อย่างไรก็ตามประกาศนี้ยังคงให้อำนาจแก่มุลนายในการฝากขังไพร่สมที่กระทำผิดในตระวงกรมกองใด ๆ ตามความประสงค์ของมุลนายได้ หากไพร่สมคนใดถูกมุลนายกลั่นแกล้งจองจำ ไปร่สมคนนั้นสามารถสมัครเป็นไพร่หลวงได้หลังจากพ้นจากการจองจำ⁶³

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2411 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 ยังมีการออกประกาศเกี่ยวกับการถวายฎีกาของนักโทษให้เป็นแบบแผนเดียวกันครอบคลุมทุกกรมกอง โดยสั่งให้นักโทษถวายฎีการ้องทุกข์ในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน นักโทษจะร้องทุกข์ได้ผ่านการยื่นเรื่องต่อมุลนายในกรมก่อนหรือจัดหานายหน้ามาถวายฎีกาเท่านั้น หากนักโทษไม่ปฏิบัติตามประกาศนี้จะไม่รับพิจารณาฎีกาและผู้คุมใหญ่ผู้คุมรองจะต้องรับพระราชอาญาเขียน แม้ว่าเนื้อความของประกาศฉบับนี้จะแสดงถึงพระราชอำนาจของกษัตริย์ในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์ของนักโทษในทุกกรมกอง แต่อีกด้านหนึ่งประกาศฉบับนี้กลับเป็นหลักฐานสะท้อนถึงความล้มเหลวของพยายามรวมอำนาจการคุมขังนักโทษจากตระวงกรมกองต่าง ๆ ของกษัตริย์ เนื่องจากบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ยังคงมีอำนาจในการคุมขังนักโทษตามกรมกองของตน ซึ่งบ่อยครั้งบรรดาผู้คุมที่ขุนนางผู้ใหญ่แต่งตั้งมากลับข่มเหงรักแค้นนักโทษ จนเป็นเหตุให้นักโทษต้องถวายฎีกาแทบทุกครั้งเมื่อขบวนเสด็จผ่านสถานที่คุมขัง ดังนั้นประกาศฉบับนี้จึงมุ่งส่งสารไปถึงขุนนางผู้ใหญ่แต่ละกรมกองที่คุมขังนักโทษ ให้สนใจต่อความเป็นอยู่ของนักโทษมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดหาผู้คุมที่ปฏิบัติต่อนักโทษด้วยความเมตตา และไม่กดขี่ข่มเหงนักโทษจนเกินไป ขณะเดียวกันยังคงยืนยันอำนาจการควบคุมนักโทษของขุนนางผู้ใหญ่ในกรมกองต่าง ๆ ด้วยการกำชับให้บรรดาขุนนางผู้ใหญ่ต้องได้สวนและตัดสินเรื่องราวร้องทุกข์ของนักโทษ โดยไม่ปล่อยให้ให้นักโทษกำเริบถวายฎีการะหว่างมีขบวนเสด็จฯ จนเกิดความวุ่นวาย⁶⁴

⁶³ “189. หมายประกาศเรื่องตัวเลกเป็นพาลให้เจ้าหม่อมขุนนางกักขังแลบอกกล่าวเสียจึงจะพ้นความผิด ณ วันอาทิตย์ เดือน 9 แรม 3 ค่ำ ปีวอก โทศก,” ใน ชาวนวาทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, น. 266-267.

⁶⁴ “284. ประกาศห้ามไม่ให้นักโทษร้องถวายฎีกาในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน ณ วันพุธ เดือน 7 แรม 12 ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก,” ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 7 ประกาศปีฉลู พ.ศ. 2408 ปีชวด พ.ศ. 2409 ปีเถาะ พ.ศ. 2410 ปีมะโรง พ.ศ. 2411 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2466), น. 158-162. (พิมพ์ในงาน

ต่อมาในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์สมบัติแทนพระราชบิดาใน พ.ศ. 2411 แต่อำนาจบริหารราชการแผ่นดินตกอยู่กับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินจนกว่ายุวกษัตริย์จะมีพระชนมายุครบ 20 พรรษา พร้อมกันนั้นขุนนางตระกูลบุนนาคยังดำรงตำแหน่งราชการสำคัญทั้งสมุหพระกลาโหมและกรมท่า โดยในช่วง 5 ปีที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ยังมีอำนาจอาญาสิทธิ์เสมอเหมือนกษัตริย์ในการลงอาญาผู้กระทำผิด “ถึงประหารชีวิตคนที่ถึงแก่อกุญญโทษได้”⁶⁵ หลังจากผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ถ่ายโอนอำนาจกลับคืนไปสู่กษัตริย์อย่างราบรื่นใน พ.ศ. 2416 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงยกย่องเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ขึ้นเป็น “สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์” มีฐานะสูงกว่าเสนาบดีจตุสดมภ์ ให้มีอำนาจสิทธิขาดราชการในกรุงและนอกกรุง ตลอดจนยังแบ่งปันอำนาจการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดมหันตโทษถึงขั้นประหารชีวิตได้เทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน⁶⁶ ซึ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2416 จนถึงสมเด็จพระยาฯ ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2425 สมเด็จพระยาฯ ได้ใช้อำนาจการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดอย่างระมัดระวัง โดยจะนำคำตัดสินลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดขึ้นกราบบังคมทูลถวายรัชกาลที่ 5 เสมอ ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2421 สมเด็จพระยาฯ ได้ตัดสินจำคุกผู้ร้าย 6 คนจำไว้ที่ราชบุรีกับประหารนักโทษหนึ่งคน จากนั้นได้กราบทูลรัชกาลที่ 5 ขอให้พิจารณาว่าจะให้ประหารชีวิตนักโทษที่ราชบุรีหรือส่งตัวเข้ามากรุงเทพฯ ซึ่งรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประหารที่ราชบุรี⁶⁷ หรือกรณีสมเด็จพระยาฯ ตรวจราชการที่เมืองตรังพบว่าผู้ถูกคุมขังในตารางถึง 300 คน ดังนั้นสมเด็จพระยาฯ จึงมีคำสั่งให้ตั้งกองชำระความผู้ต้องขังในตารางและพบว่าปลัดกรมการเมือง

พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2466)

⁶⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชมัยวราธิราช รัชกาลที่ 5 ปีมะโรง พ.ศ. 2411 – ปีระกา พ.ศ. 2416 (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516), น. 32-33.

⁶⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512), น. 49-50. (คณะรัฐมนตรีจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 16 ธันวาคม 2512)

⁶⁷ “จดหมายเหตุพระราชมัยวราธิราช วันจันทร์ขึ้น 3 ค่ำเดือน 7 ปีชวดสัมฤทธิ์ศก 1240,” ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชมัยวราธิราช รัชกาลที่ 5 พระราชทานพิมพ์ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2477), น. 28. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอรรังศิริ ศรีวัชร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 กรกฎาคม 2477)

ประพจน์ที่วัดที่ราชวรจนได้รับความนิยมเดือร้อนมากมาย จากนั้นจึงทูลเกล้าฯ ถวายรายงานให้
รัชกาลที่ 5 เพื่อทรงทราบ⁶⁸

ในช่วงสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ยังมีธรรมเนียมการส่งผู้ร้ายที่มีโทษหนักจากหัวเมืองมาคุมขังที่
กรุงเทพฯ โดยแนวคิดนี้เริ่มปรากฏในโอวาทของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เสนาบดี
กรมท่า ที่เสนอแต่รัชกาลที่ 5 ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2411-2413 เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา
โจรผู้ร้ายในหัวเมืองเนื่องจากขุนนางหัวเมืองจะคุมขังผู้ร้ายที่มีโทษหนักเป็นเวลานานเพื่อเรียกรับ
สินบน เมื่อผู้ร้ายจ่ายสินบนแล้วจึงได้รับการปล่อยตัวและกลับไปก่อความวุ่นวายในหัวเมืองอีก
ดังนั้นตระวางหัวเมืองควรคุมขังเพียงนักโทษที่มีความผิดเล็กน้อย ส่วนนักโทษความผิดร้ายแรงควร
ถูกส่งตัวมาคุมขังอย่างแน่นหนาในคุกกรุงเทพฯ⁶⁹ อันจะทำให้บรรดาขุนนางหัวเมืองเริ่มสูญเสีย
อำนาจการควบคุมและหาผลประโยชน์จากนักโทษ ธรรมเนียมการส่งนักโทษหนักมาคุมขังในคุก
กรุงเทพฯ ได้รับการปฏิบัติอย่างชัดเจนขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2420 พร้อมกันนั้นยังมีการส่งสถิติ
จำนวนนักโทษในคุกกรุงเทพฯ ขึ้นถวายรายงานรัชกาลที่ 5 เป็นประจำในทุก ๆ เดือนดังปรากฏใน
บันทึกจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

นอกจากนี้การส่งนักโทษมาคุมขังในคุกกรุงเทพฯ ยังสะท้อนถึงผลประโยชน์ของการดึง
ไพร่สมจากมูลนายตามหัวเมืองมาเป็นไพร่หลวง ซึ่งสัมพันธ์กับธรรมเนียมการลงพระราชอาญาคุม
ขังนักโทษในยุคจารีตที่ไม่มีกำหนดเวลาและส่งผลให้นักโทษทั้งหลายที่ถูกส่งมาคุมขังในคุก
กรุงเทพฯ ขาดจากความสัมพันธ์กับเจ้าหม่อมขุนนางเดิม ต่อมาเมื่อพ้นโทษจึงถูกชักเป็น “ไพร่หลวง
ยามใน” สังกัดกรมพระนครบาล มีเจ้าหม่อมคือ หลวงพิศดึกกลาง โดยไพร่หลวงยามในจะต้องทำงาน
ให้หลวงหนึ่งเดือนนอกสามเดือนทำหน้าที่ควบคุมนักโทษในคุก รวมถึงรักษาศาลพระเสื้อเมือง
พระทรงเมือง พระกาฬ และเจ้าเจตตคุง หากไพร่หลวงยามในไม่มารับราชการเจ้าหม่อมจะเก็บ
เงินเดือนละ 6 บาท เพื่อจ้างไพร่หลวงยามในที่ออกเดือนแล้วมารับราชการแทนเดือนละ 5 บาท
และจ่ายให้เจ้าหม่อมเดือนละ 1 บาท⁷⁰

⁶⁸ “วันอังคารขึ้น 1 ค่ำเดือน 9 ปีชวดสัมฤทธิ์ศก 1240,” ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 7 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, น. 224.

⁶⁹ “คำถวายโอวาทสันนิษฐานว่าของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ทูลเกล้าฯ ถวาย,” ใน สมเด็จพระเจ้า
ดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, น. 29(ท้ายเล่ม).

⁷⁰ หจข. ร.5 น.6.2/704 ผลประโยชน์นักโทษคุก (15 สิงหาคม 115 – 11 เมษายน 116).

2.3 กำเนิดคุกไทยสมัยใหม่แบบอาณานิคม

การเกิดขึ้นของคุกสมัยใหม่ในสยามนับว่าสัมพันธ์กับความสำเร็จของรัชกาลที่ 5 ในการกระชับพระราชอำนาจหลังจากคู่แข่งทางการเมืองของพระองค์คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสียชีวิตใน พ.ศ. 2426 และ พ.ศ. 2428 ตามลำดับ ประกอบกับความสำเร็จในการช่วงชิงอำนาจการควบคุมภาษีอากรจากตระกูลขุนนาง ทำให้รัชกาลที่ 5 สามารถบริหารจัดการรายได้ทั้งหมดของรัฐได้อย่างเต็มที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งจัดสรรงบประมาณในโครงการปฏิรูปประเทศสยามให้เป็นสมัยใหม่⁷¹ ดังนั้นโครงการปฏิรูปการปกครองของพระองค์จึงได้ถูกขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม หนึ่งในนั้นคือการปรับปรุงการบริหารงานภายในของกรมพระนครบาล ด้วยการยกระดับหน่วยงานแบบจารีตที่รับหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในเขตพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ ให้เป็นหน่วยงานที่สามารถจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ในสังคมเมืองกรุงเทพฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เริ่มต้นจากการปรับปรุงการบริหารงานของหน่วยงานในปี พ.ศ. 2429 จากเดิมที่อยู่ภายใต้การกำกับของเสนาบดีเพียงคนเดียวมาเป็นรูปแบบคณะกรรมการที่เรียกว่า “คอมมิตตีกรมพระนครบาล” อันประกอบด้วยกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระยาเทพประชู และพระยาธรรมสารนิติ เนื่องจากกรมหมื่นนเรศวรธำรงค์ดี เสนาบดีกรมพระนครบาลคนเดิม มีปัญหารับสินบนคดีความขุนสมานจีนประชากรรวมถึงไม่สามารถแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายในพระนครได้⁷² จากนั้นได้จัดระเบียบหน่วยงานในบังคับบัญชาของกรมพระนครบาลให้สัมพันธ์กับอำนาจหน้าที่ใหม่ ได้แก่ กรมกองตระเวน มีหน้าที่แจ้งเหตุไฟไหม้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁷¹ กุลลดา เกษบุญชู มีด, ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย, แปลโดย อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2562), น. 178-179.

⁷² “พระบรมราชโองการ ประกาศเปลี่ยนอธิบดีกรมพระนครบาล,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 ตอน 27 (วันพฤหัสบดี เดือนสิบ แรมสี่ค่ำ ปีจอ อัฐศก จุลศักราช 1248), น. 218; “วันศุกร์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ปีจอ อัฐศก ศักราช 1248 และวันพฤหัสบดี แรม 4 ค่ำ เดือน 10 ปีจอ อัฐศก ศักราช 1248,” ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ภาคที่ 22 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาชาติไทย, 2506), น. 26, 30. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพิ่ม โชฎีกราชเศรษฐี (เลาหเศรษฐี) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2506)

จับกุมโจรผู้ร้าย และชำระคดีความ กรมรักษาความสะอาด มีหน้าที่ทำนุบำรุงท้องที่ กรมพระสุรัสวดี มีหน้าที่ตรวจตราเลิกขึ้นทะเบียนราษฎร และกรมนักโทษ มีหน้าที่คุมขังผู้กระทำความผิด⁷³

ทั้งนี้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ หนึ่งใน “คอมมิเต้กรมพระนครบาล” ได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันโครงการสร้างคุกใหม่ให้สำเร็จลุล่วง กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2432 กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างคุกและตึกรางใหม่ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระคลังมหาสมบัติจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อที่ดินตำบลตรอกคำเพิ่มเติมเพื่อสร้างคุกใหม่เรียกว่า “กองมหันตโทษ” และจัดซื้อที่ดินหลังศาลพระราชอาญารวมกับที่หลวงสร้างเป็นตึกรางใหม่เรียกว่า “กองลหุโทษ” แม้ว่าการก่อสร้างคุกและตึกรางใหม่จะประสบความล่าช้าเนื่องจากกรมพระคลังมหาสมบัติไม่สามารถจัดสรรเงินได้ทันตามกำหนด แต่สุดท้ายคุกกองมหันตโทษและตึกรางกองลหุโทษก็สร้างแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2433 (พ.ศ. 2434 ตามปฏิทินใหม่) และเดือนเมษายน พ.ศ. 2434 ตามลำดับ

สำหรับคุกใหม่หรือคุกกองมหันตโทษมีทางเข้าหลักอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับถนนพระพิพิธ ซึ่งกันคุกใหม่กับแนวกำแพงพระนคร ทิศตะวันตกติดคลองวัดสุทัศน์ ทิศเหนือติดกับวังกรมหมื่นวิจิตรวรณปริชาและที่ดินเจ้าจอมมารดาเที่ยง และทิศใต้ติดคลองวัดราชบพิตร คุกแห่งนี้มีนายโยอาคิม กราซี (Joachim Grassi) ชาวฝรั่งเศสแรกขอสยาม เป็นผู้ออกแบบและรับเหมาก่อสร้างผ่านบริษัทของตนคือ Grassi Brothers and Co.⁷⁴ นอกจากนี้ช่วงท้ายของการก่อสร้างในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2433 รัชกาลที่ 5 ยังโปรดเกล้าฯ ให้พระอภัยพลภักดิ์ (นาค ณ บ่อมเพชร)⁷⁵

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷³ กองบัญชาการตำรวจนครบาล, หนังสือที่ระลึกสมเด็จพระเจ้าพรตนาทราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษฏาภินิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ์ และทรงเปิดอาคารที่ทำการ กองบัญชาการตำรวจนครบาล หลังใหม่ ณ วังปารุสกวัน วันพุธที่ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2535 (กรุงเทพฯ: กองบัญชาการตำรวจนครบาล, 2535), น. 39.

⁷⁴ พริยา พิทยาวัฒนชัย, “สถาปัตยกรรมของโยอาคิม กราซีในสยาม,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), น. 99.

⁷⁵ พระอภัยพลภักดิ์ เดิมชื่อ นาค ณ บ่อมเพชร เคยรับราชการเป็นผู้ช่วยทูตมีบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงวิเศษสาส์น” ที่สถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอนในปี พ.ศ. 2425 และเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมกับเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ให้ทรงปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในปี พ.ศ. 2428 (ร.ศ. 103) หลังจากหลวงวิเศษสาส์นเดินทางกลับสยามได้รับราชการในหลายตำแหน่งและเลื่อนบรรดาศักดิ์ตามลำดับเป็น “พระอภัยพลภักดิ์” “พระยาเพชรภูษา” และ “พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา” (ที่มา : พูนสุข พนมยงค์, ไม่ขอรับเกียรติยศใด ๆ ทั้งสิ้น 95 ปี 4 เดือน 9 วัน พูนสุข พนมยงค์ (กรุงเทพฯ: ตาปลา พับลิเคชั่น, 2551), น. 169-170.)

ข้าราชการกรมมหาดไทยมากำกับดูแลการก่อสร้าง⁷⁶ โดยการก่อสร้างคุกใหม่ในครั้งนี้ได้ออกนสิ่งก่อสร้างเดิมพร้อมทั้งวางแผนผังคุกใหม่ทั้งหมด ดังปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 อันแสดงแผนผังของคุกใหม่ที่แตกต่างจากใน พ.ศ. 2430 อย่างชัดเจน กล่าวคือ พื้นที่ของคุกถูกขยายเพิ่มเติม มีกำแพงสูงล้อมรอบและมีหอคอยสังเกตการณ์อยู่เป็นระยะ ภายในคุกแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็นโรงครัวสำหรับประกอบอาหารเลี้ยงนักโทษ ส่วนที่สองเป็นตึกขังนักโทษประกอบด้วยตึก 3 ชั้นจำนวน 2 หลัง และตึก 2 ชั้นจำนวน 2 หลัง และส่วนที่สามเป็นโรงงานสำหรับให้นักโทษทำงาน⁷⁷ โดยการวางแผนพื้นที่บริเวณตึกขังจะเน้นความสมมาตรที่กำหนดให้มีทางเดินหลักพุ่งตรงจากประตูคุกผ่านตึกขัง 2 ชั้นและ 3 ชั้นตามลำดับ นอกจากนั้นกำแพงคุกบริเวณทิศใต้ยังเป็นที่ตั้งของโรงพักพลตระเวนหน้าเรือนจำมหาดไทยสำหรับเฝ้าระวังนักโทษหลบหนี

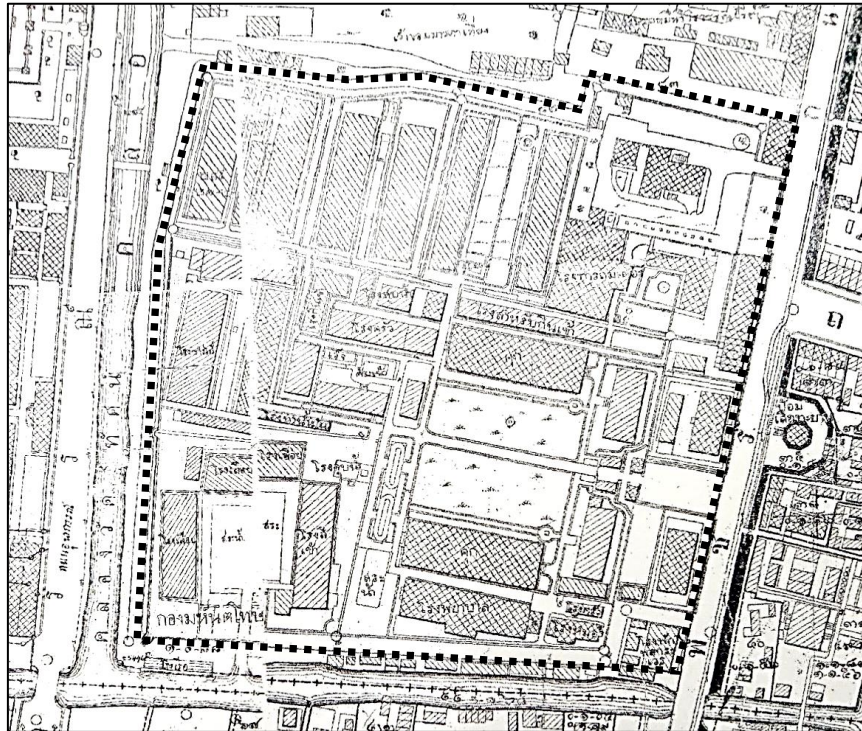
ส่วนตารางใหม่ที่กองลหุโทษ ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ขนาดใหญ่ในตำบลโรงครก ซึ่งปัจจุบันเป็นกลุ่มอาคารศาลฎีกาและกระทรวงยุติธรรมริมสนามหลวง ทางเข้าหลักของกองลหุโทษอยู่ที่ทิศใต้ติดกับถนนหน้าหีบเผย ทิศเหนือติดถนนสุวารีแม่พระธรณีบีบมวยผม ทิศตะวันออกติดถนนราชินีริมคลองหลอด และทิศตะวันตกติดกับศาลพระราชอาญา ซึ่งง่ายต่อการนำผู้ต้องขังมาพิจารณาคดีความที่ศาล โรงเรือนที่ปลูกสร้างนั้นทำด้วยไม้มุงหลังคาสังกะสีเพื่อความรวดเร็วในการก่อสร้าง ส่วนสิ่งปลูกสร้างถาวรที่จะเป็นตารางคุมขังกำหนดให้มี 17 หลัง แบ่งเป็นตารางนักโทษทั่วไป 13 หลังและตารางผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี 4 หลัง มีรั้วกันแยกทั้งสองกลุ่มออกจากกัน ตารางแต่ละหลังมีห้องขัง 6 ห้อง สามารถบรรจุคนได้ห้องละ 14 คน อันทำให้กองลหุโทษสามารถรองรับผู้ต้องขังได้ 1,428 คน นอกจากนี้ยังมีสิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นสำนักงานของเจ้าพนักงาน คลังเก็บสิ่งของ โรงเรือนสำหรับเยี่ยมผู้ต้องขัง โรงหม้อ โรงเรียน โรงครัว ส้วม และโรงงาน⁷⁸

⁷⁶ “ที่ 46/3830 คคมิตติกรมพระนครบาล ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 สิงหาคม ร.ศ. 109,” ใน หจข. ๑.๕ น.๖.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เม.ย. – 3 ส.ค. 109); “ดำเนินการเรือนจำกรุงเทพฯ เรื่องบรรยายการแผนการขังนักโทษและกองมหาดไทยแลกองลหุโทษ,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4 (พระนคร: เดลิแมร์, 2478), น. 96 – 97.

⁷⁷ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 321.

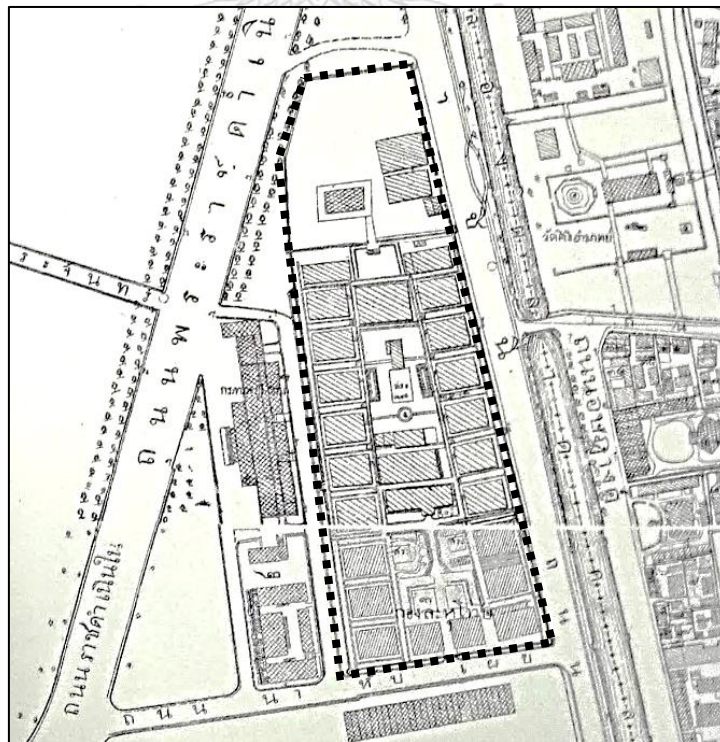
⁷⁸ “ความเหนที่จะจัดราชการกรมรักษานักโทษ,” ใน หจข. ๑.๕ น.๖.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เม.ย. – 3 ส.ค. 109).

ภาพที่ 2 แผนผังคุกกองมหันตโทษ พ.ศ. 2450

ที่มา: บัณฑิต จุลาสัย และคณะ, แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450-2550 (2550)

ภาพที่ 3 แผนผังตารางกองหลวงโทษ พ.ศ. 2450

ที่มา: บัณฑิต จุลาสัย และคณะ, แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450-2550 (2550)

หากพิจารณาการออกแบบคุกของมหันตโทษและกองลโทษนับว่าได้รับอิทธิพลจากคุกอาณานิคมสิงคโปร์ในช่วงเวลาร่วมสมัยอย่างชัดเจน ดังสะท้อนได้จากการวางผังด้วยระบบแกนหลัก (axial plan) มีอาคารหลายหลังรวมอยู่ด้วยกัน มีใช้การวางผังแบบรัศมีซึ่งนิยมในการออกแบบคุกในทวีปยุโรปและอเมริกา⁷⁹ คุกใหม่ของสยามยังมีลักษณะสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับคุกอาณานิคมในสเตรตส์เซตเทินเมนส์นับตั้งแต่อาคารทางเข้า ที่ทำการคุก ตึกขัง และโรงพยาบาลคุก โดยอาคารหลักเหล่านี้ล้วนก่ออิฐถือปูนอย่างมั่นคงแน่นหนา หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา เน้นความสมมาตรและความได้สัดส่วน ส่วนอาคารรองที่เป็นโรงครัว โรงเลี้ยงอาหาร และโรงงานเป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่นตามความเหมาะสมกับการใช้งานจริงตามลักษณะพื้นที่ของคุก⁸⁰ แม้ว่าคุกของมหันตโทษและกองลโทษจะไม่มีการแบ่งแยกการคุมขังนักโทษตามเชื้อชาติอย่างเคร่งครัดแบบคุกอาณานิคม แต่เมื่อรัฐบาลสยามได้รับมอบอำนาจจากกงสุลในการควบคุมนักโทษต่างประเทศนับตั้งแต่ทศวรรษ 2450 รัฐบาลสยามจึงสร้างสถานที่คุมขังนักโทษชาวต่างชาติเป็นการเฉพาะ เพื่อแยกนักโทษต่างชาติออกจากนักโทษไทยในบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของคุกของมหันตโทษ นอกจากนี้คุุสมัยใหม่ของสยามยังจัดพื้นที่ส่วนใหญ่ให้เป็นส่วนโรงงานและโกดัง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับคุกอาณานิคมที่มุ่งเปลี่ยนคุกให้เป็นโรงงานและเปลี่ยนนักโทษให้เป็นแรงงานบังคับที่มีทักษะด้านต่าง ๆ สำหรับทำงานสร้างผลประโยชน์ให้แก่รัฐทั้งภายในและภายนอกคุก ดังนั้นชาวตะวันตกที่เข้าเยี่ยมชมคุกสยามมักจะเปรียบเทียบคุกสยามว่ามีสิ่งปลูกสร้างและห้องขังนักโทษแทบไม่ต่างจากสถาบันราชทัณฑ์ในอินเดีย พม่า และสเตรตส์เซตเทินเมนส์⁸¹

ต้นแบบคุกอาณานิคมยังมีอิทธิพลต่อการออกแบบคุกใน พ.ศ. 2459 สำหรับนักโทษ 300 คน (ภาพที่ 4) กับคุกสำหรับนักโทษ 1,000 คน (ภาพที่ 5) ที่มีนายอี ยี กอลโล (E.G. Gollo) นายช่างฝรั่งประจำกรมสุขาภิบาล เป็นผู้ออกแบบ โดยแบบคุกทั้งสองแห่งมีผังลักษณะมีถนนเป็นแกนหลักอยู่กลางคุก จัดวางอาคารต่าง ๆ ภายในคุกอย่างสมมาตร รวมถึงมีการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นแดนโดยมีกำแพงกั้นเพื่อความสะดวกในการควบคุมและเฝ้าระวังนักโทษ ทั้งนี้บริเวณส่วนหน้าคุกเป็นที่พักเจ้าพนักงานอยู่บริเวณนอกกำแพงคุก มีประตูทางเข้าหลักเป็นอาคารที่ทำการคุกและที่

⁷⁹ Anoma Pieris, *Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society*, p. 83.

⁸⁰ Ibid., pp. 83-84.

⁸¹ Maxwell Sommerville, *Siam on the Meinam*, second reprint (Bangkok: White Lotus, 2010), p. 82.

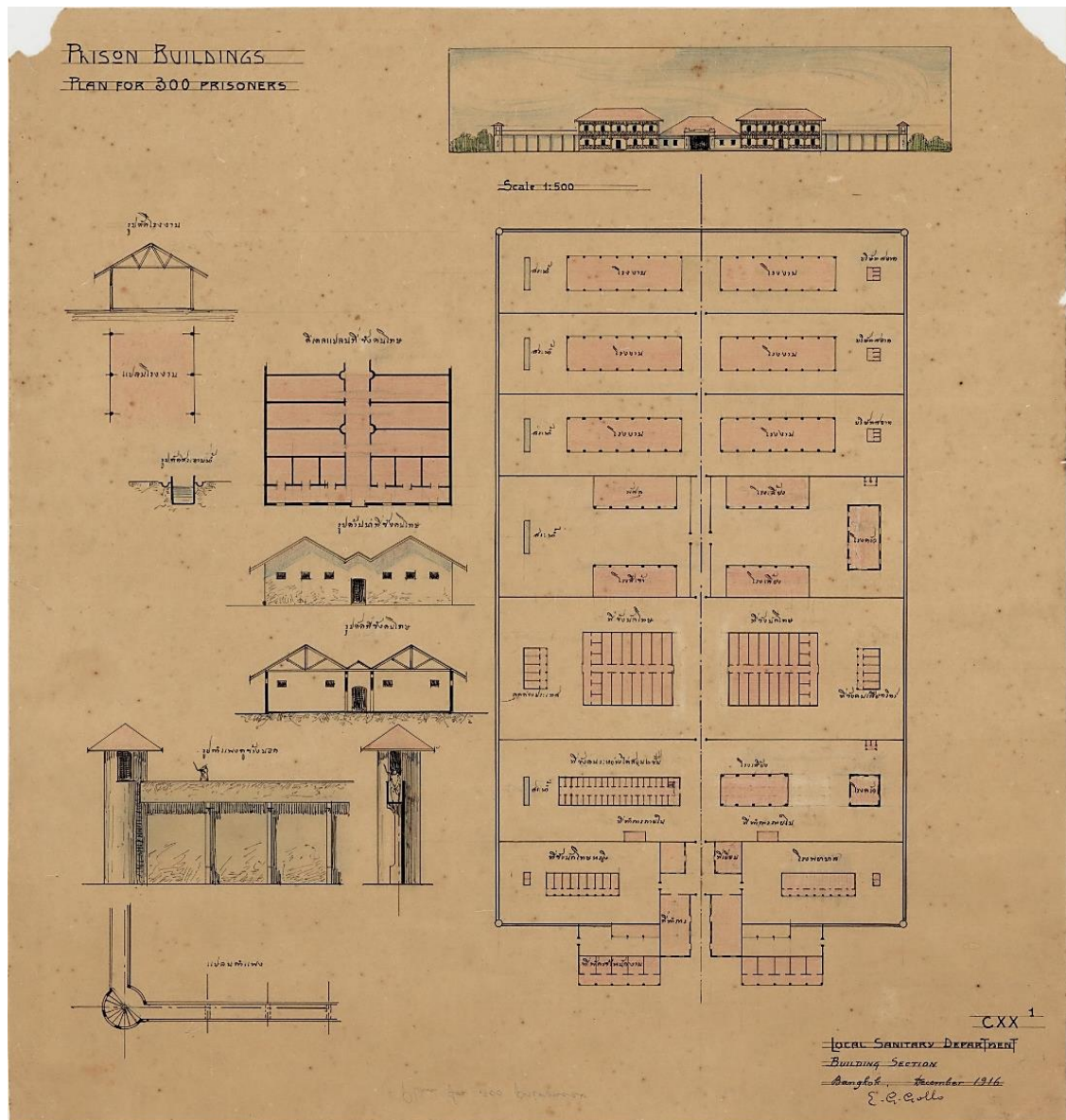
เยี่ยมักโทษ โดยขนานด้วยโรงพยาบาลประจำคุกและที่ซึ่งนักโทษหญิง ส่วนต่อมาเป็นที่คุมขังนักโทษ ซึ่งแบบคุกทั้งสองฉบับนี้มีการแบ่งอาคารที่คุมขังนักโทษ โรงเลี้ยงอาหาร และโรงครัวแยกออกจากกันตามการจำแนกประเภทนักโทษ ได้แก่ ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี นักโทษเด็ดขาดที่ศาลพิพากษาแล้ว นักโทษต่างประเทศ และนักโทษเสียจริต อันสะท้อนถึงการออกแบบคุกเพื่อรองรับการจัดการนักโทษที่มีความซับซ้อนมากขึ้น โดยอาคารที่ซึ่งนักโทษมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวและห้องขังแต่ละห้องสามารถคุมขังนักโทษได้หลายคน และส่วนท้ายของคุกเป็นพื้นที่โรงงาน อาคารโรงงานแต่ละหลังเป็นอาคารโถง แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานว่าแบบคุกของกอลโลนำไปสร้างแห่งใด แต่จากการสำรวจเรือนจำทั่วประเทศสยามที่สร้างในช่วงต้นทศวรรษ 2460 พบว่าเรือนจำเชียงใหม่หรือเรือนจำกลางมณฑลพายัพที่สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2462⁸² เป็นเรือนจำหัวเมืองสมัยใหม่ที่มีแผนผังและมีอาคารก่ออิฐถือปูนอย่างมั่นคงถาวรในลักษณะใกล้เคียงกับแบบคุกของกอลโลมากที่สุด โดยเหตุผลสำคัญในการสร้างคุกสมัยใหม่แบบอาณานิคมที่เชียงใหม่เป็นผลมาจากเรือนจำเดิมมีสภาพเสื่อมโทรมและไม่ถูกสุขลักษณะ⁸³ ประกอบกับเมืองเชียงใหม่มีกรณีพิพาทของชนในบังคับต่างชาติด้อยครั้งจึงมีความจำเป็นต้องนำระบบคุกอาณานิคมมาควบคุมชาวพื้นเมืองและคนในบังคับต่างชาติที่กระทำผิด อันทำให้เรือนจำกลางมณฑลพายัพที่เชียงใหม่เป็นสถาปัตยกรรมคุกของผู้ปกครองสยามที่แสดงถึงความเป็นสมัยใหม่แบบอาณานิคมที่ทับซ้อนอยู่บนดินแดนอาณานิคมภายในของสยามอีกชั้นหนึ่ง

⁸² หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เชียงใหม่, จดหมายเหตุการปรับปรุงพื้นที่ทัณฑสถานหญิงเพื่อการพัฒนาสู่ช่วงหลวงเวียงแก้ว (เชียงใหม่: บริษัทโอเวชั่นสตูดิโอ, 2559), น. 19.

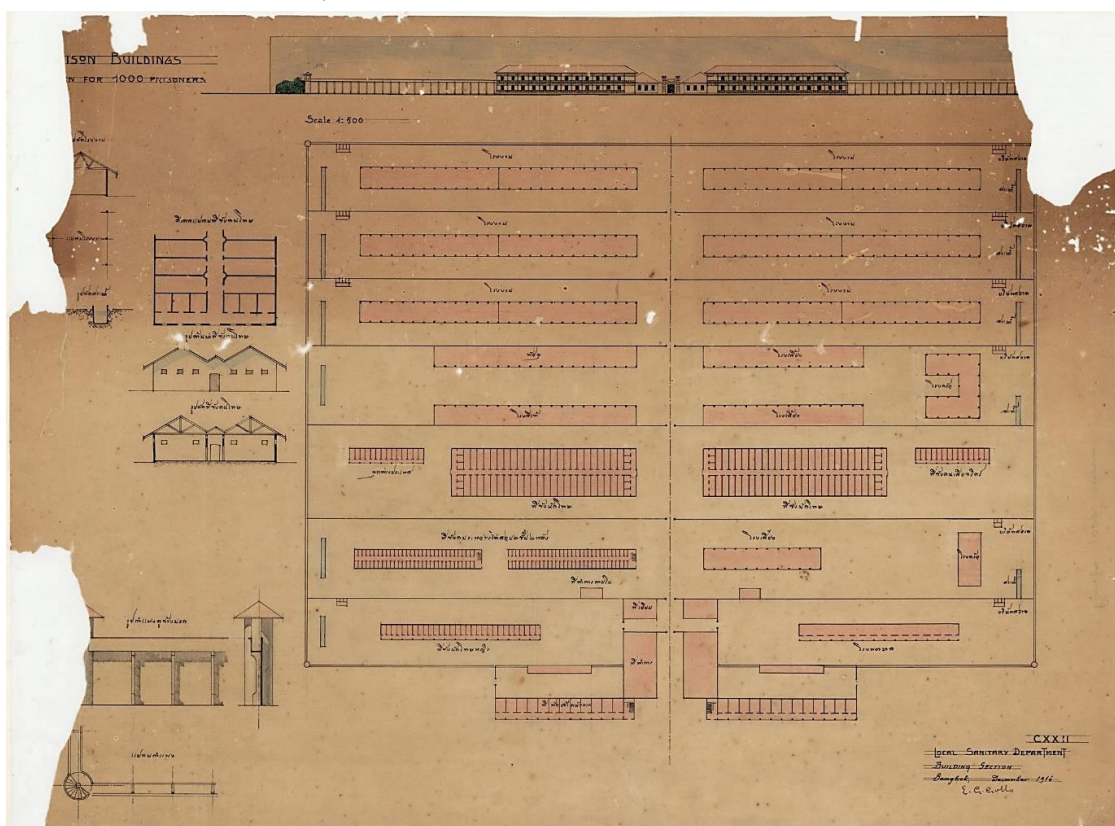
⁸³ ศิลปวัฒนธรรม, “ที่ปรึกษาฝรั่งเห็นสภาพเรือนจำสยามถึงกับ “สังเวช” ใจ ชักคอกหมูในยุโรปยังสภาพดีกว่า,” เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/quotes-in-history/article_5434?fbclid=IwAR04Y9R3YVwBaqDrFX_m4LmkLIqSqzPL9snsd6anNMW93kAGEHt-mGCz3O8 (13 พฤษภาคม 2564).

ภาพที่ 4 แบบคุกสำหรับนักโทษ 300 คน ออกแบบโดยนายอี ยี กอลโล

ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 5 แบบคุกสำหรับนักโทษ 1,000 คน ออกแบบโดยนายอี ยี กอลโล

ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ

2.4 การปฏิรูปงานราชทัณฑ์ในพระนคร

การปฏิรูปราชทัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการเปลี่ยนระบบการลงทัณฑ์ผู้กระทำความผิดจากแบบจารีตไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ โดยกระบวนการปฏิรูปนี้อยู่ภายใต้บริบทของการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามควบคู่กับสภาวะกึ่งอาณานิคม ส่งผลให้งานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของสยามมีลักษณะเด่นที่ผสมผสานกันระหว่างการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษมาขึ้นกับผู้ปกครองแต่เพียงผู้เดียว ควบคู่กับการนำระบบคุกอาณานิคมมาประยุกต์ใช้กับนักโทษไทยเพื่อให้รัฐสามารถควบคุมและหาผลประโยชน์จากนักโทษได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จุดเริ่มต้นของการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่เริ่มปรากฏเด่นชัดเมื่อกรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต คอมมิตีกรมพระนครบาล ได้จัดทำบันทึกที่เรียกว่า “ความเห็นที่จะจัดราชการกรมรักษานักโทษ” ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2431 เพื่อวางแนวทางในการจัดโครงสร้างหน่วยราชการใหม่ของกรมพระนครบาลหลังจากรัชกาลที่ 5 ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการ

ปกครองแผ่นดินใน พ.ศ. 2430 ที่กำหนดให้กรมพระนครบาลรับผิดชอบการรักษาคนโทษ⁸⁴ โดยบันทึกของกรมมหึนเนตรศรี กล่าวถึงความจำเป็นในการจัดระบบการควบคุมนักโทษใหม่ เนื่องจากนักโทษประมาณ 2,560 คน ถูกคุมขังในคุกและตะรางที่กระจัดกระจายตามกรมกองต่าง ๆ ที่ไม่มีกฎระเบียบชัดเจน⁸⁵ ดังนั้นเจ้าพนักงานแต่ละกรมกองจึงปกครองนักโทษอย่างไม่มีแบบแผน อันเป็นช่องทางให้เจ้าพนักงานบางคนใช้อำนาจอย่างทุจริตจนสร้างผลเสียต่อราชการแผ่นดิน ตัวอย่างเช่น การนำนักโทษไปใช้งานส่วนตัวแทนการทำงานสร้างผลประโยชน์ให้กับหลวง หรือการเรียกเก็บเงินจากนักโทษเพื่อแลกเปลี่ยนกับการผ่อนปรนความเข้มงวดในการคุมขัง⁸⁶

แนวทางการปฏิรูปงานราชทัณฑ์ตามทัศนะของกรมมหึนเนตรศรี จึงมีเป้าหมายเพื่อยุติการคุมขังนักโทษที่ไร้ระเบียบแบบแผนของบรรดาขุนนางและรวมอำนาจการคุมขังนักโทษ (Centralization of Imprisonment) กลับมาสู่พระเจ้าแผ่นดินแต่เพียงผู้เดียว ดังความว่า “เมื่อมีคดีที่มีความผิดก็ควรได้รับความพิจารณาแลทัณฑ์กรรมแต่โดยอำนาจแผ่นดินแห่งเดียว ไม่ควรให้

⁸⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), น. 58. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในวันตรงกับเสด็จสวรรคต ที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2470)

⁸⁵ จากเอกสารการจัดราชการกรมรักษานักโทษได้ระบุหน่วยงานที่คุมขังนักโทษมีทั้งสิ้น 15 กรม แบ่งเป็นคุก 1 แห่ง ตะราง 43 แห่ง ประมาณจำนวนนักโทษรวม 2,560 คน ได้แก่ (1) กรมมหาดไทย มีตะราง 4 แห่ง นักโทษประมาณ 280 คน (2) กรมพระกลาโหม มีตะราง 4 แห่ง นักโทษประมาณ 80 คน (3) กรมท่า มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 90 คน (4) กรมเมือง มีคุก 1 แห่งและตะราง 10 แห่ง นักโทษประมาณ 1,150 คน (5) กรมวัง มีตะราง 4 แห่ง นักโทษประมาณ 80 คน (6) กรมนา มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 30 คน (7) กรมพระคลังมหาสมบัติ มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 50 คน (8) กรมพระธรรมการ มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 20 คน (9) กรมพระสรีสวัสดิ์ มีตะราง 2 แห่ง นักโทษประมาณ 60 คน (10) กรมแพ่งกลางแพ่งเกษตร มีตะราง 4 แห่ง นักโทษประมาณ 100 คน (11) กรมกองตระเวนซ้าย มีตะราง 2 แห่ง นักโทษประมาณ 120 คน (12) กรมกองตระเวนขวา มีตะราง 5 แห่ง นักโทษ 420 คน (13) กรมท่าซ้าย มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 30 คน (14) กรมพระคลังสวน มีตะราง 1 แห่ง นักโทษประมาณ 20 คน (15) กรมศาลต่างประเทศ มีตะราง 2 แห่ง นักโทษประมาณ 30 คน ที่มา: หจข. ๕.๖.๑/๓ เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

⁸⁶ “ความเห็นที่จะจัดราชการกรมรักษานักโทษ,” ใน หจข. ๕.๖.๑/๓ เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

ผู้ใดผู้หนึ่งกระทำได้โดยพลการตอนอย่างทุกวันนี้”⁸⁷ ข้อเสนอของกรมหมื่นนเรศร์ฯ ถือเป็นความพยายามเสริมสร้างพระราชอำนาจการลงทัณฑ์ให้แก่กษัตริย์อย่างสมบูรณ์ รวมถึงลดการกดขี่ขูดรีดของบรรดาขุนนางหรือมูลนายที่ควบคุมนักโทษ ถ้าหากกรมพระนครบาลสามารถจัดการควบคุมนักโทษอย่างมีแบบแผนได้สำเร็จจะช่วยยกระดับความเจริญของบ้านเมือง โดยไม่พบเห็นนักโทษที่น่าสังเวชกระจัดกระจายเกลื่อนกลาดอยู่ตามถนนหนทาง และทำให้บ้านเมือง “ได้เหมือนกับเมืองต่างประเทศทั้งปวงที่เป็นเมืองบริบูรณ์แล้ว”⁸⁸ นอกจากนี้กรมหมื่นนเรศร์ฯ ยังเสนอให้ปรับปรุงการพิจารณาคดีความให้รวดเร็ว รวมถึงปรับปรุงกฎหมายการคุมขังผู้ไม่มีเงินเสียค่าสินไหมเมื่อแพคดีเพื่อป้องกันมิให้นักโทษล้นคุก อันจะช่วยให้การปรับปรุงการคุมขังนักโทษของกระทรวงพระนครบาลดำเนินไปอย่างราบรื่น

สำหรับวิธีการปฏิรูปราชทัณฑ์นั้น กรมหมื่นนเรศร์ฯ เสนอให้ตั้งหน่วยราชการใหม่สำหรับควบคุมนักโทษเป็นการเฉพาะและออกกฎระเบียบควบคุมทั้งนักโทษและเจ้าพนักงานคุก เริ่มต้นจากให้กรมพระนครบาลรวมการคุมขังนักโทษที่กระจัดกระจายตามกรมกองต่าง ๆ มาอยู่ภายใต้อำนาจของ 2 หน่วยงานใหม่คือ “กองมหันตโทษ” (Criminal Prison) และ “กองลหุโทษ” (General Prison) โดยกองมหันตโทษจะควบคุมนักโทษหนักที่มีกำหนดโทษตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป ส่วนกองลหุโทษจะควบคุมนักโทษเบาที่มีกำหนดโทษจำคุกต่ำกว่า 3 ปี นักโทษที่ถูกจองจำจากการเป็นหนี้และผู้ที่ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี การแบ่งประเภทหน่วยงานในการควบคุมนักโทษสะท้อนการจำแนกนักโทษตามกำหนดโทษหนักและโทษเบา ซึ่งคล้ายคลึงกับระบบคุกอาณานิคมของอังกฤษที่แบ่งเป็น Civil Jail กับ Convict Jail สำหรับการแบ่งแยกประเภทนักโทษเพื่อให้ผู้ปกครองสามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้กรมหมื่นนเรศร์ฯ ยังเสนอให้นักโทษทุกคนต้องทำงานสร้างผลประโยชน์ให้กับหลวง เนื่องจากการควบคุมนักโทษอาศัยงบประมาณและทรัพยากรของรัฐในการดำเนินงาน ดังนั้นรัฐย่อมมีอำนาจในการบังคับใช้แรงงานนักโทษในกิจการต่าง ๆ ของรัฐเป็นการตอบแทน

หากพิจารณาการควบคุมนักโทษในกองมหันตโทษ รัฐได้แบ่งนักโทษออกเป็น 3 กลุ่มตามเพศกับช่วงชั้นทางสังคม ได้แก่ นักโทษชาย นักโทษหญิง และผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ต้องโทษ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างถูกควบคุมและมีหน้าที่ความรับผิดชอบแตกต่างกัน โดยกรณีของนักโทษชายจะมีการแบ่ง

⁸⁷ “ที่ 19/294 คคมิตติกรมพระนครบาล ถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 30 กันยายน ร.ศ. 108,” ใน หจข. ๖.5 น.6.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

ประเภทลำดับชั้นภายในคุกออกเป็น 3 ระดับได้แก่ (1) นักโทษชั้นต่ำ เป็นนักโทษที่เพิ่งส่งมาจำคุก ไม่น้อยกว่า 2 ปี จะต้องทำงานหนักทั้งหมด (2) นักโทษชั้นกลาง เป็นนักโทษความประพฤติดี ทำงานเบาว่านักโทษชั้นต่ำ และ (3) นักโทษชั้นสูง เป็นนักโทษมีความประพฤติดีและขยันขันแข็ง ทำงานเป็นผู้กำกับนักโทษหรือทำงานเบาภายในคุก ขณะที่นักโทษหญิงจะถูกคุมขัง ทำงานแยก ออกจากนักโทษชาย และมีการจัดลำดับชั้นในคุกเพียง 2 ระดับคือ นักโทษชั้นกลางและนักโทษ ชั้นสูง ส่วนผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ต่อโทษจะจัดให้อยู่ในนักโทษชั้นสูงและคุมขังแยกออกจากนักโทษ ทั่วไป โดยการทำงานของผู้อยู่ต่อโทษกลุ่มนี้ไม่มีระบุชัดเจนแล้วแต่เจ้าพนักงานจะพิจารณา ซึ่งหาก เจ้าพนักงานไม่กำหนดหน้าที่การงานใด ๆ ให้มีหน้าที่เพียงทำความสะอาดห้องขังตัวเองเท่านั้น⁸⁹

การทำงานของนักโทษในกองมหันตโทษเน้นการบังคับใช้แรงงานมากกว่าการฝึกทักษะ อาชีพ โดยแบ่งงานออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) งานหนัก ได้แก่ งานย่อยหิน งานถีบจักร งาน เลื่อยไม้ งานทำกระเบื้อง งานสีข้าว และงานโยธา (2) งานเบา ได้แก่ งานช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่าง ทองเหลือง ช่างเย็บผ้า ช่างย้อม ช่างทอ และช่างจักสาน⁹⁰ การทำงานส่วนใหญ่ของนักโทษในกอง มหันตโทษกำหนดให้ดำเนินการภายในโรงงานของคุกกองมหันตโทษ อันทำให้คุกแห่งนี้ เปรียบเสมือนโรงงานของรัฐบาลสยาม ที่มีเจ้ากรมเป็นผู้บริหารงาน มีนักโทษเป็นแรงงาน โดย อาศัยงบประมาณแผ่นดินเป็นทุนในการดำเนินงาน

ระเบียบการคุมขังนักโทษกองมหันตโทษ กำหนดให้ห้องขังทั่วไปคุมขังนักโทษห้องละ 10 คน แต่ละห้องมีน้ำไม้เป็นเตียงนอนพร้อมด้วยหมอนในตัว และได้รับผ้าห่มคนละ 1 ผืน หนังสือคำ สอนของพุทธศาสนาคนละ 1 เล่ม และมีฝาสำหรับขับถ่ายเวลากลางคืน ด้านการรักษาพยาบาลนั้น นักโทษที่เจ็บป่วยต้องถูกย้ายไปรักษาที่โรงพยาบาลคุก ซึ่งมีนักโทษชั้นสูงเป็นผู้ช่วยพยาบาลคน ป่วย ด้านการรับประทานอาหารของนักโทษกำหนดให้นักโทษชั้นกลางหรือชั้นสูงปรุงอาหารในโรง ครวแล้วแจกจ่ายให้กับนักโทษ ยกเว้นผู้มีบรรดาศักดิ์ต่อโทษสามารถขออนุญาตให้คนส่งอาหาร จากภายนอกเข้ามารับประทานในคุกได้ ในส่วนของการอบรมนักโทษกำหนดให้นักโทษได้ฟัง เทศนาในวันพระและวันนักขัตฤกษ์ นอกจากนี้นักโทษยังได้รับสิทธิให้ญาติหรือเพื่อนเข้าเยี่ยมได้

⁸⁹ “ความเห็นที่จะจัดราชการกรมรักษานักโทษ,” ใน หจข. ร.5 น.6.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน.

สามารถรับและส่งหนังสือระหว่างคุณกับภายนอกได้ มีกำหนดการให้คะแนนและหักคะแนนนักโทษเพื่อเลื่อนหรือลดชั้นนักโทษ และกำหนดการลงโทษนักโทษที่ผิดกฎระเบียบในคุก⁹¹

ส่วนควบคุมนักโทษในกองลหุโทษ แม้ว่าจะมีการกำหนดกฎระเบียบการคุมขังที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกองมหันตโทษ ทว่าความแตกต่างที่ชัดเจนของนักโทษกองลหุโทษคือเรื่องการทำงาน เนื่องจากกองลหุโทษมีผู้ถูกคุมขังหลากหลายและซับซ้อนมากกว่ากองมหันตโทษ โดยนักโทษที่มีคำพิพากษาแล้วทุกคนต้องทำงานภายในตารางกองลหุโทษ ผู้ที่ถูกขังระหว่างพิจารณาคดีความทำงานเพียงทำความสะอาดห้องขังของตน ส่วนนักโทษที่ถูกจองจำเพราะเป็นลูกหนี้อาจจ่ายค่าอาหารเองไม่ต้องทำงานและเมื่อทำงานกับทางราชการจะได้รับค่าจ้าง แต่กรณีเจ้าหน้าที่เสียค่าอาหารให้จะต้องทำงานให้เจ้าหน้าที่ภายในตารางหรือทำงานให้กับกองลหุโทษ⁹²

ทั้งนี้ในการขับเคลื่อนระบบคุกสมัยใหม่ของกองมหันตโทษและกองลหุโทษ กรมหมื่นนเรศร์ฯ ได้เสนอให้แต่ละหน่วยงานมีการวางตำแหน่งเจ้าพนักงานรักษาการตามสายบังคับบัญชาจากบนลงล่าง อันประกอบด้วย (1) เจ้ากรม (Governor) 1 นาย มีหน้าที่บังคับบัญชาทุกสิ่งในกอง (2) ปลัดกรม (Deputy Governor) 2 นาย เป็นผู้ช่วยเจ้ากรม (3) สมุบัญชี (Accountant) 1 นาย มีหน้าที่รับส่งหนังสือ ทำบัญชีทุกอย่างในคุก ทำบัญชีเงินนักโทษ และทำบัญชีคะแนนรางวัลของนักโทษ (4) นายพันโรง (Storekeeper) 1 นาย เป็นผู้จัดเก็บสิ่งของทุกอย่างในคุก (5) อาจารย์ (Tutors) 2 นาย เป็นผู้สอนหนังสือแก่นักโทษ (6) แพทย์รอง (Medical Officers) 2 นาย เป็นผู้รักษานักโทษที่ป่วยไข้ (7) พะทามะรง (Thief Warders) 8 คน เป็นนายกองคุมนักโทษและควบคุมการทำงานผู้คุมยามใน (8) ผู้คุมยามใน (Warders) มีจำนวนอัตราตามสัดส่วนนักโทษ 100 คน มีผู้คุมยามใน 10 คน มีหน้าที่ควบคุมนักโทษ ลงอาญานักโทษตามที่เจ้าพนักงานผู้ใหญ่สั่ง และเฝ้าระวังรักษาคุก⁹³

ผู้คุมยามในถือเป็นตำแหน่งที่ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับนักโทษมากที่สุดและมีส่วนสำคัญในการเฝ้าระวังและควบคุมการทำงานของนักโทษในระบบคุกสมัยใหม่ เดิมนั้นผู้คุมนักโทษในคุกคืออดีตนักโทษที่ถูกสละเป็นไพร่หลวงยามในหลังจากพ้นโทษ โดยไพร่หลวงยามในจะถูกบังคับรับราชการเป็นเวลา 3 เดือนต่อปีหรือจ่ายเงินเดือนละ 6 บาทหากไม่เข้ารับราชการ ส่วนผู้คุมนักโทษในตารางจะใช้ผู้ต้องขังที่ได้รับการประกันตัวระหว่างพิจารณาคดีมาเป็นยามใน ด้วยเหตุนี้ตำแหน่ง

⁹¹ เรื่องเดียวกัน.

⁹² เรื่องเดียวกัน.

⁹³ เรื่องเดียวกัน.

ยามในแบบจารีตจึงถูกดูถูกดูแคลนและมีสถานะไม่ต่างจากทาสของพระทำมะรง ส่งผลให้ยามในส่วนมากทำงานเพื่อมุ่งหวังหาผลประโยชน์จากการรับสินบนนักโทษ ดังนั้นกรมหมื่นนเรศวรฯ จึงเสนอให้ยกเลิกธรรมเนียมไพร่หลวงยามในแบบเดิมเสีย แล้วจ้างคนมาเป็นผู้คุมยามในโดยให้หลวงจ่ายเงินเดือนตามอัตราในงบประมาณ

นอกจากนี้กรมหมื่นนเรศวรฯ ยังออกแบบการบริหารงานคุกสมัยใหม่ด้วยการตั้งกรมขนาดเล็กที่เรียกว่า “กรมรักษานักโทษ” มีสถานะเป็นหน่วยงานกองกลางควบคุมและตรวจตราของมหันตโทษและกองลหุโทษให้ประสานงานกันและสามารถนำแรงงานนักโทษมาสร้างผลประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ในหน่วยงานนี้ได้แก่ (1) อธิบดีหรือจางวาง (Director General) เป็นผู้บังคับบัญชาเบ็ดเสร็จในกรม อาทิ การตรวจคุกของมหันตโทษและตารางกองลหุโทษไม่น้อยกว่า 15 ครั้งในหนึ่งเดือน พิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์ของนักโทษ รับตัวและปล่อยตัวนักโทษตามคำตัดสินของศาล และกำกับการประหารชีวิตนักโทษ (2) ปลัดกรม (Assistant Director) มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยอธิบดีหรือจางวาง (3) นายแพทย์ใหญ่ (Chief Surgeon) เป็นผู้บังคับและตรวจการรักษานักโทษ เป็นผู้ตรวจโรคนักโทษ และทำรายงานการพยาบาลนักโทษ (4) สารวัตรใหญ่ (Inspectors) 2 นาย เป็นผู้ตรวจนักโทษ ทำรายงานความเป็นอยู่ของนักโทษเสนออธิบดี และตรวจสอบบัญชีเงินของนักโทษ และ (5) นายเวร (Secretary) เป็นผู้ควบคุมเสมียน⁹⁴

บันทึก “ความเห็นที่จะจัดราชการกรมรักษานักโทษ” ได้เข้าสู่อำนาจพิจารณาในที่ประชุมเสนาบดีเมื่อวันที่ 3 และ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2433 รัชกาลที่ 5 ทรงอนุมัติให้กรมพระนครบาลดำเนินการควบคุมนักโทษด้วยวิธีการใหม่ตามบันทึกของกรมพระนเรศวรฯ และให้เรียบเรียงบันทึกดังกล่าวเป็นกฎหมายสำหรับบังคับใช้ ซึ่งต่อมาประกาศใช้เป็น “ข้อบังคับสำหรับคุมขังนักโทษในกรมพระนครบาล” เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2433 (พ.ศ. 2434 ตามปฏิทินใหม่) โดยข้อบังคับนี้มีข้อกำหนดทั้งสิ้น 470 ข้อ 20 หมวด⁹⁵ อันสะท้อนความพยายามของรัฐบาลสยามในการ

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁵ “ข้อบังคับสำหรับคุมขังนักโทษในกรมพระนครบาล” แบ่งเป็น 20 หมวด ได้แก่ หมวด 1 กำหนดที่คุมขัง หมวด 2 เจ้าพนักงานกองกลาง หมวด 3 เจ้าพนักงานผู้ตรวจการนักโทษ หมวด 4 เจ้าพนักงานกองมหันตโทษ หมวด 5 นักโทษพนักงาน หมวด 6 การรักษาคุก หมวด 7 การขึ้นคุกแลพ้นโทษ หมวด 8 ลำดับชั้นนักโทษ หมวด 9 นักโทษต่าง ๆ หมวด 10 ข้อบังคับจัดการในคุก หมวด 11 อาหาร หมวด 12 น้ำ หมวด 13 เสื้อผ้า หมวด 14 การป้องกันสิ่งโสโครก หมวด 15 ทำรายงาน หมวด 16 การเรียนวิชา หมวด 17 การให้รางวัลคะแนน หมวด 18

ปรับเปลี่ยนการคุมขังนักโทษแบบจารีตไปสู่สมัยใหม่อย่างระมัดระวัง ผ่านการกำหนดกฎระเบียบในทุกรายละเอียดเกี่ยวกับการควบคุมนักโทษทั้งสถานที่คุมขัง การจัดลำดับชั้น การดำเนินชีวิตในคุกทั้งเรื่องอาหาร น้ำ เสื้อผ้า และการดูแลสุขภาพอนามัย รวมถึงการให้รางวัลและลงโทษ นอกจากนี้ยังปรากฏข้อบังคับที่ยิบย่อยเกี่ยวกับการควบคุมเจ้าพนักงาน อันสะท้อนความกังวลของรัฐบาลสยามต่อการปฏิบัติหน้าที่แบบใหม่ของเจ้าพนักงานในการควบคุมแรงงานนักโทษและใช้งบประมาณแผ่นดินเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่บ้านเมือง⁹⁶

อย่างไรก็ตามข้อบังคับนักโทษที่ประกาศใช้บางส่วนมีเนื้อหาแตกต่างจากบันทึกการปรับปรุงการคุมขังนักโทษของกรมหมื่นนเรศวรฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพนักงานควบคุมนักโทษ อันสะท้อนการจัดสรรงบประมาณที่จำกัดของรัฐบาลในการจ้างพนักงานตำแหน่งผู้คุม หากคาดการณ์ตามจำนวนนักโทษทั้งหมดในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2433 มีจำนวนทั้งสิ้น 2,560 คน กรมพระนครบาลจะต้องจ้างผู้คุมสูงถึง 256 คนตามสัดส่วนนักโทษ 100 คนต่อผู้คุม 10 คน โดยผู้คุมคนหนึ่งได้รับเงินเดือน ๆ ละ 15 บาท ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากถึง 3,840 บาทหรือ 48 ชั่งในแต่ละเดือน ซึ่งมากกว่างบประมาณค่าจ้างเจ้าพนักงานทั้งหมดของกองมหันตโทษและกองกลางถึง 2 เดือน⁹⁷ ดังนั้นกรมพระนครบาลจึงแก้ปัญหาด้วยการคัดเลือกนักโทษที่ไว้วางใจได้ขึ้นเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานเพื่อช่วยงานควบคุมนักโทษโดยไม่ต้องจ่ายค่าจ้างที่เรียกว่าตำแหน่ง “นักโทษพนักงาน” อันมีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบคุกอาณานิคม ที่ให้อำนาจแก่นักโทษที่เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานเป็นตัวกลางในการเฝ้าระวัง ตรวจตรา และควบคุมการทำงานของนักโทษ คล้ายคลึงกับหน้าที่ของผู้คุมภายในกำแพงคุก โดยนักโทษพนักงานของสยามจะมีการแบ่งลำดับชั้นและอำนาจหน้าที่เป็นนักโทษผู้คุม นักโทษผู้ตรวจ และนักโทษยามใน ซึ่งด้วยหน้าที่ของพวกเขาที่มีความใกล้ชิดกับทั้งเจ้าพนักงานและนักโทษ ส่งผลให้นักโทษพนักงานได้รับสิทธิพิเศษบางอย่างมากกว่านักโทษทั่วไป และกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในหมู่นักโทษภายในระบบคุกไทยสมัยใหม่

การลงอาญา หมวด 19 การขังห้องคนเดียว หมวด 20 การป่วยไข้แลตาย ดูรายละเอียดใน เสถียร วิรัชลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 115 – 284.

⁹⁶ “ที่ 157/10674 คคมิตติกรมพระนครบาล ถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ.109,” ใน หจข. ๖.5 น.6.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

⁹⁷ “บาญชีประมาณเงินที่จะใช้ในการย้ายนักโทษไปอยู่คุกใหม่,” ใน หจข. ๖.5 น.6.1/3 เรื่องจัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

2.5 การกระชับอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านการควบคุมนักโทษหัวเมือง

หลังจากชนชั้นนำสยามปฏิรูปการปกครองแผ่นดินใหม่ในปี พ.ศ. 2435 กระทรวงมหาดไทยภายใต้การดูแลของเสนาบดีกรมหมื่นดำรงเดชาานุภาพ ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในหน่วยการเมืองที่มีลักษณะรวมศูนย์เรียกว่า “ระบบมณฑลเทศาภิบาล” เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการบังคับบัญชา มีข้าหลวงเทศาภิบาลที่ถูกแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทยมารับหน้าที่เป็นประธานในการควบคุมดูแลหัวเมืองในมณฑลของตน ทั้งด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย การออกกฎระเบียบ การจัดเก็บภาษี การพิพากษาคดีความ การจัดการศึกษา และการจัดสาธารณูปโภค พร้อมกับให้เงินเดือนแก่เจ้าหน้าที่แทนผลประโยชน์ที่เคยได้รับ อันเป็นการเชื่อมโยงการปกครองหัวเมืองเข้าสู่ส่วนกลางและลดอำนาจของเจ้าเมืองและขุนนางท้องถิ่นไปโดยปริยาย

สำหรับการคุมขังนักโทษก่อนจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่างมีลักษณะร่วมกันคือ นักโทษหรือผู้ที่ถูกดำเนินคดีจะถูกคุมขังในตารางหัวเมือง เจ้าเมืองหรือกรรมการผู้พิพากษามักนำผู้ที่ถูกคุมขังเหล่านี้ไปเป็นแรงงานหาผลประโยชน์ส่วนตัวที่บ้าน โดยไม่มีแบบแผนในการใช้แรงงานนักโทษแต่อย่างใด บรรดานักโทษที่ถูกคุมขังตามตารางหัวเมืองยังต้องหาอาหารรับประทานเอง ซึ่งภาระเหล่านี้ตกกับญาติพี่น้องของนักโทษที่ต้องส่งอาหารมาให้ หรือหากไม่มีญาติต้องขออาหารจากเพื่อนนักโทษในตาราง⁹⁸

การปรับปรุงการคุมขังนักโทษหัวเมืองถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบงานยุติธรรมของแต่ละมณฑลเทศาภิบาลภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทย ดังปรากฏจากรายงานประจำปีมณฑลเทศาภิบาลล้วนจัดประเภทการคุมขังนักโทษอยู่ในหมวดว่าด้วยการคดีของมณฑล เนื้อหาของรายงานจะกล่าวถึงความคืบหน้าของการตั้งอำนาจการพิจารณาตัดสินและการลงโทษผู้กระทำผิดที่เคยเป็นอิสระของเจ้าเมืองท้องถิ่นมาสู่การควบคุมของข้าหลวงเทศาภิบาลที่รัฐบาลสยามส่งไปจัดระเบียบการปกครองหัวเมือง โดยรัฐได้กำหนดให้เจ้าเมืองต้องส่งคดีความต่าง ๆ ไป

⁹⁸ หจข. ๖.5 ม.40/2 เรื่องมณฑลกรุงเก่า (5 มกราคม 117 – 7 เมษายน 124); หจข. ๖.5 ม.43/3 มณฑลชุมพร (6 พฤศจิกายน 119 – 6 กรกฎาคม 129).

ให้ข้าหลวงยุติธรรมพิจารณาตัดสินคดีความ อันนำไปสู่การตั้งศาลหัวเมือง รวมถึงปรับปรุงการคุมขังนักโทษหัวเมือง⁹⁹

ทั้งนี้กระบวนการปฏิรูปราชทัณฑ์หัวเมืองจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการปฏิรูปราชทัณฑ์ในพระนครที่ให้ความสำคัญกับการรวมอำนาจการคุมขัง โดยกระทรวงมหาดไทยได้ให้อำนาจแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลสำรวจจำนวนนักโทษ ตรวจสอบบัญชีนักโทษที่ถูกคุมขังภายในมณฑลเทศาภิบาล รวมถึงปรับปรุงสถานที่คุมขังนักโทษจากเดิมที่คุมขังกระจัดกระจายกันหลายแห่งตามขุนนางหรือมูลนายมารวมเป็นเรือนจำของหลวงตามงบประมาณหรือทรัพยากรของมณฑลเทศาภิบาล¹⁰⁰ อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการตารางหัวเมืองถือเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการปกครองหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทย มีผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของเรือนจำและมีข้าราชการฝ่ายปกครองเทียบเท่านายอำเภอที่เรียกว่า “พะท่ามระง” ทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้ว่าราชการเมืองควบคุมนักโทษ แตกต่างจากงานราชทัณฑ์ในพระนครที่มีการจัดตั้งหน่วยงานสำหรับควบคุมนักโทษเป็นการเฉพาะ

ตัวอย่างของการปรับปรุงการคุมขังนักโทษหัวเมืองปรากฏเด่นชัดในกรณีมณฑลกรุงเก่า เมื่อรัฐบาลสยามได้ตั้งคณะข้าหลวงพิเศษประกอบด้วยพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ขุนหลวงพระไกรสี และโรเบิร์ต เจ. เกิร์กปาตริก (Robert J. Kirkpatrick) ในปี พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) เพื่อทำหน้าที่สะสางคดีความต่าง ๆ ที่ค้างคั่งในมณฑลกรุงเก่า จัดการศาลยุติธรรมในมณฑลกรุงเก่า รวมถึงสำรวจสภาพการคุมขังนักโทษในมณฑลกรุงเก่าและจัดทำรายงานเสนอไปยังรัฐบาลสยาม โดยเกิร์กปาตริกได้รายงานว่า ตารางเมืองอยุธยา มี 5 แห่งอยู่ในอำนาจของผู้ว่าราชการเมือง มีพะท่ามระงที่รับเงินเดือนจากรัฐเพียง 3 คน ผู้ว่าราชการเมืองต้องจ้างอดีตนักโทษมาเป็นผู้คุมเพิ่มเติม โดยผู้คุมได้รับค่าตอบแทนจากการคุมขังนักโทษไปทำงานนอกตาราง ซึ่งจากการตรวจเยี่ยมตาราง 5 แห่ง เกิร์กปาตริกมีความเห็นว่า การคุมขังนักโทษในอยุธยายังคงมีปัญหานับตั้งแต่เรื่องที่พักนักโทษอันค่อนข้างแออัดและไม่มีอากาศถ่ายเท การคุมขังนักโทษไม่แยกชายกับหญิง จัด

⁹⁹ “ธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก 114” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 12 ตอน 42 (19 มกราคม ร.ศ. 114), น. 392-399.

¹⁰⁰ “รายงานราชการมณฑลกรุงเก่า ลงวันที่ 16 กันยายน 117” ใน หจข. ร.5 ม.40/2 เรื่องมณฑลกรุงเก่า (5 มกราคม 117 – 7 เมษายน 124).

อาหารไม่เพียงพอต่อการบริโภค นักโทษจำนวนมากถูกคุมขังโดยไม่มีคำพิพากษา งานที่กำหนดให้นักโทษทำมีน้อย¹⁰¹

จากสภาพการคุมขังนักโทษในมณฑลกรุงเก่าที่ยังห่างไกลจากความเป็นสมัยใหม่ คณะข้าหลวงพิเศษได้เสนอให้รัฐบาลสร้างคุกใหม่สำหรับคุมขังนักโทษทั้งจังหวัดที่ถูกตัดสินจำคุกตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไปและแต่ละศาลควรมีตะรางอย่างน้อย 1 แห่ง เพื่อคุมขังนักโทษที่รอการลงอาญาและมีโทษจำคุกน้อยกว่า 1 ปี¹⁰² นอกจากนี้การตรวจราชการของคณะข้าหลวงพิเศษยังกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการคุมขังนักโทษตามหัวเมือง ทั้งการเร่งรัดคดีความให้กับนักโทษและปล่อยตัวนักโทษที่ถูกคุมขังเป็นเวลายาวนานโดยไม่มีคำพิพากษา และที่สำคัญคือ การปรับปรุงระเบียบการคุมขังนักโทษหัวเมือง

ทั้งนี้รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) วิพากษ์วิจารณ์การควบคุมนักโทษหัวเมืองว่า “ยังเปนครมเนียมเก่าซึ่งยึดเยียดไว้ในตราที่ไม่มั่นคง ถึงว่าผู้คุมจะได้มีเงินเดือนก็ได้ไม่น้อยไม่พอที่จะป้องกันความเบียดเบียนคนโทษได้ แลก็น้อยตัวไม่พอที่จะควบคุมคนมากได้”¹⁰³ โดยพระองค์ได้อ้างถึงรายงานข้าหลวงพิเศษที่กรุงเก่าเกี่ยวกับการจัดการคุกหัวเมืองที่ยังคงมีปัญหาค่าควบคุมนักโทษ ดังนั้นรัชกาลที่ 5 จึงมีพระราชดำริให้กระทรวงมหาดไทยนำธรรมเนียมการคุมขังนักโทษแบบใหม่ของกระทรวงนครบาลไปปรับปรุงกับนักโทษหัวเมืองตามความเหมาะสมของแต่ละท้องที่ โดยพระองค์ทรงคาดหวังว่า หากปรับปรุงธรรมเนียมการควบคุมนักโทษหัวเมืองได้สำเร็จจะนำไปสู่การตั้งคุกหัวเมืองแบบเดียวกับคุกในพระนคร อันทำให้กระทรวงมหาดไทยสามารถควบคุมนักโทษหัวเมืองอย่างเป็นระบบและใช้แรงงานนักโทษหัวเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น¹⁰⁴

หลังจากสยามได้รับการรับรองจากภายนอกจากมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสในฐานะรัฐกษัตริย์ตามปฏิญญาอังกฤษ-ฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 / พ.ศ. 2439 รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามจึงสามารถขยายอำนาจการปกครองของกรุงเทพฯ เหนือหัวเมืองต่าง ๆ ในขอบเขตอำนาจของตนได้

¹⁰¹ Walter E. J. Tips, *Crime and Punishment in King Chulalongkorn's Kingdom* (Bangkok: White Lotus, 1998), pp. 36 – 39.

¹⁰² Ibid., p. 42.

¹⁰³ หจข. ๖.5 ย.15/3 เรื่องคุกหัวเมืองและเรื่องเกาะตัวจำนำ (2 ธันวาคม 115).

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน.

อย่างเต็มที่¹⁰⁵ จนประสบความสำเร็จในการรวมประเทศราชและหัวเมืองชั้นนอกเข้าสู่ระบบเทศาภิบาลครอบคลุมทั่วทั้งประเทศสยามในช่วงทศวรรษ 2440 ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลสยามยังมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยปรับปรุงระบบการปกครองหัวเมือง ด้วยการออกกฎหมายการบริหารงานหัวเมืองหลายฉบับ¹⁰⁶ เพื่อให้รัฐบาลสยามสามารถควบคุมการบริหารราชการหัวเมืองในทุกระดับและทุกด้านได้อย่างมีแบบแผนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้กระทรวงมหาดไทยจึงเริ่มทดลองปรับปรุงระเบียบการคุมขังนักโทษหัวเมืองใหม่ให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศใน พ.ศ. 2440 อันนำไปสู่การประกาศใช้ “ข้อบังคับตารางหัวเมือง ร.ศ. 116”

สำหรับเนื้อหาของ “ข้อบังคับตารางหัวเมือง ร.ศ. 116” แบ่งเป็น 5 หมวด จำนวน 86 ข้อ โดยเป็นแนวทางปฏิบัติกว้าง ๆ สำหรับควบคุมนักโทษหัวเมือง ที่มีได้เคร่งครัดเหมือนกับการคุมขังนักโทษในพระนครและเมืองในมณฑลกรุงเทพฯ กล่าวคือ ในส่วนของเจ้าพนักงานกำหนดให้ผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้บังคับบัญชาการคุมขังนักโทษในตารางหัวเมืองในจังหวัดของตน มีหน้าที่ตรวจตราตาราง ทำรายงานประจำปีของตาราง ตรวจการปล่อยนักโทษ และมีอำนาจเหนือพนักงานตารางทุกตำแหน่ง ตำแหน่งที่จะทำระวางเป็นผู้บังคับการตาราง มีหน้าที่ควบคุมผู้คุม รับเรื่องราวร้องทุกข์ของนักโทษ และตรวจตราทำบัญชีนักโทษ ตำแหน่งผู้คุมมีหน้าที่ควบคุมนักโทษ¹⁰⁷ นอกจากนี้ในการนำข้อบังคับต่าง ๆ ไปปฏิบัตินั้นยังมีลักษณะค่อนข้างยืดหยุ่นตามข้อจำกัดของเรือนจำหัวเมืองแต่ละแห่ง โดยกระทรวงมหาดไทยให้อำนาจแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลสามารถออกคำสั่งดัดใช้ข้อบังคับบางข้อที่ยังไม่เหมาะสมกับเมืองในมณฑลของตนเองได้¹⁰⁸

การคุมขังนักโทษหัวเมืองตามข้อบังคับใหม่ ได้แบ่งนักโทษเป็น 2 ประเภทได้แก่ “นักโทษเบา” ซึ่งเป็นนักโทษที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดีและนักโทษที่ศาลพิพากษาลงโทษเพียงกักขัง กับ “นักโทษหนัก” ซึ่งเป็นนักโทษที่ศาลพิพากษาให้จำขังในตารางตามกำหนดโทษ โดยนักโทษเบาจะ

¹⁰⁵ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน, “ศึกษารัฐไทย วิพากษ์ไทยศึกษา,” ใน เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน, ศึกษารัฐไทย ย้อนสภาวะไทยศึกษา: ว่าด้วยการเมืองไทยสมัยใหม่ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2558), น. 42-43.

¹⁰⁶ ตัวอย่างเช่น ข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) และข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ที่มา : เดช บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458, แปลโดย ภรณ์ กาญจนบุรีดิ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 167-180.

¹⁰⁷ “ข้อบังคับตารางหัวเมือง” ใน เสถียร วิชัยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 293-306.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 286.

ได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากนักโทษหนักคือ ไม่ถูกจองจำด้วยเครื่องพันธนาการ สามารถให้ญาติส่งอาหารและเครื่องนุ่งห่มมาใช้ในตารางได้ ไม่ถูกบังคับตัดผม และไม่ต้องทำงานให้หลง¹⁰⁹ ข้อบังคับนี้ยังกำหนดให้แยกคุมขังระหว่างนักโทษเบา กับนักโทษหนัก แยกนักโทษชายกับนักโทษหญิง การส่งจดหมาย การเยี่ยมนักโทษ การใช้นักโทษทำงาน และการปล่อยนักโทษ

นอกเหนือจากการปรับปรุงระเบียบการคุมขังนักโทษหัวเมืองให้เป็นมาตรฐานทั่วทั้งประเทศแล้ว ข้าราชการระดับสูงในกระทรวงมหาดไทยยังให้ความสำคัญกับการตรวจคุกในการตรวจราชการตามหัวเมืองแทบทุกครั้งแล้วรายงานมาให้ส่วนกลางรับทราบ แต่ทุกครั้งจะแจ้งข้อมูลสภาพคุกและนักโทษ รวมถึงนำเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ในการปรับปรุงคุกหัวเมือง เพื่อนำไปเป็นข้อมูลสำหรับวางแผนงานในการปรับปรุงแก้ไขการควบคุมนักโทษตามหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทย ตัวอย่างเช่น ในคราวตรวจราชการหัวเมืองเหนือของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เห็นว่าตารางเมืองพิชัยมั่นคงมากกว่าตารางเมืองอื่น แต่ก็ยังประสบปัญหาการส่งตัวนักโทษคดีอุกฉกรรจ์มาคุมขังในคุกกรุงเทพฯ อย่างล่าช้า และปัญหาการให้นักโทษทำงานนอกตารางอย่างไม่มีแบบแผน ดังนั้นกรมหมื่นดำรงฯ จึงเสนอให้ผู้ว่าราชการเมืองพิชัยปรับปรุงแก้ไขปัญหาดังกล่าว¹¹⁰ หรือในการตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนอให้นำนักโทษจากพัทลุงมาช่วยสร้างตารางคุมขังนักโทษเมืองสงขลา รวมถึงสร้างโรงงานสำหรับให้นักโทษทำกระเบื้อง เพื่อหารายได้ในการเลี้ยงดูนักโทษ¹¹¹

แม้กระทรวงมหาดไทยจะให้ความสำคัญกับการปรับปรุงการคุมขังนักโทษหัวเมือง แต่ในทางปฏิบัติกลับพบข้อบกพร่องที่ไม่สามารถนำข้อบังคับการคุมขังนักโทษหัวเมืองฉบับใหม่มาปฏิบัติได้ ดังปรากฏในรายงานราชการของข้าหลวงเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2440 – 2441 เช่น มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลชุมพร ที่แจ้งปัญหาการขาดแคลนงบประมาณขาดแคลนแพทย์ประจำเรือนจำ และปัญหาสถานที่คุมขังไม่มั่นคงแข็งแรง¹¹² ด้วยเหตุนี้ที่ประชุม

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 309 – 311.

¹¹⁰ สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย, การเสด็จตรวจราชการหัวเมืองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย, 2555), น. 57-58.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 81.

¹¹² หจข. ๕.๕ ม.47/19 รายงานราชการกรมมณฑลนครศรีธรรมราช (10 มิถุนายน 113 – 5 ตุลาคม 129); หจข. ๕.๕ ม.43/3 มณฑลชุมพร (6 พฤศจิกายน 119 – 6 กันยายน 129); หจข. ๕.๕ ม.40/2 มณฑลกรุงเก่า (5 มกราคม 117 – 7 เมษายน 124).

ข้าหลวงเทศาภิบาลจึงพิจารณาแก้ไขข้อบังคับเรือนจำหัวเมืองให้สมบูรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2442 และได้ประกาศใช้ “ข้อบังคับเรือนจำสำหรับคุมขังนักโทษตามหัวเมือง ร.ศ. 118”¹¹³ แทนข้อบังคับเดิมฉบับ ร.ศ. 116

สำหรับข้อบังคับนักโทษหัวเมืองฉบับใหม่ ร.ศ. 118 แบ่งเป็น 5 หมวด 83 มาตรา เนื้อหาส่วนใหญ่ยังคงคล้ายคลึงกับข้อบังคับเดิม แต่ลดทอนข้อบังคับที่ยุ้งยากให้มีความยืดหยุ่นสามารถนำไปปฏิบัติได้ทุกเรือนจำหัวเมือง อันแสดงถึงความพยายามในการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษของรัฐสยาม เพื่อความเป็นเอกภาพในการจัดการนักโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามเรือนจำหัวเมืองที่มีทรัพยากรจำกัด ดังปรากฏจากการแก้ไขข้อบังคับการตรวจนักโทษของแพทย์ ซึ่งเดิมต้องตรวจเยี่ยมนักโทษที่ป่วยทุก ๆ 2 วัน และตรวจนักโทษทั้งปวงทุก ๆ 8 วัน (มาตรา 35-38 ข้อบังคับ ร.ศ. 116) มาเป็นตรวจเยี่ยมเพื่อให้รู้ว่่านักโทษคนใดจะเจ็บป่วยและให้ยารักษาตามสมควร (มาตรา 34 ข้อบังคับ ร.ศ. 118) การแก้ไขข้อบังคับการปล่อยนักโทษ จากเดิมให้พะทำมะรงปล่อยนักโทษต่อหน้าผู้ว่าราชการเมือง (มาตรา 75 ข้อบังคับ ร.ศ. 116) มาเป็นการให้อำนาจพะทำมะรงปล่อยนักโทษโดยไม่ต้องไปพบผู้ว่าราชการเมือง (มาตรา 72 ข้อบังคับ ร.ศ. 118) นอกจากนี้หากพิจารณาข้อบังคับการจ่ายของหลวงให้แก่ักโทษที่ถูกแก้ไขใหม่ ยังสะท้อนความพยายามของกระทรวงมหาดไทยในการลดทอนค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดสรรของใช้ประจำตัวให้แก่ักโทษ จากเดิมเจ้าหน้าที่ต้องจ่ายของประจำตัวให้แก่ักโทษอย่างสม่ำเสมอ เช่น เสื้อกางเกงทุก 7 วัน ผ้าขาวม้าทุก 4 เดือน ผ้าห่มทุก 1 ปี (มาตรา 61 ข้อบังคับ ร.ศ. 116) มาเป็นการจ่ายของประจำตัวให้แก่ักโทษ โดยไม่กำหนดว่าจะจ่ายสิ่งของใหม่เมื่อใด (มาตรา 58 ข้อบังคับ ร.ศ. 118)

2.6 การสร้างเอกภาพของงานราชทัณฑ์ที่กระจาย

ถึงแม้ว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะสามารถรวมอำนาจการคุมขังนักโทษที่กระจายกระจายตามกรมกองหรือมูลนายต่าง ๆ ได้สำเร็จนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2430 โดยนักโทษในพระนครอยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงนครบาลและนักโทษหัวเมืองอยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงมหาดไทย แต่การจัดระเบียบควบคุมักโทษที่มีลักษณะแบ่งแยกระหว่างส่วนกลางกับหัวเมือง รวมถึงให้อำนาจหน่วยงานที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการและการควบคุมักโทษอย่างเป็นอิสระและแยกขาดออกจากกันระหว่างกระทรวงนครบาลกับกระทรวงมหาดไทย ย่อมสะท้อนถึงความอ่อนแอของการปฏิรูปราชทัณฑ์ที่แรกเริ่มมุ่งหวังสร้างความเป็นเอกภาพในการ

¹¹³ “ข้อบังคับเรือนจำสำหรับคุมขังนักโทษ” ใน กรมราชทัณฑ์, ตำนานคุกไทย, น. 477 – 487.

คุมขังนักโทษด้วยระบบคุกสมัยใหม่ ทว่าผลที่ได้มากลับก่อให้เกิดกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ 2 ระบบในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งสภาพเช่นนี้จะทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเมื่อกระทรวงยุติธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการราชทัณฑ์นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2440

รัฐบาลสยามได้ดำเนินการปฏิรูประบบศาลโดยตั้งกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. 2434 พร้อมกับโอนศาลที่กระจัดกระจายตามกรมกองต่าง ๆ ในพระนครมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม มีการกำหนดให้ทุกคดีความในพระนครต้องมาพิจารณาโดยศาลของกระทรวงยุติธรรม จากนั้นในปีถัดมารัฐบาลสยามได้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ให้อำนาจแก่กระทรวงมหาดไทยในการจัดตั้งและควบคุมศาลหัวเมือง รัฐบาลสยามยังได้ปรับปรุงกฎหมายของสยามให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศด้วยการยกเลิกวิธีการพิจารณาความอาญาแบบจารีตนครบาลในปี พ.ศ. 2440¹¹⁴ และจัดทำประมวลกฎหมายลายลักษณ์อักษรแบบตะวันตกฉบับแรก คือ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ส่งผลให้กฎหมายและการลงโทษแบบจารีตที่หลากหลาย พินิจและไม่มีความแน่นอนต้องยุติลง¹¹⁵ ตลอดจนยุติบทบาทของขุนนางหรือเจ้าเมืองท้องถิ่นแบบจารีตที่เคยมีอำนาจในการพิจารณาคดีและลงโทษผู้กระทำความผิดแล้วแทนที่ด้วยข้าราชการที่ถูกส่งมาปฏิบัติงานตามนโยบายของรัฐบาลสยาม

ทั้งนี้กระทรวงยุติธรรมได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการราชทัณฑ์เพื่อแก้ปัญหาการคุมขังนักโทษโดยไม่มีการตัดสินคดี ซึ่งเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากการดำเนินงานราชทัณฑ์แบบจารีต กล่าวคือ ตามกระบวนการยุติธรรมแบบจารีตต้องผ่านการพิจารณาจากเจ้าพนักงานหลายฝ่าย รวมถึงขึ้นอยู่กับพระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์ในการพระราชทานโทษ ผู้ต้องโทษส่วนใหญ่จึงไม่มีการกำหนดโทษที่แน่นอนในตัวบทกฎหมายจารีต ส่งผลให้นักโทษตามคุกและตะรางจำนวนมาก ถูกคุมขังโดยไม่มีคำพิพากษาและไม่มีกำหนดเวลา เมื่อมีการปรับปรุงการคุมขังนักโทษให้เป็นสมัยใหม่ รัฐบาลสยามได้พยายามกำหนดโทษแก่นักโทษในคราวย้ายนักโทษจากคุกเก่าไปคุกใหม่ ใน พ.ศ. 2434 โดยแบ่งลักษณะความผิดของนักโทษออกเป็น 22 ประการ พร้อมกับกำหนดโทษให้

¹¹⁴ “พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.115,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 13 ตอน 48 (8 มีนาคม 2439), น. 573-576.

¹¹⁵ ตามมาตรา 12 แห่งกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ได้กำหนดการลงโทษทางอาญาสำหรับผู้กระทำความผิดไว้ 6 สถาน ได้แก่ ประหารชีวิต จำคุก ปรับ อยู่ในเขตที่อันมีกำหนด ริบทรัพย์ และเรียกประกันทัณฑ์บน ที่มา : หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548), น. 85.

ชัดเจนและปล่อยนักโทษที่จำคุกเกินกำหนด¹¹⁶ อย่างไรก็ตามนักโทษส่วนใหญ่ยังคงถูกคุมขังโดยไม่มีการตัดสินโทษ เนื่องจากจำคุกมานานจนไม่ทราบว่าผู้ต้องขังถูกควบคุมตัวด้วยสาเหตุอะไรหรือสำนวนสูญหายไป ซึ่งจากการสำรวจผู้ต้องขังในกองลหุโทษ พ.ศ. 2440 มีผู้ถูกคุมขังถึง 1,500 คนที่ยังไม่มีกำหนดโทษ¹¹⁷ อันสะท้อนถึงข้อจำกัดในการปฏิรูปราชทัณฑ์ของรัฐบาลสยามว่า มิได้เป็นไปตามหลักการสากลที่นักโทษต้องมีกำหนดโทษจำคุกชัดเจน ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงแก้ปัญหาเหล่านี้ด้วยการให้อำนาจแก่กระทรวงยุติธรรมในการควบคุมดูแลกิจการราชทัณฑ์ในพระนครนับตั้งแต่ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ผ่านการย้ายกองมหันตโทษและกองลหุโทษจากกระทรวงนครบาลมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม จากนั้นในปีถัดมารัชกาลที่ 5 ทรงมอบหมายให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นได้มีคำสั่งให้เร่งรัดการพิจารณาคดีตามศาลต่าง ๆ เพื่อให้ให้นักโทษที่ถูกจองจำมีกำหนดระยะเวลาลงโทษอย่างครบถ้วน¹¹⁸

เมื่อกระทรวงยุติธรรมได้บริหารงานราชทัณฑ์ในพระนคร จึงมีการปรับปรุงข้อบังคับเรือนจำกองมหันตโทษและกองลหุโทษหลายฉบับเพื่อขยายอำนาจแก่ตุลาการในกิจการราชทัณฑ์ เริ่มจากการให้ผู้พิพากษาดูตรวจเรือนจำ ด้วยเหตุผลว่านักโทษระหว่างพิจารณาคดีย่อมต้องเป็นไปตามกฎหมายลักษณะวิธีพิจารณา และนักโทษเด็ดขาดย่อมต้องถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาล ดังนั้นผู้พิพากษาจึงมีอำนาจในการตรวจตราการคุมขังนักโทษด้วย จากนั้นในปี พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119) กระทรวงยุติธรรมยังขยายอำนาจตุลาการในงานราชทัณฑ์หัวเมือง ผ่านการทำข้อตกลงกับกระทรวงมหาดไทยขอให้ผู้พิพากษาหัวเมืองมีอำนาจตรวจการคุมขังนักโทษในมณฑลหรือเมืองเช่นเดียวกับผู้ว่าราชการเมือง¹¹⁹ โดยให้เหตุผลว่านักโทษที่อยู่ระหว่างการพิจารณาคดีและนักโทษที่ศาลพิพากษาแล้ว ย่อมเกี่ยวข้องกับอำนาจศาลยุติธรรม ดังนั้นผู้พิพากษาจึงมี

¹¹⁶ “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นนครสวรรค์ฯ ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 110,” ใน หจข. ๖.5-6 พล.เล่ม 1 สำนักราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5-6 เล่ม 1 ร.ศ. 110 (ร.ศ. 110).

¹¹⁷ อมรา ชันอาสา, “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ ระหว่าง พ.ศ. 2433-2476,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), น. 59.

¹¹⁸ เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434-2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), น. 131.

¹¹⁹ “กฎเสนาบดีที่ 2 แผนกปกครอง วันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ. 119,” ใน เสถียร วิชัยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 396-397.

อำนาจและหน้าที่ในการตรวจสอบการคุมขังนักโทษมิให้คลาดเคลื่อนจากกฎหมายหรือข้อบังคับใด ๆ อันทำให้กระทรวงยุติธรรมเข้าไปพัวพันกับกิจการราชทัณฑ์ทั้งในพระนครและหัวเมืองมากขึ้น

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2440 กิจการราชทัณฑ์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนภายใต้การบริหารงานของ 3 กระทรวง ได้แก่ เรือนจำกองมหันตโทษและกองลหุโทษ สังกัดกระทรวงยุติธรรม เรือนจำจังหวัดในมณฑลกรุงเทพ (ปทุมธานี นนทบุรี พระประแดง สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา และฉะเชิงเทรา) สังกัดกระทรวงนครบาล และเรือนจำหัวเมืองชั้นนอก สังกัดกระทรวงมหาดไทย โดยรัฐบาลสยามได้รับรองอำนาจการคุมขังนักโทษที่เป็นอิสระของแต่ละหน่วยราชการผ่านการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120” ในปี พ.ศ. 2444 ด้วยการให้อำนาจแก่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และเสนาบดีกระทรวงนครบาล จัดตั้งเรือนจำ แต่งตั้งเจ้าพนักงานผู้บัญชาการเรือนจำ ออกกฎข้อบังคับการปกครองเรือนจำ ข้อบังคับลหุโทษนักโทษ ย้ายนักโทษจากเรือนจำหนึ่งไปยังเรือนจำหนึ่ง และย้ายนักโทษเสียชีวิตไปไว้ที่อื่น¹²⁰ อันทำให้กิจการราชทัณฑ์ของสยามถูกแบ่งแยกอย่างชัดเจนออกเป็นตามการบริหารงานของ 3 แบบตามกระทรวงที่สังกัด เสนาบดีแต่ละกระทรวงต่างใช้อำนาจและออกกฎระเบียบมาบังคับใช้ในเรือนจำของตนอย่างเป็นเอกเทศ อาทิ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตั้งสมุหนเทศาภิบาล ปลัดเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้บัญชาการเรือนจำในมณฑลและเมืองในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) และให้ผู้บัญชาการเรือนจำบังคับใช้ข้อบังคับเรือนจำหัวเมือง ร.ศ. 118 ทุกประการ¹²¹ ขณะที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้ออกข้อบังคับเรือนจำกองมหันตโทษใหม่ในปี พ.ศ. 2444 และพ.ศ. 2445¹²² ส่วนเสนาบดีกระทรวงนครบาลได้ออกข้อบังคับสำหรับเรือนจำมณฑลกรุงเทพ ในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128)¹²³

การบริหารจัดการงานราชทัณฑ์ของหน่วยงานต่าง ๆ ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะเริ่มลงตัวเมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มจากการย้ายกองมหันตโทษ

¹²⁰ “พระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 18 ตอน 51 (23 มีนาคม 120), น. 939 – 941.

¹²¹ เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 104.

¹²² ดูรายละเอียดใน “ข้อบังคับสำหรับเจ้าพนักงานกองมหันตโทษทั่วไป รัตนโกสินทรศก 120” และ “ข้อบังคับเรือนจำกองมหันตโทษ รัตนโกสินทรศก 121” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 472 – 489.

¹²³ ดูรายละเอียดใน “กฎข้อบังคับสำหรับเรือนจำหัวเมืองมณฑลกรุงเทพ รัตนโกสินทรศก 128,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 418 – 469.

และกองลูกโทษจากกระทรวงยุติธรรมกลับไปสังกัดกระทรวงนครบาลในปี พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) อันเป็นผลมาจากการกิจการด้านการศาลของกระทรวงยุติธรรมเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับกระทรวงยุติธรรมไม่มีเจ้าหน้าที่อยู่เวรยามรักษาการบนป้อมกำแพงเรือนจำ ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงให้กระทรวงนครบาลเข้ามาจัดการงานราชทัณฑ์ในพระนครแทนกระทรวงยุติธรรม แต่ยังคงให้ฝ่ายตุลาการมีอำนาจตรวจเรือนจำได้เช่นเดิม¹²⁴ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2458 งานราชทัณฑ์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เป็นเอกภาพทั่วราชอาณาจักร เมื่อรัฐบาลรวมคุกของมหันตโทษ กองลูกโทษ และเรือนจำหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร มาจัดตั้งเป็นหน่วยงานเดียวกันเรียกว่า “กรมราชทัณฑ์” ที่ใช้ภาษาอังกฤษว่า “Department of Prisons” อยู่ในกระทรวงนครบาล ส่งผลให้รัฐบาลสยามสามารถบริหารจัดการงานราชทัณฑ์อย่างเป็นเอกภาพทั่วทั้งราชอาณาจักร อันเป็นประโยชน์ต่อการจัดสรรงบประมาณและการประสานงานระหว่างราชทัณฑ์ส่วนกลางกับราชทัณฑ์หัวเมืองเป็นไปอย่างราบรื่น ตลอดจนทำให้รัฐสามารถควบคุมนักโทษได้ตามกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน¹²⁵ โดยรัชกาลที่ 6 ทรงแต่งตั้งพระยาเพชรชฎา (ข้า ณ ป้อมเพ็ชร) ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ มาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรก

แม้ว่ารัฐสยามจะตั้งกรมราชทัณฑ์ขึ้นรับผิดชอบด้านการบริหารกิจการเรือนจำทั่วประเทศเป็นการเฉพาะ แต่จากเงื่อนไขของกิจการราชทัณฑ์หัวเมืองทั้งในแง่ของลักษณะกายภาพเรือนจำที่ไม่มั่นคงแข็งแรงและมีขนาดเล็ก ตลอดจนมีการบริหารจัดการที่แตกต่างจากกิจการราชทัณฑ์ในพระนครอย่างชัดเจน ดังนั้นการดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์จึงมุ่งเน้นไปที่การยกระดับกิจการเรือนจำหัวเมืองให้ได้มาตรฐานทัดเทียมกับเรือนจำในพระนคร อันนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบต่าง ๆ ของเรือนจำหัวเมืองทั่วประเทศ เริ่มจากใน พ.ศ. 2460 กระทรวงนครบาลได้การปรับปรุงการใช้แรงงานนักโทษไปทำงานโยธานอกเรือนจำหัวเมืองให้เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้นเพื่อความสะดวกในการควบคุมของเจ้าพนักงาน¹²⁶ จากนั้นใน พ.ศ. 2461 ได้ปรับปรุงข้อกำหนดเกี่ยวกับเครื่องพันธนาการสำหรับจองจำนักโทษตามเรือนจำต่าง ๆ ให้มีรูปแบบและวิธีการจองจำ

¹²⁴ เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 101; หจข. ๖.6 น.5.1/6 ยกกองลูกโทษและมหันตโทษภายหลังตั้งขึ้นเป็นกรมราชทัณฑ์ (31 สิงหาคม 2454 – 1 สิงหาคม 2465).

¹²⁵ “ประกาศตั้งกรมราชทัณฑ์” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 (17 ตุลาคม 2458), น. 317; หจข. ๖.6 น. 19/10 คำกล่าวของเสนาบดี (10 พฤศจิกายน 2458).

¹²⁶ “กฎเสนาบดีกระทรวงนครบาล ว่าด้วยการใช้แรงงานนักโทษ พ.ศ. 2460,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477), น. 379-384.

แบบเดียวกันทั่วประเทศ¹²⁷ ตามมาด้วยการปรับปรุงระเบียบการใช้จ่ายเงินผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้แรงงานนักโทษและการทำบัญชีต่าง ๆ ของเรือนจำหัวเมืองเพื่อให้่ายต่อการตรวจสอบ¹²⁸ นอกจากนี้ยังมีการวางระเบียบให้เรือนจำทุกแห่งต้องทำรายงานประจำเดือน เพื่อแสดงข้อมูลการปกครองและผลประโยชน์ที่ได้จากแรงงานนักโทษ อันจะช่วยให้รัฐสามารถบริหารงบประมาณเรือนจำทั่วประเทศอย่างมีประสิทธิภาพขึ้น¹²⁹ นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2461 กรมราชทัณฑ์ยังวางโครงการสร้างเรือนจำขนาดใหญ่ที่มีความมั่นคงแข็งแรงในระดับภาค เพื่อรองรับนักโทษที่มีกำหนดโทษจำคุกหลายปีจากหลาย ๆ มณฑลมาคุมขังรวมกัน เพื่อลดความแออัดของนักโทษในกองมหันตโทษจากการส่งนักโทษหัวเมืองมาคุมขังที่พระนคร โดยกระทรวงนครบาลได้วางแผนจะสร้างเรือนจำระดับภาคถึง 5 แห่งในบริเวณมณฑลพายัพ มณฑลนครราชสีมา มณฑลภูเก็ต มณฑลพิษณุโลก และอีกมณฑลซึ่งอาจเป็นมณฑลอุบล ร้อยเอ็ด หรืออุดร¹³⁰ อันสะท้อนถึงความพยายามในการยกระดับกิจการเรือนจำหัวเมืองให้มีความสามารถในการคุมขังและบังคับใช้แรงงานนักโทษให้มีศักยภาพมากขึ้น

ถึงแม้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะพยายามสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างงานราชทัณฑ์ส่วนกลางกับหัวเมืองด้วยการจัดตั้งกรมราชทัณฑ์ขึ้น แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างการบังคับบัญชาของกรมราชทัณฑ์จะพบว่า รัฐยังคงบริหารงานราชทัณฑ์ส่วนกลางกับส่วนหัวเมืองอย่างแตกต่างกันเช่นเดิม โดยหน่วยราชการบริหารส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานราชทัณฑ์โดยรวมของประเทศจำนวนทั้งสิ้น 7 กอง¹³¹ และเรือนจำขนาดใหญ่ในจังหวัดพระนคร 2 แห่ง คือ “กองมหันตโทษ” กับ “กองลหุโทษ” ซึ่งมีผู้บังคับบัญชาเป็นชั้นเจ้ากรมรับผิดชอบ¹³² ส่วนหน่วยราชการบริหารหัวเมืองของกรมราชทัณฑ์มีเพียงหน่วยงานเดียวคือ “กอง

¹²⁷ “ข้อบังคับว่าด้วยเครื่องพันธนาการและการจองจำบุคคลที่ต้องคุมขังในเรือนจำ พ.ศ. 2461,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 31 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), น. 449-452.

¹²⁸ “ข้อบังคับกระทรวงนครบาล ว่าด้วยระเบียบการเงินผลประโยชน์ที่ได้จากค่าแรงงานนักโทษและการทำบัญชีเงินรายได้รายจ่ายกองเรือนจำ,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 31, น. 453-460.

¹²⁹ หจข. ร.6 น.5.1/39 ที่แจ้งนำที่ราชการ (6 สิงหาคม 2461 – 14 ตุลาคม 2463); เสถียร วิชัยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 106.

¹³⁰ “ข้อหารือกระทรวงนครบาล,” เสถียร วิชัยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4, น. 345-346.

¹³¹ หน่วยงานราชการบริหารส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์ ได้แก่ กองบัญชาการ กองตรวจการเรือนจำ กองหนังสือ กองทะเบียน กองบาญชี กองแพทย์ และกองพิมพ์ลายนิ้วมือ

¹³² ทั้งกองมหันตโทษและกองลหุโทษ ยังมีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น 5 แผนก ได้แก่ แผนกบาญชี แผนกกองรักษาการ แผนกพัสดุ แผนกแพทย์ และแผนกช่าง

เรือนจำ”¹³³ ซึ่งควบคุมดูแลเรือนจำหัวเมืองทั้งสิ้น 97 แห่งนอกจังหวัดพระนคร ซึ่งประกอบด้วย เรือนจำมณฑล 17 แห่ง เรือนจำจังหวัด 77 แห่ง และเรือนจำอำเภอ 3 แห่ง¹³⁴ นอกจากนี้การดำเนินงานเรือนจำหัวเมืองยังไม่สามารถแยกขาดออกจากกิจการปกครองหัวเมืองของ กระทรวงมหาดไทย เนื่องจากเรือนจำหัวเมืองยังคงมีสมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง หรือนายอำเภอที่สังกัดกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้บังคับบัญชาเรือนจำ ขณะที่เจ้าพนักงานภายใน เรือนจำล้วนสังกัดกรมราชทัณฑ์ ดังนั้นในการบริหารงานเรือนจำหัวเมืองจึงต้องอาศัยการประสานงานกันระหว่างกรมราชทัณฑ์กับสมุหเทศาภิบาลโดยใช้งบประมาณจากกระทรวงนครบาล แม้ว่าในเวลาต่อมารัฐบาลสยามจะได้เปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่บังคับบัญชากรมราชทัณฑ์ จากกระทรวงนครบาลไปเป็นกระทรวงยุติธรรมนับตั้งแต่ พ.ศ. 2465 รวมถึงยุบเลิกกรมราชทัณฑ์ ใน พ.ศ. 2468 เพื่อลดรายจ่ายจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของรัฐบาลสยาม แล้วโอนงาน เรือนจำต่าง ๆ ไปสังกัดกระทรวงมหาดไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2469¹³⁵ แต่การบังคับบัญชาเรือนจำ ยังคงมีการแบ่งแยกระหว่างงานราชทัณฑ์ส่วนกลางกับหัวเมือง ตลอดจนให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายตุลาการ มีอำนาจในการตรวจเรือนจำให้ดำเนินงานตามระเบียบข้อบังคับเช่นเดิม

2.7 สรุป

การลงโทษจำคุกของสยามยุคจารีตนั้นไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนที่แน่นอน ทั้งยังวางอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการลงโทษทางอาญาที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นธรรมแก่ ผู้กระทำผิดให้เกิดความกลัวจนจำ ถึงแม้ว่าอำนาจการคุมขังนักโทษในทางหลักการจะอยู่กับ กษัตริย์ แต่ในทางปฏิบัติอำนาจการคุมขังนักโทษกลับกระจัดกระจายไปอยู่กับขุนนางหรือมูลนาย โดยพวกเขาต่างได้รับประโยชน์จากการใช้แรงงานและเก็บค่าธรรมเนียมนักโทษ และเป็นเหตุผล

¹³³ หจข. ๖.6 น.5.1/39 ที่แจ้งนำที่ราชการ (6 สิงหาคม 2461 – 14 ตุลาคม 2463).

¹³⁴ ทำเนียบข้าราชการกระทรวงนครบาลแลกรมขึ้น พระพุทธศักราช 2461 (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2461), น. 33-53.

¹³⁵ หลังการยุบเลิกกรมราชทัณฑ์ใน พ.ศ. 2468 กรมราชทัณฑ์มีฐานะเป็นเพียงแผนกราชทัณฑ์ สังกัดสำนักปลัดบัญชาการ กระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงโอนแผนก ราชทัณฑ์ไปสังกัดกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2469 ด้วยเหตุผลว่ากระทรวงมหาดไทยได้รับการจัดสรร งบประมาณมากกว่า อันเพียงพอต่อการบริหารงานเรือนจำทั่วประเทศ โดยกิจการราชทัณฑ์ส่วนกลางมีฐานะ เป็นแผนกราชทัณฑ์ สังกัดกรมพลำภัง (กรมมหาดไทย) และกิจการราชทัณฑ์หัวเมืองอยู่ภายใต้การควบคุมของ สมุหเทศาภิบาล ที่มา : กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น.676-684.

สำคัญให้ชนชั้นนำสมัยรัชกาลที่ 5 ตัดสินใจปฏิรูปราชทัณฑ์ด้วยการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษให้กลับสู่กษัตริย์

ภายใต้สภาวะกึ่งอาณานิคมนับตั้งแต่สยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเมื่อ พ.ศ. 2398 แม้ว่าสยามต้องเผชิญกับปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่กระทบต่ออำนาจในการพิจารณาคดีคนในบังคับต่างชาติ ทว่าปัญหานี้กลับมีส่วนน้อยมากต่อการตัดสินใจของชนชั้นนำในการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่เนื่องจากจำนวนนักโทษต่างชาติมีจำนวนน้อยและถูกคุมขังในตะรางกงสุลซึ่งแทบไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลสยาม ขณะที่การวิพากษ์วิจารณ์การคุมขังนักโทษแบบจารีตอย่างต่อเนื่องของชาวตะวันตกนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แม้จะไม่สามารถชักจูงให้ชนชั้นนำสยามเปลี่ยนแปลงการคุมขังนักโทษให้เป็นสมัยใหม่ ถึงกระนั้นชนชั้นนำสยามก็ตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงคุกให้ทันสมัยผ่านการศึกษาดูงานคุกอาณานิคม ทว่าท้ายที่สุดแล้วการปฏิรูปราชทัณฑ์กลับดำเนินไปอย่างล่าช้า เนื่องจากชนชั้นนำเลือกที่จะปฏิรูปงานด้านอื่น ๆ ที่มีความสำคัญมากกว่าและเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างอำนาจแก่ผู้ปกครองสยามก่อน

การปฏิรูปราชทัณฑ์ของรัฐบาลสยามในช่วงทศวรรษ 2430 มีลักษณะสำคัญคือ การนำวิธีการจัดการนักโทษแบบคุกอาณานิคมมาประยุกต์ใช้กับกิจการราชทัณฑ์สยาม เริ่มจากการสร้างคุกและตะรางแบบใหม่ที่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2433 และปี พ.ศ. 2434 ตามลำดับ จากนั้นรัฐบาลสยามได้มอบหมายให้กรมพระนครบาลดำเนินการปรับปรุงการคุมขังนักโทษในพื้นที่กรุงเทพฯ ผ่านการดึงแรงงานนักโทษที่ควบคุมโดยขุนนางมาขึ้นตรงกับกระทรวงนครบาล ดังนั้นความเป็นสมัยใหม่ของการราชทัณฑ์สยาม จึงมิใช่เพียงการปรับปรุงการลงโทษให้เป็นอารยะแบบตะวันตก แต่ยังเป็นการรวมอำนาจการคุมขังนักโทษจากขุนนางหรือมูลนายโดยอาศัยระบบคุกและการควบคุมนักโทษแบบอาณานิคม เพื่อเสริมสร้างอำนาจและสถานะที่สูงเด่นของผู้ปกครองสยามในการลงอาญาผู้กระทำความผิด

ท้ายที่สุดการขยายอำนาจการคุมขังนักโทษสมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปรากฏเด่นชัดผ่านการปรับปรุงการคุมขังนักโทษหัวเมืองอันสัมพันธ์กับการรวมอำนาจหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทย พร้อมกับออกข้อบังคับเรือนจำที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ทุกหัวเมือง อันสะท้อนถึงความพยายามในการจัดการจัดระเบียบคุกหัวเมืองทั่วประเทศ ทว่างานราชทัณฑ์ของรัฐบาลกลับมิได้เป็นเอกภาพ เนื่องจากมีระบบคุกที่แบ่งแยกระหว่างพระนครกับหัวเมือง รวมถึงมีการบริหารจัดการนักโทษที่ทับซ้อนกันหลายหน่วยงาน ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงพยายามสร้างความเป็นเอกภาพในงานราชทัณฑ์ด้วยการตั้งกรมราชทัณฑ์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานราชทัณฑ์

และจัดสรรงบประมาณให้ครอบคลุมเรือนจำทั่วประเทศ อย่างไรก็ตามจากความแตกต่างหลายประการระหว่างกิจการราชทัณฑ์ในพระนครกับหัวเมืองส่งผลให้กิจการราชทัณฑ์ทั่วประเทศยังไม่เป็นเอกภาพตามที่รัฐคาดหวังไว้

บทที่ 3 ปฏิบัติการและข้อจำกัดของงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ ภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม

ชนชั้นนำสยามประสบความสำเร็จในการสร้างระบอบราชทัณฑ์สมัยใหม่ที่แสดงออกผ่านการสร้างสถาปัตยกรรมคุกและการจัดระเบียบการคุมขังนักโทษในรูปแบบใหม่ด้วยการนำระบบคุกอาณานิคมมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ของไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ทว่าเมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของสยามยังคงปรากฏร่องรอยแนวคิดและวัฒนธรรมการลงทัณฑ์นักโทษแบบจารีต ซึ่งแสดงออกผ่านปฏิบัติการต่าง ๆ ในงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ภายใต้การกำกับของผู้ปกครองรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ทั้งนี้พื้นฐานการลงทัณฑ์แบบจารีตของสยามนั้นพิจารณาจากโทษว่าเป็นผู้ร้ายที่ประพฤติชั่ว ละเมิดศีลธรรม และกฎเกณฑ์ของบ้านเมือง ดังนั้นการลงทัณฑ์ผู้ร้ายจึงเป็นอำนาจโดยชอบธรรมของผู้ปกครองเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งระเบียบทางสังคมและการเมือง จากแนวคิดพื้นฐานที่ว่านักโทษล้วนมีสันดานเป็นคนชั่วโดยธรรมชาติไม่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้กลายเป็นคนดีได้ ส่งผลให้การลงโทษภายในคุกจารีตมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความทุกข์ทรมานแก่นักโทษ คล้ายคลึงกับการลงทัณฑ์ผู้ทำกรรมชั่วในนรก และจำกัดอาณาบริเวณมิให้ผู้ร้ายออกไปทำอันตรายต่อสังคมภายนอกกำแพงคุกได้ แม้ว่าผู้ปกครองสยามจะพยายามปรับปรุงคุกจารีตให้เป็นคุกสมัยใหม่แบบอาณานิคม แต่ทัศนคติต่อนักโทษและมุมมองของคุกแบบจารีตกลับยังคงฝังแน่นในสำนึกของผู้ปกครองและเจ้าพนักงานคุก จึงปรากฏให้เห็นจากการปฏิบัติต่อนักโทษในคุกสยามสมัยใหม่ด้วยมาตรฐานที่ต่ำที่สุดเท่าที่คนชั่วพึงได้รับความเมตตาจากผู้ปกครองทั้งอาหาร ที่พักพิง เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค รวมถึงต้องถูกบังคับใช้แรงงานให้กับรัฐอันเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษ

การลงทัณฑ์แบบจารีตของสยามยังคำนึงถึงสถานภาพและลำดับชั้นทางสังคมของผู้ต้องโทษ เนื่องจากรากฐานของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแบบจารีตของสยามวางอยู่บนพื้นฐานความคิดว่าบุคคลมีความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันตามฐานะชาติกำเนิดและช่วงชั้นทางสังคมภายใต้โครงสร้างสังคมแบบศักดินา ดังนั้นกฎหมาย ศาล และงานราชทัณฑ์แบบจารีตของสยามจึงมีหลายมาตรฐานเพื่อรองรับบุคคลที่มีความแตกต่างกันตามลำดับชั้นทางสังคม จนกระทั่งสังคมสยามต้องเผชิญกับสภาวะที่เก็งอาณานิคมที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้และชนชั้นนำ

สยามต้องปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ทว่าแนวคิดพื้นฐานทางกฎหมายและงานยุติธรรมแบบจารีตที่มองว่าบุคคลไม่มีความเสมอภาคกันยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงกระบวนการยุติธรรมให้เป็นสมัยใหม่ ดังสะท้อนได้จากการบังคับใช้กฎหมายและการดำเนินคดีเป็นการเฉพาะสำหรับกลุ่มเจ้านาย

ร่องรอยแนวคิดและวัฒนธรรมการลงทัณฑ์แบบจารีตที่ยังคงปรากฏในกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ดังที่กล่าวมาข้างต้น ย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการปฏิรูปงานราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้นมิได้นำแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์แบบสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การลงทัณฑ์แบบจารีตอย่างสมบูรณ์ แต่ชนชั้นนำสยามได้เปลี่ยนผ่านงานราชทัณฑ์แบบจารีตให้เป็นสมัยใหม่อย่างระมัดระวัง ผ่านการปฏิรูปราชทัณฑ์ที่จำกัดขอบเขตเฉพาะการควบคุมนักโทษไทย ซึ่งตอบสนองต่อการรวบอำนาจการลงทัณฑ์และการนำแรงงานนักโทษไปใช้ประโยชน์ของชนชั้นนำสยาม โดยชนชั้นนำสยามพยายามไม่เข้าไปควบคุมนักโทษต่างชาติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและผลประโยชน์ของมหาอำนาจ แต่เมื่อรัฐสยามมีความจำเป็นต้องเข้าไปควบคุมนักโทษต่างชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทางชนชั้นนำได้จัดการกับนักโทษต่างชาติเป็นการเฉพาะออกจากนักโทษไทยอย่างชัดเจน นอกจากนี้การลงทัณฑ์แบบจารีตสำหรับชนชั้นสูงที่กระทำผิดยังได้รับการยกเว้นจากปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่เพื่อรักษาสถานะและอำนาจอันสูงส่งของกลุ่มชนชั้นปกครองสยาม จนกล่าวได้ว่างานราชทัณฑ์สมัยใหม่ภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทางปฏิบัติได้แบ่งออกเป็น 3 ระบบคือ การควบคุมนักโทษไทย การควบคุมนักโทษต่างชาติ และการควบคุมนักโทษชนชั้นสูง

ดังนั้นในการทำความเข้าใจปฏิบัติการและข้อจำกัดของกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม ในบทนี้จึงพยายามพิจารณาบทบาทของรัฐในการจัดการควบคุมกลุ่มนักโทษทั่วไป นักโทษต่างประเทศ และนักโทษชนชั้นสูง ด้วยการอธิบายถึงการดำเนินงานและสภาพปัญหาของการควบคุมนักโทษ 3 ระบบอย่างละเอียด อันได้แก่ ระบบคุกไทยที่มุ่งเน้นมุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงานนักโทษไทยโดยมิได้ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงฟื้นฟูนักโทษ ระบบคุกต่างประเทศที่ควบคุมนักโทษที่ได้รับความคุ้มครองจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และระบบคุกแบบจารีตสำหรับชนชั้นสูงที่ปลอดจากภาวะสมัยใหม่ในกิจการราชทัณฑ์สยาม

3.1 การคุมขังนักโทษไทย : ความล้มเหลวของการเปลี่ยนผ่านงานราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่

การตั้งคุกใหม่และการปรับปรุงข้อบังคับการคุมขังนักโทษของรัฐบาลสยามนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2430 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์สยามเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ โดยกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล เห็นว่ากิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่จะช่วยยกระดับการลงทัณฑ์ของสยาม 3 ประการ ได้แก่ (1) การยกเลิกการทรมานและพยายามลดทอนการใช้นักโทษแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวจากมูลนายหรือเจ้านักงาน (2) การดูแลสุขภาพอนามัยแก่นักโทษให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และ (3) การให้นักโทษทำงานที่สร้างผลประโยชน์แก่รัฐ¹ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการดำเนินงานควบคุมนักโทษไทยภายใต้ระบอบราชทัณฑ์สมัยใหม่กลับปรากฏข้อบกพร่องในการควบคุมนักโทษ การดูแลสุขภาพอนามัย และการบังคับใช้แรงงาน อันสะท้อนถึงความล้มเหลวในการดำเนินงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐบาลสยามที่นำระบบคุกแบบอาณานิคมมาปรับใช้กับการควบคุมนักโทษไทย

3.1.1 การปกครองนักโทษโดยไม่แก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม

ภายใต้การดำเนินงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม ผู้ปกครองสยามมิได้ให้ความสำคัญกับการสร้างวินัยแก่นักโทษ เนื่องจากรากฐานแนวคิดการลงทัณฑ์แบบจารีตของสยามที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้แค้นตอบแทนนักโทษให้สาสมกับความผิดที่ได้กระทำลงไป ดังนั้นนักโทษส่วนใหญ่ที่มีสถานะเป็นผู้ได้ปกครองที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของรัฐจึงถูกปฏิบัติด้วยมาตรฐานขั้นต่ำที่สุดคือ ให้นักโทษมีชีวิตทรุดและยังสามารถทำงานสร้างผลประโยชน์ให้แก่ผู้ปกครองได้ โดยผู้ปกครองไม่มีความจำเป็นในการปรับปรุงนิสัยของนักโทษเหล่านี้ให้กลับตัวเป็นคนดี จากแนวคิดการลงทัณฑ์แบบจารีตข้างต้นนับว่าสอดคล้องกับการควบคุมนักโทษในระบบคุกอาณานิคม กล่าวคือ ผู้ปกครองอาณานิคมมองคนพื้นเมืองมีสถานะต่ำกว่าชาวยุโรป ดังนั้นนักโทษคนพื้นเมืองจึงไม่ได้รับการปฏิบัติตามมาตรฐานการลงโทษแบบเดียวกับชาวยุโรปที่คำนึงถึงหลักเสมอภาคและมนุษยธรรม ส่งผลให้นักโทษในอาณานิคมมีสถานะเป็นเพียงสมบัติของรัฐและกลายเป็นแรงงานบังคับในกิจการต่าง ๆ ที่สร้างผลประโยชน์ให้กับรัฐ โดยมีได้ให้ความสำคัญของการสร้างวินัยแก่นักโทษ

ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามนำวิธีการปกครองนักโทษสมัยใหม่แบบอาณานิคมมาปรับใช้กับสังคมสยาม เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ปกครองสยามได้ละเลยความสำคัญของการสร้างวินัยแก่นักโทษ

¹ หจข. ร.5 น.6.1/3 จักรการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน 108 – 3 สิงหาคม 109).

ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการจำกัดทรัพยากรในการขับเคลื่อนระบบคุศสมัยใหม่ ดังปรากฏเด่นชัดในกรณีของเจ้าพนักงานที่มีบทบาทในการบริหารจัดการคุกและการควบคุมนักโทษ แม้ว่ารัฐบาลสยามจะพยายามสร้างมาตรฐานใหม่ให้กับเจ้าพนักงานคุก ด้วยการให้เจ้าพนักงานรับเงินเดือนประจำแทนการรับผลประโยชน์ตอบแทนจากนักโทษ รวมถึงกำหนดระเบียบข้อบังคับเพื่อสร้างวินัยแก่เจ้าพนักงาน แต่เจ้าพนักงานส่วนใหญ่กลับไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ เนื่องจากขาดการฝึกอบรมให้ความรู้แก่เจ้าพนักงาน ตลอดจนปล่อยปละละเลย ขาดการกวดขันให้เจ้าพนักงานควบคุมวินัยแก่นักโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพนักงานระดับกลางและระดับล่าง กล่าวคือ เจ้าพนักงานระดับกลาง ได้แก่ สารวัตรเรือนจำและพะทำมะรง ส่วนใหญ่มักเป็นทหารหรือตำรวจเพื่อทำหน้าที่ป้องกันนักโทษหลบหนี ขณะที่บางส่วนเป็นผู้มีความถนัดงานด้านโยธาเพื่อบังคับใช้แรงงานนักโทษเป็นสำคัญ โดยมีได้คัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์อย่างแท้จริง² ส่วนเจ้าพนักงานระดับล่างนั้น รัฐได้งบประมาณอย่างจำกัดในการจ้างผู้คุม อันส่งผลต่อประสิทธิภาพในการควบคุมนักโทษตลอดการดำเนินกิจการคุศสมัยใหม่

ปัญหาความผิดพลาดในการควบคุมนักโทษของเจ้าพนักงานปรากฏชัดเจนนับตั้งแต่แรกเริ่มระบบคุศสมัยใหม่ ดังสะท้อนจากเหตุการณ์ความวุ่นวายของนักโทษหลังจากกรมพระนครบาลได้เริ่มทดลองย้ายนักโทษจำนวน 400 คนจากคุกเก่าหน้าวัดโพธิ์ไปยังคุกกองมหันตโทษในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2434 โดยนักโทษจำนวน 12 คน ได้ทำร้ายผู้คุมและหลบหนีออกจากคุกไปสำเร็จ แม้ว่าผู้คุมและพลตระเวนสามารถตามจับนักโทษที่หลบหนีกลับมาได้ 11 คนในเวลาไม่นาน³ แต่เหตุการณ์ครั้งนี้เผยให้เห็นว่าผู้คุมไทยไม่สามารถระงับเหตุการณ์ความไม่สงบของนักโทษ

² “หัวข้อประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 แผนกรมราชทัณฑ์, น. 25,” ใน หจข. ๖.6 น.19/16 รายงานประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 (10-15 มกราคม 2459).

³ รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชดำรินักโทษจากเหตุการณ์แหกคุกครั้งนี้ว่า “การที่เป็นนี้ก็น่าเป็นอยู่ ตามที่ได้ฟังมาก่อนที่จะไปอยู่แล้ว เพราะคนโทษเหล่านี้ย่อมประพฤติความชั่วต่าง ๆ อยู่ในคุก ถึงจะมีความสุขขึ้นด้วยที่อยู่ที่ดีขึ้น ก็ไม่เป็นที่ยินดีเพราะปรกติที่อยู่บ้านของนั่นเอง ที่อยู่ที่กินก็ไม่ดีกว่าในคุกนัก ต้องละความชั่วซึ่งเป็นอาหารของมันหลายอย่าง จึงกลับเหน็บความทุกข์ยิ่งกว่าเก่าไป” (ที่มา : หจข. ๖.5 น.6.2/146 คอเรสปอนด์ เดนซ์ เรื่องคอมมิตตีทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณา เรื่องย้ายมีชื่อนักโทษคุก 12 คน พวกกันแย่งชิงเหล็กเครื่องมือจากนายช่างทำการเข้าไล่ตีฟันเจ้าพนักงานและฟันประตูคุกชั้นนอกชั้นในหนีออกไปได้ (2 พฤษภาคม 110 – 2 มิถุนายน 114).

ขณะที่เทียนวรรณ ซึ่งติดคุกในช่วงเวลาดังกล่าวกลับอธิบายสาเหตุของการแหกคุกครั้งนี้ผ่านบทกลอนที่เขียนขึ้นหลังเหตุการณ์เพียง 10 วัน โดยพุ่งเป้าไปที่การควบคุมนักโทษอย่างเข้มงวดของเจ้าพนักงาน โดยผู้คุมใหม่ล้วนมีพฤติกรรมดูหมิ่นเหยียดหยามนักโทษ มีการใช้อำนาจกดขี่เขียนตีนักโทษ รวมไปถึงพฤติกรรมที่

ในคุกได้ ดังนั้นเมื่อคุกกลับเข้าสู่ภาวะปกติ หมอวิลเลียม วิลลิส (William Willis)⁴ แพทย์ใหญ่ของมหาดไทย จึงเสนอให้รัฐบาลสยามจ้างผู้คุมแขกมาปฏิบัติหน้าที่ในคุกใหม่และฝึกหัดผู้คุมไทยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทว่าหลังจากผู้คุมแขกเข้ามาทำงานได้ไม่นานกลับเกิดเหตุการณ์นักโทษรวมทำร้ายผู้คุมแขก จนทหารที่รักษาการบนบ่อนมริมกำแพงคุกต้องยิงปืนใส่นักโทษเพื่อระงับเหตุ⁵ จากการสอบสวนสาเหตุของความวุ่นวายครั้งนี้พบว่า มีต้นเหตุมาจากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้คุมแขกที่เข้มงวดมากเกินไปต่างจากผู้คุมไทย ประกอบกับผู้คุมแขกทั้งหมดไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยกับนักโทษได้ ดังนั้นกรมมหึมนเรศฯ จึงแก้ปัญหาโดยให้ผู้คุมแขกกับผู้คุมไทยกำกับดูแลนักโทษร่วมกัน เพื่อป้องกันการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกันระหว่างนักโทษกับผู้คุมแขก และลงโทษบรรดานักโทษที่เป็นต้นเหตุให้เป็นเยี่ยงอย่างตามระเบียบของคุกใหม่⁶

เมื่อพิจารณาผู้คุมไทยในฐานะที่ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับนักโทษมากที่สุดรวมถึงมีส่วนสำคัญต่อการปกครองและควบคุมการทำงานของนักโทษในระบบคุกสมัยใหม่พบว่า ในทางปฏิบัตินั้นผู้คุมกลับมีสถานะไม่แตกต่างจาก “เจ้าหนู” ที่ควบคุมกำลังพลในสังกัดแบบจารีต กล่าวคือ ผู้คุมจะเป็นผู้ควบคุมหัวหน้านักโทษที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานดูแลความเรียบร้อยในหมู่นักโทษอีกทีหนึ่ง ดังนั้นรัฐจึงไม่มีความจำเป็นต้องจ้างผู้คุมที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบคุกสมัยใหม่ โดยยังคงใช้อดีตนักโทษที่พ้นโทษหรือนักโทษที่ได้รับความไว้วางใจจากผู้บัญชาการคุกมาทำงานเป็นผู้คุม อันก่อให้เกิดปัญหาการคุมขังนักโทษโดยมิได้ปฏิบัติตามข้อบังคับเรือนจำอย่าง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ล่วงเกินบุตรสาว ภรรยา ญาติมิตรของนักโทษ และใช้วาจาไม่สุภาพหยาดคายกับพวกเขา ดังนั้นนักโทษในคุกใหม่จึงพยายามแหกคุกอยู่เสมอ (ที่มา : หจข. ๖.5 น.6.2/149 คอเรคปอนเดนเรื่อง อ้ายวันนักโทษคุกแต่งหนังสือติเตียนข้อบังคับคุกใหม่แลเจ้าพนักงานรักษานักโทษ (18 พฤษภาคม – 20 พฤษภาคม 110).

⁴ วิลเลียม วิลลิส (William Willis, 1837-1894) เป็นนายแพทย์ชาวอังกฤษที่เคยมีบทบาทในการพัฒนาการแพทย์สมัยใหม่ในญี่ปุ่นระหว่างปี ค.ศ. 1861–1881 โดยเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนแพทย์และโรงพยาบาลแห่งแรกที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1885 วิลลิสยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายแพทย์ประจำสถานกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ รวมถึงมีบทบาทในการปฏิรูปคุกและตั้งโรงพยาบาลสำหรับชาวยุโรปแห่งแรกในกรุงเทพฯ วิลลิสเริ่มประสบปัญหาสุขภาพ และเดินทางกลับอังกฤษในปี ค.ศ. 1892 จากนั้นเขาได้เสียชีวิตในปี ค.ศ. 1894 ที่มา: “William Willis (1837-1894),” available from <http://www.wikitree.com/wiki/Willis-4266> (September 1, 2017).

⁵ หจข. ๖.5 น.6.2/147 เรื่องนักโทษหนีคุกและทำเหตุวุ่นวายในคุก (2 พฤษภาคม – 5 ธันวาคม 110).

⁶ เรื่องเดียวกัน.

เครื่องครัด ตัวอย่างเช่น มีการปล่อยให้นักโทษเล่นการพนัน ผู้คุมลักลอบนำฝิ่นมาให้ นักโทษในคุก และปล่อยให้นักโทษดูแลตนเองในช่วงที่ผู้คุมรับประทานอาหาร เป็นต้น⁷

ขณะเดียวกันหม่อมเจ้าจุลจอมเกล้า กฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้แสดงความเห็นในเชิงลบเกี่ยวกับผู้คุมในกองมหันตโทษและกองลหุโทษเมื่อ พ.ศ. 2454 ว่าการจัดหานักโทษมาเป็นผู้คุมนั้นก่อผลเสียในการปกครองนักโทษ เนื่องจากนักโทษที่ได้ขึ้นเป็นผู้คุมต่างมีสันดานไม่ดีอยู่แล้ว เมื่อได้อำนาจขึ้นมาจึงเป็นโอกาสในการลักลอบนำสิ่งของต้องห้ามเข้ามาในคุก ทำการเอื้อประโยชน์ให้แก่นักโทษบางกลุ่มจนเป็นเหตุให้นักโทษทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้ง ตลอดจนสนับสนุนให้นักโทษก่อการกำเริบต่าง ๆ ดังนั้นหม่อมเจ้าจุลจอมเกล้าจึงเสนอให้ยกเลิกวิธีจัดนักโทษมาเป็นผู้คุม แต่ขอเสนอให้นักับถูกคัดค้านจากเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เนื่องจากการจ้างผู้คุมต้องใช้งบประมาณจำนวนมากและการให้นักโทษมาเป็นผู้คุมนั้นมีข้อดีคือ มักได้รับความไว้วางใจจากนักโทษ จึงทราบการเคลื่อนไหวของนักโทษดีกว่าผู้คุมธรรมดา และด้วยข้อจำกัดด้านการเงินซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ชนชั้นนายสยามตัดสินใจให้นักโทษมาเป็นผู้คุมเช่นเดิม แต่ได้กำชับให้ผู้บัญชาการกองลหุโทษและกองมหันตโทษคัดเลือกนักโทษที่มีความประพฤติดีมาเป็นผู้คุมอย่างเคร่งครัดมากกว่าเดิม⁸

การนำนักโทษมาเป็นผู้คุมทั้งในคุกกรุงเทพฯ และหัวเมืองได้สร้างปัญหาการควบคุมและบังคับบัญชานักโทษตลอดการดำเนินงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม จนเป็นแรงผลักดันให้ผู้บัญชาการเรือนจำบางแห่งเสนอแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างพิสดาร ดังปรากฏจากกรณีผู้บัญชาการเรือนจำกองมหันตโทษตัดสินใจทดลองให้นักโทษปกครองตนเองใน พ.ศ. 2454 โดยให้ผู้คุมและพะทามะรงทั้งหมดออกไปทำงานนอกกำแพงคุกเป็นเวลา 6 เดือน เหลือเพียงนายตรวจ 6 คนถืออาวุธรักษาการบนป้อมรอบกำแพงคุก จากนั้นให้นักโทษทำหน้าที่เป็นนายตรวจ ผู้คุม และยามประตู อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าพนักงานตำแหน่งสารวัตร และนายตรวจอีกที่ โดยนักโทษเหล่านี้มีหัวหน้า 14 คนและมีผู้ช่วยอีก 20 คน ซึ่งผลการทดลองให้นักโทษปกครองตนเองในระยะเวลาครั้งนี้ ปรากฏในรายงานกองเรือนจำ ร.ศ. 130 ว่าดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเกินกว่าที่คาดการณ์ไว้ ทว่าหลังจากนั้นกลับไม่ปรากฏหลักฐานว่าคุกกอง

⁷ เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434-2458,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), น. 144-145.

⁸ หจข. ร.6 ย.1/26 รักษาการที่กองลหุโทษและมหันตโทษ (13-18 กันยายน 2454).

มหันตโทษได้นำวิธีการให้นักโทษปกครองกันเองมาใช้อีกแต่อย่างใด⁹ ขณะที่พระยาอดุลยเดช สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร ได้เสนอความเห็นในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล พ.ศ. 2469 ให้โอนกิจการเรือนจำไปอยู่ในการปกครองของตำรวจภูธร แล้วนำตำรวจมาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นเจ้าพนักงานเรือนจำและปกครองนักโทษในรูปแบบทหารเพื่อฝึกระเบียบวินัยแก่นักโทษ แต่เสนอว่าดี กระทั่งมหาดไทยกลับไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวของพระยาอดุลยเดช โดยแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลว่าควรนำเรื่องนี้กลับไปให้ทุกมณฑลพิจารณาอย่างรอบคอบเสียก่อน¹⁰

นอกเหนือจากปัญหาเจ้าพนักงานระดับล่างที่ด้อยคุณภาพจนไม่สามารถควบคุมนักโทษได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว บ่อยครั้งเจ้าพนักงานระดับผู้บัญชาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือนจำตามหัวเมืองที่ห่างไกลจากอำนาจรัฐส่วนกลาง ได้ละเลยหน้าที่บังคับบัญชาเรือนจำของตนโดยไม่ตรวจตราเรือนจำตามข้อบังคับ ส่งผลให้นักโทษมีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากและทำงานไม่มีประสิทธิภาพ เจ้าพนักงานมีการทุจริตอย่างกว้างขวางและใช้อำนาจเกินขอบเขต ดังปรากฏจากกรณีข้อหาของเรือนจำขอนแก่นใน พ.ศ. 2460 เมื่อพระยาพิศาลสารเกษตร (อรุณ อมาตยกุล) ผู้ว่าราชการเมืองขอนแก่น ใช้อำนาจบังคับบัญชานักโทษตามอำเภอใจโดยไม่คำนึงถึงระเบียบข้อบังคับเรือนจำ ตลอดจนเขียนนักโทษอย่างหนักจนเสียชีวิตเพียงเพราะเลื่อยไม้ไม่ตรงตามขนาดที่กำหนด¹¹ ส่งผลให้เกิดคดีฟ้องร้องขึ้นและศาลได้พิพากษาลงโทษพระยาพิศาลสารเกษตรจากคดีฆ่าคนตายโดยไม่เจตนาและยกยอกพระราชทรัพย์ โดยจำคุกมีกำหนดโทษ 3 ปี และรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ถอดยศและบรรดาศักดิ์หลังคดีถึงที่สุด¹²

เมื่อจำนวนนักโทษมีปริมาณมากเกินกว่าที่คุกจะรองรับได้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาการควบคุมนักโทษในคุกตามมา ซึ่งปัญหานี้กระทบต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานราชทัณฑ์

⁹ กระทรวงยุติธรรม, รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121 (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 122), น. 5-6.

¹⁰ “ข้อหารื้อมณฑลอุดร แผนกราชทัณฑ์ เรืองอินเรือนจำไปอยู่ในความปกครองตำรวจภูธร,” ใน รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 31 พระพุทธศักราช 2469 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2469), น. 48-50.

¹¹ หจข. ร.6 ย.8.3/2 “หลวงทิพกระวี เรือนจำพระยาสุรสีห์สุศักดิ์,” (7 เมษายน 2461) อ้างถึงใน เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434-2458,” น. 141.

¹² “ประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2462,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 (22 มิถุนายน 2462), น. 795.

สมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนับตั้งแต่ระยะแรกของการก่อตั้งยุคสมัยใหม่ที่กรุงเทพทั้งกองมหันตโทษและกองลหุโทษในช่วงทศวรรษ 2430 โดยสาเหตุสำคัญคือ การบริหารงานราชทัณฑ์แบบรวมศูนย์ของรัฐสยามที่กำหนดให้หัวเมืองต้องส่งนักโทษอาญาที่มีโทษสูงมาคุมขังไว้ในคุกกรุงเทพฯ ตัวอย่างเช่นใน พ.ศ. 2438 มีการส่งนักโทษจากหัวเมืองมาอยู่ในคุกกองมหันตโทษจนทำให้นักโทษในคุกกองมหันตโทษมีจำนวนรวมกันมากกว่า 2,000 คน ซึ่งเกินกว่าที่คุกแห่งนี้จะสามารถรองรับได้ ส่งผลให้นักโทษในคุกอยู่กันอย่างแออัดและไม่สอดคล้องกับงบประมาณที่รัฐจัดสรรสำหรับเบิกจ่ายค่ากินอยู่ ค่าเครื่องนุ่งห่ม และค่าวัสดุอุปกรณ์ในคุก¹³ แม้ว่ารัฐบาลสยามจะพยายามแก้ปัญหาด้วยการอนุญาตให้เรือนจำหัวเมืองที่มีความมั่นคงแข็งแรงสามารถคุมขังนักโทษที่มีกำหนดโทษมากกว่า 5 ปีได้¹⁴ แต่แนวทางดังกล่าวกลับไม่สามารถแก้ปัญหาโทษล้นคุกในกรุงเทพฯ ได้เท่าที่ควร ดังนั้นพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้กราบบังคมทูลถึงรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2441 ขอให้เรือนจำหัวเมืองหยุดการส่งนักโทษมาคุมขังที่คุกกรุงเทพฯ และเสนอให้สร้างเรือนจำหัวเมืองเพิ่มเติม แต่สุดท้ายรัชกาลที่ 5 กลับปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าการหยุดส่งนักโทษหัวเมืองเข้ามาคุมขังในกรุงเทพฯ อาจสร้างความยุ่งยากในการคุมขังนักโทษตามหัวเมืองที่มีขนาดเล็กและไม่มีความมั่นคงแข็งแรง ดังนั้นควรมุ่งไปที่การแก้ปัญหาความแออัดในคุกกรุงเทพฯ และจัดสรรงบประมาณให้แก่กองมหันตโทษเพิ่มเติมให้สัมพันธ์กับจำนวนนักโทษ¹⁵

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2440 เมื่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามสามารถปราบปรามโจรผู้ร้ายได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากการขยายอำนาจกลไกดารวจและเจ้าพนักงานปกครองท้องที่ มีการกำหนดให้โทษจำคุกเป็นมาตรฐานการลงโทษสมัยใหม่หลังการปฏิรูปกฎหมาย และทำการตัดลดคดีความรวดเร็วมากขึ้นหลังการปฏิรูปศาล ด้วยเหตุนี้จำนวนผู้ต้องโทษจำคุกจึงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2446 พ.ศ. 2448 และ พ.ศ. 2449 มีผู้ต้องโทษจำคุกทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองรวมทั้งสิ้น 7,840 คน 10,497 คน และ 11,175 คนตามลำดับ¹⁶ จำนวนนักโทษที่

¹³ หจข. ร.5 ย.15/1 ที่คุมขังนักโทษไม่พอ มีจำนวนนักโทษมากขึ้น (4 กุมภาพันธ์ 114 – 22 มิถุนายน 117).

¹⁴ หจข. ร.5 ย.15/3 คุกหัวเมืองและเรือนจำตัวจำนำ (2 ธันวาคม 115).

¹⁵ หจข. ร.5 ย.15/1 ที่คุมขังนักโทษไม่พอ มีจำนวนนักโทษมากขึ้น (4 กุมภาพันธ์ 114 – 22 มิถุนายน 117).

¹⁶ ประมวลจาก หจข. ร.5 ย.1/31 รายงานข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม (24 เมษายน 120 – 30 เมษายน 129).

เพิ่มขึ้นย่อมกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของนักโทษนับตั้งแต่สถานที่คุมขังอันแออัดคับแคบ การเลี้ยงอาหารนักโทษที่มีปริมาณน้อยและด้อยคุณภาพลง ตลอดจนการจัดสรรเครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคแก่นักโทษอย่างจำกัด จากภาวะขาดแคลนปัจจัยสี่ในการดำรงชีพของนักโทษในคุก ประกอบกับการถูกบังคับให้แรงงานอย่างหนักได้สร้างแรงกดดันให้นักโทษจำนวนมากพยายามหลบหนีออกจากสถานที่คุมขัง ปรากฏการณ์นี้เป็นข้อบ่งชี้ถึงความล้มเหลวในการควบคุมนักโทษของรัฐบาลไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรือนจำหัวเมืองที่มีผู้คุมจำนวนน้อยและสถานที่คุมขังไม่มั่นคงแข็งแรง ซึ่งใน พ.ศ. 2455 – 2458 มีนักโทษหัวเมืองทั่วทั้งประเทศหลบหนีออกจากเรือนจำสูงถึง 1,739 คน¹⁷

ปัญหานักโทษล้นคุกทำให้เกณฑ์การจัดแบ่งนักโทษตามความผิดภายในคุกไม่สามารถกระทำได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ นักโทษหนัก นักโทษเบา นักโทษที่เป็นโรคเรื้อน และนักโทษเสียจริตต่างถูกคุมขังปะปนกันภายในคุก ส่งผลให้การบังคับบัญชานักโทษเป็นไปด้วยความยากลำบาก ถึงแม้ว่ากรมมหื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้เสนอให้รัฐบาลสยามแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการสร้างคุกขนาดใหญ่แห่งใหม่บริเวณที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยา ณ ตำบลบางขวาง จังหวัดนนทบุรี นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2440¹⁸ อย่างไรก็ตามในการจัดสร้างคุกบางขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 ดำเนินการได้เพียงการจัดซื้อที่ดินกระทั่งเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 6 โครงการก่อสร้างคุกบางขวางกลับชะงักลงเมื่อรัฐบาลสยามได้นำที่ดินแปลงที่เตรียมก่อสร้างคุกบางขวางไปสร้างเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัยแทน อันสะท้อนว่าชนชั้นนำมาได้ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหา นักโทษล้นคุกอย่างจริงจัง¹⁹ ดังนั้นปัญหาดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นปัญหาเรื้อรังที่ไม่ได้รับการแก้ไขจนล่วงเลยมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทยที่บังคับบัญชางานราชทัณฑ์จึงเสนอโครงการจัดสร้างเรือนจำขนาดใหญ่เพื่อบรรเทาความแออัดของนักโทษด้วยการฟื้นฟูโครงการคุกบางขวางอีกครั้ง สำหรับคุมขังนักโทษที่มีโทษตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปและแยกบริเวณที่คุมขังตามประเภทของ

¹⁷ “หัวข้อประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 แผนกรมราชทัณฑ์, น. 9,” ใน หจข. ๖.6 น.19/16 รายงานประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 (10-15 มกราคม 2459).

¹⁸ หจข. ๖.5 ย.15/14 สร้างคุกและที่ดินสร้างคุก (29 มกราคม 124 – 24 กันยายน 125).

¹⁹ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525), น. 373.

นักโทษ²⁰ โดยคุกบางขวางได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างใน พ.ศ. 2470 และเริ่มจัดนักโทษมาคุมขังนับตั้งแต่ พ.ศ. 2474²¹

เมื่อพิจารณาจากสภาพปัญหาที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องจากการดำเนินงานควบคุมนักโทษในระบบคุกไทยสมัยใหม่ภายใต้การจัดการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าชนชั้นนำให้ความสนใจกับสถาบันคุกเพียงเพื่อใช้แสดงออกถึงความเป็นสมัยใหม่ของรัฐ โดยเห็นว่าคุกเป็นเพียงสถานที่คุมขังผู้กระทำผิดอาญาเพื่อแยกผู้ร้ายออกจากสังคมภายนอกกำแพงคุกควบคุมไปกับการดำเนินการควบคุมนักโทษในรูปแบบคุกอาณานิคมที่มีได้ให้ความสำคัญกับการสร้างวินัยแก่นักโทษ นอกจากนี้เมื่อรัฐสยามต้องเผชิญปัญหาที่เจ้าพนักงานไม่สามารถควบคุมนักโทษให้อยู่ในระเบียบข้อบังคับแบบใหม่ได้ รัฐสยามจึงนำเอาวิธีการลงทัณฑ์แบบจารีตกลับมาใช้ปกครองนักโทษอีกครั้ง ดังปรากฏจากการนำโทษเขียนที่ถูกยกเลิกไปหลังประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 กลับมาใช้กับนักโทษอีกครั้งใน พ.ศ. 2457 เนื่องจากผู้บัญชาการเรือนจำทั้งในพระนครและหัวเมืองต่างเห็นพ้องว่านักโทษต่างกำเริบมากขึ้นหลังจากยกเลิกโทษเขียน โดยกระทรวงนครบาลให้เหตุผลการนำโทษเขียนกลับมาใช้กับนักโทษว่า “การควบคุมคนในที่เดียวเปนหมู่เปนคณะมาก ๆ จำเป็นที่ผู้ควบคุมจะต้องมีอำนาจที่จะทำโทษให้พอกับสันดาลของผู้ที่อยู่ในความควบคุม ในเรื่องโทษเขียนหรือโบยนี้แม้แต่ทหารก็ยังต้องใช้อยู่ จึงเห็นควรจะให้ผู้บัญชาการเรือนจำในมณฑลกรุงเทพฯ มีอำนาจเขียนนักโทษได้เหมือนผู้บัญชาการเรือนจำหัวเมืองชั้นนอก”²²

จากลักษณะของระบบคุกไทยสมัยใหม่ที่ไม่สามารถสร้างวินัยและปรับปรุงนิสัยนักโทษให้กลายเป็นคนดี ได้ก่อให้เกิดปัญหานักโทษกลับไปกระทำผิดซ้ำหลังจากพ้นโทษ อันคุกคามความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองไม่ว่าจะเป็นการลักขโมย วิ่งราวทรัพย์ ปล้น ตลอดจนทำร้ายร่างกายผู้อื่น จนทำให้พวกเขาต้องกลับมารับโทษในคุกอีกหลายหน ปัญหานักโทษกระทำผิดซ้ำน่าจะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมจนทำให้กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2447 ขอให้มีการสักแซนนักโทษที่ต้องโทษตั้งแต่ 3 ครั้งขึ้นไปด้วยตัวอักษร “ม.ห.” (หมายถึงมหันโทษ) และหมายเลขลำดับ เพื่อเป็น “การ

²⁰ ตามโครงการเรือนจำบางขวางได้แบ่งพื้นที่คุมขังนักโทษออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่ นักโทษสามัญ นักโทษต่างประเทศ นักโทษเด็ก นักโทษที่มีโทษประหารชีวิต นักโทษที่มีความประพฤติดี นักโทษที่ประพฤติตัวไม่ดีหรือเคยต้องโทษหลายครั้ง นักโทษเจ็บป่วย และนักโทษหญิง

²¹ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 378-381.

²² หจข. ร.6 น.10.2 จ./1 ควบคุมนักโทษ (26 มีนาคม 2453 – 7 ตุลาคม 2464).

ลงโทษ” ด้วยการตีตราคนเหล่านี้ให้คนทั่วไปรู้ว่าเคยเป็นนักโทษในคุกและเพื่อความสะดวกในการเฝ้าระวังตรวจตราหรือจับกุมของเจ้าพนักงาน²³ วิธีการสัคนักโทษนี้ย่อมบ่งชี้ถึงการแก้ปัญหา นักโทษกระทำผิดซ้ำที่ปลายเหตุ โดยละเลยหรือเพิกเฉยต่อต้นเหตุที่มาจากปัญหาการดำเนินงานภายในคุกไทยที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงนักโทษให้เป็นคนดีและประกอบสัมมาอาชีพหลังพ้นโทษได้ อันเป็นแนวทางของลงโทษสมัยใหม่ที่ชนชั้นนำสยามมิได้นำมาปรับใช้กับสังคมไทย เนื่องจากยังคงดำเนินงานราชทัณฑ์ภายใต้แนวคิดเดิมแบบจารีต แม้พยายามสร้างการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการคุมขังนักโทษให้มีความเป็นสมัยใหม่ใกล้เคียงกับคุกอาณานิคม

อย่างไรก็ตามหลังจากดำเนินการลงโทษสักแซนนักโทษได้ประมาณ 6 ปี ชนชั้นนำสยามได้นำเรื่องการสัคนักโทษกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2453 เนื่องจากกังวลว่าการลงโทษสักอาจไม่เหมาะสมในสายตาของชาวตะวันตก เนื่องจากการลงโทษสักไม่ปรากฏในกฎหมายอาญาสมัยใหม่และไม่มีประเทศใดลงโทษด้วยวิธีการแบบนี้ ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงยกเลิกการสัคนักโทษและใช้วิธีตรวจสอบนักโทษที่กระทำผิดซ้ำจากลายนิ้วมือแทน²⁴ ส่งผลให้ “กองพิมพ์ลายมือ” ที่เดิมเป็นหน่วยงานขนาดเล็กในกองหลุโทษที่ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2443 เพื่อทำหน้าที่เก็บรวบรวมลายนิ้วมือและประวัตินักโทษในกรุงเทพฯ ได้ขยายงานอย่างกว้างขวางจนครอบคลุมการเก็บลายนิ้วมือนักโทษทุกคนในเรือนจำทุกแห่ง รวมถึงมีการติดต่อประสานงานกับตำรวจนครบาล ตำรวจภูธร ศาลอาญา และกงสุลประเทศต่าง ๆ ในการตรวจสอบผู้ต้องหาคดีอาญาจากการเก็บลายนิ้วมือนักโทษ²⁵ จนอาจกล่าวได้ว่า การตรวจสอบลายนิ้วมือของกองพิมพ์ลายมือได้กลายเป็นกลไกสำคัญของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการเฝ้าระวังและติดตามจับกุมนักโทษที่กระทำผิดซ้ำกลับมาลงโทษใหม่อีกครั้ง เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่บ้านเมือง

นอกจากนี้ปัญหานักโทษกระทำผิดซ้ำยังเป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลสยามกำหนดบทลงโทษแบบใหม่ที่เรียกว่า “การส่งไปต่างหัวเมือง” เพื่อ “ตัดสิ้นดาน” คนที่ผิดโทษหลายครั้งไม่ให้กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก เนื่องจากคนเหล่านี้เมื่อพ้นโทษต่างผ่นตัวมาเป็นนักเลงหรือคนจรจัดในกรุงเทพฯ ก่อปัญหาชิงทรัพย์ผู้อื่นจนคุกคามความสงบเรียบร้อยของสังคมเมือง²⁶ ดังนั้นรัฐบาลจึงประกาศใช้กฎหมาย “พระราชบัญญัติตัดสิ้นดานคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้ง ร.ศ. 127”

²³ หจข. ร.5 ย.15/11 จะสัคนักโทษ (14 พฤศจิกายน 123 – 27 ธันวาคม 129).

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ ดู “บรรยายการพิมพ์ลายมือ,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), น. 108-115.

²⁶ หจข. ร.5 ย.1/31 รายงานข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม (24 เมษายน 120 – 30 เมษายน 129).

ที่กำหนดให้ลงโทษคนจรจัดและผู้ถูกลงโทษหลายครั้งด้วยวิธีการส่งคนเหล่านี้ออกไปอยู่ต่างหัวเมืองคล้ายคลึงกับวิธีการเนรเทศภายใน (internal exile)²⁷ อันสะท้อนถึงความพยายามของรัฐในการเพิ่มโทษแก่นักโทษที่กระทำผิดซ้ำหลังจากได้รับการปล่อยตัวออกจากคุกให้ไปดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่ห่างไกลจากถิ่นที่อยู่เดิมเพื่อตัดสันดานพฤติกรรมชั่วร้ายภายใต้การเฝ้าระวังและอบรมจากเจ้าพนักงานปกครองท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการส่งนักโทษเหล่านี้ไปยังหัวเมืองกลับนำมาซึ่งปัญหาแก่คนท้องถิ่น เพราะว่า “เป็นการเพาะความร้ายให้เกิดขึ้นแก่พลเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ”²⁸ ตัวอย่างเช่น นักโทษที่ถูกส่งไปมณฑลนครศรีธรรมราชก่อเหตุทะเลาะวิวาทกับคนท้องถิ่นจนข้าหลวงเทศาภิบาลต้องนำตัวไปฝากขังในตะราง²⁹ หรือนักโทษที่มณฑลภูเก็ตชักจูงให้คนท้องถิ่นเป็นโจรผู้ร้ายและก่อเหตุวิวาทมากขึ้น³⁰ แม้ว่าการทรงนครบาลจะแก้ปัญหาโดยเปลี่ยนแปลงวิธีการตัดสันดานจากการส่งไปต่างหัวเมืองเป็นการส่งไปตั้งนิคมที่เกาะไผ่ แต่นิคมกลับดำเนินการได้เพียง 3 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2456-2459 เนื่องจากติดขัดเรื่องงบประมาณจนต้องกลับมาใช้วิธีส่งนักโทษที่กระทำผิดซ้ำไปอยู่ต่างหัวเมืองเช่นเดิม³¹ จากสถิติการเนรเทศนักโทษที่กระทำผิดซ้ำและคนจรจัดไปอยู่หัวเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2459-2470 มีจำนวนทั้งสิ้น 1,164 คนใน 10 มณฑล³² โดยรัฐได้ปฏิบัติต่อนักโทษที่กระทำผิดซ้ำอย่างย่ำแย่ไม่ต่างจาก “การตัดหางปล่อยวัด” เนื่องจากรัฐไม่ได้จัดสรรเบี้ยเลี้ยงให้แก่คนเหล่านี้ ดังนั้นผู้ที่ถูกส่งตัวไปหัวเมืองจึงต้องยังชีพด้วย

²⁷ ขั้นตอนการส่งนักโทษไปตัดสันดานต่างหัวเมือง เริ่มจากกระทรวงนครบาลมอบหมายให้กระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ตัดสินว่าผู้ใดควรถูกส่งไปตัดสันดาน จากนั้นกระทรวงมหาดไทยจะเป็นผู้พิจารณาว่าควรส่งไปเมืองใด ข้าหลวงเทศาภิบาลจะเป็นผู้หาที่ทำการให้แก่คนเหล่านี้ และมีนายอำเภอเป็นผู้คอยควบคุมพฤติกรรมและอบรมสั่งสอน ที่มา : “พระราชบัญญัติตัดสันดานคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้ง ร.ศ.127,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 ตอน 24 (13 กันยายน 127), น. 666 – 668.

²⁸ “เรื่องส่งคนต้องโทษหลายครั้งหรือคนจรจัดไปตัดสันดานไว้ต่างจังหวัดของมณฑลนครศรีธรรมราช,” ใน รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 33 พระพุทธศักราช 2471 (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2471), น. 110.

²⁹ หจข. ร.5 น.6.2/969 หมายแจ้งโทษ ศาลพระราชอาญาส่งผู้ต้องหาไปต่างหัวเมือง (28 กันยายน-7 มีนาคม 127).

³⁰ หจข. ร.5 น.6.2/970 ส่งหมายแจ้งโทษรวม 53 ฉบับ เพื่อส่งตัวไปหัวเมือง (26 ตุลาคม 127 – 16 มิถุนายน 129).

³¹ ดูเพิ่มเติมใน “บทที่ 5 ทักษะนิคม : ปฏิบัติการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของคณะราษฎร” ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

³² ประกอบด้วย มณฑลนครสวรรค์ มณฑลจันทบุรี มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี มณฑลภูเก็ต มณฑลปราจีน มณฑลพิษณุโลก มณฑลพายัพ และมณฑลอุดร

การทำงานรับจ้าง ขอทาน รวมถึงทำงานผิดกฎหมายตามหัวเมืองที่ถูกส่งไป อาทิ คำฝิ่น ต้มสุรา ลักขโมย และวิ่งราวทรัพย์³³ จนอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหานักโทษกระทำผิดซ้ำ ด้วยการเนรเทศนักโทษเหล่านี้ไปอยู่ในท้องที่ห่างไกล เป็นการผลัดภาระการควบคุมผู้กระทำผิด อาญาจากฝ่ายราชทัณฑ์ให้ไปตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของฝ่ายปกครองท้องที่โดยไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ

3.1.2 การดูแลสุขภาพอนามัยนักโทษเพื่อป้องกันโรคระบาดรุนแรง

สุขภาพอนามัยของนักโทษถือเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของนักโทษว่าการปฏิบัติของรัฐได้มาตรฐานเพียงใด อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเป็นสมัยใหม่ของระบบคุกตะวันตก นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่คุกแต่ละแห่งจะจัดหาอาหารและการดูแลสุขภาพทางแพทย์ให้แก่ นักโทษ เพื่อฟื้นฟูคุณภาพชีวิตนักโทษให้หลุดพ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่โน้มเอียงให้ก่อ อาชญากรรม³⁴ ในกรณีของระบบคุกสมัยใหม่ของสยาม ชนชั้นนำได้ตระหนักถึงความสำคัญใน การดูแลสุขภาพอนามัยนักโทษดังปรากฏจากความเห็นของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ในคราวตั้งคุก กองมหันตโทษเมื่อ พ.ศ. 2434 ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อ “การป้องกันอันตรายแห่งความเจ็บไข้ของ นักโทษ”³⁵ ดังนั้นกรมพระนครบาลจึงจ้างแพทย์ชาวตะวันตกมาดำรงตำแหน่งนายแพทย์ใหญ่ ประจำกรมรักษานักโทษ เพื่อดูแลเรื่องสุขภาพและรักษาโรคต่าง ๆ ของนักโทษทั้งหมดในพระนคร รวมถึงจัดทำรายงานเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของนักโทษ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการบริหารงานคุก สมัยใหม่ ซึ่งจากรายงานด้านสุขภาพของนายแพทย์ใหญ่ได้แสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหา สุขภาพและโภชนาการของนักโทษ อันเกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณด้านราชทัณฑ์อย่าง จำกัดของรัฐบาลสยาม

จากรายงานความเห็นเรื่องอาหารนักโทษใน พ.ศ. 2434 ของหมอมวิลเลียม วิลลิศ แพทย์ ใหญ่กองมหันตโทษ ได้แสดงความกังวลเกี่ยวกับอาหารที่เลี้ยงนักโทษว่า ไม่เพียงพอต่อการบริโภค และไม่สามารถบำรุงให้นักโทษมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงได้ เนื่องจากนักโทษได้รับอัตรา ค่าอาหารคนละ 5 อัฐต่อวัน ซึ่งน้อยกว่านักโทษคุกเมืองสิงคโปร์ที่ได้รับคนละ 12 อัฐ หรือนักโทษ

³³ “เรื่องส่งคนต้องโทษหลายครั้งหรือคนจรจัดไปตัดสันดานไว้ต่างจังหวัดของมณฑลนครศรีธรรมราช,” ใน รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 33 พระพุทธศักราช 2471, น. 119.

³⁴ Peter Zinoman, *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1892-1940* (London: University of California Press), p. 91.

³⁵ พหจ. ร.5 น.6.2/704 ผลประโยชน์นักโทษคุก (15 สิงหาคม 115 – 11 เมษายน 116).

ของศาลกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ที่ยังได้รับคนละ 16 อัฐ ดังนั้นหมอวิลิตจึงขอให้เพิ่มอัตราค่าอาหารนักโทษในคุกใหม่ให้ไม่ต่ำกว่า 8 อัฐ³⁶ จากการพิจารณาของกรมพระนครบาลได้ให้ความสำคัญกับรายงานของหมอวิลิตเป็นอย่างมาก โดยกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เห็นว่าการเลี้ยงดูนักโทษควรจะได้รับการเอาใจใส่เป็นพิเศษ เนื่องจากจะช่วยป้องกันมิให้นักโทษเจ็บป่วย ซึ่งหากนักโทษป่วยจะกระทบต่อการทำงานของนักโทษอื่นทำให้ผลประโยชน์ของแผ่นดินสูญหายไป รวมถึงยังต้องเสียงบประมาณในการรักษานักโทษเจ็บป่วยอีกด้วย ดังนั้นจึงมีการปรับอัตราค่าอาหารนักโทษในคุกใหม่จากเดิม 5 อัฐมาเป็น 8 อัฐหรือ 12.5 สตางค์³⁷

แม้ว่ารัฐพยายามจัดอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคของนักโทษ แต่ในทางปฏิบัติแล้วคุกไทยสมัยใหม่กลับประสบปัญหาขาดแคลนงบประมาณค่าอาหารนักโทษ อันกระทบต่อปริมาณและคุณภาพอาหารของเรือนจำแต่ละแห่ง กล่าวคือในการจัดสรรงบประมาณเงินค่าใช้สอยของเรือนจำที่ประกอบด้วยค่าเบี้ยเลี้ยงนักโทษ ค่าเครื่องนุ่งห่ม ค่ายารักษาโรค รัฐกำหนดเงินค่าใช้สอยแต่ละปีจากการประเมินค่าใช้จ่ายในปีที่ผ่านมา เมื่อนุมัติงบประมาณแล้วทางเรือนจำจึงนำเงินแต่ละส่วนมาบริหารจัดการในเรือนจำ ซึ่งการจัดสรรงบประมาณแบบนี้สร้างความยุ่งยากแก่การบริหารจัดการเรือนจำในช่วงเวลาที่มีนักโทษมากเกินไปที่ประมาณการไว้ อันทำให้ไม่สามารถจ่ายเงินค่าอาหารเลี้ยงนักโทษได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากอาหารเลี้ยงนักโทษแต่ละวันจะจัดสรรค่าอาหารตามจำนวนรายหัวของนักโทษและจ่ายเงินให้ผู้รับเหมาส่งอาหารสดมาให้นักโทษประกอบอาหารในเรือนจำ³⁸ ดังนั้นเมื่อเรือนจำในพระนครประสบปัญหานักโทษล้นคุกจนมีเงินไม่พอจ่ายค่าอาหารเลี้ยงนักโทษ รัฐจึงต้องโอนเงินค่าใช้สอยประเภทอื่น คือ ค่าเครื่องนุ่งห่มหรือยารักษาโรคมาเป็นค่าอาหารแทน หรือใช้วิธีการลดอัตราค่าอาหารนักโทษต่อหัวเพื่อให้มีเงินเพียงพอ

³⁶ หจข. ร.5 น.6.1/13 เรื่องคอเรศปอนเดนซ์ เรื่องพระอภัยทำรายงานหมอวิลิตเลี่ยม อิลิต ยื่นว่าขอรับพระราชทานเพิ่มอาหารนักโทษคุกใหม่เป็นวันละ 8 อัฐต่อไป (10 สิงหาคม - 28 พฤษภาคม 110).

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

³⁸ ใน พ.ศ. 2455 ทางกองมหันตโทษได้ทำสัญญากับผู้รับเหมาจัดส่งอาหารสดสำหรับ 3 มื้อในแต่ละวัน ด้วยการกำหนดอัตราค่าอาหาร 7 สตางค์ต่อนักโทษหนึ่งคน ซึ่งสัญญาได้กำหนดปริมาณอาหารสดและอาหารแห้งต่อนักโทษหนึ่งคนด้วย ตัวอย่างเช่น เนื้อสด (หมู โค และปลา) มื้อหนึ่งต้องไม่ต่ำกว่า 2 ออนซ์ต่อ 1 คน หรือปลาเค็มมื้อหนึ่งต้องไม่ต่ำกว่า 3 ออนซ์ต่อ 1 คน ที่มา : หจข. ร.6 น.5.3/2 คำตอบกรรมการเฉพาะกองมหันตโทษ (1 ตุลาคม 2454 – 19 สิงหาคม 2455).

ต่อการเลี้ยงอาหารนักโทษ รวมถึงผ่อนปรนให้ญาติส่งอาหารมาให้ นักโทษในเรือนจำ³⁹ ขณะที่เรือนจำตามหัวเมืองกลับได้รับการจัดสรรงบประมาณน้อยมากจนไม่สามารถจ่ายอาหารและเครื่องนุ่งห่มให้แก่ นักโทษได้ถ้วนหน้า จนนักโทษหัวเมืองต้องตกอยู่ในสภาพอดอยากชวนสังเวช⁴⁰

หลังการปฏิรูปคุกสยามได้มีชาวตะวันตกหลายคนให้ความสนใจในการขอเข้ามาตรวจเยี่ยมคุกของมหันตโทษ เมื่อพิจารณาจากสมุดเยี่ยมระหว่างเดือนมิถุนายน – สิงหาคม พ.ศ. 2435 ชาวตะวันตกต่างชื่นชมการจัดการของคุกของมหันตโทษอย่างถ้วนหน้า ตัวอย่างเช่น ออตโต อี. เอเลอร์ (Otto E. Ehlers, 1855-1895) นักเดินทางชาวเยอรมันที่เข้ามาสำรวจดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁴¹ ได้แสดงความเห็นว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าคุกสยามควรจะทะนงใจได้ ที่มีคุกอันรักษาไว้ได้อย่างงาม ซึ่งได้จัดขึ้นตามคุณวิธอันเป็นความเมตตาจิตต่อมนุษย์”⁴² โยเซฟ สตรัส (Josef Strats) เห็นว่า “ข้าพเจ้าเป็นที่วิปลาดใจจริง ที่เห็นคุกอย่างประเสริฐเช่นนี้ นักโทษดูก็สบายดี ข้าพเจ้าคิดว่าอาหารนั้นดีกว่าที่ได้เคยรับประทานมาแต่ก่อน ๆ”⁴³ และเฮนรี เอ็ม โจนส์ (Henry M. Jones, 1831-1916) ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ในช่วงพ.ศ. 2432-2438 ได้แสดงความเห็นว่า “ได้เที่ยวเยี่ยมคุกทุกหลัง แลเป็นที่ยินดีมาก ที่จะกล่าวแสดงได้ในการเรียบร้อยอย่างดี ในความที่สะอาด และที่ประพฤติตามแบบอันเห็นได้ทุก ๆ แห่งในคุกนั้น”⁴⁴

อย่างไรก็ตามมุมมองความประทับใจของผู้มาเยือนชาวตะวันตกต่อคุกใหม่เหล่านี้ อาจมิได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของคุกของมหันตโทษก็เป็นไปได้ เนื่องจากคุกของมหันตโทษได้รายงานว่ามีนักโทษในช่วงเวลาดังกล่าวเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ และมีนักโทษเสียชีวิตในระดับที่สูงมาก กล่าวคือ แพทย์ประจำคุกของมหันตโทษได้รายงานว่าเดือนเมษายน – พฤษภาคม พ.ศ.

³⁹ หจข. ร.5 น.3.2 ค/2 “พระยาสุรนาภเสนี ผู้ว่าราชการเมืองรัตนบุรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาล,” (29 พฤศจิกายน ร.ศ. 122) อ้างถึงใน เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434-2458,” น. 162.

⁴⁰ หจข. ร.6 ม.20/4 รายงานราชการมณฑลร้อยเอ็ด (25 สิงหาคม – 29 มีนาคม 2455).

⁴¹ ออตโต อี. เอเลอร์ เป็นเจ้าของผลงานหนังสือ “On Horseback through Indochina” ซึ่งเป็นบันทึกการเดินทางของเขาในดินแดนอินโดจีน พม่า ยูนาน สยาม เวียดนาม และสิงคโปร์

⁴² หจข. ร.5 น.6.1/25 เรื่องคอเรสปอนเดนซ์ เรื่องเสนาบดีกราบบังคมทูลว่า หมอวิลิสแพทย์ใหญ่ของมหันตโทษ ขออนุญาตไปยุโรปให้หมอเฮอร์ทำการต่อไป และหมอวิลิสนำมิสเตอร์โยนราชทหารอังกฤษมาดูแล (29 มิถุนายน – 7 สิงหาคม 111).

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

2435 มีนักโทษเสียชีวิตจากอาการป่วยทั้งสิ้น 18 คน ซึ่งส่วนมากเสียชีวิตด้วยโรคฝีในท้องและโรค ริดสีดวงลำไส้⁴⁵ ขณะที่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2435 มีจำนวนนักโทษเสียชีวิต 8 คน นักโทษป่วย 81 คน และนักโทษติดฝี 10 คน โดยนักโทษที่เสียชีวิตเป็นโรคฝีในท้อง ใช้สหรณิบาต โรคลมปัจจุบัน ใช้สหรณิบาตสองคลอง โรคไส้เลื่อน และโรคลงแดง ส่วนในเดือนกันยายน พ.ศ. 2435 ไม่มีนักโทษ เสียชีวิต นักโทษป่วย 72 คน และนักโทษติดฝี 5 คน ซึ่งจากการพิจารณารายงานนักโทษป่วยใน เดือนสิงหาคมและกันยายน พบว่านักโทษส่วนใหญ่ป่วยเป็นไข้มากที่สุด รองลงมาเป็นอาการป่วย ที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหารคือ โรคท้องร่วงธาตุวิปริตและโรคบิด จากนั้นจึงเป็นโรคบวม และโรคสำหรับบุรุษ⁴⁶ รายงานนักโทษป่วยและเสียชีวิตเหล่านี้ย่อมสะท้อนคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ ของนักโทษในคุกใหม่ ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดมาจากนักโทษส่วนใหญ่ที่ถูกส่งเข้ามาในคุกเป็นกลุ่ม คนที่มีสุขภาพร่างกายอ่อนแอและส่วนมากติดฝี และเมื่อต้องเข้ามาใช้ชีวิตกับคนจำนวนมากใน พื้นที่จำกัดย่อมส่งผลให้โรคระบาดต่าง ๆ แพร่กระจายได้ง่ายและยากต่อการควบคุมโรค

จากองค์ความรู้ทางการแพทย์ที่เชื่อว่าสาเหตุของอาการป่วยจากโรคต่าง ๆ ของนักโทษ เกิดจากความสกปรกของสิ่งแวดล้อมที่ปะปนมากับน้ำและอากาศตามแนวคิดทฤษฎีอายพิคัม (miasmatic theory) ส่งผลให้แพทย์ประจำคุกใหม่พยายามแก้ปัญหาความป่วยไข้ของนักโทษด้วย การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของคุกให้เหมาะสมเพื่อลดการเกิดโรคระบาด ดังปรากฏในรายงาน การตรวจคุกของนายแพทย์โทมัส เฮয়ারด์ เฮย์ส (Dr. Thomas Heyward Hays, 1854-1924)⁴⁷ ในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2435 ที่ให้ข้อมูลว่าคุกของมหันตโทษเรียบร้อยดีแต่ควรให้นักโทษเช็ด ล้างกำแพงคุกให้สะอาดอยู่เสมอ ส่วนตารางของลูกโทษกลับมีนักโทษเจ็บป่วยหลายคน โดยหมอ

⁴⁵ หจข. ร.5 น.6.2/217 เรื่องพระอภัยพลภักดิ์ ทำรายงานเกี่ยวกับนักโทษป่วยและตาย ด้วยโรคต่าง ๆ และถอดนักโทษพ้นโทษจากเวรจำคุก (6 เมษายน – 25 กุมภาพันธ์ 111).

⁴⁶ หจข. ร.5 น.6.2/223 เรื่องพนักงานกองมหันตโทษ ขอประทานทำรายงานโรงหมอที่ไว้รักษานักโทษ ประจำรักษาดอนให้มารับประทาน หายและไม่หายประจำเดือนสิงหาคม ร.ศ. 111 (17 เมษายน – 7 ตุลาคม 111).

⁴⁷ นายแพทย์โทมัส เฮয়ারด์ เฮย์ส (Dr. Thomas Heyward Hays, 1854-1924) เป็นนายแพทย์มิชชันนารี ชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสยามเมื่อปี พ.ศ. 2429 ต่อมาในปี พ.ศ. 2431 รัฐบาลสยามได้ว่าจ้างมา ดำรงตำแหน่งแพทย์ใหญ่ประจำโรงพยาบาลศิริราชและอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดวิชาแพทย์ จากนั้นได้ลาออกจาก โรงพยาบาลศิริราชมาทำงานเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลบางรักในปี พ.ศ. 2432 รวมถึงได้ทำธุรกิจเปิดร้านขาย ยาอังกฤษตรางูในปี พ.ศ. 2435 (ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม, “กำเนิด “แบ๊งเย็นตรางู” จากห้างขายยาอังกฤษ (ตรางู) เก้าแถมัย ร.5 ถึงผู้ปรับสูตรแบ๊งเย็น,” เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_49206 (5 กุมภาพันธ์ 2565)).

เขามีความเห็นว่โรคภัยไข้เจ็บเกิดจาก “ท่อน้ำในตรางนั้นเองติดน้ำเดินไม่ได้ แลผงฝุ่นฝอยต่าง ๆ สะสมลงในรางท่อน้ำจึงใช้ไม่ได้ ยิ่งทำให้เป็นการน่ากลัวเกิดอันตรายแก่พวกนักโทษ ห้องขังนักโทษนี้ยังมีคื่น แลไม่มีช่องลมพอกอากาศเดิน ในความเห็นที่ไม่มีความสะดวกพอในตรางนี้เกรงว่าจะทำให้อหิวาตกโรคเกิดมีขึ้นเสมอ”⁴⁸ ดังนั้นหมอเฮลส์จึงเสนอให้กระทรวงนครบาลปรับปรุงกองลหุโทษโดยถมที่ดินให้สูงขึ้นเพื่อมิให้มีน้ำขัง ปรับปรุงท่อน้ำ และให้นักโทษอาบน้ำจากตุ่มไม่ใช่บ่อน้ำกิน⁴⁹ อย่างไรก็ตามปัญหาสภาพแวดล้อมในตรางกองลหุโทษกลับมิได้รับการแก้ไขทันทีเนื่องจากปัญหาน้ำเน่าเสียในกองลหุโทษได้ส่งกลิ่นเหม็นไปถึงบริเวณศาลยุติธรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ดังปรากฏในคราวรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมศาลยุติธรรมในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2439 ทรงได้กลิ่นน้ำเน่าเหม็นจากกองลหุโทษจนมีพระราชดำรัสกับกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยว่า “ให้จัดไว้จะได้ต่อว่ากระทรวงเมือง เพราะกองลหุโทษเหม็นนัก”⁵⁰

เมื่อคุกกรุงเทพฯ ต้องเผชิญกับปัญหานักโทษล้นคุกนับตั้งแต่ทศวรรษ 2440 ได้ส่งผลให้นักโทษมีสภาพความเป็นอยู่อย่างแออัดที่ยากต่อการควบคุมโรคระบาดในคุกยิ่งขึ้น ดังปรากฏจากรายงานคุกกองมหันตโทษใน พ.ศ. 2445 ได้ให้ข้อมูลว่ามีนักโทษเสียชีวิตสูงถึง 81 คนหรือร้อยละ 5.79 จากจำนวนนักโทษทั้งหมดเกือบ 1,400 คน⁵¹ สาเหตุสำคัญเกิดจากการแพร่ระบาดของวัณโรค (Tuberculosis) จากการคุมขังนักโทษจำนวนมากในห้องขังที่อากาศถ่ายเทได้น้อย อีกทั้งการแยกนักโทษป่วยออกไปทำการรักษาก็เป็นไปได้ยาก เนื่องจากโรงพยาบาลคูมีเตียงจำกัด ส่งผลให้นักโทษจำนวนมากป่วยเป็นวัณโรคและมีผู้เสียชีวิตด้วยโรคนี้มากกว่าโรคอื่น ๆ ขณะที่โรคอหิวาตกโรคที่ระบาดในบริเวณภาคกลางของประเทศสยามนับตั้งแต่ พ.ศ. 2443-2446⁵² ทางคุกกองมหันตโทษกลับสามารถควบคุมโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านการติดตั้งเครื่องกรองน้ำเพื่อเจ้าน้ำสะอาดให้นักโทษดื่ม ทำให้นักโทษป่วยเป็นโรคอหิวาตกโรคลดลง⁵³

⁴⁸ หจข. ร.5 น.6.1/28 คอเรสปอนเดนซ์เรื่อง หมอเฮลส์หนังสือมาว่า ได้ไปตรวจนักโทษที่คุกตรางเหนือพื้นที่ ๆ ตรางเหม็นโสโครก แลบ่อน้ำนักโทษจะกินจะอาบก็ไม่สะอาด น่ากลัวนักโทษจะเปนอันตรายด้วยความไข้ ที่คุกนั้นเรียบร้อยดีแต่เศร้าหมองไปบ้างเล็กน้อย (1-11 สิงหาคม 111).

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 317-318.

⁵¹ กระทรวงยุติธรรม, รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121, น. 4.

⁵² ชาติชาย มุกสง, จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2563), น. 60.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, น. 3.

ตาราง 1 นักโทษป่วยและตายในกองมหันตโทษและกองลหุโทษ ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2455

จำนวน	กองมหันตโทษ			กองลหุโทษ		
	พ.ศ. 2453	พ.ศ. 2454	พ.ศ. 2455	พ.ศ. 2453	พ.ศ. 2454	พ.ศ. 2455
คนป่วย	487	971	1004	1241	896	609
คนที่รักษาหาย	398	819	882	1071	793	563
คนตาย	48	68	61	111	85	34
คงเหลือ	41	84	61	59	18	12

ที่มา : ประมวลจาก หจช. ๖.6 น.5.3/6; หจช. ๖.6 น.5.3/15; หจช. ๖.6 น.5.3/43

ในช่วงทศวรรษ 2450 รัฐบาลสยามได้พยายามรับมือกับโรคระบาดในคุกกรุงเทพฯ อย่างจริงจัง ด้วยการโอนนายแพทย์แฮนส์ อัดัมเซิน (Hans Adamsen) หรือพระบำบัตสรพรโรค แพทย์ประจำกระทรวงธรรมการ⁵⁴ ซึ่งเคยมีประสบการณ์เป็นแพทย์ประจำด่านป้องกันกาฬโรคที่เกาะไผ่ ในช่วงทศวรรษ 2440 มารับหน้าที่ใหม่เป็นแพทย์ใหญ่กรมเรือนจำที่ควบคุมดูแลการรักษาพยาบาลนักโทษในกรุงเทพฯ จากรายงานของพระบำบัตสรพรโรคนับตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2455 พบว่ากองมหันตโทษมีนักโทษป่วยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการส่งนักโทษจากหัวเมืองมาคุมขังไว้ที่คุกแห่งนี้มากขึ้น จนทำให้นักโทษต้องอยู่ในห้องขังอย่างแออัดและเป็นแหล่งแพร่กระจายของโรคอันตรายร้ายแรง แต่หมอก็สามารถรักษาพยาบาลนักโทษป่วยจนหายเป็นปกติมากกว่าร้อยละ 80 แม้ว่ากองมหันตโทษต้องเผชิญปัญหาการควบคุมวัณโรคและอหิวาตกโรคจนทำให้นักโทษเสียชีวิตจาก 2 โรคนี้สูงถึง 46 คนและ 40 คนจากนักโทษที่เสียชีวิตทั้งหมด 84 คนและ 61 คนใน พ.ศ. 2454 และพ.ศ. 2455 ตามลำดับ แต่รัฐบาลกลับประสบความสำเร็จในการควบคุมกาฬโรคผ่านการปลูกฝีให้แก่ักโทษจนไม่มีนักโทษเสียชีวิตด้วยโรคนี้ใน พ.ศ. 2455⁵⁵ ขณะที่กองลหุโทษกลับมีนักโทษป่วยน้อยลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการจัดสถานที่ให้สะอาดเรียบร้อยและมีเครื่องกรองน้ำสะอาดให้นักโทษดื่มนับตั้งแต่ พ.ศ. 2454 อันช่วยป้องกันการแพร่ระบาดของกาฬโรค อหิวาตกโรค และโรคธาตุวิปริต รวมถึงทำให้นักโทษเสียชีวิตลดลงอย่างเด่นชัดจาก 85 คนใน

⁵⁴ เมื่อรัฐบาลสยามได้จัดตั้งกรมราชทัณฑ์ใน พ.ศ. 2458 พระบำบัตสรพรโรคได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งแพทย์ใหญ่ในกองแพทย์ กรมราชทัณฑ์

⁵⁵ หจช. ๖.6 น.5.3/6 ส่งรายงานหมออาคำขันแพทย์ รักษาโรคนักโทษในจำนวนศก 130 (มีนาคม 2454-11 เมษายน 2455); หจช. ๖.6 น.5.3/43 รายงานการรักษาพยาบาลนักโทษ (7-12 เม.ย. 2456).

พ.ศ. 2454 เหลือ 34 คนใน พ.ศ. 2455 แต่กองลหุโทษกลับประสบปัญหาการควบคุมวัณโรค รวมถึงโรคลงแดงจากผู้ต้องขังที่ติดฝิ่นที่เข้าออกเรือนจำแห่งนี้⁵⁶

ถึงแม้ว่ารัฐบาลสยามสามารถจัดการโรคภัยไข้เจ็บของนักโทษในคุกกรุงเทพฯ ได้ดีจากการควบคุมสุขอนามัยของนักโทษในคุก ส่งผลให้โรคท้องร่วงธาตุวิปริต (dysentery) และโรคคุดทะราด (yaws) ที่เคยเป็นสาเหตุหลักของการเสียชีวิตในหมู่นักโทษได้ทยอยลดจำนวนลง⁵⁷ แต่โรคร้ายแรงบางประเภทก็เฝ้ากำลังแพทย์ในการรักษาพยาบาลในเรือนจำโดยเฉพาะวัณโรคและโรคเรื้อน ดังนั้นพระบำบัตสรพรโรคจึงเสนอให้ผู้บัญชาการคุกทำเรื่องขอพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษที่ป่วยหนักให้พ้นโทษออกจากคุก เพื่อลดการแพร่ระบาดของโรคระบาดที่ยากจะควบคุมภายในคุก⁵⁸

นอกจากนี้จากการขาดแคลนบุคลากรทางการแพทย์ในเรือนจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือนจำหัวเมืองที่ไม่มีแพทย์ประจำเรือนจำ ต้องอาศัยแพทย์ประจำจังหวัดหรือประจำมณฑลเข้ามารักษาพยาบาลนักโทษในเรือนจำ ซึ่งบางครั้งแพทย์เหล่านี้ก็ติดราชการไปตรวจโรคตามท้องที่หลายวัน ทำให้นักโทษที่ป่วยไม่ได้รับการรักษาอย่างทันท่วงที⁵⁹ ดังนั้นพระบำบัตสรพรโรคได้เสนอให้รัฐบาลสยามจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดแพทย์ในกองมหันตโทษเมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อสอนวิชาแพทย์และพยาบาลแก่นักโทษสำหรับเป็นผู้ช่วยแพทย์ตามเรือนจำและลดค่าใช้จ่ายในการจ้างหมอและพยาบาลตามเรือนจำต่าง ๆ โดยนักโทษที่จะเข้าเรียนหมอและพยาบาลต้องเป็นนักโทษที่มีความประพฤติดีและมีความรู้หนังสืออยู่บ้าง มีกำหนดระยะเวลาการเรียน 2 ปีผ่านการศึกษาวชิการตรวจโรค วิชาการผ่าตัด วิชาสรีรวิทยา วิชาผดุงครรภ์ วิชาสรรพคุณยา และวิชาการปรุงยา⁶⁰ โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากหลวงวิเศษนเศนประสิทธิ์วิทย์ (อภัย หลิตะเวช) อดีตแพทย์ที่ต้องโทษจำคุกในกองมหันตโทษจากการเข้าร่วมกับกลุ่มคณะร.ศ. 130 ด้วยการบริจาคหนังสือและ

⁵⁶ หจข. ร.6 น.5.4/15 แพทย์กองลหุโทษส่งรายงานการรักษานักโทษประจำปี (พ.ศ. 2455 – 19 เมษายน 2456).

⁵⁷ รวิวรรณ รักถิ่นกำเนิด, “เหา กับ เธอ: อำนาจและการต่อรองของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถาน,” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561), น. 62.

⁵⁸ หจข. ร.6 น.5.3/43 รายงานการรักษาพยาบาลนักโทษ (7-12 เม.ย. 2456).

⁵⁹ “หัวข้อประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 แผนกรมราชทัณฑ์, น. 35,” ใน หจข. ร.6 น.19/16 รายงานประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 (10-15 มกราคม 2459).

⁶⁰ หจข. ร.6 น.5.7/25 โรงเรียนฝึกหัดนักโทษให้เป็นแพทย์ในกองมหันตโทษ (6 ตุลาคม 2456 – 26 มิถุนายน 2457).

ตำราทางการแพทย์จำนวนมากให้กับกองมหันตโทษ⁶¹ รวมถึงมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญการแพทย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเป็นผู้สอน ในการสอนวิชาแพทยนี้ มีนักโทษชาย นักโทษหญิง ผู้คุม และนายตรวจสมัครเรียนจำนวนมาก ซึ่งหลังจากสำเร็จการศึกษาบรรดาเจ้าพนักงานและนักโทษจะเข้าไปทำงานรักษาพยาบาลนักโทษทั้งในเรือนจำกรุงเทพฯ และหัวเมือง⁶² อย่างไรก็ตาม โรงเรียนแพทย์กองมหันตโทษดำเนินงานได้เพียง 1 ปี รัชกาลที่ 6 ทรงวิตกกังวลว่า การสอนวิชาการแพทย์แก่นักโทษอาจไม่สร้างประโยชน์ให้แก่รัฐจริง ๆ เพราะนักโทษบางคนมาเรียนเพื่อเลื่องการทำงานหนัก และนักโทษที่ศึกษาด้านการแพทย์อาจนำความรู้ไปใช้ในทางที่ผิดหลังจากพ้นโทษได้ ดังนั้น รัชกาลที่ 6 จึงมีคำสั่งให้กองมหันตโทษยกเลิกโรงเรียนแพทย์ไปอย่างเงียบ ๆ ใน พ.ศ. 2457⁶³

ทั้งนี้หากพิจารณาภาพรวมของการดูแลสุขภาพอนามัยนักโทษในเรือนจำของรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาจกล่าวได้ว่า รัฐให้ความสำคัญกับการป้องกันโรคระบาดรุนแรงเป็นสำคัญ ภายใต้การจัดสรรทรัพยากรในการดูแลสุขภาพอนามัยแก่นักโทษอย่างจำกัดทั้งอาหาร ยา รักษาโรค และบุคลากรทางการแพทย์ โดยทางเรือนจำจะออกมาตรการบังคับให้นักโทษดูแลสุขภาพสะอาด จัดหาน้ำดื่มที่สะอาด การปลูกฝี การรักษาโรคตามอาการ และการปล่อยตัวนักโทษที่ป่วยหนักออกจากเรือนจำ เพื่อลดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อร้ายแรง กระนั้นเมื่อประเทศสยามต้องเผชิญกับอหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2468 ซึ่งกรมสาธารณสุขรายงานว่าทั่วประเทศมีผู้ป่วยจำนวน 6,229 คนและผู้เสียชีวิตจำนวน 2,235 คน โดยนักโทษในเรือนจำทั่วประเทศป่วย

⁶¹ หจข. ร.6 น.5.3/86 มีผู้ให้หนังสือและตำราแพทย์แก่โรงเรียนแพทย์กองมหันตโทษ (19 มิถุนายน – 23 กรกฎาคม 2457).

⁶² ตัวอย่างเช่น นายสิบตำรวจโท เชื้อ ชีวานนท์ (2427-2496) เดิมเป็นผู้คุมในคุกกองมหันตโทษและมีความสนิทสนมกับนักโทษคณะร.ศ. 130 เขาได้เข้าศึกษาในโรงเรียนแพทย์กองเรือนจำ เมื่อเขาสำเร็จการศึกษาวินิจฉัยได้โอนย้ายจากตำแหน่งผู้คุมมาเป็นแพทย์ และได้รับบรรดาศักดิ์สูงสุดเป็น “หลวงเรืองเวชวิชาการ” ที่มา: เรื่องอภัยและคู่มือสำหรับผู้มีกรรม (พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไชนวัฒน์, 2496), น. 13-16. (พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกแด่หลวงเรืองเวชวิชาคุณ พ.ศ. 2496)

⁶³ หจข. ร.6 น.5.3/84 พระราชดำริเรื่องสอบวิชาแพทย์ในกองมหันตโทษ (26 พฤษภาคม – 23 มิถุนายน 2457); ข้อมูลนี้ขัดแย้งกับบันทึกความทรงจำของคณะร.ศ. 130 ได้ระบุว่าโรงเรียนแพทย์กองมหันตโทษดำเนินการถึง 3 ปี แต่ถูกยกเลิกไปหลังจากเจ้านายที่สำเร็จการศึกษาแพทย์จากต่างประเทศวิตกกังวลว่า การให้นักโทษเรียนเรื่องการแพทย์จะเป็นภัยมากกว่าเป็นคุณ เพราะหากดำเนินการไม่ดีคัดเลือกนักโทษที่มีจิตใจไม่ดีและอบรมจริยแพทย์หรือศีลธรรมไม่ดีพออาจสร้างปัญหาได้ ที่มา : เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), น. 184.

เป็นอหิวาตกโรค 133 คนและเสียชีวิต 74 คน⁶⁴ อันสะท้อนกรมราชทัณฑ์ยังคงประสบปัญหาในการรับมือกับโรคระบาดร้ายแรงไม่ต่างจากสถานการณ์ภายนอกกำแพงคุก นอกจากนี้ในปีเดียวกันเรือนจำส่วนใหญ่ยังต้องเผชิญกับนักโทษที่ป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับลำไส้ ปอด และผิวหนังจำนวนมาก อันสืบเนื่องมาจากความแออัดของนักโทษในเรือนจำ ปัญหาจากการที่ไม่สามารถแยกนักโทษป่วยออกจากนักโทษปกติ และปัญหาสุขภาพในเรือนจำที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข⁶⁵

3.1.3 การบังคับใช้แรงงานนักโทษ

แนวคิดการทำงานของนักโทษในระบบคุกอาณานิคมที่เป็นต้นแบบของคุกสมัยใหม่ในสยาม มีลักษณะสำคัญคือ การกำหนดให้การทำงานเป็นเพียงเครื่องมือในการผลิตแรงงานราคาถูกและเต็มไปด้วยความไม่เท่าเทียมกันทางเชื้อชาติ นักโทษส่วนใหญ่ถูกบังคับให้ทำงานโดยมิได้มุ่งหมายเพื่อการฟื้นฟูนักโทษแต่อย่างใด⁶⁶ เนื่องจากผู้ปกครองอาณานิคมพิจารณาว่านักโทษเป็นแรงงานไร้ฝีมือ สามารถบังคับบัญชาได้ และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ของรัฐอาณานิคม อาทิ การสร้างถนน การกำจัดขยะ การขนส่งสินค้า และการก่อสร้างอาคารของรัฐ⁶⁷

เมื่อพิจารณาการทำงานของนักโทษในคุกสยามสมัยจารีตพบว่า เจ้าพนักงานได้นำนักโทษไปทำงานให้กับหลวง อาทิ เลื่อยไม้ในโรงเลื่อย ทำเครื่องจักสาน จัดทำสิ่งของเพื่อใช้ในงานพระราชพิธี และทำงานโยธาเป็นครั้งคราวตามความต้องการของกรมกองต่าง ๆ ซึ่งมีได้สร้างผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจให้แก่แผ่นดินเท่าใดนัก⁶⁸ ทว่าหลังจากชนชั้นนำได้สร้างคุกสมัยใหม่และปรับปรุงระเบียบการคุมขังนักโทษแบบใหม่ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการทำงาน

⁶⁴ รายงานกรมสาธารณสุข ประจำปีพระพุทธศักราช 2468 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2470), น. 1, 4.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 99.

⁶⁶ แนวคิดการทำงานของนักโทษในระบบคุกอาณานิคมแตกต่างจากต้นแบบระบบคุกสมัยใหม่ในยุโรปและอเมริกา กล่าวคือ การทำงานของนักโทษจะต้องเอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูความประพฤติของอาชญากรและสร้างรายได้สำหรับจัดหาเงินทุนในการบำรุงรักษาสถาบันคุก ดังนั้นการทำงานต่าง ๆ ของนักโทษจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบำบัดในคุก ที่มา: Carlos Aguirre, "Prisons and Prisoners in Modernising Latin America (1800-1940)," in Frank Dikötter and Ian Brown (editors), *Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia, and Latin America*, p. 21.

⁶⁷ Florence Bernault, "The Shadow of Rule: Colonial Power and Modern Punishment in Africa," Frank Dikötter and Ian Brown (editors), *Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia, and Latin America*, pp. 68-70.

⁶⁸ พ.ร.บ. ร.5 น.6.2/704 ผลประโยชน์นักโทษคุก (15 สิงหาคม 115 – 11 เมษายน 116).

ของนักโทษเพื่อให้ “มีประโยชน์ให้เป็นผลแก่แผ่นดิน”⁶⁹ ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงตั้งโรงงานภายในคุก เพื่อผลิตสิ่งของสำหรับบริโภคภายในคุกหรือขายให้กับบุคคลภายนอก โดยใช้งบประมาณแผ่นดิน ในการดำเนินงานภายใต้การควบคุมของผู้บัญชาการคุก ตลอดจนบังคับให้นักโทษมาเป็นแรงงาน ในโรงงานด้วยการยกเลิกการจ่ายนักโทษไปทำงานนอกคุก

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2440 นักโทษที่ถูกคุมขังในคุกกองมหันตโทษได้กลายเป็นแรงงาน บังคับของโรงงานภายในคุกเพื่อทำการผลิตสินค้าสร้างรายได้ให้แก่รัฐ การทำงานของนักโทษจะใช้ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเลื่อนชั้นของนักโทษให้สูงขึ้นควบคู่กับความประพฤติของนักโทษ ในแต่ละวันนักโทษจะถูกจ่ายงานตามโรงงานที่มีหัวหน้านักโทษเป็นผู้ควบคุม อันประกอบด้วยโรงทำชัน โรงทำบาตร โรงช่างไม้ โรงจักสาน และโรงเลื่อย⁷⁰ โดยเอมิล จ็อตตรองท์ (Emile Jottrand) ที่ ปรึกษาด้านกฎหมายของรัฐบาลสยาม ได้บรรยายการทำงานของนักโทษในคุกกองมหันตโทษเมื่อ ทศวรรษ 2440 ว่า

...นักโทษไม่ได้ทำงานนอกคุก แต่ถูกขังไว้ในเรือนจำใหญ่มีกำแพงล้อมรอบ เรือนจำที่นี้เหมือนเป็นโรงงานผลิตสินค้าขนาดมหึมาซึ่งผลิตสินค้าที่ หลากหลาย ข้าพเจ้าเห็นนักโทษมากกว่าร้อยคนกำลังเลื่อยไม้สักกองเท่า ภูเขา ที่ส่งมาจากบริษัทพาณิชย์ใหญ่ ๆ แล้วยังมีโรงตีเหล็ก โรงฝึกทำกาต้มน้ำ ศูนย์สานตะกร้า โรงพิมพ์ ฯลฯ ทุกคนล้วนทำงาน งานที่ยากที่สุดจะสงวน ไว้ให้พวกอาชญากรที่เป็นภัยที่สุด สินค้าทำมือของที่นี่ขายง่าย ฝ่ายบริหารได้ กำไรเป็นค่าใช้จ่ายบ้าง แต่ไม่มีสัปดาห์ที่ตกถึงมือนักโทษ⁷¹

จากข้อความข้างต้นแสดงถึงทัศนคติอย่างผิวเผินของที่ปรึกษาชาวต่างชาติเห็นว่าการลงทุน ผลิตสินค้าต่าง ๆ ด้วยการบังคับใช้แรงงานนักโทษนับว่าสร้างผลประโยชน์ให้แก่รัฐพอสมควร แต่ เมื่อพิจารณารายงานผลประโยชน์ของกองเรือนจำกลับพบว่า สินค้าที่นักโทษผลิตกลับมีคุณภาพ ต่ำจนขายไม่ได้ เนื่องจากผลิตด้วยแรงงานนักโทษที่ไร้ฝีมือไม่สามารถแข่งขันกับสินค้าที่ผลิตจาก แรงงานเสรีได้ ดังสะท้อนจากใน พ.ศ. 2445 ชันลงหินของคุกกองมหันตโทษขายไม่ได้เกือบ

⁶⁹ หจข. ร.5 น.6.1/3 จัดราชการกรมรักษานักโทษ (11 เมษายน 108 – 3 สิงหาคม 109).

⁷⁰ กระทรวงยุติธรรม, รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121, น. 7.

⁷¹ ศรีสุตา กองวิเชียร, “การแปลเรื่องคดีอาญาและการลงโทษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว แต่งโดย วอลเตอร์ อี.เจ. ทิปส์,” (สารนิพนธ์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), น. 156-157.

10,000 ใบและร้านขายสินค้าของกองเรือนจำที่สามแยกต้องปิดตัวลงภายในระยะเวลาเพียง 3 เดือน ถึงกระนั้นตลอดทั้งปี พ.ศ. 2445 กองมหันตโทษยังคงได้กำไรจากการขายสินค้ารวมทั้งสิ้น 44,547 บาท 43 อัฐ⁷²

ในช่วงทศวรรษ 2450 รัฐได้ทุ่มงบประมาณจำนวนมากในการขยายกิจการโรงงานในคุก พระนครทั้งกองมหันตโทษและกองลหุโทษ นำไปสู่การตั้งโรงงานหาผลประโยชน์ในกองมหันตโทษ ถึง 12 กิจการ ได้แก่ (1) กองจักสานและจารอักษร (2) กองช่างไม้ทำสีน้ำมัน (3) กองเหล็กและเหล็มน (4) กองโรงบุและกลิ้งชั้น (5) กองมุกและไม้จันทร์ (6) กองปั้น (7) กองเย็บผ้า (8) กองซ่อมรถและทาสี (9) กองช่างเงินและช่างทอง (10) กองซักรีด (11) กองทำบาตร และ (12) กองโรงเลื่อยไม้และสีข้าว⁷³ อย่างไรก็ตามโครงการอันทะเยอทะยานของรัฐกลับต้องเผชิญกับปัญหาทักษะของแรงงานนักโทษ กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2455 นักโทษที่ทำงานตามโรงงานมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 1,396 คน แต่มีนักโทษที่มีฝีมือระดับนายช่างเพียง 389 คน ส่วนที่เหลือเป็นนักโทษฝึกหัดและนักโทษที่ไร้ฝีมือ⁷⁴ ถึงแม้ว่ารัฐจะฝึกฝนนักโทษให้มีทักษะในการทำงานตามโรงงานต่าง ๆ ด้วยการจ้างครูช่างมาฝึกอบรมนักโทษ ทว่าเมื่อดำเนินการได้สักระยะหนึ่งทางกองมหันตโทษกลับเลิกจ้างครูช่างเนื่องจากไม่มีงบประมาณ⁷⁵ ดังนั้นการทำงานในคุกกองมหันตโทษจึงเต็มไปด้วยแรงงานไร้ฝีมือ อันกระทบต่อคุณภาพของสินค้าและไม่สามารถจำหน่ายได้ตามเป้าหมาย จนกองมหันตโทษต้องออกประกาศลดราคาสินค้าตามหน้าหนังสือพิมพ์⁷⁶

การหาผลประโยชน์จากแรงงานนักโทษของกองมหันตโทษต้องเผชิญกับปัญหาขาดทุนจากการขายสินค้าไม่ได้และหนี้สินจากการลงทุนขยายกิจการ กล่าวคือตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2454 จนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2455 แรงงานนักโทษผลิตสินค้าคิดเป็นเงินผลประโยชน์ 129,384 บาท 21 สตางค์ แต่กลับขายสินค้าเป็นเงินได้เพียง 115,693 บาท 36 สตางค์ รวมถึงประสบปัญหาหนี้ที่ใช้เป็นทุนอีก 22,693 บาท 4 สตางค์⁷⁷ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทางผู้บริหารกอง

⁷² กระทรวงยุติธรรม, รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121, น. 7, 13.

⁷³ หจข. ร.6 น.5.3/41 การช่างต่าง ๆ ต่อไปให้จัดคนโทษที่มีโทษนาน ๆ ตั้ง 15 หรือ 20 ปี คอยหนุนฝึกหัดการช่างไว้เสมอ เพื่อวิชาที่ทำอยู่จะไม่เสื่อมทรม (25-29 มีนาคม 2455).

⁷⁴ หจข. ร.6 น.5.3/2 คำตอบกรรมการเฉพาะกองมหันตโทษ (1 ตุลาคม 2454 – 19 สิงหาคม 2455).

⁷⁵ เสาวลักษณ์ คุณประยูร, “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434-2458,” น. 149.

⁷⁶ หจข. ร.6 น.5.3/2 คำตอบกรรมการเฉพาะกองมหันตโทษ (1 ตุลาคม 2454 – 19 สิงหาคม 2455).

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

มหันตโทษได้ตระหนักว่ากิจการโรงงานของคุณที่พยายามแข่งขันกับกิจการของเอกชนไม่สามารถสร้างผลประโยชน์สำหรับเลี้ยงดูนักโทษในคุกได้อย่างเพียงพอ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากิจการหาผลประโยชน์จากแรงงานนักโทษในกองมหันตโทษไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ตามผลลัพธ์ที่รัฐบาลสยามคาดหวังไว้ และยังคงต้องพึ่งพาการอุดหนุนการสั่งซื้อสินค้าจากหน่วยงานราชการ อาทิ กระทรวงกลาโหม กระทรวงยุติธรรม กระทรวงเกษตร กรมรถไฟหลวง โรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนราชแพทยาลัย กรมสุขาภิบาล และกรมเจ้าท่า ดำเนินการจ้างนักโทษผลิตสิ่งของต่าง ๆ สำหรับใช้ในราชการตัวอย่างเช่น การตัดเย็บเครื่องแบบ การจัดทำเครื่องหมายราชการ และการทำเฟอร์นิเจอร์ของสถานที่ราชการ เป็นต้น⁷⁸

สำหรับกองลหุโทษดำเนินกิจการหาผลประโยชน์จากแรงงานนักโทษแตกต่างจากคุกกองมหันตโทษ เนื่องจากที่ตั้งของกองลหุโทษอยู่ใกล้กับศาลยุติธรรมและพระบรมมหาราชวังจึงไม่สามารถสร้างโรงงานผลิตสินค้าอย่างเป็นล่ำเป็นสันแบบกองมหันตโทษได้ ประกอบกับผู้ต้องขังในกองลหุโทษล้วนถูกคุมขังในระยะเวลาอันสั้นเนื่องจากเป็นนักโทษระหว่างพิจารณาคดีและนักโทษที่มีกำหนดโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี ดังนั้นกิจการต่าง ๆ ของกองลหุโทษจึงเป็นงานที่ไม่ต้องมีทักษะอันเกิดจากการฝึกฝนเท่าใดนัก ตัวอย่างเช่น งานเย็บเสื้อผ้า งานจักสาน งานทុปอิฐ และงานทูปหิน เป็นต้น⁷⁹

งานโรงพิมพ์ถือเป็นกิจการหาผลประโยชน์จากแรงงานนักโทษที่เชิดหน้าชูตาของกองลหุโทษอย่างยิ่ง งานโรงพิมพ์เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2440 ระยะเวลาใช้นักโทษที่มีโทษจำคุกตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไปจำนวนไม่เกินร้อยคนมาเป็นแรงงานในโรงพิมพ์ ซึ่งสิ่งพิมพ์ระยะแรกจะเน้นหนักไปทางหนังสือเกี่ยวกับกฎหมาย⁸⁰ จนกระทั่งปลายทศวรรษ 2450 กองลหุโทษได้ปรับปรุงกิจการโรงพิมพ์เพื่อสร้างรายได้ให้กับเรือนจำด้วยการรับจ้างพิมพ์หนังสือของทั้งหน่วยงานราชการและราษฎรทั่วไป มีการให้เงินรางวัลแก่แรงงานนักโทษที่ทำงานขยันขันแข็ง รวมถึงมีการขอให้กองมหันตโทษส่งนักโทษมาช่วยงานโรงพิมพ์ที่ขาดแคลนแรงงานด้วย ดังปรากฏใน พ.ศ. 2457 มีนักโทษในกิจการโรงพิมพ์กองลหุโทษรวมทั้งสิ้น 321 คน แบ่งเป็นนักโทษกองลหุโทษ 171 คนกับ

⁷⁸ หจข. ร.6 น.5.3/40 การผลประโยชน์ของช่างที่กองมหันตโทษทำได้ 10 เดือน เงินทวีขึ้นหาได้ตกต่ำไม่ และคำสั่งว่าสิ่งของและเครื่องใช้ที่จะทำให้ราชการสำหรับกรมให้ทำที่กองมหันตโทษนั้น (21-26 กุมภาพันธ์ 2455).

⁷⁹ หจข. ร.5 น.6.2/704 ผลประโยชน์นักโทษคุก (15 สิงหาคม 115 – 11 เมษายน 116).

⁸⁰ กระทรวงยุติธรรม, รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121, น. 14.

นักโทษกองมหันตโทษ 150 คน จัดสรรไปทำงานในกองเสมียนโรงพิมพ์ กองหล่ออักษรพิมพ์ กองเรียงพิมพ์ กองตีพิมพ์ และกองเย็บสมุดและเย็บหนังสือ⁸¹

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการทำงานของนักโทษตามหัวเมืองหลังการปรับปรุงการคุมขัง นักโทษนับตั้งแต่ครั้งหลังของทศวรรษ 2430 นับว่ายังห่างไกลจากความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานของนักโทษในคุกกองมหันตโทษและกองลหุโทษอย่างชัดเจน กล่าวคือ รัฐหาผลประโยชน์จากนักโทษหัวเมืองด้วยการบังคับเป็นแรงงานทำงานหนักนอกกำแพงเรือนจำ⁸² โดยเหตุผลสำคัญของการทำงานภายนอกเรือนจำเกิดมาจากสภาพเรือนจำหัวเมืองที่มีพื้นที่ขนาดเล็ก สำหรับคุมขังนักโทษจำนวนไม่มาก สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไม่มีความมั่นคงแข็งแรงและไม่ถูกสุขลักษณะ อันทำให้เรือนจำหัวเมืองเป็นเพียงสถานที่คุมขังนักโทษในเวลากลางคืน ส่วนเวลากลางวันจะจ่ายนักโทษออกทำงานภายนอกเรือนจำ ดังปรากฏในบันทึกของปีแอร์ โอร์ต (Pierre Orts) นักกฎหมายเบลเยียม ที่ได้บรรยายสภาพเรือนจำเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2440 ความว่า

...ขณะนี้มนักโทษในเรือนจำแห่งนี้อยู่ทั้งหมดทั้งสิ้น 30 คน ในพื้นที่ประมาณ 12 x 7 เมตร ครึ่งหนึ่งของนักโทษทั้งหมดกำลังทำงานในขณะที่เราไปเยี่ยมเรือนจำ ทางการใช้มนักโทษเหล่านี้ทำงานให้เจ้านายและข้าราชการ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักโทษเหล่านี้คงชีวิตอยู่ได้ เพราะหากปล่อยพวกนี้ไว้ภายในที่คุมขังอันเปรียบประดุจฝันร้ายตลอดเวลาแล้ว น่าจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่เกิน 2 เดือน⁸³

สำหรับการทำงานนอกเรือนจำของนักโทษหัวเมืองจะให้ความสำคัญกับงานโยธา อันมีส่วนสำคัญต่อการสร้างภูมิทัศน์สมัยใหม่ให้กับเมืองที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจรัฐสยามด้วย ค่าใช้จ่ายราคาถูก นับตั้งแต่การสร้างถนน การถมดิน การขุดสระน้ำ การตัดหญ้า การสร้างสะพาน และการสร้างหรือซ่อมอาคารราชการ ซึ่งจากบันทึกของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าใน พ.ศ. 2441 ได้กล่าวถึงการใช้แรงงานนักโทษทั้งการทำถนน การขุดสระ การดายหญ้า การปรับพื้นที่ดิน

⁸¹ หจข. ร.6 น.5.4/24 กองลหุโทษขออนักโทษไว้ทำการในกองลหุโทษ (22 พฤษภาคม – 24 พฤศจิกายน 2457).

⁸² Walter E. J. Tjits, *Gustave Rolin-Jaequemyns and the Making of Modern Siam* (Bangkok: White Lotus, 1996), p. 252.

⁸³ พิษณุ จันทวิวัฒน์, *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การันต์, 2555), น. 106.

และการจัดสวน ซึ่งเมื่อคำนวณต้นทุนการใช้แรงงานนักโทษที่มีเพียงค่าอาหารนักโทษ นับว่าประหยัดกว่าการจ้างแรงงานอิสระมาทำงานเหล่านี้หลายเท่า⁸⁴ นอกเหนือจากงานนอกเรือนจำ เรือนจำหัวเมืองบางแห่งยังกำหนดให้นักโทษทำงานภายในเรือนจำโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานหัตถกรรมเพื่อสร้างรายได้ให้แก่เรือนจำ ตัวอย่างเช่น นักโทษเรือนจำกรุงเก่าसानตะกัวและงานฝีมือจากไม้ไผ่จนได้กำไรสุทธิประมาณ 40-50 บาทต่อเดือนใน พ.ศ. 2439⁸⁵

เมื่อพิจารณาการจ่ายนักโทษหัวเมืองไปทำงานนอกเรือนจำ นับว่าสะท้อนการนำแรงงานนักโทษของรัฐเข้ามาทำงานให้กับทางราชการแทนที่การเกณฑ์แรงงานไพร่และทาสแบบดั้งเดิมที่กำลังเสื่อมคลาย โดยระยะแรกการจ่ายนักโทษไปทำงานนอกเรือนจำตามมณฑลต่าง ๆ เรือนจำหัวเมืองได้นำนักโทษจำนวนมากไปทำงานตามบ้านของข้าราชการเสมือนนักโทษเหล่านี้เป็นไพร่ที่ทำงานรับใช้มูลนายตามบ้าน อันกระทบต่อการงานโยธาของทางราชการที่มีจำนวนนักโทษไม่เพียงพอ ดังปรากฏจากมณฑลนครสวรรค์ใน พ.ศ. 2441 ที่ผู้คุม พะทามะรง และข้าราชการหัวเมือง ต่างนำนักโทษไปใช้งานส่วนตัวที่บ้าน จนข้าหลวงมณฑลต้องกำหนดให้จ่ายนักโทษทำงานที่บ้านข้าราชการไม่เกิน 3 คนและบ้านข้าหลวงเทศาภิบาลไม่เกิน 6 คน⁸⁶ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2442 กระทรวงมหาดไทยจึงเข้ามาจัดระเบียบการใช้แรงงานนักโทษให้เกิดประโยชน์แก่หลวงอย่างเป็นระบบ ด้วยการจัดลำดับความสำคัญการทำงานของนักโทษหัวเมือง เริ่มจากงานภายในเรือนจำหัวเมืองเป็นอันดับแรก ถัดมาเป็นงานโยธายานนอกเรือนจำ และสุดท้ายเป็นงานรับจ้างเพื่อทำกำไรให้แก่หลวง รวมถึงห้ามเจ้าพนักงานนำนักโทษไปทำงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลวงเป็นอันขาด⁸⁷

การใช้แรงงานนักโทษหัวเมืองอย่างเป็นล่ำเป็นสันปรากฏเด่นชัดในกรณีมณฑลนครชัยศรี เมื่อแรงงานนักโทษได้มีบทบาทในการหักล้างางพงเพื่อสร้างเมืองนครปฐมแห่งใหม่ขึ้น เนื่องจากสมุหนเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรีได้ย้ายที่ทำการมณฑลจากริมแม่น้ำนครชัยศรีมาตั้งบริเวณพระปฐมเจดีย์ใน พ.ศ. 2441 ดังนั้นจึงมอบหมายให้นายโพธิ์ ตำแหน่งพะทามะรง (ต่อมาเป็นพระพุทธรักษา) เป็นนายกกองสร้างเมืองนครปฐม โดยรวบรวมนักโทษจากเรือนจำในมณฑลมาเป็นแรงงานในการสร้างถนน ปรับพื้นที่พระราชวัง พระราชอุทยาน สร้างสถานที่ราชการ ที่พัก

⁸⁴ หจข. ร.5 ม.40/2 มณฑลกรุงเก่า (5 มกราคม 117 – 7 เมษายน 124).

⁸⁵ ศรีสุตา กองวิเชียร, “การแปลเรื่องคดีอาญาและการลงโทษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งโดย วอลเตอร์ อี.เจ. ทิปส์,” น. 175.

⁸⁶ หจข. ร.5 ม.48/2 มณฑลนครสวรรค์ (ร.ศ. 117).

⁸⁷ “ข้อบังคับเรือนจำสำหรับคุมขังนักโทษตามหัวเมือง ร.ศ. 118,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส, 2478), น. 168-169.

ข้าราชการ และตลาด ตลอดจนใช้แรงงานนักโทษในการปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ด้วย จนกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยรับสั่งกับข้าหลวงเทศาภิบาลว่า “ถ้าจะทำอนุสาวรีย์ในการสร้างเมืองนครปฐม ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะทำเป็นรูปนักโทษเพราะสร้างเมืองนครปฐมสำเร็จได้ด้วยแรงงานนักโทษ”⁸⁸

ภาพที่ 6 นักโทษเรือนจำนครปฐมที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพถ่ายรูปเก็บไว้ดูเล่น

ที่มา : กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2473).

แม้ว่าการนำนักโทษไปทำงานโยธานอกเรือนจำจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ ทว่าเรือนจำหัวเมืองกลับต้องประสบปัญหานักโทษหลบหนีเป็นจำนวนมาก ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่เกิดมาจากการปล่อยให้นักโทษทำงานโยธาโดยไม่มีเจ้าพนักงานควบคุมหรือให้นักโทษควบคุมกันเอง การปล่อยให้นักโทษไปทำงานในพื้นที่ห่างไกลชุมชนหรือในเวลากลางคืน รวมถึงการจ่ายนักโทษจำนวนมากออกไปทำงานโยธาค้นยากแก่การควบคุม ปัญหานักโทษหลบหนีระหว่างการทำงานนอกเรือนจำย่อมสะท้อนถึงความมุ่งหมายของการหาผลประโยชน์ของเรือนจำหัวเมืองในการใช้แรงงานนักโทษแต่เพียงฝ่ายเดียว ส่งผลให้ตั้งแต่ พ.ศ. 2455-2458 มีนักโทษตามจังหวัดต่าง ๆ (ไม่

⁸⁸ ดำรงราชานุภาพ, “พระพุทธรูปเขตรัฐราชกับงานราชทัณฑ์,” ใน กรมราชทัณฑ์, 80 ปี กรมราชทัณฑ์ : ที่ระลึกในวันเปิดทำการกรมราชทัณฑ์แห่งใหม่ (กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์, 2539), น. 146 – 148.

รวมพระนคร) หลบหนีสูงถึง 1,739 คน⁸⁹ ด้วยเหตุนี้ที่ประชุมเทศบาลใน พ.ศ. 2459 จึงกำชับให้ผู้บัญชาการเรือนจำหัวเมืองกวาดขันเรื่องการจ่ายนักโทษทำงานนอกเรือนจำให้เข้มงวดรัดกุมขึ้นตามระเบียบของเรือนจำหัวเมือง โดยไม่ให้จ่ายนักโทษไปทำงานตามที่פקข้าราชการ การทำงานแบบค้างคืน และห้ามจ่ายนักโทษที่มีกำหนดโทษสูงไปทำงาน ตลอดจนเสนอให้งดการจ่ายนักโทษออกไปทำงานโยธา 5 ประการ ได้แก่ การเกี่ยวหญ้า การรักษาสัตว์ของกลาง การหาฟืนและตัดไม้ในป่า การขนของตามสถานีรถไฟ และการทำความสะอาดถนนหนทาง เพื่อลดการหลบหนีของนักโทษ⁹⁰

นอกจากนี้ที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2459 ยังได้ร้องขอให้กระทรวงนครบาล ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับกรมราชทัณฑ์ที่มีอำนาจควบคุมดูแลเรือนจำทั่วประเทศนับตั้งแต่ พ.ศ. 2458 ออกกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้แรงงานนักโทษ เพื่อแก้ปัญหาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการจ่ายนักโทษหัวเมืองไปทำงานนอกเรือนจำ⁹¹ อันนำไปสู่การประกาศใช้ “กฎเสนาบติกระทรวงนครบาล ว่าด้วยการใช้แรงงานนักโทษ พ.ศ. 2460” ที่มีเนื้อหาสำคัญคือ การนำวิธีการตั้งโรงงานในเรือนจำแบบเดียวคุกในพระนครมาประยุกต์ใช้กับเรือนจำหัวเมือง โดยกำหนดให้ผู้บัญชาการเรือนจำต่าง ๆ จัดตั้งโรงงานสำหรับให้นักโทษทำงานหัตถกรรม หากมีนักโทษเหลือจากการทำงานในโรงงานและงานต่าง ๆ ในเรือนจำค่อยจ่ายไปทำงานโยธานอกเรือนจำ พร้อมกันนั้นยังกำหนดเงื่อนไขการจ่ายนักโทษไปทำงานโยธานอกเรือนจำอย่างละเอียด เพื่อป้องกันการหลบหนีของนักโทษ อาทิ ต้องจัดให้มีเจ้าพนักงานควบคุมนักโทษเสมอ มีการกำหนดอัตราผู้ควบคุม 1 คนต่อนักโทษที่ทำงานโยธา 5 คน มีการห้ามไม่ให้ญาติหรือพวกพ้องของนักโทษมอมสิ่งของหรือพูดคุยกับนักโทษในช่วงเวลาทำงานเป็นอันขาด⁹²

อย่างไรก็ตามหลังการประกาศใช้กฎเสนาบติข้างต้น ในทางปฏิบัติการโรงงานในเรือนจำหัวเมืองกลับดำเนินงานขนาดเล็ก เนื่องจากเรือนจำหัวเมืองได้รับการจัดสรรงบประมาณเงินทุนผลประโยชน์สำหรับดำเนินกิจการจำนวนน้อยมาก รวมถึงไม่มีเงินในการจ้างครูช่างมาฝึกอบรมทักษะของนักโทษ ดังนั้นกิจการโรงงานของเรือนจำหัวเมืองเกือบทั้งหมดจึงเป็นงาน

⁸⁹ “หัวข้อประชุมเทศบาล พ.ศ. 2459 แผนกรมราชทัณฑ์, น. 5-9,” ใน หจข. ๖.6 น.19/16 รายงานประชุมเทศบาล พ.ศ. 2459 (10-15 มกราคม 2459).

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 11.

⁹¹ หจข. ๖.6 น.5.1/32 กฎเสนาบติว่าด้วยการใช้แรงงานนักโทษ (30 สิงหาคม – 29 พฤศจิกายน 2460).

⁹² “กฎเสนาบติกระทรวงนครบาล ว่าด้วยการใช้แรงงานนักโทษ พ.ศ. 2460,” ใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477), น. 379-384

หัตถกรรมพื้นฐานที่ผลิตคล้าย ๆ กัน เช่น งานจักสาน งานเลื่อยไม้ และงานทำสิ่งของจากไม้ ดังนั้นงานหลักของเรือนจำหัวเมืองยังคงเป็นการจ่ายนักโทษไปทำงานโยธานอกเรือนจำเช่นเดิมและมีได้ดำเนินการอย่างเคร่งครัดตามข้อกำหนดแต่อย่างใด ดังปรากฏจากรายงานการตรวจการเรือนจำจังหวัดเชียงใหม่ของพระบริหารทัณฑินิ ผู้ตรวจการเรือนจำ เมื่อ พ.ศ. 2473 ได้ระบุว่าเรือนจำเชียงใหม่มีการจ่ายนักโทษไปทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามสถานที่ราชการและบ้านพักข้าราชการหลายแห่งโดยมิได้ก่อประโยชน์อย่างคุ้มค่ากับทางราชการ⁹³ โดยสถานการณ์การใช้แรงงานนักโทษอย่างล่องลอยของเรือนจำต่าง ๆ จะสิ้นสุดลงหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เมื่อรัฐบาลระบอบใหม่ได้ปรับปรุงงานการทำงานของนักโทษในเรือนจำต่าง ๆ ให้ทำการผลิตเพื่อสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับรัฐ รวมถึงเป็นกลไกหนึ่งในการฝึกหัดอาชีพให้แก่ักโทษเพื่อปรับปรุงฟื้นฟูนักโทษให้กลายเป็นพลเมืองดี ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4 และบทที่ 5

3.2 การคุมขังนักโทษต่างประเทศ : สภาวะกึ่งอาณานิคมในงานราชทัณฑ์สยาม

จากกรณีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอันทำให้มหาอำนาจตะวันตกมีอำนาจในการพิจารณาคดีความพลเมืองและคนในบังคับของตนบนแผ่นดินสยามผ่านศาลกงสุล โดยชาวต่างชาติที่ต้องคำพิพากษาจำคุกของศาลกงสุลจะมีสถานะเป็น “นักโทษต่างประเทศ” (Foreign prisoners) ซึ่งจากหลักฐานที่หลงเหลือพบว่า ในช่วงแรกนักโทษต่างประเทศส่วนใหญ่ถูกคุมขังกระจัดกระจายตามตะรางกงสุลของชาติตนเอง แต่ในบางกรณีกงสุลบางแห่งที่ไม่มีสถานที่คุมขังจะมีการนำนักโทษต่างประเทศมาฝากขังที่คุกหรือตะรางของกรมพระนครบาล ตัวอย่างเช่น กงสุลอเมริกาฝากขังรูบีกียินคนในบังคับที่ตะรางศาลโปริสภาเมื่อ พ.ศ. 2433⁹⁴ หรือกงสุลฮอลันดาส่งตัวจีนฮี้เมียนคนในบังคับที่คุกใหม่ของสยามกำหนดโทษ 2 ปีระหว่าง พ.ศ. 2433-2435⁹⁵ ทั้งสองกรณีทางกงสุลต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับซื้ออาหารเลี้ยงนักโทษในบังคับของตน อันทำให้รัฐบาลสยามต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการควบคุมนักโทษต่างประเทศที่ถูกลงโทษจากคำพิพากษาของศาลกงสุลและคนเหล่านี้ยังคงได้รับความคุ้มครองจากกงสุล โดยรัฐบาลสยามมิได้มีอำนาจสมบูรณ์เหนือักโทษเหล่านี้ อย่างไรก็ตามการควบคุมนักโทษต่างประเทศกลับมิได้สร้างปัญหาหรือความ

⁹³ หจข. มท.4.7/15 เรื่องรายงานตรวจการเรือนจำจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2473-2475).

⁹⁴ หจข. ร.5 น.43.1/10 คอเรสปอนเดนซ์ว่าด้วย ราชทูตอเมริกาส่งตัวรูบีกียินมาขังตรางยังศาลโปริสภา (30 เมษายน – 30 พฤษภาคม 109).

⁹⁵ หจข. ร.5 น.52.11/3 คอเรสปอนเดนซ์เรื่องกงสุลฮอลันดาส่งตัวจีนฮี้เมียนทำความผิดมาฝากจำไว้ณฝ่ายคุกสยาม (26 มิถุนายน 109 – 25 มิถุนายน 111).

กังวลให้แก่วัฒนธรรมาภรณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2430 จนถึงปลายทศวรรษ 2440 เนื่องจากจำนวนนักโทษต่างประเทศที่ถูกควบคุมตัวในคุกสยามมีจำนวนน้อยมาก ซึ่งสถานการณ์นี้จะเปลี่ยนไปหลังจากเข้าสู่ทศวรรษ 2450 เมื่อรัฐบาลสยามได้รับโอนนักโทษต่างประเทศทั้งหมดจากกระทรวงกลาโหมและตามมาด้วยชาติตะวันตกอื่น ๆ มาอยู่ภายใต้อำนาจของคุกสยาม

3.2.1 กำเนิดคุกต่างประเทศในสยาม

คุกต่างประเทศ (International Gaol) เป็นสถานที่คุมขังนักโทษต่างประเทศ ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือภายในเรือนจำกองมหันตโทษหรือสวนรมณีนาถในปัจจุบัน โดยประวัติของคุกต่างประเทศค่อนข้างคลุมเครือเนื่องจากเอกสารของกระทรวงมหาดไทยเรื่อง “คนต่างประเทศต้องคุมขัง” ที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2472 ได้กล่าวถึงประวัติคุกต่างประเทศว่า คุกแห่งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานราชการในการสร้าง แต่คาดว่าน่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับเรือนจำกองมหันตโทษเมื่อ พ.ศ. 2433 ในสมัยพระอภัยมณีพลภักดิ์ เป็นผู้ควบคุมดูแลกองมหันตโทษ โดยสาเหตุของการสร้างคุกต่างประเทศนั้นไม่มีผู้ใดทราบแน่นอน ข้อมูลข้างต้นขัดแย้งกับ “คำบรรยายการแผนการขังนักโทษกองมหันตโทษและกองลูกโทษ” ซึ่งเผยแพร่ใน พ.ศ. 2478 ได้กล่าวถึงคุกต่างประเทศว่าสร้างขึ้นในสมัยพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ กฤดากร เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมระหว่างปี พ.ศ. 2453-2455 มีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นที่ขังนักโทษในบังคับต่างประเทศมิให้ปะปนกับนักโทษในคุกไทย⁹⁶

อย่างไรก็ตามจากการค้นพบเอกสารกระทรวงยุติธรรมในช่วง พ.ศ. 2451 ทำให้ที่มาของคุกต่างประเทศในประเทศไทยมีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยกำเนิดคุกต่างประเทศนั้นเป็นโครงการที่อยู่นอกขอบเขตการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ของรัฐบาลสยาม แต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างสยามกับอังกฤษใน พ.ศ. 2451 สาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้คือ สยามตกลงยกดินแดนรัฐมลายูทางตอนใต้ให้แก่ฝ่ายอังกฤษ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการผ่อนผันสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของอังกฤษ โดยขอให้นำคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษจากศาลกงสุลอังกฤษมาขึ้นศาลต่างประเทศสำหรับตัดสินคดีความคนในบังคับทั้งคดีแพ่งและอาญา ซึ่งการพิจารณาตัดสินคดีของศาลต่างประเทศนั้นจะมีตัวแทนผู้พิพากษาไทยและชาวยุโรปในคณะผู้

⁹⁶ หจข. มท.4/23 เรื่องคนต่างประเทศต้องคุมขัง (พ.ศ. 2472); “ดำเนินการเรือนจำกรุงเทพ เรื่องบรรยายการแผนการขังนักโทษกองมหันตโทษและกองลูกโทษ,” ใน เสถียร วิชัยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4 ภาค 3 (พระนคร: เดลิแมส, 2478), น. 100.

พิพากษา⁹⁷ หลังการทำสัญญาที่กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้มีหนังสือไปถึงเซอร์ราล์ฟ พาเกท (Sir Ralph Paget) อัครราชทูตอังกฤษ ลงวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 ว่าสยามมีความประสงค์จะคุมขังนักโทษชาวยุโรปในลักษณะเดียวกับการคุมขังนักโทษในพม่าและสเตอร์ตส์เซตเทิลเมนต์⁹⁸ โดยข้อเสนอนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแรงผลักดันจากความไม่พอใจในสนธิสัญญา พ.ศ. 2451 ของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากฝ่ายสยามเสื่อมเสียเกียรติยศอย่างสูงจากการสูญเสียดินแดนมลายูให้แก่อังกฤษและยินยอมให้อังกฤษสามารถขยายอำนาจของศาลต่างประเทศในการชำระความคนในบังคับทั่วประเทศสยาม⁹⁹ ดังนั้นฝ่ายสยามจึงต่อรองกับฝ่ายอังกฤษในการโอนนักโทษต่างชาติที่ถูกคุมขังในตะรางศาลกงสุลอังกฤษมาอยู่ภายใต้อำนาจการลงทัณฑ์ของรัฐบาลสยาม โดยรัฐบาลสยามให้การรับรองว่าจะจัดตั้งคุกต่างประเทศสำหรับควบคุมนักโทษต่างชาติเป็นการเฉพาะ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลสยามจึงตั้งแผนกต่างประเทศในเรือนจำกองมหันตโทษสำหรับคุมขังนักโทษต่างชาติให้แยกขาดออกจากนักโทษไทยนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2450

สำหรับเหตุผลในการแยกการคุมขังนักโทษต่างประเทศออกจากนักโทษไทยนั้น กระทรวงการต่างประเทศได้ชี้แจงในภายหลังว่า การตั้งคุกต่างประเทศมีจุดมุ่งหมายเพื่ออำนวยความสะดวกของฝ่ายไทยให้แก่กงสุลชาติต่าง ๆ ในการเข้าตรวจเยี่ยมนักโทษของพวกเขา เนื่องจาก “ถ้าจะให้กงสุลไปตรวจไปดูคนในคุกที่รวมกันแล้ว จะต้องดูคนมากทั่วไปถึงคนไทย ซึ่งไม่น่าจะให้ไปดูเลย”¹⁰⁰ อย่างไรก็ตามเหตุผลแท้จริงนั้นเกี่ยวข้องกับสภาวะกึ่งอาณานิคมของสยาม ที่ผู้ปกครองอยู่ภายใต้การกดขี่ของมหาอำนาจตะวันตกและชาวต่างชาติได้รับความคุ้มครองจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้ผู้ปกครองสยามใช้วิธีการควบคุมนักโทษต่างชาติเช่นเดียวกับประเทศกึ่ง

⁹⁷ รัตนพร เศรษฐกุล, “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480),” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), น. 191-192; ศิวศิลป์ จุ้ยเจริญ, “คนเอเชียในบังคับของชาติตะวันตกกับการสร้างความเป็นพลเมืองของสยามสมัยใหม่ พ.ศ. 2416-2456,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), น. 24.

⁹⁸ “หนังสือพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ แจ้งความมายังมิสเตอร์ราล์ฟ แพชยิด อัครราชทูตแลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ ลงวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ.127,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 (18 กรกฎาคม 128), น. 716-717.

⁹⁹ รัตนพร เศรษฐกุล, “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480),” น. 195.

¹⁰⁰ “ที่ 128/1955 ลงวันที่ 23 กันยายน 2459” ใน หจข. มท.4/23 เรื่องคนต่างประเทศต้องคุมขัง (พ.ศ. 2472).

อาณานิคมในทวีปเอเชียนับตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 ดังกรณีของ รัฐบาลจีนได้สร้างสถานที่คุมขังเฉพาะสำหรับนักโทษในบังคับรัสเซีย รวมถึงให้สิทธิพิเศษแก่นักโทษเหล่านี้ อาทิ อนุญาตให้ปรุงอาหารรับประทานเองได้ มีห้องประกอบพิธีของศาสนาคริสต์ นิกายออร์ทอดอกซ์ มีช่างตัดผมทุกสัปดาห์ อย่างไรก็ตามนักโทษเหล่านี้ยังต้องทำงานในคุกร่วมกับนักโทษจีน¹⁰¹ ซึ่งแตกต่างจากกรณีของนักโทษต่างประเทศในดินแดนสยามที่ได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องถูกบังคับให้ทำงานในคุก

คุกต่างประเทศเริ่มก่อสร้างในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2452 โดยอาศัยงบประมาณจากรัฐบาลสยามเพียงฝ่ายเดียว และระหว่างการก่อสร้างคุกต่างประเทศทางกงสุลอังกฤษได้ยินยอมให้รัฐบาลสยามใช้ตะรางกงสุลอังกฤษเป็นสถานที่คุมขังนักโทษในบังคับอังกฤษโดยไม่คิดค่าเช่า แต่ขอให้รัฐบาลสยามจ่ายค่าซ่อมแซมห้องขังและตะรางกงสุลอังกฤษ ค่าแพทย์สำหรับตรวจโรค นักโทษ ค่าไฟฟ้า รวมถึงช่วยออกค่าใช้จ่ายสิ่งของสำหรับนักโทษร่วมกับกงสุลอังกฤษ อาทิ น้ำมันก๊าด ยารักษาโรค เครื่องแต่งกายนักโทษ ฟืน ปูนขาว และสบู่¹⁰² ต่อมาเมื่ออาคารคุกต่างประเทศสร้างแล้วเสร็จ รัฐบาลสยามได้ย้ายนักโทษต่างประเทศจากตะรางกงสุลอังกฤษมาคุมขังในคุกต่างประเทศราวกลางปี พ.ศ. 2453 โดยมีนักโทษต่างประเทศชุดแรกทั้งสิ้น 16 คน ทั้งหมดล้วนเป็นนักโทษในบังคับอังกฤษ¹⁰³ นอกจากนี้รัฐบาลสยามยังอำนวยความสะดวกให้กับกงสุลประเทศต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ยกเลิกศาลกงสุลและไม่มีตะรางกงสุลสามารถนำตัวนักโทษต่างประเทศมาฝากขังไว้ในคุกต่างประเทศได้¹⁰⁴

จากบันทึกความทรงจำของคณะร.ศ. 130 ผู้เคยถูกคุมขังในคุกต่างประเทศได้บรรยายที่ตั้งและอาณาบริเวณของคุกต่างประเทศว่าอยู่ติดบ้านพักเจ้ากรมกองมหันตโทษ โดยประตูคุกต่างประเทศหันหน้าออกไปหน้าถนนมหาชัยเช่นเดียวกันกับบ้านพักเจ้ากรม ระหว่างกำแพงกับตึก

¹⁰¹ Frank Dikötter, *Crime, Punishment and the Prison in Modern China* (New York: Columbia University Press, 2002), pp. 72-74.

¹⁰² หจข. ยธ.6/3 มร.ปิล อรรถราชทูตอังกฤษ ขอให้ตั้งศาลต่างประเทศที่นครลำปาง (สัญญาอังกฤษตั้งศาลต่างประเทศ นครลำปาง คุกต่างประเทศ กรุงเทพฯ เรื่องตั้งที่ปรึกษาอังกฤษในศาลอุธรณ์กรุงเทพฯ) (7 ธันวาคม 2452 – 6 ตุลาคม 2453).

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁴ เสถียร วิชยลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4 ภาค 3, น. 491; หจข. ยธ.6/3 มร.ปิล อรรถราชทูตอังกฤษ ขอให้ตั้งศาลต่างประเทศที่นครลำปาง (สัญญาอังกฤษตั้งศาลต่างประเทศ นครลำปาง คุกต่างประเทศ กรุงเทพฯ เรื่องตั้งที่ปรึกษาอังกฤษในศาลอุธรณ์กรุงเทพฯ) (7 ธันวาคม 2452 – 6 ตุลาคม 2453).

คุกต่างประเทศด้านเหนือมีสนามหญ้ากว้างประมาณ 4 เมตร ยาวไปตามกำแพงติดกับถนนรอบตึก ด้านหน้าคุกต่างประเทศใกล้กับประตูคุกมีบ่อน้ำสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 4 เมตร นอกจากนี้ด้านหลังคุกต่างประเทศยังมีห้องน้ำ ห้องส้วม ห้องครัว และโรงเลี้ยงอาหาร แต่ไม่มีโรงงานเนื่องจากการทำงานจะใช้โรงเลี้ยงอาหารเป็นโรงงานชั่วคราว¹⁰⁵

ภาพที่ 7 อาคารห้องขังนักโทษต่างประเทศ

อาคารห้องขังนักโทษต่างประเทศได้ถูกปรับปรุงให้เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ระหว่างประเทศด้านกระบวนการยุติธรรมนับตั้งแต่ พ.ศ. 2558 ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2565) ยังไม่แล้วเสร็จ (ที่มาภาพ : ผู้วิจัย)

สำหรับอาคารที่เป็นสัญลักษณ์ของคุกต่างประเทศคือ อาคารห้องขังนักโทษต่างประเทศซึ่งนักโทษกบฏ ร.ศ. 130 ได้กล่าวว่าสร้างตามแบบเรือนจำในอเมริกา¹⁰⁶ ที่ทันสมัยกว่าคุกไทยที่

¹⁰⁵ เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130, น. 164.

¹⁰⁶ แบบเรือนจำอเมริกาตามทัศนะของนักโทษกบฏ ร.ศ. 130 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าหมายถึงลักษณะเรือนจำ ซึ่งมีลักษณะเป็นการขังเดี่ยว (Single Cell) โดยให้ผู้ต้องขังอยู่ในห้องขัง 1 คนต่อ 1 ห้อง เพื่อให้ผู้ต้องขังสงบสติอารมณ์และสำนึกในความผิดที่กระทำไป โดยเรือนจำลักษณะนี้แบ่งเป็นระบบ Pennsylvania ซึ่งเป็นการขังเดี่ยวอย่างสมบูรณ์โดยมิให้นักโทษพบปะและทำร่วมกันร่วมกัน กับระบบ Auburn ซึ่งยังเป็นการขังเดี่ยวในเวลากลางคืน แต่ให้นักโทษทำงานร่วมกันในเวลากลางวัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาคุกต่างประเทศถือว่าได้รับอิทธิพลเรือนจำระบบ Auburn ที่มีลักษณะเป็นตึกขังให้นักโทษนอนได้ห้องละคน ยกเว้นห้องที่ติดกับมุขหน้าของตึกที่นอนได้ห้องละ 2 คน โดยนักโทษในคุกต่างประเทศสามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างผ่อนคลายและเป็นอิสระ อาทิ การรับประทานอาหารหรือการทำงาน แตกต่างจากเรือนจำระบบ Auburn ที่บังคับให้นักโทษอยู่ภายใต้ความเฝ้าระวังเมื่อมีการรวมกลุ่มกัน ที่มา: สกลวรรณการ วรวรรณ, หม่อมเจ้า, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.สกลวรรณการ วรวรรณ (พระนคร: โรงพิมพ์เกษณปกรณ์, 2497), น. 301-306.

สร้างตามแบบเรือนจำในสิงคโปร์ โดยเขาเปรียบเทียบคุกต่างประเทศว่าเสมือน “เรือเดินสมุทร” ที่นักโทษแต่ละคนถูกจัดให้อยู่ในห้องซังหรือ “เคบิน” ห้องละคน¹⁰⁷ โดยอาคารนี้เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าว่างขนานไปกับกำแพงเรือนจำกองมหันตโทษด้านเหนือ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น มีทางเข้าออกเพียงด้านเดียวทางทิศตะวันออก ผนังชั้นนอกของอาคารทำเป็นช่องขนาดใหญ่ ติดลูกกรงเหล็กทุกช่อง ด้านในอาคารประกอบด้วยห้องซังจำนวนมากแบ่งเป็นฝั่งทิศเหนือและฝั่งทิศใต้ แต่ละฝั่งซอยเป็นห้องเล็ก ๆ สำหรับซังนักโทษหนึ่งคนต่อหนึ่งห้อง มีระเบียบด้านหน้าห้องซังยาวตลอดและมีประตูลูกกรงเหล็กกันเป็นบางช่วง ภายในห้องซังมีเตียงไม้ติดผนังพับได้นอกจากนี้อาคารแห่งนี้ยังมีช่องระบายอากาศอันทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกและถูกสุขลักษณะ

หากพิจารณาการออกแบบอาคารห้องซังนักโทษต่างประเทศ ย่อมสะท้อนอิทธิพลของระบบคุกอเมริกาภายใต้แนวคิด “สถานดัดสันดาน” (penitentiary) ที่ให้ความสำคัญกับห้องซังในฐานะสถานที่สำนึกบาป เพื่อให้นักโทษคิดทบทวนถึงความเลื่อมใสธรรม การทำบาป การให้อภัย การสวดอธิษฐาน และการไถ่บาป¹⁰⁸ ซึ่งนักปฏิรูปคุกในอเมริกาและยุโรปที่สนับสนุนระบบนี้เชื่อว่านักโทษจะเปลี่ยนเป็นคนดีมีศีลธรรมก็ต่อเมื่อถูกโดดเดี่ยวอย่างสมบูรณ์เพื่อให้นักโทษสำนึกผิดและทบทวนตัวเอง อันเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลมากต่อการควบคุมนักโทษในอเมริกาและยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐสยามนำต้นแบบคุกอเมริกามาใช้ในการออกแบบสถานที่ควบคุมนักโทษต่างประเทศ กลับมิได้นำแนวคิดการควบคุมนักโทษแบบโดดเดี่ยวมาใช้ตามต้นแบบ แต่กลับดำเนินการควบคุมนักโทษต่างประเทศในลักษณะคล้ายคลึงกับระบบคุกอาณานิคมที่ปฏิบัติต่อนักโทษที่เป็นชาวตะวันตกอย่างมีอภิสิทธิ์เหนือกว่าคนในบังคับ

3.2.2 การจัดการคุกต่างประเทศของรัฐบาลสยาม

เมื่อรัฐบาลสยามได้ทำข้อตกลงกับมหาอำนาจในการควบคุมนักโทษต่างประเทศ กระทรวงยุติธรรมอันเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการควบคุมนักโทษขณะนั้นได้จัดตั้ง “แผนกต่างประเทศ” หรือเรียกทั่วไปว่า “คุกต่างประเทศ” ในเรือนจำกองมหันตโทษที่มีผู้บังคับบัญชาสูงสุดคือ เจ้ากรมกองมหันตโทษ โดยเจ้าพนักงานในคุกต่างประเทศประกอบด้วยผู้คุมใหญ่ 1 คน เป็นหัวหน้าแผนกต่างประเทศ นายตรวจ 1 คน มีหน้าที่กำกับการทำงานของพะทำมะรงพะทำมะรง 3 คน มีหน้าที่ควบคุมผู้คุม และผู้คุม 6 คน มีหน้าที่ควบคุมนักโทษ ซึ่งการรักษาความ

¹⁰⁷ เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130, น. 163.

¹⁰⁸ Frank Dikötter, Crime, Punishment and the Prison in Modern China, p. 6.

ส่งบริวารน้อยในคุกต่างประเทศแบ่งออกเป็น 3 ผลัดอยู่เวรยาม 6 ชั่วโมงหมุนเวียนกันไป ผลัดหนึ่งประกอบด้วยพระท้าวะรง 1 คนและผู้คุม 2 คน¹⁰⁹

การดำเนินงานระยะแรกของคุกต่างประเทศระหว่างปี พ.ศ. 2452 – 2454 ถูกขับเคลื่อนโดยเจ้าพนักงานชาวต่างชาติที่เคยควบคุมนักโทษต่างประเทศในตะรางศาลกงสุลอังกฤษ รวมถึงเคยมีประสบการณ์ในการควบคุมนักโทษจากคุกอาณานิคม ได้แก่ มิสเตอร์มัลโคลม บริกซ์ (Malcolm Briggs) หัวหน้าแผนกคุกต่างประเทศชาวอังกฤษ ค่าจ้าง 200 บาทต่อเดือน นายเจ อะบราแฮม (J. Abraham) นายตรวจแขก ค่าจ้าง 100 บาทต่อเดือน และนายเกซาร์ สิงห์ (Kesar Singh) ผู้คุมแขก ค่าจ้าง 30 บาทต่อเดือน โดยรัฐบาลสยามต้องจ้างเจ้าพนักงานเหล่านี้มาควบคุมนักโทษต่างประเทศรวมถึงจัดหาที่พักให้กับเจ้าพนักงานเหล่านี้ตามเงื่อนไขการโอนนักโทษในบังคับอังกฤษมาอยู่ใต้อำนาจรัฐสยาม¹¹⁰

สำหรับการควบคุมนักโทษในคุกต่างประเทศนั้น ในทางหลักการกระทรวงยุติธรรมได้อาศัยระเบียบข้อบังคับของเรือนจำกองมหันตโทษในการควบคุมนักโทษต่างประเทศเช่นเดียวกับนักโทษไทย รวมถึงปรับปรุงระเบียบข้อบังคับนักโทษเพื่อให้เหมาะสมกับการรวมนักโทษหลากหลายชาติมาคุมขังในคุกต่างประเทศเพียงแห่งเดียว ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมจึงแบ่งนักโทษต่างประเทศออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักโทษต่างประเทศที่ศาลกงสุลหรือศาลต่างประเทศมีคำพิพากษาแล้ว นักโทษกลุ่มนี้มีกำหนดโทษตั้งแต่จำคุก 1 ปีไปจนถึงประหารชีวิต ซึ่งแตกต่างจากนักโทษไทยที่มีการแบ่งนักโทษตามความผิดมหันตโทษและลหุโทษพร้อมกับแยกคุมขังมิให้ปะปนกัน ส่วนอีกกลุ่มเป็นนักโทษต่างประเทศที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดีหรือศาลกงสุลฝากขัง โดยกระทรวงยุติธรรมได้ออกระเบียบให้คนในบังคับต่างชาติที่เป็นจำเลย หากศาลได้ส่งตัวมาฝากขังในเรือนจำให้นำตัวจำเลยมาขังไว้ที่คุกต่างประเทศทันทีเมื่อพิสูจน์ได้ว่าจำเลยเป็นคนในบังคับต่างชาติ¹¹¹ ความแตกต่างระหว่างนักโทษกลุ่มแรกกับกลุ่มที่สองสามารถจำแนกได้จากเครื่องแต่งกายของนักโทษ เนื่องจากเครื่องแต่งกายนักโทษกลุ่มแรกจะมีเครื่องหมายภาษาอังกฤษใจความว่า

¹⁰⁹ หจข. ร.6 น.5.5/13 วิกเตอร์แมกกลินคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งต้องรับโทษอยู่ในคุกต่างประเทศ กล่าวโทษเจ้าพนักงานคุก (18 เมษายน 2456-17 พฤษภาคม 2458).

¹¹⁰ หจข. ยธ.6/3 มร.ปิล อรรถราชทูตอังกฤษ ขอให้ตั้งศาลต่างประเทศที่นครลำปาง (สัญญาอังกฤษตั้งศาลต่างประเทศ นครลำปาง คุกต่างประเทศ กรุงเทพฯ เรื่องตั้งที่ปรึกษาอังกฤษในศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ) (7 ธันวาคม 2452 – 6 ตุลาคม 2453).

¹¹¹ หจข. ร.6น.5.5/2 คนในบังคับอังกฤษ 3 คน ที่ต้องย้ายไปอยู่คุกต่างประเทศ ร้องว่าเจ้าพนักงานคุกบังคับให้แต่งตัวเหมือนนักโทษ แลใช้ทำการงานด้วยนั้น ขอให้ไต่สวน (24 ธันวาคม 2453 – 12 มิถุนายน 2457).

“นักโทษศาลต่างประเทศ” ส่วนนักโทษกลุ่มที่สองไม่มีเครื่องหมายอย่างหนึ่งอย่างใดของคุณต่างประเทศ¹¹²

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ รัฐสยามกลับมีการจัดจำแนกนักโทษต่างประเทศออกเป็นกลุ่มย่อยตามสถานะพลเมืองของนักโทษชาวต่างประเทศคล้ายคลึงกับระบบการจัดจำแนกนักโทษแบบอาณานิคม รวมถึงมีการกำหนดอัตราเบี้ยเลี้ยงลดหลั่นตามสถานะของพลเมือง ได้แก่ (1) คนต่างประเทศแท้ที่เป็นพลเมืองของประเทศที่มีสัญญาทางพระราชไมตรี ได้เบี้ยเลี้ยงวันละไม่เกิน 1 บาท 50 สตางค์ (2) คนครึ่งชาติที่บิดาเป็นคนต่างประเทศแต่มารดาไม่ใช่ คนกลุ่มนี้ได้รับสิทธิเสมือนเป็นคนต่างประเทศแท้ แต่ได้เบี้ยเลี้ยงวันละไม่เกิน 1 บาท และ (3) คนในบังคับ ซึ่งเป็นพลเมืองในดินแดนอาณานิคมที่ขึ้นต่อประเทศที่มีสัญญาทางพระราชไมตรี ได้เบี้ยเลี้ยงวันละไม่เกิน 50 สตางค์¹¹³ ซึ่งการจำแนกประเภทนักโทษตามสถานะพลเมืองข้างต้นนี้เป็นธรรมเนียมที่กงสุลประเทศต่าง ๆ บังคับใช้กับนักโทษของตนที่นำมาฝากขังไว้ในคุกไทย ดังนั้นเมื่อรัฐบาลสยามรวมการคุมขังนักโทษต่างประเทศมาอยู่ภายใต้กฎระเบียบของคุกไทยก็ยังคงรักษารธรรมเนียมดังกล่าวไว้ โดยรัฐบาลสยามให้เหตุผลการแบ่งแยกประเภทนักโทษต่างประเทศเป็นกลุ่มย่อยและการจัดสรรเบี้ยเลี้ยงที่ต่างกันั้น “เกิดจากความเมตตาปราณีของรัฐบาลสยามโดยแท้ที่ยินดีจ่ายอัตราค่าเบี้ยเลี้ยงให้ควรแก่สภาพความเป็นอยู่ของบุคคล” โดยคำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เนื่องจากนักโทษเหล่านี้โดยเฉพาะแขกฮินดูและมุสลิมต่างมีข้อปฏิบัติทางศาสนาในการรับประทานอาหารที่แตกต่างจากนักโทษไทยอย่างสิ้นเชิง

สำหรับระเบียบในการคุมขังนักโทษต่างประเทศ ในแผนกคุกต่างประเทศที่พระนครจะแยกขังนักโทษต่างประเทศแท้กับครึ่งชาติออกจากนักโทษในบังคับอย่างเด็ดขาดไม่ให้ปะปนกัน อย่างไรก็ตามการคุมขังนักโทษต่างประเทศตามหัวเมืองกลับไม่มีแบบแผนชัดเจน เนื่องจากนักโทษต่างประเทศในคุกหัวเมืองมีจำนวนน้อยมาก โดยนักโทษระหว่างพิจารณาคดีจะถูกแยกขังมิให้ปะปนกับนักโทษไทย แต่เมื่อศาลต่างประเทศหัวเมืองมีคำพิพากษาแล้ว นักโทษเหล่านี้จะส่งมาคุมขังที่คุกต่างประเทศในพระนคร ในเรื่องการพันธนาการและการทำงานของนักโทษต่างประเทศนั้น นักโทษต่างประเทศแท้และครึ่งชาติจะไม่ถูกใส่ตรวนและไม่ได้ถูกบังคับใช้ทำงานหนัก ขณะที่นักโทษในบังคับจะถูกใส่ตรวนและถูกบังคับใช้ทำงานหนักเช่นเดียวกับนักโทษไทย

¹¹² เรื่องเดียวกัน.

¹¹³ หจข. มท.4/23 เรื่องคนต่างประเทศต้องคุมขัง (พ.ศ. 2472).

ส่วนการอบรมศีลธรรมนั้นจะไม่บังคับให้นักโทษต่างประเทศฟังเทศนาหรือทำบุญอย่างเด็ดขาด เนื่องจากนักโทษเหล่านี้มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม

คุกต่างประเทศภายใต้การบริหารจัดการของรัฐบาลสยามได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ในปี พ.ศ. 2454 เมื่อรัฐบาลสยามตัดสินใจนำนักโทษกบฏคณะ ร.ศ. 130 มาคุมขังในคุกต่างประเทศเพื่อป้องกันมิให้นักโทษกลุ่มนี้ยุยงปลุกปั่นนักโทษทั่วไปในกองมหันตโทษต่อด้านรัฐบาล ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมสมัยพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ กฤดากร เป็นเสนาบดี จึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงระบบคุกต่างประเทศใหม่ โดยเปลี่ยนเจ้าพนักงานคุกต่างประเทศจากชาวต่างชาติมาเป็นคนไทยทั้งหมดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2454 เริ่มจากการเลิกจ้างมิสเตอร์บริกซ์ หัวหน้าแผนกคุกต่างประเทศในปี พ.ศ. 2454 ทั้ง ๆ ที่กงสุลอังกฤษทักท้วงและแต่งตั้งให้ขุนยี่สารบุรี เจ้าพนักงานกองตระเวนชั้นสารวัตรใหญ่ มาดำรงตำแหน่งแทน¹¹⁴ ต่อมารัฐบาลสยามได้อนุมัติการลาออกของนายอะบาราแฮมในปี พ.ศ. 2455 เนื่องจากทำงานบกพร่องต่อหน้าที่¹¹⁵ และแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไทยมาเป็นนายตรวจแทน โดยกระทรวงนครบาลได้ส่งตัวนายบุญช่วย ล่ำมะฝรั่งประจำกระทรวงนครบาล มาดำรงตำแหน่งนายตรวจ¹¹⁶ เพื่อเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างเจ้าพนักงานชาวไทยกับนักโทษต่างประเทศ รวมถึงเป็นผู้ช่วยผู้คุมใหญ่ในคุกต่างประเทศ

การส่งเจ้าพนักงานชาวไทยมาทำงานในคุกต่างประเทศนี้สร้างความตึงเครียดระหว่างนักโทษต่างประเทศกับเจ้าพนักงานอย่างเด่นชัด ดังสะท้อนจากนักโทษต่างประเทศหลายคนได้เขียนเรื่องราวกล่าวโทษเจ้าหน้าที่ไทยไปยังกงสุลของชาติตน จนกงสุลอังกฤษทำหนังสือมายังกองมหันตโทษเพื่อขอให้ตรวจสอบข้อเท็จจริง ตัวอย่างเช่นหนังสือร้องเรียนของวิกเตอร์แมคกลิน นักโทษในบังคับอังกฤษ เมื่อเดือนเมษายน 2456 ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงนายคุกจากชาวยุโรปเป็นชาวสยามว่าส่งผลให้วิธีการปกครองของคุกต่างประเทศสยามไม่มีความยุติธรรม อาทิ การยอมให้นักโทษสูบบุหรี่ซึ่งเป็นสิ่งต้องห้ามตามข้อบังคับเรือนจำ การเปลี่ยนแปลงระเบียบการเยี่ยมนักโทษโดยยินยอมให้เยี่ยมนักโทษมากกว่าสัปดาห์ละครั้งและให้นำสิ่งของหรืออาหารจากคนเยี่ยมเข้ามาในคุกต่างประเทศได้ อันทำให้คุกต่างประเทศมีลักษณะไม่แตกต่างจากคุกสยาม

¹¹⁴ หจข. ๖.6 น.5.2/8 ให้ขุนยี่สารบุรีสารวัตรแขวง เข้ารับราชการในหน้าที่ผู้คุมใหญ่ในกองมหันตโทษ (26 เมษายน – 25 กันยายน 2455).

¹¹⁵ หจข. ๖.6 น.5.2/28 นายแอบราฮามนายตรวจคุกต่างประเทศขออนุญาตลาออกจากหน้าที่ราชการ (8 ธันวาคม 2454 – 23 พฤศจิกายน 2455).

¹¹⁶ หจข. ๖.6 น.5.2/49 ขอให้บุญช่วย รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลการงานรับผิดชอบในคุกต่างประเทศ (30 พฤษภาคม – 19 มิถุนายน 2456)

นอกจากนี้วิกเตอร์แมกกลินยังร้องเรียนว่านักโทษไทยที่ถูกส่งมาเป็นนักโทษคดีร้ายแรงและได้รับการเลี้ยงดูเหมือนกับนักโทษต่างประเทศ อันก่อให้เกิดเหตุวิวาทระหว่างนักโทษไทยกับนักโทษต่างประเทศ เพื่อโน้มน้าวให้กงสุลอังกฤษเข้ามาแทรกแซงการเปลี่ยนนโยบายคุกต่างประเทศของรัฐบาลสยามอย่างเร่งด่วน¹¹⁷

จากการสืบสวนของกองมหันตโทษตามข้อร้องเรียนของแมกกลินพบว่า ข้อกล่าวหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ไทยปกครองไม่ยุติธรรมส่วนใหญ่เป็นเรื่องเท็จที่ต้องการใส่ความเจ้าหน้าที่ไทย ขณะที่ข้อกล่าวหาเอนักโทษไทยมาคุมขังในคุกต่างประเทศ เป็นการนำนักโทษกบฏคณะ ร.ศ. 130 จำนวน 23 คน กับนักโทษที่เป็นหัวหน้าอังฮ์จากคุกไทยมาควบคุมตัวเพื่อป้องกันเหตุร้ายและง่ายต่อการปกครอง การนำนักโทษกลุ่มนี้มาไว้ในคุกต่างประเทศมิได้ก่อให้เกิดความวุ่นวายข่มเหงนักโทษต่างประเทศ ซึ่งความวุ่นวายในคุกต่างประเทศเป็นความพยายามของแมกกลินที่จะสร้างความปั่นป่วนให้นักโทษไทยและนักโทษต่างประเทศมีเหตุทะเลาะวิวาทกัน โดยกล่าวหาว่านักโทษไทยได้เบียดเบียนค่าอาหารเท่ากับนักโทษต่างประเทศ¹¹⁸

ทั้งนี้จากรายงานการสอบสวนข้อร้องเรียนของแมกกลินยังเผยให้เห็นวิธีปกครองนักโทษต่างประเทศของเจ้าพนักงานต่างชาติที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยเจ้าพนักงานต่างชาติจะให้นักโทษอยู่ในห้องขังตั้งแต่ช่วงเย็นจนถึงย่ำรุ่ง รวมถึงช่วงเวลากินอาหารและหลังทำงาน โดยในช่วงเวลาที่นักโทษอยู่ในห้องขัง เจ้าพนักงานต่างชาติจะออกจากคุกทั้งหมด การดำเนินการเช่นนี้เจ้าหน้าที่ไทยเห็นว่าเป็นวิธีการนี้ไม่มีประโยชน์และอาจทำให้นักโทษจัดห้องขังหนีได้ ดังนั้นคุกต่างประเทศจึงเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองนักโทษต่างประเทศใหม่คือ เวลาย่ำรุ่งให้นักโทษออกจากห้องขัง เวลาสามโมงเช้าให้กินอาหารเข้าที่โรงเลี้ยง เวลาห้าโมงเช้าพักงาน เวลาบ่ายโมงให้ทำงาน เวลาบ่ายสองให้หยุดทำงาน เวลาบ่ายสามโมงรับประทานอาหารเย็นที่โรงเลี้ยง เวลาบ่ายสี่โมงให้ทำความสะอาดร่างกาย และเวลาห้าโมงจนถึงย่ำรุ่งให้เข้าห้องขัง¹¹⁹

นอกจากนี้ตอนท้ายของรายงานการสอบสวนหนังสือร้องเรียนของแมกกลิน พระพัสดีกลาง เจ้ากรมกองมหันตโทษ ได้กล่าวถึงความประพฤติของนักโทษต่างประเทศที่มักสร้างความยากลำบากในการปกครองคุกต่างประเทศความว่า

¹¹⁷ หจข. ร.6 น.5.5/13 วิกเตอร์แมกกลินคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งต้องรับโทษอยู่ในคุกต่างประเทศ กล่าวโทษเจ้าพนักงานคุก (18 เมษายน 2456-17 พฤษภาคม 2458).

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

(นักโทษต่างประเทศ-ผู้เขียน) ชอบทำรายงานเท็จแลประพจน์ขึ้นต่อเจ้าพนักงานอยู่เสมอ และเมื่อนักโทษกระทำการขัดขึ้นใด ๆ เจ้าพนักงานจะไม่เข้าไปจัดการนักโทษทันที ต้องเข้ามาแจ้งเจ้ากรมกองลงโทษก่อนทุกครั้งก่อนเข้าไปจัดการเหตุการณ์จึงสงบได้ ...ถึงแม้นักโทษแผนกนี้จะมีเพียงไม่เกินกว่า 40 คน ดูเหมือนการลำบากแลยากใจกับข้าพเจ้ายิ่งกว่านักโทษไทยในจำนวน 2000 กว่าคนนั้น เช่นกับราชทูตของต่างประเทศได้นำนักโทษของชาตินั้นมาฝากขังอยู่เป็นครั้งคราว ข้าพเจ้าก็ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ปรากฏให้ทราบทุกครั้ง¹²⁰

จากความกังวลข้างต้น เจ้ากรมกองมหันตโทษได้มีบัญชาให้พิจารณาปรับปรุงระเบียบการปกครองคุกต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นเมื่อนายบุญช่วยได้เข้าปฏิบัติงานในฐานะนายตรวจผู้ช่วยหัวหน้าแผนกคุกต่างประเทศนับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2456¹²¹ นายบุญช่วยจึงมีบทบาทในการจัดระเบียบคุกต่างประเทศอย่างแข็งขัน รวมถึงเสนอบันทึกเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการปกครองนักโทษต่างประเทศไปยังเจ้ากรมกองมหันตโทษในช่วงเดือนสิงหาคม 2456 ซึ่งจากบันทึกได้กล่าวถึงปัญหา 3 ประการของการควบคุมนักโทษต่างประเทศ

ประการแรก ปัญหาการรับประทานอาหารของนักโทษต่างประเทศ นายบุญช่วยเห็นว่าการอนุญาตให้นักโทษต่างประเทศสามารถปรุงอาหารรับประทานกันเองโดยแบ่งเป็นครัวอิสลามกับครัวฮินดู แต่ต่อมานักโทษกลับมีการแบ่งครัวย่อย ๆ กันเองตามเชื้อชาติของนักโทษ ส่งผลให้มีการยกยอกซ่อนเร้นอาหารและเกิดปัญหาทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้งระหว่างนักโทษเชื้อชาติต่าง ๆ ดังนั้นนายบุญช่วยจึงเสนอให้คุกต่างประเทศมีเพียง 2 ครัวตามระเบียบแบบเดิม โดยกำหนดว่านักโทษไม่ว่าจะเชื้อชาติใดหากถือศาสนาอิสลามต้องรับประทานอาหารจากครัวอิสลาม นักโทษที่นับถือศาสนาฮินดูต้องรับประทานอาหารจากครัวฮินดู ส่วนนักโทษที่นับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์สามารถรับประทานอาหารจากครัวอิสลามหรือครัวฮินดูได้โดยไม่ขัดกับข้อบังคับทางศาสนา¹²²

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹²¹ หจข. ๖.6 น.5.2/49 ขอให้นายบุญช่วย รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลการงานรับผิดชอบในคุกต่างประเทศ (30 พฤษภาคม – 19 มิถุนายน 2456).

¹²² หจข. ๖.5 น.6.1/56 ส่งสำเนารายงานนายบุญช่วยว่าด้วยเดือนเรื่องระเบียบการปกครองนักโทษคุกต่างประเทศมาขอความดำริห์ (3-20 สิงหาคม 132).

ประการที่สอง ปัญหาการลงโทษนักโทษต่างประเทศของเจ้าพนักงาน นายบุญช่วยเห็นว่า นักโทษต่างประเทศมักจะฝ่าฝืนข้อบังคับและคำสั่งของเจ้าพนักงาน รวมถึงมีการทำผิดเล็กน้อย บ่อยครั้ง อาทิ หลบหลีกการทำงาน ก่อเหตุวิวาทโดยไม่ถึงกับบาดเจ็บ แต่การปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยกลับไม่สามารถลงโทษได้อย่างเด็ดขาด ต้องทำรายงานเสนอเจ้าพนักงานชั้นผู้ใหญ่ถึงระดับเจ้ากรมกองมหันตโทษให้สั่งลงโทษอันเป็นการล่าช้า ดังนั้นนายบุญช่วยเสนอให้ เจ้าพนักงานเวรประจำมีอำนาจสั่งชังนักโทษต่างประเทศที่กระทำผิดเล็กน้อยได้แก่ การลงโทษครั้งแรกให้ชังไม่เกิน 7 วันหรือภาคทัณฑ์ไว้ตามสมควร ถ้านักโทษกระทำผิดเป็นครั้งที่ 2 ให้ชังเพิ่มไม่เกิน 15 วัน และหากกระทำผิดเป็นครั้งที่ 3 ให้ชังเพิ่มอีก 10 วัน ซึ่งการให้อำนาจเจ้าพนักงานลงโทษเช่นนี้ นายบุญช่วยเห็นว่าไม่เป็นการกระทำที่รุนแรงเกินไป เนื่องจากนักโทษต่างประเทศเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นคนในบังคับชาติใดก็ตาม “ล้วนอยู่ภายใต้อำนาจศาลสยาม และต้องรับโทษตามกฎหมายประมวลอาญาประดุจเดียวกันกับนักโทษไทยเหมือนกัน และทั้งนักโทษต่างประเทศยังได้รับผลแห่งความกรุณาเป็นพิเศษหลายประการเช่นไม่ต้องจำตรวน”¹²³

ประการที่สาม การทำงานของนักโทษต่างประเทศ นายบุญช่วยเห็นว่าการทำงานของนักโทษต่างประเทศแทบจะไม่เป็นชิ้นเป็นอัน กองมหันตโทษควรจัดหางานให้พวกนักโทษต่างประเทศมีความรู้สึกว่า “ติดคุกต้องมีการทำงาน” เนื่องจากการคุมขังนักโทษต้องใช้งบประมาณและบุคลากรของหลวง ดังนั้นนักโทษทุกคนจึงต้องถูกบังคับทำงานให้เกิดประโยชน์แก่เรือนจำ ซึ่งกรณีนักโทษต่างประเทศอาจส่งไปทำงานเล็กน้อยที่โรงซักฟอก โรงเย็บ หรือทុบกามมะพร้าวในคุกไทย¹²⁴

จากบันทึกฉบับสุดท้ายของนายบุญช่วยได้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการปรับปรุงระเบียบการคุมขังนักโทษต่างประเทศว่า “ข้าพเจ้าเห็นว่านักโทษต่างประเทศเหล่านี้ แม้มีจำนวนแต่เล็กน้อยก็ดี ล้วนแต่เป็นคนชั้นต่ำจึงก่อการยุ่งเหยิงอยู่เสมอ ๆ มิใคร่จะหยุดหย่อน เรื่องนี้บางทีจะเปนด้วยข้อบังคับไม่เลียบขาดจึงไม่สมควรประสงค์แห่งสันดานของมัน อันเปนธรรมชาติของบุคคลชั้นเลวอย่างนั้นเอง”¹²⁵ ดังนั้นกองมหันตโทษควรวางระเบียบการปกครองคุกต่างประเทศใหม่โดยมอบอำนาจให้เจ้าพนักงานผู้น้อยตามสมควรในการควบคุมนักโทษต่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานว่าเจ้ากรมกองมหันตโทษมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อแนวทางการปกครองนักโทษต่างประเทศของนายบุญช่วย แต่มีความเป็นไปได้ว่าข้อเสนอของนายบุญ

¹²³ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน.

ช่วยจะไม่ได้รับการพิจารณาจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงในกองมหันตโทษ เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่นายบุญช่วยกล่าวไว้ในบันทึกยังคงมีอยู่อย่างทั่วไปในคุกต่างประเทศนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2450 จนถึงการยุบเลิกคุกต่างประเทศในปี พ.ศ. 2474

3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามกับกงสุลในการคุมขังนักโทษต่างประเทศ

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามกับกงสุลในการคุมขังนักโทษต่างประเทศ นับว่าสะท้อนสถานะกึ่งอาณานิคมในกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของสยามได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ แม้รัฐบาลสยามจะมีอำนาจปกครองนักโทษต่างประเทศ โดยเกิดขึ้นจากข้อตกลงระหว่างประเทศมหาอำนาจตะวันตกกับสยามในการถ่ายโอนการคุมขังนักโทษต่างชาติ แต่อำนาจในการพิจารณาคดีและกำหนดโทษนักโทษต่างประเทศเหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจของศาลต่างประเทศที่มีผู้พิพากษาไทยและที่ปรึกษากฎหมายหรือผู้พิพากษาชาวยุโรปร่วมกันพิจารณาคดี ซึ่งคำตัดสินจะต้องเป็นไปตามความเห็นของที่ปรึกษากฎหมายหรือผู้พิพากษาชาวยุโรป¹²⁶ ดังนั้น การควบคุมนักโทษต่างประเทศของสยามจึงเปรียบเสมือนเป็นการรับรองการดำรงอยู่ของเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต โดยสยามได้ถูกดึงเข้าสู่ปลายทางของกระบวนการยุติธรรมแบบกึ่งอาณานิคมในการลงทัณฑ์คนในบังคับต่างชาติที่ต้องคำพิพากษาจากศาลต่างประเทศด้วยมาตรฐานเดียวกับการคุมขังในตารางกงสุล นอกจากนี้อำนาจการลงทัณฑ์นักโทษต่างประเทศที่รัฐบาลสยามได้รับมายังรวมไปถึงภาระในการแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนมากทั้งการก่อสร้างและซ่อมบำรุงสถานที่คุมขัง การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ รวมถึงค่าจ้างเจ้าพนักงานควบคุมนักโทษในคุกต่างประเทศ โดยฝ่ายมหาอำนาจตะวันตกรับผิดชอบเพียงค่าใช้จ่ายส่วนตัวของนักโทษในบังคับของตน ได้แก่ ค่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค อันสะท้อนถึงการลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการนักโทษโดยให้รัฐบาลสยามเข้ามาดำเนินการแทน

แม้ว่านักโทษต่างประเทศจะเป็นพลเมืองหรือคนในบังคับของมหาอำนาจตะวันตกที่ไม่พึงปรารถนา เนื่องจากเป็นบุคคลเหล่านี้ก่อปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยในประเทศสยาม อาทิ การทำร้ายร่างกาย การทะเลาะวิวาท การลักขโมย และการปลอมเงิน รวมถึงสร้างปัญหาและความยุ่งยากให้กับกงสุลในการพิจารณาคดีความในศาลต่างประเทศ ถึงกระนั้นกงสุลต่างชาติยังคงดูแลเอาใจใส่นักโทษเหล่านี้ตามสมควรในฐานะเป็นพลเมืองและคนในบังคับ โดยอังกฤษถือเป็นชาติที่

¹²⁶ รัตนพร เศรษฐกุล, “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480),” น. 218-

มีตัวแทนกงสุลตรวจเยี่ยมนักโทษของตนในคุกต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงเป็นชาติแรกที่ทำข้อตกลงกับรัฐบาลสยามอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการส่งหนังสือโต้ตอบระหว่างกงสุลกับนักโทษต่างประเทศของตนเมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อติดตามความเป็นไปของนักโทษในบังคับของตนภายใต้การควบคุมของรัฐบาลสยาม ซึ่งตามข้อตกลงนี้หนังสือจากกงสุลอังกฤษที่ส่งมาถึงนักโทษต่างประเทศสามารถปิดผนึกได้และไม่ต้องถูกตรวจสอบจากเจ้าพนักงานไทย¹²⁷ แตกต่างจากการรับ-ส่งหนังสือของนักโทษไทยที่หนังสือทุกฉบับจะต้องถูกตรวจสอบจากเจ้าพนักงานโดยไม่มีข้อยกเว้นตามระเบียบข้อบังคับเรือนจำ

การติดต่อระหว่างกงสุลกับนักโทษต่างประเทศโดยได้รับความอนุเคราะห์เป็นพิเศษจากรัฐบาลสยาม ได้กลายเป็นช่องทางสำคัญให้นักโทษต่างประเทศใช้โอกาสนี้ติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกกำแพงคุกต่างประเทศได้ ถึงแม้ว่าหนังสือที่เขียนโดยนักโทษต่างประเทศจะถูกตรวจสอบจากเจ้าพนักงาน แต่หากผู้รับหนังสือเป็นกงสุลจะผ่านการตรวจสอบและสามารถนำหนังสือออกไปนอกกำแพงคุกอย่างง่ายดาย ดังนั้นนักโทษต่างประเทศจึงมักส่งหนังสือถึงญาติหรือคนสนิทแต่จำหน้าซองว่าถึงกงสุลเพื่อหลีกเลี่ยงการตรวจสอบหนังสือจากเจ้าพนักงานบ่อยครั้ง นอกจากนี้หนังสือจากนักโทษต่างประเทศถึงกงสุลยังเป็นสื่อที่แสดงเรื่องราวความคับข้องใจต่าง ๆ ของนักโทษต่างประเทศ อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงาน การจัดอาหารให้แก่นักโทษ และการดูแลสุขภาพอนามัยนักโทษ โดยบรรดานักโทษต่างประเทศหวังว่าหนังสือที่พวกเขาส่งไปถึงกงสุลจะช่วยกระตุ้นหรือโน้มน้าวให้กงสุลเข้ามาช่วยเหลือปัญหาที่พวกเขาประสบอยู่ในคุกต่างประเทศ อันทำให้หนังสือร้องเรียนเหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือที่นักโทษต่างประเทศใช้ต่อรองอำนาจกับเจ้าพนักงานไทยที่หัวหน้ากรมการแทรกแซงกิจการภายในคุกต่างประเทศของกงสุล

สำหรับการตอบสนองของกงสุลต่อข้อร้องเรียนนั้น ฝ่ายกงสุลตระหนักดีว่าเนื้อหาในหนังสือร้องเรียนของนักโทษต่างประเทศอาจไม่ใช่ข้อเท็จจริงทั้งหมด ดังนั้นเมื่อกงสุลได้รับหนังสือร้องเรียนจากนักโทษต่างประเทศจึงร้องขอไปยังรัฐบาลสยามผ่านทางกระทรวงการต่างประเทศให้พิจารณาเรื่องราวของนักโทษต่างประเทศที่เกิดขึ้นแทบทุกกรณี โดยมีได้เข้าไปแทรกแซงกิจการงานราชทัณฑ์โดยตรง จากนั้นกระทรวงการต่างประเทศจึงส่งเรื่องไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบกองมหันตโทษ (กระทรวงนครบาล กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงมหาดไทย แล้วแต่ช่วงเวลา) เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงจากการร้องเรียนของนักโทษต่างประเทศ อันสร้างความยุ่งยากให้แก่เจ้า

¹²⁷ “หนังสือกระทรวงการต่างประเทศ ว่าด้วยกงสุลมีหนังสือเข้าผืนึกของถึงนักโทษคนในบังคับ” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4 ภาค 3*, น. 490 – 491.

พนักงานควบคุมนักโทษชาวไทยที่ต้องถูกไต่สวนหรือต้องรีบแก้ปัญหาต่าง ๆ อยู่เป็นระยะตามที่ปรากฏในหนังสือร้องเรียนของนักโทษต่างประเทศ

เรื่องการจัดการสุขภาพอนามัยของนักโทษต่างประเทศเป็นประเด็นที่รัฐสยามและกงสุลต่างให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่านักโทษต่างประเทศจะถูกควบคุมอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่สะอาดปราศจากสิ่งโสโครก มีการตรวจโรคอย่างสม่ำเสมอจากแพทย์ฝรั่ง¹²⁸ แต่เมื่อนักโทษป่วยหนักและแพทย์ในเรือนจำไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ทางคุกต่างประเทศจะแจ้งไปยังกงสุลให้นำตัวไปรักษาภายนอกคุกต่างประเทศได้ เพื่อป้องกันมิให้นักโทษต่างประเทศเสียชีวิตจากโรคภัยไข้เจ็บในคุก ดังปรากฏจากการส่งตัววาลาปาตากับโปเปตี้ นักโทษในบังคับอิตาลี ไปรักษาที่โรงพยาบาลเนื่องจากป่วยเป็นมาเลเรียเรื้อรัง¹²⁹ นอกจากนี้คุกต่างประเทศยังยินยอมให้กงสุลจัดหาแพทย์เฉพาะทางมารักษาอาการป่วยไข้ของนักโทษได้ เช่นกรณีแขกदारามันยัน นักโทษในบังคับอังกฤษ ขอให้กงสุลส่งหมอมารักษาตาที่มองไม่เห็นและทางฝ่ายไทยได้ยินยอมตามคำขอ¹³⁰

การปล่อยตัวนักโทษต่างประเทศก่อนครบกำหนดโทษด้วยวิธีการพระราชทานอภัยโทษถือเป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนการต่อรองอำนาจในการลงทัณฑ์ระหว่างรัฐบาลสยามกับกงสุลต่างชาติในหลายกรณี เนื่องจากการอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจสิทธิขาดของกษัตริย์สยาม ซึ่งมีสถานะเป็นเจ้าชีวิตที่สามารถลงโทษหรือลดหย่อนโทษผู้กระทำความผิด ดังนั้นเมื่อนักโทษต่างประเทศถูกควบคุมภายใต้อำนาจการลงทัณฑ์ของรัฐสยาม นักโทษต่างประเทศย่อมมีสิทธิในการถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษเช่นเดียวกับนักโทษไทย จากการพิจารณาฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษของนักโทษต่างประเทศมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากนักโทษไทย 2 ประการคือ ประการแรก ฎีกานักโทษส่วนใหญ่เป็นการขอพระราชทานอภัยโทษภายใต้เงื่อนไขหากพ้นโทษจะขอเนรเทศตัวเองออกจากราชอาณาจักรสยาม ซึ่งแตกต่างจากฎีกาของนักโทษไทยที่ขอลดโทษหรือพ้นโทษโดยไม่มีเงื่อนไขการเนรเทศ และประการที่สอง ฎีกานักโทษต่างประเทศจำนวนมากเป็นการยื่นเรื่องราวผ่านกงสุล จากนั้นกงสุลจึงทำหนังสือนำฎีกานักโทษมาถึงกระทรวงการต่างประเทศเพื่อขอให้นำฎีกาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา อันสะท้อนบทบาทของกงสุลในการเป็นตัวแทนนักโทษ

¹²⁸ หจข. ๕.๖ น.๕.๓/๖ ส่งรายงานหมออาดำชันแพทย์ รักษาโรคนักโทษในจำนวนศก 130 (มีนาคม 2454 – 11 เมษายน 2455).

¹²⁹ หจข. ๕.๖ น.๕.๕/๓ หมออาดำชันแพทย์ได้ตรวจโรคมิสเตอร์วาลาปาตาแลมิสเตอร์โปเปตี้ นักโทษคุกต่างประเทศไม่หาย ควรแจ้งไปยังราชทูตอิตาลีจัดการต่อไป (31 สิงหาคม 2454 – 30 กันยายน 2455).

¹³⁰ หจข. ๕.๖ น.๕.๕/๗ อ้ายแขกदारามันยัน นักโทษคุกต่างประเทศร้องให้ส่งเรื่องราวยังกงสุลอังกฤษ ขอให้จัดหมอมารักษาดานั้น (9 มิถุนายน – 30 กรกฎาคม 2455).

ต่างประเทศในการขอพระราชอภัยโทษ แตกต่างจากนักโทษไทยที่จัดทำฎีกาขอพระมหากรุณาเอง จากนั้นเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์จะรับฎีกาของนักโทษส่งทูลเกล้าฯ ถวายต่อไป

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าการถวายฎีกาของนักโทษต่างประเทศผ่านทางกงสุล ฎีกาเกือบทั้งหมดจะได้รับความกรุณาจากเจ้าพนักงานไทยนำขึ้นกราบบังคมทูลแก่กษัตริย์เพื่อทรงพระวินิจฉัย อันรวมไปถึงฎีกาที่ไม่เข้าเกณฑ์ในการขอพระราชทานอภัยโทษ ตัวอย่างเช่น นักโทษยังรับโทษไม่ถึงกึ่งหนึ่งของกำหนดโทษจำคุก หรือนักโทษมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง โดยฎีกาเหล่านี้หากยื่นด้วยตัวเองตามระเบียบข้อบังคับย่อมไม่ได้รับการพิจารณาจากเจ้าพนักงานแต่อย่างใด¹³¹ จากบทบาทของกงสุลในการเป็นตัวกลางยื่นฎีกาแทนนักโทษต่างประเทศและฝ่ายเจ้าพนักงานไทยได้อำนวยความสะดวกในการดำเนินเรื่องให้อย่างสมำเสมอ ส่งผลให้นักโทษต่างประเทศส่วนมากนิยมยื่นฎีกาผ่านทางกงสุลเพื่อหวังว่าจะได้รับความกรุณาอภัยโทษมากกว่ายื่นฎีกาด้วยตนเอง การดำเนินการในลักษณะนี้ทำให้ฝ่ายสยามเริ่มวิตกกังวลถึงบทบาทที่เพิ่มขึ้นของกงสุลในกระบวนการอภัยโทษนักโทษต่างประเทศ ซึ่งอาจกระทบต่อพระเกียรติยศและพระราชอำนาจในการลงโทษและอภัยโทษของกษัตริย์สยามที่คลายความศักดิ์สิทธิ์ลงไป ดังสะท้อนได้จากความเห็นของสมุหพระนิติศาสตร์ใน พ.ศ. 2462 ที่กล่าวถึงปัญหาการถวายฎีกาขออภัยโทษนักโทษต่างประเทศว่ามีผลเสียต่อการควบคุมนักโทษและลดทอนคุณค่าของพระราชอำนาจในการอภัยโทษของกษัตริย์ ความว่า “เพราะเหตุที่มันเป็นคนต่างประเทศจะทำอะไรก็ได้ ครั้นเมื่อต้องโทษก็กลับไปบ้านเมืองเสีย ถือเอาพระมหากรุณาธิคุณอันเป็นสิ่งควรเคารพมาใช้เป็นโอกาสของมันที่จะทำการทุจริต”¹³²

ดังนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2460 ฝ่ายสยามจึงพิจารณาฎีกาอภัยโทษของนักโทษต่างประเทศอย่างถี่ถ้วนเป็นรายกรณีไป เพื่อเป็นการยืนยันหลักการที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นผู้พิจารณาและมีอำนาจเต็มในการพระราชทานอภัยโทษนักโทษต่างประเทศ ดังสะท้อนได้จากการพิจารณาฎีกาของมิกาลิฟที่ต้องโทษจำคุก 6 ปีจากฐานความผิดเป็นหัวหน้าผู้ร้าย 3 คนจุดผู้หญิงมารุมโทรมที่ตำบลบ้านญวน ถนนสามเสน และเมื่อจำคุกได้ 2 ปีเศษ นายเย. ครอสปี รักษาการกงสุล

¹³¹ ดูรายละเอียดใน หจข. ร.6 รล.21.1ค/1 แยกอะละดินหรืออาดินักโทษเรือนจำเพชรบุรี ขอพระราชทานอภัยโทษให้พ้นโทษ (19 มกราคม 2458-28 พฤษภาคม 2461); หจข. ร.6 รล.21.1ค/9 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (23 มิถุนายน – 16 ตุลาคม 2462); หจข. ร.6 รล.2.1ค/11 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (6 กันยายน – 16 ตุลาคม 2462).

¹³² หจข. ร.6 รล.21.1ค/7 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (31 มกราคม 2461 – 21 พฤษภาคม 2462).

อังกฤษได้อ่านเรื่องขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่มิกาลิฟเนื่องจากป่วยเป็นวัณโรคในปี พ.ศ. 2464 และรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชกระแสให้พ้นโทษและให้เนรเทศออกไปนอกพระราชอาณาจักร “ฐานเป็นชาวต่างประเทศที่ไม่พึงปรารถนา”¹³³ อย่างไรก็ตามฝ่ายกงสุลอังกฤษกลับขัดข้องในการเนรเทศมิกาลิฟไปดินแดนอังกฤษ เนื่องจากบิดาของมิกาลิฟเกิดที่เกาะมอลตาและมิกาลิฟเกิดและใช้ชีวิตที่กรุงเทพฯ มาโดยตลอด กงสุลอังกฤษจึงเสนอให้เนรเทศนักโทษรายนี้ไปอยู่ต่างจังหวัดแบบเดียวกับนักโทษในบังคับสยาม¹³⁴ แต่จากการพิจารณาของรัฐบาลสยามเห็นว่า นักโทษรายนี้เป็น “คนพาลสันดานหยาบมาก” รวมถึงเป็น “ชาวต่างชาติที่ไม่พึงปรารถนา” หากไม่ดำเนินการเนรเทศนักโทษไปนอกพระราชอาณาจักร นักโทษจะต้องจำคุกจนครบกำหนดระยะเวลา 6 ปี เมื่อรัฐบาลสยามยืนยันต่อกงสุลอังกฤษอย่างหนักแน่น กงสุลอังกฤษก็ยินยอมต่อการตัดสินใจของรัฐบาลสยามในการจำคุกนักโทษรายนั้นต่อไป¹³⁵

3.2.4 สังคมอาณานิคมขนาดย่อมในคุกต่างประเทศ

ในคุกต่างประเทศหรือเรือเดินสมุทรนี้ มีสิ่งพลิดพลินหลายอย่าง โดยมีพวกต่างด้าวหลายชาติหลายภาษาอยู่ร่วมกัน แต่ละคนล้วนกลั่นมาแล้วแทบทั้งนั้น เสมือนได้ดูโลกตอนออกลิบสองภาษา และตอนที่นักโทษการเมืองถูกตัดสินเด็ดขาดแล้ว พวกผู้คุมทั้งใหญ่และน้อยในคุกต่างประเทศ ได้เปลี่ยนเป็นคนไทยทั้งหมด ทำให้นักโทษต่างประเทศเกรงกลัวน้อยไป ถือว่าเขามีนายฝรั่งที่เป็นมหาประเทศคุ้มครองเขาอยู่ เลยเห็นพวกผู้คุมทุกชั้นเสมือนลูกกะโหล่ มักจะลำแตงอำนาจต่าง ๆ พอเอะอะอะไรขึ้นก็ฟ้องกงสุล¹³⁶

จากบันทึกความทรงจำของนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 ที่เคยถูกคุมขังในคุกต่างประเทศได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความหลากหลายของนักโทษต่างประเทศที่อยู่ภายใต้อำนาจการราชทัณฑ์ของรัฐบาล พวกเขายังอาศัยสถานะพลเมืองหรือคนในบังคับของต่างชาติที่ได้รับความคุ้มครองจากกงสุลต่างชาติ จนสร้างความยากลำบากในการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานไทย

¹³³ หจข. ร.6 รล.21.1ค/19 ฎีกานายแอนโดนี เฟรเดอริก มิกาลิฟ นักโทษ ขอพระราชทานอภัยโทษ (13 พฤษภาคม 2464 – 8 ธันวาคม 2465).

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁶ เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130, น. 164-165.

ในการควบคุมนักโทษเหล่านี้ อันสะท้อนข้อจำกัดหลายประการของรัฐสยามในการปกครองนักโทษต่างประเทศ

เมื่อพิจารณาจำนวนนักโทษต่างประเทศภายใต้การควบคุมของรัฐสยาม ถึงแม้จะไม่ปรากฏจำนวนตัวเลขทางสถิติที่แน่นอนจากปัญหาข้อจำกัดของการจัดเก็บข้อมูล แต่หลักฐานที่หลงเหลืออยู่พบว่า จำนวนนักโทษต่างประเทศที่ถูกคุมขังในกรุงเทพฯ มีอยู่น้อยมาก ตัวอย่างเช่น ในเดือนเมษายน 2455 มีจำนวน 24 คน เดือนสิงหาคม 2455 มีจำนวน 26 คน เดือนกุมภาพันธ์ 2456 มีจำนวน 27 คน และเดือนสิงหาคม 2456 มีจำนวน 38 คน¹³⁷ ซึ่งนักโทษส่วนใหญ่มีกำหนดโทษระยะเวลานั้น ๆ คือ โทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี และมีข้อสังเกตว่านักโทษส่วนมากเป็นนักโทษที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษ โดยนักโทษปาตานีมีจำนวนมากที่สุด

นอกจากนั้นหนังสือร้องเรียนของนักโทษต่างประเทศที่ส่งไปถึงกงสุล ยังสามารถบอกเล่าเรื่องราวสภาพสังคมภายในคุกต่างประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเหล่านักโทษต่างประเทศมีการปรับตัวหรือต่อรองกับการควบคุมของเจ้าพนักงานไทย ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ การแบ่งลำดับชั้นทางเชื้อชาติของบรรดานักโทษต่างประเทศ ซึ่งดำรงอยู่ภายในระบบคุกต่างประเทศที่ทางการจัดลำดับชั้นตามสถานะของนักโทษต่างประเทศ (พลเมือง, คนครึ่งชาติ, คนในบังคับ) ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าแนวคิดการแบ่งลำดับชั้นทางเชื้อชาติมีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบการควบคุมนักโทษในดินแดนอาณานิคม สำหรับจัดการกับอัตลักษณ์ที่หลากหลายของนักโทษแต่ละกลุ่มในอาณานิคม นับตั้งแต่เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่คุมขัง และการรักษาโรค¹³⁸ โดยแรกเริ่มรัฐบาลสยามจัดจำแนกนักโทษต่างประเทศตามศาสนาของนักโทษ เพื่อความสะดวกในการจัดการเรื่องอาหารสำหรับนักโทษต่างประเทศ ได้แก่ นักโทษศาสนาฮินดู นักโทษศาสนาอิสลาม และนักโทษศาสนาอื่น ๆ ที่ไม่มีข้อห้ามเกี่ยวกับการรับประทานอาหาร ต่อมาเมื่อนักโทษต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นักโทษต่างประเทศจึงเริ่มมีการรวมกลุ่มกันเองตามเชื้อชาติ อันเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม อาทิ ปาตานี ฮินดู ปัญจาบ มลายู พม่า ญวน และจีน เพื่อให้พวก

¹³⁷ หจข. ๖.6 น.5.2/59 ขุนยี่สารขออนุญาตผู้คุมใหญ่ทางคุกไทยไปรักษาการที่คุกต่างประเทศ (13-16 สิงหาคม 2456); หจข. ๖.6 น.5.3/2 คำตอบกรรมการเฉพาะกองมหันตโทษ (1 ตุลาคม 2454-19 สิงหาคม 2455); หจข. ๖.6 น.5.5/5 รายงานประจำวัน แผนกคุกต่างประเทศ (11-30 เมษายน 2455); หจข. ๖.6 น.5.5/10 รายงานประจำวัน แผนกคุกต่างประเทศ (1-28 กุมภาพันธ์ 2455).

¹³⁸ David Arnold, "The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in the 19th Century India," in David Arnold and David Hardiman (editors), *Subaltern Studies VII Essays in Honor of Ranajit Guha* (New Delhi: Oxford University Press, 1996), pp. 185-187.

เขาสามารถใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างราบรื่นในคุกต่างประเทศ พร้อมกันนั้นยังมีการจัดลำดับชั้นทางเชื้อชาติ โดยสถานะของแต่ละกลุ่มเชื้อชาติของนักโทษในบังคับขึ้นอยู่กับจำนวนของนักโทษและการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่อำนาจเจ้าพนักงานไม่สามารถเข้าไปควบคุมอย่างเต็มที่ โดยกลุ่มนักโทษปาตานีเป็นนักโทษในบังคับที่มีสถานะสูงสุด เนื่องจากมีจำนวนนักโทษมากกว่ากลุ่มเชื้อชาติอื่น ประกอบกับนักโทษปาตานีมีความสามารถในการสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาพื้นเมืองจนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง “ตรวจใน” หรือผู้ช่วยเจ้าพนักงานไทยในการควบคุมนักโทษต่างประเทศ ส่งผลให้กลุ่มนักโทษปาตานีมีความใกล้ชิดกับนักโทษชาวยุโรปและเจ้าพนักงานไทย รวมถึงมีอิทธิพลเหนือกลุ่มนักโทษในบังคับเชื้อชาติอื่น

การแบ่งลำดับชั้นตามเชื้อชาติในกลุ่มนักโทษต่างประเทศยังเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักโทษที่หลากหลายอันคุกคามความสงบเรียบร้อยภายในคุกต่างประเทศ ดังสะท้อนจากกรณีการทำร้ายร่างกายกันระหว่างนักโทษปาตานีกับนักโทษพม่าในปี พ.ศ. 2474 กล่าวคือ หม่องทุงเลา หม่องเผ่ หม่องบุน หม่องเผล และหม่องใหม่ นักโทษพม่าในบังคับอังกฤษได้ร้องขอให้กงสุลอังกฤษย้ายพวกเขาออกจากคุกต่างประเทศไปคุมขังที่คุกไทย เนื่องจากพวกนักโทษปาตานีที่มีจำนวนมากต่างหาเหตุทำร้ายนักโทษพม่าบ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักโทษปาตานีชื่อ สมันเดอร์คาน (Samander Khan) ได้เข้าทำร้ายร่างกายพวกเขา แต่ผู้คุมกลับไม่เข้ามาช่วยเหลือ จากการตรวจสอบข้อเท็จจริงของฝ่ายไทยพบว่า นักโทษปาตานีกับนักโทษพม่าเคยมีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทหลายครั้ง อาทิ กลุ่มนักโทษพม่ารวมทำร้ายสมันเดอร์คานและกลุ่มนักโทษปาตานีพยายามดักทำร้ายนักโทษพม่าเพื่อแก้แค้น ซึ่งสาเหตุความวุ่นวายเหล่านี้เกิดจากสมันเดอร์คานมีนิสัยเป็นคนเกะกะระราน ประกอบกับกลุ่มนักโทษพม่ามีพฤติกรรมชอบปลุกปั่นยุยงและชอบพูดจาเสียดสี¹³⁹

3.2.5 ความวุ่นวายและการยุบเลิกคุกต่างประเทศใน พ.ศ. 2474

ในวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2474 นักโทษฮินดูในบังคับอังกฤษ 2 คนคือ มหาราช (Maharaj) กับปาตาบสิงห์ (Partab Singh) ถูกกลุ่มนักโทษปาตานีในบังคับอังกฤษทำร้ายจนบาดเจ็บสาหัส จากนั้นนักโทษทั้งสองคนได้เข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาลคุกและได้ทำหนังสือร้องเรียนไปยังกงสุลอังกฤษเพื่อให้เข้ามาช่วยเหลือพวกเขา ดังนั้นทางกงสุลอังกฤษจึงส่งตัวแทนและทนายความเข้าไปสอบสวนนักโทษทั้งสองในคุก ซึ่งคำให้การของมหาราชได้กล่าวอ้างว่า

¹³⁹ หจข. กต.37/24 หม่องเผ่ กับพวกนักโทษชาติพม่า ขอย้ายจากคุกต่างประเทศไปอยู่คุกไทย (พ.ศ. 2474).

เรื่องราวเหตุทำร้ายร่างกายครั้งนี้เชื่อมโยงกับความขัดแย้งระหว่างนักโทษฮินดูและนักโทษปาตานีที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยสาเหตุเกิดจากครัมมุสลิมมีการใช้เนื้อวัวทำอาหารอยู่ติดกับครัวฮินดูซึ่งนับถือวัว ดังนั้นมหาราชจึงร้องเรียนกับเจ้าพนักงานให้ย้ายครัมมุสลิมออกจากครัวฮินดูสักเล็กน้อย แต่กลับถูกกลุ่มนักโทษปาตานียกพวกมาทำร้ายร่างกายต่อหน้าหลวงนาครบริคุต ปลัดกรมคุกต่างประเทศ โดยที่หลวงนาครฯ ไม่ได้ระงับเหตุเสมือนรู้เห็นเป็นใจให้นักโทษปาตานีก่อเหตุ นอกจากนี้มหาราชยังพาดพิงถึงนักโทษที่มีอิทธิพลในคุกต่างประเทศว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความวุ่นวายครั้งนี้ด้วย¹⁴⁰

แม้ว่ากงสุลอังกฤษยังไม่ปักใจเชื่อว่าเรื่องราวจากคำบอกเล่าของมหาราชนั้นเป็นความจริงทั้งหมด แต่กงสุลอังกฤษเห็นว่าอาจมีมูลความจริงอยู่บ้าง เนื่องจากเมื่อตรวจสอบคำร้องที่ผ่านมานักโทษในบังคับอังกฤษ และการตรวจเยี่ยมคุกต่างประเทศในต้นปี พ.ศ. 2474 พบว่านักโทษฮินดูที่เป็นคนส่วนน้อยมักมีความขัดแย้งกับนักโทษมุสลิมที่เป็นคนส่วนใหญ่อยู่บ่อยครั้ง¹⁴¹ ด้วยเหตุนี้กงสุลอังกฤษจึงขอให้ทางการไทยสอบสวนข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นโดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ ผู้สอบสวนต้องเป็นเจ้าหน้าที่ภายนอกที่ไม่เกี่ยวข้องกับคุกต่างประเทศ เนื่องจากเหตุการณ์นี้มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าพนักงานไทย นอกจากนี้กงสุลอังกฤษยังตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความล่าช้าของการส่งจดหมายร้องเรียนของนักโทษมหาราชมาถึงกงสุลว่าอาจเกี่ยวข้องกับนักโทษอังกฤษชื่อ ดี นิวบรอนเนอร์ (D. Newbronner)¹⁴² ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในคุกต่างประเทศจากการเรียกเก็บเงินนักโทษต่างประเทศที่ต้องการเขียนฎีกาลดหย่อนโทษและปล่อยเงินกู้ให้แก่เจ้าพนักงานไทย อันเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในคุกต่างประเทศ

ทางการไทยได้ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของกงสุลอังกฤษ โดยตั้งคณะกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริงในคุกต่างประเทศในกลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2474 ประกอบด้วยพระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ปลัดบัญชาการนครบาล พระบริหารทนต์นิติ ผู้ตรวจการกรมราชทัณฑ์ และนายสุขฉายาชลิต นายเวร นอกจากนี้กงสุลอังกฤษยังได้ส่งคำร้องทุกข์เพิ่มเติมของนักโทษมหาราชและ

¹⁴⁰ หจช. กต.37.2/33 แคมมหาราช และปราทาบสิงห์ หรือปัตตาสิงห์ นักโทษสังกัดชาติอังกฤษที่คุกต่างประเทศร้องทุกข์และปรารภถึงพฤติกรรมที่เป็นอยู่ในคุกต่างประเทศ (พ.ศ. 2474-2475).

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴² ดี นิวบรอนเนอร์ (D. Neubronner) เป็นนักโทษชาวอังกฤษ เชื้อสายเยอรมัน ถูกศาลต่างประเทศพิพากษาจำคุก 15 ปีจากกรณีผลิตธนบัตรปลอม ที่มา: Samson Lim, "Forgery and Formalism in Early Capitalist Bang," (Southeast Asia Research Centre Working Paper Series, No. 171, September 2015), p. 13.

ปาตาบสิงห์เกี่ยวกับทรัพย์สินที่หายไปหลายรายการรวมเป็นเงิน 541 บาท¹⁴³ ดังนั้นทางกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริงจึงนำเรื่องนี้เข้าพิจารณาด้วย

จากหนังสือร้องเรียนของมหาราชและปาตาบสิงห์ฉบับล่าสุด ได้เปลี่ยนท่าทีต่อผู้คุมไทยและนิวบรอนเนอร์ นักโทษที่มีอิทธิพลในคุกต่างประเทศอย่างเห็นได้ชัดเจน อันเป็นผลมาจากความสนใจของกงสุลอังกฤษและทางการไทยต่อเหตุการณ์ความวุ่นวายในคุกต่างประเทศ โดยมหาราชได้ใช้หนังสือร้องเรียนถึงกงสุลอังกฤษเป็นสื่อในการนำเสนอข้อมูลความไม่เป็นธรรมภายในคุกต่างประเทศที่เขาประสบโดยตรงไปตรงมา โดยกล่าวหาหลวงนาครฯ ว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลของนิวบรอนเนอร์และเป็นมิตรกับนักโทษปาตาน มาเลย์ และจีน แต่กลับมีปัญหากับนักโทษฮินดูและพม่าที่ขัดแย้งกับนิวบรอนเนอร์ มีการกลั่นแกล้งพวกเขาด้วยการกักขังหมายร้องเรียนที่จะส่งไปกงสุลและมีส่วนเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของพวกเขาที่สูญหายไป ยิ่งไปกว่านั้นขณะที่มหาราชรักษาตัวในโรงพยาบาลคุก หลวงนาครฯ ได้มีจดหมายไปถึงแพทย์ เพื่อขอให้ส่งพวกเขากลับไปควบคุมตัวที่คุกต่างประเทศและไม่อนุญาตให้เพื่อนนักโทษฮินดูส่งอาหารให้พวกเขา ระหว่างที่รักษาตัวในโรงพยาบาลคุก

แม้ว่าระหว่างการสอบสวนของคณะกรรมการ ทางเจ้าพนักงานไทยจะพยายามลดความบาดหมางระหว่างกลุ่มนักโทษมุสลิมกับฮินดู โดยแยกครัวนักโทษแต่ละเชื้อชาติและศาสนาออกจากกัน รวมถึงปฏิบัติต่อนักโทษทุกกลุ่มอย่างเสมอภาคกัน อย่างไรก็ตามในวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2474 มหาราชกับเพื่อนนักโทษฮินดูอีก 3 คนคือ รากุนาถสุกุล (Ragunathsukul), ปาตาบสิงห์ (Partab Singh) และหม่องฟา (Maung Pha) ได้มีหนังสือร้องเรียนมาถึงกงสุลอังกฤษ เพื่อขอย้ายจากคุกต่างประเทศไปอยู่ในโรงพยาบาลคุก โดยอ้างว่าถูกนักโทษปาตานข่มขู่คุกคาม เพื่อให้พวกนักโทษฮินดูไปเป็นพยานในเหตุการณ์ทำร้ายร่างกาย แต่ทางการไทยกลับไม่ได้ดำเนินการย้ายนักโทษทั้ง 4 คนตามคำขอ ดังนั้นนักโทษทั้งสี่คนจึงเขียนหนังสือร้องเรียนไปยังกงสุลอังกฤษลงวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2474 เพื่อขอย้ายออกจากคุกต่างประเทศอีกครั้ง รวมถึงให้ข้อมูล “กลุ่มอาชญากร” (Gang of murders) ชาวปาตานในคุกต่างประเทศ ที่มีนะตุลาข่าน (Nai Thula Khan) เป็นหัวหน้า นักโทษปาตานกลุ่มนี้ได้สร้างความหวาดกลัวให้กับกลุ่มนักโทษฮินดูอยู่เสมอ เนื่องจากนักโทษปาตานได้รับความคุ้มครองจากนิวบรอนเนอร์และหลวงนาครฯ ทำให้

¹⁴³ หจข. กต.37.2/33 แคมมหาราช และปราชบาตสิงห์ หรือปัดตาสิงห์ นักโทษสังกัดชาติอังกฤษที่คุกต่างประเทศร้องทุกข์และปรารถนาถึงพฤติการณ์ที่เป็นอยู่ในคุกต่างประเทศ (พ.ศ. 2474-2475).

นักโทษปาตานไม่เกรงกลัวกฎระเบียบในคุก อาทิ การรุมทำร้ายนักโทษโดยอ้างว่าพวกเขาถูกหมิ่น
ศาสนา¹⁴⁴

สำหรับการสอบสวนเรื่องการทำร้ายร่างกายในคุกต่างประเทศของคณะกรรมการที่ฝ่าย
ไทยตั้งขึ้นได้ดำเนินการแล้วเสร็จในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2474 พร้อมทั้งจัดทำรายงานการไต่
สวนอย่างละเอียดจากการให้ปากคำของบุคคลต่าง ๆ ในคุกต่างประเทศ ที่ให้รายละเอียด
สอดคล้องกับเรื่องเล่าในคำร้องของนักโทษฮินดู นับตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักโทษฮินดู
และปาตานที่เกิดจากปัญหาการทำครัวที่นักโทษปาตานเอาเนื้อวัวไปปิ้งในบริเวณไม่ห่างจากครัว
นักโทษฮินดู สาเหตุการทำร้ายร่างกายมหาราชและปาตาบสิงห์ที่มีมูลเหตุจากความขัดแย้งเรื่อง
ผลประโยชน์กับนิวบรอนเนอร์ เรื่องราวของนิวบรอนเนอร์ที่สร้างอิทธิพลในคุกต่างประเทศจากการ
ปล่อยเงินกู้ให้กับเหล่าผู้คุมและนักโทษ ตลอดจนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานในคุก
ต่างประเทศที่ผ่อนปรนการควบคุมนักโทษและให้อิทธิพลแก่นิวบรอนเนอร์มากเกินไป จนทำให้เขา
กลายเป็นผู้มีอิทธิพลในคุกต่างประเทศและมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับเจ้าพนักงานผู้คุมชาวไทย
ซึ่งเป็นลูกหนี้ของเขา¹⁴⁵

ทั้งนี้คณะกรรมการได้ยืนยันถึงอำนาจของรัฐบาลสยามในการจัดการความวุ่นวายในคุก
ต่างประเทศ โดยมีได้คำนึงถึงการแทรกแซงของกงสุลต่างชาติ เนื่องจากการตั้งคุกต่างประเทศมี
จุดมุ่งหมายเพื่ออำนวยความสะดวกในการตรวจเยี่ยมนักโทษต่างประเทศของกงสุล มิได้เป็น
พันธะผูกพันกับสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี ถึงแม้ว่าคณะกรรมการจะเสนอแนวทางแก้ไขความ
ไม่สงบเรียบร้อยในคุกต่างประเทศ เริ่มจากการย้ายครัวของนักโทษปาตานให้แยกจากนักโทษฮินดู
เสนอให้ย้ายนักโทษที่ก่อความวุ่นวายในคุกต่างประเทศไปยังคุกแห่งอื่น ตลอดจนเสนอให้เจ้า
พนักงานคุกต่างประเทศบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับเรือนจำกับนักโทษต่างประเทศอย่างเคร่งครัด
มากขึ้น อาทิ การตรวจสอบจดหมายที่นักโทษส่งไปถึงกงสุลให้ถี่ถ้วน การบังคับให้นักโทษ
ต่างประเทศทุกคนสวมเครื่องแบบนักโทษเพื่อให้เกิดความเสมอภาคกัน และการกวดขันมิให้
นักโทษนำเงินมาใช้ในคุก แต่กระนั้นคณะกรรมการยังมีทำที่ประนีประนอมกับกงสุลต่างชาติระดับ
หนึ่งโดยมิได้เปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองนักโทษต่างประเทศ กล่าวคือ คุกต่างประเทศยังคงให้
ความสำคัญกับการจัดลำดับชั้นของนักโทษตามเชื้อชาติและจัดการกับความหลากหลายทาง

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

ศาสนาและวัฒนธรรมของนักโทษด้วยวิธีการแบ่งแยกและปกครอง (Divide and Rule) อันเป็นวิธีการปกครองนักโทษรูปแบบเดียวกับระบบคุกอาณานิคม

เมื่อกระทรวงมหาดไทยได้พิจารณารายงานของคณะกรรมการได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความไม่เรียบร้อยในคุกต่างประเทศว่ามีสาเหตุ 3 ประการ ได้แก่ (1) นักโทษในคุกต่างประเทศ เป็นบุคคลที่ต่างชาติต่างศาสนาและแต่ละกลุ่มไม่สามารถปรองดองด้วยกันได้ ตัวอย่างเช่น พวกปาตานกับพวกฮินดูมักจะก่อเหตุวิวาทเมื่อสบโอกาส (2) นักโทษต่างประเทศได้รับอิสรภาพมากกว่านักโทษไทย โดยไม่มีเครื่องพันธนาการและไม่ต้องทำงานหนัก อันทำให้นักโทษมีเวลาว่างจนสามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน จนนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างกลุ่มบ่อยครั้ง (3) ความบกพร่องหรือความอ่อนแอของเจ้าหน้าที่ในคุกต่างประเทศ ไม่กล้าปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัดหรือรุนแรง เนื่องจากนักโทษต่างประเทศมักจะร้องเรียนต่อกงสุลอยู่เสมอ ทำให้มีการสอบสวนเจ้าหน้าที่บ่อยครั้งและเป็นเหตุให้ระเบียบวินัยในคุกบกพร่องไป ซึ่งในประเด็นแรก กระทรวงมหาดไทยเห็นว่าการแยกคุกต่างประเทศและให้สิทธิพิเศษแก่นักโทษต่างประเทศเป็นสาเหตุของความไม่สงบเรียบร้อย ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงเสนอให้ยุบเลิกคุกต่างประเทศ โดยรวมนักโทษต่างประเทศให้ไปอยู่ในคุกไทย ส่วนประเด็นที่สองและสาม กระทรวงมหาดไทยจะแก้ปัญหาด้วยการกวดขันเจ้าหน้าที่ให้ปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด รวมทั้งย้ายหรือปลดเจ้าหน้าที่ที่ไม่มีประสิทธิภาพหรือบกพร่องต่อหน้าที่ออก¹⁴⁶ นอกจากนี้ปัญหาเรื่องมหาราชนำเงินฝากไว้กับหลวงนาครบริคุตกับนายสิบตำรวจไทยเปลี่ยนเป็นการส่วนตัว ทางกระทรวงมหาดไทยมีความเห็นว่าว่า นักโทษกระทำผิดข้อบังคับเรือนจำที่จะต้องฝากเงินกับทางราชการและมีการลงบัญชีเป็นหลักฐาน ส่วนเจ้าหน้าที่กระทำผิดข้อบังคับเรือนจำด้วยและทางราชการได้ดำเนินการลงโทษเจ้าหน้าที่ด้วยการปลดออกจากราชการ ซึ่งหากมหาราชจะเรียกร้องเงินคืนต้องดำเนินการฟ้องร้องเอง¹⁴⁷

เมื่อรัฐบาลสยามตัดสินใจยุบเลิกคุกต่างประเทศนับตั้งแต่วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2474 เพื่อยุติปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยในคุกต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งระหว่างนักโทษฮินดูและนักโทษปาตานดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นนักโทษต่างประเทศจึงถูกคุมขังปะปนกับนักโทษไทย รวมถึงถูกบังคับใช้กฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของเรือนจำอย่างเท่าเทียมกับนักโทษไทย ซึ่งการดำเนินการนี้สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ในช่วงเวลาที่รัฐบาลสยามประสบวิกฤตเศรษฐกิจนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2470 นับตั้งแต่การยุบกรมราชทัณฑ์ให้เป็นแผนก

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

หนึ่งสังกัดกรมมหาดไทยและตัดทอนงบประมาณค่าใช้จ่ายของงานราชทัณฑ์อย่างต่อเนื่อง¹⁴⁸ รวมถึงสะท้อนสถานะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของมหาอำนาจตะวันตกกับสยามที่มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนสามารถต่อรองผลประโยชน์กับมหาอำนาจตะวันตกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลักดันนโยบายยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอย่างแน่วแน่ และประสบความสำเร็จในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคได้บางส่วนผ่านการเจรจาทางการทูตนับตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เริ่มจากสหรัฐอเมริกายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอเมริกาให้ขึ้นศาลไทยทั้งหมดใน ปี พ.ศ. 2460 ตามมาด้วยอังกฤษยอมให้คนในบังคับขึ้นศาลไทยใน พ.ศ. 2468 โดยมีเงื่อนไขให้กงสุลอังกฤษมีสิทธิถอนคดีได้จนกว่าสยามจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวแล้วเป็นเวลา 5 ปี ส่วนฝรั่งเศสได้ยินยอมให้คนในบังคับอยู่ในอำนาจศาลต่างประเทศจนกว่าสยามจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายสมบุรณ์¹⁴⁹

ทั้งนี้กระทรวงมหาดไทยได้เสนอแนวทางในการจัดการนักโทษต่างประเทศหลังจากยุบเลิกคุกต่างประเทศ ด้วยการแบ่งนักโทษต่างประเทศออกเป็น 3 กลุ่มตามเกณฑ์ลัทธิประเพณี ได้แก่ (1) นักโทษชาวยุโรป จะแยกคุมขังและให้อยู่กินอยู่ในห้องเดี่ยวหรือส่วนที่แยกต่างหากภายในคุก เนื่องจากมีจำนวนน้อย (2) นักโทษชาติที่มีความแตกต่างทางลัทธิประเพณีที่ไม่สามารถรวมกับนักโทษไทยหรือนักโทษชาติอื่นได้ เช่น แวกปาทานและแขกฮินดู จะจัดที่คุมขังและการกินอยู่ให้เป็นส่วนเฉพาะกลุ่มได้ (3) นักโทษชาติที่มีการกินอยู่และลัทธิประเพณีไม่แตกต่างจากนักโทษไทย เช่น จีน ญวน ขมุ พม่า มอญ เขมร และลาว จะให้คุมขังรวมและจัดอาหารแบบเดียวกับนักโทษไทย เรื่องอัตราค่าเบี้ยเลี้ยงสำหรับนักโทษสองกลุ่มแรก จะผ่อนผันตามความเหมาะสมกับลัทธิศาสนาและการบริโภคตามปกติ ส่วนนักโทษกลุ่มสามได้รับอัตราค่าเบี้ยเลี้ยงเท่านักโทษไทยและบริโภคอาหารเช่นเดียวกับนักโทษไทย ส่วนเรื่องการเยี่ยมหรือตรวจตราระหว่างกงสุลกับนักโทษในบังคับ ทางกงสุลจะต้องแจ้งกำหนดเวลาล่วงหน้าให้เจ้าพนักงานทราบ จากนั้นเจ้าพนักงานจะจัดการแยกนักโทษเฉพาะนักโทษในบังคับของชาติที่ต้องการเข้าเยี่ยมสำหรับให้กงสุลตรวจเยี่ยม¹⁵⁰

¹⁴⁸ กรมราชทัณฑ์, *ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบบประชาธิปไตย* (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2479), น. 5 – 6.

¹⁴⁹ รัตนพร เศรษฐกุล, “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480),” น. 213-214.

¹⁵⁰ “การคุมขังนักโทษต่างประเทศร่วมกับนักโทษไทย,” *เทศาภิบาล* 32, 1 (2475): 45 – 48.

แม้ว่าในทางหลักการนักโทษต่างประเทศจะต้องอยู่ปะปนกับนักโทษไทยหลังยุบเลิกคุกต่างประเทศ แต่จากหลักฐานหลายชิ้นพบว่า นักโทษชาวยุโรปและแขกอินเดียยังคงมิได้อยู่ปะปนกับนักโทษไทย เนื่องจากถูกควบคุมในพื้นที่คุกต่างประเทศเดิมที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำกองลหุโทษ ขณะที่นักโทษปาตาน ปัญจาบ มาเลย์ และจีนได้ถูกย้ายเข้าไปอยู่ปะปนกับนักโทษไทยในเรือนจำกองลหุโทษ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อชีวิตนักโทษต่างประเทศมากที่สุดคือ เจ้าพนักงานไทยได้ปฏิบัติต่อนักโทษต่างประเทศภายใต้ระเบียบข้อบังคับของคุกไทยตามนโยบายใหม่ของรัฐบาลสยามในการควบคุมนักโทษต่างประเทศ ประกอบกับขุนประจักษ์ภาษาที่เข้ามารับตำแหน่งแทนหลวงนาครบริคุต ซึ่งถูกไล่ออกจากราชการจากการทุจริตและบกพร่องต่อหน้าที่ ได้ดำเนินการควบคุมนักโทษต่างประเทศอย่างเคร่งครัดมากขึ้น ดังนั้นนักโทษต่างประเทศจำนวนหนึ่งที่เคยได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ จึงทำหนังสือร้องเรียนไปยังกงสุล เพื่อแสดงให้เห็นถึงความผิดพลาดของนโยบายยุบเลิกคุกต่างประเทศของรัฐบาลสยามและคาดหวังจะให้กงสุลต่างชาติเข้ามาแทรกแซงการดำเนินงานปฏิบัติการควบคุมนักโทษต่างประเทศของรัฐบาลสยาม¹⁵¹

จากการสอบสวนข้อเท็จจริงในคำร้องของกระทรวงมหาดไทยอย่างรอบด้าน ประกอบกับนโยบายและท่าทีที่ชัดเจนของรัฐบาลต่อการควบคุมนักโทษต่างประเทศโดยยึดหลักสิทธิประเพณีเสมือนเป็นการผ่อนผันให้สิทธิพิเศษบางประการดำรงอยู่ในนักโทษต่างประเทศบางกลุ่ม เพื่อความสงบเรียบร้อยในการควบคุมนักโทษต่างประเทศและลดความขัดแย้งกับกงสุล แต่กระนั้นนักโทษต่างประเทศบางส่วนกลับถูกปฏิบัติเช่นเดียวกับนักโทษไทย การขยายอำนาจการราชทัณฑ์ในการควบคุมนักโทษต่างประเทศของรัฐบาลสยามช่วงปลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับเป็นจุดเริ่มต้นของการลดอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ของนักโทษต่างประเทศและปฏิบัติต่อพวกเขาเช่นเดียวกับนักโทษไทยภายใต้อำนาจการลงทัณฑ์ของรัฐบาลสยาม การควบคุมนักโทษต่างประเทศอย่างเท่าเทียมกับนักโทษไทยจะดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 อันเป็นผลมาจากการดำเนินงานตามนโยบายหลักเอกราชของรัฐบาลระบอบใหม่¹⁵² ส่งผลให้นักโทษต่างประเทศต้องใช้ชีวิตปะปนกับนักโทษไทยภายใต้ระเบียบข้อบังคับเรือนจำแบบเดียวกัน แต่ยังคงได้รับการ

¹⁵¹ ดูรายละเอียดใน หจข. กต.37.2/29 นิวนรอนเนอรักับพวกแขกมะหะหมัด นักโทษคุกต่างประเทศ ร้องทุกข์เนื่องในการยุบเลิกคุกต่างประเทศ (พ.ศ. 2474).

¹⁵² จรูญ ณ บางช้าง, หลัก 6 ประการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2475), น. 1-3. (พิมพ์ขึ้นในโอกาสพิธีกรรมหรรษฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พระพุทธศักราช 2475)

อนุญาตให้ปฏิบัติกิจทางศาสนา และได้รับการผ่อนผันเรื่องการรับประทานอาหารแตกต่างจาก
นักโทษไทยจากความแตกต่างทางศาสนา เชื้อชาติ และชนบประเพณีของนักโทษ¹⁵³

3.3 การคุมขังกู้มเจ้านายและคนแวดล้อม : สภาวะยกเว้นในงานราชทัณฑ์ไทย สมัยใหม่

แม้ว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามจะดำเนินการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมให้เป็น
สมัยใหม่นับตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ผ่านการปรับปรุงกฎหมาย การศาล และงานราชทัณฑ์ให้
ทันสมัยเป็นที่ยอมรับของมหาอำนาจตะวันตก อย่างไรก็ตามชนชั้นนำสยามกลับดำเนินการ
ปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมแบบจารีตไปสู่สมัยใหม่เพื่อบังคับใช้กับผู้ใต้ปกครอง และสร้างสภาวะ
ยกเว้นในกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ให้กลุ่มชนชั้นปกครองสยาม เพื่อรักษาสถานะและอำนาจ
ของตนเอาไว้ภายใต้ความคุ้มครองของระเบียบกฎหมายเกณฑ์ในกระบวนการยุติธรรมแบบจารีต ดังปรากฏ
อย่างชัดเจนจากกรณีการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดที่เป็นชนชั้นสูงในสังคมสยาม ได้แก่ พระบรมวงศานุ
วงศ์ เจ้านาย และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากกษัตริย์ก่อนจึงจะ
ลงโทษตามคำตัดสินได้

แต่เดิมก่อนมีการปฏิรูปศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบศาลไทยได้กระจายไปตาม
กรมกองต่าง ๆ และมีอำนาจในการชำระคดีความแตกต่างกันตามภาระหน้าที่ของกรมกอง ซึ่งใน
กรณีของคดีความทุกประเภทของพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยจะ
ชำระความในศาลราชตระกูล ส่วนบรรดาคดีความของจำเลยที่เป็นข้าหรือลูกหม้อในเจ้านายหรือ
กรมราชการฝ่ายในที่เรียกว่า “สมใน” จะชำระความในศาลกรมวัง¹⁵⁴ แม้ว่าชนชั้นนำในสมัยรัชกาล
ที่ 5 จะได้รับรวมศาลตามกรมกองต่าง ๆ มาจัดระเบียบรวมเข้าเป็นศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นต่อ
กระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. 2434¹⁵⁵ แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2438 รัชกาลที่ 5 กลับตัดสินใจตั้งศาล
กระทรวงวังขึ้นใหม่อีกครั้ง เพื่อให้อำนาจแก่กระทรวงวังในการระงับเหตุวิวาทและตัดสินคดีความที่
เกี่ยวข้องกับคนในพระบรมมหาราชวัง อันเป็นการควบคุมมิให้เรื่องอื้อฉาวที่เกิดขึ้นในหมู่เจ้านาย
และคนในพระบรมมหาราชวังเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางแก่คนภายนอกจากการพิจารณาคดีใน

¹⁵³ “ระเบียบกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 12 เรื่องการเลี้ยงอาหารผู้ต้องขังที่มีเชื้อชาติหรือสังกัดต่างประเทศ,”
เทศาภิบาล 4, 6 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2481): 446-448.

¹⁵⁴ พระยานิติศาสตรวิศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2502), น. 318, 323-324.

¹⁵⁵ “ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 แผ่นที่ 2 (10 เมษายน 111), น. 9-12.

ศาลยุติธรรม¹⁵⁶ ประกอบกับคนในพระบรมมหาราชวังยังคงถูกควบคุมอยู่ภายใต้ธรรมเนียมราชสำนักและกฎมณเฑียรบาล อันเป็นกฎหมายจารีตที่มีการกำหนดความผิดและบทลงโทษที่รุนแรง อาทิ การลักลอบรับส่งจดหมายของหญิงชาววังถึงชายอื่นมีโทษถึงตาย การหลบหนีออกจากฝ่ายในของหญิงชาววังมีโทษรุนแรง¹⁵⁷ ดังนั้นเมื่อเจ้านายหรือคนในพระบรมมหาราชวังกระทำผิดกฎข้อบังคับเกี่ยวกับพระราชฐาน พระราชวงศ์ และการปกครองในราชสำนัก พวกเขาจึงได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าสู่การพิจารณาคดีของกระทรวงยุติธรรมที่อิงกับกฎหมายและระบบศาลสมัยใหม่แบบตะวันตก เพื่อปกป้องชื่อเสียงเกียรติยศของชนชั้นสูงและคนแวดล้อมมิให้มีมลทินมัวหมองจากการถูกดำเนินคดี ดังนั้นผู้ปกครองสยามจึงกำหนดให้คนเหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้กระบวนการยุติธรรมแบบจารีตของกระทรวงวัง ซึ่งมีกฎหมาย วิธีพิจารณาคดีความ และการลงทัณฑ์เป็นการเฉพาะโดยที่บุคคลภายนอกไม่มีทางจะล่วงรู้ได้ ดังปรากฏจากพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 5 เรื่องพระองค์เจ้าบางกนพิ้องศาลเรื่องหม่อมเจ้าหญิงหวนชายตัวเป็นทาสว่า ฝ่ายโจทก์และจำเลยเป็นเจ้านาย ศาลย่อมไม่มีอำนาจชำระความและให้ส่งเรื่องมาให้ศาลกระทรวงวังพิจารณาตามประเพณีในพระราชตระกูล¹⁵⁸

ทั้งนี้ศาลกระทรวงวังหรือศาลรับสั่งกระทรวงวังมีอำนาจในการชำระคดีความ 3 ประเภท ได้แก่ (1) คดีความที่จำเลยเป็นคนต้องห้ามออกจากจากพระราชฐานไม่ได้ (2) คดีความที่เกิดขึ้นภายในพระราชฐาน และ (3) คดีความพิเศษที่กษัตริย์รับสั่งให้พิจารณาหรือเกี่ยวข้องกับกฎมณเฑียรบาล¹⁵⁹ โดยกระบวนการยุติธรรมของกระทรวงวังมีลักษณะแตกต่างจากระบบยุติธรรมสมัยใหม่ภายนอกอย่างเด่นชัดคือ กระทรวงวังมีอำนาจรวบรัดเบ็ดเสร็จตลอดกระบวนการยุติธรรมโดยไม่ต้องข้องเกี่ยวกับหน่วยงานอื่น ๆ เริ่มตั้งแต่การจับกุมผู้ก่อเหตุหรือผู้ต้องสงสัยโดยตำรวจวัง การสืบสวนและรวบรวมหลักฐานโดยอัยการวัง การพิจารณาคัดสินคดีความโดยตุลาการศาลรับสั่งกระทรวงวัง และการลงโทษตามคำพิพากษาโดยพนักงานกรมสนมพลเรือน นอกจากนี้ศาล

¹⁵⁶ พระยานิติศาสตรไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, น. 336-337.

¹⁵⁷ Hong Lysa, "Palace Women at the Margins of Social Change: An Aspect of the Politics of Social History in the Reign of King Chulalongkorn," Journal of Southeast Asian Studies 30, 2 (September 1999): 312.

¹⁵⁸ พระยานิติศาสตรไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, น. 338.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 350.

รับสั่งกระทรวงวังยังมีสถานะเป็นศาลสูงสุดในพระราชสำนัก¹⁶⁰ ดังนั้นการวินิจฉัยของศาลรับสั่งกระทรวงวังจึงเด็ดขาดไม่สามารถอุทธรณ์คำพิพากษาได้ทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลย จำเลยทำได้เพียงถวายฎีกาขอพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษได้เท่านั้น¹⁶¹

กรณีพระองค์เจ้าหญิงยี่เกวณลักษณะลักลอบมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับอ้ายโตในพระบรมมหาราชวังจนทรงพระครรภ์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 (พ.ศ. 2430 ตามปฏิทินใหม่) ถือเป็นตัวอย่างการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดตามธรรมเนียมแบบจารีตของราชสำนักในช่วงเวลาที่ชนชั้นนำสยามกำลังปรับปรุงการบริหารบ้านเมืองและรับวัฒนธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตก การสอบสวนเหตุการณ์นี้ดำเนินการในรูปแบบคณะลูกขุนที่ประกอบด้วยเจ้านาย 5 พระองค์ เนื่องจากเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในพระบรมมหาราชวังและเกี่ยวข้องกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่¹⁶² เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงทราบข้อเท็จจริงเบื้องต้นแล้ว พระองค์ได้มีพระราชวินิจฉัยเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 (พ.ศ. 2430 ตามปฏิทินใหม่) ว่าความผิดของพระองค์เจ้ายี่เกวณลักษณะเป็นมหันตโทษ แต่รัชกาลที่ 5 ทรงพระมหากรุณาลดอาญาด้วยการริบราชบาตรเป็นของหลวง ถอดจากฐานันดรศักดิ์ลงเป็นหม่อม เรียกว่าหม่อมยี่ โดยยกเว้นโทษเชี่ยน 90 ทีและโทษประหารชีวิต¹⁶³ จากนั้นในวันถัดมาหม่อมยี่ได้ถูกนำตัวไปจำขังไว้ที่คุกในพระบรมมหาราชวัง¹⁶⁴

¹⁶⁰ แม้ว่าสมัยรัชกาลที่ 5 จะให้อำนาจแก่บางหน่วยราชการสามารถตั้งศาลขึ้นชำระความเป็นการภายในหน่วยงานได้ ดังปรากฏจากการตั้งศาลทหาร ที่มีอำนาจพิจารณาคดีและวางบทลงโทษผู้กระทำผิดกฎหมายทหารหรือทหารที่กระทำผิดกฎหมายอาญา แต่ความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างศาลทหารกับศาลกระทรวงวังคือ ศาลทหารเป็นศาลสมัยใหม่โดยรัฐบาลสยามได้ออกกฎหมายพระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 มารองรับการจัดการศาลทหารอย่างเป็นระบบทั้งในเวลาปกติและสงครามอย่างชัดเจน รวมถึงมีการแบ่งศาลทหารออกเป็น 3 ชั้นได้แก่ ศาลกรมทหาร ศาลมณฑลทหาร และศาลกรมยุทธนาธิการ แตกต่างจากศาลกระทรวงวังที่ยังคงเป็นศาลแบบจารีต ไม่มีการจัดระเบียบแบบแผนชัดเจน และมีเพียงศาลเดียว ที่มา: “พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 24 (29 ธันวาคม 126), น. 1015-1029.

¹⁶¹ ภูธร ภูมะธน, “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), น. 20.

¹⁶² คณะลูกขุนประกอบด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช กรมหลวงเทเวศร์วิโรจการ และพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ

¹⁶³ “วันพฤหัสบดี แรม 10 ค่ำเดือน 3 ปีจอ อัฐศก ศักราช 1248 วันที่รัชกาล 6673,” ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* (พระนคร: หจก.อักษรเจริญทัศน์, 2508), น. 23. (นายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการ

นอกจากนี้จากการสอบสวนผู้เกี่ยวข้องกับกรณีหม่อมยี่ ทางลูกขุนได้ปรึกษาทางบทโทษจำเลย ตามกฎหมายเตียรบาลทั้งสิ้น 3 คนได้แก่ หม่อมยี่ อ้ายโต และอีเผือก ในฐานะความผิดมหันตโทษ ให้รับราชบาตรเป็นของหลวง ให้ลงพระราชอาญา 3 ยก 90 ที แล้วเอาตัวไปประหารชีวิต และ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงวินิจฉัยเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 (พ.ศ. 2430 ตามปฏิทินใหม่) ให้ ประหารชีวิตอ้ายโต แต่ลดโทษประหารชีวิตหม่อมยี่กับอีเผือกมาเป็นการจำขังใน พระบรมมหาราชวังตลอดชีวิต¹⁶⁵

นอกจากนี้ระหว่างการสอบสวนกรณีหม่อมยี่ของคณะลูกขุน เรื่องอื้อฉาวใน พระบรมมหาราชวังได้แพร่พรายไปถึงชาวต่างชาติจนก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การลงโทษ หม่อมยี่อย่างรุนแรงตามกฎหมายเตียรบาล ที่สะท้อนถึงการปะทะกันระหว่างความเป็นสมัยใหม่ แบบตะวันตกกับจารีตของราชสำนักสยาม โดยชาวตะวันตกได้ทักท้วงการใช้พระราชอำนาจของ กษัตริย์สยามในการลงทัณฑ์ตามธรรมเนียมราชสำนัก แต่ฝ่ายราชสำนักกลับตอบโต้ด้วยการ ยืนยันลักษณะเฉพาะของหญิงสูงศักดิ์ที่ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์แบบจารีตของสังคมสยาม ดังปรากฏจากหม่อมมาเรีย ลอฟตัส ได้มีจดหมายกราบบังคมทูลให้รัชกาลที่ 5 อย่าประหารชีวิต หม่อมยี่ตามธรรมเนียมโบราณด้วยความพิโรธและขอรับเด็กที่หม่อมยี่คลอดไปเลี้ยงเหมือนบุตร ตัวเอง ตลอดจนตำหนิการลงโทษเจ้าหญิงตามธรรมเนียมของไทยที่มีลักษณะกดขี่และทำให้ ผู้หญิงเหล่านี้เหมือนไม่มีชีวิตจิตใจ¹⁶⁶ กรมหลวงเทเวศร์วัชรการ ได้ตอบจดหมายหม่อมลอฟตัส ว่ารัชกาลที่ 5 ได้วินิจฉัยลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมายและธรรมเนียมบ้านเมืองด้วยความ รอบคอบด้วยการรับฟังคณะที่ปรึกษาของพระองค์และมิได้ประหารผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ส่วนเรื่อง การกดขี่ผู้หญิงนั้นหญิงที่มีฐานันดรศักดิ์จะต้องสมรสกับชายที่มีฐานันดรศักดิ์เท่าเทียมกันหรือสูง กว่าตามธรรมเนียมในราชสำนัก โดยเจ้าหญิงที่ลักลอบได้เสียกับฝ่ายชายเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและ การประหารชายที่ป็นก่อกวนเข้ามาในพระบรมมหาราชวังเป็นไปตามกฎหมายไทย ส่วนหม่อมยี่ และเด็กนั้นไม่ได้มีโทษถึงตาย นอกจากนี้กรมหลวงเทเวศร์ฯ ยังยืนยันว่าการกักขังผู้หญิงใน

ฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าทัศนภาส เกษม สันต์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 18 กันยายน 2508)

¹⁶⁴ “วันศุกร์ แรม 11 ค่ำเดือน 3 ปีจอ อัฐศก ศักราช 1248 วันที่รัชกาล 6674,” ใน เรื่องเดียวกัน, น. 24.

¹⁶⁵ “วันพุธ ขึ้น 2 ค่ำเดือน 4 ปีจอ อัฐศก ศักราช 1248 วันที่รัชกาล 6679,” ใน เรื่องเดียวกัน, น. 26.

¹⁶⁶ “218. มาเรียลอฟตัส กราบบังคมทูลเรื่อง การลงโทษผู้ต้องคดีพระองค์ยิ่งยาวลักษณะ (น. 725-726),” ใน หจข. ร.5 หนังสือกราบบังคมทูล (นก.) เล่ม 80 จ.ศ. 1248 (จ.ศ. 1248).

พระบรมมหาราชวังของไทยมีน้อยกว่าที่อื่น และกษัตริย์จะมีพระบรมราชานุญาตให้ผู้หญิงออกจากวังไปอยู่ข้างนอกได้เสมอ อันแสดงถึงความเห็นอกเห็นใจมิใช่การกดขี่ผู้หญิง¹⁶⁷

การลงโทษจำขังในพระบรมมหาราชวังของหม่อมยี่งและอีเผือกนั้น¹⁶⁸ เป็นรูปแบบการลงโทษแบบจารีตสำหรับผู้กระทำผิดในพระบรมมหาราชวังที่เรียกทั่วไปว่า “ขังสนม” โดยคำว่า “สนม” เป็นสถานที่คุมขังผู้มีฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์หรือคนในพระบรมมหาราชวังอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรมสนมพลเรือนในพระบรมมหาราชวัง จากเอกสารการพิจารณาลงโทษหม่อมยี่งเมื่อ พ.ศ. 2430 ได้กล่าวถึงสถานที่คุมขังแห่งนี้ว่าตั้งอยู่ที่ทิมหรือศาลาแถวใกล้กับทางประตูกล้วยดี อาคารแห่งนี้ไม่มีหน้าต่างทำให้มีลักษณะเป็นตึกมืด¹⁶⁹ ขณะที่หม่อมราชวงศ์เทวธิดา ราช ป. มาลากุล ได้กล่าวถึงสถานที่คุมขังในพระบรมมหาราชวังว่า “ในพระบรมมหาราชวังชั้นในเดิมมีที่คุมขังอยู่ 2 แห่ง หญิงใดมีความผิดต้องคำพิพากษาตัดสินของศาลรับสั่งกระทรวงวัง หรือพระบรมราชโองการ หรือมีพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระบรมราชินีสั่งลงโทษให้ขังหรือจำขัง ถ้าโทษเบาก็ต้องขังหรือจำขังที่ศาลาว่าการกรมโขน ถ้าโทษหนักก็ต้องจำขังที่ที่คุมขังฝ่ายใน การขังที่ศาลาว่าการกรมโขนนั้น ถ้าผู้ต้องรับพระราชอาญาเป็นเชื้อพระวงศ์ เครื่องสังขติก (เครื่องพันธนาการ) ที่ใช้หุ้มด้วยผ้าขาว”¹⁷⁰

¹⁶⁷ “219. กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการทรงตอบหม่อมลอฟตัสและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักสยาม อันเนื่องจากคดีพระองค์เจ้าหญิงยี่งเยาวลักษณ์ (น. 727-728),” ใน หจข. ๕.5 หนังสือกราบบังคมทูล (น.ก.) เล่ม 80 จ.ศ. 1248 (จ.ศ. 1248).

¹⁶⁸ จากบันทึกของกรมพระสมมติอมรพันธุ์ ระบุว่าหม่อมยี่งต้องถูกใส่โซ่ตรวนเช่นเดียวกับนักโทษสามัญหลังจากถูกถอดออกจากฐานันดรศักดิ์ ความว่า “อนึ่งหม่อมยี่งตายเมื่อคืนนี้ (2 กันยายน พ.ศ. 2430) เวลา 5 ทุ่มเศษ พอตายแล้วก็เอาศพไปเผาทันที โซ่ตรวนก็ไม่ได้ถอดดูน่าสังเวชอยู่ เผาที่ป่าช้าวัดอรุณแล้วเอากะดูกลแต่ถ่านฝังดินหมด” ที่มา : หจข. สบ.17 บันทึกกรายวันของกรมพระสมมติอมรพันธุ์ (น. 246) (จ.ศ. 1249).

¹⁶⁹ “214. เจ้าฟ้าภาณุรังษี และกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ทูลเกล้าฯ ถวายความคิดเห็น และแผนการรักษาความปลอดภัยในพระบรมมหาราชวัง อันเนื่องมาจากคดีพระองค์เจ้าหญิงลักลอบเล่นขี้ในพระบรมมหาราชวัง (น. 709-714),” ใน หจข. ๕.5 หนังสือกราบบังคมทูล (น.ก.) เล่ม 80 จ.ศ. 1248 (จ.ศ. 1248).

¹⁷⁰ เทวธิดา ราช ป.มาลากุล, “ประเพณีวัง,” ใน เจริญ กุวานนท์ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2515), น. 15. (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายเจริญ กุวานนท์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 3 พฤษภาคม 2515)

3.3.1 ชังสนมและชังหลวง : การคุมขังนอกขอบเขตราชทัณฑ์สมัยใหม่

การชังสนมยังคงเป็นวิธีการลงโทษเจ้านายสตรีที่ประพฤติดีเสื่อมเสียเกียรติยศแก่พระราชวงศ์ในช่วงเวลาที่ประเทศสยามกำลังเข้าสู่สมัยใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าและสถานภาพอันสูงส่งของชนชั้นเจ้านายที่กำลังถูกท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ ที่ดึงดูดให้เจ้านายสตรีบางคนตัดสินใจละทิ้งเกียรติยศไปดำเนินชีวิตอย่างอิสระในโลกใหม่นอกกำแพงวัง¹⁷¹ ดังปรากฏใน 2 กรณีที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2435 กรณีแรกเป็นเรื่องหม่อมเจ้าหญิงออชนในพระองค์เจ้าเรณูหนีออกจากวังหลวงแล้วสมรสกับไพร่ แต่ต่อมาประสบปัญหาการเลี้ยงชีพจนต้องขายตัวเป็นทาส และกรณีที่สองเป็นเรื่องหม่อมเจ้าหญิงแฝงในพระองค์เจ้าชายเรณูขณะนางขายตัวเป็นทาสพระอภัยพลภักดิ์ ต่อมาได้หลบหนีนำเงินไปมีผัวไพร่จนมีลูกด้วยกัน จากกรณีทั้งสองเรื่อง รัชกาลที่ 5 ได้ทรงวินิจฉัยให้ถอดฐานันดรศักดิ์หม่อมเจ้าออชนและหม่อมเจ้าหญิงแฝงแล้วให้นำตัวไปจำขังในพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากเจ้านายสตรีเหล่านี้มิได้ประพฤติตนตามประเพณีราชตระกูล บังอาจเป็นเมียไพร่ต่ำศักดิ์และขายตัวเป็นทาส¹⁷² อันนำไปสู่การลงโทษคุมขังในพระบรมมหาราชวังให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่สตรีผู้สูงศักดิ์ที่จะละเมิดธรรมเนียมราชสำนัก

หลังจากการประกาศใช้ระบบกฎหมายและศาลยุติธรรมสมัยใหม่ กลุ่มเจ้านายยังคงได้รับอภิสิทธิ์เหนือคนทั่วไปเมื่อถูกดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือ หากเจ้านายตกเป็นจำเลยถูกฟ้องร้องคดีอาญาในศาล กระทรวงยุติธรรมจะต้องทำหนังสือมายังกระทรวงวังเพื่อกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน ซึ่งระหว่างการพิจารณาคดีเจ้านายที่ตกเป็นจำเลยจะถูกคุมขังแยกจากผู้ต้องขังทั่วไปโดยถูกควบคุมตัวที่ตะรางกรมสนมพลเรือน และเมื่อศาลมีคำพิพากษาแล้วจะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตก่อนจะลงทัณฑ์ตามคำพิพากษา ซึ่งส่วนใหญ่กษัตริย์จะมีพระราชกระแสเห็นชอบตามคำพิพากษาของศาล แต่ในบางกรณีจำเลยอาจได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการจำคุกที่กรมสนมพลเรือนแทนการถูกส่งตัวไปคุมขังในเรือนจำ อภิสิทธิ์ในกระบวนการยุติธรรมของเจ้านายยังแผ่ไปถึงหม่อมห้ามเจ้านายชั้นพระบรมวงศ์ที่เป็นจำเลยในคดีอาญาด้วย ดังปรากฏในกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมข้อ 62

¹⁷¹ Hong Lysa, "Palace Women at the Margins of Social Change: An Aspect of the Politics of Social History in the Reign of King Chulalongkorn," 312-315.

¹⁷² หจข. ร.5 ย.13/8 เรื่องหม่อมเจ้าเปนทาสแลมีผัวไพร่ (17 เมษายน – 29 สิงหาคม 111).

กำหนดการปฏิบัติต่อหม่อมห้ามที่ต้องหาคดีอาญาเสมือนเป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ซึ่งศาลจะต้องนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาก่อนศาลจะได้สวนและหลังจากศาลมีคำพิพากษา¹⁷³

เมื่อพิจารณาบัญชีหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวง ที่ต้องโทษจำคุกหรือขังสนมนับตั้งแต่ พ.ศ. 2436–2453 จะพบรูปแบบการลงโทษคุมขังเจ้านายที่กระทำผิดอย่างมีแบบแผนมากขึ้น ซึ่งตามสถิติมีจำนวนผู้ต้องโทษขังสนมรวมทั้งสิ้น 4 คน และผู้ต้องคำพิพากษาศาลยุติธรรมให้จำคุกรวมทั้งสิ้น 20 คน โดยเชื้อพระวงศ์ที่ต้องโทษขังสนมทั้งชายและหญิงตามคำสั่งกระทรวงวังล้วนเกี่ยวข้องกับความผิดตามกฎหมายแพ่งอาญา อาทิ เชื้อพระวงศ์หญิงคบชู้กับไพร่ เชื้อพระวงศ์ชายคบหญิงคนในของเจ้านายผู้ใหญ่ และเชื้อพระวงศ์ลอบรักในพระบรมมหาราชวัง ส่วนเชื้อพระวงศ์ที่ต้องโทษจำคุกจากคำพิพากษาของศาล ส่วนมากเป็นเชื้อพระวงศ์ชายที่กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์ อันแสดงให้เห็นว่าบรรดาเจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมราชวงศ์ลงไปหากต้องคำพิพากษาจำคุกจากคดีอาญาในศาลยุติธรรมจะต้องถูกส่งตัวไปคุมขังในคุกเช่นเดียวกับสามัญชน ยกเว้นกรณีเชื้อพระวงศ์หญิงต้องโทษจำคุกยาวนานจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้จำขังที่กรมสนมพลเรือน¹⁷⁴

อย่างไรก็ตามในกรณีพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไปกระทำผิดกฎหมายและศาลยุติธรรมได้มีคำพิพากษาให้จำคุก ผู้กระทำผิดชั้นสูงเหล่านี้จะได้รับอภิสิทธิ์จากชาติกำเนิดไม่ต้องถูกคุมขังในคุกแบบผู้กระทำผิดทั่วไป โดยพวกเขาจะถูกส่งตัวมาคุมขังที่กรมสนมพลเรือน ดังปรากฏจากกรณีกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ต้องคำพิพากษาจำคุกกำหนด 1 ปีฐานความผิดหมิ่นประมาทกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ในคดีพญาระกาเมื่อ พ.ศ. 2453 และรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการสั่งกรมขุนสรวรพสิทธิประสงศ์ให้ขังกรมหมื่นนราธิปฯ ไว้ในพระบรมมหาราชวังเป็นเวลา 1 ปีตามแบบเจ้านายที่ถูกขัง นับตั้งแต่จัดที่ประทับให้บริเวณที่ทำการกระทรวงวัง มีเจ้าหน้าที่สนมพลเรือนคอยดูแล และอนุญาตให้หม่อมและโอรสธิดาเข้าเยี่ยมได้เป็นเวลา¹⁷⁵ อย่างไรก็ตามกรมหมื่นนราธิปฯ ขังสนมได้เพียง 1 เดือนก็ได้รับพระมหากรุณาจากรัชกาล

¹⁷³ กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม (พระนคร: โรงพิมพ์พานิชคุณผล, 2456), น. 87-88.

¹⁷⁴ หจข. 3.6 ย.10/9 บัญชีหม่อมเจ้า, หม่อมราชวงศ์, หม่อมหลวง ที่ต้องโทษจำคุกและขังสนม (11-15 พฤษภาคม 2466).

¹⁷⁵ งาม วชิราวุธ, ประวัติต้นรัชกาลที่ 6, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2555), น. 338.

ที่ 5 ให้พ้นโทษหลังจากกรมหมื่นราชบุริกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่กรมหมื่นนราธิปฯ¹⁷⁶

นอกเหนือจากการลงพระราชอาญาขังสนมแล้ว ราชสำนักยังมีวิธีการลงพระราชอาญาในรูปแบบที่เรียกว่า “ขังหลวง” หรือการกักบริเวณในพื้นที่จำกัดโดยไม่ใส่เครื่องพันธนาการแก่เชื้อพระวงศ์ที่กระทำผิดพระราชประเพณีหรือสร้างความเสื่อมเสียให้แก่พระราชวงศ์ เพื่อมิให้ผู้นั้นพบปะสมาคมกับบุคคลในพระราชวงศ์และบุคคลทั่วไป ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ กรณีกรมหมื่นพงษาดิศรมหิปที่กระทำผิดปลอมธนบัตรครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2446¹⁷⁷

ทั้งนี้รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพิจารณาคำแจ้งความและตรวจสอบคำให้การของกรมหมื่นพงษาดิศรมหิปเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 จากนั้นมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “กรมหมื่นพงษาดิศรมหิปใจปกปิดในการทำธนบัตรปลอมนี้ ไม่สมที่เป็นเจ้าในราชตระกูล ผิดด้วยสัจจาธิฐานในน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ผิดด้วยคำสาบานองคมนตรี มีความผิดเป็นอันมาก”¹⁷⁸ ดังนั้นจึงมีพระบรมราชโองการถอดกรมหมื่นพงษาฯ ออกจากสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าและต้องคืนพานทองเครื่องยศทั้งปวงที่ได้รับพระราชทาน ให้ถอดออกจากตำแหน่งองคมนตรี ให้งดการจ่ายเงินประจำปีพระบรมวงศานุวงศ์ และให้ลงพระราชอาญาจำขังไว้แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พ้นโทษ โดยมอบหมายให้กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดาเป็นผู้รับคำสั่งนี้¹⁷⁹ ส่งผลให้กรมหมื่นพงษาต้องถูกควบคุมตัวอย่างไม่มีกำหนดที่กรมสนมพลเรือนนับตั้งแต่วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 อย่างไรก็ตามหลังจากกรมหมื่นพงษาฯ รับพระราชอาญาจำขังในกรมสนมพลเรือนได้ประมาณ 1 ปี¹⁸⁰ กรมหมื่นพงษาฯได้ประขอเป็นโรคปอดและโรคเบาหวาน ดังนั้นกรมหลวงดำรง

¹⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 375.

¹⁷⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “คดีกรมหมื่นพงษาดิศรมหิปและนายเพ่ง (ศรี เสาวรักษ์) ปลอมธนบัตร: ภาพสะท้อนความแพร่หลายและการกระจายตัวของการใช้เงินตรา,” ใน จีรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), น. 155-164.

¹⁷⁸ หจข. ร.5 ค.11/8 เรื่องกรมหมื่นพงษากับนายเพ่งทำธนบัตรปลอม (20 พฤศจิกายน 122 – 13 มิถุนายน 127).

¹⁷⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁰ น.อ.สวัสดิ์ จันทน์ ได้เล่าเกร็ดเรื่องราวการขังหลวงกรมหมื่นพงษาฯ จากคำบอกเล่าของหลวงวิมเนตประสิทธิ์วิทย์ (อภัย หะลิตเวช) ไว้ใน “นิทานชาวไร่” ความว่า “พระพุทเจ้าหลวงเสด็จออกไปตรวจงานนอกพระบรมราชวังทุกวัน (เห็นทีจะเป็นเวลาสร้างพระราชวังสวนดุสิต) พอผ่านตำหนักที่กักกรมหมื่นพงษาฯ ก็

ราชานุภาพจึงขอพระบรมราชานุญาตผ่อนผันให้กรมหมื่นพงษาไปรักษาตัวที่นครปฐม โดยกรมหลวงดำรงฯ จะเป็นผู้ควบคุมดูแลเอง และรัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชกระแสยอมอนุญาตให้ไปรักษาตัว ภายใต้เงื่อนไขการจำกัดบริเวณในตำหนักที่เรียกว่า “ซังหลวง” โดยต้องประพฤติตัวแบบเดียวกับคนที่อยู่ระหว่างโทษ ห้ามไม่ให้ออกนอกสถานที่ควบคุม และไม่ให้สมาคมกับชาวต่างประเทศ¹⁸¹ ซึ่งระหว่างกรมหมื่นพงษาต้องพระราชอาญาจะได้รับเบี้ยเลี้ยงสำหรับเบิกจ่ายเป็นเงินเดือนละ 80 บาท¹⁸² นอกจากนี้หากกรมหมื่นพงษา จะออกไปประทับที่อื่นจะต้องขอพระบรมราชานุญาตทุกครั้ง อาทิ การขอเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อไปเยี่ยมหลานชายที่เพิ่งคลอดในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2448 หรือการเยี่ยมเจ้าจอมมารดาเที่ยงที่ป่วยหนักในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2448¹⁸³ เมื่อกรมหมื่นพงษา รับพระราชอาญาเป็นระยะเวลา 12 ปีได้ดำเนินการขอพระราชทานอภัยโทษกับรัชกาลที่ 6 ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2457 และได้รับพระมหากรุณาให้พ้นโทษและได้รับเงินปีตามที่เคยได้รับ¹⁸⁴ แม้ว่ากรมหมื่นพงษา จะพ้นโทษซังหลวงที่นครปฐมและกลับมาประทับในตำหนักที่กรุงเทพฯ แต่หลังจากนั้นกรมหมื่นพงษา ยังคงถูกเฝ้าระวังจากข้าราชการกรมสนมพลเรือนมาโดยตลอด จนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2467 รัชกาลที่ 6 จึงมีคำสั่งให้กรมหมื่นพงษา พ้นจากการควบคุมของกรมสนมพลเรือน¹⁸⁵

ให้พระยาอัปพันตรีฯ นำตัวในกรมฯ มาเฝ้าฯ ทุกที่ แล้วเอาธารพระกรทองตีเสียพักใหญ่ เสร็จแล้วจึงเสด็จไป เวลาเสด็จกลับไม่ว่าจะติดปืนใดก็รับสั่งให้เรียกตัวในกรมฯ มาเฝ้าฯ อีก แล้วเอาธารพระกรทองตีอีก ได้ปฏิบัติอยู่เช่นนี้เป็นเดือน ๆ มีคนเล่าให้ฟังว่าพอในกรมฯ ได้ยินรับสั่งให้เข้าเฝ้าฯ เป็นตัวสั้น เข้าทำนอง “ตัวสั้นนั่งงตกประหม่า แม้ไม่ไปก็เกรงพระอาญา จึงต้องก้มหน้ายอมให้โบย” โรคเส้นประสาทกินแยไปเลยทีเดียว !” จนกรมพระยาดำรงราชานุภาพต้องกราบทูลฯ รัชกาลที่ 5 ให้ส่งตัวกรมหมื่นพงษาฯ ไปรักษาตัวที่นครปฐม “พระพุทธรเจ้าหลวงก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ ตั้งแต่นั้นมาในหลวงก็เลิกตีในกรมพงศาฯ กรมพระยาดำรงฯ รับสั่งให้เจ้าพระยาศรัวิชัย สมุหนายกภิบาลมณฑลนครไชยศรี สร้างตำหนักขึ้นนอกคุกหลังหนึ่งหน้าบ้านหลวงอาญาฯ แล้วรับตัวกรมพงศาฯ ไปอยู่ ณ ตำหนักนั้นหมายความว่ายังคงเป็นนักโทษอยู่” ที่มา: สวัสดิ์ จันทน์, นิทานชาวไร่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2560), น. 599-601.

¹⁸¹ หจข. ๖.5 ค.11/8 เรื่องกรมหมื่นพงษากับนายเพ่งทำธนบัตรปลอม (20 พฤศจิกายน 122 – 13 มิถุนายน 127).

¹⁸² เรื่องเดียวกัน.

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁵ กรมสนมพลเรือน, “จดหมายจากเจ้าพระยาธรรมานุภิบาล เสนาบดีกระทรวงวัง ถึงพระยาอัปพันตรี กามาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน,” 17 พฤศจิกายน 2467.

แม้ว่าเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่ถูกลงอาญาซึ่งหลวงจะถูกกักบริเวณในวังที่ประทับ แต่ทางราชสำนักจะส่งเจ้าพนักงานกรมสนมพลเรือนมาเฝ้าระวังและรายงานเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของผู้ถูกขังหลวงให้เสนาบดีกระทรวงวังทราบอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การขังหลวงกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมที่วังตลกสาจากกรณีมิได้นำน้ำพิพัฒน์สัตยาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระจันทราทิพย์ ปลัดกรมสนมพลเรือน จะมีรายงานความเคลื่อนไหวบริเวณวังกรมหลวงประจักษ์ฯ ให้พระยาอภัยนันทริกามาตย์ (ดิศ โวจนดิศ) จางวางกรมสนมพลเรือนทราบเรื่องราวต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ อาทิ บุคคลที่เข้าพบกรมหลวงประจักษ์ฯ และกิจกรรมที่กรมหลวงประจักษ์ฯ ทำร่วมกับผู้มาพบที่วัง นอกจากนี้เจ้าหน้าที่กรมสนมพลเรือนยังมีหน้าที่เชิญน้ำพิพัฒน์สัตยาจากท้องพระโรงมาให้กรมหลวงประจักษ์ฯ ทำการสักการะและเสวยน้ำตามประเพณี¹⁸⁶ หากกรมหลวงประจักษ์ฯ ประสงค์จะออกนอกวังต้องมีหนังสือขออนุญาตจากกระทรวงวัง ซึ่งจะได้รับอนุญาตให้เฉพาะงานที่จำเป็น ตัวอย่างเช่น การเสด็จเยี่ยมกรมหลวงเทเวศร์วชิโรปกรณ์ที่ประชวรหนักในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2466¹⁸⁷ การขังหลวงกรมหลวงประจักษ์ฯ มีลักษณะเป็นการกักบริเวณอย่างไม่มีกำหนดเวลา จนกระทั่งกรมหลวงประจักษ์ฯ ทรงประชวรหนักในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2467 จึงได้รับพระมหากรุณาจากรัชกาลที่ 6 ให้พ้นโทษในคราวเดียวกับกรมหมื่นพงษา¹⁸⁸

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แบบแผนการลงโทษเชื้อพระวงศ์ที่กระทำผิดด้วยวิธีการจำสนมในพระบรมมหาราชวังยังคงปรากฏบ่อยครั้ง ซึ่งจากบัญชีหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวง ที่ต้องโทษขังสนมตลอดรัชกาลที่ 6 นับตั้งแต่ พ.ศ. 2453–2468 มีจำนวนทั้งสิ้น 13 คน โดยผู้ที่ถูกจำสนมมี 2 กรณีคือ กรณีแรกเป็นเชื้อพระวงศ์ที่กระทรวงวังสั่งลงโทษจากความผิดในพระบรมมหาราชวัง ส่วนกรณีที่สองเป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าที่ศาลยุติธรรมตัดสินจำคุกหรือถูกฝากขังระหว่างพิจารณาคดีของศาล แต่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้นำตัวมาขังในกรมสนมพลเรือน ซึ่งบางกรณีเป็นการขังสนมอย่างไม่มีกำหนด ตัวอย่างเช่น หม่อมเจ้าพรหมมาศ กระทรวงวังจำขังในฐานลักทรัพย์จนกว่าจะมีความซื่อสัตย์ หม่อมหลวง

¹⁸⁶ กรมสนมพลเรือน, “จดหมายจากพระจันทราทิพย์ ปลัดกรมสนมพลเรือน ถึงพระยาอภัยนันทริกามาตย์ จางวางกรมสนมพลเรือน,” 1 เมษายน 2458; กรมสนมพลเรือน, “จดหมายจากพระจันทราทิพย์ ปลัดกรมสนมพลเรือน ถึงพระยาอภัยนันทริกามาตย์ จางวางกรมสนมพลเรือน,” 4 เมษายน 2458.

¹⁸⁷ กรมสนมพลเรือน, “จดหมายจากกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ถึงพระยาอภัยนันทริกามาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน,” 20 มิถุนายน 2466.

¹⁸⁸ กรมสนมพลเรือน, “จดหมายจากพระยาอภัยนันทริกามาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน ถึงพระยารธรรมิกรณ เสนาบดีกระทรวงวัง,” 17 พฤศจิกายน 2467.

แบบฉัตรกุล ณ กรุงเทพฯ กระทรวงวังจำซึ่งฐานปลอมลายมือเจ้าพระยาบดินทร์ฯ และหม่อมราชวงศ์มานพ ต้องจำซึ่งจนกว่าจะเช็ดหลาบจากการกำเริบในพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น¹⁸⁹

3.3.2 การขยายขอบเขตการลงโทษขังสนมในสมัยรัชกาลที่ 6

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังขยายขอบเขตการลงโทษจำสนมที่เดิมจำกัดอยู่ในกลุ่มเชื้อพระวงศ์กับบุคคลในพระบรมมหาราชวังให้ครอบคลุมถึงข้าราชการในราชสำนัก อันได้แก่ กระทรวงวัง กรมพระตำรวจ กรมศิลปากร กรมทหารรักษาวัง กรมราชเลขาณูการ กรมพระคลังข้างที่ กรมมหาดเล็กหลวง โรงเรียนมหาดเล็กหลวง กรมมหรสพ กรมชาวที่ กรมพระอัศวราช และกรมตำรวจ โดยกำหนดให้กลุ่มข้าราชการเหล่านี้อยู่นอกอำนาจกฎหมายและการลงทัณฑ์สมัยใหม่ในความผิดบางอย่าง อันเป็นผลมาจากการประกาศใช้ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก” และ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการค้าขายและการสมาคมแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก” ใน พ.ศ. 2457

ทั้งนี้กฎมณเฑียรบาลฉบับแรกกำหนดให้ข้าราชการชายต้องขออนุญาตจากผู้บังคับบัญชาในการมีครอบครัวและเคหะสถาน มีการกำกับพฤติกรรมทางเพศไม่ให้ขายสอดช่องเกี่ยวกับผู้หญิงที่ไม่เหมาะสม¹⁹⁰ ส่วนกฎมณเฑียรบาลฉบับที่สองกำหนดธรรมเนียมและวิธีการในการลงทุนค้าขาย จัดตั้งบริษัท และการเข้าเป็นสมาชิกสโมสรต่าง ๆ ของข้าราชการในพระราชสำนักเพื่อมิให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศ¹⁹¹ รวมถึงมีการกำหนดโทษขังในกรมสนมพลเรือนให้เป็นหนึ่งในวิธีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎมณเฑียรบาลทั้งสองด้วย¹⁹² ซึ่งโทษขังมี 2 แบบคือ การขัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁸⁹ หจข. ๑.6 ย.10/9 บัญชีหม่อมเจ้า, หม่อมราชวงศ์, หม่อมหลวง ที่ต้องโทษจำคุกและขังสนม (11-15 พฤษภาคม 2466).

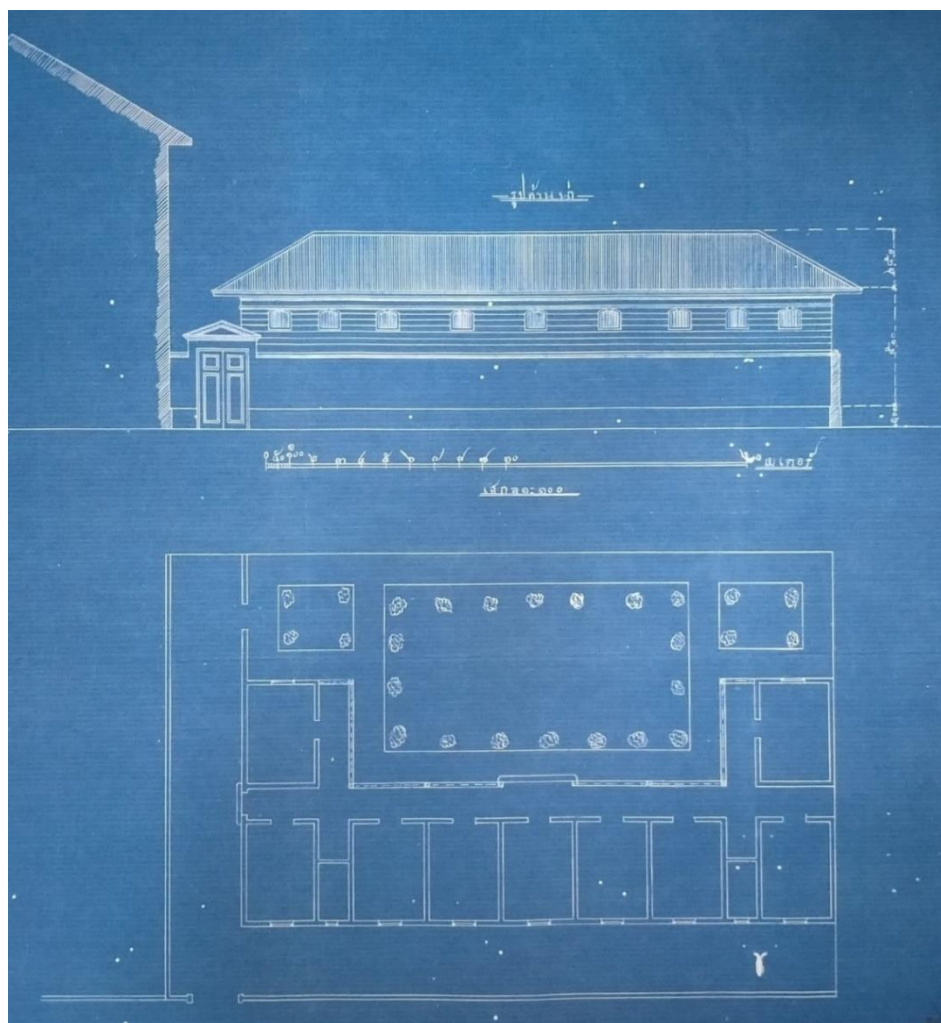
¹⁹⁰ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 31 (1 สิงหาคม 2457), น. 277-308; ชานันท์ ยอดหงษ์, “นายใน” *สมัยรัชกาลที่ 6* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), น. 45-48.

¹⁹¹ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการค้าขายและการสมาคมแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 31 (1 กันยายน 2457), น. 367-380.

¹⁹² กฎมณเฑียรบาลทั้งสองฉบับได้กำหนดลักษณะทัณฑ์ไว้ 10 สถานตั้งแต่เบาจนถึงหนัก ได้แก่ 1. ภาคทัณฑ์ 2. ตีโทษ 3. กัก 4. กักเงินเดือน 5. ทัณฑ์กรรม 6. ขัง 7. จำขัง 8. พักราชการ 9. คัดออกจากราชการ 10. ถอดจากยศบรรดาศักดิ์ ในการลงทัณฑ์แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทคุรุทัณฑ์ เป็นพระราชอาญาที่กษัตริย์จะมีพระบรมราชโองการลงทัณฑ์หรือศาลรับสั่งลงโทษในสถานใดสถานหนึ่งใน 10 สถาน ประเภทมัธยมทัณฑ์ เป็น

แบบไม่มีเครื่องพันธนาการกับการขังพร้อมเครื่องพันธนาการ ผู้ถูกขังจะมีเวลาเดินนอกห้องขังวันละ 1 ชั่วโมงเป็นอย่างน้อยและได้รับอาหารวันละ 2 มื้อเป็นอย่างน้อย โดยตัวอย่างของการขังผู้ฝ่าฝืนกฎหมายเทศบาลสมัยรัชกาลที่ 6 คือ การขังสนมขุนบำรุงรสเฝ้าฯ (ชิต ศรีสติปปันทน) แพทย์ประจำกรมพระอิสวราช มีกำหนด 1 เดือน เนื่องจากขุนบำรุงฯ ได้หลอกลวงหญิงอื่นมาเป็นภรรยาทั้งที่ความจริงขุนบำรุงฯมีภรรยาอยู่แล้ว¹⁹³

ภาพที่ 8 แบบที่คุมขังนักโทษกรมสนมพลเรือน

ที่มา : หจข. ร.6 ว.25/28

อาญาสำหรับผู้บังคับบัญชาสูงสุดมีอำนาจลงทัณฑ์ผู้ใต้บังคับบัญชาในสถาน 1 ถึงสถาน 7 และประเภทลหุทัณฑ์ เป็นอาญาสำหรับผู้บังคับบัญชาโดยตรงมีอำนาจลงทัณฑ์ในสถาน 1 ถึงสถาน 4

¹⁹³ กรมสนมพลเรือน, “ที่ 157/866 จากเจ้าพระยาบรมราชพิพ จางวางเอก ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก ถึงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง,” 1 สิงหาคม 2467.

จากการขยายขอบเขตการลงโทษขังสนมเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ประกอบกับสถานที่คุมขังนักโทษในพระบรมมหาราชวังที่กรมสนมพลเรือนมีความแออัดคับแคบ ไม่เพียงพอต่อการคุมขังนักโทษที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นใน พ.ศ. 2459 เจ้าพระยาธรรมมาภิบาล เสนาบดีกระทรวงวังจึงมอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบที่คุมขังแห่งใหม่บนพื้นที่ว่างเปล่าระหว่างตำหนักหลวงติดกับกรมสนมพลเรือน โดยที่คุมขังใหม่มีลักษณะเป็นตึกชั้นเดียว ขนาด 5.80 x 24.25 เมตร มีมุข 2 ข้างขนาด 4.60 x 3.80 เมตร หลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์ ภายในอาคารมีห้องขังนักโทษจำนวน 9 ห้อง ด้านหน้าอาคารเป็นสนามหญ้า และพื้นที่ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงทึบสูง 3 เมตร มีประตูทางเข้าทางเดียว รวมค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างทั้งสิ้น 16,500 บาทโดยใช้งบประมาณจากกรมพระคลังข้างที่¹⁹⁴

นอกเหนือจากการขยายขอบเขตการลงโทษขังสนมแล้ว กษัตริย์ยังผนวกเครือข่ายนอกราชสำนักอย่างสมาชิกกลุ่มขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่กระทำผิดอาญาบางคนเข้ามาสู่พื้นที่การคุมขังเฉพาะของราชสำนักที่อยู่นอกอำนาจราชทัณฑ์สมัยใหม่ โดยพระราชทานพระมหากรุณาให้ย้ายคนเหล่านี้จากเรือนจำมาคุมขังที่กรมสนมพลเรือน เพื่อมิให้คนเหล่านี้ถูกลงอาญาจำคุกร่วมกับคนทั่วไปและอยู่ภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่เข้มงวดของเรือนจำ ดังปรากฏในกรณีการย้ายย้ายสิทธิโชคติกสวัสดิ์ ที่ศาลพิพากษาจำคุก 2 ปี ได้ย้ายที่คุมขังจากเรือนจำมาเป็นกรมสนมพลเรือนหลังจากเจ้าจอมจำเริญในรัชกาลที่ 5 บุตรีพระยาโชฎีกราชเศรษฐี (พัก โชติทิกสวัสดิ์) ได้ขอพระมหากรุณาจากรัชกาลที่ 6 ใน พ.ศ. 2465¹⁹⁵ หรือกรณีหม่อมหลวงแขก กุญชร บุตรเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) ได้รับพระมหากรุณาจากรัชกาลที่ 6 ในการจำคุกที่กรมสนมพลเรือนจากความผิดฐานยักยอกเงินของคณะเสือป่าจำนวน 14,490.35 บาท มีกำหนดโทษจำคุก 3 ปี ซึ่งหลังจากจำคุกที่กรมสนมพลเรือนได้ 2 ปีได้รับพระราชทานอภัยโทษเพื่อไปอุปสมบท¹⁹⁶

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของการลงโทษผู้กระทำผิดด้วยวิธีการขังสนมและขังหลวงสำหรับเชื้อพระวงศ์ บุคคลในราชสำนัก และเครือข่ายขุนนางชั้นผู้ใหญ่ จึงเป็นสิ่งที่ตอกย้ำระบบการลงโทษที่สัมพันธ์กับลำดับชั้นทางสังคมอันเป็นแนวคิดการลงโทษแบบจารีตที่ยังคง

¹⁹⁴ หจข. ๖.6 ๖.25/28 สร้างที่ขังนักโทษที่กรมสนมพลเรือน (2-11 ตุลาคม 2459).

¹⁹⁵ หจข. ๖.6 ๖.10/8 ผู้ที่ขอพระมหากรุณาย้ายนักโทษจากกระทรวงยุติธรรมมาจำไว้ยังกรมสนมพลเรือน (24 มกราคม 2465).

¹⁹⁶ หจข. ๖.6 รล.21 ฎีกา.1 ก./48 ฎีกา ม.ล. แขก กุญชร ขอพระราชทานอภัยโทษ (9 เมษายน - 13 มกราคม 2464).

ดำรงอยู่ในรัฐสยาม รวมถึงเป็นสิ่งสะท้อนข้อจำกัดของการดำเนินงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีได้บังคับใช้กับผู้กระทำผิดที่เป็นเครือข่ายชนชั้นสูง การลงโทษชังสนม และชังหลวงจะถูกยกเลิกไปหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ตามหลักเสมอภาคที่ไม่ให้สิทธิแก่พวกเจ้ายิ่งกว่าราษฎร เมื่อคนทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้การบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน¹⁹⁷ ยิ่งไปกว่านั้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ยังได้บัญญัติให้อำนาจศาลในการพิจารณาคดีความทั้งปวงตามกฎหมาย ดังนั้นศาลรับส่งกระทรวงวังในระบบเก่าจึงต้องยุบเลิกไปโดยปริยายเนื่องจากไม่มีในบทบัญญัติในพระราชบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม¹⁹⁸ นอกจากนี้สถานที่คุมขังในพระบรมมหาราชวังได้ถูกยุบเลิกไปเช่นกันหลังการรับหลักการระบอบใหม่ได้ปรับปรุงกระทรวงวัง ดังนั้นบรรดาผู้กระทำผิดอาญาที่เคยได้รับสิทธิพิเศษในกระบวนการยุติธรรมสมัยระบอบเก่าจึงต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเช่นเดียวกับสามัญชน ทั้งการพิจารณาคดีในศาลยุติธรรมและการถูกลงโทษจำคุกภายในเรือนจำ

3.4 สรุป

หลังจากรัฐบาลสยามได้ปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ผ่านการนำระบบคุกอาณานิคมมาปรับใช้กับสังคมสยาม แต่การดำเนินงานราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐบาลสยามกลับวางอยู่พื้นฐานการลงโทษผู้กระทำผิดตามสถานะและลำดับชั้นทางสังคม นำไปสู่การเกิดระบบการลงโทษ 3 รูปแบบที่สะท้อนข้อจำกัดนานาประการของกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ รูปแบบแรกเป็นการคุมขังนักโทษไทยที่รัฐจัดสรรทรัพยากรอย่างจำกัดและต้องเผชิญกับปัญหานักโทษล้นคุกจนกระทบต่อการควบคุมและการดูแลสุขภาพอนามัยแก่นักโทษในคุก ส่งผลให้คุกไทยมิได้ให้ความสำคัญกับการสร้างวินัยหรือการปรับปรุงฟื้นฟูพฤติกรรมนักโทษให้กลายเป็นคนดี แต่กลับมุ่งเน้นไปที่การบังคับใช้แรงงานนักโทษเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับรัฐ รูปแบบที่สองเป็นการคุมขังนักโทษต่างประเทศที่รัฐบาลสยามไม่สามารถเข้าไปมีอำนาจลงทัณฑ์นักโทษกลุ่มนี้ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากพวกเขาได้รับความคุ้มครองจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงจัดตั้งคุกต่างประเทศขึ้นเพื่อแยกนักโทษกลุ่มนี้ออกจากนักโทษไทย และมีการจัดระบบควบคุมนักโทษต่างประเทศที่คำนึงถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมเช่นเดียวกับระบบคุกอาณานิคมมาบังคับใช้ในคุกต่างประเทศ รูปแบบสุดท้ายเป็นการคุมขังด้วยวิธีการชังสนมและชังหลวง ซึ่งเป็นวิธีการลงโทษคุมขังผู้กระทำผิดชนชั้นสูงแบบ

¹⁹⁷ จุฑา ณ บางช้าง, หลัก 6 ประการ, น. 12-15.

¹⁹⁸ ภูธร ภูมะธน, “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481,” น. 24.

จารีต เพื่อรักษาสถานะและอำนาจของชนชั้นสูงเอาไว้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามที่เข้าสู่สมัยใหม่ และการดำรงอยู่ของคุกในพระบรมมหาราชวังยังเป็นสิ่งยืนยันถึงข้อจำกัดของกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ที่บังคับใช้เฉพาะผู้ได้ปกครองสยามที่กระทำผิด โดยไม่ครอบคลุมถึงกลุ่มชนชั้นสูงที่กระทำผิด

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ในระบบใหม่ : นักโทษ เด็กที่กระทำผิดอาญา และผู้ต้องโทษหลายครั้ง

...วิธี “เก็บ” คนร้ายไว้เป็นกลุ่มก้อนในเรือนจำโดยขาดหลักปฏิบัติอันถูกต้อง หรือปล่อยไปตามยถากรรมนั้น ย่อมเป็นการสนับสนุนการศึกษาในทางฝ่ายต่ำ ให้บังเกิดมากขึ้นในหมู่คนร้าย เรือนจำก็จะเสื่อมด้วยสถานเพาะคนร้าย และเมื่อระลึกถึงว่าผู้ต้องขังเหล่านี้เมื่อได้พ้นโทษแล้ว ก็จะต้องกลับไปสู่ชุมชน คนร้ายก็จะออกไปแพร่หลายเลี่ยมสอนติดต่อระบาดทั่วไป รัฐบาลภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยได้ตระหนักถึงความสำคัญข้อนี้ จึงได้หันความเอาใจใส่มาสู่หน้าที่ราชการราชทัณฑ์ แลปักใจที่จะขบปัญหาในวิธีดำเนินจัดการให้ได้เป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์อันดียิ่งแก่ปวงชน¹

จากบันทึกของกรมราชทัณฑ์เรื่อง “ความก้าวหน้าแห่งการราชทัณฑ์ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย” ได้ชี้ให้เห็นถึงความบกพร่องของการบริหารงานเรือนจำภายใต้รัฐบาลระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ให้ความสำคัญกับการ “เก็บ” ผู้ร้ายไว้ในเรือนจำโดยขาดแนวทางในการปรับปรุงฟื้นฟูพฤติกรรมให้ผู้ร้ายกลับมาเป็นพลเมืองดี การดำเนินการเช่นนี้ย่อมทำให้เรือนจำกลายเป็นสถานบ่มเพาะอาชญากรให้มีพฤติกรรมชั่วร้ายมากยิ่งขึ้นและมักจะกระทำผิดซ้ำหลังจากออกจากเรือนจำ อันคุกคามต่อความสงบเรียบร้อยภายในบ้านเมือง ดังนั้นรัฐบาลระบบใหม่จึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงข้อบกพร่องดังกล่าวให้กิจการราชทัณฑ์ไทยมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

การปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ของรัฐบาลคณะราษฎรหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 นับว่าได้รับอิทธิพลมาจากองค์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตกที่เข้ามาในสังคมไทยนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2470 ซึ่งในสมัยระบอบเก่าความรู้เหล่านี้เผยแพร่ในกลุ่ม

¹ กรมราชทัณฑ์, ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบอบประชาธิปไตย (พระนคร: โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, 2479), น. 4-5. (กรมราชทัณฑ์พิมพ์แจกในคราวทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดจันทาราม อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2479)

ข้าราชการรุ่นใหม่อย่างจำกัดและชนชั้นนำมิได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของความรู้ใหม่ที่ควรอย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการผลักดันนโยบายเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในของคณะราษฎร องค์ความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตกจึงกลายเป็นหัวใจของการทำความเข้าใจผู้ร้ายและเป็นแนวทางในการยกระดับงานราชทัณฑ์ของไทยให้มีมาตรฐานแบบสากล นำไปสู่การผลักดันแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์อย่างมีมนุษยธรรมและมุ่งหมายปรับปรุงพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้เป็นพลเมืองดี อันเป็นอุดมคติของการลงทัณฑ์สมัยใหม่แบบตะวันตกให้บังเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทย ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลคณะราษฎรยังนำเทคนิคในการสร้างวินัยมาใช้ในการควบคุมผู้กระทำผิดในสถาบันราชทัณฑ์ ดังปรากฏจากการจัดหมวดหมู่และการแยกแยะประเภทผู้กระทำผิดหรือบุคคลที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากสังคมตามความรู้อาชญาวิทยาของประเทศไทย ส่งผลให้เกิดการขยายอำนาจงานราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางโดยครอบคลุมการควบคุมนักโทษ เด็กที่กระทำผิดทางอาญา และบุคคลที่กระทำความผิดซ้ำ

ดังนั้นในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ขนาดใหญ่ในสมัยคณะราษฎร ซึ่งเปรียบได้กับการปฏิรูปราชทัณฑ์ไทยให้เป็นสมัยใหม่ระลอกที่สอง ผู้วิจัยเห็นว่าควรเริ่มต้นจากการพิจารณาความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่ที่แพร่หลายในสังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของปรีดี พนมยงค์ และหม่อมเจ้าสกลวรรณการ วรวรรณ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในงานราชทัณฑ์ระบอบใหม่ จากนั้นจึงพิจารณาหนึ่งในแนวนโยบายแห่งรัฐที่ทำให้งานราชทัณฑ์ทวีความสำคัญมากขึ้น คือ “หลักความปลอดภัย” อันทำให้รัฐเริ่มดำเนินการควบคุมทางสังคมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมกลุ่มคนที่ก่อปัญหาหรือเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยในสังคม จากนั้นจึงพิจารณาถึงภารกิจของงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ที่ขยายขอบเขตงานอย่างกว้างขวางมิได้ควบคุมเฉพาะนักโทษในเรือนจำเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการควบคุมเด็กที่กระทำผิดอาญาและผู้กระทำความผิดซ้ำด้วยรูปแบบและวิธีการแบบใหม่ตามหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา สุดท้ายจะพิจารณาขอบเขตอำนาจของงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ผ่านการพิจารณาการควบคุมคนจรจัดและขอทาน

4.1 อาชญาวิทยาสมัยใหม่ : รากฐานแนวคิดราชทัณฑ์ในระบอบใหม่

อาชญาวิทยา (Criminology) หรือการศึกษาการกระทำผิดของอาชญากร (Science of Criminal) ปรากฏขึ้นครั้งแรกในยุโรปนับตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จากความพยายาม

ศึกษาเหตุและผลของการก่ออาชญากรรมและการลงโทษผู้กระทำผิด เริ่มต้นจากนักกฎหมายชาวอิตาลี ซีซาร์ เบ็คคาเรีย (Cesare Beccaria 1783-1794) ได้เรียกร้องให้ยกเลิกการลงโทษด้วยวิธีโหดร้ายป่าเถื่อนและเสนอให้ปรับปรุงระบบกฎหมายขึ้นใหม่ เขามีผลงานที่สำคัญคือ “On Crime and Punishment” (1764) โดยมีแนวคิดว่าการกำหนดบทลงโทษต้องเหมาะสมกับการกระทำผิดของอาชญากร รวมถึงให้ความสำคัญกับการป้องกันอาชญากรรมมากกว่าการลงโทษผู้กระทำผิด ขณะที่เจเรมี เบนแทม (Jeremy Bentham 1747-1832) นักคิดและนักปรัชญาชาวอังกฤษ ได้สานต่อแนวคิดของเบ็คคาเรีย โดยมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขบทลงโทษของกฎหมายอาญาให้สัมพันธ์กับการก่ออาชญากรรม ซึ่งการลงโทษตามทัศนะของเบนแทมเป็นมาตรการที่จำเป็นสำหรับการยับยั้ง รวมถึงป้องกันการกระทำผิดซ้ำ เบนแทมยังต่อต้านการลงโทษที่โหดร้ายรุนแรงและไร้มนุษยธรรม ตลอดจนสนับสนุนการปฏิรูปคุกในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสนอให้ใช้การออกแบบเรือนจำแบบ Panopticon ที่ช่วยให้ผู้คุมสามารถสังเกตพฤติกรรมของนักโทษได้ตลอดเวลา อีกทั้งยังแนะนำให้มีการอบรมด้านศาสนาแก่นักโทษ²

นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 องค์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาสมัยใหม่พัฒนาขึ้นอย่างเป็นเหตุเป็นผลและมีความน่าเชื่อถือเนื่องด้วยอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษาค้นคว้า รวมถึงตัดขาดออกจากองค์ความรู้อาชญาวิทยาดั้งเดิมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นผลมาจากการวางรากฐานการศึกษาอาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยม (Positivist Criminology) ของซีซาร์ ลอมโบโรโซ (Cesare Lombroso, 1835-1909) นายแพทย์และนักมานุษยวิทยาชาวอิตาลี โดยลอมโบโรโซได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ว่าสามารถช่วยอธิบายพฤติกรรมของอาชญากรได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมถึงมีความเป็นไปได้ว่าจะสามารถแยกอาชญากรออกจากบุคคลที่เป็นไม่เป็นอาชญากรได้ อาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยมถูกพิจารณาว่าทำให้การศึกษาอาชญากรรมมีลักษณะเป็น “ศาสตร์” โดยอาศัยข้อมูลจากสถิติ นักโทษและการก่ออาชญากรรม วิธีการทางจิตวิทยา สรีรวิทยา รวมถึงทฤษฎีของชาร์ล ดาวิน มาวิเคราะห์พฤติกรรมของอาชญากรอย่างเป็นเหตุเป็นผล จุดเริ่มต้นของอาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยมเป็นผลมาจากการตีพิมพ์งานเขียนของลอมโบโรโซเรื่อง “The Criminal Man” ในปี ค.ศ. 1876 งานชิ้นนี้ได้พิจารณาจากลักษณะร่างกายของผู้ร้ายอย่างละเอียดที่สัมพันธ์กับความผิดปกติของ

² สุดสงวน สุธีสร, อาชญาวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), น. 41-44.

พัน ขนาดกะโหลก รูปร่าง และหน้าผาก นำไปสู่ข้อเสนองานว่าผู้ร้ายอาจเป็นมาโดยกำเนิด (Born Criminal)³

ต่อมาแนวทางการศึกษาอาชญาวิทยาของลอมโบโรโซถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจากกลุ่มนักสังคมวิทยาฝรั่งเศส นำโดยแกเบรียล ตาร์ด (Gabriel Tarde 1843-1904) และอเล็กซองด์ ลากาสแซงน์ (Alexandre Lacassagne 1843-1924) ได้ปฏิเสธแนวคิดผู้ร้ายโดยกำเนิดและพิจารณาอาชญากรรมจากมุมมองทางสังคม เนื่องจากนักวิชาการกลุ่มนี้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลเหนือการกระทำของมนุษย์และสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างพฤติกรรมของอาชญากร⁴ อย่างไรก็ตามแนวทางการศึกษาอาชญาวิทยาทั้งสองสำนักยังคงเป็นส่วนหนึ่งของอาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยม ที่เน้นเอากระบวนการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการอธิบายและวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการกระทำผิด โดยใช้การสังเกต การตั้งสมมติฐาน และการทดลองเชิงประจักษ์⁵ เพื่อนำไปโต้แย้งกับสำนักอาชญาวิทยาแบบดั้งเดิมที่สนใจกับพฤติกรรมของอาชญากรซึ่งเชื่อว่าเกิดจากเจตจำนงเสรี มีเหตุผลและอิสระในการตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อมนุษย์กระทำผิดจึงเน้นไปที่การลงโทษเพื่อข่มขู่ยับยั้งมิให้กระทำผิดอีก แต่สำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยมให้ความสำคัญกับการหาสาเหตุของพฤติกรรมของอาชญากรโดยมองว่ามนุษย์ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเด็ดขาด อันเป็นผลมาจากความผิดปกติด้านร่างกายและจิตใจของมนุษย์ รวมถึงแรงกระตุ้นจากสภาพแวดล้อม⁶

ความรู้อาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยมหรืออาชญาวิทยาสมัยใหม่ของทั้งสองแนวคิดต่างถูกเผยแพร่ทั่วโลกผ่านการผลิตซ้ำงานเขียนอาชญาวิทยาของแต่ละสำนัก รวมถึงมีข้อถกเถียงต่าง ๆ เกี่ยวกับอาชญาวิทยาของแพทย์และนักกฎหมายบนหน้าหนังสือพิมพ์และบทความในวารสาร อันมีส่วนปลูกเร้าให้สังคมเห็นความสำคัญขององค์ความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่ในฐานะศาสตร์ของการแก้ปัญหาสังคม ตลอดจนกระตุ้นให้ชาติต่าง ๆ ในยุโรปและอเมริกาเหนือเริ่มปรับปรุงนโยบาย กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับองค์ความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่ อาทิ การแก้ปัญหาอาชญากรรมที่ต้นเหตุด้วยการศึกษาสาเหตุของการเกิดอาชญากรรม

³ Carlos Aguirre, *The Criminals of Lima and the Worlds: The Prison Experience 1850-1935* (Durham: Duke University Press, 2005), pp. 41-42.

⁴ Ibid, p. 43.

⁵ สุดสงวน สุธีสร, *อาชญาวิทยา*, น. 49-52.

⁶ ทวีป มหาสิงห์, “แนวความคิดเรื่อง “ราษฎร” ของปรีดี พนมยงค์,” *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์* 4, 1 (2556): 69.

การปรับปรุงการจัดจำแนกประเภทของอาชญากรรม การเปลี่ยนแปลงแนวคิดการลงโทษใหม่จากการแก้แค้นผู้กระทำผิดมาเป็นการแก้ไขฟื้นฟูความประพฤติของผู้กระทำผิดให้กลายเป็นคนดี ตลอดจนการลงโทษผู้กระทำผิดให้เหมาะสมแตกต่างกันตามประเภทของอาชญากรรม

เมื่อพิจารณาองค์ความรู้เกี่ยวกับอาชญาวิทยาสมัยใหม่ในสังคมไทย ถึงแม้ว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามจะปรับปรุงคุกและการลงทัณฑ์ให้มีความสมัยใหม่นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่กลับพบหลักฐานงานเขียนภาษาไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการศึกษาอาชญากรรมและผู้กระทำผิดจำนวนน้อยมาก โดยงานชิ้นแรกคือ “เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น” ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่เขียนในปี พ.ศ. 2446 เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตและพฤติกรรมของผู้ร้ายอย่างละเอียดจากการสัมภาษณ์โจรจันทร์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ⁷ ซึ่งต่อมากกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้นำประวัติของโจรจันทร์มารวมกับชีวิตของโจรทิม ชาวอินทรีบุรี เป็นนิทานเรื่องโจรแปลกประหลาดอยู่ในหนังสือนิทานโบราณคดี⁸ แต่กระนั้นงานของกรมพระยาดำรงราชานุภาพสองชิ้นข้างต้นมีลักษณะใกล้เคียงกับบันทึกคำให้การของผู้กระทำผิดมากกว่าจะเป็นการศึกษาการกระทำผิดและลักษณะของผู้กระทำผิดอย่างเป็นระบบตามแนวทางการศึกษาอาชญาวิทยาสมัยใหม่

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2470 จากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและการตัดทอนงบประมาณของกระทรวงมหาดไทยที่มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย ได้ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในสังคมอยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดอาชญากรรมเพิ่มขึ้นทั้งในพระนครและหัวเมืองปรางค์ให้เห็นเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงมีการลงข่าววิพากษ์วิจารณ์ปัญหาโจรผู้ร้ายและตำหนิความล้มเหลวของรัฐบาลที่ไม่อาจดูแลความปลอดภัยของราษฎรได้เป็นระยะ ๆ⁹ โดยข่าวอาชญากรรมที่โด่งดังยังมีการผลิตซ้ำในรูปแบบหนังสือกลอนลำตัด เพื่อตอบสนองความบันเทิงเพิ่มเติมจากการรับรู้ข้อเท็จจริงและส่งผลให้ข่าวอาชญากรรมเผยแพร่ในสังคมอย่าง

⁷ ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), น. (1)-(2). (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจตรี พระยาอภิชาติชาญยุทธ (เจริญ เสวตนันท์) เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2468)

⁸ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, นิทานโบราณคดี, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: คลังวิทยา, 2494).

⁹ ศิริวรรณ ลามสมบุญนันท์, “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ” ในสังคมไทย พ.ศ. 2460-2510,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), น. 61-63.

กว้างขวางยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น หะยีเยียดได้แต่งกลอนลำตัดเรื่องอ้ายเสือย้อยใจยักษ์ (พ.ศ. 2470) ฆาตกรรมชิงนางตำรวจฆ่าตำรวจกลางพระนคร (พ.ศ. 2470) อ้ายเสือนาคจอมโจร (พ.ศ. 2472) อ้ายเสือผ่องจอมโจรชลบุรี (พ.ศ. 2472) และอ้ายเสือใบจอมโจรหลายจังหวัด (พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2472) เป็นต้น¹⁰ กระแสความสนใจของสังคมต่อเรื่องโจรผู้ร้ายที่เพิ่มขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 ยังผลให้หนังสือพิมพ์ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคุกและนักโทษมากขึ้นทั้งในส่วนกลางและหัวเมืองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของข่าวอาชญากรรม ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ ภายในคุกจึงถูกตีแผ่ให้สังคมภายนอกรับรู้ผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง อาทิ นักโทษทำร้ายร่างกายกัน นักโทษหลบหนี นักโทษเล่นการพนัน การทุจริตของเจ้าพนักงาน การเลี้ยงอาหารด้วยคุณภาพแก่นักโทษ และการคุมขังนักโทษเกินกำหนดโทษ¹¹ รวมถึงยังมีการเรียกร้องให้รัฐบาลปรับปรุงแก้ไขการคุมขังและความเป็นอยู่ของนักโทษให้ดีขึ้น¹²

จากบรรยากาศของสังคมที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาอาชญากรรมได้กระตุ้นให้ชนชั้นนำและข้าราชการไทยจำนวนหนึ่งหันมาศึกษาความรู้เกี่ยวกับอาชญาวิทยา เพื่อทำความเข้าใจมูลเหตุของการก่ออาชญากรรมและการเกิดโจรผู้ร้าย รวมถึงความรู้เกี่ยวกับทัณฑวิทยา เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจวิธีการลงโทษผู้กระทำความผิดไม่ให้กลับมาก่ออาชญากรรมอีกครั้ง เริ่มต้นจากพระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร) อธิบดีกรมธรรมการ ได้แปลงานของโรเบิร์ต จี อินเกอร์ซอลล์ (Robert G. Ingersoll 1833-1899) นักกฎหมายชาวอเมริกัน เรื่อง “Crime Against

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 65; “หนังสือเก่าลำตัดสมัยก่อน,” เข้าถึงได้จาก http://talesfromtheoldimage.blogspot.com/2013/08/blog-post_13.html (30 ตุลาคม 2564).

¹¹ หจข. ร.7 ม.26.5/29 ชาว น.ส.พ. เรือนจำ-นักโทษ (28 เมษายน - 19 กุมภาพันธ์ 2471); หจข. ร.7 ม.26.5/240 จำขังคนเกินกำหนดโทษ 70 วัน กระทรวงมหาดไทยควรสอบสวนและตักเตือนพระทัณฑการฯ เสียบ้าง (25 มิถุนายน - 27 กันยายน 2472); “นักโทษพันกันเย็บ 5 เข็ม ควรตำหนิผู้คุม, นักโทษหนีเพราะความระวังละหลวม, หนีเรือนจำ 3 ปีไม่พ้น,” ใน หจข. ร.7 ม.26.5ก./1 สมุทราการ (พ.ศ. 2471); “หนีเรือนจำนนทบุรี,” ใน หจข. ร.7 ม.26.5ก./7 นนทบุรี (พ.ศ. 2471); “เรื่องส่งอาหารนักโทษนครศรีธรรมราช จะเป็นเรื่องใหญ่ถึงกระทรวงมหาดไทย, พท่ามระฆายอิฐเรือนจำ, นักโทษหนีเรือนจำ เพราะพะท่ามระฆะล่าใจ,” ใน หจข. ร.7 ม.26.5ก./21 นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2471-2472); หจข. ร.7 ม.26.5ค./42 นักโทษในกองลหุโทษยกพวกตีกัน (17-21 มกราคม 2471).

¹² หจข. ร.7 ม.26.4/67 การอบรมคนผิดให้หวังทำดี ดีกว่าทรมานให้เข็ด (11-12 มกราคม 2471); หจข. ร.7 ม.26.4/108 ถึงสมัยแล้วควรจะแก้ไขสภาพนักโทษ (26 กรกฎาคม 2472).

Criminal” (1906) มาเป็นภาษาไทยภายใต้ชื่อ “ปาฐะเรื่องประทุษร้ายต่อผู้ร้าย”¹³ ในปี พ.ศ. 2471 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติต่อนักโทษด้วยวิธีที่โหดร้ายทารุณ

สำหรับงานที่ถือเป็นหมุดหมายขององค์ความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่ในสังคมไทยคือ เรื่อง “ปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย”¹⁴ (พ.ศ. 2471) ของปรีดี พนมยงค์ ผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายรวมถึงเป็นอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และเรื่อง “การป้องกันผู้ร้ายด้วยวิธีบำรุง”¹⁵ (พ.ศ. 2473) ของหม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ อธิบดีกรมสาธารณสุข โดยงานทั้งสองชิ้นต่างเรียบเรียงมาจากปาฐกถาในที่ประชุมของชนชั้นนำ กล่าวคือในที่ประชุมสมาคมอาจารย์สมาคมของกระทรวงธรรมการเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2471 และในงานเลี้ยงรับรองสมุหเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 ตามลำดับ ลักษณะร่วมกันของงานทั้งสองชิ้นคือ ความพยายามในการนำความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่มาทำความเข้าใจคนที่กระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง รวมถึงเชื่อมโยงประเด็นการกระทำผิดอาญากับปัญหาเศรษฐกิจการเมือง ผ่านการพิจารณาผู้กระทำผิดด้วยแนวคิดวิทยาศาสตร์ และแนวคิดทางสังคม เพื่อหาสาเหตุและวิธีการป้องกันแก้ไขผู้กระทำผิด

ทั้งนี้งานของปรีดีให้ความสนใจการศึกษาคนที่กระทำผิดเช่นเดียวกันกับการวินิจฉัยหาสาเหตุของอาการป่วยไข้ เพื่อหาวิธีการป้องกันมิให้เกิดการกระทำผิด อันแตกต่างจากการลงโทษที่เป็นวิธีการสร้างความกลัวโดยมิได้ป้องกันการกระทำผิด¹⁶ โดยอาศัยกรอบทฤษฎีของสำนักอาชญาวิทยาสมัยนั้นมาวิเคราะห์คือ “ลัทธิเอโกล อองโตรโปลิจิก” (Ecole Anthropologie) กับ “ลัทธิเอโกล โซซิโอโลจิก” (Ecole Sociologie) โดยลัทธิแรกพิจารณาผู้กระทำผิดตามแนวทางการศึกษาอาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยมของลอมโบรโซ ซึ่งผู้กระทำผิดสามารถแบ่งออกเป็น 5 จำพวก ได้แก่ (1) ผู้ร้ายโดยกำเนิด เกิดจากความผิดปกติของอวัยวะร่างกายที่คล้ายคลึงกับสัตว์เดรัจฉาน อาทิ กะโหลกศีรษะ หนู หน้าผาก จมูก รวมถึงมีเส้นประสาทที่แข็ง (2) ผู้ร้ายโดยความเคย

¹³ โรเบิร์ต ครีน อิงเคอร์ชอลล์, ปาฐะเรื่องประทุษร้ายต่อผู้ร้าย, แปลโดย พระยาเมธาบดี (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471).

¹⁴ ปรีดี พนมยงค์, ปาฐะเรื่องปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย (พระนคร: โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2471).

¹⁵ สกลวรรณกร วรวรรณ, หม่อมเจ้า, “โครงปาฐะเรื่อง การป้องกันผู้ร้ายด้วยวิธีบำรุง,” ใน พระยาราชเสนา, รายงานประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 35 ประจำปีพุทธศักราช 2473 ณ วังบางขุนพรหม (พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2473), น. 482-495.

¹⁶ ปรีดี พนมยงค์, ปาฐะเรื่องปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย, น. 11-13.

ชิน เป็นพวกที่มีนิสัยขี้เกียจไม่ทำงาน เกิดจากการอบรมหรือสืบทอดทางสายโลหิต (3) ผู้ร้ายโดยเผอิญ เป็นพวกที่กระทำความผิดด้วยความจำเป็น (4) ผู้ร้ายโดยโทษะ เป็นพวกเล็ดร้อนเส้นประสาทไม่แข็ง กระทำความผิดเกินสมควรและเมื่อกระทำความผิดไปแล้วกลับเสียใจภายหลัง และ (5) ผู้ร้ายโดยจริตไม่สมประกอบ

ลัทธิที่สองพิจารณาผู้กระทำความผิดจากความสัมพันธ์ของบุคคล ฐานะความเป็นอยู่ และการดำรงชีวิตของผู้กระทำความผิด ซึ่งแนวทางนี้คือการศึกษาสังคมวิทยาในปัจจุบัน ลัทธินี้เห็นว่าความผิดเกิดขึ้นจาก “อาการภายนอกที่แวดล้อมผู้กระทำความผิด ซึ่งอาจเป็นโดยฐานแห่งความเจริญในทางศีลธรรมของประเทศและฐานในทางเศรษฐกิจ”¹⁷ โดยการกระทำความผิดเกิดจากกลุ่มคนไม่มีความรู้สึกและไม่ประพฤติตนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ศีลธรรมที่ให้นุชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ และที่สำคัญคือการกระทำความผิดยังอาจเกิดขึ้นจากปัญหาเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ความจน” อันเป็นผลจากสภาพภูมิศาสตร์ไม่เหมาะสม รวมทั้งการกระทำของบุคคลด้วยตัวเอง เช่น ความเกียจคร้าน สุรุษสุร่าย การเสพของมึนเมาจนติดตัว ตลอดจนการถูกเอารัดเอาเปรียบจากบุคคลอื่น เช่น ชาวนาที่เพาะปลูกได้ดีแต่ถูกพวก “เจ้าทุ่ง” กดราคาข้าวให้ต่ำ¹⁸

จากทฤษฎีอาชญาวิทยาของสองลัทธิข้างต้น ปรีดีมีทัศนะว่าการพิจารณาผู้กระทำความผิดควรต้องอาศัยแนวทางการวิเคราะห์จากทั้งสองลัทธิ ดังความเห็นของปรีดีความว่า “ความผิดอาจมีมูลมาแต่เหตุของทั้ง 2 ลัทธิซึ่งต้องพิจารณาประกอบกันไป คือเป็นเหตุอันเนื่องมาจากส่วนตัว หรือเหตุภายในตัวของบุคคลอย่างหนึ่ง และเหตุภายนอกหรือความสัมพันธ์ในหมู่คณะสิ่งทีแวดล้อมผู้กระทำความผิดอีกอย่างหนึ่ง”¹⁹ และเมื่อทราบสาเหตุการกระทำความผิดแล้ว ปรีดีเสนอวิธีการป้องกันการกระทำความผิดคือ การจัดการศึกษาอบรมในทางศีลธรรมให้พลเมืองรู้จักผิดชอบชั่วดี มีจิตใจเมตตา กรุณาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ นอกจากนี้การศึกษอบรมยังจำเป็นต่อการดัดนิสัยสันดานของผู้กระทำความผิดให้กลายเป็นคนดีตามการแบ่งประเภทของนักโทษ อาทิ นักโทษที่ฉุนเฉียวเล็ดร้อนต้องนำเอาธรรมะมาสั่งสอนให้ลดความโกรธ หรือนักโทษที่ทำผิดจากการขาดที่ดินทำกินต้องอบรมให้ประกอบอาชีพสุจริตและจัดตั้งทัศนนิคม

ส่วนปาฐกถาเรื่อง “การป้องกันผู้ร้ายด้วยวิธีบำรุง” ของหม่อมเจ้าสกลวรรณกร เป็นข้อเสนอการป้องกันอาชญากรรมที่ประยุกต์ความรู้อาชญาวิทยาตะวันตกมาปรับใช้เข้ากับ

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 27.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 29.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 31.

สังคมไทย โดยให้ความสำคัญกับ “วิธีบำรุง” ที่สกลวรรณากรอธิบายว่าเป็น “การเลี้ยงดูเพื่อก่อขึ้นซึ่งความเจริญ” อันมีลักษณะตรงข้ามกับการปราบปราม รวมถึงเป็นแนวทางการป้องกันปัญหาผู้ร้ายที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการลงโทษ โดยสกลวรรณากรได้เสนอให้วิเคราะห์ผู้ร้ายเป็นสองแนวทางคือ “วินิจฉัยในทางธรรม” และ “วินิจฉัยในทางโลก”

“วินิจฉัยในทางธรรม” เป็นความพยายามเข้าใจผู้ร้ายจากมุมมองธรรมชาติของมนุษย์ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่คณะและสร้างความเจริญก้าวหน้าผ่านการแบ่งหน้าที่กัน การทำร้ายทำอันตรายต่อกันหรือการก่อความไม่สงบในหมู่คณะเกิดจากมนุษย์มีสันดาน 3 ประการ ได้แก่ “สันดานทำพันธุ์” ที่ต้องการสืบเผ่าพันธุ์ “สันดานกันตัว” ที่ต้องการให้ตนเองอยู่รอดปลอดภัย และ “สันดานกันพวก” ที่เลือกที่จะกระทำความดีหรือไม่กระทำการใดใดที่ให้โทษแก่หมู่คณะของตน อันเป็นมูลเหตุให้เกิดกฎหมายหรือข้อต่าง ๆ ในหมู่คณะและทำให้มนุษย์ต้องยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม²⁰ ปกตินั้นสันดานทั้งสามของมนุษย์มีส่วนช่วยรักษาสวัสดิภาพของชาติ แต่บางครั้งอาจมีข้อขัดแย้งกันระหว่างสันดานแต่ละอย่างเป็นเหตุให้เกิดเหตุร้ายและผู้ร้าย โดยสันดานที่เป็นปัญหาสำคัญที่สุดตามความเห็นของสกลวรรณากรคือ “สันดานกันพวก” เพราะมองว่าชาติใดควบคุมคนในชาติไม่ได้ ชนชาตินั้นจะต้องสูญเสียสิ่งดีงามทั้งขนบธรรมเนียม ศิลปะ และศาสนา ดังนั้นผู้ปกครองจึงต้องอาศัยกฎหมายอาชญามาควบคุม “สันดานกันพวก” ของผู้ได้ปกครองให้อยู่ในภาวะปกติ²¹

ส่วนการวิเคราะห์ผู้ร้ายผ่านแนวทาง “วินิจฉัยในทางโลก” หรือการจัดการกับผู้ร้ายของฝ่ายบ้านเมือง สกลวรรณากรได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกครองกับผู้ร้ายใน 3 ประเด็น ได้แก่ “ประวัติภัย” หรือมิติทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือแต่เดิมทุกคนต้องป้องกันผู้ร้ายด้วยตัวเอง ต่อมาจึงมีผู้ปกครองคอยระงับเหตุร้ายต่าง ๆ ทว่าในปัจจุบันจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ประชาชนทั่วไปไม่มีอาวุธประจำตัวในชุมชน การค้าที่รุ่งเรืองทำให้มีการสะสมของมีค่ามาก และการคมนาคมที่สะดวกขึ้นยังช่วยให้ผู้ร้ายหลบหนีได้ง่าย ดังนั้นการก่อเหตุร้ายจึงเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันผู้ปกครองก็ควรให้ความสำคัญกับกิจการตำรวจมากขึ้น จากนั้นสกลวรรณากรได้พิจารณา “การราชทัณฑ์” ว่าการลงโทษของไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดการแก้แค้นมาเป็นการป้องกันหรือพยายามแก้ไขผู้ร้าย รวมถึงมีการลงโทษประหารชีวิตเริ่มลดน้อยลง โดยสกลวรรณากรชี้ให้เห็นว่า “สถิติพยากรณ์” ที่ใช้วิธีการเก็บบันทึกข้อมูลสถิตินักโทษและคดี

²⁰ สกลวรรณากร วรวรรณ, หม่อมเจ้า, “โครงปารุเรื่อง การป้องกันผู้ร้ายด้วยวิธีบำรุง,” น. 484-486.

²¹ เรื่องเดียวกัน, น. 486-487.

อาชญากรรม จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพยากรณ์แนวโน้มที่จะเกิดเหตุร้าย หรือเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างมีหลักการ อันเป็นประโยชน์ต่อการปกครองและการราชทัณฑ์

ปาสฏุกถาของสกลวรรณกรยังได้วิเคราะห์ปัญหาผู้ร้ายที่เชื่อมโยงกับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น ผู้ร้ายจำนวนมากที่ก่อเหตุร้ายเป็นบุคคลที่จิตอ่อน มีอาการหลง รวมถึงเป็นโรคลมบ้าหมู ซึ่งหากรัฐเอาใจใส่แก้ปัญหาเกี่ยวกับความป่วยไข้ทางจิตของประชาชนอย่างจริงจังจะสามารถช่วยป้องกันผู้ร้ายได้ สกลวรรณกรยังมีความเห็นว่าการบริหารงานของรัฐยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ได้ปกครองโดยเฉพาะชาชนบทกลายเป็นผู้ร้าย เริ่มจากปัญหาเศรษฐกิจที่รัฐสร้างภาระทางภาษีให้ตกอยู่กับชาวนามากกว่าชาวเมืองและปัญหาความล่าช้าทางการค้าและอุตสาหกรรม²² รวมถึงปัญหาการปกครองและความยุติธรรมในชนบทดังเช่นที่มีการลงโทษอย่างเกินขอบเขตอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นสกลวรรณกรจึงเสนอให้ปกครองด้วยวิธีการบำรุงดูแลสวัสดิภาพของประชาชนเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมมากกว่ามุ่งเน้นไปที่การปราบปราม ผ่านการดำเนินงานตามร่างพระราชบัญญัติเทศบาลที่รัฐบาลมอบอำนาจการบริหารจัดการงบประมาณในท้องถิ่นของตนเอง และเสนอให้รัฐบาลปรับปรุงโครงการประชานิยม (Public Welfare) เพื่อป้องกันการเกิดผู้ร้ายอันได้แก่ นิคมโรคจิต ทักษนิกม อนามัยนคร และ การสงเคราะห์หญิงและเด็ก²³

หลังจากการแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับองค์ความรู้อาชญาวิทยาตะวันตกของปริดีและสกลวรรณกร ยังมีส่วนกระตุ้นให้ข้าราชการจำนวนหนึ่งหันมาสนใจอาชญาวิทยาตะวันตกมากขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสารสาสน์ประพันธ์ (ขึ้น จารุวัตร) กรรมการและเลขานุการกรมร่างกฎหมาย ได้เขียนบทความขนาดยาวชื่อว่า “ความสำคัญบางประการเรื่อง “คริมีโนโลยี” (CRIMINOLOGY)”²⁴ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ตำรวจระหว่างปี พ.ศ. 2474-2475 โดยอ้างอิงแนวทางการวิเคราะห์ผู้ร้ายแบบอาชญาวิทยาตะวันตกจากบทปาฐกถาของปริดี รวมถึงชี้ให้เห็นว่าวิชา “คริมีโนโลยี” สามารถวินิจฉัยความผิดทางอาญาได้กว้างขวางตามหลักวิทยาศาสตร์มากกว่าการอธิบายตามตัวบทในวิชากฎหมายอาญา แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาอาชญาวิทยาในช่วงต้นทศวรรษ 2470 ยังอยู่ในวงจำกัดเฉพาะบรรดานักกฎหมายที่พยายามประยุกต์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาเข้ากับหลักวิชา

²² เรื่องเดียวกัน, น. 492-493.

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 495.

²⁴ พระสารสาสน์ประพันธ์, ความสำคัญบางประการ เรื่อง “คริมีโนโลยี” (CRIMINOLOGY) (พระนคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2477).

กฎหมายอาญา กับตำรวจระดับสูงที่พยายามปรับปรุงการสืบสวนสอบสวนผู้ร้ายเพื่อแก้ปัญหาอาชญากรรมอย่างเป็นเหตุเป็นผลเท่านั้น²⁵ จนกระทั่งเมื่อเกิดการปฏิวัติสยาม 2475 ภายใต้บรรยากาศการเมืองแบบใหม่ รวมถึงการเข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนระบอบใหม่ของปรีดีและสกลวรรณการ ย่อมส่งผลให้แนวคิดเกี่ยวกับอาชญาวิทยาสมัยใหม่ของพวกเขาได้ถูกผลักดันในสังคมไทยอย่างกว้างขวางและเด่นชัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปราชทัณฑ์ของคณะราษฎร

4.2 การปฏิวัติ 2475 กับหลักความปลอดภัย

การปฏิวัติสยามเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถือเป็นจุดสิ้นสุดการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเป็นจุดเริ่มต้นการปกครองระบอบใหม่ที่อำนาจสูงสุดทางการเมืองเป็นของราษฎรโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ หลังจากคณะราษฎรได้ยึดอำนาจสำเร็จได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งสาระสำคัญของธรรมนูญฉบับนี้คือ การยืนยันว่าอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎรและกำหนดโครงสร้างอำนาจทางการเมืองของระบอบรัฐธรรมนูญที่จำกัดอำนาจของกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงอำนาจของกษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญทำให้กษัตริย์ไม่ทรงอำนาจสมบูรณาญาสิทธิและยุติสถานะเป็นเจ้าชีวิตในการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดเนื่องจากตามมาตรา 7 แห่งธรรมนูญการปกครองได้กำหนดว่าการกระทำใด ๆ ของกษัตริย์จะต้องได้รับความยินยอมจากฝ่ายบริหารผ่านการลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ มิฉะนั้นการกระทำนั้นจะเป็นโมฆะ นอกจากนี้อำนาจการพระราชทานอภัยโทษที่เดิมผูกขาดอยู่กับกษัตริย์ในการยกโทษหรือลดโทษผู้กระทำผิดอาญายังได้ถ่ายโอนให้มาเป็นอำนาจของฝ่ายบริหารตามมาตรา 30 แห่งธรรมนูญการปกครอง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าหลังการปฏิวัติสยามอำนาจการลงทัณฑ์ในกิจการราชทัณฑ์ทั้งปวงจึงเปลี่ยนผ่านจากกษัตริย์มาสู่ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาล ดังสะท้อนจากการประชุมคณะเสนาบดีครั้งแรกหลังการปฏิวัติสยามในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎรได้เสนอให้ระงับการประหารชีวิตนักโทษที่จะถึงกำหนดประหารไว้ก่อน²⁶

นอกเหนือจากการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว กลุ่มชนชั้นนำในระบอบใหม่ยังผลักดันนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลให้สอดคล้องกับหลักหกประการของคณะราษฎรที่แถลงไว้ใน

²⁵ Samson W. Lim, “The Aesthetics of Evidence: Crime and Conspiracy in Thailand’s Popular Press,” (Ph.D. dissertation, Cornell University, 2012), p. 129.

²⁶ รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 1 (1 กรกฎาคม 2475).

การปฏิวัติสยาม หนึ่งในนั้นคือ การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหรือ “หลักความปลอดภัย” ของคณะราษฎร โดยรัฐบาลระบอบใหม่ได้ปรับปรุงกลไกในการปราบปรามโจรผู้ร้ายของรัฐให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นทั้งตำรวจและข้าราชการฝ่ายปกครองท้องที่²⁷ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลระบอบใหม่ยังเปลี่ยนแปลงมุมมองการกระทำผิดของผู้ร้ายอันมีผลต่อแนวคิดการลงโทษ กล่าวคือ การก่ออาชญากรรมมิใช่เป็นความผิดต่อบุคคลหรือผู้มีอำนาจรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นความผิดต่อสังคมเนื่องจากการก่ออาชญากรรมเป็นการคุกคามหรือบ่อนทำลายความสงบสุขและศีลธรรมอันดีของผู้คนในสังคม ดังนั้นการลงโทษในระบอบใหม่จึงมุ่งหมายเพื่อแก้ไขชดใช้การกระทำผิดต่อสังคม การปรับปรุงฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับเป็นพลเมืองดีก่อนกลับคืนสู่สังคม²⁸ ตลอดจนการปกป้องสังคมผ่านการควบคุมบุคคลที่เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อย

ถึงแม้ว่ารัฐสยามสมัยใหม่จะดำเนินการใช้อำนาจในการควบคุมบุคคลที่สร้างปัญหาให้กับสังคมเมื่อนับตั้งสมัยระบอบเก่า ทว่าการใช้อำนาจการควบคุมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีลักษณะเป็นอำนาจขององค์อธิปัตย์ (sovereign power) ที่ผู้ปกครองแสดงออกผ่านการลงทัณฑ์เพื่อให้ผู้ได้ปกครองรับรู้ถึงอำนาจโดยมิได้สร้างวินัย ดังสะท้อนจากการลงโทษจำคุกเพื่อสร้างความทุกข์ทรมานแก่นักโทษผ่านการคุมขังและบังคับใช้แรงงานในระบบคุศสมัยใหม่แบบอาณานิคม หรือการตัดสินคนจรจัดด้วยการไปใช้ชีวิตอย่างยากลำบากในต่างหัวเมือง ตรงกันข้าม

²⁷ ตัวอย่างเช่น จรูญ ณ บางช้าง ผู้แทนราษฎรจากการแต่งตั้งของคณะราษฎร ได้กล่าวถึงหลักความปลอดภัยเมื่อปลายปี พ.ศ. 2475 ว่ามุ่งหมายให้รัฐบาลเข้าปราบปรามและระงับเหตุประทุษร้ายต่าง ๆ ให้น้อยลงเพื่อให้เกิดความสงบสุขภายในบ้านเมือง ซึ่งภารกิจเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกิจการตำรวจ (จรูญ ณ บางช้าง, หลัก 6 ประการ (พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2475), น. 7-8. ขณะที่นายวิน สุวรรณชาติ ผู้แทนคณะราษฎรที่แสดงปาฐกถาที่จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ได้อธิบายหลักความปลอดภัยว่าหมายถึงการจัดการให้การประทุษร้ายและโจรผู้ร้ายลดน้อยลง เพื่อให้บังเกิดความสงบสุขอันแท้จริง ซึ่งเวลานี้รัฐบาลได้จัดให้มีเจ้าพนักงานไว้คอยจับกุมผู้ประทุษร้ายผิดมาลงโทษอยู่แล้ว ส่วนนายเสนอ บุญยเกียรติ ได้แสดงปาฐกถาที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีระหว่างเดือนสิงหาคม – กันยายน พ.ศ. 2475 มีความเห็นต่อประเด็นความสงบเรียบร้อยภายในว่า คณะราษฎรมุ่งหมายให้ประชาชนทั้งหลายมีความสามัคคีกลมเกลียวอันดี จะมีให้มีการประทุษร้ายล่องล่เมิดต่อกันหรือมิให้น้อยลง ซึ่งความประสงค์นี้รัฐบาลทำได้เพียงมีกำลังฝ่ายปกครองท้องที่และตำรวจคอยจับกุมปราบปรามผู้กระทำผิด และความสงบภายในอย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนมีความสามัคคีรักใคร่กันถึงซึ่งกันและกันอย่างมิตรสหายพี่น้อง (หจข. (2)สร.0201.10/3 เรื่องคณะราษฎรส่งผู้แทนไปแสดงปาฐกถา (27 มิถุนายน 2475 – 21 มิถุนายน 2477).

²⁸ “อัตบุคคลภายใต้อำนาจและมนุษย์ผู้เป็นวัตถุแห่งความรู้,” ใน แบร์รี สมาร์ท, มิแชล ฟูโกต์, แปลโดย จามะรี เทียงทอง และสุนทร สุขสราญจิต (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2555), น. 152-153.

กับการใช้อำนาจควบคุมสมัยคณะราษฎรที่มีความเป็นมนุษยธรรมและเมตตาปรานีมากขึ้น โดยลดทอนการใช้อำนาจเพื่อการทรมานมาเป็นอำนาจในเชิงขัดเกลาวินัย (disciplinary power) ผ่านกระบวนการควบคุมบุคคลในหลากหลายรูปแบบ อาทิ การลงโทษ การดัดสันดาน การอบรม การสงเคราะห์ และการรักษา โดยอำนาจนี้จะปฏิบัติการผ่านระบอบของการจัดประเภท จำแนก แยกแยะ และการควบคุมสอดส่องร่างกายบุคคลที่กระทำผิดกฎหมายหรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากมาตรฐานสังคม (deviance) ภายใต้องค์ความรู้ด้านกฎหมาย การแพทย์ อาชีววิทยา และพันธุวิทยา²⁹

ตัวอย่างของการควบคุมกลุ่มบุคคลที่รัฐไม่พึงปรารถนาเริ่มปรากฏนับตั้งแต่ระยะแรกหลังการปฏิวัติสยาม เมื่อรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้ตั้งคณะกรรมการสำหรับควบคุมคนจนหรือคนอนาถาที่เรียกว่า “คณะอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติคนจน” เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2475 อันประกอบด้วยหม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ หลวงเดชสหกรณ์ และนายประยูร ภมรมนตรี โดยรัฐบาลได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการชุดนี้อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การสำรวจพลเมืองที่รัฐไม่พึงปรารถนาโดยแยกประเภทคนทุพพลภาพที่ทำมาหาเลี้ยงตนไม่ได้ คนที่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง คนจรจัด และเด็กขาดการดูแลรับการศึกษา จากนั้นให้พิจารณาแนวทางในการแก้ปัญหาคนเหล่านี้ทั้งในแง่ของการออกกฎหมาย การตรวจสอบสถานที่สำหรับจัดตั้งที่พักพิง การหางบประมาณในการดำเนินโครงการช่วยเหลือคนจน และการควบคุมสมาคมที่ดำเนินงานช่วยเหลือคนจนให้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล³⁰ อย่างไรก็ตามกรรมการชุดนี้ได้จำกัดอำนาจหน้าที่ของตนเฉพาะเรื่องคนอนาถา หรือ “ผู้ที่ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพตนเองได้ ซึ่งมีมาตรฐานเลี้ยงชีพ (standard of living) ต่ำกว่ากรรมกรชั้นต่ำที่สุดพึงประกอบอาชีพได้” โดยบุคคลอนาถานั้นครอบคลุมถึงบุคคลที่อดอยากไร้ที่พึ่ง ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ เนื่องจากความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ แต่ไม่รวมภิกษุสงฆ์ที่บำเพ็ญตนเป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะดำรงชีพอยู่ด้วยกุศลทานของมหาชน³¹

²⁹ “Administrative Power, Internal Pacification,” in Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism* (Cambridge: Polity Press, 1985), p. 184.

³⁰ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค.3.32/1 พระราชบัญญัติดัดสันดานคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 – 9 ตุลาคม 2484).

³¹ เรื่องเดียวกัน.

ทั้งนี้ สกลวรรณกรได้ประยุกต์ความรู้จากอาชญาวิทยาของตนมาปรับใช้กับการแก้ปัญหาคนอนาถา โดยเสนอให้รัฐจัดตั้งอนาถาสงเคราะห์ เพื่อดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการประชาภิบาล (Public Welfare) หรือการจัดสวัสดิการสังคมในความหมายปัจจุบัน อันสอดคล้องกับแนวทางการป้องกันผู้ร้ายด้วยการบำรุงที่ สกลวรรณกรเคยแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับอาชญาวิทยาในช่วงปลายสมัยระบอบเก่า โดยคณะกรรมการต่างเห็นพ้องว่าการสงเคราะห์คนอนาถาเป็นวิธีป้องกันผู้ร้ายอย่างดีที่สุดวิธีหนึ่งที่นิยมในยุโรปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 และวัตถุประสงค์ของกฎหมายว่าด้วยคนจนคือเพื่อป้องกันผู้ร้ายเป็นสำคัญ เนื่องจากความยากจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดพฤติกรรมในทางมิชอบ³²

ทั้งนี้ คณะกรรมการเล็งเห็นว่า รัฐบาลระบอบใหม่ต้องเข้ามามีบทบาทในการสงเคราะห์คนอนาถาเนื่องจากเป็น “หน้าที่ของแผ่นดินที่จักป้องกันมิให้พลเมืองล้มตายลงเพราะความอดอยาก” โดยไม่ปล่อยให้คนอนาถาพึ่งพาแต่การทำบุญกุศลของคนใจบุญ ดังนั้น คณะกรรมการจึงกำหนดหลักการสงเคราะห์คนอนาถาว่า “ควรได้รับการเกื้อกูลดีกว่านักโทษ แต่ควรพยายามประหยัดค่าใช้จ่ายให้น้อยกว่ามาตรฐานดำรงชีพของกรรมกรชั้นเลวที่สุดซึ่งสามารถเลี้ยงตนเองได้” เนื่องจากหากนักโทษอยู่ดีกว่าคนอนาถาเท่ากับสนับสนุนให้คนอนาถากลายเป็นนักโทษ ส่วนข้อจำกัดในการดำรงชีพต่ำกว่ากรรมกรชั้นต่ำสุดเป็นการป้องกันมิให้กรรมกรกลายเป็นคนอนาถา โดยค่าใช้จ่ายในการสงเคราะห์คนอนาถาควรได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากรัฐบาลและความร่วมมือกับเอกชนทั้งองค์กรศาสนาและฆราวาส³³ พร้อมกันนั้น คณะกรรมการได้เสนอให้ช่วยเหลือคนอนาถาที่มีร่างกายพิการจากการเป็นแผลเรื้อรัง โรคเรื้อน โรคผิวหนัง รวมถึงคนป่วยโรคจิตเป็นอันดับแรก เนื่องจากคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นขอทานในเขตกรุงเทพฯ มีประมาณ 253 คน³⁴ โดย

³² เรื่องเดียวกัน.

³³ เรื่องเดียวกัน.

³⁴ คณะกรรมการอาศัยข้อมูลของกรมสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย ที่สำรวจขอทานในเขตกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2472 สามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. มีสภาพร่างกายปกติ	278	คน	2. จิตพิการ	36	คน
3. ร่างกายพิการ	63	คน	4. ชรา	152	คน
5. แผลเรื้อรัง	41	คน	6. โรคเรื้อน	56	คน
7. โรคผิวหนังอื่น ๆ	14	คน	8. ติดยา	94	คน
9. โรคอื่น ๆ	43	คน	รวม	777	คน

ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค.3.32/1 พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 – 9 ตุลาคม 2484).

ปรับปรุงเรือนจำจังหวัดพระประแดงเดิมให้เป็น “สถานอนาถาสงเคราะห์” สำหรับให้คนกลุ่มนี้มาพักพิงด้วยความสมัครใจ ซึ่งหากดำเนินการไม่ได้ผลควรร่างกฎหมายสำหรับใช้ควบคุมคนอนาถาต่อไป

ถึงแม้ว่าปรีดี พนมยงค์จะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศสยามหลังการปฏิวัติ 2475 แต่เขากลับมิได้มีบทบาทโดดเด่นในการผลักดันโครงการเกี่ยวกับหลักความปลอดภัยของคณะราษฎรเมื่อเทียบกับหม่อมเจ้าสกลวรรณการ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะปรีดีต้องรับผิดชอบภารกิจสำคัญของคณะราษฎรคือการเป็นเลขาธิการคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนับตั้งแต่ปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ดังนั้นหลังจากรัฐธรรมนูญฉบับถาวรประกาศใช้ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แล้ว ปรีดีจึงเริ่มประยุกต์แนวคิดอาชญาวิทยาของตนผ่านข้อเสนอทางเศรษฐกิจในเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือสมุดปกเหลือง ดังปรากฏจากคำชี้แจงสมุดปกเหลืองว่ารัฐบาลระบอบใหม่สามารถดำเนินงานตามหลักหกประการได้สำเร็จ โดยหลักความปลอดภัยนั้น รัฐบาลจะสามารถแก้ปัญหาผู้ร้ายที่กระทำผิดที่มีสาเหตุจากเศรษฐกิจอันนำไปสู่การลักทรัพย์หรือปล้นทรัพย์ ด้วยวิธีการจัดให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ มีอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม และมีที่อยู่อาศัย ส่วนผู้ร้ายที่มีสาเหตุจากนิสัยสันดาน รัฐบาลจะแก้ไขด้วยการอบรมและสั่งสอนดัดนิสัย ซึ่งการดัดนิสัยจะได้ผลดีก็ต่อเมื่อผู้อบรมมีความสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ³⁵ คำอธิบายข้างต้นของปรีดีสอดคล้องกับแนวทางการวิเคราะห์สาเหตุของผู้ร้าย 2 ประเภทคือ ผู้ร้ายที่เกิดจากปัจจัยและผู้ที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ที่เขาเคยเสนอไว้เมื่อ พ.ศ. 2471 มาสนับสนุนข้อเสนอทางเศรษฐกิจของเขาในสมุดปกเหลือง

เมื่อพิจารณาบทบาทของปรีดีและสกลวรรณการในการผลักดันแนวคิดอาชญาวิทยาของตนในโครงการต่าง ๆ ตามหลักหกประการของคณะราษฎร ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการทดลองนำความรู้ด้านอาชญาวิทยามาประยุกต์ใช้กับสังคมสยามภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินงานด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน ซึ่งมีได้ดำเนินการเฉพาะการปราบปรามโจรผู้ร้ายเท่านั้น แต่ยังมีความหมายอย่างกว้างโดยมีนัยยะถึง “การปกครอง” เพื่อให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงเข้าไปมีบทบาทในการปรับปรุงกิจการของ

³⁵ หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร กับเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2475), น. 47.

รัฐที่เกี่ยวข้องกับกลไกการปกครองครั้งใหญ่ นับตั้งแต่งานตำรวจ งานปกครองท้องถิ่น งานสาธารณสุข งานโยธา และงานราชทัณฑ์ ดังสะท้อนจากการจัดระเบียบหน่วยราชการต่าง ๆ ในระบอบใหม่ตาม “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2476” ที่กำหนดความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยไว้อย่างชัดเจนและสอดคล้องกับหลักความปลอดภัยในหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ความเป็นว่า “กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในราชอาณาจักร การสาธารณสุขและสาธารณูปการ กับการปกครองท้องถิ่น” ซึ่งสอดคล้องกับสุนทรพจน์ของปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2478 ที่ชี้แจงการดำเนินงานตามหลักความปลอดภัยของรัฐบาลอันประกอบด้วยงาน 5 ด้านคือ งานตำรวจ งานราชทัณฑ์ งานด้านการปกครองท้องถิ่น งานด้านการสาธารณสุขและการแพทย์ และงานโยธาเทศบาล³⁶

4.2.1 การตั้งกรมราชทัณฑ์ (อีกครั้ง) ในระบอบใหม่

แม้ว่ากรมราชทัณฑ์เคยก่อตั้งขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับตั้งแต่พ.ศ. 2458 แต่จากปัญหาเศรษฐกิจในช่วงปลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ส่งผลให้รัฐบาลต้องยุบเลิกกรมราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2469 เพื่อลดทอนค่าใช้จ่ายในงบประมาณแผ่นดิน ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับงานราชทัณฑ์จึงมีฐานะเป็นเพียงแผนกหนึ่งในกรมพลำภัง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมมหาดไทย) ซึ่งเป็นกรมใหญ่ที่รับผิดชอบงานด้านการปกครองในระดับอำเภอและจังหวัดทั่วประเทศ ส่งผลให้การดำเนินงานราชทัณฑ์ทั้งเรือนจำจังหวัด เรือนจำอำเภอ ตกอยู่ในภาวะที่เป็นไปตามยถากรรม³⁷

กิจการราชทัณฑ์ได้รับความสนใจจากรัฐบาลอีกครั้งหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เมื่อคณะราษฎรได้กำหนดให้การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในเป็นหนึ่งในนโยบายสำคัญของรัฐบาลตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยชนชั้นนำระบอบใหม่เล็งเห็นว่ากิจการราชทัณฑ์เป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐใน “การประกันความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชน” เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการควบคุมและอบรมผู้ต้องโทษให้กลับกลายเป็นพลเมืองดี³⁸ ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงตั้ง

³⁶ “สุนทรพจน์ของหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อคืนวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2478,” ใน สุนทรพจน์นายกรัฐมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม 20 มกราคม 2478 (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพานิช, 2478), น. 18-26.

³⁷ กรมราชทัณฑ์, ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบอบประชาธิปไตย, น. 5-6.

³⁸ กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบประชาธิปไตย (พระนคร: โรงพิมพ์กองกลุโทษ, 2481), น. ก.

หน่วยงานที่รับผิดชอบกิจการราชทัณฑ์ทั่วประเทศอีกครั้งใน พ.ศ. 2476 โดยยกฐานะแผนก ราชทัณฑ์ในกรมพลำกังขึ้นเป็น “กรมราชทัณฑ์” และเปลี่ยนชื่อภาษาอังกฤษจาก “Prison Department” มาเป็น “Penitentiary Department” เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงบทบาท หน้าที่ของเรือนจำจากเดิมที่เป็นเพียงสถานที่คุมขังผู้กระทำผิดในยุคระบอบเก่ามาเป็นสถานที่ดัด สันดานหรือปรับปรุงพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้เป็นพลเมืองดีในยุคระบอบใหม่

เมื่อพิจารณาส่วนราชการต่าง ๆ ในกรมราชทัณฑ์ที่ตั้งขึ้นใหม่สมัยรัฐบาลคณะราษฎร ได้ แบ่งออกเป็นราชการบริหารส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค โดยกิจการเรือนจำขนาดใหญ่ 2 แห่งที่มีผู้ บัญชาการระดับเจ้ากรมคือ เรือนจำกองมหันตโทษและเรือนจำกองลหุโทษ ยังคงอยู่ในราชการ บริหารส่วนกลางเช่นเดียวกับสมัยระบอบเก่า เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการและทดลอง วิธีการอบรมนักโทษรูปแบบใหม่ ๆ ส่วนเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภออยู่ในส่วนราชการบริหาร ส่วนภูมิภาค รัฐบาลคณะราษฎรยังตั้ง 3 หน่วยงานใหม่ในราชการบริหารส่วนกลางของกรม ราชทัณฑ์ ได้แก่ แผนกทะเบียนสถิติ กองผลประโยชน์ และกองทัณฑวิทยา อันสะท้อนถึงการ เปลี่ยนแปลงแนวคิดการลงโทษผู้กระทำผิดในระบอบใหม่ โดย “แผนกทะเบียนสถิติ” (Registration and Statistics Section) เป็นหน่วยงานที่รวบรวมข้อมูลสถิตินักโทษและข้อมูลการ ดำเนินงานควบคุมนักโทษตามเรือนจำต่าง ๆ จากเดิมที่กระจัดกระจายกันให้มีความเป็นเอกภาพ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานเรือนจำให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับข้อมูลที่เป็นจริง ภายในเรือนจำต่าง ๆ “กองผลประโยชน์” (Labour Division) เป็นหน่วยงานสำหรับควบคุมการ ผลิตที่อาศัยแรงงานนักโทษให้ก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจ มิใช่เป็นเพียงการบังคับให้ ทำงานเพื่อลงโทษเพียงอย่างเดียว และ “กองทัณฑวิทยา” (Division of Penal Intelligence) เป็น หน่วยงานที่รับผิดชอบในการควบคุมงานราชทัณฑ์ให้เป็นไปตามหลักวิชาอาชญาวิทยาสมัยใหม่ ทั้งในส่วนของผู้เจ้าหน้าที่และนักโทษ ดังสะท้อนได้จากการแบ่งแผนกของหน่วยงานนี้ที่สัมพันธ์กับ การดำเนินงานราชทัณฑ์ตามหลักวิชา ได้แก่ แผนกทั่วไปมีหน้าที่รักษาแบบแผนและอบรมความรู้ เจ้าพนักงาน แผนกอนามัยมีหน้าที่ควบคุมดูแลสุขภาพอนามัยของนักโทษ แผนกอบรมมีหน้าที่ฝึกฝน อบรมและให้การศึกษาแก่นักโทษให้กลับตัวเป็นพลเมืองดี และแผนกดัดสันดานมีหน้าที่ควบคุม การลงโทษให้มีมาตรฐานตามหลักทัณฑวิทยา³⁹

การตั้งกองผลประโยชน์ในกรมราชทัณฑ์ยังแสดงถึงความพยายามปรับปรุงงานราชทัณฑ์ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของคณะราษฎรที่ส่งเสริมให้เกิดการผลิตสินค้า

³⁹ กรมราชทัณฑ์, ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบอบประชาธิปไตย, น. 10-12.

ภายในประเทศเพื่อลดการนำเข้าจากต่างประเทศ โดยการดำเนินงานทางเศรษฐกิจของกรมราชทัณฑ์เรียกว่า “การเศรษฐกิจของเรือนจำ” ที่มุ่งหมายจะอาศัยแรงงานผู้ต้องขังสร้างรายได้ให้กับกรมราชทัณฑ์ในลักษณะที่เป็นต้นแบบของอุตสาหกรรมในครัวเรือน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานนั้นกรมราชทัณฑ์มิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายแข่งขันกับเอกชน แต่มุ่งหวังให้เป็นการฝึกภาคปฏิบัติในการอบรมวิชาชีพและต้องการปลูกฝังให้ผู้ต้องขังมีนิสัยขยันขันแข็งรักการทำงาน มีความรู้ความชำนาญเพียงพอที่จะสามารถนำไปประกอบสัมมาอาชีพในอนาคตได้ ซึ่งรายได้ที่เกิดจากการดำเนินงานในส่วนนี้มีส่วนช่วยลดค่าใช้จ่ายของกรมราชทัณฑ์และเป็นเงินตอบแทนให้แก่ผู้ต้องขัง⁴⁰

แม้ว่าการราชทัณฑ์ในระบอบเก่ามีการใช้แรงงานผู้ต้องขังหาผลประโยชน์ให้กับเรือนจำอยู่บ้าง ทว่างานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นงานหัตถกรรมและงานอดิเรกที่สร้างรายได้เพียงเล็กน้อย อันเป็นการใช้แรงงานผู้ต้องขังที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง (unproductive) อีกทั้งยังมีความมุ่งหมายที่จะบังคับให้ผู้ต้องขังทำงานเสมือนเป็นการลงโทษ (Punitive) โดยไม่มีการอบรมจิตใจหรือฝึกฝนวิชาชีพ แตกต่างจากการเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบใหม่ที่มีแนวคิดที่จะใช้แรงงานผู้ต้องขังให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริง (productive) รวมถึงพยายามดำเนินกิจการให้มีความหลากหลายตามความเหมาะสมของแต่ละเรือนจำ⁴¹ โดยการเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบใหม่มีรายได้มาจากการผลิตตั้งแต่เครื่องจักสาน ผ้าทอ เครื่องมุก เครื่องเรือน ไปจนถึงงานรับเหมาก่อสร้าง งานย่อยยหิน งานป่าไม้ งานประมง งานเพาะปลูกและงานเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งงานอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้า อาทิ ชอล์ก น้ำหมึก กระเบื้อง ซึ่งการดำเนินงานข้างต้นจะมีการควบคุม - ตรวจสอบการผลิต ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพอย่างเคร่งครัดจริงจัง โดยแผนกใช้แรงงาน ทำการจัดจำหน่ายสินค้าโดยแผนกพาณิชย์ที่หอสินค้ากรมราชทัณฑ์ริมถนนมหาไชย และมีการตรวจสอบบัญชีรายรับรายจ่ายด้วยความเข้มงวดโดยแผนกบัญชีการเงิน⁴² ด้วยเหตุนี้กรมราชทัณฑ์สมัยระบอบใหม่จึงมีรายได้จากการใช้แรงงานผู้ต้องขังเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับสมัยระบอบเก่า ดังปรากฏจากสถิติรายได้จากการใช้แรงงานนักโทษ ปี พ.ศ. 2474 มี

⁴⁰ กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบประชาธิปไตย, น. 1.

⁴¹ กรมราชทัณฑ์, ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบอบประชาธิปไตย, น. 11.

⁴² กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบประชาธิปไตย, น. 1-4; กรมราชทัณฑ์, ระเบียบและรายการสินค้าร้านตัวอย่างสินค้าเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2476 (พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2476).

รายได้เพียง 242,939.34 บาท ทว่าหลังปรับปรุงการหาผลประโยชน์จากงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่เมื่อ พ.ศ. 2476 มีรายได้ 395,270.16 บาท และพ.ศ. 2477 มีรายได้ 357,835.80 บาท⁴³

4.3 การสร้างบุคลากรราชทัณฑ์ในระบอบใหม่

หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ชนชั้นนำระบอบใหม่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา เพื่อทำความเข้าใจและแก้ปัญหาอาชญากรรมนับตั้งแต่สาเหตุของใจผู้ร้าย พฤติกรรมและแนวทางการจัดการกับผู้ร้าย ตลอดจนวิธีการลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญา โดยปรีดี พนมยงค์ ได้ผลักดันให้ข้าราชการรุ่นใหม่ทั้งนักกฎหมายและนักปกครองที่ขับเคลื่อนงานราชการในระบอบใหม่ต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับอาชญาวิทยา ส่งผลให้มีการจัดการเรียนการสอนวิชาอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาในสาขารัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ผู้บรรยายระยะแรกประกอบด้วยพระสารสาสน์ประพันธ์ ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ศาสตราจารย์ เอช เอ. เกอต์ ชาวฝรั่งเศสที่มีสัญญาจ้างกับกระทรวงยุติธรรมและได้รับเชิญให้มาช่วยงานที่มธก. หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย และนายบรรยง มกราภิรมย์กับดร.วิบูลย์ ธรรมวิทย์ ข้าราชการกรมราชทัณฑ์ โดยผู้บรรยายเหล่านี้มีคุณูปการต่อการเผยแพร่องค์ความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่ผ่านการเขียนตำราหรือบทความในวารสารของมธก. ตัวอย่างเช่น “อาชญาวิทยา (ว่าด้วยทัณฑวิทยา)”⁴⁴(2480) ของเอช. เกอต์ “ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ. สกลวรรณกร วรวรรณ”⁴⁵(2497) ซึ่งเป็นการรวบรวมคำบรรยายเกี่ยวกับอาชญาวิทยาของหม่อมเจ้าสกลวรรณกรระหว่างปี พ.ศ. 2484 – 2489 และ “ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย”⁴⁶(2489) ของดร.วิบูล ธรรมวิทย์ ซึ่งในการพิมพ์ครั้งที่ 2 ใช้ชื่อว่า “อาชญาวิทยา (หลักวิชาและแนวปฏิบัติป้องกันและแก้ไขอาชญากรรมแห่งประเทศไทย)”⁴⁷(2493)

⁴³ กรมราชทัณฑ์, ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบอบประชาธิปไตย, น. 44.

⁴⁴ เอช. เกอต์, อาชญาวิทยา (ว่าด้วยทัณฑวิทยา) (พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480).

⁴⁵ สกลวรรณกร วรวรรณ, หม่อมเจ้า, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ. สกลวรรณกร วรวรรณ (พระนคร: โรงพิมพ์กฤษณปรกรณ์, 2497).

⁴⁶ วิบูล ธรรมวิทย์, ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย (พระนคร: ม.ป.พ., 2489).

⁴⁷ วิบูล ธรรมวิทย์, อาชญาวิทยา (หลักวิชาและแนวปฏิบัติป้องกันและแก้ไขอาชญากรรมแห่งประเทศไทย), (พระนคร: โรงพิมพ์ รสพ., 2493).

ตำราอาชญาวิทยาของเอช เอกูต์ ถือเป็นตำราทฤษฎีทฤษฎาสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์เล่มแรกของไทย โดยเอกูต์ได้อธิบายความหมายของทฤษฎีทฤษฎาคือ การศึกษาในเรื่องโทษหรือการศึกษาถึงวิธีบังคับใช้กฎหมายในกรณีที่เกิดความผิดขึ้น ทฤษฎีทฤษฎาจะพิจารณาโทษในความหมายวิธีจัดการลงโทษที่ศาลได้พิพากษากำหนดมาแล้วรวมถึงการปฏิบัติแก่ผู้ต้องโทษ อันเป็นประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เอกูต์เห็นว่าทฤษฎีทฤษฎาควรศึกษาแยกออกจากวิชากฎหมายอาญาและวิชาอาชญาวิทยา เนื่องจากทฤษฎีทฤษฎามีลักษณะเป็นวิชาเกี่ยวกับชุมชนหรือสังคมวิทยา (Science Sociale) วัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ต้องอาศัยการสังเกตทดลองผ่านการพิจารณาหลักวิชาเรื่อนจำ สถิติความผิดทางอาญา กฎหมายและข้อบังคับมาช่วยในการวิเคราะห์การลงโทษ เพื่อทำความเข้าใจวิธีการลงโทษ การจัดการเรือนจำ การทำงานของนักโทษ การปล่อยนักโทษ และการอุปถัมภ์นักโทษหลังพ้นโทษ และการลงโทษเด็ก⁴⁸

นอกเหนือจากการจัดการเรียนการสอนและผลิตตำราอาชญาวิทยาและทฤษฎีทฤษฎาตามสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแล้ว กรมราชทัณฑ์ยังมีบทบาทสำคัญในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทฤษฎีทฤษฎาสมัยใหม่ให้กับสังคมไทย โดยนายบรรยง มกราริรมย์ หัวหน้ากองทฤษฎีทฤษฎา ได้จัดทำวารสาร “ทฤษฎีทฤษฎา” ซึ่งออกประจำทุกสองเดือนนับตั้งแต่ พ.ศ. 2478 จนถึง พ.ศ. 2485 เพื่อเป็นพื้นที่เผยแพร่ข่าวสารและระเบียบข้อบังคับใหม่ ๆ ของกรมราชทัณฑ์ ตลอดจนให้ข้าราชการรุ่นใหม่ของกรมราชทัณฑ์และผู้สนใจได้นำเสนอบทความและความรู้วิทยาการใหม่ ๆ เกี่ยวกับงานราชทัณฑ์⁴⁹ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทฤษฎีทฤษฎาสมัยใหม่ รวมถึงนำความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้กับงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่

นายบรรยง มกราริรมย์ (2444-2494) ถือเป็นผู้ข้าราชการกรมราชทัณฑ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทฤษฎีทฤษฎาในสังคมไทย บรรยงเป็นเนติบัณฑิตชั้น 1 จากโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม เริ่มรับราชการเป็นเสมียน กรมการเมืองกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2462 ต่อมาได้รับทุนจากกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมาย เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา อาชญาวิทยา และทฤษฎีทฤษฎาที่สหรัฐอเมริการะหว่างปี พ.ศ. 2468-2476 หลังจบการศึกษาบรรยงได้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม ตำแหน่งผู้พิพากษาใน พ.ศ. 2477

⁴⁸ เอช เอกูต์, อาชญาวิทยา (ว่าด้วยทฤษฎีทฤษฎา), น. 1-22.

⁴⁹ “บทความของพระนิกรบดี อธิบดีกรมราชทัณฑ์,” วารสารราชทัณฑ์ เล่ม 1 ตอนที่ 1 (มีนาคม 2496): 19-20.

และตำแหน่งหัวหน้ากองการเบ็ดเตล็ดใน พ.ศ. 2478 ตามลำดับ จากนั้นได้ย้ายมารับราชการใน กรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทยนับตั้งแต่พ.ศ. 2478 เริ่มต้นจากตำแหน่งผู้ช่วยหัวหน้ากองทัณฑวิทยาและเป็นหัวหน้ากองทัณฑวิทยาตั้งแต่ พ.ศ. 2479-2483 ก่อนจะย้ายไปดำรงตำแหน่งหัวหน้า กองอาชีวศึกษา กรมประชาสงเคราะห์ใน พ.ศ. 2483 และกลับมารับราชการกรมราชทัณฑ์อีกครั้งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2488 จนเสียชีวิตในพ.ศ. 2494⁵⁰ บรรยงได้มีส่วนสำคัญต่อการบุกเบิกงานด้าน อาชีวศึกษาในกรมราชทัณฑ์ ผ่านการวางแนวทางในการดำเนินงานเรือนจำ ค้นคว้าหาวิธีการ อบรมเจ้าพนักงานเรือนจำและนักโทษ ส่งเสริมการอนามัยเรือนจำ พิจารณาข้อกฎหมายของกรม ราชทัณฑ์ ตลอดจนรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการราชทัณฑ์ต่าง ๆ⁵¹ บรรยงยังรับหน้าที่เป็น บรรณาธิการวารสารทัณฑวิทยาของกรมราชทัณฑ์ รวมถึงเป็นผู้บรรยายความรู้วิชาอาชีวศึกษา และทัณฑวิทยา จิตวิทยา ตลอดจนระเบียบวิธีปฏิบัติราชการราชทัณฑ์ให้แก่ นักศึกษา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นอกจากนี้ยังมีผลงานเกี่ยวกับอาชีวศึกษาและทัณฑ วิทยาหลายเรื่อง อาทิ “อาชีวศึกษาและทัณฑวิทยา(โดยย่อ)”⁵²(2478) “ระเบียบวินัยและ การศึกษาอบรมผู้ต้องขัง”⁵³(2491) และ “การราชทัณฑ์ประเทศไทย”⁵⁴(2492)

สำหรับอาชีวศึกษาและทัณฑวิทยาตามทัศนะของนายบรรยงเป็นสาขาของวิชาว่าด้วย ความสัมพันธ์ของมนุษย์หรือโซเชียล ไซแอนซ์ (Social Science) โดยอาชีวศึกษามุ่งศึกษาส่วน การกระทำผิดและลักษณะของผู้กระทำผิด ส่วนทัณฑศึกษามุ่งศึกษาเรื่องการลงโทษและวิธีการ เรือนจำ ซึ่งความรู้ทั้งสองสาขาวิชาต่างเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน⁵⁵ แม้ว่าการค้นคว้าหาสาเหตุการ กระทำผิดของบรรยงจะยังคงให้ความสำคัญกับลักษณะความผิดปกติทางร่างกายและลักษณะ สภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผู้ร้าย แต่บรรยงชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการกระทำผิดกับ สภาวะทางจิตของผู้ร้าย เนื่องจากความบกพร่องทางร่างกายมีความเกี่ยวข้องกระทบกระเทือนต่อ

⁵⁰ กระทรวงมหาดไทย, อาชีวศึกษาและทัณฑวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2495), น. 1-5. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายบรรยง มกราริมย์ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 10 มีนาคม 2495)

⁵¹ หจข. มท.4.3.2/47 เรื่องขอโอนนายบรรยง มกราริมย์ หัวหน้ากองการเบ็ดเตล็ด มาเป็นหัวหน้า กองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478).

⁵² บรรยง มกราริมย์, อาชีวศึกษาและทัณฑวิทยา(โดยย่อ) (พระนคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2478). (กรม ราชทัณฑ์พิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดหนึ่ง จังหวัดธนบุรี วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478)

⁵³ บรรยง มกราริมย์, ระเบียบวินัยและการศึกษาอบรมผู้ต้องขัง (พระนคร: โรงพิมพ์เรือนจำกลาง ประจำเขตต์คลองเปรม, 2491).

⁵⁴ บรรยง มกราริมย์, การราชทัณฑ์ประเทศไทย (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์มิตรไทย, 2492).

⁵⁵ บรรยง มกราริมย์, อาชีวศึกษาและทัณฑวิทยา(โดยย่อ), น. 1.

สภาวะจิตใจที่อ่อนแอหรือการควบคุมระบบประสาทลดถอยลงจากปกติ ส่งผลให้บุคคลมีความคิดบกพร่องหรือจิตไม่ปกติและส่งผลให้ก่ออาชญากรรมขึ้น ส่วนประเด็นทัศนวิทยานั้น บรรยงให้ความสนใจกับการใช้แรงงานนักโทษเป็นพิเศษ เพราะว่า “จะป้องกันการเหินห่างในชีวิตรองเนื่องจากอยู่หนึ่ง ๆ เกี่ยวกับความมุ่งหมายจะระงับความผิดโดยงานหนักเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ที่จะช่วยสนับสนุนรายจ่ายของเรือนจำ เกี่ยวกับการอบรม โดยเอางานเป็นหนทางและเกี่ยวกับวินัย”⁵⁶ และที่สำคัญในการดำเนินงานเรือนจำ บรรดาเจ้าพนักงานต้องไม่ลืมหน้าที่ของการราชทัณฑ์ในการกล่อมเกลานิรันดร์ใจคอบุคคลของนักโทษ ซึ่งจะต้องอาศัยหลักจิตวิทยามาใช้ในการบริหารงานเกี่ยวกับนักโทษ

ภาพที่ 9 นายบรรยง มกรภิรมย์ (2444-2494)

นายบรรยง มกรภิรมย์ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ ในช่วง พ.ศ. 2479-2483

ที่มา: กระทรวงมหาดไทย, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2495)

การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ยังปรากฏได้จากการให้ความสำคัญกับข้าราชการราชทัณฑ์ที่มีบทบาทควบคุมและอบรมนักโทษ โดยกรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์ให้มีความรู้และความสามารถที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงการควบคุมนักโทษในระบอบใหม่ ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างวินัยและให้การศึกษาแก่นักโทษเพื่อปรับเปลี่ยนนิสัยนักโทษให้กลายเป็นพลเมืองดี แรกเริ่มกรมราชทัณฑ์ได้ปลดข้าราชการตำแหน่งพัศดีและผู้คุมที่ไม่มีประสิทธิภาพในการทำงานออกจากราชการ พร้อมกับบรรจุข้าราชการราชทัณฑ์รุ่นใหม่ที่มี

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

ความรู้ความสามารถเข้ามาทำงานด้วยวิธีการสอบแข่งขันและสอบคัดเลือกตามกฎหมายระเบียบราชการพลเรือน

การตั้งโรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์นับเป็นอีกก้าวหนึ่งของความพยายามผลิตข้าราชการราชทัณฑ์ที่มีความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา เพื่อให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างมีหลักวิชา ถึงแม้ว่ากรมราชทัณฑ์ในระบอบใหม่จะวางหลักสูตรสำหรับสอบแข่งขันเพื่อบรรจุข้าราชการตำแหน่งผู้คุมนักโทษนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 โดยแบ่งออกเป็นภาควิชาการและภาคปฏิบัติ ทว่าวิชาที่ใช้สอบส่วนใหญ่เน้นหนักไปทางกฎหมาย ระเบียบและข้อบังคับของกรมราชทัณฑ์ มิได้มีการสอบวัดความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา⁵⁷ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2480 กรมราชทัณฑ์จึงตั้ง “โรงเรียนผู้คุม” ที่เรือนจำบางขวาง โดยรับผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาเข้าเรียนและฝึกหัดเป็นผู้คุมในระยะเวลา 1 ปี ซึ่งผู้จบหลักสูตรนี้จะได้รับการบรรจุให้เป็นข้าราชการชั้นจัตวา⁵⁸ จนในปี พ.ศ. 2482 กรมราชทัณฑ์ได้คัดเลือกบุคคลากรเข้าอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับกิจการราชทัณฑ์ อาทิ ทัณฑวิทยาและการราชทัณฑ์ในต่างประเทศ กฎหมายอาญา จริยศาสตร์ การอนามัยในเรือนจำ การเศรษฐกิจของเรือนจำ การทำทะเบียนสถิติ การเงินและเศรษฐศาสตร์ การถ่ายรูปและพิมพ์ลายนิ้วมือ โดยผู้ที่เข้ารับการอบรมหากสอบวัดผลการเรียนรู้เกินร้อยละ 60 จะได้เลื่อนตำแหน่งจากผู้คุมเอกเป็นพัศดีและจากผู้คุมโทเป็นผู้คุมเอก⁵⁹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2483-2486 กรมราชทัณฑ์ได้ปรับปรุงโรงเรียนผู้คุมเป็น “โรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์” ซึ่งมีความสำคัญในฐานะสถาบันอบรมวิชาการราชทัณฑ์ที่ออกแบบหลักสูตรโดยกรมราชทัณฑ์ไทยและได้รับการรับรองจากสำนักงานข้าราชการพลเรือน เพื่อยกระดับความสามารถของเจ้าพนักงานเรือนจำให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีมาตรฐานแบบอารยะ รวมถึงเป็นการลบล้างความรู้สึกของคนทั่วไปที่ว่า “งานราชทัณฑ์เป็นงานเรือนจำ ล่อแหลมต่ออันตราย” ให้กลายเป็น “งานที่มีเกียรติยศ มีคุณปราศจากโทษ และเป็นงานที่ส่งเสริมฟื้นฟูมนุษยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ”⁶⁰

⁵⁷ “ราชทัณฑ์วางหลักสูตรสำหรับสอบผู้คุมนักโทษ,” ประชาชาติ (20 พฤษภาคม 2478), น. 1-3.

⁵⁸ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 467-468.

⁵⁹ “การปรับปรุงสมรรถภาพข้าราชการกรมราชทัณฑ์,” ทัณฑวิทยา 5, 3 (สิงหาคม – กันยายน 2482): 262-268.

⁶⁰ “คำกล่าวของพระรัตนตรัยว่ากรมราชทัณฑ์ไทยในงานพิธีเปิดป้าย โรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์ 24 มิถุนายน 2486,” ใน หจช. มท.2.2.14/11 เรื่องส่งกำหนดการงานฉลองวันชาติ 2486 (พ.ศ. 2486).

โรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์เกิดจากการริเริ่มของนายกรกิจ กนิษฐสุต หัวหน้ากองการปกครอง นายจอน สาริกานท์ ผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ นายบุญเรือง นาคีนพคุณ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา นายกิจจา วัฒนสินธุ์ หัวหน้าแผนกอบรม กองทัณฑวิทยา และนายโชติ อภิจิต ผู้บัญชาการเรือนจำกลางประจำเขตคลองเปรม เปิดการเรียนการสอนเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2486 ระยะแรกใช้เรือนจำกลางประจำเขตคลองเปรม (เรือนจำลพบุรีเดิม) เป็นสถานที่เรียน ต่อมาได้ย้ายสถานที่เรียนไปอยู่อาคารมณีนรธาดำเนิน หลักสูตรของโรงเรียนนี้ใช้ระยะเวลาศึกษา 2 ปี ผู้เข้าเรียนต้องจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและผ่านการคัดเลือกทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ ผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้จะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยพัศดีและเมื่อรับราชการไม่น้อยกว่า 2 ปีจะได้รับคัดเลือกเป็นพัศดีตรี โรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์จัดการศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2486 – 2489 นักเรียนรุ่นแรกและรุ่นที่สองมีจำนวนรุ่นละ 30 คน มีการจัดการเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายราชทัณฑ์ กฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา วิชาอาชญาวิทยา วิชาทัณฑวิทยา วิชาการเกษตร วิชาก่อสร้าง ตลอดจนวิชาป้องกันตัว อาทิ มวยไทย มวยสากล และยูโด⁶¹

นอกเหนือจากการฝึกอบรมข้าราชการราชทัณฑ์ให้มีความรู้และความสามารถสอดคล้องกับนโยบายราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ รัฐบาลยังได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติวินัยข้าราชการกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2482” เพื่อควบคุมการปฏิบัติงานของข้าราชการราชทัณฑ์ในเรือนจำ ทัณฑนิคม นิคมฝึกอาชีพ และสถานฝึกและอบรมของกรมราชทัณฑ์ กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดวินัยของข้าราชการราชทัณฑ์ อันสะท้อนถึงความคาดหวังของรัฐต่อข้าราชการราชทัณฑ์ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบและเคร่งครัดตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับของกรมราชทัณฑ์ ไม่ปิดบังความผิดของเจ้าพนักงานหรือผู้ต้องขัง ไม่เสพสุราหรือยาเสพติดขณะปฏิบัติหน้าที่ ไม่แสดงกิริยาหยาบคายแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้อยู่ในความควบคุม และไม่รับทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากผู้ต้องขัง ซึ่งหากผู้ใดประพฤติผิดวินัยจะต้องถูกลงโทษด้วยวิธีการขัง เพิ่มเวรยาม และกักบริเวณ⁶²

กรมราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ยังได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลคณะราษฎรในการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างชาติด้านอาชญาวิทยาหรือทัณฑวิทยามารับราชการเป็นที่ปรึกษากรมราชทัณฑ์ผ่านการผลักดันของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น

⁶¹ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 469.

⁶² “พระราชบัญญัติวินัยข้าราชการกรมราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2482,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวช, 2492), น. 278-283.

โดยกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้เชี่ยวชาญว่าต้องสำเร็จการศึกษาปริญญาเอก ด้านกฎหมายหรือการแพทย์ ได้รับประกาศนียบัตรพิเศษด้านจิตแพทย์ (Médecine Mental) หรือ ทัณฑวิทยา (Science Pénitentiaires) เคยรับราชการในกรมราชทัณฑ์หรือกระทรวงยุติธรรม มาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี มีความรู้ความเข้าใจด้านการเปิดป่าเพื่อสร้างนิคมเกษตรกรรม และต้องมีความรู้ภาษาอังกฤษในเรื่องต่าง ๆ⁶³ พร้อมกันนั้นกระทรวงมหาดไทยได้มอบหมายให้ปรีดีเป็นผู้คัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติข้างต้น โดยนายปรีดีได้ให้เหตุผลถึงความจำเป็นในการจ้างชาวอิตาลีเลียนมารับราชการในกรมราชทัณฑ์ เนื่องจากการราชทัณฑ์ในอิตาลีดำเนินการเรียบร้อยดีกว่าประเทศต่าง ๆ ในยุโรป รวมถึงมีประมวลกฎหมายอาญาฉบับใหม่ที่มีเรื่องการราชทัณฑ์ ซึ่งผลการคัดเลือกปรากฏว่ากระทรวงมหาดไทยได้จ้าง ดร. จูลิโอ เอ็นโทนีโอ เบราร์เดลลี (Dr. Giulio Antonio Berardelli) ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมอิตาลี มาเป็นที่ปรึกษากรมราชทัณฑ์ (Expert of the Penitentiary Department) ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 – มีนาคม พ.ศ. 2482⁶⁴ โดยจุดมุ่งหมายหลักของการจ้างที่ปรึกษาชาวต่างประเทศนี้ เพื่อช่วยเหลือรัฐบาลสยามในการปฏิรูปงานราชทัณฑ์และดำเนินโครงการทัณฑ์นิคมที่ธารโต จังหวัดยะลา และคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงนิคมฝึกอาชีพที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล⁶⁵ อันเป็นสถาบันควบคุมนักโทษรูปแบบใหม่ของกรมราชทัณฑ์หลังการปฏิวัติ 2475

นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ได้มีบทบาทในการพัฒนาองค์ความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาสมัยใหม่ของไทยให้สอดคล้องกับมาตรฐานการลงโทษของนานาชาติ ด้วยการส่งข้าราชการกรมราชทัณฑ์ไปศึกษาดูงานราชทัณฑ์ในประเทศต่าง ๆ หรือการเข้าร่วมการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยอาชญาวิทยา ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2480 นายเชาว์ เจริญพงศ์ หัวหน้าแผนกตัดสินคดี กองทัณฑวิทยา ได้รับทุนจากรัฐบาลไปดูงานราชทัณฑ์ในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม สวิตเซอร์แลนด์ และอิตาลี จากนั้นนายเชาว์ได้จัดทำรายงานการดูงานราชทัณฑ์ ซึ่งมีเนื้อหาถ่วงถ่วงถึงระบบเรือนจำ การควบคุมนักโทษ และการอบรมเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในประเทศต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจและเรียนรู้ต้นแบบงานราชทัณฑ์จากโลกตะวันตก นอกจากนี้ในรายงานยังมีความคิดเห็นต่องานราชทัณฑ์ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนมุมมอง

⁶³ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 34/2478 (5 กรกฎาคม 2478).

⁶⁴ หจข. สร.0201.19/42 เรื่องจ้างชาวต่างประเทศแผนการราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478-2485); หจข. กต. 35.4/22 เรื่องการจ้างชาวอิตาลีเลียนมารับราชการกรมราชทัณฑ์ (ดร.เบราร์เดลลี) (พ.ศ. 2478-2482).

⁶⁵ "Italian's Discipline For Siam Prisoners," *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser* (9 July 1938), p. 5.

เปรียบเทียบงานราชทัณฑ์ตะวันตกกับงานราชทัณฑ์ไทย⁶⁶ และในปี พ.ศ. 2481 กรมราชทัณฑ์ได้ส่งนายบรรยง มกรากิรมย์ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา เป็นตัวแทนประเทศสยามไปเข้าร่วมการประชุมนานาชาติว่าด้วยอาชญาวิทยา ครั้งที่ 1 (The First International Congress on Criminology) ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ระหว่างวันที่ 3-8 ตุลาคม พ.ศ. 2481 พร้อมกันนั้นได้มอบหมายให้นายบรรยงไปศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องเด็ก โรงเรียนดัดสันดาน ศาลเยาวชน ปัญหาคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทาน ตลอดจนเรื่องเรือนจำและทัณฑนิคมในประเทศอิตาลี สวิสเซอร์แลนด์ ออสเตรีย เยอรมนี ฮอลแลนด์ เบลเยียม ฝรั่งเศส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และฟิลิปปินส์ รวมระยะเวลาทั้งสิ้นเกือบ 1 ปีเพื่อมาปรับใช้กับกิจการราชทัณฑ์ของประเทศไทย⁶⁷

4.4 เครือข่ายสถาบันราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร

ในปี พ.ศ. 2479 รัฐบาลพระยาพหลฯ ได้ประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับกิจการราชทัณฑ์ 3 ฉบับ ที่ครอบคลุมการควบคุมนักโทษในเรือนจำ เด็กที่กระทำผิดในโรงเรียนดัดสันดาน และผู้กระทำผิดซ้ำในนิคมฝึกอาชีพ การดำเนินการนี้ถือเป็นหมุดหมายของการปฏิรูปราชทัณฑ์ระลอกที่สองในสังคมไทยนับตั้งแต่การปรับปรุงงานราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยรัฐบาลคณะราษฎรได้ขยายขอบเขตอำนาจการลงทัณฑ์ของประเทศไทยไปอย่างกว้างขวางมากกว่าการควบคุมนักโทษ เนื่องจากรัฐบาลคณะราษฎรเล็งเห็นว่ากิจการราชทัณฑ์สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งในการควบคุมทางสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย ชนชั้นนำในระบอบใหม่จึงพยายามเข้าไปควบคุมนักโทษและบุคคลที่มีแนวโน้มจะเป็นผู้ร้ายเพื่อฟื้นฟูพฤติกรรมคนเหล่านี้ให้เป็นพลเมืองดี โดยเชื่อว่าแนวทางดังกล่าวจะช่วยแก้ปัญหาอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการปราบปรามหรือลงโทษผู้กระทำผิดอย่างรุนแรง อันนำไปสู่การกำหนดนโยบายงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ของพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2477 ซึ่งมีภารกิจ 3 ประการได้แก่

⁶⁶ เชาวน์ เจริญพงศ์, รายงานการดูงานในต่างประเทศ ซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือค่าใช้จ่ายจาก ก.พ. : การดูงานราชทัณฑ์ของนายเชาวน์ เจริญพงศ์ (พระนคร: กรมราชทัณฑ์, 2480); เชาวน์ เจริญพงศ์, รายงานการดูงานราชทัณฑ์จะเพาะการจัดระบอบราชทัณฑ์ของประเทศอิตาลี (พระนคร: โรงพิมพ์กองทัพบก, 2481). (พิมพ์แจกในงานทอดพระกฐินพระราชทาน ณ วัดราชสิทธาราม จังหวัดธนบุรี วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2481)

⁶⁷ หจข. สร.0201.24/26 เรื่องประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องเรือนจำ (พ.ศ. 2478-2491); “หัวหน้ากองทัณฑวิทยากลับจากการประชุมและดูงานต่างประเทศ,” *ทัณฑวิทยา* เล่ม 5 ตอน 4 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2482): 427-428.

(ก) จะได้ให้มีการอบรมนักโทษในทางธรรมจรรยา และสั่งสอนวิชาชีพ พร้อมทั้งการฝึกฝน และจัดให้มีการทำงานที่เป็นคุณประโยชน์เพื่อสุขภาพ เพื่อปลูกฝังนิสัยและส่งเสริมวิชาชีพ

(ข) จะได้จัดระเบียบคนจรจัดให้มีที่อยู่ที่ทำกินโดยเฉพาะพร้อมด้วย ดำเนินการอบรม เพื่อเปลี่ยนแปลงชีวิตให้เป็นพลเมืองดีต่อไป

(ค) จะได้ปรับปรุงโรงเรียนดัดสันดานเด็กเสียใหม่ ให้การศึกษาและฝึกหัดทำงานวิชาชีพ เพื่ออบรมให้เป็นพลเมืองดีต่อไป⁶⁸

จากนโยบายราชทัณฑ์ข้างต้นถือเป็นสิ่งสะท้อนการนำความรู้ด้านอาชญวิทยาและทัณฑวิทยาแบบใหม่มาประยุกต์ใช้กับดำเนินกิจการราชทัณฑ์ของรัฐบาลระบอบใหม่ ผ่านการจัดประเภทกลุ่มบุคคลที่เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยในสังคม ได้แก่ นักโทษ คนจรจัด และเด็กที่กระทำผิด ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลพระยาพหลฯ ยังได้ออกแบบวิธีการฟื้นฟูบุคคลเหล่านี้แตกต่างกันตามความเหมาะสมของแต่ละกลุ่มบุคคล เพื่อประโยชน์ในการควบคุมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบุคคลที่เป็นอันตรายต่อสังคมให้กลายเป็นพลเมืองดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินการข้างต้นของรัฐบาลพระยาพหลฯ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดเครือข่ายงานราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎรที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2470 จนถึงต้นทศวรรษ 2500 รวมถึงเป็นตัวอย่งที่เด่นชัดของสิ่งที่ฟูโกต์เรียกว่า เครือข่ายการควบคุมเพื่อสร้างวินัย (carceral network) ซึ่งเป็นสถาบันและองค์กรที่จงจำและใช้เทคนิคการสร้างวินัยแก่ผู้เบี่ยงเบน (delinquent) เพื่อแก้ไขพฤติกรรมให้กลับไปสู่ภาวะเป็นปกติ⁶⁹

4.4.1 เรือนจำในระบอบใหม่

การควบคุมนักโทษในเรือนจำยังคงเป็นภารกิจหลักของการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ โดยรัฐบาลคณะราษฎรได้นำแนวคิดอาชญวิทยาว่าด้วยการแก้ไขผู้ที่กระทำผิดให้ได้รับการฟื้นฟูและสามารถดำเนินชีวิตใหม่ด้วยการเป็นพลเมืองดีตามหลักวิชาเพื่อความสุขของสังคม อันเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากการดำเนินงานเรือนจำสมัยระบอบเก่าที่มุ่งเน้นการจองจำผู้ร้ายออกจากสังคมและลงทัณฑ์เพื่อแก้แค้นโดยไม่จำเป็นต้องอบรมหรือให้การศึกษาแก่ผู้ร้ายเหล่านี้ ความพยายามในการผลักดันแนวคิดการควบคุมนักโทษแบบใหม่ของรัฐบาลคณะราษฎรให้เกิดเป็น

⁶⁸ เสถียร วิชยลักษณ์, *ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์*, น. 19.

⁶⁹ แบร์รี สมาร์ท, *มิเชล ฟูโกต์*, แปลโดย จามะรี เชียงทอง และสุนทร สุขสรณจิต (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2555), น. 168-172.

รูปธรรมปรากฏชัดเจนจากการร่างกฎหมายราชทัณฑ์ฉบับใหม่ที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2479 ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับจัดระเบียบกิจการเรือนจำทั่วประเทศตามนโยบายราชทัณฑ์ในระบอบใหม่

เมื่อพิจารณาความพยายามในการปรับปรุงกฎหมายราชทัณฑ์เริ่มปรากฏนับตั้งแต่ปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือในปี พ.ศ. 2470 ที่ประชุมสมุหเทศาภิบาลได้นำร่างพระราชบัญญัติเรือนจำฉบับใหม่มาพิจารณาภายหลังจากโอนย้ายกิจการราชทัณฑ์จากกระทรวงยุติธรรมมาอยู่ภายใต้อำนาจของกระทรวงมหาดไทย หลักการที่สำคัญของร่างกฎหมายฉบับนี้คือการรวมกิจการเรือนจำและโรงเรียนดัดสันดานให้อยู่ในการควบคุมของกระทรวงมหาดไทย และจัดตั้งทัณฑนิคมสำหรับปล่อยนักโทษที่มีความประพฤติดีและรับโทษเกิน 1 ใน 3 มาอยู่ในนิคมภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็ตามอธิบดีกรมพลำงที่มีอำนาจควบคุมกิจการราชทัณฑ์ได้ชี้ให้เห็นว่าโครงการทัณฑนิคมไม่สามารถดำเนินการได้เพราะติดขัดเรื่องงบประมาณ ประกอบกับเนื้อหาของร่างกฎหมายใหม่ “ก็ไม่ปรากฏว่าได้ผลไปกว่าพระราชบัญญัติเก่าที่มีอยู่แล้วเท่าใดนัก” ดังนั้นที่ประชุมจึงลงมติให้นำร่างกฎหมายเรือนจำฉบับนี้กลับไปพิจารณาแก้ไข⁷⁰ จากนั้นก็ไม่ปรากฏหลักฐานการพิจารณาร่างกฎหมายเรือนจำในที่ประชุมของกระทรวงมหาดไทย สมัยระบอบเก่าอีกเลย

เมื่อรัฐบาลคณะราษฎรได้ตั้งกรมราชทัณฑ์ใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2476 กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งที่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน⁷¹ ขึ้นพิจารณาร่างกฎหมายลักษณะเรือนจำและการดัดสันดานใน พ.ศ. 2477⁷² สำหรับ

⁷⁰ “ข้อ 3 เรื่องการเรือนจำ,” ใน พระยานครพระรามา, รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 32 พระพุทธศักราช 2470 (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญผล, 2470), น. 24-29.

⁷¹ กรรมการร่างพระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำและการดัดสันดาน ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงมหาดไทย ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกรมมหาดไทย ผู้แทนกรมตำรวจ ผู้แทนกรมอัยการ ผู้แทนกรมสาธารณสุข ผู้บัญชาการเรือนจำกองมหันตโทษ ผู้บัญชาการเรือนจำกองลหุโทษ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา ผู้อำนวยการโรงพยาบาลโรคจิต และหัวหน้าแผนกทั่วไปกองผลประโยชน์ (ที่มา : สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี (2) สลค.3.16.2/3 พ.ร.บ.เรือนจำหรือพ.ร.บ.ราชทัณฑ์ (28 พฤศจิกายน 2477 – 4 กุมภาพันธ์ 2480).

⁷² คณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติเรือนจำและการดัดสันดาน ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ประธานกรรมการ) ปลัดกระทรวงมหาดไทย (รองประธานกรรมการ) ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พระยาอรรถนิพนธ์ปรีชา (ผู้แทนกรมมหาดไทย) พ.ต.ต.หลวงพิศิษฐ์วิทย์วิทยาการ (ผู้แทนกรมตำรวจ) หลวงอรรถไกรวัลลภ (ผู้แทนกรมอัยการ) พระชาญวิจิตร (ผู้แทนกรมสาธารณสุข) พระยาอาชญาจักร (ผู้บัญชาการเรือนจำกองมหันตโทษ) พระบริหาร

ปรับปรุงระเบียบข้อบังคับเรือนจำที่ล้าหลังให้สอดคล้องกับยุคสมัยและเป็นไปตามหลักวิชา โดยบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพิจารณากฎหมายราชทัณฑ์ล้วนเป็นผู้ที่สนใจองค์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาทั้งสิ้น ได้แก่ ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย นายบรยง มกราริรมย์ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ และนายสงวน ตุลารักษ์ หัวหน้าแผนกทั่วไป กองผลประโยชน์ กรมราชทัณฑ์ ซึ่งจากการพิจารณาของคณะกรรมการชุดนี้ได้ลงความเห็นว่างกฎหมายเกี่ยวกับการราชทัณฑ์เดิมของกระทรวงมหาดไทยมีความล้าหลัง ควรปรับปรุงกฎหมายด้วยการนำแนวคิดและวิธีการราชทัณฑ์แบบใหม่มาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทยให้ก้าวหน้าขึ้น ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้ร่างกฎหมายราชทัณฑ์ฉบับใหม่ใน พ.ศ. 2478 ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ การปรับปรุงข้อกฎหมายเกี่ยวกับเรือนจำ รวมถึงรวมการบังคับบัญชาคนจรจัดและเด็กที่ส่งไปโรงเรียนดัดสันดานมาอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมราชทัณฑ์⁷³

ทั้งนี้ นายบรยง มกราริรมย์ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา ซึ่งเป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทยได้มีบทบาทสำคัญในการเสนอความเห็นเกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ในขั้นตอนการพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกา โดยบรยงแสดงความเห็นว่า “เรือนจำไม่ใช่หลุมฝังศพ” ดังนั้นการดำเนินงานเรือนจำควรมีความเป็นมนุษยธรรมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การเสนอให้ยกเลิกการลงโทษผู้ต้องขังด้วยวิธีการโบยที่สร้างความเจ็บปวดแก่ผู้ต้องขัง การเปลี่ยนวิธีการลงโทษคนจรจัดจากเดิมที่เนรเทศไปต่างหัวเมืองตามยถากรรมเป็นการส่งตัวไปนิคมฝึกอาชีพเพื่อปรับปรุงพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองดีประกอบอาชีพสุจริต⁷⁴ เมื่อรัฐบาลนำร่างกฎหมายราชทัณฑ์เข้าสู่อการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2478 (พ.ศ. 2479 ตามปฏิทินใหม่) ส.ส.เสียงข้างมากได้ลงมติรับหลักการร่างกฎหมายและได้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญชุดหนึ่ง เพื่อกลั่นกรอง

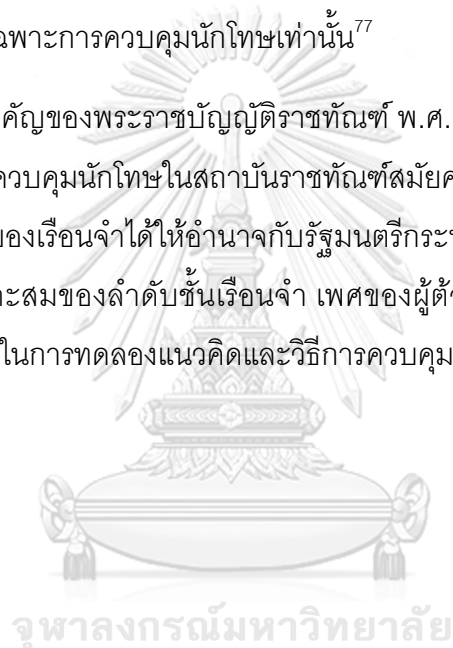
ทัศนคติ (ผู้บัญชาการเรือนจำของลพบุรี) หลวงบรรณสารประสิทธิ์ (รังหัวหน้ากองทัณฑวิทยา) หลวงวิเชียร แพทยาคม (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลโรคจิตต์) และนายสงวน ตุลารักษ์ (รังหัวหน้าแผนกทั่วไปกองผลประโยชน์) นอกจากนี้กรรมการชุดนี้ยังได้เชิญผู้แทนกระทรวงยุติธรรม ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทนกระทรวงธรรมการ และผู้เชี่ยวชาญพิเศษมาเป็นที่ปรึกษาด้วย ที่มา : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (2) สลค.3.16.2/3 พ.ร.บ. เรือนจำหรือพ.ร.บ.ราชทัณฑ์ (28 พฤศจิกายน 2477 – 4 กุมภาพันธ์ 2480).

⁷³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (2) สลค.3.16.2/3 พ.ร.บ.เรือนจำหรือพ.ร.บ.ราชทัณฑ์ (28 พฤศจิกายน 2477 – 4 กุมภาพันธ์ 2480).

⁷⁴ “บันทึกความเห็นในเรื่องพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ลงวันที่ 28 มีนาคม 2478,” ใน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (2) สลค.3.16.2/3 พ.ร.บ.เรือนจำหรือพ.ร.บ.ราชทัณฑ์ (28 พฤศจิกายน 2477 – 4 กุมภาพันธ์ 2480).

กฎหมายก่อนเข้าสู่การแปรญัตติของสภา⁷⁵ อย่างไรก็ตามระหว่างการศึกษา ร่างกฎหมายราชทัณฑ์กลับประสบปัญหาความยุ่งยาก เนื่องจากร่างกฎหมายฉบับนี้มีเรื่องการควบคุมคนจรจัดและเด็กที่กระทำผิด ซึ่งเป็นแนวคิดและวิธีการจัดการแบบใหม่ของงานราชทัณฑ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยคณะกรรมการธิการเห็นว่าการควบคุมนักโทษมีแนวทางปฏิบัติแตกต่างจากคนอื่นอีกสองกลุ่ม ดังนั้นคณะกรรมการธิการและผู้แทนรัฐบาลจึงได้ทำความตกลงกันให้แยกบทบัญญัติว่าด้วยนิคมฝึกอาชีพสำหรับคนจรจัดและบทบัญญัติว่าด้วยโรงเรียนดัดสันดานเด็กเป็นกฎหมายเฉพาะออกจากร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์⁷⁶ ส่งผลให้ร่างกฎหมายราชทัณฑ์ที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรและสามารถประกาศใช้เป็นกฎหมายคือ “พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พุทธศักราช 2479” จึงมีบทบัญญัติเฉพาะการควบคุมนักโทษเท่านั้น⁷⁷

สำหรับสาระสำคัญของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ได้กำหนดหลักการกว้าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานควบคุมนักโทษในสถาบันราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร 2 ประเภทคือ เรือนจำและทัณฑนิคม ในส่วนของเรือนจำได้ให้อำนาจกับรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยในการจัดประเภทเรือนจำตามความเหมาะสมของลำดับชั้นเรือนจำ เพศของผู้ต้องขัง และการอบรมผู้ต้องขัง อันสะท้อนถึงความยืดหยุ่นในการทดลองแนวคิดและวิธีการควบคุมนักโทษแบบใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย

⁷⁵ คณะกรรมการธิการวิสามัญชุดนี้ประกอบด้วย นายทองคำ คล้ายโอภาส (ส.ส.ปราจีนบุรี) นายไสว อินทร (ส.ส.สวธโลก) พระยาสารคามคณาภิบาล (ส.ส.มหาสารคาม) นายแช ยูนิพันธุ์ (ส.ส.เพชรบุรี) นายมังกร สามเสน (ส.ส.ประเทสสอง) นายอาร์ กียอง (ที่ปรึกษาคณะกรรมกรการกฤษฎีกา) นายเจ. เอฟ. ฮัตเจสสัน (อาจารย์สอนวิชากฎหมายและเศรษฐศาสตร์ มธก.) นายบรรยง มกราภิรมย์ (หัวหน้ากองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์) และขุนจ้านงภูมิเวท (ผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง) ที่มา : “ร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2478,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 26/2478 (วิสามัญ) สมัยที่ 2 (31 มีนาคม 2478), น. 1847-1852.

⁷⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 75/2479 (8 กุมภาพันธ์ 2479).

⁷⁷ ดูรายละเอียดการแปรญัตติร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ใน “ร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 30/2479 สามัญ สมัยที่ 2 (28 ตุลาคม 2479), น. 1546-1575; “ร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 31/2479 สามัญ สมัยที่ 2 (28 ตุลาคม 2479), น. 1577-1617.

ทั้งนี้รัฐบาลคณะราษฎรได้ออกแบบเรือนจำในระบอบใหม่เป็น 4 ประเภท ได้แก่ เรือนจำกลาง เรือนจำส่วนภูมิภาค เรือนจำสำหรับผู้ต้องขังป่วยเป็นวัณโรค และเรือนจำชั่วคราว⁷⁸ โดยเรือนจำกลางเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ที่สามารถรองรับนักโทษเด็ดขาดหรือผู้ต้องขังที่คดีความถึงที่สุดจำนวนตั้งแต่ 1,000 – 3,000 คน ได้แก่ เรือนจำกองมหันตโทษ จังหวัดนนทบุรี เรือนจำกองลหุโทษ จังหวัดพระนคร และเรือนจำภาค ซึ่งเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ในต่างจังหวัด มีผู้บัญชาการเรือนจำเป็นผู้รับผิดชอบในการปกครองบังคับบัญชาเรือนจำภาคเป็นการเฉพาะ ความสำคัญของเรือนจำกลางสะท้อนได้จากการกำหนดให้เรือนจำประเภทนี้มีสถานะเป็นกองหนึ่งในการบริหารราชการส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์ มีการแบ่งส่วนราชการภายในออกเป็นแผนกต่าง ๆ โดยแต่ละแผนกจะมีสารวัตรหรือพัศดีเป็นหัวหน้าแผนก ขณะที่เรือนจำส่วนภูมิภาคยังคงมีลักษณะไม่ต่างจากงานราชทัณฑ์ระบอบเก่าเท่าใดนัก เรือนจำประเภทนี้แบ่งย่อยเป็นเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอกระจายอยู่ทั่วประเทศในบริเวณที่มีศาลยุติธรรม มีข้าหลวงประจำจังหวัดหรือนายอำเภอเป็นผู้บัญชาการเรือนจำโดยตำแหน่ง ส่วนเรือนจำสำหรับผู้ต้องขังป่วยเป็นวัณโรค เป็นเรือนจำพิเศษที่นำนักโทษที่ป่วยเป็นวัณโรคจากเรือนจำต่าง ๆ มารักษาพยาบาลเพื่อป้องกันการระบาดของวัณโรคตามเรือนจำต่าง ๆ สุดท้ายเรือนจำชั่วคราวเป็นเรือนจำสาขาของเรือนจำกลางและเรือนจำส่วนภูมิภาคสำหรับนำนักโทษไปใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรืองานโยธาของรัฐ เทียบได้กับค่ายแรงงานนักโทษ (Prison camp) หรือค่ายนักโทษสำหรับสร้างถนน (Road camp) ในยุโรปและอเมริกา⁷⁹

ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามกฎหมายราชทัณฑ์ฉบับใหม่ ได้แสดงถึงการคลี่คลายแนวคิดและวิธีการลงโทษผู้กระทำผิดจากเดิมที่มุ่งหมายแก้แค้นทดแทนมาสู่การแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมผู้ร้ายให้กลายเป็นพลเมืองดี โดยรัฐได้นำความรู้ด้านทัณฑวิทยาสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับกิจการเรือนจำนับตั้งแต่การแยกประเภทนักโทษ การสร้างวินัย การทำงาน และการจัดสวัสดิการแก่ผู้ต้องขัง เพื่อยกระดับการคุมขังนักโทษของไทยให้มีมนุษยธรรมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การแยกประเภทผู้ต้องขังอย่างละเอียดถึง 7 ประเภทมิให้ปะปนกัน โดยพิจารณาจากเพศ อายุ และสภาพความผิดของผู้ต้องขังอย่างเสมอภาค แตกต่างงานราชทัณฑ์ในระบอบเก่าที่คำนึงถึงชาติกำเนิดและช่วงชั้นทางสังคมของผู้ต้องขัง นอกจากนี้นักโทษทุกคนที่ศาลพิพากษาแล้วยังถูกจัดลำดับเป็น

⁷⁸ “กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 126-127.

⁷⁹ บรรจง มกรภิรมย์, “คำอธิบายพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 72.

6 ชั้นตามความประพฤติ ซึ่งจะได้รับประโยชน์แตกต่างกันไปตามชั้น⁸⁰ การจัดประเภทและแยกผู้ต้องขังในลักษณะนี้จะทำให้เจ้าพนักงานสามารถสังเกตและพิจารณาผู้ต้องโทษได้อย่างรอบด้าน ทั้งความผิดที่ก่อ ความประพฤติ ความรู้ความสามารถ และสภาพจิตใจ อันจะช่วยให้เจ้าพนักงานสามารถสร้างวินัยและฝึกอบรมผู้ต้องขังด้วยวิธีการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กฎหมายราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎรยังกำหนดให้มี “การพักการลงโทษ” (Parole) หรือการปลดปล่อยนักโทษก่อนครบกำหนดโทษตามคำพิพากษา ซึ่งเป็นวิธีการใหม่ในการส่งเสริมวินัยเชิงบวกให้แก่นักโทษและลดความแออัดของนักโทษในเรือนจำ โดยนักโทษเด็ดขาดที่มีความประพฤติดี ขยันขันแข็งในการทำงาน ปฏิบัติตามข้อบังคับเรือนจำอย่างเคร่งครัด และทำความดีความชอบแก่ราชการ อาจได้รับการพิจารณาจากกรมราชทัณฑ์ให้ปล่อยตัวออกจากเรือนจำก่อนครบกำหนดโทษอย่างมีเงื่อนไข⁸¹ เมื่อนักโทษอยู่นอกเรือนจำระหว่างพักการลงโทษ พวกเขาจะต้องระมัดระวังความประพฤติและปฏิบัติตามเงื่อนไขการพักการลงโทษ โดยถือเสมือนว่าพวกเขายังคงเป็นนักโทษอยู่ ดังสะท้อนได้จากการกำหนดให้เจ้าพนักงานมีอำนาจถอนการพักการลงโทษและจับตัวนักโทษกลับมารับโทษต่อในเรือนจำได้หากไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขโดยไม่ต้องมีหมาย⁸²

แนวคิดการพักการลงโทษนับว่าแตกต่างจากการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ ซึ่งเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ตามประเพณีผ่านการแสดงความเมตตาแก่ผู้กระทำผิดอาญาด้วยการปล่อยตัวหรือลดโทษในโอกาสต่าง ๆ กล่าวคือ การพักการลงโทษเป็นอำนาจของฝ่ายบริหารที่วางอยู่บนพื้นฐานความรู้อาชญาวิทยาสมัยใหม่เกี่ยวกับการใช้มาตรการเชิงบวกสำหรับชักจูงอาชญา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸⁰ รัฐบาลระบอบใหม่ได้แบ่งประเภทผู้ต้องขังออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ (1) ผู้ต้องขังหญิง (2) ผู้ต้องขังที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี และต้องโทษเป็นครั้งแรก (3) ผู้ต้องขังที่ต้องโทษสำหรับความผิดที่กระทำอาชญา (4) ผู้ต้องขังที่ต้องโทษสำหรับความผิดที่ประทุษร้ายแก่ชีวิตและร่างกาย (5) ผู้ต้องขังซึ่งต้องโทษสำหรับความผิดที่ประทุษร้ายแก่ทรัพย์ (6) ผู้ต้องขังซึ่งศาลพิพากษาว่าเป็นผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย และ (7) ผู้ต้องขังที่ไม่อยู่ในจำพวกที่ได้ระบุมาแล้ว ส่วนนักโทษเด็ดขาดแบ่งออกเป็น 6 ชั้น ได้แก่ (1) ชั้นเยี่ยม (2) ชั้นดีมาก (3) ชั้นดี (4) ชั้นกลาง (5) ชั้นเลว (6) ชั้นเลวมาก โดยนักโทษเด็ดขาดที่เข้ามาใหม่จัดอยู่ในชั้นกลางจนกว่าจะมีการเลื่อนชั้นหรือลดชั้นที่มา : “กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 136-140.

⁸¹ สกวรรณากร วรวรรณ, หม่อมเจ้า, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.สกวรรณากร วรวรรณ, น. 317-318.

⁸² บรรยง มกรภิรมย์, “คำอธิบายพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 112.

กรที่กระทำผิดเป็นครั้งคราวได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองดี โดยนักอาชญาวิทยาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เชื่อว่าการพักการลงโทษเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการลดอาชญากรรมในสังคมมากกว่าการพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งเป็นการใช้อำนาจสิทธิขาดโดยผลการของกษัตริย์โดยมิได้พิจารณาผู้ที่ได้รับอภัยโทษจำนวนมากอย่างรอบด้านตามหลักวิทยาศาสตร์ แตกต่างจากวิธีการพักการลงโทษที่นักโทษจะถูกพิจารณาเป็นรายบุคคลและยังคำนึงถึงความปลอดภัยของสังคมผ่านการเฟื่องฟูของอิสรภาพของนักโทษได้หากมีการกระทำผิดหรือฝ่าฝืนเงื่อนไขการปล่อยตัว⁸³

ด้านการทำงานของผู้ต้องขังในเรือนจำนั้น แม้ว่ากฎหมายราชทัณฑ์ฉบับใหม่ยังคงกำหนดให้การทำงานเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษจำคุก ด้วยการบังคับให้นักโทษเด็ดขาดต้องทำงานตามคำสั่งของเจ้าพนักงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง เนื่องจากพวกเขาเป็นแรงงานบังคับมิใช่ลูกจ้าง อย่างไรก็ตามรัฐได้สร้างแรงจูงใจในการทำงานของนักโทษด้วยการกำหนดให้การทำงานเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาเลื่อนลำดับชั้นของนักโทษและยังให้รางวัลจากส่วนแบ่งรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายในการทำงาน⁸⁴ ส่วนการจัดสวัสดิการแก่ผู้ต้องขังตามกฎหมายราชทัณฑ์ฉบับใหม่ รัฐได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาแก่ผู้ต้องขังทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพในเรือนจำ เพื่อให้ผู้ต้องขังมีความรู้และทักษะในการประกอบสัมมาอาชีพหลังจากพ้นโทษ ยิ่งไปกว่านั้นทางเรือนจำยังต้องจัดอบรมศีลธรรมตามลัทธิความเชื่อของผู้ต้องขัง โดยรัฐมุ่งหวังว่าคำสอนต่าง ๆ ตามหลักศาสนาจะช่วยขัดเกลาและฟื้นฟูจิตใจผู้ร้ายให้กลายเป็นพลเมืองดีได้

เนื้อหาตอนท้ายของกฎหมายราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎรยังวางหลักการกว้าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานทัณฑนิคม อันเป็นการทดลองฝึกและอบรมนักโทษเด็ดขาดที่มีความประพฤติดีให้ไปใช้ชีวิตในนิคมของกรมราชทัณฑ์ภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่ผ่อนคลายกว่าเรือนจำ โดยกฎหมายได้กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจจัดตั้งและยุบทัณฑนิคมได้อย่างเต็มที่ มีการกำหนดคุณสมบัตินักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการพิจารณาส่งไปยังทัณฑนิคม รวมถึงสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ของนักโทษในทัณฑนิคม ตัวอย่างเช่น อาจได้รับอนุญาตให้นำคนในครอบครัวไป

⁸³ Mary Gibson, *Italian Prisons in the Age of Positivism, 1861-1914* (London: Bloomsbury Academic, 2019), pp. 82-84.

⁸⁴ บรรยง มกรภิรมย์, “คำอธิบายพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, *ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์*, น. 93-94.

อยู่ร่วมกันได้ อาจได้รับที่ดินเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ด้านการเพาะปลูก อาจได้รับส่วนแบ่งรายได้และค่าเบี้ยเลี้ยงจากการดำเนินงานทัศนนิคม เป็นต้น⁸⁵

4.4.2 โรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับเด็กที่กระทำผิด

การควบคุมเด็กที่ก่อความไม่สงบเรียบร้อยในสังคมถือว่าสัมพันธ์กับความรู้อาชญาวิทยาที่อธิบายการเกิดอาชญากรรมว่ามีสาเหตุหนึ่งมาจากสภาพแวดล้อมที่บีบเค้นผู้ร้าย กล่าวคือ เด็กที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสภาพแวดล้อมเลวร้ายตามท้องถนน แหล่งอบายมุข และแหล่งเสื่อมโทรม พวกเขาข่มขู่และเรียนรู้ว่าการกระทำผิดกฎหมายเป็นเรื่องปกติจนบ่มเพาะให้เด็กเหล่านี้กระทำผิดอาญาเป็นครั้งคราว (occasional criminals) และในที่สุดก็กระทำผิดซ้ำบ่อยครั้งจนกลายเป็นผู้กระทำผิดจนติดเป็นนิสัย (habitual criminals)⁸⁶ ดังนั้นการควบคุมเด็กที่มีปัญหาจึงเป็นอีกภารกิจสำคัญของกิจการราชทัณฑ์ในสมัยคณะราษฎร เพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กที่มีแนวโน้มในการก่ออาชญากรรม โดยรัฐบาลระบอบใหม่ได้มอบหมายให้กรมราชทัณฑ์จัดตั้งสถาบันควบคุมเด็กที่เรียกว่า “โรงเรียนฝึกอาชีพ” ด้วยการปรับปรุงโรงเรียนดัดสันดานเด็กของกรมตำรวจสมัยระบอบเก่า ให้กลายเป็นสถานที่อบรมและฟื้นฟูพฤติกรรมเด็กที่มีปัญหามาตั้งแต่ พ.ศ. 2479 จนถึง พ.ศ. 2501

สำหรับที่มาของโรงเรียนดัดสันดานเดิมเกิดจากความพยายามของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการควบคุมเด็กเกเรและเด็กเร่ร่อน ซึ่งก่อความวุ่นวายเล็กน้อย ทะเลาะวิวาท และทำร้ายร่างกายในพื้นที่สาธารณะของเมืองกรุงเทพฯ อาทิ โรงบ่อน โรงมหรสพ และโรงหญิงนครโสเภณี ด้วยเหตุนี้กระทรวงนครบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงตั้งโรงเรียนดัดสันดานที่เกาะสีชังใน พ.ศ. 2450 เพื่อดำเนินการ “ดัดสันดาน” เด็กกลุ่มดังกล่าว⁸⁷ นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลสยามประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาชญา ร.ศ. 127 ที่แยกการลงโทษผู้กระทำผิดระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ส่งผลให้ผู้กระทำผิดที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ต้องถูกส่งตัวไปควบคุมที่โรงเรียนดัดสันดานตามคำสั่ง

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 114-122.

⁸⁶ Mary Gibson, *Italian Prisons in the Age of Positivism, 1861-1914*, p. 87.

⁸⁷ กรมราชทัณฑ์, รายงานการงาน ร.ร.ดัดสันดานเด็ก ประจำปี 2479 (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวง, 2480), น. 10 – 11.

ศาล⁸⁸ ดังนั้นโรงเรียนดัดสันดานในสมัยระบอบเก่าจึงรับหน้าที่ควบคุมเด็กที่มีปัญหาหลายประเภท นับตั้งแต่เด็กเกเร เด็กเร่ร่อน และเด็กที่กระทำผิดทางอาญาทั่วประเทศสยาม

ทั้งนี้โรงเรียนดัดสันดานให้ความสำคัญกับการควบคุมมากกว่าการอบรมเด็กที่กระทำผิด ถึงแม้ว่ากรมหลวงดำรงราชานุภาพจะมีพระดำริเกี่ยวกับแนวทางการจัดการโรงเรียนดัดสันดานว่า ควรมีลักษณะ “เป็นคุกครึ่งหนึ่งเป็นโรงเรียนครึ่งหนึ่ง” ที่จะต้องบังคับเด็กไว้อยู่ในโรงเรียน ตลอดเวลาที่กำหนด⁸⁹ ทว่าในการดำเนินงานจริงของโรงเรียนดัดสันดานกลับเน้นลักษณะคุม มากกว่าโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การจัดโครงสร้างหน่วยงานอยู่ภายใต้อำนาจของกองตระเวน กระทรวงนครบาล มิใช่กระทรวงธรรมการที่ดูแลเรื่องการจัดการศึกษา มีนายสิบพลตำรวจเป็นผู้ควบคุมเด็ก ให้อยู่ภายใต้การปกครองมากกว่าการอบรมสั่งสอนความรู้ ยิ่งไปกว่านั้นการจัดการศึกษาใน โรงเรียนดัดสันดานกลับมีลักษณะไม่ต่างจากการอบรมนักโทษในเรือนจำที่เน้นการอ่านออกเขียน ได้และฝึกวิชาชีพเบื้องต้น โดยครูผู้สอนระยะแรกเป็นนักโทษที่มีความรู้ด้านช่างไม้และงานจักสาน⁹⁰ ซึ่งไม่เหมาะสมกับการอบรมและฟื้นฟูเด็กที่มีปัญหาให้มีพฤติกรรมดีขึ้น

ภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 กระทรวงมหาดไทยเริ่มโครงการปรับปรุงโรงเรียนดัดสันดานเด็กนับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2476 โดยหลวงบรรณสารประสิทธิ์ ผู้รักษาราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้เสนอให้กรมราชทัณฑ์ดำเนินงานโรงเรียนดัดสันดานเด็ก ซึ่งมีลักษณะเป็นโรงเรียนดัดสันดาน (Reform School) ผสมกับโรงเรียนฝึกวิชาชีพ (Industrial School) กล่าวคือ มุ่งเน้นไปที่การอบรมปรับเปลี่ยนนิสัยและการฝึกอาชีพเพื่อให้เด็กเป็นแรงงานทางเศรษฐกิจในอนาคต หลวงบรรณสารฯ ยังเสนอให้กำหนดประเภทเด็กที่จะรับเข้ามาในโรงเรียนนี้อย่างชัดเจน เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกเป็นเด็กที่ศาลมีคำสั่งตามกฎหมายลักษณะอาชญา และกลุ่มที่สองเป็นเด็กที่เจ้าหน้าที่ตำรวจหรือกรมการอำเภอส่งตัวมา อันประกอบด้วยเด็กที่พลัดพรากจากบิดา

⁸⁸ ดู มาตรา 57 ใน “กฎหมายลักษณอาญา,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (1 มิถุนายน 127), น. 221; หจข. ศ.50/78 เรื่องกระทรวงยุติธรรมหาหรือเรื่องส่งเด็กเข้าเป็นนักเรียน ร.ร.ดัดสันดาน (17-19 กันยายน 2451).

⁸⁹ หจข. ร.5 ศ.5/18 เรื่องโรงเรียนฝึกหัดดัดสันดานเด็ก (3 มิถุนายน 125 – 11 กันยายน 127).

⁹⁰ หจข. ร.5 น.8.1/537 เรื่องขอนักโทษไปเป็นครูสอนวิชาพานิชกรรมเด็กโรงเรียนดัดสันดานที่เกาะสีชัง (3 ธันวาคม – 16 กุมภาพันธ์ 127). หจข. ร.6 น.4.1/70 เรื่องครูโรงเรียนดัดสันดาน (11 ธันวาคม 2458). หจข. ร.6 น.5.3/11 เรื่องกองตระเวนขอนักโทษไปเป็นครูสอนเด็กที่เกาะสีชัง 2 คน (22 เมษายน 2455 – 28 กรกฎาคม 2456).

มารดาหรือผู้ปกครอง เด็กขอลาน เด็กเร่ร่อน เด็กขาดผู้ปกครองเลี้ยงดูให้การศึกษา เด็กเหลือขอ และเด็กด้อยด้านเกินกว่าบิดามารดาจะปกครองไว้ได้⁹¹

ตามโครงการของหลวงบรรณสารฯ มุ่งหมายให้โรงเรียนดัดสันดานเป็นสถานที่ขัดเกลาเด็กให้ประพฤติดี มีมโนธรรม มีการจัดการศึกษาวิชาสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ และมีการฝึกวิชาชีพอย่างจริงจัง เช่น กลีกรรรม เลี้ยงสัตว์ ช่างไม้ ช่างจักสาน ช่างก่อสร้าง และช่างเครื่องยนต์ นอกจากนี้หลวงบรรณสารฯ ยังพยายามสร้างบรรยากาศโรงเรียนดัดสันดานให้มีความแตกต่างจากคุกเด็ก ด้วยการกำหนดระเบียบข้อบังคับ การสร้างวินัย วิธีการลงโทษ และที่สำคัญเจ้าหน้าที่และครูในโรงเรียนจะต้องคัดเลือกจากผู้ที่มีคุณสมบัติดีและเอาใจใส่แก่เด็กอย่างจริงจัง⁹²

ในการพิจารณาโครงการจัดโรงเรียนดัดสันดานของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งหม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ (ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย) เป็นประธานกรรมการ ส่วนกรรมการประกอบด้วยพระยาอนุสสรธรรการ (ผู้แทนอธิบดีกรมตำรวจ), พระยาสุริยานุวงศ์ประวัติ (ผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีกรมมหาดไทย), นายพลเรือตรี พระยาปริชาชลยุทธ (ผู้ช่วยราชการกระทรวงมหาดไทย) และหลวงบรรณสารประสิทธิ์ (ผู้รักษาราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์) โดยที่ประชุมพิจารณาเห็นชอบโครงการโรงเรียนดัดสันดานของกรมราชทัณฑ์ รวมถึงเสนอให้กรมราชทัณฑ์ตั้งงบประมาณสำหรับโรงเรียนดัดสันดานต่างหาก เพื่อใช้เป็นเงินค่าเบี้ยเลี้ยงเด็ก เงินเดือนเจ้าหน้าที่ และค่าใช้สอยต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำเรื่องโครงการโรงเรียนดัดสันดานเด็กเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2477 หลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ขอรับเรื่องนี้ไปพิจารณาอีกครั้ง เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องงบประมาณของกระทรวงมหาดไทย⁹³

การปรับปรุงกิจการโรงเรียนดัดสันดานสมัยระบอบใหม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อรัฐบาลพระยาพหลฯ ได้โอนกิจการโรงเรียนดัดสันดานจากกรมตำรวจมาสังกัดกรมราชทัณฑ์ในวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2478 (พ.ศ. 2479 ตามปฏิทินปัจจุบัน)⁹⁴ และที่สำคัญคือการร่างกฎหมาย

⁹¹ “โครงการจัดโรงเรียนดัดสันดานเด็ก” ใน หจข. สร.0201.14/6 เรื่องโรงเรียนดัดสันดาน (พ.ศ. 2475 - 2477).

⁹² เรื่องเดียวกัน.

⁹³ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 7/2477 (17 เมษายน พ.ศ. 2477).

⁹⁴ เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์ (พระนคร: โรงพิมพ์นิติเวช, 2492), น. 24 - 25.

เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินงานโรงเรียนดัดสันดาน คือ “พระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479”

สำหรับกฎหมายจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 เดิมนั้นเป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยโรงเรียนดัดสันดานรวมอยู่ในร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ซึ่งหลังจากคณะกรรมการธิการของสภาผู้แทนราษฎรกับผู้แทนรัฐบาลได้ตกลงกันให้แยกบทบัญญัตินี้ออกมาจัดทำร่างกฎหมายฉบับใหม่ กระทรวงมหาดไทยจึงได้ยกร่างกฎหมายใหม่ชื่อว่า “ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและอบรมผู้อ่อนอายุ” มีหลักการสำคัญคือการปรับปรุงโรงเรียนดัดสันดานเด็กให้สอดคล้องกับยุคสมัยและวางหลักการดำเนินการเกี่ยวกับการรับเด็กเข้าอบรมในโรงเรียนดัดสันดานอย่างชัดเจน⁹⁵ โดยร่างกฎหมายฉบับนี้สะท้อนความพยายามควบคุมเด็กที่สร้างความไม่สงบเรียบร้อยในสังคมอย่างกว้างขวางที่สัมพันธ์กับแนวคิดการควบคุมทางสังคมของรัฐบาลคณะราษฎร ดังปรากฏจากการกำหนดประเภทเด็กที่ถูกส่งมาโรงเรียนดัดสันดานประกอบด้วยเด็กที่กระทำผิดอาญา เด็กเร่ร่อน เด็กอนาถา เด็กแก่นแค้นเหลวซอ และเด็กนักเรียนที่มีความประพฤติไม่เรียบร้อย ทว่าเมื่อร่างกฎหมายนี้เข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกา กลับถูกหักท้วงอย่างแข็งขันจากคณะกรรมการกฤษฎีกาโดยเฉพาะประเด็นการนำเด็กที่กระทำผิดอาญากับเด็กที่ไม่ได้กระทำผิดอาญามารวมอยู่ในโรงเรียนดัดสันดาน ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องตัดบทบัญญัติการควบคุมเด็กที่ไม่ได้กระทำผิดอาญาออกจากร่างกฎหมายฉบับนี้⁹⁶ จากนั้นเมื่อรัฐบาลนำร่างกฎหมายนี้เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรได้มีการปรับแก้บทบัญญัติเล็กน้อย⁹⁷ รวมถึงเปลี่ยนชื่อกฎหมายให้สอดคล้องกับเนื้อหาของบัญญัติ จาก “พระราชบัญญัติคุ้มครองและอบรมผู้อ่อนอายุ” มาเป็น “พระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก” รวมถึงเปลี่ยนสถานอบรมเด็กจากชื่อ “โรงเรียนดัดสันดาน” มาเป็น “โรงเรียนฝึกอาชีพ” ที่สะท้อนแนวคิดและวิธีการควบคุมเด็กที่กระทำผิดอาญาที่นับวันมีมากขึ้นและแสดงถึงความแตกต่างจากการลงโทษในสมัยระบอบเก่า

จากบทบัญญัติต่าง ๆ ในพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 ได้วางแนวทางการควบคุมและฝึกอบรมเด็กในสถาบันโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์อย่าง

⁹⁵ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 75/2479 (8 กุมภาพันธ์ 2479).

⁹⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 86/2479 (19 มีนาคม 2479).

⁹⁷ ดูรายละเอียดใน “ร่างพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมผู้อ่อนอายุ พุทธศักราช 2479,” รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16 สมัยวิสามัญ สมัยที่ 2 (25 มีนาคม 2479), น. 748-754; “ร่างพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมผู้อ่อนอายุ พุทธศักราช 2479,” รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23 สมัยวิสามัญ สมัยที่ 2 (30 มีนาคม 2479), น. 1131-1134.

กว้าง ๆ โดยเด็กที่อยู่ในโรงเรียนฝึกอาชีพนั้นจำกัดเฉพาะเด็กที่กระทำผิดอาญาและศาลได้มีคำสั่งส่งตัวมาเท่านั้น⁹⁸ ด้านการฝึกอบรมเด็กในโรงเรียนฝึกอาชีพ ได้กำหนดแนวทางให้มีลักษณะโรงเรียนกึ่งนอนที่มุ่งสอนศีลธรรมจรรยา ความรู้ทั่วไป ตลอดจนวิชาชีพทั้งอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และพาณิชยกรรม โดยคำนึงถึงอุปนิสัยใจคอของเด็ก มีเจ้าพนักงานพิจารณาผล การศึกษาและอุปนิสัยของเด็กแต่ละคน อย่างไรก็ตามจากการโรงเรียนฝึกอาชีพเป็นสถาบัน ควบคุมเด็กที่กระทำผิดอาญา รัฐจึงมีการจัดแบ่งประเภทและลำดับชั้นของเด็กตามความประพฤติ และความก้าวหน้าในการศึกษาหรือการทำงาน เพื่อสร้างระเบียบวินัยให้แก่เด็ก รวมถึงมีการ กำหนดวิธีการลงโทษเด็กที่ละเมิดวินัย⁹⁹

แม้ว่ากฎหมายจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 จะให้อำนาจแก่กรม ราชทัณฑ์ในการดำเนินงานโรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับควบคุมเด็กที่กระทำผิดอาญาเท่านั้น อย่างไรก็ตามจากความมุ่งหมายของรัฐบาลคณะราษฎรในการควบคุมเด็กขาดที่พึ่งหรือเด็กมีปัญหา ซึ่งมี แนวโน้มสร้างความอุ่นใจในสังคม ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กร่างกฎหมายควบคุมเด็กขึ้นมาอีกฉบับ หนึ่งให้ครอบคลุมเด็กที่อยู่นอกขอบเขตอำนาจของงานราชทัณฑ์คือ “พระราชบัญญัติควบคุมเด็ก และนักเรียน พ.ศ. 2481” เพื่อสนับสนุนนโยบายการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในสังคมของ รัฐบาลคณะราษฎร โดยกฎหมายฉบับใหม่ได้ให้อำนาจแก่กระทรวงธรรมการในการจัดตั้ง “โรงเรียน” เฉพาะสำหรับควบคุม อบรม และให้การศึกษาแก่เด็กทั่วไปที่เร่ร่อนขอทาน เด็กอนาถา ที่ไม่มีบิดามารดาหรือผู้ปกครองดูแล และนักเรียนที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม¹⁰⁰ อันสะท้อนความ พยายามของรัฐในการสร้างสถาบันควบคุมที่ให้อำนาจลงทัณฑ์และสร้างวินัยแก่เด็กมีปัญหา ซึ่งดู รุนแรงน้อยกว่าโรงเรียนฝึกอาชีพที่ใช้อำนาจลงทัณฑ์เด็กที่กระทำผิดทางอาญาโดยตรง

⁹⁸ ตามมาตรา 5 ได้กำหนดลักษณะเด็กที่จะส่งมาโรงเรียนฝึกอาชีพ 3 ประเภท ได้แก่ (ก) เด็กซึ่งศาลมี คำสั่งให้ส่งตัวตามบทแห่งกฎหมายลักษณะอาญาหรือตามบทแห่งกฎหมายอื่น (ข) เด็กซึ่งศาลมีคำสั่งให้ส่งตัว ตามมาตรา 53 แห่งพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 และ (ค) เด็กซึ่งศาลให้ส่งตัวตามพระราชบัญญัตินี้ แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2481 หลังจากประกาศใช้กฎหมายควบคุมเด็กและนักเรียน พ.ศ. 2481 ได้ยกเลิกลักษณะเด็ก (ข) และ (ค) ไม่ต้องส่งตัวมาโรงเรียนฝึกอาชีพ

⁹⁹ ดูเพิ่มเติมใน บรรจง มกราภิรมย์, “คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479,” ใน เสถียร วิชยลักษณ์, *ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์*, น. 225 – 269. และ เอก เอกุต์ , *อาชญาวิทยา* (พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480), น. 432 – 439.

¹⁰⁰ “พระราชบัญญัติควบคุมเด็กและนักเรียน พุทธศักราช 2481,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 56 (17 เมษายน 2482), น. 305-314.

4.4.3 การกักกันคนต้องโทษหลายครั้ง

คนต้องโทษหลายครั้งเป็นอีกกลุ่มบุคคลที่อยู่ภายใต้การควบคุมของกิจการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ เนื่องจากรัฐบาลระบบใหม่ได้จัดจำแนกคนกลุ่มนี้ว่าเป็นผู้กระทำความผิดอาญาจนเป็นนิสัยและยากต่อการปรับปรุงพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งตรงกับลักษณะของอาชญากรโดยสันดาน ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงพยายามจัดประเภทและวางแนวทางปฏิบัติต่อคนต้องโทษหลายครั้งเป็นการเฉพาะ อันสอดคล้องกับความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาสมัยใหม่ที่แพร่หลายในสังคมไทยหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475

ทั้งนี้ก่อนการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 คนต้องโทษหลายครั้งถูกรัฐจัดจำแนกอยู่ในกลุ่มคนประเภทเดียวกับคนจรจัด ซึ่งคุกคามต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองจากการโจรกรรมทรัพย์สินและไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง โดยรัฐบาลระบบเก่าได้พยายามแก้ปัญหาคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้งด้วยการส่งตัวคนเหล่านี้ไป “ดัดสันดาน” อยู่ต่างห้วเมืองในลักษณะการเนรเทศภายในประเทศ แต่การดำเนินการนี้ก็กลับสร้างความยุ่งยากวุ่นวายให้แก่เจ้าหน้าที่และคนในห้วเมืองดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 จนกระทั่งหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ปัญหามุคคัลอันตรายที่รัฐส่งไปอยู่ตามห้วเมืองได้มีการกล่าวถึงในการเรียนการสอนวิชาทัณฑวิทยาในมหาวิทยาลัย ตัวอย่างเช่นการบรรยายของสกลวรรณกรได้ชี้ให้เห็นว่าวิธีการลงโทษส่งคนไปต่างห้วเมืองในตะวันตกจะส่งคนชั่วไปดินแดนห่างไกล เช่น เกาะร้างหรือส่งไปเมืองขึ้น แต่กรณีของสยามกลับส่งตัวไปยังท้องถื่นที่กันดารให้ได้รับความยากลำบากเพื่อดัดสันดานชั่วร้ายให้ลดน้อยลง ซึ่งผลการดำเนินการกลับทำให้ท้องถื่นห่างไกลเต็มไปด้วยผู้ร้าย ดังนั้นสกลวรรณกรจึงเห็นว่ารัฐควรเปลี่ยนแปลงวิธีการลงโทษคนจรจัดและคนที่เคยต้องโทษหลายครั้งให้มีประสิทธิภาพมากกว่านี้ โดยเขาเสนอว่าคนต้องโทษหลายครั้งควรถูกส่งตัวไปกักขังไว้ ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง เพื่อทำงานตามที่ทางการกำหนดไว้ เช่น งานป่าไม้ การเพาะปลูก งานเลี้ยงสัตว์ เพื่อกวดขันปรับปรุงนิสัยให้คนกลุ่มนี้ประกอบสัมมาอาชีพะและยังสร้างผลประโยชน์ให้แก่รัฐ อันมีลักษณะคล้ายคลึงกับการจัดการราชทัณฑ์ในรูปแบบทัณฑนิคม¹⁰¹

ขณะเดียวกันสภาผู้แทนราษฎรยังได้สะท้อนถึงปัญหาวิธีการลงโทษผู้ร้ายด้วยการส่งตัวไปอยู่ห้วเมือง โดยร้อยตรีถิต รัตนพันธุ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง ได้เสนอร่างกฎหมายปรับปรุงการส่งคนจรจัดไปห้วเมืองใน พ.ศ. 2477 และเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญให้รัฐบาลระบบใหม่กลับมา

¹⁰¹ สกลวรรณกร วรวรรณ, หม่อมเจ้า, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.สกลวรรณกร วรวรรณ, น. 287-289.

ทบทวนนโยบายราชทัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับคนจรจัดอย่างจริงจัง ทั้งนี้ร่างกฎหมายดัดสันดานคนจรจัดของร้อยตรีถัดมีจุดมุ่งหมายให้รัฐดำเนินการควบคุมคนจรจัดอย่างรัดกุมมากขึ้น โดย “ส่งบุคคลที่ประพฤติชั่วและไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง รวมถึงไม่ได้ประกอบอาชีพให้ไปอยู่ในความอารักขาของเจ้าพนักงานในพื้นที่จำกัด สำหรับฝึกนิสัยและอบรมความรู้ในการประกอบอาชีพ”¹⁰² ในการพิจารณาร่างกฎหมายฉบับนี้ของสภา นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แสดงความเห็นว่าร่างกฎหมายดัดสันดานคนจรจัดมีหลักการใกล้เคียงกับนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลพระยาพหลฯ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันการกระทำผิดอาญา ดังนั้นรัฐบาลจึงขอนำร่างกฎหมายดัดสันดานคนจรจัดของร.ต. ถัดไปให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณา¹⁰³ แต่หลังจากกระทรวงมหาดไทยพิจารณาร่างกฎหมายของร.ต. ถัด กลับแสดงความคิดเห็นว่ารัฐบาลไม่ควรรับหลักการร่างกฎหมายดังกล่าว เนื่องจากให้อำนาจศาลส่งตัวบุคคลที่ “เชื่อว่าจะกระทำผิด” ไปอยู่ต่างจังหวัดโดยที่บุคคลนั้นยังไม่ได้กระทำความผิด ซึ่งไม่ชอบด้วยเหตุผลทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ดังนั้นที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2479 จึงลงมติให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาร่างกฎหมายดัดสันดานคนจรจัดอีกครั้ง¹⁰⁴ ส่งผลให้กระทรวงมหาดไทยได้จัดทำบันทึกหลักการเกี่ยวกับการแก้ไขกฎหมายดัดสันดานคนจรจัด ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาปัญหาของกฎหมายดัดสันดานคนจรจัดที่ครอบคลุมคน 2 จำพวกคือ คนจรจัดกับคนต้องโทษหลายครั้ง

ทั้งนี้ตามบันทึกของกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2479 ได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาลว่า คนจรจัดและคนที่เคยต้องโทษหลายครั้งมีลักษณะแตกต่างกัน ไม่ควรถูกควบคุมด้วยวิธีการเดียวกัน กล่าวคือ คนจรจัดเป็นผู้ที่ยังไม่ได้ก่ออาชญากรรม ส่วนคนต้องโทษหลายครั้งเป็นผู้ที่ก่ออาชญากรรมมาแล้วและโทษที่มีอยู่ตามกฎหมายนั้นไม่เพียงพอ ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงวางหลักการแยกคนทั้งสองกลุ่มออกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยเริ่มพิจารณาแนวทางควบคุมคนต้องโทษหลายครั้งก่อน เนื่องจากคนกลุ่มนี้เป็นบุคคลอันตรายประเภท “อาชญากรอาชีพ” (professional criminal) ตามความรู้อาชญาวิทยา ซึ่งหมายถึงผู้เลี้ยงชีพด้วยการก่ออาชญากรรมจนติดเป็นนิสัยและมีความชำนาญในการก่ออาชญากรรม โดยกระทรวงมหาดไทยเห็นว่าการ

¹⁰² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค.3.32/2 พระราชบัญญัติควบคุมคนขอทาน (23 ธันวาคม 2477 – 19 พฤศจิกายน 2480).

¹⁰³ “เรื่องร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติดัดสันดานคนจรจัด พ.ศ. 2477,” รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 6 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (29 ธันวาคม 2477), น. 353-356.

¹⁰⁴ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 30/2479 (17 สิงหาคม 2479).

ลงโทษคนกลุ่มนี้ด้วยวิธีการจำคุกตามกฎหมายอาญายังไม่เพียงพอ เพราะเมื่อพวกเขาพ้นโทษก็กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงนำเสนอวิธีการปฏิบัติต่อคนต้องโทษหลายครั้ง 3 วิธี ดังนี้¹⁰⁵

1. เมื่อมีการรับโทษตามคำพิพากษาแล้วให้ส่งตัวไปควบคุมอีกระยะหนึ่ง โดยผู้กระทำผิดต้องรับโทษตามความผิดที่ได้กระทำเสียก่อน จากนั้นจะนำตัวไปควบคุมแยกออกมาจากสังคมเพื่อ “ความปลอดภัย” ของประชาชน

2. ใช้วิธีการควบคุมตัวในระยะเวลาที่ยาวนานกว่าโทษจำคุก เช่น ศาลลงโทษจำคุก 3 ปีก็ให้นำตัวไปควบคุมไว้ 6 ปี วิธีการนี้ประเทศอังกฤษแนะนำมาเนื่องจากการลงโทษจำคุกก่อนแล้วค่อยนำตัวไปควบคุมภายหลังกระทำได้อีก ดังนั้นหากส่งตัวไปควบคุมโดยตรงทีเดียวจะได้ประโยชน์มากกว่า

3. ไม่ใช้วิธีการควบคุมแต่ใช้วิธีการเพิ่มโทษให้มากขึ้น วิธีการนี้ใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกา และเป็นการตัดเสรีภาพส่วนบุคคลเช่นเดียวกับการควบคุม ดังนั้นเมื่อใช้วิธีการเพิ่มโทษจึงเป็นวิธีการชู่ให้คนเกรงกลัวได้มากกว่าการลงโทษด้วยการควบคุมตัวเฉย ๆ

ทั้งนี้กระทรวงมหาดไทยเห็นว่าวิธีที่ 2 เป็นวิธีการดำเนินการกับผู้กระทำผิดซ้ำที่สมเหตุสมผลมากกว่าวิธีอื่น เพราะว่าโทษจำคุกที่ได้ใช้ลงอาญาแก่ผู้กระทำผิดนั้นไม่ได้ผลจึงทำให้คนกลุ่มนี้กระทำผิดซ้ำ ดังนั้นการจำคุกก่อนแล้วควบคุมตัวเพิ่มตามวิธีที่ 1 และการเพิ่มโทษจำคุกตามวิธีที่ 3 ไม่น่าจะช่วยแก้ปัญหาคนที่กระทำผิดซ้ำได้ แตกต่างจากวิธีที่ 2 คือการส่งตัวไปควบคุมแทนการจำคุกให้ยาวนานกว่าโทษจำคุกถึง 2 หรือ 3 เท่า การควบคุมตัวด้วยระยะเวลาที่ยาวนานนี้น่าจะช่วยแก้ไขความประพฤติคนเหล่านี้ให้เป็นพลเมืองดีได้ ซึ่งหากคนเหล่านี้กลับตัวได้จะขอให้ศาลมีคำสั่งปล่อยตัว¹⁰⁶

เมื่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาบันทึกแนวทางการจัดการกับคนต้องโทษหลายครั้งของกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีหลายคนกลับท้วงติงข้อเสนอการควบคุมตัวคนต้องโทษหลายครั้งด้วยระยะเวลายาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนสุนคนธวิศึกษากร รัฐมนตรีลอย และพระยาฤทธิอัคเนย์ รัฐมนตรีว่าการเกษตราธิการ ต่างเห็นว่าการส่งตัวไปควบคุมตามวิธีที่ 2 นั้นเท่ากับว่าคน

¹⁰⁵ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/2 พระราชบัญญัติควบคุมคนชกทาน (23 ธันวาคม 2477 – 19 พฤศจิกายน 2480).

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

ที่เคยต้องโทษหลายครั้งไม่ต้องรับโทษอาญาในความผิดครั้งหลัง เนื่องจากเป็นการส่งตัวไปควบคุมในสถานที่อื่นมิใช่เรือนจำ ซึ่งถือเป็นการแก้กฎหมายอาญา ดังนั้นที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ชะลอเรื่องนี้ไว้พิจารณา¹⁰⁷

ปัญหาการควบคุมคนต้องโทษหลายครั้งเริ่มคลี่คลายในการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2479 เมื่อกระทรวงมหาดไทยได้ส่งนายบรรยง มกราภิรมย์มาชี้แจง จนที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับรองการแยกคนต้องโทษหลายครั้งออกจากคนจรจัด รวมถึงกำหนดวิธีดำเนินการกับคนต้องโทษหลายครั้งในลักษณะผสมระหว่างวิธีที่ 1 กับวิธีที่ 2 ของบันทึกกระทรวงมหาดไทย โดยการแบ่งประเภทโทษของคนต้องโทษหลายครั้งเป็น 2 แบบคือ (ก) ถ้าเป็นโทษหนักให้รับโทษจำคุกสำหรับความผิดที่ได้กระทำก่อนแล้วจึงค่อยส่งตัวไปควบคุม และ (ข) ถ้าเป็นโทษเบาให้ส่งตัวไปควบคุมทีเดียว¹⁰⁸ จากนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้ยกร่างกฎหมายฉบับใหม่สำหรับควบคุมคนต้องโทษหลายครั้งคือ “พระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479”

ในการพิจารณาร่างกฎหมายกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้ายของกระทรวงมหาดไทย รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายฉบับนี้ประกอบด้วยหลวงนาถนิติธาดา เป็นประธาน อธิบดีกรมตำรวจ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม) และนายอาร์. กียอง (ผู้แทนคณะกรรมการกฤษฎีกา) โดยกียองและหลวงนาถนิติธาดาตั้งข้อสังเกตว่าการนำผู้กระทำผิดซ้ำที่มีโทษเบาไปกักกันโดยไม่ลงโทษจำคุกนั้นเสมือนเป็นการผ่อนผันให้คนต้องโทษหลายครั้งมากกว่าผู้ที่เพิ่งเคยต้องโทษเสียอีก แม้พระยาอาชญาจักร ผู้แทนอธิบดีกรมราชทัณฑ์จะชี้แจงว่า การลงโทษจำคุกคนพวกนี้ไม่เป็นเหตุเป็นผล เนื่องจากถูกลงโทษจำคุกแล้วแต่ก็กลับมากระทำผิดซ้ำจนต้องโทษอีก ขณะที่โทษกักกันเป็นวิธีการที่หนักกว่าเรือนจำ เพราะว่าแทนที่จะจำคุก 2 ปี กลับต้องถูกกักกันถึง 4 ปี แต่กียองได้โต้แย้งว่า “ไม่มีที่ไหนที่คนกระทำผิดแล้วเอาโทษอย่างอื่นมาแทนโทษจำคุก เขาต้องจำคุกเสียก่อน แล้วจึงส่งตัวไปกักกันที่หลัง ซึ่งบางทีกักกันไว้ตลอดชีวิต”¹⁰⁹

ความเห็นขัดแย้งในร่างกฎหมายฉบับนี้ยังปรากฏเด่นชัดในการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2479 ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ต่างไม่เห็นด้วยกับเนื้อหาบางส่วนของร่าง

¹⁰⁷ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 41/2479 (18 กันยายน 2479).

¹⁰⁸ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 49/2479 (8 ตุลาคม 2479).

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

กฎหมายที่แบ่งเป็นโทษหนักที่ให้อำนาจก่อนแล้วค่อยกักกัน ส่วนโทษเบาให้ส่งตัวไป กักกันเลย แม้ว่าปรีดี พนมยงค์ จะพยายามแก้ต่างและอ้างถึงแนวความคิดการกักกันผู้กระทำผิดซ้ำเพื่อประโยชน์ในการรักษาความสงบของสังคม ทว่ารัฐมนตรีส่วนใหญ่กลับเห็นว่าวิธีการกักกันตามร่างกฎหมายนี้ ไม่มีประเทศใดทำกัน ดังนั้นที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงตกลงกันว่าควรแก้ไขร่างกฎหมายด้วยการกำหนดให้ ผู้กระทำผิดต้องรับโทษทางอาญาเสียก่อนทั้งโทษหนักและโทษเบา แล้วค่อยส่งตัวไปรับโทษกักกันหลังจากครบกำหนดโทษจำคุก¹¹⁰

หลังจากกระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการแก้ไขร่างกฎหมายกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย ตามมติคณะรัฐมนตรีแล้วเสร็จ กระทรวงมหาดไทยได้นำร่างกฎหมายนี้พร้อมด้วยบันทึกประกอบร่างกฎหมายของกรมราชทัณฑ์เสนอให้รัฐบาลพิจารณา¹¹¹ จากนั้นรัฐบาลได้ส่งร่างกฎหมายให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณา ก่อนจะนำร่างกฎหมายนี้เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรอย่างเร่งด่วนในสมัยประชุมวิสามัญ¹¹² ซึ่งที่ประชุมสภาฯ ได้ลงมติเห็นชอบให้ประกาศใช้กฎหมายกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้ายไปอย่างราบรื่นในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2479¹¹³

จากการพิจารณานโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลคณะราษฎรที่เกี่ยวข้องกับคนต้องโทษหลายครั้งและนำไปสู่การผลักดันกฎหมายเฉพาะที่ให้อำนาจรัฐในการควบคุมคนต้องโทษหลายครั้งด้วยวิธีการใหม่คือ “พระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479” กระบวนการนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลระบอบใหม่มีแนวคิดและพันธกิจในการจัดกับปัญหาคนที่กระทำผิดซ้ำเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยระบอบเก่าอย่างสิ้นเชิง อันเป็นผลมาจากความรู้อาชญาวิทยาที่พิจารณา

¹¹⁰ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 68/2479 (6 มกราคม 2479).

¹¹¹ เนื้อหาของบันทึกของกรมราชทัณฑ์ ได้กล่าวถึงหลักการของโทษกักกันว่าเป็นโทษอาญาสถานหนึ่ง ที่แตกต่างจากโทษจำคุก ถึงแม้ว่าโทษจำคุกกับโทษกักกันจะมีลักษณะตัดเสรีภาพและอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์เช่นเดียวกัน ทว่าโทษจำคุกเป็นการลงโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำไป ขณะที่โทษกักกันมีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันความสงบสุขของสังคม โดยประโยชน์ของโทษกักกันคือ รัฐสามารถรวบรวมผู้มีสันดานเป็นผู้ร้ายไปลงโทษและอบรมในสถานที่เดียวกัน รวมถึงจัดให้มีเจ้าหน้าที่เป็นการเฉพาะสำหรับปรับปรุงลักษณะของบุคคลโดยตรง ที่มา : “บันทึกประกอบร่าง พ.ร.บ. กักกันฯ ตามที่แก้ไขใหม่เพื่อให้เป็นไปตามมติครั้งหลังของคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 12 มีกร 79,” ใน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค.3.32/2 พระราชบัญญัติควบคุมคนชกาน (23 ธันวาคม 2477 – 19 พฤศจิกายน 2480).

¹¹² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 72/2479 (27 มกราคม 2479); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 87/2479 (22 มีนาคม 2479).

¹¹³ “ร่างพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479,” รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 24/2479 สมัยวิสามัญ สมัยที่สอง ครั้งที่ 2 (31 มีนาคม 2479), น. 1160-1169.

คนกลุ่มนี้เป็นอาชญากรอาชีพ ดังนั้นรัฐจึงดำเนินการแยกคนต้องโทษหลายครั้งออกจากคนจรจัด รวมถึงพยายามแสวงหาวิธีการลงโทษให้สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของคนกลุ่มนี้ อันนำไปสู่การเกิดวิธีลงโทษอาญารูปแบบใหม่คือ “โทษกักกัน” เพื่อปกป้องสังคมจากคนต้องโทษหลายครั้ง

ตามพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดาน พ.ศ. 2479 ได้ให้อำนาจแก่รัฐบาลในการควบคุมคนต้องโทษหลายครั้ง ซึ่งถูกเรียกใหม่ว่า “คนที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย” (Habitual Criminals) ด้วยวิธีกักกันไว้ในเขตที่รัฐกำหนดภายหลังจากรับโทษจำคุกเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยคนที่มีสันดานเป็นผู้ร้ายซึ่งเข้าข่ายในการควบคุมตามกฎหมายนี้คือ ผู้ที่เคยรับโทษจำคุกไม่น้อยกว่า 2 ครั้งจากความผิดอาญาร้ายแรงอันเป็นเหตุร้าย ได้แก่ สุณสมคบกันเป็นอั้งยี่หรือช้องโจรผู้ร้าย สุณกระทำให้เกิดอันตรายต่อสาธารณะชน หรือทำให้สาธารณชนเกิดความไม่สะดวกในการติดต่อ ส่งข่าวสาร สุณปลอมแปลงเงินตรา สุณกระทำอนาจารและข่มขืนกระทำชำเรา สุณประทุษร้ายต่อร่างกาย ทรัพย์สิน หรือชีวิต สุณกระทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง และสุณค้าหญิงหรือเด็กหญิง สำหรับการพิจารณาลงโทษกักกันนั้นเป็นอำนาจเฉพาะของศาล ซึ่งกฎหมายได้กำหนดระยะเวลาในการกักตัวไว้ขั้นต่ำ 3 ปีและสูงสุด 10 ปี เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมและเป็นหลักประกันว่านักโทษจะไม่ออกไปรบกวนความสันติและความสงบสุขของชุมชน นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้คนต้องโทษกักกันที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถไปอยู่ที่ทัณฑนิคมได้¹¹⁴

4.5 ขอบเขตงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ผ่านการกำหนดนโยบายคนจรจัดและขอทาน

นอกเหนือจากการกำหนดอำนาจหน้าที่ของงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ในการควบคุมกลุ่มคนที่คุกคามต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ซึ่งประกอบด้วยนักโทษ เด็กที่กระทำผิดอาญา และคนต้องโทษหลายครั้งแล้ว รัฐบาลคณะราษฎรยังพยายามควบคุมและสร้างวินัยกลุ่มคนที่สร้างปัญหาในสังคมเมืองหรือมีแนวโน้มในการก่ออาชญากรรมคือ คนจรจัดและขอทาน อันนำไปสู่การจัดประเภท จำแนกแยกแยะ รวมถึงหาแนวทางในการควบคุมคนสองกลุ่มนี้ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายและความรู้อาชญาวิทยา นอกจากนี้ในการพิจารณาเรื่องการควบคุมคนจรจัดและขอทานของรัฐบาลยังเผยให้เห็นถึงการกำหนดขอบเขตของงานราชทัณฑ์ไทยในระบอบใหม่ที่จำกัดเฉพาะผู้กระทำผิดทางอาญา พร้อมกับจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรที่เป็นเครือข่ายการควบคุมเพื่อสร้างวินัยอื่น ๆ สำหรับควบคุมหรือลงทัณฑ์บุคคลที่ไม่ได้กระทำผิดอาญา

¹¹⁴ “พระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54 (26 เมษายน 2480), น. 198–203.

ก่อนการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 คนจรจัดและขอทานถือเป็นกลุ่มคนที่ไม่พึงปรารถนา และเป็นประชากรที่ไร้คุณภาพจากมุมมองของชนชั้นนำนับตั้งแต่การเกิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม โดยคนจรจัดถูกจัดประเภทให้อยู่กลุ่มเดียวกับคนต้องโทษหลายครั้ง ซึ่งเป็นประชากรที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่ประกอบสัมมาอาชีพ และมักก่ออาชญากรรมจนเป็นนิสัย ดังนั้นผู้ปกครองสยามจึงดำเนินการกับคนจรจัดด้วยวิธีการตัดสินดำเนินไปอยู่ต่างหัวเมือง ส่วนขอทานตามทัศนะของรัฐสยามพิจารณาว่าคนกลุ่มนี้เป็นประชากรที่ไม่มีประโยชน์และเป็นอุปสรรคขัดขวางความเป็นศิวิไลซ์ของสังคมเมืองกรุงเทพฯ ขอทานจึงถูกกีดกันออกจากสังคมและได้รับการปฏิบัติเยี่ยงคนที่สร้างปัญหาให้กับสังคมเมือง¹¹⁵

ภายหลังการปฏิวัติสยาม 2475 ชนชั้นนำในระบอบใหม่ได้ตระหนักว่าคนสองกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในชาติและควรได้รับการสงเคราะห์จากรัฐเช่นเดียวกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม นำไปสู่การจัดประเภทคนจรจัดและคนขอทานให้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มคนอนาถาหรือคนจนในสังคมเมือง ซึ่งปรากฏได้จากการพิจารณาโครงการสงเคราะห์คนอนาถาใน พ.ศ. 2475 (กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 4.2) แต่สุดท้ายแล้วรัฐบาลกลับดำเนินการได้เพียงตั้งสถานสงเคราะห์สำหรับคนขอทานที่มีจิตพิการ ร่างกายพิการ และกลุ่มคนที่เป็นโรคต่าง ๆ มาอยู่ด้วยความสมัครใจ ส่วนคนจรจัดนั้นคณะกรรมการมีความเห็นว่าควรดำเนินการควบคุมแยกออกเป็นเรื่องหนึ่งต่างหากและรัฐบาลดำเนินการเบื้องต้นเพียงให้ตำรวจตรวจตราคนจรจัดอย่างกวัดข้นยิ่งขึ้น¹¹⁶ ดังนั้นการควบคุมคนจรจัดกับขอทานของรัฐบาลระบอบใหม่จึงเริ่มแบ่งแยกออกจากกันนับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2475 และยิ่งปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในอีก 2 ปีถัดมา เมื่อรัฐบาลพระยาพหลฯ ได้จัดประเภทคนจรจัดไปรวมกับคนต้องโทษหลายครั้งและได้กำหนดนโยบายราชทัณฑ์ที่มุ่งหมายอบรมคนจรจัดให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2477¹¹⁷ ส่วนเรื่องการควบคุมขอทานนั้น รัฐบาลพระยาพหลฯ ได้เริ่มพิจารณาแนวทางการควบคุมขอทานใน พ.ศ. 2478 ด้วยการแบ่งขอทานเป็น 4 ประเภท คือ (1) พวกที่เป็นโรคเรื้อนจะจัดให้อยู่ในโรงพยาบาลโรคเรื้อน (2) พวกทุพพลภาพและ

¹¹⁵ ธิปดี บัวคำศรี, “ขอทานในสังคมไทย,” วารสารอักษรศาสตร์ 33, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2547): 179-186.

¹¹⁶ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติตัดสินคนคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

¹¹⁷ เสถียร วิชยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 19.

ชราภาพจะจัดให้อยู่ในสถานอนาถาสงเคราะห์ (3) พวกเกียจคร้านขอลานจะให้อยู่และทำงานในนิคม และ (4) พวกเด็กไร้ที่พึ่งมอบหมายให้กระทรวงธรรมการจัดตั้งโรงเรียนอนาถา¹¹⁸

ทั้งนี้กรมราชทัณฑ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการควบคุมขอลานประเภทคนเกียจคร้าน เมื่อกระทรวงมหาดไทยเสนอให้จัดตั้งนิคมสำหรับคนเกียจคร้านขอลานเป็นการเฉพาะและมอบหมายให้กรมราชทัณฑ์เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ เพราะต้องมีการควบคุมและบังคับให้คนเกียจคร้านขอลานทำงานอย่างเข้มงวด¹¹⁹ อย่างไรก็ตามระหว่างที่รัฐบาลพระยาพหลฯ ดำเนินการร่างกฎหมายควบคุมคนเกียจคร้านขอลานใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลได้ตัดสินใจแยกประเภทคนจรจัดออกจากคนต้องโทษหลายครั้งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2479 โดยให้เหตุผลว่าคนจรจัดเป็นกลุ่มคนที่ยังไม่ได้ก่ออาชญากรรมควรมีวิธีปฏิบัติแตกต่างจากคนต้องโทษหลายครั้ง (กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 4.4.3) ดังนั้นรัฐบาลจึงได้นำคนจรจัดมาจัดประเภทรวมกับขอลานอีกครั้ง เพราะว่าการกลุ่มบุคคลทั้งสองมีลักษณะร่วมกันคือ มีนิสัยเกียจคร้าน ไม่ประกอบสัมมาอาชีพ และไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคนจรจัดและขอลานให้เป็นพลเมืองดีและเรียนรู้การประกอบวิชาชีพได้นั้น รัฐบาลจะดำเนินการอพยพคนเหล่านี้ไปอยู่ในนิคมโดยมีกำหนดเวลาตามคำสั่งของศาล¹²⁰ และมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยปรับปรุงร่างกฎหมายควบคุมคนเกียจคร้านขอลานโดยรวมคนจรจัดเข้าไปกลายเป็น “ร่างพระราชบัญญัติควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอลาน พ.ศ. 2479”

แม้ว่ารัฐบาลจะยืนยันหลักการว่าคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอลาน “มิใช่ผู้กระทำความผิดอาญา” แต่เมื่อพิจารณาร่างกฎหมายควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอลานของกระทรวงมหาดไทยกลับพบว่า วิธีการควบคุมบุคคลทั้งสองกลุ่มไม่ต่างจากการควบคุมนักโทษหรือผู้ต้องโทษอาญา นับตั้งแต่การให้อำนาจแก่กรมราชทัณฑ์ในการดำเนินงานควบคุมและบังคับให้คนจรจัดและคนเกียจคร้านขอลานทำงานในนิคมตามกำหนดระยะเวลาของคำสั่งศาล รวมถึงมี

¹¹⁸ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 86/2478 (8 พฤศจิกายน 2478).

¹¹⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 15/2479 (6 กรกฎาคม 2479).

¹²⁰ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

การกำหนดวินัยและการลงโทษคล้ายคลึงกับผู้ถูกควบคุมในสถาบันราชทัณฑ์¹²¹ เมื่อคณะรัฐมนตรีนำร่างกฎหมายนี้เข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกาจึงถูกตั้งข้อสังเกตว่า การควบคุมตัวคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทานตามร่างกฎหมายนี้ไม่ควรอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์ เนื่องจากบุคคลทั้งสองประเภทมิใช่ผู้ต้องโทษทางอาญา และการขยายงานราชทัณฑ์ออกไปในทางที่เป็นหน่วยงานสำหรับคุ้มครองสวัสดิภาพย่อมขัดต่อหลักทั่วไปที่ได้นำเอาการปราบปรามกับการบำรุงมารวมอยู่ด้วยกัน ดังนั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงขอนำร่างกฎหมายฉบับนี้กลับไปพิจารณาอีกครั้งหนึ่งในเดือนเมษายน พ.ศ. 2480¹²²

เมื่อกระทรวงมหาดไทยได้นำร่างกฎหมายไปพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้เสนอความเห็นมายังรัฐบาลว่า ควรระงับการพิจารณาร่างกฎหมายควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทานไปก่อน โดยอ้างว่าการขยายกิจการของกรมราชทัณฑ์อย่างกว้างขวางหลังจากประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับราชทัณฑ์หลายฉบับใน พ.ศ. 2479 ได้แก่ การจัดเตรียมการจัดตั้งทัณฑนิคม การดำเนินการกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย และการอบรมเด็กในโรงเรียนฝึกอาชีพ ล้วนเป็นการดำเนินงานระยะเริ่มต้น หากขยายกิจการไปควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทานอีกจะก่อให้เกิดความยุ่งยากในหน่วยงานยิ่งขึ้น ดังนั้นหากรัฐบาลจะแก้ปัญหาคนสองประเภทข้างต้นจึงไม่ควรให้กรมราชทัณฑ์รับผิดชอบและควรมีหน่วยงานเฉพาะสำหรับรับหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพของประชาชนจะเหมาะสมกว่า จากเหตุผลข้างต้นได้โน้มน้าวให้รัฐบาลพระยาพหลฯ ชะลอโครงการควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทานในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2480 โดยที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้ลงมติให้ถอนร่างพระราชบัญญัติควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทานตามความเห็นของกระทรวงมหาดไทย¹²³

อย่างไรก็ตามการขยายอำนาจงานราชทัณฑ์ในการควบคุมคนจรจัดและขอทานได้ถูกปิดฝุ่นน้ำกลับมาพิจารณาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2482 อันตรงกับช่วงเวลาที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามกำลังดำเนินนโยบายสร้างชาติ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการยกระดับมาตรฐานความเจริญของประเทศชาติและประชาชนให้มีวัฒนธรรม ศีลธรรม สุขภาพอนามัย และการทำมาหากินที่ดี ดังนั้น

¹²¹ “ร่างพระราชบัญญัติควบคุมคนจรจัดและคนเกียจคร้านขอทาน พ.ศ. 2479,” ใน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติดัดสันดานคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

¹²² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติดัดสันดานคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

¹²³ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 7/2480 ตอน 2 (18 สิงหาคม 2480).

รัฐจึงเข้าไปควบคุมสอดส่องร่างกายและกำหนดกิจวัตรประจำวันของประชาชนผ่านการประกาศใช้รัฐนิยมเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปธรรมอย่างรวดเร็ว¹²⁴ จากบริบทการสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นมูลเหตุให้หลวงอดุลเดชจรัส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เล็งเห็นว่าคนจรจัดและขอทาน “เป็นสิ่งแสดงต่อสาธารณชน ยิ่งนัก สร้างความเสื่อมด้านมนุษยธรรมและวัฒนธรรมของบ้านเมือง รวมถึงก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญต่อประชาชนเป็นอันมาก” ดังนั้นหลวงอดุลฯ จึงเสนอให้รัฐบาลจอมพล ป. ตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งของคณะรัฐมนตรี ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนหน่วยงานและบุคคลที่เคยพิจารณาปัญหาเรื่องคนจรจัดและขอทานมาก่อน ดำเนินการพิจารณากฎกระทรวงราชบัญญัติควบคุมคนขอทานและคนจรจัดฉบับใหม่ โดยมีสาระสำคัญคือ ให้อำนาจแก่ศาลในการออกคำสั่งส่งตัวขอทานและคนจรจัดไปยังสถานสงเคราะห์ของกระทรวงมหาดไทย โดยมีเจ้าพนักงานคอยควบคุม อบรมวินัย และฝึกวิชาชีพ¹²⁵

อย่างไรก็ตามในขั้นตอนการพิจารณาร่างกฎหมายควบคุมขอทานและคนจรจัด รัฐบาลจอมพล ป. ได้ตั้งกรมประชาสงเคราะห์ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2483 เพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชนในด้านชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยเหลือประชากรที่อ่อนแอและเปราะบาง อาทิ เด็ก คนชรา คนพิการ คนขอทาน และคนจรจัด¹²⁶ ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้เชิญผู้แทนกรมประชาสงเคราะห์มาประชุมร่วมกับผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายขอทานและคนจรจัดในวันที่ 24 มีนาคม 2484 และกรรมการทุกฝ่ายล้วนเห็นชอบให้กรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยงานหลักในการควบคุมดูแลขอทานและคนจรจัด¹²⁷ เนื่องจากแนวทางการควบคุมคนสองกลุ่มนี้จะดำเนินงานในรูปแบบสถานสงเคราะห์ ซึ่งเป็นสถาบันที่มุ่งเน้นการให้การสงเคราะห์และจัดสวัสดิการแก่กลุ่มประชากรที่เปราะบางหรือไร้ที่พึ่ง ภายใต้องค์ความรู้แบบสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ทำหน้าที่ที่รัฐสามารถผลักดันให้กรมประชาสงเคราะห์รับผิดชอบในการควบคุมขอทานและคนจรจัดได้สำเร็จหลังจากที่รัฐบาล

¹²⁴ ชาติชาย มุกสง, ประวัติศาสตร์สุขภาพและการแพทย์ไทย (นนทบุรี: มีดี กราฟฟิค, 2564), น. 160-161.

¹²⁵ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 83/2482 (13 มีนาคม 2482).

¹²⁶ ประชาธิป กะทา, ชีวิตการเมืองและเรือนร่างพิการ : ประวัติศาสตร์การสร้างพลเมืองที่ก้าวไกล (นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2557), น. 36.

¹²⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค. 3.32/1 พระราชบัญญัติดัดสันดานคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

ประกาศใช้กฎหมาย 2 ฉบับคือ “พระราชบัญญัติควบคุมการขอทาน พ.ศ. 2484” เพื่อจัดตั้งสถานสงเคราะห์สำหรับขอทาน และ “พระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ พ.ศ. 2484” เพื่อจัดหางานให้แก่คนจรจัด

หากพิจารณานโยบายการควบคุมคนจรจัดและขอทานของรัฐบาลคณะราษฎรนับตั้งแต่สมัยพระยาพหลฯ จนมาถึงสมัยจอมพล ป. ย่อมสะท้อนให้เห็นการขยายอำนาจของกิจการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ที่ครอบคลุมกลุ่มคนซึ่งรัฐเห็นว่าเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม โดยรัฐหวังว่าการควบคุมคนเหล่านี้ในสถาบันราชทัณฑ์จะช่วยแก้ไขฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของพวกเขาและปรับปรุงพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองดีได้ แต่อย่างไรก็ตามการขยายอำนาจราชทัณฑ์ของรัฐบาลระบอบใหม่ได้ดำเนินการอย่างระมัดระวังภายใต้ข้อกฎหมายควบคู่กับองค์ความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้รัฐกำหนดภารกิจของงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ให้จำกัดเฉพาะการควบคุมบุคคลที่กระทำผิดกฎหมายเพื่อเป็นการลงโทษ แตกต่างจากกลุ่มคนที่เป็นปัญหาสังคมแต่ยังไม่กระทำผิดกฎหมายตัวอย่างเช่น คนจรจัดและขอทาน ที่รัฐจะเข้าไปควบคุมผ่านการสงเคราะห์และฝึกหัดอาชีพภายใต้อำนาจของกรมประชาสงเคราะห์

4.6 สรุป

การปฏิรูปราชทัณฑ์สมัยใหม่ในโลกที่สองสมัยคณะราษฎรเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ที่ชนชั้นนำในระบอบใหม่ผลักดันโครงการต่าง ๆ เพื่อรองรับพันธกิจเรื่องการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหรือหลักความปลอดภัยของคณะราษฎร โดยชนชั้นนำได้นำองค์ความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาสมัยใหม่แบบตะวันตกที่เริ่มเข้ามาในสังคมไทยนับตั้งแต่ปลายสมัยระบอบเก่ามาปรับปรุงแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์ในระบอบใหม่ให้มีมนุษยธรรมมากขึ้น มุ่งปรับปรุงพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้เป็นพลเมืองดี ตลอดจนนำเทคนิคการลงทัณฑ์แบบใหม่ที่มีความสำคัญกับการสร้างวินัยมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย ผ่านการจัดหมวดหมู่และการแยกแยะประเภทผู้กระทำผิดหรือบุคคลที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากสังคม อันทำให้รัฐใช้อำนาจลงโทษได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมจากการปฏิรูปราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎรคือ การเกิดเครือข่ายสถาบันราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ที่ให้อำนาจรัฐในการควบคุมเพื่อสร้างวินัยแก่ผู้กระทำผิดอาญา 3 กลุ่มได้แก่ นักโทษ เด็กที่กระทำผิดอาญา และคนต้องโทษหลายครั้ง พร้อมกับจัดตั้งสถาบันควบคุมอื่น ๆ ที่มีลักษณะการใช้อำนาจคล้ายคลึงกับสถาบันราชทัณฑ์

สำหรับควบคุมบุคคลที่มีได้กระทำผิดอาญาด้วย โดยลักษณะเด่นของงานราชทัณฑ์สมัย
คณะราษฎรที่นำแนวคิดและวิธีการลงทัณฑ์แบบใหม่ตามหลักอาชญาวิทยาตะวันตกมาปรับใช้กับ
สังคมไทยได้ปรากฏเด่นชัดในการจัดตั้งทัณฑนิคม อันเป็นสถาบันราชทัณฑ์ที่สะท้อนหัวใจของ
ปฏิบัติการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ ทั้งการควบคุมและสร้างวินัย การดำเนินงานเศรษฐกิจ และการ
ดูแลสุขภาพอนามัยของนักโทษ ซึ่งจะกล่าวในบทถัดไป

บทที่ 5 ทฤษฎีนิคม : ปฏิบัติการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของคณะราษฎร

หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรได้นำองค์ความรู้หลักอาชญาวิทยาตะวันตกมาปรับใช้กับสังคมไทย อันนำไปสู่การปฏิรูปกิจการราชทัณฑ์ครั้งใหญ่ที่วางอยู่บนแนวคิดการลงทัณฑ์ที่ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้กลับกลายเป็นพลเมืองดี การนำเทคนิคการสร้างวินัยมาใช้ในสถาบันราชทัณฑ์ รวมถึงขยายขอบเขตอำนาจการควบคุมของงานราชทัณฑ์อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้รัฐบาลคณะราษฎรยังได้ผลักดันโครงการทัณฑ์นิคมสำหรับเป็นพื้นที่ควบคุมนักโทษในสภาพแวดล้อมแบบใหม่ผ่อนคลายกว่าระบบเรือน อันจะทำให้รัฐสามารถปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมนักโทษทั้งการสร้างวินัย การฝึกอาชีพ และการดูแลสุขภาพอนามัยได้อย่างมีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายของนโยบายราชทัณฑ์ในระบบใหม่

จากการศึกษาทัณฑ์นิคมธารโตของภมรี สุรเกียรติ ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดตั้งทัณฑ์นิคมในช่วงหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายเศรษฐกิจของรัฐในการอพยพนักโทษไปอยู่ในพื้นที่ห่างไกล เพื่อบุกเบิกพื้นที่ป่าดิบชื้นให้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน การดำเนินการรูปแบบนี้มีผลดีทั้งการนำคนที่ไม่พึงประสงค์ออกจากสังคม ขณะเดียวกันนักโทษยังถูกแปรสภาพมาเป็นแรงงานที่มีส่วนช่วยสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในบริเวณที่ห่างไกล อันทำให้กรมราชทัณฑ์ในระบบใหม่มีลักษณะเป็นกระตุกสั่นหลังในการส่งเสริมความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชาติ¹ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของทัณฑ์นิคมว่าเป็นหัวใจของการปฏิรูปกิจการราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 กล่าวคือ รัฐบาลได้วางโครงการทัณฑ์นิคมให้เป็นสถาบันราชทัณฑ์ในอุดมคติเพื่อจุดมุ่งหมายในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้ต้องขังให้กลายเป็นพลเมืองดีก่อนกลับคืนสู่สังคม ดังสะท้อนได้จากปฏิบัติการราชทัณฑ์ของรัฐต่อผู้ต้องขังในทัณฑ์นิคมนับตั้งแต่การควบคุมผู้ต้องขังของเจ้าพนักงาน การทำงานของผู้ต้องขัง และการดูแลสุขภาพอนามัยของผู้ต้องขัง อันสัมพันธ์กับหัวใจของระบบราชทัณฑ์สมัยใหม่แบบตะวันตกที่นำมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย

¹ ภมรี สุรเกียรติ, “เปลี่ยน “ป่าดิบ” ให้เป็น “บ้าน” ชุมชนในฝัน ณ ทัณฑ์นิคมธารโต พ.ศ.2478-2500,” ใน ฅนศักดิ์ เสรีรักษ์ และรชฎ สาดราวุธ (บรรณาธิการ), *จินตพรรณคนจากปัตตานี: มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในกระแสการเปลี่ยนแปลง* (ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2558), น. 250-275.

นับตั้งแต่การกำหนดบทบาทของเจ้าพนักงานในการสั่งสอนและให้การศึกษาผู้ต้องขัง การสร้างระบบการบังคับใช้แรงงานที่มุ่งหมายจะช่วยฝึกฝนให้ผู้ต้องขังเรียนรู้วินัยในสังคมอุตสาหกรรม ตลอดจนการจัดอาหารและดูแลสุขภาพร่างกายผู้ต้องขังให้มีความพร้อมสำหรับการฟื้นฟูศีลธรรม² ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลคณะราษฎรยังคาดหวังให้ทัณฑนิคมเป็นต้นแบบให้กับการดำเนินงานนิคมสร้างตนเองของกรมประชาสงเคราะห์ อันเป็นเครือข่ายสถาบันควบคุมที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร

ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจทัณฑนิคมในฐานะสถาบันควบคุมที่สะท้อนปฏิบัติการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของคณะราษฎร ผู้วิจัยจึงเริ่มพิจารณาตั้งแต่การทดลองจัดตั้งทัณฑนิคมในประเทศสยาม นับตั้งแต่สมัยระบอบเก่าที่ประสบความล้มเหลวจนต้องยุบเลิกไป จากนั้นจึงกล่าวถึงที่มาและการจัดตั้งทัณฑนิคมในระบอบใหม่ที่เป็นผลมาจากการปฏิรูปราชทัณฑ์หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ถัดมาจึงพิจารณาการดำเนินงานภายในทัณฑนิคมที่แสดงออกถึงปฏิบัติการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่นับตั้งแต่การสร้างวินัย การทำงาน และการดูแลสุขภาพอนามัย ต่อมาจึงกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างทัณฑนิคมกับนิคมสร้างตนเอง ซึ่งเป็นสถาบันควบคุมเพื่อสร้างวินัยที่มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกับทัณฑนิคม และสุดท้ายเป็นการกล่าวถึงอุปสรรคของการดำเนินงานทัณฑนิคมที่ทำให้กิจการราชทัณฑ์รูปแบบใหม่นี้ไม่ประสบผลตามที่รัฐบาลคณะราษฎรคาดหวังไว้ ซึ่งนำไปสู่การยุบเลิกกิจการทัณฑนิคมในช่วงทศวรรษ 2490

5.1 การทดลองจัดตั้งนิคมนักโทษจรจัดช่วงก่อนการปฏิวัติ 2475

ทัณฑนิคม (penal colony) เป็นสถาบันควบคุมนักโทษที่มีจุดมุ่งหมายในการนำแรงงานนักโทษไปสร้างประโยชน์ให้แก่รัฐในบริเวณพื้นที่ห่างไกล อาทิ การบุกเบิกพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า การทำป่าไม้ การทำสิกรรม และการประมง โดยการควบคุมนักโทษในทัณฑนิคมจะมีลักษณะที่ผ่อนคลายมากกว่าระบบเรือนจำ พัฒนาการของทัณฑนิคมเริ่มต้นนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ในยุโรปตะวันตก จากวิธีการลงโทษแบบส่งนักโทษไปอยู่ต่างถิ่น (transportation) เพื่อใช้แรงงานในดินแดนที่ยึดครองหรือตั้งถิ่นฐานในพรมแดนห่างไกล³ ดังปรากฏจากกรณีรัฐบาลอังกฤษส่งผู้ต้องโทษชาวอังกฤษคนไปยังอาณานิคมอเมริกาและออสเตรเลีย จนเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19

² Patrica O'Brien, *The Promise of Punishment: Prisons in Nineteenth-Century France* (Princeton: Princeton University Press, 1982), p. 304.

³ Clare Anderson (editor), *A Global History of Convicts and Penal Colonies* (London: Bloomsbury Academic, 2018), p. 1.

ทัศนคติเริ่มมีแบบแผนชัดเจนยิ่งขึ้นจากความเชื่อมโยงนโยบายการลงทัณฑ์กับการขยายพรมแดนและการจัดการแรงงานของจักรวรรดินิยมยุโรป โดยผู้ปกครองอาณานิคมจะจัดตั้งทัศนคติในพื้นที่ยุโรปไกลในดินแดนอาณานิคมของตนพร้อมกับคัดเลือกนักโทษจากเรือนจำไปเป็นสมาชิกนิคมภายใต้การควบคุมของผู้บริหารทัศนคติ ซึ่งสมาชิกนิคมจะกลายเป็นแรงงานในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจของทัศนคตินับตั้งแต่การเพาะปลูก การทำเหมืองแร่ และการประมง หรือการดำเนินงานโครงสร้างพื้นฐานของอาณานิคม เช่น การสร้างถนน การวางทางรถไฟ และการสร้างอาคารของทางการ

แนวคิดการจัดการนักโทษด้วยรูปแบบทัศนคติในประเทศไทย เริ่มปรากฏหลักฐานครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อที่ประชุมเสนาบดีวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2453 (พ.ศ. 2454 ตามปฏิทินใหม่) เสนอให้รัฐจัดการกับคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้ง ไปอย่างเด็ดขาดด้วยการส่งไปอยู่บนเกาะร้างที่ห่างไกลในรูปแบบ “นิคมนักโทษจรจัด” (vagrant settlement) โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจกองตะเวนคอยควบคุมดูแล⁴ ที่มาของโครงการนี้เกิดจากความพยายามของรัฐบาลสยามในการแก้ไขความผิดพลาดจากการดำเนินนโยบายลงโทษคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้งด้วยวิธีการส่งไปอยู่หัวเมืองห่างไกล แต่คนทั้งสองกลุ่มที่ส่งไปหัวเมืองกลับสร้างปัญหาให้กับคนในท้องถิ่นจนเปรียบเสมือน “เป็นการเพาะความชั่วร้ายตามหัวเมือง”⁵ (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3) ดังนั้นกระทรวงนครบาลจึงเสนอให้รวมคนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้งมาเป็นกลุ่มเดียวกันเรียกว่า “นักโทษจรจัด” แล้วส่งคนกลุ่มนี้ไปยังนิคมบนเกาะเต่า ซึ่งห่างจากเกาะสมุยไปทางเหนือ 40 ไมล์และห่างจากแผ่นดินใหญ่บริเวณอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพรราว 50 ไมล์⁶ แต่รัฐบาลสยามเห็นว่าเกาะเต่าอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มากและเป็นพื้นที่อยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุมดูแลของกระทรวงนครบาล ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงตัดสินใจเลือกเกาะไผ่ จังหวัดชลบุรี ที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เพื่อความสะดวกในการส่งเสบียงอาหาร ประกอบกับบนเกาะไผ่มี

⁴ หจข. ๕.6 น.5.7/3 นักโทษจรจัดแลเรื่องที่ถูกคุมขัง (1 ธันวาคม 2453 – 30 ตุลาคม 2459).

⁵ ตัวอย่างเช่น นักโทษจรจัดที่ถูกส่งไปมณฑลนครราชสีมาก่อเหตุทะเลาะวิวาทกับคนท้องถิ่นรวมถึงออกเที่ยวเตร่ตอนกลางคืนจนข้าหลวงเทศาภิบาลต้องนำตัวไปฝากขังในตะราง หรือนักโทษจรจัดที่มณฑลภูเก็ตถูกส่งให้คนท้องถิ่นเป็นโจรผู้ร้ายและก่อเหตุจี้รบกวนมากขึ้น ที่มา : หจข. ๕.5 น.6.2/969 หมายแจ้งโทษ ศาลพระราชอาญาส่งผู้ต้องหาไปต่างหัวเมือง (28 กันยายน - 7 มีนาคม 127); หจข. ๕.5 น.6.2/970 ส่งหมายแจ้งโทษรวม 53 ฉบับ เพื่อส่งตัวไปหัวเมือง (26 ตุลาคม 127 – 16 มิถุนายน 129).

⁶ “A Siamese Penal Settlement,” *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser* (30 September 1912), p. 4.

ทรัพยากรไม้สำหรับทำพื้นที่สามารถหาผลประโยชน์ให้กับนิคมนักโทษจรจัดได้ ถึงแม้ว่าเกาะไผ่จะขาดแคลนน้ำจืดสำหรับการอุปโภคบริโภค แต่สามารถแก้ไขด้วยการสร้างสระเก็บน้ำฝน⁷

สำหรับโครงการนิคมนักโทษจรจัดที่เกาะไผ่ออกแบบโดยนายอีริก เซนต์.เจ. ลอซัน (Eric St.J. Lawson) ผู้บังคับการกรมกองตระเวนชาวอังกฤษ ใน พ.ศ. 2456 วางอยู่บนหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกนักโทษจรจัดต้องทำการหาประโยชน์ได้เพียงพอกับค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม และประการที่สอง เงินรายได้ที่เกิดจากนักโทษหลังหักค่าใช้จ่ายแล้วจะต้องตกเป็นสมบัติของนักโทษ ซึ่งสามารถเลือกเป็นสิ่งของสำหรับบริโภคบนเกาะหรือฝากเป็นตัวเงิน การดำเนินงานระยะแรกของนิคมนักโทษตามโครงการของลอซัน เริ่มต้นด้วยการถางป่า การจัดหาพื้นที่สำหรับบริโภคด้วยการสร้างถังเก็บน้ำ การปลูกสร้างที่พักเพื่อรองรับนักโทษจรจัด 200 คนรวมถึงเจ้าหน้าที่กองตระเวน 50 คน ตลอดจนโรงพยาบาล โรงสีข้าว และโรงเก็บพัสดุ พร้อมกันนั้นลอซันเสนอให้ใช้แรงงานนักโทษปลูกต้นตะไคร้และสับปะรดสำหรับขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในนิคมแห่งนี้ จากการพิจารณาของรัฐบาลสยามได้เห็นชอบโครงการและให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจัดสรรงบประมาณดำเนินการสร้างที่พักและสระน้ำ รวมถึงค่าเครื่องมือใช้สอยต่าง ๆ เป็นจำนวนเงิน 57,400 บาท⁸

ทั้งนี้กระทรวงนครบาลได้เริ่มส่งนักโทษจรจัดไปอยู่ที่นิคมเกาะไผ่นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2456 ซึ่งนักโทษจรจัดชุดแรกมีจำนวนทั้งสิ้น 31 คน จากนั้นได้มีการส่งนักโทษจรจัดไปที่เกาะไผ่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องกล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2456 ส่งนักโทษจรจัดไป 33 คน ในปี พ.ศ. 2457 ส่งนักโทษจรจัดไป 208 คน ในปี พ.ศ. 2458 ส่งนักโทษจรจัดไป 220 คน และในปี พ.ศ. 2459 ส่งนักโทษจรจัดไป 99 คน โดยนักโทษจรจัดทั้งหมดล้วนเป็นเพศชาย⁹ และกระทรวงนครบาลได้จัดพลตระเวนเป็นเจ้าพนักงานควบคุมและจัดหาผลประโยชน์จากนักโทษจรจัดผ่านการเผ่าถ่าน ปลูกตะไคร้ ปลูกต้นละหุ่งกลั่นน้ำมันขาย ดังนั้นหากพิจารณาโครงการนิคมนักโทษจรจัดของกระทรวงนครบาลในช่วงต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่ามีจุดมุ่งหมายที่ต้องการสร้างนิคมเกษตรกรรม (Agricultural Colony) ที่แตกต่างจากเรือนจำแบบปิด นิคมเกษตรกรรมนี้มุ่งเน้นไปที่การควบคุมผู้ต้องขังชายอันประกอบด้วยคนจรจัดและผู้ต้องโทษหลายครั้ง ที่มีความเหมาะสมกับการทำงานหนักกลางแจ้ง

⁷ หจข. ร.6 น.5.7/3 นักโทษจรจัดแลเรื่องที่ดินซัง (1 ธันวาคม 2453 – 30 ตุลาคม 2459).

⁸ “เรื่องส่งคนต้องโทษหลายครั้งหรือคนจรจัดไปดัดสันดานไว้ต่างจังหวัดของมณฑลนครศรีธรรมราช,” ใน รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 33 พระพุทธศักราช 2471 (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2471), น. 112.

⁹ หจข. ร.6 น.5.7/3 นักโทษจรจัดแลเรื่องที่ดินซัง (1 ธันวาคม 2453 – 30 ตุลาคม 2459).

เพื่อ “ตัดสันดาน” คนเหล่านี้ให้เข็ดหลาบไม่กลับไปกระทำความผิดอีก ทั้งยังต้องการควบคุมบรรดานักโทษจรจัดซึ่งแต่เดิมนั้นถูกส่งไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ อย่างกระจัดกระจายจนก่อความเสียหายแก่คนในท้องถิ่น โดยรวบรวมให้เข้ามาอยู่ร่วมกันเพื่อสะดวกต่อการควบคุมและจัดการตัดสันดานไม่ให้ออกไปก่อความเดือดร้อนกับสังคมได้

การดำเนินงานนิคมนักโทษจรจัดที่เกาะไผ่เริ่มประสบปัญหาขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2458 เมื่อจำนวนนักโทษจรจัดที่ถูกส่งไปเกาะไผ่มีจำนวนมากกว่า 400 คน ซึ่งเกินกว่าจำนวนนักโทษที่รองรับได้ถึง 2 เท่า ดังนั้นนิคมเกาะไผ่จึงขาดแคลนน้ำบริโภคต้องอาศัยการบรรทุกน้ำจากภายนอกมาส่ง รายได้ต่าง ๆ จากการเผาถ่านและทำน้ำมันตะไคร้และน้ำมันละหุ่งไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในนิคมเกาะไผ่¹⁰ ปัญหาความแออัดและการขาดแคลนทรัพยากรในการดำรงชีพของนักโทษจรจัดส่งผลให้เกิดความยากลำบากในการปกครองนักโทษจรจัดในเกาะไผ่มากยิ่งขึ้น ดังปรากฏเหตุการณ์ความวุ่นวายที่นิคมเกาะไผ่ถึง 2 ครั้งในปี พ.ศ. 2458 เมื่อนักโทษจรจัดได้รวมกลุ่มกันทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายและวางเพลิงบ้านพัก ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตหลายคน อีกเหตุการณ์เป็นการลุกฮือของนักโทษจรจัดทำร้ายพลตระเวน¹¹ ถึงแม้ทั้งสองเหตุการณ์ทางเจ้าหน้าที่พลตระเวนจะสามารถระงับเหตุได้อย่างทันที่ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อความไม่สงบเรียบร้อยที่กำลังก่อตัวขึ้นในนิคมเกาะไผ่แห่งนี้จนนำไปสู่การหารือในหมู่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวกับปัญหาการส่งนักโทษจรจัดไปเกาะไผ่

ในการพิจารณาของกระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับปัญหานักโทษจรจัดนั้น ได้นำข้อมูลสถิติและค่าใช้จ่ายสำหรับนักโทษจรจัดและตำรวจควบคุมตั้งแต่ พ.ศ. 2457-2459 มาประกอบการพิจารณาด้วย พบว่าในช่วงเวลา 3 ปีมีนักโทษจรจัดรวม 397 คนและมีค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้น 143,032.19 บาท หรือเฉลี่ยปีละ 46,777.39 บาท ส่วนจำนวนตำรวจรวม 3 ปีมีทั้งสิ้น 250 คนและมีค่าใช้จ่ายรวม 93,897.73 บาท หรือเฉลี่ยปีละ 31,299.24 บาท ซึ่งจากตัวเลขข้างต้นถือเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมากและการหารายได้ต่าง ๆ ของนิคมไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ดังนั้นกระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทยจึงมีความเห็นร่วมกันว่าจะยกเลิกการส่งนักโทษ

¹⁰ “เรื่องส่งคนต้องโทษหลายครั้งหรือคนจรจัดไปตัดสันดานไว้ต่างจังหวัดของมณฑลนครศรีธรรมราช,” น. 113.

¹¹ หจข. ร.6 น.5.7/3 นักโทษจรจัดและเรื่องที่คุมขัง (1 ธันวาคม 2453 – 30 ตุลาคม 2459).

จรจัดไปไว้ที่เกาะไผ่ และกลับไปใช้วิธีการเนรเทศนักโทษจรจัดไปอยู่ตามหัวเมืองเช่นเดิมนับตั้งแต่นั้น
เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459¹²

ความล้มเหลวของนิคมนักโทษจรจัดที่เกาะไผ่ภายใต้การจัดการของการราชทัณฑ์ใน
รัฐบาลระบอบเก่าสะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามในการจัดระเบียบนักโทษจรจัดที่ประกอบด้วย
คนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้งโดยมุ่งเน้นไปที่การบังคับใช้แรงงานอย่างหนักเพื่อ “ตัดสิ้นดาน”
ดูจะไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักโทษให้ดีขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นความโหดร้ายทารุณ
ในระหว่างการทำงานและความยากลำบากแรงกดดันในสภาพความเป็นอยู่ที่แออัดและขาดแคลน
เครื่องยังชีพ กลับผลักดันให้นักโทษก่อความรุนแรงมากขึ้นจนเกิดความเสียหายร้ายแรงตามมา
นำไปสู่การบาดเจ็บและเสียชีวิตจนทำให้นิคมนักโทษจรจัดแห่งนี้ต้องถูกปิดตัวลงในเวลาต่อมา
โดยใช้ข้ออ้างเรื่องงบประมาณในการปกปิดความผิดพลาดในการบริหารงานนิคมนักโทษจรจัด

5.2 กำเนิดทัณฑนิคมในระบอบใหม่

เมื่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามต้องเผชิญกับความตกต่ำของกิจการราชทัณฑ์
หลังจากยุบเลิกกรมราชทัณฑ์ในปลายทศวรรษ 2460 เนื่องจากการตัดทอนงบประมาณของรัฐ
จากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ กระทรวงมหาดไทยจึงปิดแผนโครงการทัณฑนิคมอีกครั้งในปี พ.ศ.
2470 เพื่อเป็นแนวทางในการลดค่าใช้จ่ายของระบบเรือนจำและนำแรงงานนักโทษไปสร้าง
ผลประโยชน์ให้กับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าโครงการนี้จะถูกปฏิเสธจากรัฐบาลระบอบ
เก่าโดยอ้างว่าติดขัดเรื่องงบประมาณ (ดูบทที่ 4) แต่แนวคิดทัณฑนิคมกลับยังคงปรากฏในทุก
ปาฐกถาเกี่ยวกับความรู้อาชญาวิทยาก่อนการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ในฐานะเป็นวิธีการ
ราชทัณฑ์รูปแบบใหม่ที่จะช่วยปรับปรุงแก้ไขผู้ร้ายให้เป็นคนดีที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการคุมขัง
ในเรือนจำ โดยปริทัศน์ว่าการตั้งทัณฑนิคมจะช่วยอบรมให้นักโทษรักในการทำงานและแก้ปัญหาผู้ที่
กระทำผิดจากการขาดแคลนไม่มีที่ดินทำกิน¹³

แนวคิดเรื่องทัณฑนิคมได้ถูกผลักดันอย่างจริงจังหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475
เนื่องจากรัฐบาลคณะราษฎรได้พิจารณาว่าการดำเนินงานเรือนจำตามแบบเดิมในสมัยระบอบเก่า
ล้นเต็มไปด้วยปัญหา ทั้งจำนวนผู้ต้องขังที่เพิ่มขึ้นมาก สภาพของเรือนจำอันเก่าแก่ ทрудโทรมและ

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ ปรีดี พนมยงค์, “ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย,” ใน สถาบันพระปกเกล้า, รวม
ปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2474, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบัน
พระปกเกล้า, 2560), น. 137.

คับแคบ เรือนจำแต่ละแห่งต่างก็ตั้งอยู่ในที่ชุมชน ซึ่งปรับปรุงการดำเนินงานได้ลำบากและยากต่อการจัดการความปลอดภัย ตลอดจนหลักการควบคุมผู้ต้องขังนั้นเน้นหนักไปที่การป้องกันผู้ต้องขังหลบหนี การทำงานของผู้ต้องขังเป็นไปอย่างด้อยประสิทธิภาพ ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงเห็นชอบให้มีการปรับปรุงระบบเรือนจำใหม่ด้วยการจัดตั้งทัณฑนิคมขึ้นในพื้นที่ว่างเปล่า สำหรับฝึกอบรมผู้ต้องขังที่ยังสามารถแก้ไขฟื้นฟูได้ พร้อมกับมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งไปยังข้าหลวงประจำจังหวัดทุกแห่งให้สำรวจพื้นที่แล้วส่งมาพิจารณา¹⁴ รวมถึงมีการส่งข้าราชการกรมราชทัณฑ์ไปศึกษาดูงานทัณฑนิคมในต่างประเทศ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินงานทัณฑนิคมของประเทศไทย ตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2477 หรือฟิลิปปินส์ในปี พ.ศ. 2478¹⁵

สำหรับผู้มีบทบาทในการผลักดันงานทัณฑนิคมในระบบใหม่คือ นายสงวน ตุลารักษ์ (2445-2538) สมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนที่มีความใกล้ชิดกับปรีดี พนมยงค์ เขาได้เข้ารับตำแหน่งหัวหน้าแผนกการทั่วไป กองผลประโยชน์ กรมราชทัณฑ์นับตั้งแต่ พ.ศ. 2477 และเป็นตัวแทนของกรมราชทัณฑ์ในการสำรวจหาพื้นที่จัดตั้งทัณฑนิคมในบริเวณต่าง ๆ ของประเทศไทย ยิ่งไปกว่านั้นสงวนยังได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้เข้าร่วมประชุมยุวพุทธภิกษุมหาสมณที่ประเทศญี่ปุ่น พร้อมกับศึกษาดูงานกิจการต่าง ๆ ในญี่ปุ่น แมนจูเรีย และเกาหลี ระหว่างเดือนมิถุนายน – สิงหาคม พ.ศ. 2477¹⁶ โดยสงวนได้เข้าเยี่ยมชมกิจการราชทัณฑ์ญี่ปุ่นร่วมกับขุนศรีศรากรและประทับใจวิธีใช้แรงงานผู้ต้องขังในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เชิงเศรษฐกิจของเรือนจำจน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁴ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2480), น. 1-2.

¹⁵ คณะข้าราชการกรมราชทัณฑ์ที่นำโดยพระบริหารทัณฑินิธิ ผู้บัญชาการเรือนจำหลวงโทษ ได้เข้าเยี่ยมชมกิจการราชทัณฑ์ในฟิลิปปินส์ทั้งสถานดัดสันดานสำหรับผู้หญิงที่เมืองมันดาลายอง (Mandaluyong) บนเกาะลูซอน และทัณฑนิคมดาเวา (Davao Penal Colony) บนเกาะมินดาเนา “Siamese Studying P.L Penal System,” *The Tribune* (8 May 1935), p. 6.

¹⁶ ปกิณกะคดี อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุฤทธิการบรรจง(สมาน ปันยาธิราช) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2510) อ้างถึงใน ธีรยุทธ บุญจันทร์, “รายงานวิจัยเรื่อง ตามรอยอาชิตยอุทัย: การแสวงหาตัวแบบ “สร้างชาติ” ของกลุ่มผู้นำการเมืองใหม่ ข้าราชการและปัญญาชนไทย พ.ศ. 2475-2484,” (รายงานวิจัยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์เอเชียและแอฟริกันศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต, 2019), น. 64.

สร้างรายได้มากกว่างบประมาณรายจ่ายของกรมราชทัณฑ์หลายเท่าตัว รวมถึงมีส่วนช่วยฝึกทักษะในการประกอบอาชีพและอบรมศีลธรรมให้แก่ผู้ต้องขัง¹⁷

เมื่อพิจารณาทัศนคติในประเศญี่ปุ่นอันเป็นแรงบันดาลใจให้กับสงวน พบว่ารัฐบาลญี่ปุ่นประสบความสำเร็จอย่างมากในการดำเนินกิจการทัศนคติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติบนเกาะฮอกไกโดเป็นตัวอย่งการดำเนินงานกิจการราชทัณฑ์ญี่ปุ่นในการพัฒนาเกาะฮอกไกโดจากดินแดนที่ล้าหลังห่างไกลให้กลายเป็นดินแดนสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชาวญี่ปุ่นภายใต้การควบคุมโดยรัฐ เพื่อรองรับการอพยพของเสรีชนชาวญี่ปุ่น¹⁸ โดยทัศนคติแห่งนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ค.ศ. 1881 / พ.ศ. 2424 มีการส่งนักโทษจำนวนมากมาเป็นแรงงานในการบุกเบิกพื้นที่ห่างไกลสำหรับการเกษตรกรรมและการทำเหมืองแร่ แรงงานนักโทษยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจบนเกาะฮอกไกโด โดยมีงานหลักคือการสร้างถนนและสะพานทั่วเกาะฮอกไกโดผ่านการเชื่อมโยงเมืองเข้ากับรถไฟกับเมืองที่สร้างจากนักโทษรอบ ๆ เกาะ¹⁹ นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่สงวนไปศึกษาดูงานราชทัณฑ์ที่ญี่ปุ่น ยังคงมีการใช้แรงงานนักโทษจากทัศนคติเดิมในโครงการก่อสร้างสำคัญของรัฐบาลญี่ปุ่นบนเกาะฮอกไกโด ดังปรากฏจากทางรถไฟสายแรกบนเกาะฮอกไกโดที่เริ่มดำเนินการก่อสร้างใน ค.ศ. 1933 / พ.ศ. 2476 ได้อาศัยนักโทษจากเรือนจำอะบาชิริ (Abashiri Prison) ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ทัศนคติมาเป็นแรงงานก่อสร้าง²⁰

หลังจากสงวนได้เดินทางกลับประเทศสยามได้นำประสบการณ์จากการเยี่ยมชมกิจการราชทัณฑ์ของประเทศญี่ปุ่นมาเผยแพร่ในคราวอบรมที่ปรึกษาเทศบาลผ่านปาฐกถา “การราชทัณฑ์ประเทศญี่ปุ่น” ที่กล่าวถึงภาพรวมของกิจการราชทัณฑ์ญี่ปุ่นนับตั้งแต่ประวัติโดยสังเขป

¹⁷ ชลอ ศรีสรากร, “อุทิศแก่ขุนนิยมนิคมบรรณสาร,” ใน ธรรมปาฐกถา จงทำชีวิตให้มีราคา และท่านเป็นชาวพุทธหรือ? ของพระปัญญานันทมุนี (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์, 2505), น. (27). (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนนิยมนิคมบรรณสาร (ทองย้อย ศรีนิยม) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 15 มกราคม 2505)

¹⁸ Minako Sakata, “Japan in the Eighteenth and Nineteenth Centuries,” in Clare Anderson (editor), A Global History of Convicts and Penal Colonies (London: Bloomsbury Academic, 2018), p. 329.

¹⁹ Minako Sakata, “The Transformation of Hokkaido from Penal Colony to Homeland Territory,” International Review of Social History Volume 63 (August 2018): 114.

²⁰ Ibid., p. 126.

ทั้งในแง่ของกฎหมายอาญาและการราชทัณฑ์ และเรือนจำที่นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การปฏิบัติต่อนักโทษ และการสงเคราะห์ผู้ต้องคดีอาญา ยิ่งไปกว่านั้นเขายังพยายามผลักดันให้กรมราชทัณฑ์ทดลองจัดตั้งทัณฑนิคมแห่งแรกขึ้นในประเทศสยาม²¹ โดยนำเสนอโครงการตั้งทัณฑนิคมที่อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2478 หลังจากเขาได้ทำการสำรวจพื้นที่ดังกล่าวเพื่อตัดถนนยะลา-เบตงแล้วพบว่า บริเวณอำเภอบันนังสตาเต็มไปด้วยป่าทึบที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การนำนักโทษมาควบคุมในรูปแบบทัณฑนิคม เพื่อทดลองการดำรงชีวิตในฐานะพลเมืองที่ประกอบสัมมาอาชีพ รวมถึงฝึกวิชาชีพสร้างรายได้ให้กับราชทัณฑ์ อาทิ การทำป่าไม้ การกลสิกรรม และเหมืองแร่²²

สำหรับทัศนะของสงวน ตุลารักษ์ ต่อทัณฑนิคมปรากฏชัดเจนในปาฐกถาเรื่อง “การราชทัณฑ์” ที่เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2478 สงวนได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งทัณฑนิคมในระบบใหม่ ว่าต้องการอบรมฝึกฝนนักโทษให้เปลี่ยนแปลงเป็นพลเมืองดี โดยมุ่งเน้นไปในทางฝึกวิชาชีพด้วยการปฏิบัติจริงตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น สงวนเห็นว่าทัณฑนิคมที่เหมาะสมกับประเทศสยามควรมุ่งเน้นการเกษตรกรรมมากกว่าการหัตถกรรม เนื่องจากการเกษตรเป็นอาชีพสำคัญของพลเมืองไทยโดยไม่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก ต่างจากงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ระยะเวลาฝึกฝนกว่าจะมีความชำนาญในการผลิตสินค้า นอกจากนี้สงวนยังเสนอว่า ทัณฑนิคมที่กรมราชทัณฑ์จะตั้งขึ้นนั้นควรวางอยู่บนหลักการ 3 ประการ ได้แก่

(1) การคัดเลือกนักโทษ ควรคัดเลือกนักโทษที่มีกำหนดโทษเหลืออยู่ 4-5 ปี อายุไม่เกิน 50 ปี มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เมื่อพ้นโทษยังไม่ทราบแน่นอนว่าจะประกอบอาชีพอะไร หรือเป็นผู้สมัครใจไปอยู่ในทัณฑนิคมเอง

(2) การปฏิบัติต่อนักโทษ ถ้านักโทษประพฤติตัวดีจะอนุญาตให้นำบุตร ภรรยา หรือสามีไปอยู่ในนิคมได้ จะมีการปันผลให้รวมทั้งที่ดินตั้งแต่ร้อยละ 30 จนถึงร้อยละ 50 ของรายได้ เมื่อพ้นโทษไปแล้วจะจัดที่อยู่ทำกินให้เป็นหลักแหล่งในนิคม

²¹ บรรยง มกรภิรมย์ หัวหน้ากองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ ได้กล่าวถึงที่มาของทัณฑนิคมในประเทศไทยว่าเกิดจากการศึกษาดูงานของประเทศแถบตะวันออกของสงวน ตุลารักษ์ใน พ.ศ. 2477 ที่มา : บรรยง มกรภิรมย์, “เรื่องทัณฑนิคม,” วารสารทัณฑวิทยา 8, 1 (เมษายน 2485): 16-17.

²² กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ (พระนคร: โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, 2480), น. 3.

(3) การเปลี่ยนสภาพเรือนจำ ทักษณินคมจะมีกำหนดเวลาเลิกสภาพความเป็นเรือนจำและกลายเป็นหมู่บ้าน นักโทษทุกคนจะพ้นโทษพร้อมกันในปีเดียวกัน²³

แนวคิดทัศนคติของสงวนนับว่าสอดคล้องกับนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลที่มุ่งหมายจะจัดตั้งทัศนคติ เพื่อฝึกอบรมนักโทษเด็ดขาดและส่งเสริมให้สามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดีได้ ดังปรากฏได้จากความเห็นของปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในคราวตอบเกี่ยวกับกระทู้ถามเรื่องกิจการเรือนจำของนายกิมเส็ง สีนุเสถก ผู้แทนราษฎรจังหวัดราชบุรี ในปี พ.ศ. 2478 โดยปรีดีชี้ให้เห็นว่าการใช้แรงงานนักโทษให้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นความมุ่งหมายของการจัดระเบียบราชทัณฑ์ในระบบใหม่ อันทำให้นักโทษได้ฝึกฝนทักษะในการประกอบอาชีพ ผลผลิตสินค้าสร้างรายได้ให้กับเรือนจำ และผลกำไรที่ได้ทางเรือนจำยังปันส่วนให้แก่นักโทษ สำหรับเป็นทุนรอนหลังจากพ้นโทษออกจากเรือนจำ โดยกรมราชทัณฑ์จะเริ่มทดลองงานทัศนคติที่จังหวัดยะลาด้วยการตั้งเป็นเรือนจำชั่วคราวไปพลางก่อนแล้วค่อยพัฒนาไปเป็นทัศนคติ²⁴

5.2.1 การเริ่มต้นงานทัศนคติที่ธารโต

แนวคิดในการจัดตั้งทัศนคติของรัฐบาลคณะราษฎรวางอยู่บนพื้นฐานการควบคุมนักโทษที่ผ่อนปรนจากระเบียบอันเคร่งครัดในระบบเรือนจำ มีการอบรมศีลธรรมจรรยาและวิชาชีพ เพื่อให้ นักโทษสามารถปรับตัวไปใช้ชีวิตเป็นพลเมืองที่ประกอบอาชีพได้ โดยนักโทษที่จะจัดส่งมาที่ทัศนคติจะต้องถูกคัดกรองจากกรมราชทัณฑ์โดยเป็นผู้มีกำหนดโทษจำคุก 5-6 ปี มีความสมัครใจไปอยู่ทัศนคติ หรือมีหลักแหล่งไม่แน่นอน ซึ่งเมื่อพ้นโทษแล้วจะไม่สามารถหาเลี้ยงชีพเองได้ ส่วนการฝึกอบรมวิชาชีพในทัศนคติจะขึ้นอยู่สภาพภูมิประเทศและที่สำคัญคือต้องสร้างรายได้ให้แก่ทัศนคติ โดยทัศนคติจะแบ่งรายได้บางส่วนจากการขายสินค้าให้แก่ นักโทษ²⁵ กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดแผนการในการจัดตั้งทัศนคติตามลำดับขั้นของการพัฒนาทัศนคติ เริ่มต้นจากให้จัดตั้งทัศนคติในรูปแบบเรือนจำชั่วคราวในระยะแรก จากนั้นจึงปรับโครงสร้างสถาบันให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นเรือนจำภาคเพื่อรองรับจำนวนนักโทษและกิจการนิคมที่เพิ่มมากขึ้น

²³ สงวน ตูลารักษ์, “ปาฐกถา เรื่องการราชทัณฑ์,” วารสารทัศนวิทยา 1, 5 (ธันวาคม – มกราคม 2478): 394-395.

²⁴ “กระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ และรัฐบาลตอบในสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช 2478,” วารสารทัศนวิทยา 1, 5 (ธันวาคม – มกราคม 2478): 405-406.

²⁵ “ถาปาดังแสนไว้เพื่อสร้างทัศนคติ,” ประชาชาติ (5 กรกฎาคม 2477), น. 36.

ต่อมาจึงยกฐานะเป็นทัศนนิคมอย่างเป็นทางการ และเมื่อการดำเนินงานทัศนนิคมเป็นไปอย่างเรียบร้อยจะเปลี่ยนแปลงทัศนนิคมเป็นหมู่บ้านคนอิสระ²⁶

ภาพที่ 10 นายสงวน ตุลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคธำมโต จังหวัดยะลา

นายสงวน ตุลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคธำมโต จังหวัดยะลา (กลาง) ถ่ายภาพร่วมกับคณะข้าราชการที่เข้าเยี่ยมชมกิจการทัศนนิคม บริเวณหน้าอาคารบัญชาการเรือนจำ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2479

ที่มา: Robert L. Pendleton Collection, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

จากแนวทางข้างต้นได้นำมาทดลองจัดตั้งทัศนนิคมที่จังหวัดยะลา เริ่มจากกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งไปยังข้าหลวงประจำจังหวัดยะลาให้ออกประกาศสงวนที่ดินอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เพื่อจัดตั้งเป็นเรือนจำชั่วคราว ลำดับถัดมากรมราชทัณฑ์ได้คัดเลือกเจ้าพนักงานที่จะมาบุกเบิกงานทัศนนิคม ซึ่งมีคุณสมบัติสำคัญคือ มีความมานะอดุสสาหะและมีความรู้ความเข้าใจงานทัศนนิคม เนื่องจากโครงการนี้จะสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติงานเป็นสำคัญ ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงมอบหมายให้นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นหัวหน้าผู้ปฏิบัติการ โดยมีนายกิมถ่อง ทวีกาญจน์เป็นผู้ช่วย นอกจากนั้นยังคัดเลือกผู้คุมอีก 10 คนสำหรับควบคุมนักโทษตลอดจนเลือกเฟ้นนักโทษที่ศาลพิพากษาแล้วจากเรือนจำกองลหุโทษและกองมหันตโทษได้ทั้งสิ้น

²⁶ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 4-5.

59 คนมาเป็นนักโทษชุดแรกในทัศนนิคม โดยคณะเจ้าหน้าที่และนักโทษรุ่นบุกเบิกต่างเดินทางมาถึงจังหวัดยะลาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2478²⁷

ในขั้นตอนการบุกเบิกพื้นที่เพื่อสร้างโรงเรียนที่พักชั่วคราวของทัศนนิคมใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์ จากนั้นได้ดำเนินการก่อสร้างที่พักผู้ต้องขังเพิ่มเติม 2 หลัง โรงครัว 1 หลัง ที่พักพิสดี 1 หลัง ที่ทำการกองบัญชาการ 1 หลัง ร้านสหกรณ์ 1 หลัง หลังจากงานก่อสร้างโรงเรียนต่าง ๆ เสร็จสิ้น ได้มีการจัดแบ่งนักโทษออกเป็นกลุ่ม ๆ โดยให้ทำการเพาะปลูกพืชผักที่จะสามารถนำมาใช้เป็นอาหารต่อไปได้²⁸

ทั้งนี้จากบันทึกของการดำเนินกิจการทัศนนิคมธารโต ได้กล่าวถึงช่วงแรกของการก่อตั้งทัศนนิคมว่าเต็มไปด้วยความยากลำบากอย่างแสนสาหัส เพราะที่ตั้งอยู่ในเขตป่ารกชัฏอันสูงชัน ห่างไกลจากหมู่บ้านและผู้คน การติดต่อสื่อสารและการคมนาคมก็ติดขัด มีความเป็นอยู่อย่างขาดแคลนทั้งด้านความสะดวกสบายรวมถึงอาหารก็ไม่เพียงพอในการดำรงชีพ อันตรายก็รายล้อมอยู่รอบด้านไม่ว่าจะเป็นสัตว์ร้าย ไข้ป่า อากาศหนาวเย็น แต่กระนั้นเองนักโทษก็สามารถอยู่ร่วมกันภายใต้สภาวะการณ์โหดร้ายเช่นนี้ได้อย่างราบรื่น เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่หลบหนีได้ยาก ดังนั้นนักโทษทุกคนจึงต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการบุกเบิกงานทัศนนิคมจนสำเร็จเป็นรูปเป็นร่างได้

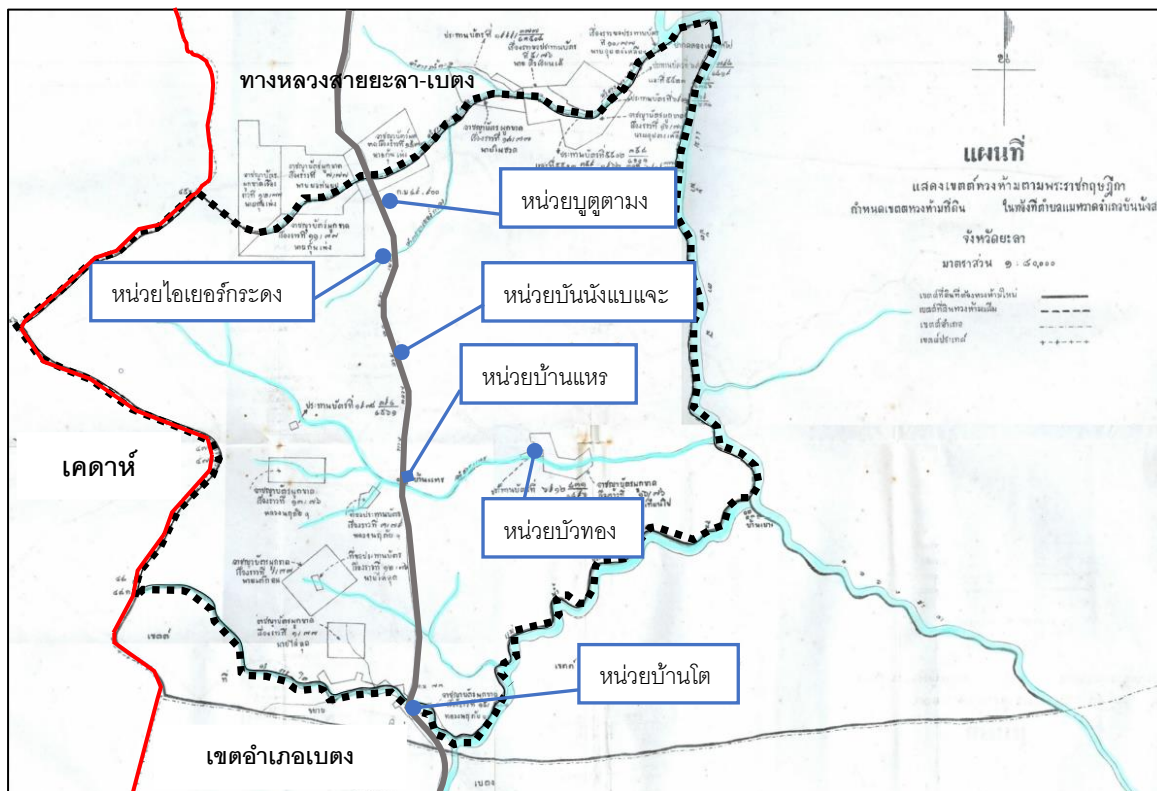
เมื่อดำเนินการในขั้นต้นของทัศนนิคมลุล่วงแล้ว กระทรวงมหาดไทยได้ปรับโครงสร้างสถาบันราชทัณฑ์ให้มีขนาดใหญ่มากขึ้นด้วยการยกฐานะเรือนจำชั่วคราวธารโตเป็น “เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา” สำหรับเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ประจำภาคใต้นับตั้งแต่วันที่ 3 สิงหาคม 2478 จากนั้นได้มีคำสั่งแต่งตั้งนายสงวน ตุลารักษ์ ให้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการเรือนจำ²⁹ โดยกรมราชทัณฑ์ได้จัดการคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดส่งมาสมทบอีกหลายครั้ง ขณะเดียวกันก็ได้เพิ่มกำลังเจ้าพนักงานและเริ่มต้นพิจารณาให้ฝึกหัดนักโทษปฏิบัติงานที่สร้างผลประโยชน์แก่เรือนจำได้ โดยเลือกสรรงานที่ลักษณะภูมิประเทศเอื้ออำนวย และสามารถนำไปต่อยอดส่งขายตามตลาดในท้องถิ่นได้ด้วยซึ่งมีงานต่าง ๆ ได้แก่ 1. การป่าไม้การโรงเลื่อยจักร 2. การก่อสร้างและขนส่ง 3. การทำเหมืองแร่ 4. การกลสิกรรม 5. การย่อยหิน

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 5-6.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 6-7.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 8.

ภาพที่ 11 แผนที่แสดงเขตทัศนนิคมธารโต จังหวัดยะลา ในระยะแรก

ที่มา : ปรับปรุงจากแผนที่แนบท้าย พรฎ.กำหนดเขตตมทวงห้ามที่ดินในท้องที่ต.แม่หวาด อ.บันนังสตา จ.ยะลา

พ.ศ. 2480³⁰

ในการขยายหน่วยงานของเรือนจำภาคจังหวัดยะลาระยะแรก สวณ ตูลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำได้ออกแบบหน่วยงานภายใต้เงื่อนไขของสภาพพื้นที่ของเรือนจำ เพื่อความสะดวกในการขนส่งเครื่องอุปโภคบริโภค การปกครอง ทรัพยากรธรรมชาติ และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง โดยที่ตั้งหน่วยงานอาจแบ่งออกเป็น 6 พื้นที่ (ดูแผนที่ประกอบ) ได้แก่

(1) ตำบลบาตูดามง ตั้งอยู่บริเวณปากทางถนนสายยะลา-เบตง อันเป็นพื้นที่เริ่มถางป่าครั้งแรกของนิคม บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของหมู่รักษาการและหน่วยตรวจหาแร่

(2) ตำบลไอเยอร์กระดัง อยู่บริเวณริมถนนสายยะลา-เบตง เป็นที่ตั้งของกองบัญชาการชั่วคราวสำหรับการขยายงานทัศนนิคมและหน่วยป่าไม้โรงเลื่อยจักร

³⁰ “พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตตมทวงห้ามที่ดินในท้องที่ตำบลแม่หวาด อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2480,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 54 (29 มีนาคม 2480), น. 1970-1972.

(3) ตำบลบันนังเบะจจะ เป็นที่ตั้งหน่วยย่อยหิน เนื่องจากมีหินคุณภาพดีเหมาะสำหรับใช้ในการทำถนน

(4) ตำบลบ้านแห เป็นบริเวณกึ่งกลางของพื้นที่ทัศนนิคม เหมาะสำหรับการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของทัศนนิคม รวมถึงมีความสะดวกในการติดต่อคมนาคมทั้งภายในและภายนอกนิคม ดังนั้นพื้นที่นี้จึงถูกกำหนดเป็นที่ตั้งกองบัญชาการทัศนนิคม หน่วยพยาบาลกลาง และหมู่รักษาการ

(5) ตำบลบัวทอง เป็นพื้นที่ราบและห่างไกลจากถนนสายยะลา-เบตง เหมาะกับการตั้งเรือนจำสำหรับเป็นที่พักคุมผู้ต้องขังที่ยังไม่ได้รับความไว้วางใจให้อยู่เขตทัศนนิคม รวมถึงใช้เป็นที่ตั้งหน่วยกสิกรรมปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

(6) ตำบลบ้านโต อยู่บริเวณปลายถนนสายยะลา-เบตงของทัศนนิคม เป็นที่ตั้งหน่วยรักษาการและหน่วยทำแร่ ทั้งนี้แต่ละหน่วยการปกครองจะมีหัวหน้าชั้นยศดีบังคับบัญชา หากบางหน่วยไม่มีเจ้าหน้าที่ชั้นยศดีจะตั้งผู้คุมเอกหรือผู้คุมโทปกครองภายในหน่วย โดยทุก ๆ หน่วยมีสายบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการเรือนจำภาค³¹

สำหรับนักโทษที่จะส่งไปยังเรือนจำภาคจังหวัดยะลาหรือทัศนนิคมธารโต ทางกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดคุณสมบัตินักโทษไว้ว่าต้องเป็นนักโทษเด็ดขาด มีความประพฤติดี มีความอดทน มีความสามารถที่ปรากฏจากผลการศึกษาและการทำงานที่ได้รับมอบหมาย รวมถึงต้องเป็นผู้ที่ได้รับโทษในเรือนจำมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของกำหนดโทษ แต่โทษที่เหลืออยู่ต้องไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือหากกำหนดโทษจำคุกตลอดชีวิตต้องได้รับโทษมาแล้วไม่น้อยกว่า 7 ปี โดยกระบวนการส่งนักโทษไปทัศนนิคมมาจากกระบวนการคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดที่ผ่านการอบรมของเรือนจำกลางที่กรุงเทพฯ ทำให้เรือนจำภาคมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเรือนจำกลางที่กรุงเทพฯ และอยู่ภายใต้การบริหารราชการส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์ ดังปรากฏในปี พ.ศ. 2478 กระทรวงมหาดไทยได้ย้ายนักโทษเด็ดขาดที่มีกำหนดโทษตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไปจากเรือนจำจังหวัดนครราชสีมา เรือนจำจังหวัดลพบุรี เรือนจำจังหวัดนครปฐม เรือนจำจังหวัดกาญจนบุรี เรือนจำจังหวัดสระบุรี และเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร ให้มาคุมขังที่เรือนจำกองทัพอากาศเพื่อทำการอบรมและฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ก่อนจะส่งตัวไปยังเรือนจำภาคธารโต โดยนักโทษเด็ดขาดชุดนี้มีทั้งหมด

³¹ เรื่องเดียวกัน, น. 11-14.

108 คน มีกำหนดโทษตั้งแต่ 3 ปีจนถึง 15 ปีจากคดีฆ่าคนตาย พยายามฆ่า ปลอมธนบัตร ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ และวิ่งราวทรัพย์³²

เมื่อพิจารณารายงานการตรวจเรือนจำของพระยาอาชญาจักร ผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อ พ.ศ. 2478 พบว่า ทณฑนิคมแห่งนี้ประสบปัญหาการควบคุมนักโทษจนทำให้เกิดเหตุการณ์กระทบกระทั่งกับประชาชนในท้องถิ่นถึง 3 ครั้ง คือ เรื่องข่มขืน เรื่องขู่สาว และเรื่องปล้นทรัพย์ โดยพระยาอาชญาจักรมีความเห็นว่าการควบคุมนักโทษในนิคมมีลักษณะแบบเดียวกับกุหลิทำงาน ที่คุมขังแยกย้ายไม่เป็นระบบระเบียบยากแก่การควบคุมเฝ้าระวัง ประกอบกับเรื่องทณฑนิคมเป็นเรื่องใหม่ต้องอาศัยการบุกเบิกและปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างด้วยความลำบากตรากตรำ ส่งผลให้ผู้คุมไม่สามารถบังคับบัญชานักโทษได้อย่างเข้มงวด ดังนั้นพระยาอาชญาจักรจึงเสนอให้แก้ไขข้อบกพร่องด้วยการสร้างเรือนขังนักโทษให้อยู่ในบริเวณเดียวกันและมีรั้วรอบให้เป็นกิจลักษณะ มีการแบ่งเขตทณฑนิคมออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่หนึ่งสำหรับนักโทษที่ยังมีความประพฤติไม่น่าไว้วางใจให้ทำงาน ชั้นที่สองสำหรับนักโทษที่มีความประพฤติดี ชั้นที่สามเป็นเขตห้ามมิให้นักโทษล่องล่ำอย่างเด็ดขาด ถึงแม้จะมีผู้ควบคุมออกไปต้องได้รับหนังสืออนุญาตจากผู้บัญชาการเรือนจำ นอกจากนี้ยังเสนอให้เพิ่มจำนวนเจ้าพนักงานให้เหมาะสมกับจำนวนนักโทษ³³

การตั้งทณฑนิคมธารโตยังสร้างความวิตกกังวลให้แก่ชาวอังกฤษที่ประกอบธุรกิจเหมืองแร่ในบริเวณใกล้เคียงชายแดนรัฐเคดาห์หรือไทรบุรี เนื่องจากสถานทูตอังกฤษได้แจ้งมายังกระทรวงมหาดไทยในปลาย พ.ศ. 2478 ว่ามีนักโทษจากทณฑนิคมราว 50-60 คน ส่วนมากเป็นอาชญากรฆ่าคนตายและชิงทรัพย์ได้เดินทางในพื้นที่อำเภอบันนังสตาอย่างอิสระ มีการเสพสุราและบางคนได้จุดคร่าหญิงมลายูไปข่มขืน อันสร้างความหวาดกลัวให้กับประชาชนและรัฐใกล้เคียงอย่างมาก จากการตรวจสอบของกระทรวงมหาดไทยพบว่า เหตุการณ์ที่นักโทษเดินทางไปบริเวณเหมืองแร่ของชาวอังกฤษและดื่มสุราเกิดขึ้นจริง ส่วนการร่วมประเวณีกับหญิงมลายูเกิดจากความยินยอมของทั้งสองฝ่ายและทางฝ่ายหญิงไม่ติดใจเอาความ ดังนั้นผู้บัญชาการเรือนจำจึงมีคำสั่งลงโทษผู้ก่อเหตุด้วยการโบยคนละ 15 ครั้งเนื่องจากไม่อยู่ในระเบียบวินัยของเรือนจำ นอกจากนี้กระทรวงมหาดไทยยังแจ้งกับสถานทูตอังกฤษว่าจะกำชับให้เจ้าหน้าที่กวดขันนักโทษเพิ่มมากขึ้น

³² หจข. มท.4/173 ให้เรือนจำจังหวัดนครราชสีมา ส่งนักโทษที่มีโทษเกินกว่า 5 ปี ไปคุมขังยังเรือนจำกรุงเทพฯ (2478-2479).

³³ หจข. มท.4.7/43 สำเนารายงานการตรวจการเรือนจำภาคยะลาของผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478).

พร้อมกับกำหนดเขตของทัศนนิคมออกเป็นชั้น ๆ อย่างเคร่งครัด ตลอดจนชี้แจงกับฝ่ายอังกฤษว่า การจัดตั้งทัศนนิคมแห่งนี้มีความมุ่งหมายที่จะสงเคราะห์นักโทษผ่านการฝึกฝนอบรมให้กลับเป็นพลเมืองดี ซึ่งทางฝ่ายอังกฤษควรให้การสนับสนุนเพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม³⁴

หลังเหตุการณ์ความวุ่นวายของนักโทษในทัศนนิคมจะยุติลง แต่ฝ่ายอังกฤษยังคงกังวลต่อปัญหาการควบคุมนักโทษในทัศนนิคมที่อยู่ใกล้กับเมืองแรของอังกฤษเช่นเดิม เนื่องจากยังคงมีเหตุการณ์นักโทษตีมัสสุราเมาอาละวาดและเข้าทำร้ายร่างกายคนงาน³⁵ ดังนั้นฝ่ายอังกฤษจึงเรียกร้องให้ฝ่ายไทยจัดตั้งกองกำลังตำรวจเพิ่มเติมในบริเวณตำบลทั้งกะเต็ง จังหวัดยะลา ซึ่งอยู่ใกล้กับปากทางเข้าเมืองแร 2 แห่งของชาวอังกฤษ รวมถึงมีประชาชนอาศัยอยู่ราว 50 คน และฝ่ายไทยได้ตกลงสร้างสถานีตำรวจและจัดส่งตำรวจไปรักษาการณ์ในบริเวณดังกล่าวทั้งกลางวันและกลางคืนตามคำขอของฝ่ายอังกฤษในปี พ.ศ. 2479 อันช่วยสร้างความเชื่อมั่นเรื่องความปลอดภัยให้แก่ฝ่ายอังกฤษได้ระดับหนึ่ง³⁶

จากเอกสารเผยแพร่กิจการของทัศนนิคมธารโตในช่วง พ.ศ. 2480 ที่เขียนขึ้นโดยสงวน ตุลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคจังหวัดยะลา ได้กล่าวถึงความสำคัญของทัศนนิคมธารโตในฐานะเป็นสิ่งที่วัดความก้าวหน้าของประเทศสยามในระบอบใหม่ จากการดำเนินนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลที่ประสงค์จะใช้ทัศนนิคมเป็นพื้นที่ต้นแบบในการดำเนินงานทางเศรษฐกิจทั้งการบุกเบิกที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การจัดการศึกษาและอบรมศีลธรรมแก่พลเมืองที่กระทำผิดกฎหมาย รวมถึงการสาธารณสุขและสุขภาพ โดยให้แรงงานนักโทษในการขับเคลื่อนภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังเปิดโอกาสให้ข้าราชการไทย พระสงฆ์ และชาวต่างประเทศที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เข้าเยี่ยมชมทัศนนิคมแห่งนี้นับตั้งแต่ พ.ศ. 2479-2480 เพื่อรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกิจการทัศนนิคมให้ก้าวหน้ามากขึ้น³⁷ อันนำไปสู่การขยายกิจการทัศนนิคมอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทัศนนิคมแห่งนี้

³⁴ หจข. กต.37/51 เรื่องคำร้องของสถานทูตอังกฤษเรื่องการตั้งทัศนนิคมที่จังหวัดยะลา (พ.ศ. 2478-2479).

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมราชทัณฑ์, ความคิดเห็นของผู้ที่ไปเยี่ยมเรือนจำภาคจังหวัดยะลา (พระนคร: โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, 2480).

เมื่อพิจารณาความสำเร็จของการขยายกิจการทัศนนิคมธารโตเป็นผลมาจากการสนับสนุนงบประมาณจำนวนมากให้กับเรือนจำแห่งนี้ของรัฐบาลคณะราษฎร ทั้งในส่วนของงบประมาณประจำปีและงบประมาณสำหรับเป็นเงินทุนในโครงการหาผลประโยชน์ของเรือนจำ โดยการจัดสรรงบประมาณประจำปีของเรือนจำแต่ละแห่ง ตามปกติผู้บัญชาการเรือนจำจะจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีเสนอไปยังอธิบดีกรมราชทัณฑ์ว่ามีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเป็นค่าเงินเดือนเจ้าหน้าที่ ค่าเบี้ยเลี้ยงอาหารนักโทษ ค่าพัสดุครุภัณฑ์ต่าง ๆ ค่าบำรุงรักษาสถานที่ และค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ดเป็นจำนวนเท่าใด จากนั้นอธิบดีกรมราชทัณฑ์จึงพิจารณาตัดทอนงบประมาณแล้วส่งต่อไปให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการคลังพิจารณาตามลำดับ ซึ่งรายจ่ายของแต่ละเรือนจำจะสัมพันธ์กับจำนวนผู้ต้องขัง ตัวอย่างเช่นงบประมาณใน พ.ศ. 2478 เรือนจำขนาดใหญ่ที่มีผู้ต้องขังมากอย่างเรือนจำกองมหันตโทษมีงบประมาณถึง 232,569.38 บาท เทียบเท่ากับงบประมาณเรือนจำขนาดกลาง 6 แห่งหรือเรือนจำขนาดเล็ก 25 แห่ง³⁸ จำนวนผู้ต้องขังยังมีส่วนต่อการกำหนดอัตราเจ้าหน้าที่ในเรือนจำที่ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายในส่วนเงินเดือนพนักงาน ค่าใช้สอยของเรือนจำนับตั้งแต่ค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าพัสดุของใช้ส่วนตัวของนักโทษ รวมถึงอาจมีผลต่อการกำหนดงบประมาณเงินจรรยาที่เกี่ยวกับการปลูกสร้างหรือปรับปรุงอาคารสถานที่ในเรือนจำ จากการขยายตัวของกิจการทัศนนิคมของเรือนจำภาคธารโตนับตั้งแต่ พ.ศ. 2479 ทำให้มีการส่งนักโทษจำนวนมากจากที่อื่นมาประจำที่เรือนจำแห่งนี้เป็นจำนวนรวมถึง 1,500 คน ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงขอเพิ่มงบประมาณในส่วนค่าเบี้ยเลี้ยงจาก 4,000 บาทในปี พ.ศ. 2478 มาเป็น 85,000 บาทในปี พ.ศ. 2479 โดยคำนวณจากค่าเบี้ยเลี้ยงนักโทษคนละ 15 สตางค์ต่อวัน รวมถึงเพิ่มค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องแบบ ที่นอนหมอนมุ้ง และเครื่องใช้ในการเลี้ยงอาหารนักโทษจากจำนวน 3,500 บาทในปี พ.ศ. 2478 มาเป็น 10,800 บาทในปี พ.ศ. 2479³⁹

ขณะที่การจัดสรรเงินทุนในโครงการหาผลประโยชน์ของเรือนจำหรือเงินทุนผลประโยชน์ราชทัณฑ์ เป็นงบประมาณสำหรับนำแรงงานนักโทษมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่การฝึกอบรมนักโทษและสร้างรายได้ชดเชยเงินงบประมาณที่รัฐใช้จ่ายในงานราชทัณฑ์ ซึ่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์จะเป็นผู้กำหนดเงินทุนผลประโยชน์ราชทัณฑ์ของเรือนจำแต่ละแห่ง จากนั้นจึงเสนอให้กระทรวงมหาดไทยไปทำข้อตกลงยืมเงินจากกระทรวงการคลังมาเป็นเงินทุนผลประโยชน์ ทั้งนี้โครงการต่าง ๆ ของทัศนนิคมธารโตจะไม่สามารถดำเนินการอย่างเป็นล่ำเป็นสันได้ หากปราศจากเงินทุน

³⁸ หจข. มท.4.2.1/11 คำชี้แจงในการทำงานงบประมาณของเรือนจำ (พ.ศ. 2479); หจข. มท.4.2.1/14 กรมราชทัณฑ์ให้ส่งงบประมาณรายได้ รายจ่าย แผนกราชทัณฑ์ ประจำปี (พ.ศ. 2478-2479).

³⁹ หจข. มท.4.2.1/9 เรื่องค่าใช้จ่ายในการทำงานงบประมาณของเรือนจำต่าง ๆ (พ.ศ. 2479).

ผลประโยชน์ที่ยืมจากกระทรวงการคลังมาลงทุนในกิจการเหมืองแร่ การกลั่นกรอง การย้อยหิน การป่าไม้ และโรงเลื่อยของทัศนนิคม ซึ่งการยืมเงินทุนผลประโยชน์แต่ละครั้งมีวงเงินจำนวนมากจนกระทรวงการคลังต้องเสนอเรื่องให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติทุกครั้งด้วยการให้เหตุผลถึง “ความจำเป็นเร่งด่วน” ในการขยายกิจการของทัศนนิคม ตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ. 2478 มีการยืมเงินสำหรับลงทุนในกิจการของเรือนจำภาคธารโตจำนวน 65,000 บาท และใน พ.ศ. 2479 มีการยืมเงินอีกครั้งเป็นจำนวน 60,000 บาท เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนกิจการป่าไม้และโรงเลื่อยของเรือนจำภาคธารโต⁴⁰ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการขยายกิจการทัศนนิคมธารโตสุดท้ายแล้วจึงอยู่ภายใต้การสนับสนุนในเชิงนโยบายจากรัฐบาลคณะราษฎรผ่านการจัดสรรงบประมาณจำนวนมากให้แก่ทัศนนิคมแห่งนี้

5.3 การขยายตัวของกิจการทัศนนิคมสุพรรณบุรีและเกาะตะรุเตา

เมื่อรัฐบาลคณะราษฎรได้ดำเนินงานปฏิรูปราชทัณฑ์จนนำไปสู่การประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ 3 ฉบับใน พ.ศ. 2479 ที่ให้อำนาจกับกรมราชทัณฑ์ในการควบคุมและฟื้นฟูนักโทษ ผู้กระทำผิดซ้ำ และเด็กที่กระทำผิดให้กลับตัวเป็นพลเมืองดี ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงมีความจำเป็นต้องสร้างสถาบันราชทัณฑ์ขนาดใหญ่สำหรับรองรับนักโทษและผู้กระทำผิดซ้ำที่มีจำนวนมาก โดยอาศัยวิธีการแบบทัศนนิคมในการจัดสร้างและขับเคลื่อนสถาบันราชทัณฑ์เหล่านั้น อันเป็นผลมาจากความสำเร็จของการทดลองดำเนินกิจการทัศนนิคมที่จังหวัดยะลาจนเป็นรูปเป็นร่าง จนกลายเป็นต้นแบบของการจัดตั้งทัศนนิคมแห่งอื่น ๆ

ทั้งนี้หลวงประดิษฐมนูธรรม ยังได้เสนอให้รัฐบาลพระยาพหลฯ จ้าง ดร. จูลิโอ เบร์นาร์เดลลี (Dr. Giulio Antonio Berardelli) นักอาชญาวิทยาอิตาลีเลียนมาเป็นที่ปรึกษาชาวต่างประเทศประจำกรมราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2479 เพื่อให้คำแนะนำต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินกิจการทัศนนิคมที่เพิ่งเริ่มต้นให้ได้มาตรฐานแบบเดียวกับทัศนนิคมในประเทศยุโรปตะวันตก โดยทัศนนิคมตามทัศนะของเบร์นาร์เดลลีเป็นสถานที่กว้างขวางเปล่าแห่งไกลที่รวบรวมบรรดากรรมกร อันเป็นบุคคลที่กรมราชทัณฑ์ส่งมาเพื่อปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะกับการกลั่นกรองและอุตสาหกรรม ซึ่งหากพิจารณาในแง่ของหลักทัณฑ์วิทยาแล้ว ทัศนนิคมยังเป็นสถานที่ลงโทษชั้นเลิศและหลักวิชาการ

⁴⁰ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 85/2478 (4 พฤศจิกายน 2478); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 4/2479 (1 พฤษภาคม 2479); หจข. (2)สร.0201.83/17 เงินทุนจัดการโครงการเรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา หรือเรือนจำภาคตำบล แม่หวาด อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา (5 ตุลาคม 2478 – 5 กันยายน 2483).

ราชทัณฑ์ทั่วโลกต่างเห็นพ้องว่าการส่งนักโทษมาอยู่ในทัณฑนิคมมีส่วนช่วยอบรมนักโทษในทางอ้อมให้สามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดีได้จากการอยู่ใกล้ชีวิตธรรมดาและการทำงานกลางแจ้ง ซึ่งการทำงานกลางแจ้งนั้นเบราร์เดลลีชี้ให้เห็นว่าจะเป็นการมีอู่ให้นักโทษมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ มีความคิดที่ผ่องใส รวมถึงสร้างประโยชน์ในทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ โดยนักโทษในทัณฑนิคมจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับกรรมกรที่ทำงานภายใต้การควบคุมของผู้คุม อาทิ การปรับปรุงพื้นที่ สร้างถนน ขุดคลอง สร้างที่พัก เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำป่าไม้ เฝ้าถ่าน และขุดแร่ ซึ่งกรรมกรในทัณฑนิคมจะมีอิสระมากกว่านักโทษในเรือนจำ สุดท้ายแล้วความสำเร็จของการจัดตั้งทัณฑนิคมตามทัศนะของที่ปรึกษากรมราชทัณฑ์คือ การเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับให้ครอบครัวของนักโทษได้ไปทำมาหาเลี้ยงชีพ มีการยกที่ดินเหล่านั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเหล่านักโทษ ตลอดจนยกฐานะทัณฑนิคมให้เป็นคณาภิบาลหรือหน่วยการปกครองระดับท้องถิ่น⁴¹

เมื่อพิจารณาการจัดตั้งและดำเนินงานทัณฑนิคม 3 แห่งในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร อันได้แก่ เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา และนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล นับว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับทัณฑนิคมในยุโรปสมัยใหม่นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นอยู่ 3 ประการ ได้แก่ (1) ที่ตั้งของทัณฑนิคมอยู่ในเขตชนบทและตัดขาดจากพื้นที่เมือง นักโทษจะทำงานกลางแจ้งตลอดทั้งวันและเรือนขังนักโทษไม่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรือนจำสมัยใหม่ (2) ชาวนิคมนับเป็น “คนที่ถูกลงโทษทางอาญา” (criminalized) จากการพิพากษาของศาลหรือเป็นกลุ่มคนที่ถูกควบคุมตามคำสั่งของศาลอาญา ศาลทหาร ศาลการเมือง และตำรวจ เพื่อความปลอดภัยของสังคม และ (3) ทัณฑนิคมพยายามหาผลประโยชน์สูงสุดจากแรงงานนักโทษ ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายทางร่างกายที่นักโทษต้องตอบแทนให้กับรัฐ⁴²

⁴¹ ซินยอร์ ยูเลียว เบราร์เดลลี, “ทัณฑนิคม,” ใน กรมราชทัณฑ์, *ความคิดเห็นของผู้ที่ไปเยี่ยมเรือนจำภาคจังหวัดยะลา* (พระนคร: กรมราชทัณฑ์, 2480), น. 8-11. (พิมพ์แจกในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2480)

⁴² Mary Gibson and Ilaria Poerio, “Modern Europe, 1750-1950,” in Clare Anderson (editor), *A Global History of Convicts and Penal Colonies* (London: Bloomsbury Academic, 2018), p. 338.

ภาพที่ 12 เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา เมื่อ พ.ศ. 2479

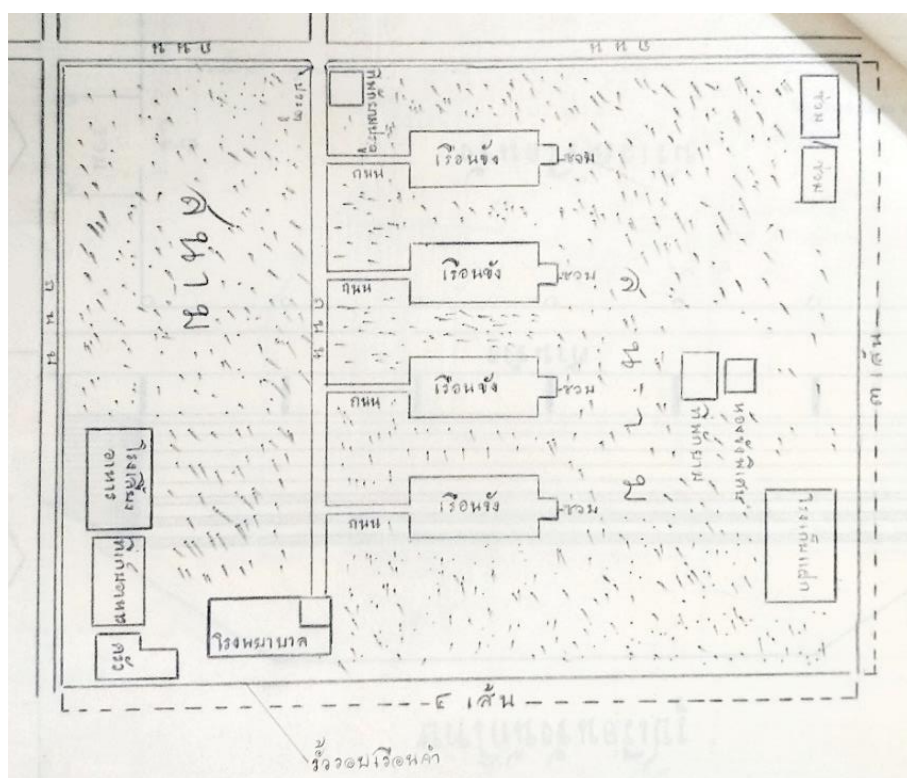
ที่มา: Robert L. Pendleton Collection, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries)

รัฐบาลสยามได้ออกแบบทัณฑนิคมให้เป็นสถาบันราชทัณฑ์ขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่ป่าเขาหรือเกาะห่างไกลจากชุมชนเมือง เพื่อใช้ธรรมชาติเป็นปราการในการตัดขาดชาวนิคมนอกจากโลกภายนอก ขณะเดียวกันทัณฑนิคมธารโตและตะรุเตายังอยู่ใกล้กับพรมแดนประเทศสยามกับดินแดนอาณานิคมมาลายาของอังกฤษ ซึ่งหากมีนักโทษหลบหนีไปยังดินแดนอาณานิคมของอังกฤษ ทางอาณานิคมจะจับกุมและส่งนักโทษเหล่านี้กลับประเทศสยามตามข้อตกลงส่งผู้ร้ายข้ามแดนทุกราวไป ส่งผลให้การหลบหนีออกจากทัณฑนิคมเป็นไปได้ยาก ดังนั้นทัณฑนิคมจึงไม่มีความจำเป็นต้องออกแบบเป็นกลุ่มอาคารขนาดใหญ่ที่ซับซ้อนและมั่นคงแข็งแรงเพื่อป้องกันนักโทษหลบหนีเหมือนกับเรือนจำในเขตเมือง สถาปัตยกรรมราชทัณฑ์ในทัณฑนิคมประกอบด้วยกำแพงเรือนจำไม้หรือสังกะสี ซึ่งสร้างล้อมรอบกองบัญชาการเรือนจำ บ้านพักผู้บัญชาการเรือนจำและเจ้าพนักงาน เรือนขังนักโทษ โรงพยาบาล โรงครัว โรงเลี้ยงอาหาร และโรงเก็บพัสดุ โดยอาคารทั้งหมดล้วนออกแบบจากกรมราชทัณฑ์ให้มีลักษณะเรียบง่าย ประหยัด เน้นพื้นที่ใช้สอยให้เกิดประโยชน์สูงสุด และใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง อันสัมพันธ์กับผลผลิตจากกิจการป่าไม้ของแต่ละทัณฑนิคม ดังปรากฏจากภาพถ่ายเรือนจำภาคธารโตใน พ.ศ. 2479 ที่แสดงภาพอาคารเรือนขังนักโทษขนาดใหญ่สร้างด้วยไม้หลังคาสังกะสี โดยมีกำแพงเรือนจำไม้ล้อมรอบ และนอกแนวกำแพงไม้เป็นอาคารที่ทำการหรือบ้านพักเจ้าพนักงานเรือนจำ

เช่นเดียวกับแผนผังเรือนจำภาคคลองไผ่ ซึ่งตั้งอยู่ภายในทัณฑนิคมคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา แสดงให้เห็นว่าเรือนจำแห่งนี้ประกอบด้วยเรือนขังนักโทษ 4 หลัง ห้องขังพิเศษสำหรับนักโทษที่ฝ่าฝืนข้อบังคับเรือนจำ ที่พัทยาม 2 หลัง โรงเก็บพัสดุ 2 หลัง โรงเลี้ยงอาหาร

นักโทษ 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง และโรงพยาบาล 1 หลัง ส่วนบ้านพักเจ้าพนักงานอยู่ภายนอกเขตกำแพงเรือนจำ จากแผนผังเรือนจำนี้นับเป็นตัวอย่างที่สะท้อนการออกแบบเรือนจำภายในทัศนนิคมว่ามีหน้าที่เพียงคุมขัง จัดเลี้ยงอาหาร และรักษาพยาบาลแก่นักโทษเท่านั้น ขณะที่การทำงานของนักโทษนั้นอยู่ภายนอกเขตกำแพงเรือนจำ โดยผู้บัญชาการทัศนนิคมแต่ละแห่งจะตั้งหน่วยหรือกองงาน ที่มีลักษณะเป็นเรือนจำชั่วคราวเพื่อดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจโดยอาศัยแรงงานนักโทษกระจายไปตามพื้นที่อันกว้างใหญ่ของทัศนนิคม

ภาพที่ 13 แผนผังเรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาขานิคมนในทัศนนิคมในประเทศไทยพบว่า ทั้งหมดล้วนเป็นผู้ที่ต้องรับโทษตามคำพิพากษาของศาล ซึ่งในกรณีนี้คนผิดอาชั้พตะรุเตานั้น ขาวนิคมทั้งหมดล้วนที่เป็นผู้ต้องโทษกักกันทั้งเพศชายและเพศหญิงจากทั่วประเทศสยาม ส่วนขานิคมนในเรือนจำภาคธารโตและเรือนจำภาคคลองไผ่เป็นนักโทษเด็ดขาดชายที่ถูกคัดเลือกมาจากเรือนจำต่าง ๆ ให้มาอยู่ในทัศนนิคม ระยะแรกนั้นเรือนจำภาคธารโตรองรับนักโทษอุกฉกรรจ์จากทั่วทั้งประเทศไทยจนถึงปี พ.ศ. 2483 กรมราชทัณฑ์ได้วางโครงการปรับปรุงเรือนจำทั่วประเทศ มีการกำหนดให้เรือนจำภาคเป็นแหล่งรวบรวมนักโทษเด็ดขาดมีกำหนดโทษตั้งแต่ 1 ปีถึง 10 ปี โดยเรือนจำภาค

ธารถาวรบรรณนักโทษจากเรือนจำในภาคใต้ 18 แห่ง สามารถรองรับนักโทษได้ประมาณ 2,000 คน และเรือนจำภาคคลองไผ่เป็นแหล่งรวบรวมนักโทษจากเรือนจำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 18 แห่ง สามารถรองรับนักโทษได้ประมาณ 1,200 คน⁴³

5.3.1 การจัดตั้งทัณฑนิคมคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา

ช่วงเวลาเดียวกับที่รัฐบาลคณะราษฎรได้เริ่มดำเนินการงานทัณฑนิคมแห่งแรกที่ธารถาวร จังหวัดยะลา กรมราชทัณฑ์ได้มอบหมายให้ขุนนิคมบรรณสาร (ทองย้อย ศรีนิคม) สารวัตรเรือนจำ กรมราชทัณฑ์ ดำเนินการจัดตั้ง “เรือนจำชั่วคราวคลองไผ่” สังกัดเรือนจำจังหวัดนครราชสีมา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2477 ณ บริเวณตำบลคลองไผ่ อำเภอจันทิก (ปัจจุบันคือ อำเภอสีคิ้ว) จังหวัดนครราชสีมา เพื่อสำรวจบุกเบิกที่ดินและเตรียมการจัดตั้งเรือนจำแห่งใหม่ขึ้น จากการสำรวจพื้นที่ดังกล่าวกรมราชทัณฑ์ได้มีการส่งวนที่ดินบริเวณสองฝั่งแนวทางรถไฟสถานีคลองไผ่จำนวน 10,000 ไร่ สำหรับเตรียมจัดตั้งเป็นทัณฑนิคมนับตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2478 จากนั้นในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงมหาดไทยได้ยกฐานะเรือนจำชั่วคราวคลองไผ่ขึ้นเป็น “เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา” และให้ขุนนิคมบรรณสาร สารวัตรเรือนจำกรมราชทัณฑ์ เป็นผู้บัญชาการ เรือนจำดังกล่าว⁴⁴ จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479 (พ.ศ. 2480 ตามปฏิทินปัจจุบัน) รัฐบาลได้ออกกำหนดเขตหวงห้ามที่ดินเนื้อที่ 127,785 ไร่ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์แก่ทัณฑนิคมคลองไผ่เพิ่มเติมอีก⁴⁵

ทั้งนี้ในการบุกเบิกพื้นที่สำหรับจัดตั้งทัณฑนิคมคลองไผ่ต้องประสบกับปัญหาราษฎรบุกรุกเข้ามาทำกินในเขตที่ดินสำหรับสร้างเรือนจำภาคคลองไผ่อยู่บ่อยครั้ง ดังปรากฏจากรายงาน การตรวจเรือนจำแห่งใหม่ของอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อวันที่ 3-5 กันยายน พ.ศ. 2479 พบว่าราษฎร ได้ทำการรุกล้ำเข้าไปในที่ดินของเรือนจำ และราษฎรบางคนมีท่าทีทำทนายเจ้าหน้าที่เรือนจำ แม้

⁴³ หจข. (2)สร.0201.83/31 โครงการปรับปรุงเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ (5 กรกฎาคม – 29 สิงหาคม 2483).

⁴⁴ ธนวัฒน์ จันทพรปรณิก และยงยุทธ ผันเผ่าเลิศ, *ตำนานคุกไทย* (นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์, 2554), น. 244; “คำสั่ง 449/2479 เรื่องตั้งเรือนจำและผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่จังหวัดนครราชสีมา,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 53 (14 มิถุนายน 2479), น. 562.

⁴⁵ ทัชชากร แก้วทิพนิล, “ทัณฑนิคมในประเทศไทย,” ใน กรมราชทัณฑ์, *80 ปีกรมราชทัณฑ์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมราชทัณฑ์, 2539), น. 172; “พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามที่ดิน ตำบลลาดบัวขาว อำเภอจันทิก จังหวัดนครราชสีมา พุทธศักราช 2479,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 53 (7 กุมภาพันธ์ 2479), น. 1164-1166.

ทางเรือนจำได้พยายามระงับข้อพิพาทด้วยการร้องเรียนการรื้อกล้าพื้นที่เรือนจำของราษฎรต่อกรรมการอำเภออย่างเป็นทางการ แต่กลับไม่มีการดำเนินการแก้ไขปัญหานี้จากทางจังหวัดนครราชสีมา⁴⁶ ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงกำชับให้จังหวัดนครราชสีมาอำนวยความสะดวกแก่การตั้งเรือนจำภาคและให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย โดยให้เหตุผลว่า “การเรือนจำภาคนั้น เป็นงานใหม่ และเกี่ยวกับความมุ่งหมายในประโยชน์ส่วนรวม และได้มีผู้เอาใจใส่กันมากทั้งในวงราชการและประชาชน ฉะนั้นถ้าว่าได้มีการรื้อกล้าและเกะกะในขณะที่เรือนจำกำลังก่อตั้งเช่นนี้ แม้ไม่มีการปิดเป้าเหตุการณ์เสียแต่ต้นมือแล้ว ความยุ่งเหยิงและไม่งดงามก็เกิดขึ้นในภายหลังได้มากและไม่สมควร”⁴⁷

ในการจัดสร้างเรือนจำภาคคลองไผ่ได้อาศัยแรงงานนักโทษจำนวน 500 คนในการบุกเบิกป่าและปลูกสร้างอาคารต่าง ๆ ของเรือนจำ ได้แก่ รั้วเรือนจำ เรือนขังนักโทษชาย โรงพยาบาล โรงเรียนอาหาร โรงครัว โรงเก็บพัสดุ ที่ทำการเรือนจำ บ้านที่พักผู้บัญชาการเรือนจำ บ้านพัสดุ และบ้านเจ้าพนักงานเรือนจำ โดยสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดล้วนใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง เนื่องจากบริเวณที่ตั้งเรือนจำเต็มไปด้วยป่าไม้เนื้อแข็งและอยู่ห่างไกลชุมชนยากต่อการสั่งซื้อวัสดุก่อสร้างจากภายนอก⁴⁸ ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงทำข้อตกลงกับกรมป่าไม้ในปลายปี พ.ศ. 2479 ขออนุญาตตัดไม้เต็งไม้รังประมาณ 500 ต้น ไม้ตะเคียนหนู 500 ต้น ไม้ยาง 200 ต้น ไม้ตะเคียนหินหรือตะเคียนทอง 100 ต้น ไม้มะค่า 100 ต้น รวมถึงขอผ่อนผันค่าธรรมเนียมการตัดไม้สำหรับก่อสร้างสถานที่ราชการ⁴⁹ อันทำให้การดำเนินงานด้านป่าไม้เป็นกิจการแรกเริ่มของทัณฑนิคมแห่งนี้ นับตั้งแต่การทำฟืน การเผาถ่าน และโรงเลื่อยไม้

ทั้งนี้กิจการทำฟืนถือเป็นแหล่งรายได้สำคัญของทัณฑนิคมคลองไผ่ในระยะแรกเริ่ม กล่าวคือ ฟืนที่ผลิตได้จากการใช้แรงงานนักโทษจะมีผู้รับเหมาส่งฟืนให้แก่กรมรถไฟมารับซื้ออย่างสม่ำเสมอ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2477-2479 รวมรายได้ 3 ปีเป็นเงิน 4,840 บาท จนในปี พ.ศ. 2480 ทางผู้บัญชาการเรือนจำได้เจรจาตกลงกับกรมรถไฟขอเป็นผู้รับเหมาส่งฟืนให้โดยตรงเดือนละ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งจะสร้างรายได้ให้กับทัณฑนิคมแห่งนี้ปีละ 15,000 บาท จนทำให้กิจการทำฟืน

⁴⁶ หจข. มท.4.7/57 ส่งสำเนาตรวจการเรือนจำ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2479-2480).

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ หจข. มท.4.6/35 บัญชีประมาณการก่อสร้างสถานที่ราชการเรือนจำภาคคลองไผ่ และบัญชีเปลี่ยนแปลงรายการ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2477-2480).

⁴⁹ หจข. มท.4.6/30 ขออนุญาตตัดไม้สร้างเรือนจำคลองไผ่ และเรือนขังนักโทษที่เป็นวัดโรค จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2479).

กลายเป็นกระดูกสันหลังของทัศนนิคมคลองไผ่ ขณะที่กิจการโรงเลื่อยมีจุดมุ่งหมายหลักสำหรับ เลื่อยไม้ขายให้กับหน่วยราชการและประชาชนทั่วไป โดยทางนิคมได้วางแผนจะตัดไม้ด้วยวิธีการ แบ่งเขตตัดไม้เป็น 4 แปลง ๆ ละ 62,500 ไร่ โดยมีระยะเวลาตัดแปลงละ 5 ปี ส่วนแปลงที่ตัดไม้ แล้วก็ทำการปลูกไม้มีค่าแทนที่⁵⁰

การกสิกรรมเป็นกิจการสำคัญของทัศนนิคมคลองไผ่ที่ดำเนินการควบคู่กับกิจการป่าไม้ กล่าวคือหลังจากนักโทษได้ไต่คนไม้ถางป่าจะปรับพื้นที่ให้เหมาะสมกับการทำการเกษตรกรรม เพื่อ เป็นอาหารเลี้ยงนักโทษในทัศนนิคมและหากเหลือจากการบริโภคจะนำไปจำหน่ายสร้างรายได้ ต่อไป โดยเรือนจำภาคคลองไผ่ได้วางแผนในการเพาะปลูกนับตั้งแต่การทำไร่เนื้อที่ราว 1,000 ไร่ สำหรับปลูกถั่วลิสง พริกชี้ฟ้า ฝ้าย ละหุ่ง และถั่วเหลือง การบุกเบิกทำที่นาและสวนผัก ตลอดจน เลี้ยงสัตว์⁵¹

5.3.2 การจัดตั้งนิคมนักโทษกักกันที่เกาะตะรุเตา

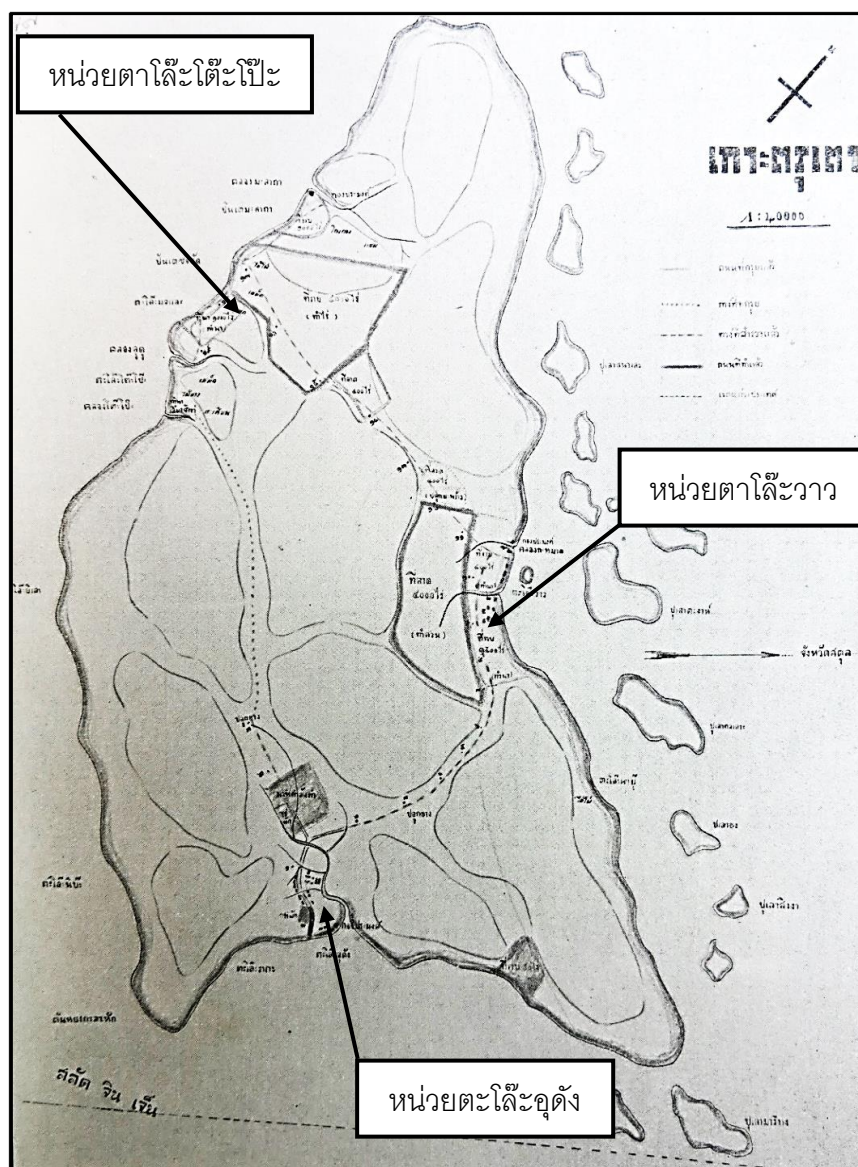
ทัศนนิคมที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล เป็นทัศนนิคมสำหรับควบคุมนักโทษกักกันหรือ บุคคลที่ต้องโทษหลายครั้งไม่เชื่อฟังเป็นการเฉพาะภายหลังจากรัฐบาลได้ประกาศใช้ พระราชบัญญัติกักกันผู้มีความผิดเป็นผู้นาย พ.ศ. 2479 ในการเลือกสถานที่ตั้งทัศนนิคมแห่งนี้ อยู่ ภายใต้แนวคิดการรวบรวมบรรดานักโทษกักกันมารวมอยู่ในสถานที่แห่งเดียว อย่างไรก็ตาม นักโทษกักกันถูกจัดว่าเป็นอาชญากรโดยสันดานตามแนวคิดอาชญาวิทยาสมัยใหม่ ดังนั้นกรม ราชทัณฑ์จึงเสาะหาสถานที่ห่างไกลจากชุมชนและมีปราการธรรมชาติป้องกันนักโทษกลุ่มนี้ หลบหนีออกจากนิคม อันนำไปสู่การเลือกเกาะตะรุเตาเป็นที่ตั้งของทัศนนิคมนักโทษกักกัน หลังจากกรมราชทัณฑ์สำรวจเกาะตะรุเตาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2479 ได้เสนอให้จัดตั้งทัศน นิคมในรูปแบบ “นิคมฝึกอาชีพ” (Vocational Settlement) เพื่อนำนักโทษกักกัน ซึ่งเป็นผู้ร้ายที่ กระทำผิดซ้ำและเป็นภัยต่อสังคมมาอบรมฝึกอาชีพด้านต่าง ๆ อาทิ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง การเผาถ่าน และการทำป่าไม้ ซึ่งสินค้าที่ผลิตได้นั้นทางกรมราชทัณฑ์คาดหวังว่าจะส่ง

⁵⁰ กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบบประชาธิปไตย (พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2481), น. 90-94.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, น. 107-114.

ชายในจังหวัดต่าง ๆ บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันรวมถึงดินแดนในอาณานิคมหลาย เช่น เคดาห์ ปะลิส และเกาะปีนัง⁵²

ภาพที่ 14 แผนที่แสดงเขตนิคมฝักอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล

ที่มา: สมุดที่ระลึกของสำนักนายกรัฐมนตรีในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2480

⁵² หจข. มท.4.7/47 อธิบดีกรมราชทัณฑ์ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กรมโยธาเทศบาล สาธารณสุข กรมเกษตรและประมง และเจ้าหน้าที่กรมราชทัณฑ์ไปสำรวจเกาะตะรุเตา และตรวจเรือนจำภาคยะลา เรือนจำจังหวัดยะลา, สงขลา, สตูล, นครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี, ชุมพร, ประจวบคีรีขันธ์, เพ็ชรบุรี, ราชบุรี, สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร (พ.ศ. 2478-2479).

ในการจัดตั้งนิคมฝึกอาชีพที่เกาะตะรุเตา ทางกระทรวงมหาดไทยมีความเห็นว่าเกาะตะรุเตาเป็นป่ารก้าง กันดารอาหาร ไม่มีที่พักอาศัย ผู้ที่ถูกส่งไปกักกันในระยะแรกมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะดำเนินงานได้ หากได้เริ่มหักล้างวางป่าทำการเกษตรกรรม และปลูกสร้างสถานที่จำเป็นบางอย่างโดยใช้แรงงานนักโทษที่ย้ายมาจากเรือนจำบริเวณใกล้เคียงไปจัดตั้งเป็นเรือนจำชั่วคราวเตรียมการเบื้องต้นไว้ก่อน เพื่อว่าเมื่อถึงคราวส่งนักโทษกักกันไปอยู่ที่เกาะจะสามารถดำเนินตามโครงการนิคมฝึกอาชีพได้ทันที⁵³ ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงคัดเลือกนักโทษเด็ดขาดจากเรือนจำกองมหันตโทษและเรือนจำกองลหุโทษมาเป็นแรงงานบุกเบิกนิคมชุดแรก ภายใต้การควบคุมของหลวงพิธานทัณททัย (พูน พงษ์ภักดี) และผู้คุมจำนวน 10 คน โดยการบุกเบิกเกาะตะรุเตาเริ่มต้นราวเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2480 มีการสร้างกองบัญชาการนิคมที่อ่าวตาละอูดัง จากนั้นจึงแผ้วถางพื้นที่ราบบริเวณอ่าวและกรุยทางเพื่อตัดถนนจากอ่าวตาละอูดังไปยังอ่าวตาละวาวทางตอนเหนือ ที่มีระยะทางประมาณ 11 กิโลเมตร นอกจากนี้ในการตัดถนนยังมีการเปิดพื้นที่ป่าริมทางให้เป็นพื้นที่เพาะปลูก มีการตัดไม้มาสร้างเป็นที่พักและที่ทำการหน่วยย่อยของนิคม การบุกเบิกนิคมของหลวงพิธานทัณททัยใช้เวลาดำเนินการทั้งสิ้น 11 เดือนตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2480 จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2481 จึงดำเนินการแล้วเสร็จตามที่ได้รับมอบหมาย⁵⁴

กรมราชทัณฑ์ได้ส่งนักโทษกักกันรุ่นแรกจำนวน 500 คนมายังเกาะตะรุเตาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2481 และส่งนักโทษกักกันรุ่นที่สองมาเพิ่มเติมอีก 500 คนในเดือนกันยายนปีเดียวกัน โดยนักโทษกักกันทั้งหมดล้วนถูกศาลสั่งให้กักกันเพิ่มเติมจากการลงโทษจำคุก เนื่องจากเป็นบุคคลที่กระทำผิดซ้ำจากการลักขโมย วิ่งราวทรัพย์ รวมถึงคดีอุกฉกรรจ์ จากนั้นในปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้จัดตั้งนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดให้เกาะตะรุเตา และหมู่เกาะใกล้เคียงในจังหวัดตะรุเตา เป็นเขตหวงห้ามของกรมราชทัณฑ์สำหรับกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย รวมถึงมีการแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ใหม่โดยกำหนดให้นิคมฝึกอาชีพมีฐานะเป็นกองขึ้นกับกรมราชทัณฑ์ และมีแผนกในสังกัด ได้แก่ แผนกอำนาจการ แผนกควบคุม และแผนกผลประโยชน์ โดยตำแหน่งหัวหน้านิคมแห่งนี้เป็นผู้บัญชาการนิคมฝึกอาชีพ มีเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเป็นพัศดี ผู้คุม นายแพทย์ พยาบาล และครูช่างประเภทต่าง ๆ อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ยังไม่เพียงพอต่อการควบคุมนักโทษกักกันจำนวนมาก ดังนั้น

⁵³ “เรื่องกระทรวงมหาดไทยขอเตรียมนิคมฝึกอาชีพสำหรับกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้ายที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 4/2480 (12 พฤษภาคม 2480).

⁵⁴ อารัมศักดิ์ อายวัฒน์, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง) (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2522), น. 93-96.

ผู้อำนวยการนิคมจึงแต่งตั้งนักโทษเด็ดขาดบางคนที่ถูกส่งมาบุกเบิกนิคมและยังคงถูกคุมขังอยู่บนเกาะตะรุเตามาเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงาน ซึ่งมีบทบาทช่วยเหลือผู้คุมในการควบคุมการทำงานของนักโทษด้วยกันที่มีประมาณ 1,000 คน รวมถึงเป็นผู้ช่วยพยาบาล นอกจากนี้ นักโทษเด็ดขาดที่พ้นโทษแล้วบางคนยังสมัครเป็นผู้คุมประเภทลูกจ้างของทัณฑนิคมแห่งนี้⁵⁵

สำหรับนิคมฝึกอาชีพตะรุเตามีหน่วยงาน 3 แห่ง ได้แก่ “หน่วยตะไละอุดัง” บริเวณชายฝั่งทะเลด้านทิศใต้ของเกาะ ซึ่งจัดตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2480 มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มและเนินประมาณ 1,000 ไร่ พื้นที่นี้ใช้เป็นที่ตั้งของกองบัญชาการนิคม บ้านพักของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และพื้นที่เพาะปลูก “หน่วยตาโล๊ะวาว” ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออก ซึ่งจัดตั้งเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 ห่างจากหน่วยแรกประมาณ 11.5 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ ใช้เป็นที่เพาะปลูก และ “หน่วยตาโล๊ะโตะโป๊ะ” ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของเกาะ ห่างจากหน่วยแรกประมาณ 30 กิโลเมตร หน่วยนี้ตั้งขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2482 ใช้เป็นที่เพาะปลูกและทำการประมง⁵⁶

ทั้งนี้หลวงพิธานทัณททัยได้วางโครงการของนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาให้เป็นนิคมเกษตรกรรม ผ่านการเปิดพื้นที่ป่าริมถนนรอบเกาะตะรุเตาให้กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ อาทิ สวนพืชผักสวนครัว สวนมะพร้าว และสวนยางพาราขนาดใหญ่ รวมถึงวางโครงการเลี้ยงวัวสำหรับผลิตนมและเนยบริเวณอ่าวตาโล๊ะวาวสำหรับจำหน่ายเป็นสินค้าภายในประเทศและดินแดนใกล้เคียง ขณะเดียวกันหลวงพิธานทัณททัยยังเสนอให้นิคมฝึกอาชีพดำเนินกิจการประมง เพื่อจับปลามาเป็นอาหารเลี้ยงดูนักโทษด้วยกันและเจ้าพนักงาน ประกอบกับการทำประมงจะต้องใช้เกลือจำนวนมากในการแปรรูปปลาสดเป็นปลาเค็ม ดังนั้นนิคมฝึกอาชีพจึงตั้งโครงการผลิตเกลือขึ้นควบคู่กับการทำประมง⁵⁷

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 129-130.

⁵⁶ ขุนเฉลิมอดิเทพย์, “การควบคุมใช้จับสัตว์ซึ่งระบาดที่นิคมฝึกอาชีพ,” *ทัณฑวิทยา* 5, 4 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2482): 324.

⁵⁷ อารังศักดิ์ อายุวัฒนนะ, *เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง)*, น. 258-271.

5.4 ปฏิบัติการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ภายในทัศนนิคม

5.4.1 การควบคุมและการสร้างวินัยนักโทษ

ในการควบคุมและการสร้างวินัยผู้ต้องขังในสถาบันราชทัณฑ์ระบอบใหม่นั้น รัฐบาลคณะราษฎรให้ความสำคัญกับการปรับปรุงการทำงานของเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ ที่ปฏิบัติหน้าที่ใกล้ชิดกับผู้ต้องขังและมีบทบาทต่อการสร้างวินัยให้แก่ผู้ต้องขัง เพื่อให้เจ้าพนักงานสามารถควบคุมผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเจ้าพนักงานที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนระบบราชทัณฑ์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทตามลำดับขั้นที่สัมพันธ์กับอำนาจและหน้าที่ความรับผิดชอบ ได้แก่ หัวหน้างานหรือผู้บัญชาการเรือนจำ มีอำนาจบังคับบัญชาการเรือนจำทั้งปวง ถัดมาเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นพิศดีหรือหัวหน้าแผนก มีอำนาจควบคุมกิจการส่วนที่รับผิดชอบหมายรวมถึงมีอำนาจในการปกครองและควบคุมเจ้าพนักงานในสังกัด และสุดท้ายเป็นเจ้าหน้าที่ผู้น้อยหรือผู้คุม มีหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขังทั้งวินัย การทำงาน การศึกษา และอนามัย

ทั้งนี้ผู้คุมถือเป็นเจ้าพนักงานที่มีบทบาทสำคัญในการฝึกฝน อบรม และปรับปรุงพฤติกรรมผู้ต้องขังให้กลายเป็นพลเมืองดี เนื่องจากเป็นเจ้าพนักงานที่มีจำนวนมากที่สุดและมีความใกล้ชิดกับผู้ต้องขังมากจนอาจกล่าวได้ว่าผู้คุมแทบจะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้ต้องขัง ดังนั้นกรมราชทัณฑ์ในระบอบใหม่จึงพยายามเพิ่มจำนวนผู้คุมให้สัมพันธ์กับจำนวนผู้ต้องขัง ด้วยการกำหนดให้ตำแหน่งผู้คุมเป็นข้าราชการพลเรือนวิสามัญ เพื่อให้สามารถดำเนินการบรรจุบุคคลเข้ารับราชการเป็นผู้คุมได้รวดเร็วกว่าข้าราชการพลเรือนสามัญที่ต้องผ่านขั้นตอนของคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) โดยการตั้งผู้คุมตรีเป็นอำนาจของผู้บัญชาการเรือนจำจากการคัดเลือกผู้สอบไล่วิชาผู้คุมตรีได้และมีประสบการณ์การฝึกงานควบคุมนักโทษไม่น้อยกว่า 1 เดือน ขณะที่การเลื่อนตำแหน่งผู้คุมต้องผ่านการสอบแข่งขันและมีประสบการณ์การทำงานควบคุมนักโทษ⁵⁸ ดังนั้นผู้คุมในระบอบใหม่จึงประกอบด้วยบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมหรือเปรียญเป็นจำนวนมาก⁵⁹ ซึ่งหลายคนเคยประกอบอาชีพเป็นตำรวจและทหารชั้นประทวน รวมถึงครู

⁵⁸ ตำแหน่งผู้คุมโทเป็นการเลื่อนขั้นจากผู้คุมตรีจากการพิจารณาของผู้บัญชาการเรือนจำ ส่วนตำแหน่งผู้คุมเอกให้กรมราชทัณฑ์คัดเลือกขึ้นจากผู้คุมโทที่ทำงานมาไม่น้อยกว่า 2 ปีด้วยวิธีสอบแข่งขัน หรือจากการเลื่อนตำแหน่งผู้คุมโทที่ทำงานมาไม่น้อยกว่า 4 ปีแต่มีความสามารถเป็นผู้คุมเอกได้ ที่มา : หจข. มท.4/26 ส่งสำเนาข้อบังคับการตั้ง, การถอน, โยกย้าย และการลงโทษผู้คุมทุกระดับ (พ.ศ. 2477-2478).

⁵⁹ พุทธิ์ ปริยานนท์, *คุณพ่อใจดี* (พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2505), น. 46. (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระยานายกนรชน วิมลภักดี (เจริญ ปริยานนท์) ณ เมรุวัดระฆังโฆสิตาราม วันที่ 18 มีนาคม 2505)

ประชากร บรรดาผู้คุมทั้งหลายยังต้องมีความกระตือรือร้นในการทำงานและแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อสอบแข่งขันเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นตามความรู้ความสามารถ⁶⁰ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังมีการตั้งตำแหน่ง “ผู้คุมพิเศษ” ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานนอกสังกัดกรมราชทัณฑ์มาปฏิบัติหน้าที่แบบเดียวกับผู้คุมสามัญโดยรับเงินเดือนจากงบประมาณกรมราชทัณฑ์⁶¹ รวมถึงมีการตั้งตำแหน่ง “ผู้คุมจ้างเงินทุน” หรือ “ครูช่าง” ซึ่งเป็นผู้มีความรู้หรือความชำนาญพิเศษโดยอาศัยงบประมาณจากเงินทุนหรือเงินรายได้ของเรือนจำ เพื่ออบรมนักโทษในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจของเรือนจำ

จากสถิติเจ้าพนักงานของเรือนจำภาคচারโต จังหวัดยะลา เมื่อ พ.ศ. 2480 พบว่ามีเจ้าพนักงานชั้นบังคับบัญชาจำนวน 2 คน เจ้าพนักงานชั้นพัศดีจำนวน 2 คน และเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยจำนวน 61 คน ซึ่งในส่วนของเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยแบ่งเป็นผู้คุมโท 2 คน ผู้คุมตรี 24 คน ครูช่าง 3 คน และเจ้าพนักงานโดยใช้เงินทุน 32 คน อันสะท้อนให้เห็นว่าระบบทัศนนิคมถูกขับเคลื่อนด้วยเจ้าพนักงานที่ใช้เงินทุนเรือนจำจ้างมาเป็นหลักมิใช่เจ้าพนักงานในสังกัดกรมราชทัณฑ์ เนื่องจากผู้คุมกลุ่มนี้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเพื่อทำงานในกิจการป่าไม้ การทำเหมืองแร่ การขุดหิน การขนส่ง ควบคู่ไปกับการควบคุมแรงงานนักโทษที่ปฏิบัติงานในกิจการต่าง ๆ ของทัศนนิคม แม้ว่ากรมราชทัณฑ์จะมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนผู้คุมและผู้คุมพิเศษในทัศนนิคมแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง อันสัมพันธ์กับการขยายกิจการทัศนนิคมที่ทำให้มีการส่งนักโทษมาอยู่ในนิคมมากขึ้น จากปี พ.ศ. 2478 ที่มีผู้คุม 10 คนในการควบคุมนักโทษ 418 คน ได้เพิ่มจำนวนผู้คุมเป็น 61 คนในการควบคุมนักโทษ 1,392 คน⁶² แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาสัดส่วนผู้คุมกับผู้ต้องขังพบว่าผู้คุมในทัศนนิคมচারโต 1 คนต้องควบคุมนักโทษถึง 23 คน ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าที่กรมราชทัณฑ์กำหนดไว้ในอัตราผู้คุม 1 คนต่อนักโทษ 10 คน ดังนั้นทัศนนิคมแทบทุกแห่งจึงแก้ปัญหาการควบคุมนักโทษที่ไม่มีประสิทธิภาพ ด้วยการแต่งตั้งนักโทษที่ไว้วางใจได้หรือนักโทษที่พ้นโทษแล้วขึ้นมาเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงาน เพื่อช่วยเหลือผู้คุมในการกำกับดูแลนักโทษอีกทอดหนึ่ง

ถึงแม้ว่ากรมราชทัณฑ์ได้นำระเบียบข้อบังคับของเรือนจำมาปรับใช้ในทัศนนิคม แต่กรมราชทัณฑ์ได้ให้อำนาจแก่ผู้บัญชาการทัศนนิคมในการปรับปรุงระเบียบข้อบังคับตามความ

⁶⁰ หจข. มท.4.5/18 เรื่องหนังสือพิมพ์ศรีกรุงลงความเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงตำแหน่งในกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2477).

⁶¹ หจข. มท.4/151 กำชับให้ผู้คุมพิเศษแผนกมหาดไทยที่โอนมาเป็นผู้คุมของเรือนจำให้มีหน้าที่ประจำการงานส่วนเรือนจำ (พ.ศ. 2478).

⁶² กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 44-52.

เหมาะสมทั้งด้านการตรวจตรานักโทษ การรักษาความปลอดภัย การควบคุมวินัย และป้องกันการหลบหนีของนักโทษตามเงื่อนไขความแตกต่างของแต่ละทัณฑนิคม ทว่าเมื่อพิจารณาการเฝ้าระวังนักโทษของทัณฑนิคมต่างมีลักษณะร่วมกันคือ การจัดการรักษาการอย่างน้อย 2 รูปแบบ คือ การรักษาการภายนอกและการรักษาการภายใน โดยการรักษาการภายนอกเป็นการตรวจตราผู้คนและสิ่งของที่มาในพื้นที่ทัณฑนิคม ตัวอย่างเช่น ทัณฑนิคมธารโตตั้งหน่วยรักษาการ 2 แห่งต้นทางและปลายทางถนนยะลา-เบตงที่ผ่านเข้าออกทัณฑนิคม แต่ละหน่วยมีเจ้าพนักงานกับนักโทษประพฤติดีคอยผลัดเวรกันประจำการอยู่ตลอด 24 ชั่วโมง⁶³ หรือกรณีนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาที่มีการตั้งกองรักษาการตามอ่าวต่าง ๆ ของเกาะตะรุเตา ซึ่งกองรักษาการแต่ละอ่าวมีนักโทษที่ประพฤติดีเป็นหัวหน้าและนักโทษที่เป็นผู้ช่วยอีก 6-10 คน มีหน้าที่จับกุ่มนักโทษกักกันที่นอกนอกอ่าว จับกุ่มบุคคลที่ไม่ใช่เจ้าพนักงานที่เข้ามาบนเกาะ รวมถึงคอยตรวจตราและเก็บสิ่งของที่ถูกน้ำทะเลพัดเข้ามาที่อ่าวไปไว้ที่กองอำนวยการนิคม⁶⁴ นอกจากนี้ทัณฑนิคมยังขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจในการตรวจตรารักษาความปลอดภัย เช่น การตั้งสถานีตำรวจ 3 แห่งบริเวณรอบทัณฑนิคมธารโต หรือการตั้งสถานีตำรวจภูธรประจำเกาะตะรุเตาบนนิคมฝึกอาชีพ

ขณะที่การรักษาการภายในของทัณฑนิคม แต่ละหน่วยงานที่ประกอบกิจการต่าง ๆ ในทัณฑนิคมได้จัดแบ่งกำลังเจ้าพนักงานและนักโทษประพฤติดีแยกออกเป็นหมู่รักษาการประจำหน่วย ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในหน่วยงาน ควบคุมดูแลในระหว่างที่นักโทษฝึกวิชาชีพและกำลังปฏิบัติงาน ขณะเดียวกันในช่วงเช้าและช่วงเย็นก็ต้องคอยทำหน้าที่ตรวจตราและรักษาการ กระทั่งในช่วงกลางคืนและวันหยุดพักงานก็ได้มีการจัดเวรยามเพื่อเฝ้าระวังความปลอดภัยด้วย

สำหรับการสร้างวินัยของนักโทษในทัณฑนิคมมีลักษณะแตกต่างจากเรือนจำทั่วไป เนื่องจากธรรมชาติของทัณฑนิคมเป็นการคุมขังที่ต่อเนื่องมาจากเรือนจำ นักโทษที่ถูกส่งมาทัณฑนิคมทั้งหมดล้วนเป็นผู้ที่เคยผ่านการควบคุมและสร้างวินัยจากเรือนจำมาแล้วเบื้องต้น ประกอบกับทัณฑนิคมตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลและมีธรรมชาติเป็นปราการในการป้องกันการหลบหนีของนักโทษ ดังนั้นการสร้างวินัยของนักโทษในทัณฑนิคมจึงมีลักษณะผ่อนคลายน มีได้เข้มงวดกดขี่จนเท่าเรือนจำทั่วไปที่นักโทษต้องดำเนินชีวิตตามกฎระเบียบข้อบังคับในสถาบันราชทัณฑ์อย่าง

⁶³ เรื่องเดียวกัน, น. 15.

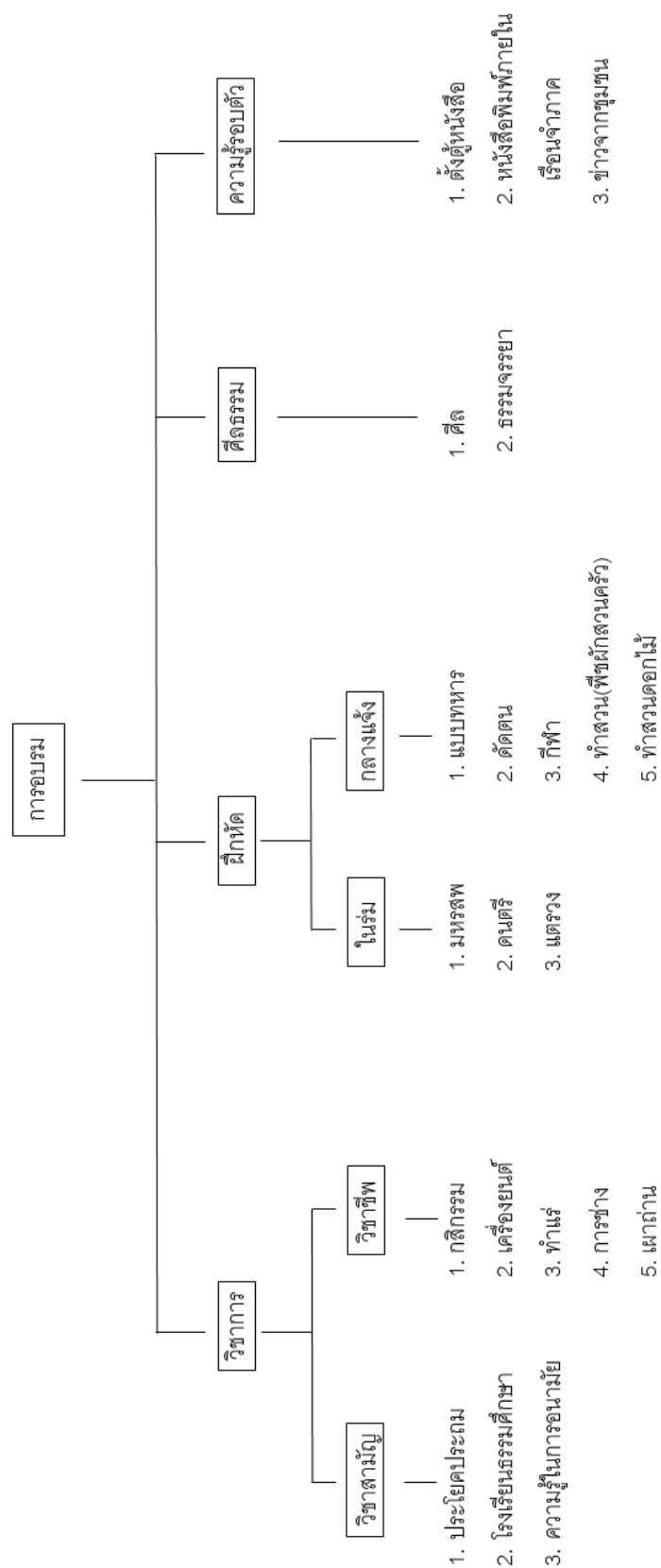
⁶⁴ อ้างศักดิ์ อายวัฒน์, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง), น. 572-

เคร่งครัด โดยการสร้างวินัยในทัศนคติจะให้ความสำคัญกับการจัดจำแนกและการควบคุมการทำงานของนักโทษในกิจการต่าง ๆ เพื่อฝึกฝนผู้ต้องขังให้มีทักษะในการประกอบอาชีพ พร้อมกับเปลี่ยนนักโทษให้เป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพและสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับรัฐ

เมื่อนักโทษที่ถูกส่งมาอยู่ในทัศนคติจะมีการจัดลำดับขั้นและคัดเลือกเข้าประจำอยู่ตามกองงาน ของทัศนคติตามความรู้ความสามารถของนักโทษแต่ละคน มีการจัดลำดับขั้นนักโทษแบ่งเป็น 6 ประเภทตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์ ได้แก่ นักโทษชั้นเยี่ยม นักโทษชั้นดีมาก นักโทษชั้นดี นักโทษชั้นกลาง นักโทษชั้นเลว และนักโทษชั้นเลวมาก การจัดลำดับขั้นนี้เกี่ยวข้องกับสิทธิและสภาพความเป็นอยู่ของนักโทษในทัศนคติ นับตั้งแต่การจัดสรรเครื่องนุ่งห่มหลับนอน การติดต่อทางจดหมายกับญาติ การอนุญาตให้ญาติเข้าเยี่ยม การได้รับเงินรางวัลปันผล การได้รับวันลดโทษ และการได้รับการพิจารณาภัยโทษ นอกจากนี้ นักโทษตั้งแต่ชั้นดีขึ้นไปอาจได้รับการคัดเลือกจากผู้บัญชาการทัศนคติให้เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงาน⁶⁵ ส่วนการคัดเลือกนักโทษไปอยู่ตามกองงานนั้นเป็นอำนาจของแต่ละทัศนคติ ซึ่งเริ่มต้นจากพิจารณาของผู้ช่วยเจ้าพนักงานที่ใกล้ชิดกับนักโทษจากนั้นจึงส่งความเห็นให้กับผู้คุม พัสดี และผู้บัญชาการทัศนคติพิจารณาตามลำดับ

การอบรมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวินัยให้กับนักโทษ ผ่านการฝึกหัดและพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ให้นักโทษ ตลอดจนบ่มเพาะนิสัยให้นักโทษรู้จักความอดทน มานะ อุตสาหะในการทำงานสุจริต เพื่อปรับปรุงฟื้นฟูให้นักโทษกลายเป็นพลเมืองดีตามจุดหมายของกิจการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ โดยตัวอย่างการอบรมนักโทษในทัศนคติที่ชัดเจนมากที่สุดคือ ทัศนคติกรมราชทัณฑ์ จังหวัดยะลา ได้มีการแบ่งหมวดหมู่ความรู้หรือทักษะในการอบรมนักโทษออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ วิชาการ การฝึกหัด ศีลธรรม และความรู้ทั่วไป

⁶⁵ ตัวอย่างเช่น ผู้ช่วยเจ้าพนักงานในนิคมฝึกอาชีพตะรุเตามีหน้าที่คล้ายกับเจ้าพนักงานชั้นผู้คุมของทัศนคติ ทั้งการคุมเรือนนอน คุมสวน และคุมหน่วยงานต่าง ๆ โดยไม่ต้องทำงานหนัก รวมถึงได้รับอนุญาตให้ปลูกกระท่อมแยกจากนักโทษกักกันทั่วไปและสามารถปรุงอาหารกินเองได้ ที่มา : อารังศักดิ์อายุวัฒน์, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง), น. 534.

ที่มา : กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ (พระนครศรี: โรงพิมพ์ทองไทย, 2480), น. 41.

การอบรมด้านต่าง ๆ ตามแผนผังพบว่า การอบรมด้านวิชาการจะให้ความสำคัญทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ โดยวิชาสามัญมุ่งหมายให้นักโทษสามารถอ่านออกเขียนได้ รู้การจัดทำบัญชีเบื้องต้น รวมถึงมีความรู้เกี่ยวกับการดูแลความสะอาดและสุขอนามัย ด้านวิชาชีพใช้วิธีการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการฝึกหัดภาคปฏิบัติตามกองงานต่าง ๆ ซึ่งกิจการบางอย่างที่ต้องใช้เครื่องจักรหรือเป็นการผลิตที่ซับซ้อนจะมีการจ้างผู้เชี่ยวชาญมาสอนนักโทษ เช่น การเย็บเย็บ การทำเหมืองแร่ ด้านการอบรมประเภทฝึกหัดนั้นได้จัดให้มีการฝึกหัดสหพันธนาการในระหว่างการเล่นดนตรีและมหรสพ เพื่อขัดเกลาจิตใจนักโทษให้อ่อนโยน รวมถึงได้ผ่อนคลายจากการงาน ส่วนการฝึกหัดกลางแจ้งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงของร่างกายและจิตใจผ่านการฝึกหัดวินัยแบบทหาร การตัดตัวเพื่อเพิ่มความคล่องแคล่วคล่องตัวในการปฏิบัติงาน และการเล่นกีฬาเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ นักโทษ ส่วนการอบรมศีลธรรมจรรยา ได้จัดให้มีการประกอบพิธีกรรมตามลัทธิประเพณีในโอกาสต่าง ๆ มีการนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนาและให้การอบรมศีลธรรมแก่นักโทษ รวมถึงยังได้จัดเชิญโต๊ะอิหม่ามมาอบรมศีลธรรมจรรยาแก่ผู้ที่นับถืออิสลามด้วย นอกจากนี้ทัณฑนิคมยังจัดตั้งห้องสมุด และทำหนังสือพิมพ์ภายในทัณฑนิคมเพื่อเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ให้กับนักโทษและเจ้าพนักงานภายในนิคม⁶⁶

5.4.2 การเศรษฐกิจราชทัณฑ์ในทัณฑนิคม

การนำแรงงานนักโทษมาสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ทัณฑนิคมถือเป็นหัวใจของการดำเนินกิจการทัณฑนิคมในระบอบใหม่ ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่กรมราชทัณฑ์รวมถึงเป็นการฝึกฝนอบรมวิชาชีพแก่นักโทษไปในตัว การดำเนินงานทางเศรษฐกิจของทัณฑนิคมยังเป็นตัวอย่งที่ชัดเจนเกี่ยวกับการเศรษฐกิจเรือนจำในระบอบใหม่ที่รัฐบาลคณะราษฎรวางโครงการไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการขนาดใหญ่ที่อาศัยเงินทุนและแรงงานนักโทษจำนวนมากในการดำเนินการ ซึ่งกิจการหลักของทัณฑนิคม 3 แห่ง อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) กิจการป่าไม้และโรงเลื่อย (2) กิจการกลสิกรรม (3) กิจการอื่น ๆ ตามทรัพยากรธรรมชาติของทัณฑนิคม

กิจการป่าไม้และโรงเลื่อย

กิจการป่าไม้และโรงเลื่อยจักรเป็นกิจการแรกที่แต่ละทัณฑนิคมดำเนินงานนับตั้งแต่ช่วงแรกของการตั้งนิคม อันสัมพันธ์กับการหักโค่นต้นไม้เพื่อบุกเบิกพื้นที่นิคมและนำไม้มาใช้เป็นวัสดุปลูกสร้างโรงเรือนชั่วคราวของทัณฑนิคม โดยทัณฑนิคมธารโตได้ดำเนินการป่าไม้ นับตั้งแต่

⁶⁶ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 42-43.

พ.ศ. 2478 มีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่โค่นต้นไม้กับพื้นที่ป่าที่จะสงวนไว้ใช้ประโยชน์ในการเป็นแหล่งอาหารหรือหาของป่าอย่างชัดเจน เมื่อทัศนนิคมดำเนินกิจการป่าไม้ไปได้ระยะหนึ่งบริษัทเหมืองแร่ในจังหวัดยะลาได้ยื่นคำขอมายังทัศนนิคมให้ส่งไม้ฟันและไม้ท่อนปีละ 50,000 ตัน ดังนั้นทัศนนิคมจึงตั้งโรงเลื่อยจักรขนาดเล็กขึ้นสำหรับเลื่อยไม้เดือนละ 200 ตัน แม้ช่วงแรกจะได้ไม้เพียงเดือนละ 50 ตันแต่ต่อมาไม่นานก็ได้จัดตั้งโรงเลื่อยจักรเพิ่มขึ้นอีก 2 โรง ทำให้สามารถผลิตไม้ตามขนาดต่าง ๆ ได้รวม 150 ตันต่อเดือน เกือบถึงเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้ทัศนนิคมยังได้จัดตั้งโรงเลื่อยจักรขนาดใหญ่ที่แล้วเสร็จในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2480 โดยนักโทษที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้ารับการอบรมเพื่อด้านช่างจักร ช่างไฟฟ้า และการทำบัญชีด้วย⁶⁷

ถึงแม้กิจการป่าไม้และโรงเลื่อยจะสร้างรายได้เป็นอันดับหนึ่งให้กับทัศนนิคมธารโตใน พ.ศ. 2480 อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจการต้องอาศัยเงินทุนจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อและซ่อมบำรุงเครื่องจักร ส่งผลให้ทัศนนิคมธารโตต้องพึ่งพาเงินทุนจากส่วนกลางในการขยายกิจการและเป็นเงินทุนหมุนเวียนของกิจการ และบ่อยครั้งกรมราชทัณฑ์ได้จ่ายเงินทุนมาล่าช้าจนแทบไม่มีเงินทุนหมุนเวียนในกิจการป่าไม้และโรงเลื่อยส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินงานได้เป็นการชั่วคราว ซึ่งสะท้อนถึงความไม่ชำนาญและปัญหาอุปสรรคเรื่องเงินทุนของทัศนนิคมธารโตในการลงทุนด้านป่าไม้และโรงเลื่อย นอกจากนี้สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจโลกยังกระทบต่อกิจการของนิคมแห่งนี้ เมื่อบริษัทต่างชาติที่รับซื้อไม้จากนิคมงดการสั่งไม้ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2482 รวมถึงยังต้องแข่งขันกับบริษัทเอกชนต่างชาติที่ทำธุรกิจป่าไม้อีก ส่งผลให้ทัศนนิคมขาดรายได้ราว 3,000 – 4,000 บาทต่อเดือน และเป็นเหตุให้ทัศนนิคมต้องหาลูกค้าในจังหวัดสงขลานครินทร์ และปัตตานีมาเพิ่มเติม⁶⁸

เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา เป็นทัศนนิคมอีกแห่งที่ดำเนินกิจการป่าไม้อย่างเป็นทางการเป็นลำดับ เนื่องจากนิคมแห่งนี้มีทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าดงพญาเย็น ดังนั้นจึงสามารถหารายได้จากการทำฟันส่งขายให้กับกรมรถไฟ รวมถึงการตั้งโรงเลื่อยไม้สำหรับขายไม้ให้กับหน่วยราชการและประชาชน โดยนิคมได้โรงเลื่อยขนาดเล็ก 1 แห่งใน พ.ศ. 2480 สามารถทำการเลื่อยไม้ได้วันละ 120 คิวบิกฟุต ซึ่งจะสร้างรายได้ประมาณ 21,600 บาทต่อปี ในการดำเนินกิจการนี้ทางเรือนจำได้ใช้เงินทุนประมาณ 20,000 บาทเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรและ

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 20-22.

⁶⁸ ภมรี สุรเกียรติ, “เปลี่ยน “ป่าดิบ” ให้เป็น “บ้าน” ชุมชนในผืน ณ ทัศนนิคมธารโต พ.ศ.2478-2500,” น. 283-284.

เครื่องมือต่าง ๆ และใช้แรงงานนักโทษดำเนินงานประมาณ 200 คน มีเจ้าพนักงานควบคุม 14 คน โดยมีการแบ่งงานออกเป็นหน่วยการตัดทอน หน่วยชักลากไม้ หน่วยขนไม้ หน่วยทำทาง หน่วยช่างเครื่อง หน่วยช่างเจียร นอกจากนี้ในการทำป่าไม้ทางนิคมต้องทำถนนเข้าไปในป่าระยะทางราว 40 กิโลเมตร สำหรับใช้โคกับรถแทรกเตอร์ชักลากไม้ออกจากป่า จนถึงทางรถยนต์จึงใช้รถบรรทุกขนส่งไม้ไปยังโรงเลื่อย⁶⁹

กิจการกสิกรรม

การกสิกรรมเป็นการดำเนินกิจการในระยะที่สองของพัฒนาการหลังจากบุกเบิกและปรับพื้นที่ป่าเขาให้กลายเป็นที่ดินสำหรับเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ อันให้ผลผลิตเป็นวัตถุดิบประกอบอาหารให้แก่ชาวนิคม รวมถึงฝึกฝนอาชีพกสิกรรมแก่ชาวนิคมให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ในอนาคต โดยงานกสิกรรมของพัฒนาการไตรมาสแรกเป็นรูปเป็นร่างในปี 2479 บริเวณที่ตั้งของเรือนจำภาคตำบลไอเยอร์กะดง ใช้พื้นที่ประมาณ 50 ไร่ แบ่งออกเป็น 2 แผนกคือแผนกพืชและสัตว์ แผนกพืชนั้นได้ทำการปลูกพืชพื้นเมืองและผักจีนต่าง ๆ เช่น ผักกาดก้านใบ และผักกาดหัว ถั่วต่าง ๆ ไร่ พักทอง พักเขี้ยว และปลูกพืชไว้เป็นอาหารสัตว์ จำพวกข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วลิสง มันเทศ โดยอาศัยแรงงานผู้ต้องขังล้วน ๆ ทำให้แทบไม่ต้องใช้เงินทุนในการดำเนินงาน ส่วนในแผนกสัตว์ได้จัดการเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ และกระต่าย⁷⁰ นอกจากนี้ในกลางปี พ.ศ. 2479 พัฒนาการไตรมาสที่สองขยายงานกสิกรรมไปที่ตำบลบัวทองและเปิดเป็นศูนย์กลางกสิกรรมคล้ายกับเป็นสถานีทดลองกสิกรรมของเรือนจำภาคสำหรับทำการผสมพันธุ์สัตว์ เก็บเมล็ดพันธุ์ เพาะพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เพื่อแจกไปตามหน่วยงานในเขตสงวน มีการจัดซื้อเครื่องมือทุนแรงต่าง ๆ เช่น ไถคราดพรวนจาน เครื่องทับดิน จนสามารถขยายการทำไร่ออกไปถึง 500 ไร่ และขยายการเลี้ยงสัตว์ขนาดใหญ่เช่น เปิดการผสมโค กระบือ อันทำให้พัฒนาการมีผลผลิตส่วนเกินจนสามารถนำไปขายสร้างรายได้นับตั้งแต่พ.ศ. 2480⁷¹

งานกสิกรรมของพัฒนาการไตรมาสแรกมีลักษณะค่อนข้างแตกต่างจากพัฒนาการไตรมาสที่สอง เนื่องจากมีพื้นที่กว้างใหญ่กว่า 3 แสนไร่ จึงสามารถทำการเพาะปลูกพืชได้หลากหลาย โดยการดำเนินงานในช่วงแรกเริ่มต้นจากการทำไร่ถั่วลิสง แต่ล้มเลิกไปในเวลาไม่นาน เนื่องจากต้องปันแรงงานบางส่วนไปก่อสร้างสถานราชการต่าง ๆ และเปลี่ยนไปทำไร่พริกชี้หูแทน

⁶⁹ กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบอบประชาธิปไตย, น. 92.

⁷⁰ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 30-33.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, น. 34.

เนื่องจากเป็นสินค้าสำคัญในภาคอีสาน รวมถึงยังสามารถนำไปเป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหารเลี้ยงนักโทษได้ อันประหยัดค่าใช้จ่ายไปถึง 900 บาทต่อปี นอกจากนี้ทัศนนิคมยังมีการปลูกฝ้าย ปลูกมะม่วง ปลูกถั่วเหลือง ทำนา และสวนผัก⁷²

การเลี้ยงสัตว์เป็นกิจการที่ดำเนินมาควบคู่กับการเพาะปลูกตั้งแต่ต้นของทัศนนิคมคลองไผ่ เนื่องจากนักโทษในทัศนนิคมแห่งนี้มีจำนวนเกือบหนึ่งพันคน พืชผักต่าง ๆ รวมถึงเศษอาหารและน้ำข้าวก็มีอย่างเหลือเฟือ เอื้อต่อการเลี้ยงสุกรอย่างยิ่ง ชั้นแรกจึงดำเนินการเลี้ยงสุกรพื้นเมืองซึ่งตัวเล็ก โตช้า ขยายพันธุ์ได้ไม่เป็นที่น่าพอใจนัก จึงพัฒนาต่อไปเป็นสุกรพันธุ์ดี ทำให้ภายในระยะเวลา 3 ปี จำนวนสุกรในเรือนจำเพิ่มขึ้นจาก 14 เป็น 200 ตัวและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อการเลี้ยงสุกรดำเนินไปอย่างราบรื่น การเลี้ยงสัตว์จึงขยายออกไปทดลองเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น เป็ด ไก่ ที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารและ โค กระบือ ที่เลี้ยงไว้สำหรับใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงในการกสิกรรมต่าง ๆ⁷³

เมื่อพิจารณากิจการกสิกรรมของทัศนนิคมบนเกาะตะรุเตาพบว่า นิคมแห่งนี้พยายามวางโครงการเลี้ยงสัตว์อย่างเป็นล่ำเป็นสัน เนื่องจากหลวงพิธานผู้ก่อตั้งนิคมแห่งนี้เห็นว่าบนเกาะมีที่ราบกว้างใหญ่จึงจะใช้พื้นที่บริเวณอ่าวตาโละวาวเป็นแหล่งเลี้ยงวัวนม เพื่อผลิตนมและเนยเป็นสินค้าหลักของทัศนนิคม ทว่าเมื่อดำเนินการจริงกลับมีทุ่งหญ้าบนเกาะนั้นไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงวัวนมจำนวนมากถึง 300 ตัว วัวนมจึงทยอยอดข้าวล้มตาย บ้างก็ถูกนักโทษฆ่าเพื่อกินเนื้อ กิจการเลี้ยงสัตว์ภายในนิคมก็จบลงไปด้วยไปพร้อม ๆ โครงการวัวนมอันล้มเหลว⁷⁴ ขณะที่การปลูกข้าวของนิคมตะรุเตาก็ประสบความล้มเหลวอย่างรวดเร็วเช่นกัน เนื่องจากพื้นที่ปลูกข้าวบนที่ราบบริเวณอ่าวตาโละวาวมีคลื่นลมแรกทำให้ผลผลิตที่ได้มีปริมาณน้อยมากจนไม่เพียงพอแก่การบริโภคภายในนิคมและไม่คุ้มค่ากับการบริหารจัดการ ส่งผลให้โครงการทำนาปลูกข้าวต้องยกเลิกไปหลังทำการเก็บเกี่ยวได้เพียง 3 ครั้งเท่านั้น⁷⁵ ส่วนการปลูกพืชผลต่าง ๆ สำหรับประกอบอาหารเลี้ยงนักโทษ มีการปลูกพืชผักสวนครัว ไร่เผือก-มัน สวนผลไม้ สวนมะพร้าว ตลอดจนสวนยางพาราขนาดใหญ่ ซึ่งให้ผลผลิตดีเนื่องจากสภาพอากาศเอื้ออำนวย แม้จะถูกปล่อยปลະละเลย

⁷² กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบบประชาธิปไตย, น. 107-113

⁷³ เรื่องเดียวกัน, น. 113-115.

⁷⁴ อ้างศักดิ์ อายุวัฒน์, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง), น. 267-271.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 277-279.

ขาดการดูแลรักษาแต่ก็ยังเพียงพอที่จะนำมาเลี้ยงนักโทษ เจ้าพนักงาน ตลอดจนส่งออกจากเกาะไปให้ครอบครัวของผู้อำนวยการนิคมที่อยู่ในฝั่งสตูล⁷⁶

กิจการอื่น ๆ ตามทรัพยากรธรรมชาติของทัศนนิคม

กิจการอุตสาหกรรมสำคัญในทัศนนิคมธารโตที่ประสบความสำเร็จแตกต่างจากทัศนนิคมอื่น ๆ คือการย่อยหิน เนื่องจากทรัพยากรในพื้นที่เอื้ออำนวยเป็นอย่างยิ่ง หน่วยงานย่อยหินนี้ตั้งขึ้นที่เขابันนังแบะช่วงปลายปี 2478 เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือการสร้างถนนสายยะลา-เบตงให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น หลังจากนั้นการย่อยหินนับเป็นอีกกิจการสำคัญอีกประการหนึ่งของทัศนนิคมธารโตที่ประสบผลสำเร็จยิ่ง ถึงกับได้แยกออกมาตั้งเป็นหมวดหมู่เฉพาะสังกัดหมวดงานเบ็ดเตล็ดมีผู้คุมเอกเป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบ 1 นาย ผู้คุมโทเป็นผู้ช่วยฝ่ายควบคุม 1 นาย ผู้คุมโทฝ่ายวิชาเทคนิคเจาะระเบิดหิน 1 นาย ผู้คุมตรีเป็นผู้ช่วยฝ่ายบัญชีและสถิติ 1 นาย รวม 4 นาย และมีกำลังนักโทษทั้งหมด 72 คน ซึ่งกิจการย่อยหินนี้ได้มีการทำสัญญารับเหมากับกรมโยธาเทศบาลเพื่อนำผลผลิตส่งต่อไปยังกองทางตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน 2479 เป็นต้นมาโดยมีการจัดสรรโครงการงบประมาณและแผนปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน⁷⁷ ดังนั้นหน่วยงานย่อยหินจึงสร้างผลกำไรให้แก่ทัศนนิคมรวมมากกว่า 5,000 บาท ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การสร้างถนนสายยะลา-เบตงดำเนินไปได้อย่างลุล่วง⁷⁸

แม้ว่ากิจการย่อยหินในทัศนนิคมคลองไผ่ไม่มีใครประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่นนักแต่ก็พอมีรายได้อยู่บ้างจากการรับจ้างกองทางหลวงในการย่อยหินขุดดิน⁷⁹ แต่กิจการที่ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำให้แก่ทัศนนิคมแห่งนี้คือ การเผาถ่าน เนื่องจากเต็มไปด้วยทรัพยากรป่าไม้และการก่อเตาด้วยดินกับหญ้านั้นไม่ต้องลงทุนเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ นอกจากเพิ่มแรงงานสำหรับคุมเตาประมาณ 200 เตา ถ่านที่ผลิตโดยทัศนนิคมแห่งนี้มีคุณภาพดีจนผลิตออกจำหน่ายไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ทำรายได้สูงถึงปีละ 6,000 บาท โดยแทบจะเป็นกำไรล้วน ๆ เนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้ แรงงาน และทรัพยากรในการใช้เผาถ่านล้วนเป็นสิ่งที่เรือนจำแห่งนี้มีอยู่แล้วแต่

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 258-260.

⁷⁷ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 35.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 36.

⁷⁹ ชุนพิสิฐนนทเดช, บันทึกความจำชีวะประวัติชุนพิสิฐนนทเดช กับความรู้รอบตัวและธรรม (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: โรงพิมพ์มหาตไทย, 2515), น. 60.

เดิมทั้งสิ้น⁸⁰ นอกจากจะส่งขายให้แก่ชาวบ้านและร้านค้าในท้องถิ่นแล้ว ถ่านของทัศนนิคมคลองไผ่ยังได้ขนส่งถ่านผ่านตู้รถไฟมาขายในกรุงเทพฯ ที่ร้านค้าราชทัณฑ์วันละ 150 กระสอบ⁸¹

ดังที่กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่าด้วยเรื่องกิจการกสิกรรมของนิคมนักโทษตะรุเตาที่ไม่ประสบความสำเร็จนัก หลวงพิธานฯ ผู้ก่อตั้งนิคมจึงพยายามหาโครงการที่เหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมของนิคมอันเป็นเกาะกลางทะเล โดยแรกเริ่มนั้นเป็นเพียงการตีวนจับปลาตามชายฝั่งริมอ่าวต่าง ๆ เพื่อหาปลามาเลี้ยงดูเจ้าพนักงานและนักโทษกักกันภายในเกาะเท่านั้น ต่อมาเมื่อขุนอภิพัฒน์สุรทัณฑ์เป็นผู้อำนวยการนิคมจึงริเริ่มทำการประมงอย่างเต็มรูปแบบขึ้นมา และทางกรมราชทัณฑ์ได้ตอบรับกับโครงการประมงเป็นอย่างดีโดยจัดสรรงบประมาณอย่างเต็มที่ ทั้งการจ้างผู้ชำนาญด้านการประมงมาจากจังหวัดเพชรบุรีด้วยค่าจ้างสูงระดับเดียวกับผู้คุมโท 1 นาย จัดหาทุนในการทำโป๊ะน้ำลึก ต่อเรือลากอวนขึ้นใช้หลายลำ สำหรับแรงงานในโครงการประมงได้คัดเลือกจากนักโทษกักกันที่เคยทำการประมง โดยจัดตั้งหน่วยงานประมงที่คลองกระหมาดเหนืออ่าวตาโละวาว แรกเริ่มนั้นการประมงนี้ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง ทำให้ภายในนิคมมีปลาสดและปลาเค็มจำนวนมากในการเลี้ยงนักโทษและเจ้าพนักงานอย่างเหลือเฟือ อีกทั้งยังสามารถส่งไปขายนารายได้กลับมาสู่นิคมอีกด้วย⁸²

5.4.3 การพิชิตโรคภัยในทัศนนิคม

การดูแลสุขภาพอนามัยผู้ต้องขังในสถาบันราชทัณฑ์สมัยใหม่วางอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไม่สะอาดเป็นบ่อเกิดของอาชญากรรม นักปฏิรูปราชทัณฑ์จึงเชื่อว่าผู้ต้องขังมีความจำเป็นต้องถูกแยกตัวออกจากสภาพแวดล้อมทางวัตถุและศีลธรรมอันเลวทรามเพื่อให้เกิดการฟื้นฟูพฤติกรรมให้ดีขึ้น⁸³ ดังนั้นรัฐมีความจำเป็นต้องเข้าไปจัดหาอาหารการกินให้แก่ผู้ต้องขังตามความเหมาะสมกับการบำรุงรักษาสุขภาพ เริ่มจากจัดสถานที่คุมขังให้สะอาดถูกสุขลักษณะ จัดแพทย์ตรวจรักษาผู้ต้องขังที่เจ็บป่วย ในกรณีของการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ได้กำหนดให้เรือนจำทุกแห่งต้องจัดการอนามัยและการสุขาภิบาล เพื่อให้ผู้ต้องขังมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ และมีกำลังในการทำงานตามกิจการต่าง ๆ ของเรือนจำ โดยเรือนจำทุกแห่ง

⁸⁰ กรมราชทัณฑ์, การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบบประชาธิปไตย, น. 93-94.

⁸¹ ขุนพิสิฐนนทเดช, บันทึกความจำชีวะประวัติขุนพิสิฐนนทเดช กับความรู้รอบตัวและธรรม, น. 64.

⁸² อ่างศักดิ์ อายุวัฒน์นะ, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง), น. 260-262.

⁸³ Peter Zinoman, The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862-1940, p. 91.

จะต้องมีแพทย์คอยเข้าตรวจการอนามัยของผู้ต้องขังและการสุขภาพของเรือนจำทุก 3 วัน มีการกำหนดให้เจ้าพนักงานต้องควบคุมผู้ต้องขังในเรื่องการรักษาความสะอาดและการออกกำลังกาย ตลอดจนจัดให้มีสถานพยาบาลเพื่อรักษาผู้ต้องขังที่เจ็บป่วย ตีดยาเสพติด หรือเป็นหญิงมีครรภ์ และจัดอาหารให้ผู้ต้องขังรับประทานอย่างน้อยวันละ 2 มื้อคือ มื้อเช้าและมื้อเย็น⁸⁴

ภายในทัศนนิคมมีการจัดการเรื่องอนามัยและสุขภาพเช่นเดียวกับสถาบันราชทัณฑ์แห่งอื่น ๆ ยกเว้นด้านการเลี้ยงอาหาร โดยทัศนนิคมอนุญาตให้หัวหน้าหน่วยงานเบิกรับอาหารดิบจากโรงครัวไปแจกให้นักโทษปรุงอาหารรับประทานเองได้ นอกจากนี้ด้วยความที่ธรรมชาติของทัศนนิคมนั้นตั้งอยู่กลางป่าที่ห่างไกลจากสังคม เต็มไปด้วยภัยอันตรายทั้งจากสภาพภูมิประเทศ สัตว์ร้ายและโรคภัยไข้เจ็บจากป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งไข้มาลาเรียจากยุงที่ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยทั้งกับนักโทษและเจ้าพนักงานจำนวนมาก อันส่งผลต่อภาวะขาดแคลนแรงงานในการดำเนินงานของทัศนนิคม ดังนั้นทัศนนิคมทุกแห่งจึงให้ความสำคัญกับการปราบไข้มาเลเรียอย่างเป็นกิจลักษณะ ซึ่งจากรายงานของเรือนจำภาคচারโต จังหวัดยะลา เมื่อ พ.ศ. 2480 ได้กล่าวว่าทัศนนิคมธารโตมีโรงพยาบาลนับตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งเรือนจำชั่วคราว บริหารงานโดยนายแพทย์ผู้ช่วย 1 นาย ผู้ช่วยแพทย์ 3 นาย ผู้คุม 4 นาย และกรรมกรในโรงพยาบาลอีก 34 คน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2478-2479 มีผู้เข้ารับการรักษาทั้งหมด 1,809 คน และมีค่าใช้จ่ายเวชภัณฑ์ทั้งสิ้น 16,031.74 บาท ซึ่งส่วนมากเป็นยารักษาโรคไข้มาลาเรีย⁸⁵ นอกจากนั้นยังใช้วิธีการแก้ปัญหาจากต้นเหตุด้วยการรักษาความสะอาดของลำธารโดยเก็บขยะ สิ่งปฏิกูล ต้นพืชหรือสวะต่าง ๆ ที่ลอยมากับน้ำออกเพื่อดูแลให้น้ำสะอาดอยู่เสมอ ทำการปราบที่เกิดของยุง อันเป็นพาหะสำคัญที่นำเชื้อไข้จับสั่นมาสู่คน ด้วยการให้กรรมกรถางพงตามตลิ่งริมน้ำร่วมกับชุดร่อนน้ำเพื่อให้น้ำให้กระแสน้ำไหลได้สะดวกจนยุงไม่สามารถวางไข่ได้ ถมดินในบริเวณที่มีน้ำขัง ใช้น้ำมันโซลาฟอสตามลำธาร ตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่ยุงวางไข่ได้ ตลอดจนนำขี้เลื่อยมาชุบน้ำมันโซลาไฟใส่กระสอบป่านแล้วใช้หินถ่วงอัดไว้ตามลำธารรอบพื้นที่ใกล้เคียงกับเรือนจำ⁸⁶

การระบาดของไข้มาลาเรียอย่างรุนแรงในทัศนนิคมส่งผลให้กรมราชทัณฑ์ขอความร่วมมือกับกรมสาธารณสุขจัดส่งแพทย์และเวชภัณฑ์มาช่วยรักษาพยาบาลเจ้าพนักงานและนักโทษที่ล้มป่วย รวมถึงป้องกันและปราบปรามไข้มาลาเรียในทัศนนิคม ดังปรากฏในเดือน

⁸⁴ เสถียร วิชัยลักษณ์, ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์, น. 144-147.

⁸⁵ กรมราชทัณฑ์, รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ, น. 54-55.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 54-57.

มกราคม พ.ศ. 2480 กรมราชทัณฑ์ขอความอนุเคราะห์จากกรมสาธารณสุขให้ส่งหลวงพยุ่งเวชศาสตร์ไปช่วยเหลือแพทย์และเจ้าหน้าที่เรือนจำภาคคลองไผ่ที่ป่วยเป็นไข้มาลาเรียประมาณ 150 คน⁸⁷ ซึ่งจากการรักษาด้วยการให้ยาอาเทปรินและควิโนพลาสโมควินพบว่าได้ผลมากกว่าการใช้ยาควินินที่ไม่ได้ผลและทำให้จำนวนผู้ป่วยลดลงทุก ๆ วันจนเข้าสู่ภาวะปกติในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2480 นอกจากนี้เจ้าหน้าที่กรมสาธารณสุขกับเจ้าหน้าที่ทัณฑนิคมยังร่วมมือกันสำรวจพื้นที่เขตทัณฑนิคมและบริเวณใกล้เคียง เพื่อค้นหาและทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุง มีการประชุมชี้แจงวิธีการป้องกันโรคนี้แก่เจ้าพนักงานและนักโทษ ตลอดจนออกตรวจเยี่ยมประชาชนในตำบลต่าง ๆ ข้างเคียงเพื่อค้นหาผู้ป่วยมาลาเรียและจัดการให้ประชาชนได้รู้จักรักษาตัวให้หายจากโรคนี้เพื่อมิให้เป็นพาหะนำโรคต่อไป ส่วนการป้องกันโรคนั้นทางเจ้าหน้าที่ของทั้งสองหน่วยงานต่างเห็นพ้องกันว่า ไม่สามารถป้องกันโรคมาลาเรียได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากนักโทษได้กระจายกันทำงานมิได้อยู่เป็นที่ถาวรและขอบเขตของทัณฑนิคมกว้างขวาง จึงทำได้เพียงเสนอแนะให้ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ระงับรักษาแหล่งน้ำมิให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง ตลอดจนป้องกันมิให้นักโทษถูกยุงกัดเวลานอน ด้วยการให้นักโทษนอนกางมุ้งหรือจัดหามุ้งลวดมาติดที่เรือนขังนักโทษ⁸⁸

ขณะที่นิคมฝึกอาชีพตะรุเตาพบการระบาดของโรคมาลาเรียรุนแรงมากกว่าทัณฑนิคมแห่งอื่น ๆ ซึ่งจากความร่วมมือกันระหว่างกรมราชทัณฑ์กับ กรมสาธารณสุขทำให้สามารถปราบปรามไข้มาลาเรียได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ จนสามารถลดอัตราการเสียชีวิตของนักโทษกักกันและจำนวนผู้ป่วยด้วยโรคไข้จับสั่นจนเข้าสู่ภาวะปกติ ทั้งนี้ นักโทษกักกันเริ่มป่วยเป็นโรคไข้จับสั่นนับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2480 จากการสอบถามผู้ป่วยพบว่านักโทษกักกันเหล่านี้ถูกส่งมาจากเรือนจำภาคธำมโต จังหวัดยะลา รวมถึงเคยเป็นไข้จับสั่นจากเรือนจำภาคแห่งนั้น จากนั้นจะพบว่านักโทษกักกันมักจะป่วยเป็นไข้จับสั่นอยู่เสมอประมาณเดือนละ 23 คน แต่อย่างไรก็ตามในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 กลับมีจำนวนผู้ป่วยไข้จับสั่นสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว คือมีจำนวนถึง 121 คน จนถึงสิ้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2482 ทางเจ้าหน้าที่จึงสามารถควบคุมโรคได้สำเร็จ ซึ่งปรากฏว่ามีผู้เสียชีวิตด้วยไข้จับสั่น 24 คน มีผู้ป่วยเฉลี่ยเดือนละ 222 คน และในเดือน

⁸⁷ หจข. มท.4.7/68 ตรวจราชการและปราบปรามไข้จับสั่น เรือนจำภาคคลองไผ่ ของร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2480).

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

มีนาคม พ.ศ. 2481 มีผู้ป่วยสูงสุดอยู่ที่ 306 คน ซึ่งถือเป็นการระบาดของโรคไข้จับสั่นอย่างรุนแรงที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทย⁸⁹

จากรายงานของขุนเฉลิมอภิปแพทย์ ผู้ชำนาญด้านไข้จับสั่นของกรมสาธารณสุขที่เดินทางไปช่วยปราบปรามและควบคุมไข้จับสั่นที่นิคมฝึกอาชีพตะรุเตา ได้ระบุสาเหตุการระบาดของไข้จับสั่นว่ามาจากการถางป่าโกงกางของนิคมและในบางพื้นที่เป็นแอ่งน้ำกร่อย ซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงสายพันธุ์ A. Sundaicus ดังนั้นทางนิคมจึงวางแนวทางในการควบคุมไข้จับสั่น 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรกเกี่ยวข้องกับบุคคล ทางนิคมได้จัดการรักษาผู้ที่ป่วยเป็นไข้จับสั่นด้วยยาควินินและอาเตบริน มีการใช้ยากับผู้ที่ไม่เคยป่วยหรือหายป่วยจากไข้จับสั่นเพื่อมิให้กลับมาป่วยซ้ำ รวมถึงการป้องกันยุงกัดด้วยการบังคับให้นักโทษกักกันกางมุ้งเวลานอน ส่วนประการที่สองเกี่ยวข้องกับการกำจัดยุงและลูกน้ำ ทางนิคมได้วางแนวทางทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงด้วยการใช้แรงงานนักโทษกักกันขนทรายจากริมฝั่งทะเลมาถมแอ่งน้ำ รวมถึงขุดร่องให้น้ำทะเลเข้าไปในบริเวณแหล่งน้ำที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง จากการปฏิบัติงานตามแนวทางข้างต้นสามารถลดจำนวนผู้ป่วยเป็นไข้จับสั่นลงได้ตามลำดับ รวมถึงกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงที่เป็นพาหะนำโรคได้สำเร็จตามความมุ่งหมาย

5.5 ความเชื่อมโยงระหว่างทัศนนิคมกับนิคมสร้างตนเอง

หลังจากรัฐบาลคณะราษฎรประสบความสำเร็จในการจัดตั้งทัศนนิคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายนำนักโทษมาบุกเบิกพื้นที่รกร้างว่างเปล่าให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมควบคู่กับการอบรมปลูกฝังวินัยและดูแลสุขภาพอนามัยเพื่อให้นักโทษได้กลายเป็นพลเมืองดีและเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพโดยปฏิบัติการราชทัณฑ์ที่เกิดขึ้นในทัศนนิคมสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลคณะราษฎรได้อาศัยทัศนนิคมเป็นห้องปฏิบัติการสำหรับทดลองเทคนิคและวิธีการควบคุมสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ปรับปรุงฟื้นฟูผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนให้กลายเป็นประชากรที่สร้างอรรถประโยชน์ให้แก่รัฐ ดังนั้นเมื่อกิจการทัศนนิคมมีผลการดำเนินงานเป็นที่น่าพึงพอใจในระดับหนึ่ง รัฐบาลคณะราษฎรจึงเริ่มนำวิธีการควบคุมบุคคลในรูปแบบจัดตั้งนิคมไปใช้ในสถาบันควบคุมที่อยู่นอกขอบเขตกิจการราชทัณฑ์

ทั้งนี้กิจการนิคมเป็นการดำเนินงานของรัฐบาลระบอบใหม่เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้มีที่ดินของตนเอง โดยรัฐบาลจะกำหนดที่ดินรกร้างว่างเปล่าหรือที่ดินหวงห้ามของทางราชการมาจัดตั้งนิคม แล้วชักชวนให้ประชาชนที่ยากจนหรือไม่มีที่ดินทำกินมาเป็นสมาชิกนิคม โดยรัฐจะให้

⁸⁹ ขุนเฉลิมอภิปแพทย์, “การควบคุมไข้จับสั่นซึ่งระบาดที่นิคมฝึกอาชีพ,”: 327-329.

ความช่วยเหลือประชาชนนับตั้งแต่การบุกเบิกที่ดินและการประกอบอาชีพในนิคม ดังปรากฏจากการตั้งนิคมกสิกรที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2479 เพื่อให้คนที่ไม่มีงานทำได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าและฝึกฝนอาชีพกสิกรให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ แต่กสิกรนิคมภายใต้การบริหารงานของกระทรวงเกษตรธิการกลับประสบปัญหาหลายประการ อาทิ ปัญหาขาดแคลนน้ำ ปัญหาขาดแคลนแรงงาน ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ และที่สำคัญชาวนิคมมีวินัยบกพร่อง เกียจคร้านในการทำงาน มีการลักขโมยพืชผลบ่อยครั้ง ดังนั้นผลผลิตจากการเพาะปลูกของนิคมแห่งนี้จึงต่ำกว่าที่รัฐคาดการณ์ไว้⁹⁰

เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งกรมประชาสงเคราะห์ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2483 เพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพในการครองชีพของประชาชนให้มีความสมบูรณ์ขึ้นรวมถึงให้ความช่วยเหลือกลุ่มประชากรที่เปราะบาง ตัวอย่างเช่น เด็ก คนชรา คนพิการ ผู้ประสบภัย ขาดงาน คนจรจัด คนไร้ที่พึ่ง คนติดฝิ่น และหญิงโสเภณี⁹¹ จากภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์ประชากรทำให้กรมประชาสงเคราะห์เป็นอีกหน่วยงานของรัฐที่ใช้อำนาจในการสร้างวินัยเพื่อฟื้นฟูประชากร คล้ายคลึงกับงานราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ข้าราชการระดับสูงหลายคนในกรมประชาสงเคราะห์จะโอนย้ายมาจากกรมราชทัณฑ์ อาทิ ขุนจำนงภูมิเวท อดีตผู้บัญชาการเรือนจำมหันตโทษมารับตำแหน่งรองอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ในปี พ.ศ. 2483 และขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ตั้งแต่ พ.ศ. 2485-2487 หรือนายบรรยง มกรากิรมย์ อดีตหัวหน้ากองทัณฑวิทยา มารับตำแหน่งหัวหน้ากองอาชีพสงเคราะห์ตั้งแต่ พ.ศ. 2483-2484 อันทำให้การดำเนินกิจการสำคัญของกรมประชาสงเคราะห์อย่างการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองมีวิธีการดำเนินคล้ายคลึงกับทัณฑนิคมของกรมราชทัณฑ์เป็นอย่างยิ่ง

นิคมสร้างตนเอง (Self-help Land Settlement) เป็นวิธีการที่รัฐให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ไม่มีที่ดินทำกินได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินรกร้างว่างเปล่า โดยกรมประชาสงเคราะห์จะจัดบริการด้านต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นให้แก่ครัวเรือนและชุมชนไว้สำหรับเข้าไปตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพในนิคมสร้างตนเอง อาทิ การจัดหาเงินทุน การจัดหาสาธารณูปโภคพื้นฐาน การให้ยืมเครื่องทุ่นแรงในการบุกเบิกป่า การจัดหาเจ้าหน้าที่แพทย์ในการรักษาพยาบาล รวมถึงการ

⁹⁰ หลวงอิงศศรีกสิการ, “รายงานสภาพของกสิกรนิคม อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ลงวันที่ 11 ตุลาคม 2480.” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁹¹ กรมประชาสงเคราะห์, ที่ระลึกวันสถาปนากรมประชาสงเคราะห์ครบรอบ 20 ปี (พระนคร: โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์, 2503), น. 16-20.

จัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาแก่สมาชิกนิคม⁹² ตามโครงการนิคมสร้างตนเองของรัฐบาลจะกำหนดให้นิคมหนึ่ง ๆ มีประชากรเข้าไปตั้งบ้านเรือนทำกินขนาด 1,000 ครัวเรือน โดยจัดแบ่งเนื้อที่ออกเป็นแปลง ๆ มีการแนะนำการปลูกสร้างบ้านเรือน การวางแผนทางประกอบอาชีพ ตลอดจนชักจูงให้ประชาชนในนิคมสร้างตนเองมีการดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย⁹³

สำหรับนิคมสร้างตนเองแห่งแรกตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2483 คือ นิคมสร้างตนเองพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรีและนิคมสร้างตนเองจังหวัดลพบุรี โดยสมาชิกนิคมกลุ่มแรกเป็นผู้สมัครใจเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนประมาณ 200 คน ซึ่งเดิมเป็นผู้เช่านา กรรมกรสามล้อ กรรมกรรับจ้าง ผู้ค้าหาบเร่ แผงลอย ลูกจ้างของราชการ และบุคคลที่ไม่มีงาน⁹⁴ การดำเนินงานระยะแรกของนิคมสร้างตนเองแทบจะไม่แตกต่างงานทัศนนิคม กล่าวคือ ชาวนิคมทุกเพศทุกวัยต่างต้องใช้แรงงานหักล้างถางพง เพื่อบุกเบิกพื้นที่และจัดสร้างอาคาร บ่อน้ำ ที่ทำกิน ถนน และตลาด ตามแผนผังของนิคมสร้างตนเองที่ทางราชการได้ออกแบบไว้ตามหลักวิชาภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าพนักงานนิคม ตลอดจนมีการแบ่งแปลงที่ดินสำหรับชาวนิคมออกเป็นหมวดหมู่ เป็นแถวเป็นแนวและมีขอบเขตสมควรแก่การอยู่อาศัยและทำมาหากิน⁹⁵

ทั้งนี้ทางกรมประชาสงเคราะห์ได้ออกแบบนิคมสร้างตนเองให้มีลักษณะเป็น “ชุมชนในฝัน” ที่ชาวนิคมจะได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากเจ้าหน้าที่ในการใช้ชีวิตและประกอบอาชีพให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพของชาติ ดังสะท้อนได้จากการวางแผนผังของนิคมที่กำหนดให้มีถนนผ่านหน้าเรือนของชาวนิคมทุกหลัง เพื่อความสะดวกแก่การติดต่อของชาวนิคมและการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ มีการจัดตั้งสุศาลาประจำนิคมและจัดหาแพทย์ประจำมาดูแลสุขภาพอนามัยและรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ชาวนิคม มีการตั้งสถานีตำรวจประจำนิคมเพื่อเฝ้าระวังและรักษาความ

⁹² กรมประชาสงเคราะห์, รายงานประจำปี พ.ศ. 2499 ประวัติและสถิติผลงานของกรมประชาสงเคราะห์ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500), น. 9. (เนื่องในงานที่ระลึกวันสถาปนากรม 1 กันยายน 2500)

⁹³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “โครงการกรมประชาสงเคราะห์” ใน หจข. (2)สร.0201.11/2 เรื่องตั้งปรับปรุงส่วนราชการกรมประชาสงเคราะห์ (30 สิงหาคม 2483 – 22 ธันวาคม 2486).

⁹⁴ มูลนิธิจอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม, จอมพล ป. พิบูลสงครามครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540 (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540), น. 205.

⁹⁵ อนันต์ พยัคฆ์บุตร, “นิคมสร้างตนเอง,” สร้างตนเอง 1, 3 (พฤศจิกายน 2483): 11; เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์, “นิคมในฝัน,” วารสารทัศนศึกษา 7, 2 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2484): 155-160.

สงบเรียบร้อยภายในนิคม นอกจากนี้ชาวนิคมนยังต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของนิคมที่กำหนดความประพฤติ ศีลธรรมจรรยาที่ดีงาม และประกอบอาชีพอย่างซื่อสัตย์สุจริตในที่ดินของตนตามกำลังความสามารถ แต่ถึงกระนั้นสมาชิกนิคมยังคงต้องถูกกำกับดูแลโดยเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อจุดมุ่งหมายของนิคมสร้างตนเองคือ การให้ชาวนิคมนสามารถ “สร้างตนเอง” ให้เป็นผู้ที่มีฐานะเป็นปึกแผ่นถาวร มีความสุขในชีวิตจากการมีที่อยู่อาศัยและมีที่ดินสำหรับประกอบอาชีพสร้างรายได้พอเพียงสำหรับครอบครัว⁹⁶

นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. ได้กำหนดให้กรมประชาสงเคราะห์รับผิดชอบในการควบคุมคนจรจัดและผู้ไม่ประกอบอาชีพ ทางราชการจึงกำหนดให้ส่งคนทั้งสองกลุ่มนี้ไปอยู่ในนิคมสร้างตนเองของกรมประชาสงเคราะห์ที่กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2485 เพื่อให้เจ้าหน้าที่สร้างวินัยบุคคลเหล่านี้ให้มีความประพฤติดีขึ้นและประกอบอาชีพสุจริต พร้อมกันนั้นยังได้กำหนดระเบียบวินัยในการควบคุมคนจรจัดและผู้ไม่ประกอบอาชีพอย่างเป็นทางการ รวมถึงมีการกำหนดโทษผิดวินัยแก่บุคคลที่ไม่ปฏิบัติตามเช่นเดียวกับวิธีการของงานราชทัณฑ์ ได้แก่ การตักเตือน การตัดผลประโยชน์ และการขัง ส่งผลให้นิคมนสร้างตนเองของกรมประชาสงเคราะห์กลายเป็นสถานควบคุมบุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับทัณฑนิคม โดยคนจรจัดและผู้ไม่ประกอบอาชีพที่ถูกส่งมาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ ต้องทำงานตามที่เจ้าหน้าที่มอบหมาย ต้องอาศัยอยู่ในสถานที่ที่เจ้าหน้าที่จัดให้และจะออกไปนอกบริเวณไม่ได้ และคนกลุ่มนี้จะพ้นจากการควบคุมของกรมประชาสงเคราะห์ก็ต่อเมื่อมีความประพฤติดี ชัยชนะในการทำงาน หรือมีผู้ให้การรับรองว่าจะอุปการะ⁹⁷

5.6 อุปสรรคของงานทัณฑนิคมสมัยคณะราษฎร

หลังจากรัฐบาลคณะราษฎรประสบความสำเร็จในการจัดตั้งทัณฑนิคม 3 แห่งได้แก่ เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา และนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล พร้อมกับวางแนวทางในการควบคุมนักโทษและกำหนดกิจการทางเศรษฐกิจของแต่ละทัณฑนิคมไว้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการดำเนินงานของทัณฑนิคม

⁹⁶ อนันต์ พยัคฆ์บุตร, “นิคมสร้างตนเอง,”: 13-14.

⁹⁷ หจข. (2)สร.0201.5/25 ควบคุมคนจรจัดและผู้ไม่ประกอบอาชีพฯ (10 พฤศจิกายน 2485 - 19 ธันวาคม 2486).

ตลอดทศวรรษ 2480 กลับมิได้ประสบความสำเร็จตามที่รัฐบาลคณะราษฎรคาดหวังไว้ กล่าวคือ ทัศนนิคมทุกแห่งต่างประสบปัญหามากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวินัยแก่นักโทษและการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจของนิคม จนไม่มีทัศนนิคมแห่งใดสามารถเปลี่ยนสถานะจากพื้นที่แห่งการควบคุมผู้ต้องโทษมาเป็นชุมชนที่ให้อิสระแก่ชาวนิคมในการตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพได้อย่างแท้จริง จากการพิจารณาหลักฐานที่หลงเหลืออยู่จำนวนน้อยเกี่ยวกับการดำเนินงานทัศนนิคมสมัยคณะราษฎร พบว่าปัญหาสำคัญตลอดทศวรรษ 2480 คือ ปัญหาการหลบหนีของนักโทษในนิคมและปัญหาการบริหารงานที่ผิดพลาดของเจ้าหน้าที่ ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทัศนนิคมทุกแห่งยังต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนงบประมาณและทรัพยากร ซึ่งส่งผลให้กิจการทัศนนิคมตกต่ำอย่างรุนแรงจนรัฐบาลต้องเข้ามาฟื้นฟูในช่วงหลังสงคราม

5.6.1 ปัญหาการดำเนินงานทัศนนิคมในช่วงทศวรรษ 2480

แม้ว่าทัศนนิคมจะเป็นสถาบันราชทัณฑ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลกลางป่าเขาหรือเกาะกลางทะเล ซึ่งมีธรรมชาติเป็นปราการป้องกันการหลบหนีของนักโทษในทัศนนิคม ทว่าทัศนนิคมทุกแห่งกลับประสบปัญหานักโทษหลบหนีออกจากรังนิคมเป็นจำนวนมาก อันแสดงถึงปัญหาการควบคุมนักโทษภายในทัศนนิคมรวมถึงเป็นภาพสะท้อนของข้อจำกัดในการดำเนินนโยบายราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร กล่าวคือ จากนโยบายราชทัณฑ์ที่พยายามนำแรงงานนักโทษมาสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่รัฐ อันนำไปสู่การตั้งทัศนนิคมและเรือนจำชั่วคราวเพื่อดำเนินงานเศรษฐกิจเรือนจำ ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยขุนศรีศรากรเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ยังมีคำสั่งปลดใช้ตรวนนักโทษทั่วทั้งประเทศ⁹⁸ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถทำงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยกระดับการควบคุมผู้ต้องขังให้มีมนุษยธรรมมากขึ้น ส่งผลให้กรมราชทัณฑ์สามารถสร้างรายได้จำนวนมากจากการจ่ายนักโทษไปทำงานนอกเรือนจำ แต่กลับต้องแลกกับปัญหาการหลบหนีของนักโทษที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง⁹⁹

⁹⁸ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระปัญญาคุณ ปุณณะวังโส (พล.ต.ต.ชลอ ศรีศรากร ป.ม., ท.ช.) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2530), น. 15-16.

⁹⁹ “การจ่ายนักโทษออกทำงานในสถานที่ใกล้ป่า,” *ทัศนวิทยา* 5, 3 (สิงหาคม – กันยายน 2482): 276-277.

ตาราง 2 สถิติผู้ต้องขังหลบหนีในทัณฑนิคม พ.ศ. 2481 เทียบกับ พ.ศ. 2480

เรือนจำ	จำนวนหนี	ผลการจับกุม		เทียบกับ พ.ศ. ก่อน			หมายเหตุ
		ได้คืน	คงหนี	2480	2481	เพิ่ม/ลด	
ภาคธรวโต (ยะลา)	42	19	23	47	42	-5	
ภาคคลองไผ่ (นครราชสีมา)	27	8	19	47	27	-20	
นิคมฝึกอาชีพตะรุเตา (สตูล)	19	3	16	17	19	+2	เป็นนักโทษ กักกัน 6 คน

ที่มา : “สถิติแสดงจำนวนผู้ต้องขังหลบหนี,” ทัณฑวิทยา 5, 4 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2482): 402-403.

จากสถิติผู้ต้องขังหลบหนีตามหลักฐานการทะเบียนทางราชทัณฑ์พบว่าในปี พ.ศ. 2480 และพ.ศ. 2481 มีผู้ต้องขังหลบหนีไปจากการควบคุมของเจ้าหน้าที่เรือนจำต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหลบหนีของนักโทษในทัณฑนิคมที่ติดอันดับ 1 ใน 3 ของเรือนจำที่มีการหลบหนีมากที่สุดในประเทศ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2480 ทัณฑนิคมธรวโต จังหวัดยะลา กับทัณฑนิคมคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา มีจำนวนนักโทษหลบหนีไปแต่ละ 47 คน เท่ากันจากจำนวนนักโทษที่หลบหนีทั่วประเทศ 784 คน และในปี พ.ศ. 2481 ทัณฑนิคมธรวโต จังหวัดยะลา มีนักโทษหลบหนี 42 คน จากจำนวนนักโทษที่หลบหนีทั่วประเทศ 697 คน¹⁰⁰

เมื่อพิจารณาข้อมูลสถิตินักโทษหลบหนีพบว่า นักโทษส่วนใหญ่หลบหนีออกจากการควบคุมของเจ้าพนักงานทั้งภายในเรือนจำและขณะย้ายให้ไปทำงานภายนอกเรือนจำ โดยสาเหตุการหลบหนีของนักโทษส่วนใหญ่เกิดจากความบกพร่องของผู้คุมที่ประมาทเลินเล่อ ผู้คุมต้องควบคุมนักโทษเป็นจำนวนมากเกินกำลัง หรือต้องควบคุมนักโทษทำงานในป่าดงที่ง่ายต่อการหลบหนี และผู้คุมรู้เห็นเป็นใจให้ความช่วยเหลือนักโทษในการหลบหนี ซึ่งในปี พ.ศ. 2481 มีผู้คุมที่ต้องรับผิดชอบต่อการหลบหนีของนักโทษรวมทั้งสิ้น 355 คน แม้ว่าในทางนิตินัยผู้คุมที่ปล่อยให้ นักโทษหลบหนีจะต้องถูกพิจารณาโทษทางวินัยตามพ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2479 รวมถึงส่งฟ้องร้องต่อศาลตามกฎหมาย แต่กรมราชทัณฑ์ได้มีข้อยกเว้นไว้ว่าหากผู้คุมสามารถนำ

¹⁰⁰ ปี พ.ศ. 2480 เรือนจำที่มีผู้ต้องขังหลบหนีมากที่สุด 3 อันดับ ได้แก่ เรือนจำจังหวัดนครศรีธรรมราช (53 คน) เรือนจำจังหวัดชัยนาท (51 คน) และเรือนจำภาคธรวโต จังหวัดยะลา กับเรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา (แต่ละ 47 คน) ปี พ.ศ. 2481 เรือนจำที่มีผู้ต้องขังหลบหนีมากที่สุด 3 อันดับ ได้แก่ เรือนจำจังหวัดกาญจนบุรี กับเรือนจำจังหวัดยะลา (แต่ละ 46 คน) เรือนจำภาคธรวโต จังหวัดยะลา (42 คน) และเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี (40 คน) ที่มา : “สถิติแสดงจำนวนผู้ต้องขังหลบหนี,” ทัณฑวิทยา 5, 4 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2482): 402-403.

ตัวนักโทษกลับคืนมาภายในระยะเวลา 4 เดือนได้ ผู้คุมจะได้รับการยกเว้นไม่ถูกฟ้องร้องลงโทษทางอาญา¹⁰¹ ด้วยเหตุนี้เมื่อนักโทษในทัณฑนิคมหลบหนี ผู้คุมที่ควบคุมนักโทษตามกองงานจึงต้องละทิ้งหน้าที่หลักของตนในการควบคุมการทำงานของนักโทษและออกไปตามตัวนักโทษที่หลบหนีให้กลับมามีทัณฑนิคมแทน อันทำให้การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของทัณฑนิคมประสบปัญหาการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ

นับตั้งแต่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงครามในช่วงตั้งแต่กลางทศวรรษ 2480 เรือนจำต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคเริ่มประสบปัญหาขาดแคลนทรัพยากรในการอุปโภคบริโภคของผู้ต้องขัง อันมีผลต่อการบริหารจัดการสถาบันราชทัณฑ์หลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการควบคุมผู้ต้องขังมิให้หลบหนีที่เพิ่มมากขึ้น กล่าวคือนับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2484 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2485 มีผู้ต้องขังทั่วประเทศหลบหนีสูงถึง 670 คน ส่งผลให้พันตำรวจเอก มงคล กล้ากลางสมร อธิบดีกรมราชทัณฑ์ในขณะนั้นมีคำสั่งให้พัศดีเรือนจำทุกแห่งพิจารณาทบทวนการนำเครื่องพันธนาการมาใช้กับผู้ต้องขังอีกครั้ง¹⁰² ส่งผลให้มีการนำโซ่ตรวนกลับมาใช้พันธนาการนักโทษอีกครั้งเพื่อป้องกันการหลบหนีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2486 และออกคำสั่งให้ผู้คุมป้องกันมิให้นักโทษหนีออกจากสถานที่ควบคุมอย่างเด็ดขาด ซึ่งหากผู้คุมพิเศษหรือผู้คุมในงบประมาณคนใดที่ทำนักโทษหนีแล้วไม่ถูกดำเนินคดีทางอาญา จะต้องถูกลงโทษทางวินัย¹⁰³

นอกเหนือจากปัญหานักโทษหลบหนีแล้ว ทัณฑนิคมบางแห่งยังประสบปัญหาการบริหารจัดการภายในที่ผิดพลาดจนนำไปสู่ปัญหาสะสมเรื้อรังที่มีผลต่อการดำเนินงานของทัณฑนิคม ดังปรากฏชัดเจนจากทัณฑนิคมธำมเทที่มีจุดเริ่มต้นจากปัญหาการทำบัญชี การควบคุมเงิน และบานปลายไปสู่ปัญหาการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของนิคม กล่าวคือ ทัณฑนิคมแห่งนี้ขาดแคลนบุคลากรที่มีความสามารถในการทำบัญชี การจัดทำบัญชีมีการแบ่งแยกตามหมวดงานของนิคม แต่ละหมวดต่างก็ทำบัญชีของตัวเองแทนที่จะมีการตั้งส่วนราชการที่จัดทำบัญชีเพียงแห่งเดียว ส่งผลให้

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน : 414-416.

¹⁰² กรมราชทัณฑ์, หนังสือราชการ“ ที่ 65/2485 เรื่องใช้ดุลพินิจในการจองจำเครื่องพันธนาการ จากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ถึงผู้บัญชาการเรือนจำ ทุกเรือนจำ ผู้อำนวยการนิคมตรุเตา และผู้ปกครองโรงเรียนฝึกอาชีพ, ”10 เมษายน 2485.

¹⁰³ กรมราชทัณฑ์, “หนังสือราชการ ที่ 9/2486 เรื่องกวดขันการปฏิบัติเพื่อป้องกันมิให้นักโทษหนี จากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ถึงผู้บัญชาการเรือนจำทุกเรือนจำ ผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพ และผู้ปกครองโรงเรียนฝึกอาชีพ,” 19 มกราคม 2486.

เอกสารและหลักฐานทางการเงินจัดเก็บกระจัดกระจายและยากต่อการตรวจสอบบัญชี¹⁰⁴ ทักษะนิคมธรรโดยังมีข้อบกพร่องเกี่ยวกับการควบคุมการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้นักโทษทำงานในลักษณะเสมือนพนักงาน อาทิ การซื้อขายของ การรับเงิน การทำบัญชี และทำงานเอกสารต่าง ๆ อันเป็นช่องทางให้เกิดการทุจริตอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่เจ้าพนักงานและนักโทษที่ดูแลเรื่องเงิน อันเป็นช่องทางให้เกิดการทุจริตอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่เจ้าพนักงานและนักโทษที่ดูแลเรื่องเงิน¹⁰⁵

ทักษ์นิคมธรรโดยังประสบปัญหาการใช้จ่ายเงินที่ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการ กล่าวคือ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2478-2482 มีการเบิกเงินการจรรจากคลังเพื่อก่อสร้างบ้านพักและสถานที่ราชการเป็นจำนวนเงิน 35,009.04 บาท แต่ปรากฏว่าอาคารต่าง ๆ ยังก่อสร้างไม่ครบถ้วน เนื่องจากนำเงินไปใช้หมุนเวียนก่อสร้างอาคารอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ในโครงการและขาดแคลนแรงงานจากปัญหานักโทษเจ็บป่วยบ่อย นอกจากนี้ร้านสหกรณ์ของทักษ์นิคมที่ตั้งขึ้นเพื่อให้เจ้าพนักงานและนักโทษได้ซื้อของในราคาถูกและเป็นการอบรมให้รู้จักวิธีสหกรณ์ กลับประสบปัญหาขาดทุนอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากผู้บัญชาการเรือนจำได้นำเงินจากร้านสหกรณ์ไปใช้สงเคราะห์พนักงานและนักโทษในยามป่วยไข้และเสียชีวิต ใช้รับรองข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มาตรวจเยี่ยมเรือนจำภาค ตลอดจนนำไปใช้จ่ายเลี้ยงนักโทษในโอกาสต่าง ๆ¹⁰⁶

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างเต็มตัวนับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2484 จนถึง พ.ศ. 2487 สังคมไทยต้องประสบปัญหาการขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค สินค้ามีราคาแพง รวมถึงปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จากสถานการณ์ข้างต้นย่อมกระทบต่อการควบคุมผู้ต้องขังและการบริหารจัดการภายในสถาบันราชทัณฑ์ นับตั้งแต่ขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคในการดำรงชีวิตและเวชภัณฑ์ในการรักษาโรค การหาผลประโยชน์ของเรือนจำต่าง ๆ ที่ตกอยู่ในภาวะฝืดเคือง กำลังเจ้าพนักงานต้องถูกโอนไปรับราชการทหาร และการจัดสรรงบประมาณของรัฐให้แก่งานราชทัณฑ์ถูกตัดทอนลง ดังนั้นงานราชทัณฑ์ไทยในช่วงสงครามจึงต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับภาวะคับขันข้างต้น ดังสะท้อนได้จากความเห็นของดร.วิบูลย์ ธรรมวิทย์ หัวหน้าแผนกทัณฑวิธี ในการอบรมเจ้าหน้าที่แผนกและกองต่าง ๆ ในการประชุมพัศดี เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 ว่าหน้าที่สำคัญของเรือนจำในช่วงสงครามมี 3 ประการ ได้แก่ “1) การใช้

¹⁰⁴ หจข. (3)สร.201.2.7/36 นายสงวน ตูลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคธรรโดย จ.ว.ยะลา บกพร่องต่อหน้า (25 สิงหาคม 2482 – 12 มิถุนายน 2483).

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

แรงงานผู้ต้องขังหาประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ 2) การฝึกหัดนักโทษให้เข้มแข็งทั้งในทางกำลังกายและกำลังใจ 3) การส่งเสริมจิตใจของผู้ต้องขังแต่ละคนให้สำนึกถึงส่วนรวมหรือจุดร่วมกันคือชาติให้มากยิ่งขึ้น”¹⁰⁷

เมื่อพิจารณาการดำเนินการกิจการทัณฑนิคมในช่วงสงครามจะพบว่าทัณฑนิคมทุกแห่งต้องประสบปัญหาการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคและเวชภัณฑ์อย่างรุนแรง งบประมาณในการลงทุนกิจการต่าง ๆ ส่วนมากไม่ได้รับการอนุมัติจากส่วนกลางในการเบิกจ่าย ทางนิคมจึงต้องแก้ปัญหาขาดเงินลงทุนหมุนเวียนด้วยการใช้จ่ายอย่างประหยัดหรือระงับกิจการบางอย่างที่ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุนไป รวมถึงพยายามหากิจการใหม่ ๆ เพื่อให้ทัณฑนิคมสามารถเลี้ยงตัวเองได้อย่างพอเพียง แม้ว่าการดำเนินการต่าง ๆ ของทัณฑนิคมทุกแห่งในช่วงสงครามจะชะงักงัน แต่ในต้นปี พ.ศ. 2486 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้พยายามจัดตั้งทัณฑนิคมแห่งใหม่ที่บริเวณถ้ำผาคอ จังหวัดแพร่ เพื่อใช้แรงงานนักโทษดำเนินการเลี้ยงไหมและกลั่นกรรมส่งกองทัพไทย โดยกระทรวงมหาดไทยได้ตั้งเรือนจำชั่วคราวไปพลางก่อน แต่บริเวณดังกล่าวกลับขาดแคลนน้ำและมีไข้ป่าชุกชุม เจ้าพนักงานและนักโทษต่างเจ็บป่วยกันเกือบทุกคน ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงต้องยุบเลิกกิจการราชทัณฑ์บริเวณถ้ำผาคอก่อนจะตั้งเป็นทัณฑนิคมเสียด้วยซ้ำ¹⁰⁸

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีทัณฑนิคมสองแห่งที่ต้องกล่าวถึงเป็นพิเศษคือ เรือนจำภาคคลองไผ่ กับนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา โดยทัณฑนิคมแห่งแรก ผู้บัญชาการเรือนจำได้ร่วมมือกับขบวนการเสรีไทยในการปรับปรุงพื้นที่บางส่วนของทัณฑนิคมเป็นฐานที่มั่นในการปฏิบัติการต่อต้านญี่ปุ่นช่วงสงคราม ส่วนทัณฑนิคมแห่งที่สองนั้น ผู้อำนวยการนิคมกลับร่วมมือกับเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยและนักโทษจำนวนหนึ่งเป็นโจรสลัดออกปล้นเรือสินค้า อันคุกคามความสงบเรียบร้อยในบริเวณทะเลอันดามัน จนทำให้อังกฤษต้องส่งกองทัพเข้ามาปราบปรามโจรสลัดบนเกาะตะรุเตาในช่วงหลังสงครามโลกยุติ

สำหรับกรณีเสรีไทยคลองไผ่เริ่มดำเนินงานในช่วงต้นปี พ.ศ. 2488 เมื่อขุนพิสิฐนนทเดช ผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่ ได้ร่วมมือกับหลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ และขุนศรีศรา

¹⁰⁷ วิบูล ธรรมวิทย์, “แผนกทัณฑ์,” ใน กรมราชทัณฑ์, “เอกสารประกอบการอบรมเจ้าหน้าที่แผนกและกองต่าง ๆ ในการประชุมพัสดุ การประชุมพัสดุ นะ ห้องกองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์, ”23-24 พฤศจิกายน 2485, น. 27.

¹⁰⁸ หจข. (2)สร.0201.83/35 จัดตั้งทัณฑนิคมบริเวณถ้ำผาคอ จ.แพร่ (10 กุมภาพันธ์ 2486 – 8 ธันวาคม 2487).

กร ผู้บัญชาการตำรวจสันติบาล จัดตั้งสนามบินลับและสถานที่ฝึกอาวุธให้กับขบวนการเสรีไทย บริเวณทัพ 7 ห่างจากสถานีคลองไผ่ราว 27 กิโลเมตร โดยผู้บัญชาการเรือนจำไผ่วางแผนคัดเลือก นักโทษที่ไว้วางใจและมีสุขภาพแข็งแรงดำเนินการถางป่าและสร้างสนามบินลับ พร้อมกับทำไร่ พริกและไร่ฝ้ายเป็นการอำพรางฝ่ายญี่ปุ่น¹⁰⁹ การดำเนินงานเสรีไทยในทัศนคติคลองไผ่ ได้มีการ จัดสรรพื้นที่สำหรับเป็นบ้านพักนายทหารอเมริกัน 2 คนคือ ร้อยเอกแวน โอ. มัมนา กับพันจ่าเอก วาเรน กิลเบอร์ตสัน รวมถึงใช้เป็นสถานที่ฝึกอาวุธของตำรวจสันติบาลที่ถูกส่งมาคราวละ 15-20 คน นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่สงครามโลกใกล้ยุติ เจ้าพนักงานราชทัณฑ์ที่เป็นเสรีไทยได้แก่ ร.ต. สมรรถ เอมะวรรณนะ หัวหน้าแผนกควบคุมเรือนจำกลางบางขวาง ร.ต.ปัญญา มัธยมจันทร์ พัดดี เรือนจำจังหวัดเพชรบูรณ์ สิบตรีนิธย์ เสาวรักษ์ณ์ พัดดีเรือนจำจังหวัดนครพนม สิบโทชม ศรีเกษ ผู้คุมเรือนจำจังหวัดปราจีนบุรี และนายศิริ เอนกบุญ ผู้คุมเรือนจำจังหวัดราชบุรี ยังได้ถูกโอนย้าย มาประจำการที่เรือนจำภาคคลองไผ่เพื่อทำการฝึกอาวุธเตรียมความพร้อมสู้กับกองทัพญี่ปุ่น¹¹⁰

ส่วนกรณีโจรสลัดตะรุเตาเป็นผลสืบเนื่องจากการบริหารงานอันล้มเหลวภายในนิคมฝึก อาชีพตะรุเตา เมื่อเจ้าพนักงานชั้นผู้ใหญ่ของนิคมต่างพากันหนีโรคภัยไข้เจ็บและความ ยากลำบากบนเกาะตะรุเตาไปใช้ชีวิตบนฝั่งจังหวัดสตูล โดยปล่อยปละละเลยไม่เข้ามาดูแลความ สงบเรียบร้อยภายในนิคมฝึกอาชีพ ขณะที่เจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยก็ขาดประสิทธิภาพในการควบคุม และปกครองนักโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คุมที่เคยเป็นอดีตนักโทษบางคนที่ยังมิได้ละทิ้งสันดาน ผู้ร้าย

สาเหตุที่ทำให้เกิดโจรสลัดตะรุเตาอาจสรุปได้จากเงื่อนไข 4 ประการ ได้แก่ ประการแรก นิคมฝึกอาชีพตะรุเตาเป็นพื้นที่รวบรวมอาชญากรผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย เมื่อมีโอกาสเอื้ออำนวยจึง ไม่ลังเลที่จะกระทำความผิดอีกครั้ง ประการที่สอง นิคมเกิดปัญหาขาดแคลนข้าวปลาอาหาร เครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพมีราคาสูงในช่วงสงคราม ผู้คุมและนักโทษจึงร่วมกันทำการออก ปล้นสดมภ์เพื่อความอยู่รอดและเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ประการที่สาม ความละเลยต่อหน้าที่ ของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทำให้เจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยต้องดูแลนักโทษกักกันตามลำพัง นอกจากนี้ผู้ คุมบางคนยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของนักโทษกักกัน ส่งผลให้ผู้คุมและนักโทษกักกันต่างมีวินัยเลว ทราม นำเรือหาปลาของนิคมมาใช้ได้อย่างสะดวก ประการที่สี่ บริเวณน่านน้ำรอบเกาะตะรุเตา

¹⁰⁹ ขุนพิสิฐนนทเดช, บันทึกความจำชี้แจงประวัติขุนพิสิฐนนทเดช กับความรู้รอบตัวและธรรม, น. 88-

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 94.

ช่วงสงครามเต็มไปด้วยพ่อค้าที่ลักลอบซื้อขายสินค้า อันดึงดูดให้โจรสลัดตระรุเตาก่อเหตุขึ้น ประกอบกับเรือสินค้าที่สัญจรบริเวณเกาะตระรุเตาไม่สามารถติดอาวุธได้ตามคำสั่งของกองทัพญี่ปุ่น จึงง่ายต่อการถูกปล้นของบรรดาโจรสลัด¹¹¹

เหตุการณ์โจรสลัดตระรุเตานับตั้งแต่ พ.ศ. 2487-2489 สะท้อนถึงความล้มเหลวอย่างรุนแรงในการดำเนินงานของนิคมฝึกอาชีพแห่งนี้ นับตั้งแต่ปัญหาการบริหารจัดการทัศนคติคนแห่งนี้ให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้อำนวยการนิคม โดยกรมราชทัณฑ์มิได้ตรวจตราและควบคุมกิจการนิคมอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อขุนอภิปัทธสุรทัณฑ์ ผู้อำนวยการนิคมไม่ประจำอยู่ที่นิคมฝึกอาชีพ ส่งผลให้การประสานงานในกิจการต่าง ๆ ของนิคมเป็นไปอย่างล่าช้าและทำให้กิจการทั้งหลายของนิคม นับตั้งแต่การฝึกอบรมนักโทษด้วยกัน การหาผลประโยชน์ การอนามัยและสุขภาพเป็นไปอย่างเหลวแหลก ในส่วนของเจ้าพนักงานนิคมที่ส่งไปปฏิบัติงานที่นิคมส่วนมากมีวินัยหย่อนยานและไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นนิคมแห่งนี้จึงประสบปัญหาหลายด้านนับตั้งแต่การเงิน การเลี้ยงดูนักโทษด้วยกัน การอนามัยสุขภาพ และที่สำคัญคือการปกครองนักโทษด้วยกัน ที่เปิดโอกาสและสนับสนุนให้นักโทษด้วยกันมีสัณฐานเป็นผู้ร้ายมากยิ่งขึ้น เจ้าพนักงานไม่สามารถปกครองนักโทษด้วยกันได้ส่งผลให้การทำงานและวินัยของนักโทษเสื่อมทรามลงอย่างมาก อันนำไปสู่การเปลี่ยนสภาพนิคมฝึกอาชีพตระรุเตาจากสถานที่ปรับปรุงฟื้นฟูนักโทษด้วยกันให้กลายเป็นแหล่งส่งสมของโจรสลัด ด้วยความร่วมมือกันระหว่างนักโทษด้วยกันและเจ้าพนักงานที่มีสัณฐานโจรภายใต้ความเห็นชอบของผู้ผู้อำนวยการนิคมที่ได้รับผลประโยชน์จากทรัพย์สินที่เกิดจากการปล้นเรือสินค้าของบรรดาโจรสลัด¹¹²

กรณีโจรสลัดตระรุเตายุติลงเมื่อกองทัพอังกฤษขนานทหารจำนวน 300 คน ยกพลขึ้นเกาะตระรุเตาเพื่อปราบโจรสลัดและรัฐบาลไทยในขณะนั้นได้อนุญาตในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2489 และมีการจับกุมผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพและเจ้าหน้าที่นิคมที่เกี่ยวข้องกับโจรสลัดมาควบคุมตัวเพื่อดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรม จากการพิจารณาของศาลได้พิพากษาให้ลงโทษจำคุกผู้อำนวยการนิคมมีกำหนด 15 ปี เจ้าพนักงานระดับผู้คุมถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตจำนวน 2 คน ถูกตัดสินจำคุก 5 ปีจำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่ระดับพลตำรวจถูกศาลตัดสินประหารชีวิต 2 คน และ

¹¹¹ ดูเพิ่มเติมใน อารังศักดิ์ อายุวัฒน์นะ, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตระรุเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง), น. 611-712.

¹¹² แสง ตุงคะบรรหาร, โจรสลัดเกาะตระรุเตา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544), น. 43-44.

ในระหว่างดำเนินคดีโจรสลัด กรมราชทัณฑ์ได้แต่งตั้งนายสนับ ประชาภิบาล ไปดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา¹¹³

5.6.2 ความพยายามฟื้นฟูกิจการทัณฑนิคมหลังสงครามโลก

ถึงแม้ว่าทัณฑนิคมแทบทุกแห่งจะประสบปัญหาและดำเนินกิจการล้มเหลวอย่างเด่นชัดในช่วงสงครามโลก แต่เมื่อกลุ่มคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่นำโดยปรีดี พนมยงค์ ได้ขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของปรีดีได้พยายามฟื้นฟูกิจการทัณฑนิคมที่ทรุดโทรมในช่วงสงครามให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง พร้อมทั้งจัดตั้งทัณฑนิคมแห่งใหม่เพิ่มเติมเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนอาหารในช่วงหลังสงคราม

ตามโครงการปรับปรุงทัณฑนิคมในช่วงหลังสงครามนั้นสัมพันธ์กับนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลปรีดี พนมยงค์ และรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ในปี พ.ศ. 2489 ที่ยังคงอยู่ภายใต้แนวคิดที่สืบเนื่องกับนโยบายราชทัณฑ์ในระบบใหม่ของคณะราษฎร กล่าวคือรัฐจะปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักวิชา มีการให้การศึกษอบรมวิชาชีพและศีลธรรมแก่ผู้ต้องโทษ เพื่อให้คนเหล่านี้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกลายเป็นพลเมืองดี¹¹⁴ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงพยายามฟื้นฟูทัณฑนิคม 3 แห่งคือ เรือนจำประจำเขตธารโต (เรือนจำภาคธารโต) เรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ (เรือนจำภาคคลองไผ่) และนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา ให้กลับมาดำเนินกิจการสร้างผลประโยชน์ให้กับรัฐอีกครั้ง โดยมุ่งหมายให้ทัณฑนิคมเหล่านี้เป็นสถานที่อบรมและฝึกหัดผู้ต้องขังให้มีความชำนาญด้านกิจกรรมในรูปแบบนิคมเกษตรกรรมครบวงจรทั้งการปลูกพืชสวน พืชไร่ และเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้คนเหล่านี้สามารถเลี้ยงตัวเองได้และนำผลผลิตที่ได้ขายให้กับประชาชนในราคาถูก อันจะช่วยกอบกู้วิกฤตการณ์ขาดแคลนอาหารและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงหลังสงคราม

¹¹³ ธนวัฒน์ จันทรปรณิก และยงยุทธ ผันเผ่าเลิศ, ตำนานคุกไทย, น. 455; "Penal Islanders turn Pirates," The Singapore Free Press (26 June 1947), p. 8.

¹¹⁴ คำแถลงนโยบายของรัฐบาลปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับการราชทัณฑ์ เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489 มีข้อความว่า "การราชทัณฑ์ จะดำเนินการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักการราชทัณฑ์ และปลูกฝังให้อาชนาการได้รับความรู้ในวิชาชีพภายในที่คุมขัง" และคำแถลงนโยบายของรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เกี่ยวกับการราชทัณฑ์ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2489 มีข้อความว่า "การราชทัณฑ์ จะได้ปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ตามหลักการราชทัณฑ์และให้การศึกษอบรมในวิชาชีพ และศีลธรรมแก่ผู้ต้องโทษ โดยหวังที่จะให้กลับเป็นพลเมืองดีต่อไป" ที่มา : รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2/2489 (13 มิถุนายน 2489), น. 14; รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 5/2489 (26 สิงหาคม 2489), น. 116.

ทั้งนี้กรมราชทัณฑ์ได้ปรับปรุงกิจการเรือนจำประจำเขตธราโต จังหวัดยะลา ด้วยการดำเนินกิจการทำสวนมะพร้าวและสวนยางพารา พร้อมกันนั้นได้ขยายกิจการนิคมแห่งนี้ด้วยการตั้งเรือนจำชั่วคราวที่บ้านควนกูติ จังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ราว 3,000 ไร่ ดำเนินกิจการปลูกพืชผักสวนครัว ทำนาข้าวและโรงสีข้าว เพื่อส่งอาหารไปเลี้ยงผู้ต้องขังตามเรือนจำและหน่วยงานในสังกัดกรมราชทัณฑ์ อันจะช่วยแก้ปัญหาขาดแคลนข้าวในพื้นที่ภาคใต้ได้ในระดับหนึ่ง¹¹⁵ นอกจากนี้ทัณฑนิคมธราโตยังตั้งเรือนจำชั่วคราวที่เขาไชยสน จังหวัดพัทลุง สำหรับนำข้าวจ้าวมาทำเป็นปุ๋ยนาข้าวส่งให้แก่เรือนจำชั่วคราวบ้านควนกูติ และตั้งเรือนจำชั่วคราวที่บ้านต้นโดน จังหวัดพัทลุง เพื่อดำเนินกิจการลำเลียงขนส่งอาหารดิบและสิ่งของต่าง ๆ ระหว่างสถานีรถไฟบ้านต้นโดนกับเรือนจำชั่วคราวบ้านควนกูติ¹¹⁶

ขณะที่เรือนจำกลางประจำเขตคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา ยังคงดำเนินกิจการผลิตฟืนส่งให้กรมรถไฟและทำการเผาถ่านอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตถ่านของนิคมแห่งนี้ได้ส่งมาขายถึงกรุงเทพฯ ด้วยราคาราย่อมเยา อันเป็นการช่วยเหลือการดำรงชีพของคนเมืองในยามที่บ้านเมืองขาดแคลนเชื้อเพลิงหลังสงคราม นอกจากนี้จากสภาพภูมิประเทศของเรือนจำแห่งนี้ที่อยู่บนที่ราบสูงและมีแหล่งน้ำธรรมชาติ ดังนั้นจึงเปิดช่องให้ทัณฑนิคมแห่งนี้ดำเนินกิจการกสิกรรมอย่างกว้างขวาง ได้แก่ การทำไร่ทำสวน อาทิ พริก มะเขือ พักทอง พักเขี้ยว ข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วเหลือง มะพร้าว ขนุน รวมถึงประกอบกิจการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ สุกร โค กระบือ เป็นต้น¹¹⁷

ส่วนนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล ถึงแม้ว่านิคมแห่งนี้จะประสบปัญหาโจรสลัดในช่วงหลังสงคราม แต่กรมราชทัณฑ์เห็นว่าควรฟื้นฟูกิจการนิคมแห่งนี้ขึ้นมาใหม่ ด้วยการจัดทำโครงการเกษตรกรรมในบริเวณพื้นที่ที่เคยบุกเบิกแล้วบนเกาะตะรุเตา คือบริเวณบันเดไสรส์สามารถทำไร่นาได้ราว 2,000 ไร่ และปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อเป็นอาหารประจำวันสำหรับนักโทษด้วยกัน มีการวางโครงการทำสวนมะพร้าวและสวนยางพารา และฟื้นฟูกิจการประมง อันเป็นกิจการหลักที่เคยสร้างรายได้จำนวนมากให้กับนิคมแห่งนี้ กรมราชทัณฑ์ยังเสนอโครงการฝึกฝนงานหัตถกรรมให้กับนักโทษด้วยกันผ่านการทำเครื่องใช้หรือเครื่องประดับจากหอยมุก อันเป็นทรัพยากร

¹¹⁵ บรรยง มกรภิรมย์, ระเบียบวินัยและการศึกษาอบรมผู้ต้องขัง (พระนคร: โรงพิมพ์เรือนจำประจำเขตคลองเปรม, 2491), น. 77.

¹¹⁶ ประหยัด โลหะรัตน์, “เรือนจำกลางภาคธราโต จังหวัดยะลา,” ใน กรมราชทัณฑ์, 80 ปีกรมราชทัณฑ์, น. 162.

¹¹⁷ บรรยง มกรภิรมย์, ระเบียบวินัยและการศึกษาอบรมผู้ต้องขัง, น. 76-77.

ที่มีอยู่มากมายบนเกาะตะรุเตา¹¹⁸ นอกจากนี้จากกรมราชทัณฑ์ยังแก้ปัญหาการควบคุมนักโทษกักกัน ด้วยการปรับปรุงระบบการควบคุมนักโทษกักกันใหม่จากเดิมที่ปล่อยให้ปลูกสร้างเรือนพักได้อย่างอิสระตามหน่วยต่าง ๆ ของนิคม มาเป็นการควบคุมนักโทษกักกันในรูปแบบเรือนจำสำหรับนักโทษกักกันบนเกาะตะรุเตา ซึ่งจะมีการวางระเบียบและวิธีการรวบรวมบรรดาผู้ต้องโทษจำคุกและมีโทษกักกันมาควบคุมตัวที่เรือนจำพิเศษแห่งนี้ด้วย วิธีการนี้จะทำให้นิคมแห่งนี้สามารถดำเนินการควบคุมบุคคลที่มีสันดานเป็นผู้ร้ายได้อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่วันรับโทษจนถึงวันปล่อยตัว นอกจากนี้ยังมีการเสนอให้แบ่งแยกนักโทษกักกันที่สามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดีไปอยู่รวมกันในเขตพื้นที่อีกแห่งบนเกาะตะรุเตา พร้อมทั้งจัดหาที่ดินถิ่นฐานและที่ดินทำกินบนเกาะตะรุเตาสำหรับเป็นหลักแหล่งที่อยู่อาศัยของนักโทษกักกันหลังจากพ้นโทษ¹¹⁹

อย่างไรก็ตามโครงการฟื้นฟูนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาของรัฐบาลกลับถูกวิพากษ์จากสมาชิกรัฐสภาอย่างรุนแรง ดังปรากฏจากการประชุมวุฒิสภาเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 หลวงอรรถกัลป์ยานวณิช สมาชิกวุฒิสภาได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลว่ามีแนวคิดการยกเลิกการควบคุมนักโทษที่เกาะตะรุเตาหรือไม่ เนื่องจากการส่งนักโทษไปควบคุมที่เกาะตะรุเตาไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวัง รวมถึงมีนักโทษหลายคนร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กลายเป็นโจรสลัดก่อความเดือดร้อนแก่ทั้งคนไทยและคนต่างชาติ แต่พระยาสุรเทพพิพิธ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ยังคงยืนยันว่าวิธีการส่งผู้กักกันไปยังเกาะตะรุเตายังเป็นผลดีอยู่และไม่สมควรยกเลิก โดยชี้แจงว่าปัญหาโจรสลัดตะรุเตาเกิดจากภาวะสงครามที่สร้างความยุ่งยากในการควบคุมติดต่อ ซึ่งกรมราชทัณฑ์ในช่วงหลังสงครามได้แก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าวจนทำให้การดำเนินงานของนิคมฝึกอาชีพมีประสิทธิภาพแล้ว¹²⁰

ในเดือนถัดมานายประมวล กุลมาตย์ ส.ส.ชุมพร ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลเกี่ยวกับนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาอีกครั้ง เพื่อให้รัฐบาลชี้แจงว่ามีนโยบายการยกเลิกทัณฑ์นิคมแห่งนี้หรือไม่ และขอทราบข้อมูลจำนวนนักโทษที่เสียชีวิตในนิคมแห่งนี้นับตั้งแต่เปิดดำเนินการ จากกระทู้นี้นายทองกันทาธรรม รัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทย ยังคงยืนยันว่ารัฐบาลไม่มีนโยบายยกเลิกทัณฑ์นิคมเกาะตะรุเตา และได้ชี้แจงจำนวนนักโทษในนิคมแห่งนี้ว่า นับตั้งแต่เปิดทัณฑ์นิคมแห่งนี้ นับตั้งแต่

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 89-90.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 146-147.

¹²⁰ รายงานการประชุมวุฒิสภา ครั้งที่ 6 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (22 กรกฎาคม 2490), น.

พ.ศ. 2481 จนถึง พ.ศ. 2489 มีการส่งนักโทษไปทั้งสิ้น 3,315 คน มีนักโทษเสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 1,017 คน (พ.ศ. 2482 ตาย 18 คน พ.ศ. 2483 ตาย 23 คน พ.ศ. 2484 ตาย 59 คน พ.ศ. 2485 ตาย 100 คน พ.ศ. 2486 ตาย 305 คน พ.ศ. 2487 ตาย 336 คน พ.ศ. 2488 ตาย 170 คน พ.ศ. 2489 ตาย 16 คน) มีนักโทษที่พ้นโทษหรือหลบหนีไป 1,069 คน และปัจจุบันคงเหลือนักโทษในทัณฑนิคมตะรุเตา 229 คน โดยทางกระทรวงมหาดไทยกำลังปรับปรุงทัณฑนิคมให้ดียิ่งขึ้นและจัดส่งแพทย์พร้อมด้วยเวชภัณฑ์ไปยังนิคมเพิ่มเติม จากข้อมูลข้างต้นที่ตัวแทนรัฐบาลชี้แจงในรัฐสภาถือเป็นสถิติที่ช่วยยืนยันถึงความล้มเหลวในการดำเนินงานทัณฑนิคมตะรุเตา ดังนั้นนายประมวลจึงอภิปรายโน้มน้าวให้ที่ประชุมเห็นว่าเกาะตะรุเตาไม่เหมาะสมในการตั้งทัณฑนิคมตั้งแต่แรก เนื่องจากเป็นพื้นที่โรคมาเลเรียระบาดอย่างรุนแรงจนทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ควรจะเปลี่ยนสถานที่จัดตั้งทัณฑนิคมสำหรับกักกันบุคคลที่มีสันดานเป็นผู้ร้ายในพื้นที่อื่น ส่งผลให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยต้องยินยอมรับข้อเสนอของนายประมวลไปพิจารณา¹²¹

นอกเหนือจากการฟื้นฟูทัณฑนิคมในยุคคณะราษฎรให้กลับมาดำเนินกิจการสร้างผลประโยชน์ให้รัฐอีกครั้ง รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ยังตั้งทัณฑนิคมแห่งใหม่ขึ้นคือ “เรือนจำเกษตรกรรมบางเขน” ที่อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร ตามความคิดริเริ่มของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส¹²² โดยเรือนจำเกษตรแห่งนี้แบ่งออกเป็น 2 สาขาคือบริเวณลาดยาวและบางบัว มีจุดมุ่งหมายนำแรงงานนักโทษมาทำไร่ ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ส่งให้องค์การสหภาพฯ ซึ่งที่ตั้งของนิคมแห่งนี้อาจกล่าวได้ว่าแตกต่างจากทัณฑนิคมแห่งอื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกลชุมชนเมืองในบริเวณกลางป่าเขาหรือเกาะกลางทะเล แต่นิคมเกษตรกรรมแห่งนี้กลับตั้งอยู่ใกล้พระนคร เนื่องจากกรมราชทัณฑ์ประสงค์จะใช้นิคมเกษตรกรรมแห่งนี้ดำเนินการผลิตพืชผลเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนอาหารในกรุงเทพฯ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงเป็นสำคัญ พร้อมกับมุ่งหมายจะให้นิคมแห่งนี้เป็นต้นแบบนิคมการเกษตรของกรมราชทัณฑ์ให้กับเรือนจำอื่น ๆ มาศึกษาและฝึกอบรม

¹²¹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 28 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (15 สิงหาคม 2490), น. 2564-2565.

¹²² นายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรีสมัยตัวเองเป็นนายกรัฐมนตรี ให้นำที่ดินบริเวณบางเขนราว 1,500 ไร่ของกระทรวงเกษตรธิการที่ได้รับมอบจากหน่วยโยธาธิการกระทรวงกลาโหมมาดำเนินการทำไร่ปลูกผักโดยใช้แรงงานนักโทษ และที่ประชุมได้เห็นชอบ ที่มา: “17. เรื่องให้นักโทษปลูกผัก,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ ... (3 เมษายน 2489).

ในการดำเนินงานของเรือนจำเกษตรกรรมบางเขนที่บางบัว กรมราชทัณฑ์ได้รับมอบที่ดินของหน่วยโยธาธิการทหารมาจัดตั้งเป็นเรือนจำชั่วคราวในสังกัดเรือนจำพระนครไปพลางก่อน เพื่อนำแรงงานนักโทษมาปรับปรุงที่ดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก มีการแต่งตั้งหลวงพิธานทัณฑทัย อดีตผู้บุกเบิกนิคมนักโทษกักกันเกาะตะรุเตามาเป็นผู้บัญชาการเรือนจำเกษตรกรรมบางเขน¹²³ จากนั้นจึงใช้แรงงานนักโทษในการปลูกข้าวและทำสวนโดยผลผลิตที่ได้จะส่งให้องค์การสหภาพฯ ซึ่งเป็นองค์กรที่รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2489 เพื่อจำหน่ายสินค้าราคาถูกให้กับประชาชนในช่วงหลังสงคราม แต่อย่างไรก็ตามองค์การสหภาพฯ ดำเนินงานได้เพียง 5 เดือนกลับต้องประสบภาวะล้มละลายเนื่องจากปัญหาการทุจริตของเจ้าหน้าที่องค์การ รัฐบาลจึงมีคำสั่งให้ยุบเลิกองค์การสหภาพฯ ในวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2490¹²⁴ ดังนั้นกิจการของเรือนจำเกษตรกรรมบางเขนจึงได้รับผลกระทบไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิต ประกอบกับเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังการรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เมื่อกลุ่มของปรีดี พนมยงค์และรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์สิ้นสุดอำนาจลง กลุ่มอำนาจใหม่ต่างพยายามกวาดล้างอิทธิพลของกลุ่มปรีดีในวงราชการ อันกระทบต่อการฟื้นฟูกิจการราชทัณฑ์ในช่วงหลังสงครามทั้งการยุบเลิกโครงการเรือนจำเกษตรกรรมบางเขนที่ริเริ่มโดยปรีดีไปโดยปริยาย รวมถึงลดทอนความสำคัญของกิจการทัณฑนิคมจนนำไปสู่การยุบเลิกทัณฑนิคมสมัยคณะราษฎรนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490

5.7 อวสานงานทัณฑนิคมของคณะราษฎรหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490

จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ได้ส่งผลให้ยุคสมัยของคณะราษฎรได้สิ้นสุดลง ถึงแม้ว่าจะมีสมาชิกคณะราษฎรบางคนจะกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง ทว่าการบริหารประเทศของรัฐบาลหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 กลับมิได้มีแนวคิดและอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงกับคณะราษฎรแล้ว ดังสะท้อนได้จากการดำเนินนโยบายราชทัณฑ์ในช่วงทศวรรษ 2490 กลับไม่ได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาลในการปรับปรุงโครงการทัณฑนิคมตามที่รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์กำหนดไว้ในช่วงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ดังนั้นกิจการทัณฑนิคมจึงประสบกับความเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ จนกิจการทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ของทัณฑนิคมขาดทุนอย่าง

¹²³ เรื่องเดียวกัน, น. 121-133.

¹²⁴ บุญทริกา บุญะบุตร, “บทบาททางการเมืองของ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ. 2475-2490),” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), น. 115-117.

ต่อเนื่อง เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าเรื่องทัศนนิคมมิได้เป็นเรื่องสำคัญแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นในปลายปี พ.ศ. 2490 หลังเกิดเหตุการณ์รัฐประหารไม่นาน นายเจ๊ะอับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและอดีตผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล ยังได้มีหนังสือถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขอให้รัฐบาลพิจารณาแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรในสี่จังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะปัญหาอย่างยิ่งเรื่องทัศนนิคมในบริเวณสี่จังหวัดภาคใต้

ตามบันทึกของเจ๊ะอับดุลลาห์ได้เปรียบเทียบทัศนนิคมธารโตและทัศนนิคมตะรุเตาว่าเป็น “เมืองผู้ร้าย” ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่อย่างรุนแรง อันเป็นผลมาจากความมุ่งหมายของรัฐบาลในการนำคนจากภาคต่าง ๆ มากล้นกลายชาวพื้นเมือง โดยเจ๊ะอับดุลลาห์มีทัศนคติต่อทัศนนิคมธารโต จังหวัดยะลา ว่า “เรือนจำธารโตขณะนี้นั้นงานส่วนใหญ่ก็ไม่มีอะไรควรอย่างยิ่งที่จะยุบเลิกได้แล้ว ที่ดินเรือนจำใช้อ่านาจนุรกูกเอาไปจากราษฎรก็ควรจัดการสอบสวน... โดยเฉพาะเรือนจำธารโตนี้ หน่วยงานใหญ่ก็ไปตั้งทำนาที่จังหวัดพัทลุงซึ่งมีนาเป็นจำนวนมาก ควรอย่างยิ่งที่จะตั้งเรือนจำกลางประจำเขตพัทลุง แล้วยุบเลิกที่จังหวัดยะลาเสีย”¹²⁵ ส่วนเรื่องทัศนนิคมตะรุเตานั้น เจ๊ะอับดุลลาห์มีความเห็นว่า “นิคมตะรุเตาถ้าจะคงมีไว้ก็ควรให้ผู้ต้องกักกันอยู่ที่เกาะจริง ๆ และก่อนพ้นโทษสามเดือนให้ส่งตัวกลับไปพ้นโทษที่ภูมิลำเนาเดิม นิคมตะรุเตาขณะนี้นั้นงานเกือบไม่มีอะไรนอกจากใช้เป็นสถานที่ฆ่าคน (โดยธรรมชาติและสภาพการของเกาะนี้เต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บนานาชนิด)”¹²⁶

จากการพิจารณาทันทีข้างต้นของกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับปัญหาทัศนนิคม 2 แห่งในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2491 ได้มีการอธิบายสภาพความเสื่อมโทรมของการดำเนินงานทัศนนิคมอย่างชัดเจน กล่าวคือ ทัศนนิคมธารโตในบริเวณถนนยะลา-เบตง มิได้มีการดำเนินงานตามที่วางโครงการไว้ มีเพียงนักโทษประจำอยู่เล็กน้อยสำหรับเฝ้ารักษาโรงเรียน โรงเลี้ยงจักร สวนไม้ยืนต้น และเหมืองแร่ของนิคม ขณะที่นักโทษส่วนมากได้ย้ายไปทำนาที่เรือนจำชั่วคราวควนคูดี จังหวัดพัทลุง แม้ว่ากระทรวงมหาดไทยตัดสินใจยังไม่ยุบเลิกทัศนนิคมธารโตอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากนิคมแห่งนี้ยังสร้างประโยชน์ให้แก่รัฐ แต่กระทรวงมหาดไทยก็ประนีประนอมด้วยการนำข้อเสนอของนายเจ๊ะอับดุลลาห์เรื่องการส่งนักโทษกลับไปภูมิลำเนาเดิมก่อนที่พวกเขาจะพ้นโทษ

¹²⁵ หจข. (2)สร.0201.38/11 ส.ส.และผู้มีชื่อเสนอรายงานและเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมและความประพฤติของ 4 จังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล) (19 พฤศจิกายน 2490 – 1 พฤศจิกายน 2492) อ้างถึงใน ภมรี สุรเกียรติ, “เปลี่ยน “ปาติบ” ให้เป็น “บ้าน” ชุมชนในฝัน ณ ทัศนนิคมธารโต พ.ศ. 2478-2500,” น. 306-307.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 307.

มาดำเนินการปฏิบัติในทัศนนิคมธารโต¹²⁷ ส่วนทัศนนิคมตะรุเตา ทางกระทรวงมหาดไทยได้ตระหนักถึงปัญหาความเหลื่อมเหละของนิคมแห่งนี้ในช่วงสงคราม และพยายามปรับปรุงแก้ไขกิจการต่าง ๆ ของทัศนนิคมตะรุเตาให้ดีขึ้นในช่วงหลังสงคราม แต่ปัญหาใหญ่ของนิคมแห่งนี้ยังคงเป็นความยากลำบากในการคมนาคมติดต่อระหว่างเกาะตะรุเตากับแผ่นดินในจังหวัดสตูลหรือจังหวัดตรัง¹²⁸ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการควบคุมการดำเนินงานทัศนนิคมแห่งนี้ให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงตัดสินใจยุบเลิกนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาในปี พ.ศ. 2491 และได้ย้ายนักโทษกักกันที่อยู่ในนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาประมาณ 400 คนไปควบคุมในเรือนจำตามถิ่นฐานเดิมของนักโทษกักกัน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2496 ทางกรมราชทัณฑ์ได้นำตัวนักโทษกักกันทั่วประเทศทั้งหมดมาควบคุมรวมกันอีกครั้งโดยจัดตั้งสถานกักกันชั่วคราวขึ้นภายในเรือนจำกลางนครปฐม¹²⁹

ความพยายามยุบเลิกทัศนนิคมธารโตได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2494 เมื่อกระทรวงมหาดไทยมีคำสั่ง “ที่ 376/2494 เรื่องปรับปรุงเรือนจำประจำเขตธารโต” เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยพิจารณาเห็นว่า การดำเนินงานที่ผ่านมาของทัศนนิคมธารโตไม่ประสบผลตามความมุ่งหมาย สมควรต้องปรับปรุงกิจการเรือนจำแห่งนี้ใหม่ด้วยการย้ายไปตั้งที่เรือนจำประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วให้เปลี่ยนชื่อเป็น “เรือนจำประจำเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช” ส่วนที่ตั้งทัศนนิคมธารโตเดิมให้เรียกใหม่ว่า “เรือนจำธารโต” และให้สังกัดเรือนจำจังหวัดยะลา¹³⁰ นอกจากนี้ในปีเดียวกัน กรมราชทัณฑ์ยังได้ยกเลิกกิจการเรือนจำชั่วคราวควนคูดีที่เคยเป็นเรือนจำสาขาของทัศนนิคม แล้วให้กรมประชาสัมพันธ์เข้ามาดำเนินกิจการแทน¹³¹ ดังนั้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ทัศนนิคมธารโตที่เคยดำเนินกิจการอย่างกว้างขวางและมีสถานะเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ประจำภาคใต้ตอนล่างได้ถูกปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ ด้วยการลดสถานะเป็นเพียงเรือนจำขนาดเล็กอยู่ในสังกัดเรือนจำระดับจังหวัดและมิได้มีการประกอบกิจการหาผลประโยชน์อย่าง

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 308-309.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 309.

¹²⁹ “รายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาวิธีการเกี่ยวกับการกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา แพ้เมื่อกักกันกองระบบอาญาวิทยา กรมราชทัณฑ์,” อ้างถึงใน วิวิทย์ จตุปาริสุต, “วิวัฒนาการว่าด้วยการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.), น. 66.

¹³⁰ ธนวัฒน์ จันทรปรณิก และยงยุทธ ผันเผ่าเลิศ, *ตำนานคุกไทย*, น. 457.

¹³¹ หจข. (2)สร.0201.83/45 เรื่องทัศนนิคมควนคูดี จังหวัดพัทลุง (4 พฤษภาคม – 23 สิงหาคม 2494).

ทัศนคติ ยิงไปกว่านั้นในปี พ.ศ. 2499 ข้าราชการในเรือนจำธารโตยังถูกดำเนินคดีทางอาญา แม้ว่าหลักฐานจะไม่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ แต่จากการพิจารณาของพลโทบัญญัติ เทพหัสดินทร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2499 ได้มีความเห็นว่า “เหตุที่เกิดขึ้นที่เรือนจำธารโต และกระผมมีความเห็นต่อไปว่า ควรให้กรมราชทัณฑ์เลิกเรือนจำที่ธารโต และโอนให้กรมประชาสัมพันธ์จัดเป็นนิคมสร้างตัวเองจะได้ประโยชน์กว่า” และเมื่อนำเรื่องนี้ให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีพิจารณาแล้ว จอมพล ป. มีความเห็นลงวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2499 ความว่า “ผมเห็นด้วย เรือนจำก็ต้องเป็นเรือนจำ จะโอนนักโทษไปตั้งขึ้นเพื่อทำงานอย่างอื่น แล้วอาศัยว่าเป็นเรือนจำ ผมไม่เห็นด้วย นอกจากกรณีพิเศษ ฉะนั้นให้เลิกเรือนจำนี้ และมอบกรมประชาสัมพันธ์ให้จัดการทำเป็นนิคมสร้างตนเองต่อไป”¹³² ซึ่งความเห็นนี้ของจอมพล ป. สอดคล้องกับมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันเดียวกันที่มอบหมายให้กรมประชาสัมพันธ์ดำเนินงานจัดระเบียบกรมกรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นผ่านการฝึกอบรมความรู้และจรรยาบรรณ¹³³

จากทัศนะของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ต่อการยุบเลิกทัศนคติธารโต ข้างต้นเป็นตัวอย่างที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมผู้ต้องขังในกิจการราชทัณฑ์ไทย ที่กลับไปให้ความสำคัญกับการควบคุมผู้ต้องขังในสถาบันราชทัณฑ์ที่มั่นคงแข็งแรง มิใช่การนำผู้ต้องขังไปเป็นแรงงานในการสร้างประโยชน์ให้แก่รัฐบาลที่มุ่งหมายให้นักโทษบุกเบิกที่ดินห่างไกลและดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจให้กับกรมราชทัณฑ์ ประกอบกับในช่วงปลายทศวรรษ 2490 รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการด้านสังคมสงเคราะห์อย่างเข้มข้น รัฐได้แสดงบทบาทในการดูแลสวัสดิภาพและจัดบริการสงเคราะห์แก่คนไร้ที่พึ่ง อันส่งผลให้กรมประชาสัมพันธ์ได้ขยายกิจการกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองด้วยการนำผู้ยากไร้มาบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าเพื่อตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพในนิคมพร้อมกับอบรมฝึกฝนชาวนิคมนี้อให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งการดำเนินงานข้างต้นมีลักษณะทับซ้อนกับงานทัศนคติของกรมราชทัณฑ์ ดังนั้นรัฐบาลจอมพล ป. จึงยกเลิกการควบคุมนักโทษในรูปแบบทัศนคติทั้งหมดในช่วงปลายทศวรรษ 2490 เริ่มต้นจากการยกเลิกทัศนคติธารโต จังหวัดยะลา อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2499 แล้วส่งมอบที่ดินและทรัพย์สินของทัศนคติแห่งนี้ให้แก่กรมประชาสัมพันธ์เพื่อจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง ขณะที่ทัศนคติคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา ได้ถูกปรับปรุงสถาบันให้กลายมาเป็นเรือนจำแบบปิดตามนโยบายราชทัณฑ์ของ

¹³² ธนวัฒน์ จันทรปรณิก และยงยุทธ ผันเผ่าเลิศ, ตำนานคุกไทย, น. 457.

¹³³ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 20/2499 (26 เมษายน 2499).

รัฐบาลจอมพล ป. โดยกรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการสร้างเรือนจำขนาดใหญ่ที่มีกำแพงล้อมรอบอย่างมั่นคงแข็งแรงในบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของทัณฑนิคมเดิมและตั้งเป็น “เรือนจำกลางคลองไผ่” ซึ่งดำเนินการสร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้งานในปี พ.ศ. 2501¹³⁴

5.8 สรุป

ทัณฑนิคมเป็นวิธีการควบคุมนักโทษรูปแบบใหม่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 เพื่อจุดมุ่งหมายในการฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับเป็นพลเมืองดีและเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรมตามนโยบายราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร โดยชนชั้นนำในระบบใหม่เชื่อว่าทัณฑนิคมเป็นวิธีการราชทัณฑ์ที่ก้าวหน้าในการแก้ไขข้อบกพร่องของการควบคุมนักโทษในระบบเรือนจำแบบเดิมและสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่รัฐอย่างมหาศาล โครงการทัณฑนิคมได้รับการสนับสนุนจากคณะราษฎรกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ โดยมีนายสงวน ตุลารักษ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำนักโทษจากกรุงเทพฯ ไปบุกเบิกพื้นที่ป่าเขาและเริ่มงานทัณฑนิคมต้นแบบแห่งแรกของประเทศสยามใน พ.ศ. 2478 คือ เรือนจำภาคธารโต จังหวัดยะลา จากนั้นรัฐบาลคณะราษฎรได้ขยายกิจการทัณฑนิคมไปอีก 2 แห่งคือ เรือนจำภาคคลองไผ่ จังหวัดนครราชสีมา และนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา จังหวัดสตูล สำหรับปฏิบัติการราชทัณฑ์ในระบบใหม่ปรากฏเด่นชัดในทัณฑนิคมที่ให้ความสำคัญกับการสร้างวินัยนักโทษผ่านการอบรมฝึกฝนนักโทษทั้งความรู้และศีลธรรม การนำแรงงานนักโทษมาดำเนินงานทางเศรษฐกิจของทัณฑนิคม และการพิชิตโรคระบาดร้ายแรงในทัณฑนิคม จากความสำเร็จระยะแรกของทัณฑนิคม ทำให้รัฐได้นำวิธีการแบบทัณฑนิคมไปใช้กับสถาบันควบคุมอื่น ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวินัยและการบุกเบิกที่ดินเพื่อสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังปรากฏชัดเจนจากกรณีนิคมสร้างตนเองของกรมประมงสงเคราะห์ อย่างไรก็ตามจากปัญหาการควบคุมนักโทษ การบริหารงานทัณฑนิคมที่ด้อยประสิทธิภาพ ประกอบกับวิกฤตสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้กิจการทัณฑนิคมเริ่มประสบความล้มเหลวนับตั้งแต่ครั้งหลังของทศวรรษ 2480 ถึงแม้ว่ารัฐบาลหลังสงครามโลกจะพยายามฟื้นฟูทัณฑนิคมให้กลับมาดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพอีกครั้ง แต่การดำเนินงานกลับหยุดชะงักลงหลังเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เมื่อรัฐบาลของคณะรัฐประหารได้ปรับเปลี่ยนนโยบายราชทัณฑ์จากข้อจำกัดด้านงบประมาณและความรู้ด้านอาชญาวิทยาแบบใหม่ที่เข้ามาใน

¹³⁴ สลับ วิสุทธีมรรค, “คำกล่าวในการเปิดเรือนจำกลางคลองไผ่,” วารสารราชทัณฑ์ 6, 3 (มิถุนายน 2501): ฅ - ฎ.

สังคมไทย ส่งผลให้กิจการวัฒนธรรมที่ก่อตั้งในสมัยคณะราษฎรถูกลดความสำคัญและค่อย ๆ
เสื่อมโทรมลงจนนำไปสู่การยุบเลิกวัฒนธรรมในที่สุด

บทที่ 6 งานราชทัณฑ์ไทยในช่วงการเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบเผด็จการ

จากปัญหาสังคมและการเมืองภายในประเทศโดยเฉพาะเรื่องการรักษาความสงบเรียบร้อยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับความเสื่อมโทรมของกิจการราชทัณฑ์ไทย สมัยคณะราษฎรจากภาวะสงคราม ทำให้รัฐบาลไทยในช่วงหลังสงครามได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่อีกครั้งหนึ่ง ประเทศไทยได้นำความรู้ด้านอาชญาวิทยา แนวสังคมวิทยาแบบอเมริกามาปรับใช้กับสังคมไทยสำหรับเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอาชญากรรมและปรับปรุงงานราชทัณฑ์ไทยภายใต้อุดมคติการลงโทษแบบใหม่คือ การอบรมและฟื้นฟูจิตใจผู้ร้ายให้มีความประพฤติดีภายใต้การควบคุมของสถาบันฟื้นฟู (Correctional Institution) อันสะท้อนอิทธิพลแนวคิดการลงโทษแบบอเมริกาในกิจการราชทัณฑ์ไทย ยิ่งไปกว่านั้นจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับสหรัฐอเมริกาที่แนบแน่นมากขึ้น ในช่วงทศวรรษ 2490 ส่งผลให้รัฐบาลไทยนำข้อกำหนดด้านราชทัณฑ์ของสหประชาชาติ คือ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้อง (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners and Related Recommendations) มาปรับใช้กับการดำเนินงานราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 อันแสดงถึงความพยายามเชื่อมโยงกิจการราชทัณฑ์ไทยเข้ากับมาตรฐานการลงโทษผู้กระทำความผิดอาญาและการเรือนจำของนานาชาติ และเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยเปลี่ยนชื่อภาษาอังกฤษของกรมราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2505 จาก “Penitentiary Department” เป็น “Department of Correction” เพื่อแสดงถึงแนวคิดและวิธีการราชทัณฑ์ของไทยที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ไทยในช่วงหลังสงครามกลับมีลักษณะถดถอยและย้อนแย้งกับข้อเท็จจริงที่ว่านับตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ดำเนินการรัฐประหารและนำประเทศไทยเข้าสู่ระบอบเผด็จการทหารในปี พ.ศ. 2501 รัฐบาลคณะปฏิวัติได้ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดในการปราบปรามศัตรูทางการเมืองและจัดการความสงบเรียบร้อยในสังคมอย่างกว้างขวาง กิจการราชทัณฑ์ได้กลายเป็นกลไกของรัฐเผด็จการที่ใช้ควบคุมบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ของรัฐ โดยมีองค์การจนถึงหลักกฎหมายหรือความรู้ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาในการลงโทษผู้กระทำความผิด ภาวะเช่นนี้นับว่าขัดแย้งกับการกล่าวอ้างถึงความก้าวหน้าของกิจการราชทัณฑ์ไทยที่เข้าสู่มาตรฐานสากล เนื่องจากงานราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ได้ย้อนกลับไปเป็น

สถาบันลงทัณฑ์ตามคำสั่งของผู้มีอำนาจโดยมิได้คำนึงถึงหลักสากล อันสะท้อนทวิลักษณ์ของงานราชทัณฑ์ไทยภายใต้อำนาจรัฐเผด็จการนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 ที่เชื่อมโยงงานราชทัณฑ์ไทยกับความก้าวหน้าของมาตรฐานการลงทัณฑ์แบบสากลควบคู่กับการลงทัณฑ์แบบจารีตของไทยที่ให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้ปกครองเพื่อหยุดยั้งบุคคลที่คุกคามความสงบเรียบร้อยในสังคม

ดังนั้นในการทำความเข้าใจกิจการราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้วิจัยจึงเริ่มพิจารณาปัญหาอาชญากรรมกับอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยาที่เข้ามาในสังคมไทยในช่วงหลังสงครามโลก รวมถึงอิทธิพลของแนวคิดการควบคุมผู้ต้องขังตามมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติที่มีอิทธิพลต่อการต่องานราชทัณฑ์นับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 จากนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามช่วงปลายทศวรรษ 2490 นับตั้งแต่การปรับปรุงกิจการเรือนจำ การยกเลิกโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์ การเปลี่ยนแปลงการกักกันมิใช่การลงโทษทางอาญา และการเกิดสถาบันฟื้นฟูผู้กระทำผิดแห่งแรกคือทัณฑสถานวัยหนุ่ม สุดท้ายผู้วิจัยจะพิจารณางานราชทัณฑ์แบบไทยภายใต้อำนาจเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยให้ความสำคัญกับสถานอบรมและฝึกอาชีพสำหรับอันธพาล

6.1 ปัญหาอาชญากรรมกับอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยาช่วงหลังสงครามโลก

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาอาชญากรรมอย่างรุนแรงที่คุกคามความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง อันเป็นผลสืบเนื่องจากการแพร่กระจายของอาวุธสงครามขนาดเล็กจำนวนมากในช่วงสงคราม โดยอาวุธสงครามขนาดเล็กจำนวนมากที่มาจากฝ่ายสัมพันธมิตรนำมาทิ้งให้แก่กองกำลังเสรีไทย รวมถึงอาวุธที่หลงเหลือจากกองทัพญี่ปุ่นหลังแพ้สงคราม ตลอดจนการผลิตอาวุธที่ล้นเกินในตลาดโลก ส่งผลให้ประเทศไทยกลายเป็นดินแดนที่ส่งผ่านอาวุธสงครามไปยังขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชในอินโดนีเซียและอินโดจีน การลักลอบค้าอาวุธสงครามขนาดเล็กที่ราคาถูกและหาซื้อได้ง่ายตามตลาดมืดอย่างกว้างขวาง นำไปสู่การขยายตัวของอาชญากรรมและความรุนแรงหลากหลายรูปแบบทั้งในเขตเมืองและชนบทอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน¹

¹ Chalong Soontravanich, "Small Arms, Romance, and Crime and Violence in Post WW II Thai Society," p. 26; คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, วารสารอาชญากรรมวิจัย ฉบับปฐมฤกษ์ เนื่องจากงานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม 2497 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2497), น. 22-23.

จากการศึกษาของศิริวรรณ ลากสมบุญนาค พบว่าปัญหาโจรผู้ร้ายได้กลายเป็นปัญหาร้ายแรงในช่วง 2-3 ปีแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ ดังสะท้อนจากเสียงของผู้แทนราษฎรในรัฐสภาที่มีการตั้งกระทู้ถามรัฐบาลเกี่ยวกับปัญหาการปราบปรามโจรผู้ร้ายอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2489-2491 มีกระทู้ถามรวมทั้งสิ้นเกือบ 20 ครั้ง และทางรัฐบาลมักจะตอบกระทู้ว่าการปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วยการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือจัดตั้งกองกำลังพิเศษ สร้างแรงจูงใจในการปราบปรามด้วยการให้เงินรางวัลพิเศษ การแจกจ่ายอาวุธให้เจ้าหน้าที่ท้องที่ ตลอดจนเพิ่มงบประมาณในการปราบปรามโจรผู้ร้าย²

ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาสถิติอาชญากรรมที่เพิ่มขึ้นหลายเท่าเมื่อเทียบในช่วงระหว่างสงครามโลกกับหลังสงครามโลกยุค โดยในปี พ.ศ. 2486 มีคดีอาชญากรรม 2,656 คดี จากนั้นในปีที่สงครามโลกยุติเมื่อ พ.ศ. 2487 มีคดีอาชญากรรมเพิ่มขึ้นเป็น 3,451 คดี และหลังจากนั้นในปีถัดมาได้เพิ่มขึ้นเกินสองเท่ากล่าวคือ พ.ศ. 2488 มีคดีอาชญากรรม 8,972 คดี³ ดังนั้นชาวโจรผู้ร้ายหรืออาชญากรรมจึงปรากฏอย่างสม่ำเสมอตามหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งในรูปแบบสารคดีข่าวเกี่ยวกับ “เสือ” หรือผู้ร้ายที่โด่งดังในสมัยนั้น อาทิ เสือฝ่ายที่ออกปล้นในภาคกลาง หรือเสือหัวที่ปล้นรถเมล์ที่สงขลา เรื่องราวเหล่านี้เป็นข้อมูลชั้นดีในการสร้างแรงบันดาลใจในการแต่งอาชญากรรมเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับผู้คนในสังคมของนักเขียนคนสำคัญอย่างมาลัย ชูพินิจหรือ อป. อินทรปาลิต อันสะท้อนถึงสภาพสังคมไทยหลังสงครามโลกที่เต็มไปด้วยอาชญากรรมรูปแบบต่าง ๆ ความเสื่อมโทรมของศีลธรรม ความล้มเหลวในการปราบปรามโจรผู้ร้ายของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรมที่ผลักดันให้ชาวบ้านกลายเป็นโจรผู้ร้าย⁴

เมื่อรัฐต้องเผชิญกับปัญหาอาชญากรรมที่คุกคามความสงบเรียบร้อยและมั่นคงของสังคมอย่างร้ายแรง รัฐบาลจึงพยายามหาแนวทางในการป้องกันและปราบปราม

² ศิริวรรณ ลากสมบุญนาค, “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ” ในสังคมไทย พ.ศ. 2460-2510,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), น. 93-94.

³ ไสทรวณิชเสถียร, “จำนวนและแนวโน้มของอาชญากรรม,” (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องอาชญากรรมกับการป้องกันทางสังคม วันที่ 7-9 เมษายน 2519), น. 2-3.

⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ศิริวรรณ ลากสมบุญนาค, “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ” ในสังคมไทย พ.ศ. 2460-2510,” น. 119-154; สถาปนา เจริญจอหอ, “อาชญากรรมไทยและการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยในทศวรรษ 2430-2500,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2564), น. 84-85.

อาชญากรรมให้ลดน้อยลง ดังนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2489 กระทรวงมหาดไทยในสมัยรัฐบาล ปรีดี พนมยงค์ จึงตั้ง “คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม” มีปลัดกระทรวง มหาดไทยเป็นประธาน คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ 3 ประการ ได้แก่ (1) ค้นคว้าหาสาเหตุของ อาชญากรรมทั้งคดีอุกฉกรรจ์และมีใช้คดีอุกฉกรรจ์ ตลอดจนหาทางป้องกันและปราบปราม อาชญากรรมทั่วราชอาณาจักร (2) พิจารณาวางแผนการปราบปรามโจรผู้ร้ายเป็นกรณีพิเศษหาก เกินความสามารถของเจ้าหน้าที่ในท้องที่ โดยจัดสรรกำลังพลและอาวุธในการปราบปรามโจรผู้ร้าย ตามแผนการที่กำหนด และ (3) พิจารณาวางแนวทางปรับปรุงแก้ไขระเบียบและประสานงานกับ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและตำรวจในการสืบสวนสอบสวนเพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม อย่างไรก็ดีตามคณะกรรมการชุดนี้กลับมีอำนาจอย่างจำกัดเพียงเสนอความเห็นไปยัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยมิได้มีอำนาจในการสั่งการให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ประกอบกับความเห็นของคณะกรรมการชุดนี้ส่วนมากมุ่งเน้นด้านการปราบปรามโจรผู้ร้ายเพียง ด้านเดียว รวมถึงขาดการค้นคว้าวิจัยในปัญหาอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้อาชญาวิทยา และทัณฑวิทยา จึงทำให้การป้องกันปราบปรามอาชญากรรมของรัฐมิได้ผลเท่าที่ควร⁵

ปัญหาอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้นในสังคมไทยช่วงหลังสงครามได้นำไปสู่การพัฒนาองค์ ความรู้อาชญาวิทยาในประเทศไทยให้มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่วางอยู่บน ฐานความรู้อาชญาวิทยาแบบปฏิฐานนิยมมาสู่อาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยา โดยพิจารณาว่า อาชญากรรมมีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมทั้งที่เกิดเองตาม ธรรมชาติ อาทิ ภูมิประเทศ ฤดูกาล และดินฟ้าอากาศ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น อาทิ การเลี้ยงดู การศึกษา การประกอบอาชีพ และกิจกรรมในสังคม ดังนั้นการป้องกันและ ปราบปรามอาชญากรรมจึงต้องจัดการกับสาเหตุของอาชญากรรมทั้งทางด้านกายภาพ จิตวิทยา และสังคมวิทยา มาประกอบกัน โดยความรู้อาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยามีอิทธิพลอย่างมากใน สังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ทั้งด้านงานสืบสวนอาชญากรรมของตำรวจ การควบคุมและ แก้ไขพฤติกรรมผู้กระทำผิดของนักทัณฑวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ผู้พิพากษาศาลเยาวชน และ พนักงานคุมประพฤติ ตลอดจนการอธิบายปัญหาอาชญากรรมของนักสังคมวิทยาและนัก กฎหมาย

⁵ “ภาคผนวก,” ใน โส สกลวรรณกร วรวรรณ, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.

สกลวรรณกร วรวรรณ (พระนคร: โรงพิมพ์เกษมปรกรณ์, 2497), น. 381-383.

วิบูล ธรรมวิทย์ เป็นผู้บุกเบิกนำความรู้ด้านสังคมวิทยามาศึกษาปัญหาอาชญากรรมของประเทศไทยในช่วงหลังสงครามโลก เขาเกิดเมื่อ พ.ศ. 2456 สำเร็จการศึกษานิติบัณฑิตไทยใน พ.ศ. 2476 จากนั้นได้ทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา 2 แห่งคือ มหาวิทยาลัยชิคาโกกับมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และได้รับปริญญาเอก สาขาสังคมวิทยา ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด หลังสำเร็จการศึกษาได้เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ตำแหน่งสารวัตรเรือนจำและข้าหลวงตรวจการกรมราชทัณฑ์ วิบูลมีผลงานโดดเด่นใน พ.ศ. 2488 เมื่อเขาได้รับอำนาจเต็มจากกระทรวงมหาดไทยไปประสานงานกับกองทัพอังกฤษในการปราบปรามโจรสลัดตะรุเตา⁶ นอกเหนือจากหน้าที่ราชการในกรมราชทัณฑ์ วิบูลยังเป็นอาจารย์สอนวิชาสังคมวิทยาในโรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครอง โรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมถึงเป็นผู้แสดงปาฐกถาในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ วิบูลมีงานเขียนที่สำคัญคือ “ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย”⁷ ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. 2489 และถือเป็นตำราสังคมวิทยาที่พยายามทำความเข้าใจเรื่องปัญหาสังคมเล่มแรก ๆ ผ่านการพิจารณาสาเหตุของอาชญากรรม การป้องกันอาชญากรรม และการดำเนินการกับผู้กระทำผิดอาญา ซึ่งในการพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2493 ได้ปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้กลายเป็นตำราด้านอาชญาวิทยาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อหนังสือเสียใหม่เป็น “อาชญาวิทยา”⁸

ตามทัศนะของวิบูลนั้น ปัญหาอาชญากรรมเป็นลักษณะหนึ่งของ “สังคมพิการ” หรือความไร้ระเบียบทางสังคม (Social Disorganization) ที่การกระทำผิดต่าง ๆ นับตั้งแต่การก่ออาชญากรรม การผิดศีลธรรม การเป็นโสเภณี การฉ้อโกง การเกิดขบวนการผิดมารยาท เป็นลักษณะที่ขัดต่อระเบียบสังคมมนุษย์ (Social Organization) โดยสังคมพิการไม่สามารถกำจัดการผิดไปได้ เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับสภาพความเป็นจริงของสังคมมนุษย์ทุกยุคสมัย แต่สามารถจำกัดขอบเขตของสังคมพิการให้เบาบางลงได้ อันจะช่วยส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม ดังนั้นในการจำกัดปัญหาอาชญากรรมจึงต้องอาศัยหลักวิชาทั้งด้านอาชญาวิทยาและสังคมวิทยา ในการพิจารณาสภาพความเป็นอยู่ ครอบครัวยุคชนบทยุคเมือง การปกครอง และ

⁶ อนุสรณ์พระราชนานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.วิบูล ธรรมวิทย์ (พระนคร: นำเชียการพิมพ์, 2515), น. 12.

⁷ วิบูล ธรรมวิทย์, ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย (พระนคร: โรงพิมพ์ ร.จ.ก., 2489).

⁸ วิบูล ธรรมวิทย์, อาชญาวิทยา (พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2493).

จิตใจ เพื่อให้ทราบเหตุผลที่แท้จริงเกี่ยวกับการก่ออาชญากรรมและหาหนทางในการตัดทอนอาชญากรรมให้เบาบางลง⁹

ทั้งนี้สำนักอาชญวิทยาชิคาโก (Chicago School) นับว่ามีอิทธิพลต่อองค์ความรู้อาชญวิทยาของ วิกนูลเป็นอย่างมาก เนื่องจากเขาเข้าศึกษาระดับปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก อันเป็นศูนย์กลางในการค้นคว้าวิจัย พัฒนาทฤษฎี และเผยแพร่ความรู้ของสำนักคิดนี้อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยสำนักอาชญวิทยาชิคาโกเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมในสังคมผ่านมุมมองด้านนิเวศวิทยา และการขัดเกลาทางสังคมโดยสถาบันทางสังคมเป็นหลัก รวมถึงนำหลักวิชาการทางจิตวิทยามาผสมผสานกับการวิเคราะห์พฤติกรรมอาชญากรรม¹⁰ อิทธิพลของสำนักอาชญวิทยาชิคาโกปรากฏในงานของวิกนูลอย่างเด่นชัดผ่านการนำทฤษฎี Social Disorganization มาอธิบายการเกิดอาชญากรรม รวมถึงการจำแนกสาเหตุของอาชญากรรมว่าวางอยู่บนเงื่อนไข 5 ประการ ได้แก่ พันธุกรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ อารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อม สถานะครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมในระดับต่าง ๆ และสภาพท้องที่ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเกิดอาชญากรรม

ดังนั้นในการป้องกันอาชญากรรมตามทัศนะของวิกนูลจึงสัมพันธ์กับสาเหตุอาชญากรรม 5 ประการข้างต้น เริ่มต้นประการแรกด้วยการป้องกันมิให้บุคคลที่มีจิตทรามมีทายาทและกักกันบุคคลเหล่านี้ไว้ในสถานที่เฉพาะ ประการที่สอง จัดการส่งสอนอบรมเด็กเพื่อให้เป็นคนที่มีความประพฤติดี ประการที่สาม ส่งเสริมให้ครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงผ่านการอุดหนุนงานสังคมสงเคราะห์ ประการที่สี่ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมผ่านการให้การศึกษา ส่งเสริมวัฒนธรรม และส่งเสริมสวัสดิภาพแก่เด็ก และประการที่ห้า แก้ไขพื้นที่แออัดที่เป็นบ่อเกิดอาชญากรรมผ่านการวางผังเมืองและจัดอาคารสงเคราะห์ให้แก่ผู้มีรายได้น้อย¹¹

⁹ วิกนูล ธรรมวิทย์, ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย, น. 2-4.

¹⁰ สดสวณ สุธีสร, อาชญวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), น. 53-54; Wim Hardyns and Lieven Pauwels, "The Chicago School and Criminology," in Ruth Ann Tripplett (editor), The Wiley Handbook of the History and Philosophy of Criminology (Hoboken: Wiley-Blackwell, 2018), pp. 123-139.

¹¹ วิกนูล ธรรมวิทย์, ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย, น. 37-74.

สำหรับประเด็นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดนั้น วิบูลแสดงความเห็นว่ารัฐไทยยังไม่มีหลักปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดที่แน่นอน ถึงแม้ว่ารัฐจะมีนโยบายมุ่งหมายในทางอบรมธรรมจรรยา วิชาสามัญ วิชาชีพ และมุ่งเน้นการใช้แรงงานนักโทษเพื่อประโยชน์ในการอบรม แต่ในทางปฏิบัติกลับขึ้นอยู่กับอธิบดีกรมราชทัณฑ์ที่คนละต่อผู้กระทำผิดว่าเป็นคนที่สามารถอบรมแก้ไขพฤติกรรมได้หรือเป็นอาชญากรโดยกำเนิดที่ต้องการลงทัณฑ์ให้นักเพื่อตัดนิสัย ซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาข้างต้นคือ การวางหลักปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำด้วยวิธีทันสมัยตามหลักสากลที่ว่า “นำผู้ต้องขังมาขังไว้ก็เพื่อไม่ให้กระทำความผิด อีกเป็นการคุมครองสังคม เพื่อเป็นการแก้ไขอบรมให้เป็นคนดี โดยผู้ที่ออกจากเรือนจำไปแล้วดีกว่าเมื่อแรกเข้ามาอยู่เรือนจำ อันเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดงานราชทัณฑ์”¹² วิบูลชี้ว่าหลักจิตวิทยาและสังคมวิทยาเป็นหัวใจในการแก้ไขและอบรมผู้ต้องขังให้ละทิ้งความประพฤติชั่วให้กลับตัวเป็นคนดี ดังนั้นเขาจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาชีวประวัติของผู้ต้องขังในเรือนจำเป็นรายบุคคลโดยผู้เชี่ยวชาญ อาทิ แพทย์ นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา และอนุศาสนาจารย์ เพื่อหาสาเหตุและวิธีการแก้ไขพฤติกรรมของผู้ต้องขังแต่ละคน จากนั้นจึงจำแนกผู้ต้องขังออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พวกแก้ไขได้ พวกพอจะแก้ไข และพวกแก้ไขไม่ได้ แทนที่จะพิจารณาตามลักษณะความผิดต่าง ๆ ของผู้ต้องขัง เพื่อให้ง่ายต่อการอบรม ควรมีการตั้งเรือนขังพิเศษสำหรับผู้ต้องขังใหม่ไม่ให้ปะปนกับผู้ต้องขังทั่วไปและตั้งเรือนจำหญิงให้เป็นเอกเทศ ด้านงานเรือนจำจะต้องอยู่บนแนวคิดการใช้แรงงานตามความถนัดของผู้ต้องขัง จัดการศึกษาและการศาสนาเพื่อเปลี่ยนแปลงจิตใจผู้ต้องขังให้เป็นพลเมืองดี ตลอดจนมีการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษให้กลับเข้าสู่สังคมได้

ความรู้อาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยามีอิทธิพลอย่างมากต่อการศึกษาอาชญาวิทยาในประเทศไทยนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 อย่างเห็นได้ชัดเจนจนสามารถเข้ามาแทนที่ความรู้อาชญาวิทยารุ่นแรกของไทยช่วงทศวรรษ 2470 ดังสะท้อนได้จากตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยารุ่นใหม่ที่มีความสำคัญกับการพิจารณาการกระทำผิดและการลงโทษผู้กระทำผิดโดยเชื่อมโยงกับแนวทางสังคมวิทยา ตำราเหล่านี้มีการเผยแพร่และตีพิมพ์ซ้ำอย่างสม่ำเสมอจนถึงปลายทศวรรษ 2510 เพื่อใช้ประกอบคำบรรยายวิชาอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา ทั้งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมถึงหน่วยงานราชการ อาทิ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ โรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครอง และโรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์¹³

¹² เรืองเดียวกัน, น. 85.

¹³ สุจิต ถาวรสุข และไชยณัฐ ธีรพัฒนะ, “ประวัติวิชาอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา,” ใน สกวรรณากร วรวรรณ, ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.สกวรรณากร วรวรรณ, น. (33)-(35).

ตัวอย่างเช่น อาภา ภมรบุตร ข้าราชการกรมราชทัณฑ์ ที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทสาขา รัฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แต่งตำรา “อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา”¹⁴ (2495) ที่มุ่งศึกษาการกระทำผิดของเด็กโดยได้รับอิทธิพลจากการศึกษาของเจบี วัตสัน (J.B. Watson) ศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยชิคาโกที่ทดลองและเฝ้าสังเกตการณ์เลี้ยงทารกและเด็ก รวมถึงกล่าวถึงงานเรือนจำที่เน้นการสอบสวนและวิเคราะห์ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ขณะที่ไชยเจริญ สันติศิริ อธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ได้แต่งตำรา “คำบรรยายอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาพิสดาร”¹⁵ (2499) โดยพิจารณาอาชญาวิทยาของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในมุมมองทางสังคมวิทยาและชีววิทยา นับตั้งแต่สาเหตุของอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย จิตใจ และสังคม รวมถึงแนวทางการป้องกันอาชญากรรมที่ให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ส่วน พ.ต.ท.ชาย เสวิกุล ได้แต่งตำรา “อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา”¹⁶ (2507) ด้วยการอธิบายว่าอาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางร่างกาย จิตวิทยา ครอบครัวยุคสมัย ความยากจน ชุมชน และวัฒนธรรม เขายังให้ความสำคัญกับการจัดการอาชญากรรมด้วยกระบวนการยุติธรรมที่ครอบคลุมงานตำรวจ อัยการ ศาล และเรือนจำ ตลอดจนการป้องกันอาชญากรรมและการกระทำผิดของเด็ก

6.2 พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ กับงานราชทัณฑ์

“อาชญากรรม” เป็นเครื่องบั่นทอนความเจริญของสังคมอย่างร้ายแรง เปรียบเสมือนกาฝากที่คอยฉีดยาพิษร้ายของประชาชนอยู่ตลอดเวลา การป้องกันปราบปรามอาชญากรรมจึงเป็นปัญหาสำคัญ ที่รัฐบาลโดยเฉพาะกรมตำรวจต้องครุ่นคิดและหาวิธีกำจัดให้ลดน้อยลงในทุกวิถีทาง... รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า การขจัดอาชญากรรมนั้น จะอาศัยแต่เพียงการปราบปรามเป็นเครื่องมือแต่ประการเดียวหาได้ไม่ จำเป็นต้องขุดทำลายไปถึงรากเหง้าของอาชญากรรมด้วย จึงได้มีการค้นคว้าถึงมูลเหตุอันเป็นที่มาของบรรดาอาชญากรรมทั้งหลาย เพื่อวางแนวทางแก้ไขและป้องกันเสียแต่ในขั้นต้น

¹⁴ อาภา ภมรบุตร, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์มหาชาติ, 2495).

¹⁵ ไชยเจริญ สันติศิริ, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาพิสดาร (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2499).

¹⁶ ชาย เสวิกุล, คำสอนชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช 2506 อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2507).

แทนที่จะปล่อยให้เกิดขึ้น และคอยติดตามปราบปรามดังที่เคยปฏิบัติกันมาใน
กาลก่อน.¹⁷

ข้อความข้างต้นแสดงถึงความกังวลต่ออาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้นและทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในช่วงหลังสงคราม อีกทั้งยังเป็นภัยคุกคามต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่หน่วยงานตำรวจซึ่งมีหน้าที่ปราบปรามอาชญากรรมไม่สามารถแก้ไขปัญหาอาชญากรรมได้อย่างเบ็ดเสร็จ ดังนั้นพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ จึงเสนอแนวคิดการป้องกันควบคู่กับการปราบปรามอาชญากรรม ผ่านความร่วมมือของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม อันนำไปสู่การตั้งคณะทำงานพิเศษที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยด้านอาชญากรรม และมีมติพลต่อการกำหนดทิศทางการราชการทัณฑ์ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมนี้ นับว่าสัมพันธ์กับบทบาททางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่าหลังจากดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนับตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ที่ควบคุมนโยบายและการบริหารของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม ได้แก่ กรมมหาดไทย กรมตำรวจ กรมอัยการ กรมประชาสัมพันธ์ และกรมราชทัณฑ์¹⁸

หากพิจารณาการเคลื่อนไหวเรื่องการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของพลตำรวจเอกเผ่า นับว่าสอดคล้องกับการเคลื่อนไหวเรื่องการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญาในองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1950 / พ.ศ. 2493 สหประชาชาติ (United Nations) ได้กำหนดนโยบายการป้องกันอาชญากรรมและการสร้างมาตรฐานความยุติธรรมทางอาญามาเป็นภารกิจหนึ่งขององค์กร หลังจากนี้ สหประชาชาติได้นำ “คณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายอาญาและการเรือนจำ” (the

¹⁷ คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, *วารสารอาชญากรรมวิจัย ฉบับปฐมฤกษ์* เนื่องจากรานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม 2497 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2497), น. 7.

¹⁸ ดูรายละเอียดการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ได้ใน ชิตพล กาญจนกิจ, “การสร้างและรักษาอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), น. 135-139; ชุมสาย ไชยวัต, “บทบาททางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ พ.ศ. 2490-2500,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น. 28-36; Eric J. Haanstad, “Constructing Order through Chaos: A State Ethnography of the Thai Police,” (Ph.D. University of Wisconsin-Madison, 2008), pp. 74-76.

International Penal and Penitentiary commission : IPPC) ซึ่งเป็นองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศที่ให้คำแนะนำด้านการปฏิรูปการลงโทษทางอาญาและเรือนจำในองค์กรสันนิบาตชาติ (the League of Nations) มาอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของสำนักเลขาธิการสหประชาชาติ (United Nations Secretariat) และได้พัฒนาคณะกรรมการเดิมให้กลายเป็น “มูลนิธิระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายอาญาและการเรือนจำ” (the International Penal and Penitentiary Foundation : IPPF) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศกึ่งรัฐบาล (quasi-governmental organization) ที่มีโครงสร้างเหมือนองค์การระหว่างประเทศ มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นรัฐ และมีการดำเนินกิจกรรมมากกว่าหนึ่งรัฐในประเด็นเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมและการฟื้นฟูผู้กระทำผิด โดยมุ่งเน้นการวิจัย การอบรม และการเผยแพร่ความรู้¹⁹ ยิ่งไปกว่านั้นในสำนักเลขาธิการสหประชาชาติยังมีการจัดตั้งแผนกป้องกันทางสังคม (Social Defense Section) เพื่อให้การรับรองการเคลื่อนไหวป้องกันทางสังคม (The Social Defense Movement) ซึ่งเป็นขบวนการปฏิรูปการลงโทษอย่างมีมนุษยธรรมด้วยวิธีการรักษา (treatment) ผู้กระทำผิดตามแนวทางวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นการปกป้องสังคม²⁰

จากการเคลื่อนไหวเรื่องการลงโทษทางอาญาและเรือนจำระหว่างประเทศในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ก่อให้เกิดการประชุมนานาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ซึ่งสาระของการประชุมทุกครั้งจะเกี่ยวข้องกับพิจารณาปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมและการป้องกันเด็กและเยาวชน กระทำผิดกฎหมาย การพิจารณาปัญหาสังคมที่ส่งผลต่อการเกิดอาชญากรรม เช่น ปัญหาโสเภณี และสุดท้ายจะพิจารณาการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลดีต่อผู้ต้องขังทั้งร่างกายและจิตใจ²¹ โดยการประชุมครั้งสำคัญที่ปรากฏผลอย่างเป็นรูปธรรมคือ ที่ประชุมสหประชาชาติ ณ

¹⁹ Freda Adler and G.O.W. Mueller, “A Very Personal and Family History of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Branch,” in M. Cherif Bassiouni (editor), The Contributions of Specialized Institutes and Non-governmental Organizations to the United Nations Criminal Justice Program (The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1995), p. 5.

²⁰ Patricia O'Brien, “The Prison on the Continent Europe, 1865-1965,” in Norval Morris and David J. Rothman (editors), The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society (New York: Oxford University Press, 1995), p. 219.

²¹ ดูรายละเอียดใน ประสาร ทองภักดี, “ระบบการราชทัณฑ์แห่งประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2502), น. 83-84.

กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้มีมติรับรองให้ใช้ “ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง” (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners and Related Recommendations – SMR) นับตั้งแต่วันที่ 30 สิงหาคม ค.ศ. 1955 / พ.ศ. 2498²²

ทั้งนี้พลตำรวจเอกเผ่ามีทัศนคติต่อแนวทางการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมว่า จะต้องสร้างความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานด้านกระบวนการยุติธรรมมาร่วมกันค้นคว้าหาสาเหตุหรือการแก้ปัญหาอาชญากรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นพลตำรวจเอกเผ่าจึงเสนอให้รัฐบาลจอมพล ป. ตั้งแต่คณะกรรมการชุดหนึ่งที่เรียกว่า “คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย” ประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงยุติธรรม รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิทั้งด้านการปกครอง การปราบปราม การราชทัณฑ์ การศาล และอัยการ ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ²³ โดยคณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่หลัก 2 ประการคือ (1) การศึกษาหาสาเหตุ วิธีการป้องกัน และปราบปรามอาชญากรรมให้ลดน้อยลง และ (2) การปราบปรามโจรผู้ร้ายในท้องที่ต่าง ๆ เป็นกรณีพิเศษ²⁴ ซึ่งภารกิจขององค์กรนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรระหว่างประเทศว่าจับเคสอื่นเรื่องการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิรูปเรือนจำในยุคเดียวกันที่มุ่งเน้นการวิจัยและเผยแพร่ความรู้

พลตำรวจเอกเผ่าได้เข้าดำรงตำแหน่งกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย อันสะท้อนถึงความพยายามของพลตำรวจเอกเผ่าในการผลักดันวาระการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมภายใต้การชี้นำของตน รวมถึงสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

²² Manuel Lopez-Rey, “The First U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders,” *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science* 47, 5 (January-February 1957): 526-538.

²³ คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย 1.รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานกรรมการ 2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นรองประธานกรรมการ 3.ประธานกรรมการศาลฎีกา 4.ปลัดกระทรวงมหาดไทย 5.อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ 6.อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา เป็นกรรมการ 7.อธิบดีกรมตำรวจ เป็นกรรมการและเลขานุการ 8.อธิบดีกรมอัยการ 9.อธิบดีกรมมหาดไทย 10.อธิบดีกรมราชทัณฑ์ 11.อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ 12.รองอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายปราบปราม 13.รองอธิบดีกรมตำรวจฝ่ายปกครองป้องกัน 14.รองอธิบดีกรมมหาดไทย 15.ผู้อำนวยการกองคดี กรมอัยการ 16.หัวหน้ากองวิทยาการ กรมตำรวจ 17.หัวหน้ากองคดี กรมตำรวจ เป็นกรรมการ และ 18.ผู้บัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้เพิ่มกรรมการอีกหนึ่งคนคือ อธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง

²⁴ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 65/2496 (14 สิงหาคม 2496); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 74/2496 (4 กันยายน 2496).

ระหว่างตำรวจกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม โดยพลตำรวจเอกเผ่าได้ชี้แจงหน้าที 3 ประการของคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัยในการประชุมครั้งแรก เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2496 ว่าประกอบด้วย (1) ค้นคว้าวิจัยเพื่อหาสาเหตุและวิธีป้องกันอาชญากรรม (2) การพิจารณาวิธีการระงับอาชญากรรมตามกระบวนการยุติธรรม นับตั้งแต่การป้องกัน การสืบสวน สอบสวน การจับกุม การฟ้องร้องดำเนินคดี และการลงโทษผู้กระทำผิด (3) การเผยแพร่ความรู้ด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมแก่ประชาชน²⁵ โดยหน้าที 3 ประการของคณะกรรมการชุดนี้ได้กำหนดไว้อย่างกว้างขวางทั้งการวิจัยและการปฏิบัติ รวมถึงประสานงานเมื่อเกิดปัญหาในกระบวนการยุติธรรม

ผลงานที่โดดเด่นของพลตำรวจเอกเผ่าในฐานะเลขาธิการคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย คือ การผลักดันให้รัฐบาลจอมพล ป. จักรพันธ์ “สัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม” อันเป็นการประชุมใหญ่ประจำปีของเจ้าหน้าที่ด้านกระบวนการยุติธรรมในด้านการป้องกันอาชญากรรม ได้แก่ เจ้าพนักงานสอบสวนทั้งฝ่ายตำรวจและฝ่ายปกครอง อัยการ ผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้การดำเนินงานด้านการป้องกันอาชญากรรมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพตามความมุ่งหมายของคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัยภายใต้ความร่วมมือของกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงยุติธรรม โดยการจัดงานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรมครั้งแรกจัดขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ 17-23 เมษายน พ.ศ. 2497 และอาศัยงบประมาณจากเงินสลากกินแบ่งรัฐบาลเป็นจำนวน 801,195.00 บาท²⁶

สำหรับกิจกรรมหลักของงานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรมคือ การประชุมเจ้าหน้าที่ด้านกระบวนการยุติธรรมอันประกอบด้วยผู้พิพากษาหัวหน้าศาล อัยการจังหวัด ผู้กำกับการตำรวจนครบาลและตำรวจภูธรทุกจังหวัด และพัศดีทุกจังหวัด เพื่อรับทราบนโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม แลกเปลี่ยนความรู้ ตลอดจนการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการยุติธรรม²⁷ ในงานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม

²⁵ คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, วารสารอาชญากรรมวิจัย ฉบับปฐมฤกษ์ เนื่องจากรานสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม 2497, น. 17-18.

²⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 13/2497 (24 กุมภาพันธ์ 2497).

²⁷ ในการจัดประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม ได้มีการแบ่งการประชุมออกเป็น 6 สาขา ได้แก่ (1) ว่าด้วยข้อปัญหาเกี่ยวกับประมวลวิธีพิจารณาความอาญา (2) ว่าด้วยข้อปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาให้เสร็จโดยรวดเร็วและการจัดตั้งศาลแขวง (3) ว่าด้วยข้อปัญหาความขัดแย้ง และความไม่สะดวก

ยังมีการบรรยายความรู้ด้านต่าง ๆ แก่ผู้ร่วมประชุมและผู้สนใจ ตัวอย่างเช่น เรื่องนิติเคมี โดยปฎิโรจน์บุรานนท์ เรื่องอาชญาวิทยา โดยไชยเจริญ สันตศิริ และเรื่องจิตวิทยา โดยนายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนิทรรศการผลงานการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมในบริเวณกรมตำรวจปทุมวัน โดยกรมราชทัณฑ์ได้นำเสนอเรื่องราวความก้าวหน้าของกิจการราชทัณฑ์ ที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมทั้งทางจิตใจและความประพฤติของผู้ต้องขัง อันได้แก่ การอบรมวิชาสามัญ การอบรมวิชาชีพ และการอบรมศีลธรรม รวมถึงการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ต้องขังตามหลักมนุษยธรรมและการช่วยเหลือผู้ต้องขังเมื่อพ้นโทษ²⁸

จากการจัดกิจกรรมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรมครั้งแรก นับว่าได้รับความสนใจจากประชาชนอย่างล้นหลาม ดังสะท้อนได้จากผู้เข้าชมงานตลอดระยะเวลา 6 วันมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 102,693 คน และผลของการประชุมย่อยเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการยุติธรรม 6 สาขา ทางคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัยได้จัดทำเป็นข้อเสนอแนะให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงนโยบาย กฎหมาย และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ด้านกระบวนการยุติธรรม²⁹

6.3 การปรับปรุงกิจการเรือนจำช่วงทศวรรษ 2490

กิจการราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรม นับตั้งแต่สถานที่คุมขังที่คับแคบไม่สอดคล้องกับจำนวนนักโทษ การดูแลสุขอนามัยที่ด้อยคุณภาพ และการควบคุมนักโทษด้วยการใส่ตรวนเพื่อป้องกันการหลบหนี จนทำให้คุกกลับมาอยู่ในสภาพไม่ต่างจากนรกและไม่สามารถปรับปรุงฟื้นฟูพฤติกรรมนักโทษให้กลับไปเป็นพลเมืองดีตามความประสงค์ของรัฐบาลได้ ความกังวลต่อความตกต่ำของกิจการราชทัณฑ์สะท้อนได้จากการอภิปรายในสภาของนายประมวล กุลมัตย์ ส.ส.ชุมพร เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2490 ว่ากิจการราชทัณฑ์

เกี่ยวกับศาล (4) ว่าด้วยข้อปัญหาความขัดข้องและความไม่สะดวกเกี่ยวกับอัยการ (5) ว่าด้วยข้อปัญหาความขัดข้อง และความไม่สะดวกเกี่ยวกับตำรวจ (6) ว่าด้วยข้อปัญหาความขัดข้อง และความไม่สะดวกเกี่ยวกับราชทัณฑ์ ที่มา : ระเบียบการ กำหนดการ และเจ้าหน้าที่ การประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม พ.ศ. 2497 (พระนคร: ไทยหัตถการพิมพ์, 2497), น. 20-24.

²⁸ ที่ระอุสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม (พระนคร: ส.การพิมพ์, 2497), น. 50-53.

²⁹ หจข. ก/ป7/2497/มท.3.8 การประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม ณ หอประชุม

ไทยในช่วงหลังสงครามสามารถเปรียบเทียบเรือนจำได้กับขุมนรก ซึ่งขัดแย้งกับหลักวิชาราชทัณฑ์ในต่างประเทศ นับตั้งแต่การลงทัณฑ์ด้วยการโบยและใส่ตรวนขนาดใหญ่ ห้องขังไม่ถูกสุขลักษณะ การจัดหาเครื่องนุ่งห่มแก่ผู้ต้องขังไม่เพียงพอ แม้ว่านายทอง กันทาธรรม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ตอบกระทู้ด้วยการยืนยันว่าการราชทัณฑ์ไทยวางอยู่บนหลักการ 5 ข้อ ได้แก่ 1. ให้ผู้ต้องโทษรู้สึกสำนึกในโทษที่ตนกระทำ 2. อบรมจิตในทางศีลธรรมให้รู้สึกคุณและโทษ 3. ฝึกการอาชีพเพื่อเป็นการช่วยเหลือตัวเองต่อไป 4. สอนให้รู้หนังสือ 5. เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็ให้การรักษาพยาบาล แต่ก็ยอมรับในข้อบกพร่องของกิจการราชทัณฑ์ไทยว่าเป็นจริงตามที่ ส.ส.ชุมพร อภิปรายและรับรองว่าจะแก้ไขปัญหาในเรือนจำให้ดีขึ้นตามลำดับ³⁰

ทั้งนี้ระหว่าง พ.ศ. 2491-2493 สภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับปัญหาการควบคุมผู้ต้องขัง ดังเช่นกรณีที่มีผู้ต้องขังหลบหนีออกจากเรือนจำไปก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชนหลายครั้ง ซึ่งฝ่ายรัฐบาลได้ชี้แจงว่าการหลบหนีของผู้ต้องขังมีสาเหตุมาจากการที่เรือนจำส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรม ไม่มั่นคงแข็งแรง ดังนั้นทางกรมราชทัณฑ์จึงพยายามแก้ปัญหาด้วยการซ่อมแซมที่คุมขังหรือใส่โซ่ตรวนแก่นักโทษที่มีโทษจำคุกมากกว่า 20 ปี เพื่อป้องกันการหลบหนี พร้อมกันนั้นยังกวาดขันเจ้าพนักงานเรือนจำเพื่อป้องกันการประมาทเลินเล่อจนเปิดโอกาสให้นักโทษหลบหนีได้³¹ นอกจากนี้ยังมีส.ส.บางคนตั้งกระทู้ถามสภาพความเป็นอยู่ของนักโทษในเรือนจำที่ไม่ถูกสุขอนามัยและได้รับการปฏิบัติอย่างไม่มีมนุษยธรรม เช่น นักโทษถูกขังในห้องคับแคบไม่ต่ำกว่า 10 คน มีการปล่อยตัวออกจากห้องขังวันละไม่เกิน 2 ชั่วโมง จนทำให้นักโทษถูกคุมขังอย่างทรมานจนเสียชีวิตหลายคน แม้ว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจะตอบกระทู้ด้วยการปฏิเสธว่าข้อมูลที่น่ามาอภิปรายนั้นไม่เป็นความจริง³² แต่จากการที่สภาผู้แทนราษฎรเข้ามาสืบบทบาทในการตรวจสอบการดำเนินงาน

³⁰ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 25 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (7 สิงหาคม 2490), น. 2270-2271.

³¹ “นายขวัญชัย ภมรพล ส.ส.สุพรรณบุรี ตั้งกระทู้เรื่องนักโทษหลบหนีเรือนจำไปปล้นราษฎร,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 29 สมัยสามัญ สมัยที่สอง พ.ศ. 2491 (30 กันยายน 2491), น. 3363-3369; “นายบุญช่วย อัดถากร ส.ส.มหาสารคาม ตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เรื่อง นักโทษหนีไปปล้นราษฎร,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 สมัยวิสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2491 (16 ธันวาคม 2491), น. 627-629; “นายล้วน เวชชาลีกันน ส.ส.นครปฐม ตั้งกระทู้เรื่องนักโทษหลบหนี,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 2 สมัยวิสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2493 (5 มกราคม 2493), น. 22-25.

³² รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 28 สมัยสามัญ สมัยที่สอง พ.ศ. 2491 (23 กันยายน 2491), น. 3228-3232.

ราชทัณฑ์บ่อยครั้ง ส่งผลให้รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบเรือนจำทั่วประเทศ มีการระงับการเปลี่ยนนักโทษในทุกเรือนจำ และทำการปรับปรุงสถานที่คุมขังนักโทษให้ถูกสุขอนามัยและถูกหลักทัณฑ์โทษมากขึ้น³³

ในการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ช่วงทศวรรษ 2490 มีลักษณะที่น่าสนใจคือ รัฐบาลได้พยายามนำมาตรฐานขั้นต่ำในการควบคุมนักโทษขององค์การสหประชาชาติมาเป็นแนวทางในการฟื้นฟูกิจการราชทัณฑ์ไทย³⁴ อันเป็นผลมาจากความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างแนบแน่นระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. กับสหรัฐอเมริกา ตลอดจนให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของสหประชาชาติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้รัฐบาลจอมพล ป. ได้รับการรับรองและสนับสนุนจากนานาชาติท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองที่ผันผวนในประเทศไทย³⁵ ดังสะท้อนได้จากการส่งกองทัพไทยเข้าร่วมสงครามเกาหลีในปี พ.ศ. 2493 การกำหนดให้มีวันสำคัญเกี่ยวกับสหประชาชาติในปฏิทินสำคัญของชาติไทย อาทิ ในปี พ.ศ. 2491 กำหนดให้วันที่ 24 ตุลาคมเป็น “วันสหประชาชาติ” (ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 ประกาศให้วันสหประชาชาติเป็นวันหยุดราชการของประเทศไทย)³⁶ ในปี พ.ศ. 2494 กำหนดให้วันที่ 10 ธันวาคมเป็น “วันสิทธิมนุษยชน” ควบคู่กับวันรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ

³³ บรรยง มกรากิรมย์, การราชทัณฑ์ประเทศไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มิตรไทย, 2492), น. 8-9.

³⁴ ก่อนหน้านีรัฐบาลคณะราษฎรได้นำกิจการราชทัณฑ์ไทยไปยึดโยงกับมาตรฐานการควบคุมนักโทษในระดับนานาชาติ เพื่อแสดงออกถึงความก้าวหน้าของกิจการราชทัณฑ์ในระบอบใหม่อย่างสม่ำเสมอ นับตั้งแต่การรับเอา “ข้อบังคับสำหรับปฏิบัติกับนักโทษ” ของคณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยกฎหมายอาญาและการเรือนจำ (IPPC) ที่ได้รับการรับรองจากองค์การสันนิบาตชาติในปี พ.ศ. 2477 มาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2478 การส่งข้าราชการราชทัณฑ์ไปศึกษาดูงานและร่วมการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ในต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ และการจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านอาชญาวิทยาและทัณฑ์โทษจากต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษากรมราชทัณฑ์ แต่ความร่วมมือระหว่างประเทศในกิจการราชทัณฑ์ของรัฐบาลไทยกับนานาชาติกลับดำเนินไปในเวลาสั้น ๆ เนื่องจากความร่วมมือข้างต้นต้องยุติไปโดยปริยายจากสภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มา: กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525), น. 795-796.

³⁵ ณัฐพล ใจจริง, ชวนศึก ศักดินา และพญาอินทรี: การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา 2491-2500 (นนทบุรี: ฟ้ามุข, 2563), น. 74.

³⁶ ชนาวุธ บริรักษ์, “การเพิ่มขึ้นของ “วันสำคัญ” กับการสร้างความเป็นพลเมืองของชาติไทย ทศวรรษ 2520-2540,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2562), น. 153.

มนุษยชนของสหประชาชาติ³⁷ นอกจากนี้เมื่อสหประชาชาติให้การรับรอง “ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง” หรือ SMR ในปี พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นการสร้างกฎเกณฑ์พื้นฐาน “ขั้นต่ำ” ที่สุดในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้ต้องขังที่มีลักษณะเป็นสากลไม่ว่าในสถานการณ์ใด ๆ หรือระบอบการเมืองใด ๆ³⁸ รัฐบาลจอมพล ป. ได้นำข้อกำหนด SMR มาพิจารณาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ในช่วงปลายทศวรรษ 2490

6.3.1 การยกระดับการคุมขังนักโทษให้ได้มาตรฐานสากล

ถึงแม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. จะตระหนักถึงความสำคัญของประเด็นสิทธิมนุษยชนเพื่อให้ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ แต่กลับไม่ปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลได้นำเรื่องสิทธิมนุษยชนมาประยุกต์กับกิจการราชทัณฑ์อย่างชัดเจนในช่วงต้นทศวรรษ 2490 อันเนื่องจากรัฐบาลยังคงให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูกิจการราชทัณฑ์ขนานใหญ่หลังจากตกอยู่ในสภาวะตกต่ำนับตั้งแต่ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นงานราชทัณฑ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 จึงเน้นหนักไปที่การจัดสรรงบประมาณจำนวนมากในการปรับปรุงสถานที่คุมขังนักโทษหรือจัดสร้างเรือนจำใหม่ที่ห่างไกลจากเขตเมือง ดังปรากฏจากโครงการสร้างเรือนจำกลางคลองเปรมแห่งใหม่ที่ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน เพื่อเป็นสถาบันราชทัณฑ์ต้นแบบสำหรับควบคุมและอบรมผู้ต้องขังแบบใหม่ มีการเปิดโรงเรียนข้าราชการฝ่ายราชทัณฑ์อีกครั้งหลังจากยุติลงในช่วงปลายสงครามโลกเพื่อฝึกฝนอบรมบุคลากรด้านราชทัณฑ์ให้มีคุณภาพในการควบคุมและฟื้นฟูผู้ต้องขัง ตลอดจนจัดซื้อเครื่องจักรหลายรายการสำหรับฝึกอาชีพให้แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วประเทศ³⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³⁷ Tyrell Haberkorn, *In Plain Sight: Impunity and Human Right in Thailand* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2018), pp. 60-61.

³⁸ P.H. Bolle, “IPPF: activities of the international penal and penitentiary foundation,” in: M.C. Bassiouni (editor), *The Contributions of Specialized Institutes and Non-Governmental Organizations to the United Nations Criminal Justice Program*, pp. 295-304

³⁹ “ก้าวใหม่ของการราชทัณฑ์,” ใน *รวบรวมงานของพันตำรวจเอกขุนนครรัฐเชตต์* (พระนคร: บริษัท ประชาช่างจำกัด, 2517), น. 57-58. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก ขุนนครรัฐเชตต์ (สุนทร ตามไท) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 กรกฎาคม 2517)

ศูนย์กลางของเรือนจำ พร้อมกับจัดพื้นที่โรงงานและโรงเลี้ยงอาหารในแต่ละอาคารห้องขังโดยมิให้ผู้ต้องขังแต่ละอาคารปะปนกัน เพื่อความสะดวกในการควบคุมและสังเกตการณ์ผู้ต้องขัง นอกจากนี้ยังมีการแยกแดนควบคุมผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี แดนผู้ต้องขังหญิง แดนโรงพยาบาลออกเป็นสัดส่วนชัดเจน ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงค่อย ๆ ดำเนินการก่อสร้างเรือนจำกลางคลองเปรมเป็นส่วน ๆ ซึ่งอาศัยงบประมาณแผ่นดินผูกพันเป็นรายปีต่อเนื่อง นอกจากนี้ระหว่างที่เรือนจำกำลังก่อสร้างได้มีการใช้พื้นที่บางส่วนเป็นที่ควบคุมนักโทษนับตั้งแต่ พ.ศ. 2502 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2513 เรือนจำกลางคลองเปรมจึงสร้างแล้วเสร็จและได้ทยอยย้ายนักโทษจากเรือนจำเดิมบริเวณถนนมหาไชยมายังเรือนจำแห่งใหม่⁴¹

เมื่อพิจารณาการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์ของรัฐบาลจอมพล ป. นับตั้งแต่ครั้งหลังของทศวรรษ 2490 รัฐบาลไทยได้เริ่มนำแนวคิดอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยามาประยุกต์ใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทยเด่นชัดมากขึ้น ในกิจการ 3 ด้าน ได้แก่ (1) การปรับปรุงการทำทะเบียนประวัติของผู้ต้องขัง (2) การอบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขัง และ (3) การจัดสวัสดิการให้แก่ผู้พ้นโทษ⁴²

ด้านการปรับปรุงการทำทะเบียนประวัติผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์เป็นการดำเนินการตามหลักอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยา ซึ่งมีส่วนเกื้อหนุนแนวคิดการป้องกันอาชญากรรมของรัฐบาลในช่วงหลังสงครามโลกอย่างเด่นชัด กล่าวคือ เดิมนั้นเจ้าพนักงานจะสำรวจข้อมูลทั่วไปของผู้ต้องขัง แต่การทำทะเบียนแบบใหม่เป็นการเก็บข้อมูลชีวประวัติเชิงลึกของผู้ต้องขังในลักษณะเป็นกรณีศึกษา (case study) จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา นับตั้งแต่การตรวจร่างกาย การตรวจสภาพจิตใจ และการสอบประวัติส่วนตัวของผู้ต้องขังอย่างละเอียด โดยข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้ประโยชน์ทั้งฝ่ายราชทัณฑ์สำหรับการจัดโปรแกรมอบรมกล่อมเกล่าผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล⁴³ นอกจากนี้ข้อมูลของผู้ต้องขังยังกลายเป็นข้อมูลสถิติอาชญากรรม (Criminal Statistics) ที่ช่วยเปิดเผยจำนวนและชนิดของการกระทำผิด ประเภทของอาชญากรรมที่แยกตามเพศ อายุ การกระทำผิดที่เคยกระทำไปแล้ว และวิธีการลงโทษที่ดำเนินไปแล้ว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปราบปราม

⁴¹ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525), น. 407-408.

⁴² พระนิกรบดี, “นโยบายการราชทัณฑ์,” วารสารราชทัณฑ์ 1, 3 (มิถุนายน 2497): 2-12; รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 36/2497 (9 มิถุนายน 2497).

⁴³ พระนิกรบดี, “นโยบายการราชทัณฑ์,” วารสารราชทัณฑ์ 1, 3 (มิถุนายน 2497): 13-14.

ใจผู้ร้ายของฝ่ายปกครองหรือตำรวจ รวมถึงการกำหนดนโยบายป้องกันอาชญากรรมและงานราชทัณฑ์ของรัฐบาล⁴⁴

ด้านการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรมให้แก่ผู้ต้องขัง (Moral Education) แม้ว่ากรมราชทัณฑ์จะดำเนินการสอนศีลธรรมแก่ผู้ต้องขัง โดยนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมให้แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำอย่างสม่ำเสมอ นับตั้งแต่การปฏิรูปราชทัณฑ์ในระบอบใหม่⁴⁵ รวมถึงมอบหมายให้เจ้าพนักงานเรือนจำเป็นผู้อบรมสั่งสอนนักโทษด้วยตนเองและบังคับให้นักโทษทุกคนสวดมนต์ทุกคืนตามลัทธิศาสนาของนักโทษ⁴⁶ แต่กลับไม่สามารถปลูกฝังคุณธรรมแก่ผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 กระทรวงมหาดไทยจึงปรับปรุงการอบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขังให้เป็นระบบมากขึ้น โดยตั้งแผนกอนุศาสนาจารย์ขึ้นในกรมราชทัณฑ์เพื่อจัดหาผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาหรือ “อนุศาสนาจารย์” (Chaplains) ในการอบรมผู้ต้องขังให้มีศีลธรรมจรรยาเป็นการเฉพาะ โดยงานอนุศาสนาจารย์นี้ได้รับความช่วยเหลือจากกองทัพบกในการจัดหาอนุศาสนาจารย์กองทัพบกมาเป็นหัวหน้าแผนกอนุศาสนาจารย์กรมราชทัณฑ์คือ ร้อยเอกวิเชาวน์ ทิพยมณฑล ป.๖.6 ซึ่งแนวทางในการอบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขังจะเริ่มตั้งแต่การอบรมผู้ต้องขังใหม่ในการปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมเรือนจำ การประชุมอบรมผู้ต้องขังสัปดาห์ละ 1 ครั้ง การอบรมผู้ต้องขังเป็นกลุ่มตามประเภทโทษ การอบรมผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และการอบรมผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ นอกจากนี้แผนกอนุศาสนาจารย์ยังรับผิดชอบในการดำเนินงานเกี่ยวกับ

⁴⁴ ไชยเจริญ สันติศิริ, *อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา* พิศดาร น. 11-12.

⁴⁵ ในสมัยระบอบเก่าได้ปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยเข้าไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเหล่านักโทษในเรือนจำเมืองตรังเมื่อ พ.ศ. 2455 แต่ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของพระธรรมเทศนา ส่วนการแสดงธรรมของพระสงฆ์ในเรือนจำสมัยระบอบใหม่ มีกรณีตัวอย่างจากเรือนจำจังหวัดอุบลราชธานีได้นิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาแก่นักโทษทุกวันอาทิตย์ ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการย้ำเตือนนักโทษว่าพวกเขาต้องติดคุกเพราะผลกรรมจากการละเมิดกฎหมายและไม่ประพฤติตามศีลธรรม ต้องได้รับความทุกข์ทรมานและพลัดพรากจากคนที่รัก ดังนั้นนักโทษควรละทิ้งความชั่วและกลับตัวเป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม รวมถึงประกอบอาชีพสุจริตหลังจากพ้นโทษ ที่มา : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส *เสด็จตรวจการณ์คณะสงฆ์ พ.ศ. 2455-2460* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), น. 40; *โอวาทของพระครูสังฆบริหาร (เมฆ วงศ์สวัสดิ์) วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา แสดงแก่นักโทษชายหญิงในเรือนจำจังหวัดอุบลราชธานี ในวันอาทิตย์ที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2477* (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477), น. 1-16. (พิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท พระศรีปริยญา (ล้วน มหาสันทนะ) ณะบรมบรรพต วัดสระเกษ จังหวัดพระนคร วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2477)

⁴⁶ กรมราชทัณฑ์, *ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี*, น. 600.

ศาสนพิธีในเรือนจำ อาทิ จัดหานักบวชหรือผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาต่าง ๆ มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรืออบรมผู้ต้องขังตามวันสำคัญทางศาสนา⁴⁷ โดยกิจกรรมที่กรมราชทัณฑ์ภาคภูมิใจที่สุดในช่วงปลายทศวรรษ 2490 คือ การจัดอบรมวิชาวิปัสสนาแก่ผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการขัดเกลาให้ผู้ต้องขังให้มีศีลธรรมรู้จักผิดชอบชั่วดีและฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังให้มีคุณธรรม การอบรมนี้จัดครั้งแรกที่เรือนจำบางขวางใน พ.ศ. 2498 มีพระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองเป็นผู้อำนวยการทั่วไป และพระอุดมวิद्याณเถร วัดมหาธาตุ เป็นผู้อำนวยการฝ่ายปฏิบัติ มีผู้ต้องขังเข้าร่วมอบรมทั้งสิ้น 168 คน⁴⁸ การจัดกิจกรรมอบรมวิปัสสนาแก่นักโทษที่เรือนจำบางขวางในแต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมอบรมเป็นจำนวนมาก แต่อาจพิสูจน์ได้ยากว่านักโทษจำนวนมากที่ผ่านการอบรมวิปัสสนาแล้วจะสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นพลเมืองดีได้มากนักน้อยเพียงใด เนื่องจากทางเรือนจำได้ประกาศให้นักโทษที่ผ่านการอบรมวิปัสสนาจะได้รับความดีความชอบเป็นกรณีพิเศษ⁴⁹

สำหรับการจัดสวัสดิการแก่นักโทษ รัฐบาลจอมพล ป. ได้ออกกฎหมายสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม พ.ศ. 2497⁵⁰ เพื่อช่วยเหลือมิให้ผู้พ้นโทษกลับมาก่อทำผิดซ้ำ สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้คือ การจัดตั้งสถานสงเคราะห์ของรัฐบาลสำหรับอุปการะและจัดหาอาชีพให้แก่บุคคลที่พ้นโทษตามอัธยาศัย โดยอธิบดีกรมราชทัณฑ์มีอำนาจสั่งและจัดให้บุคคลที่เข้าข่ายรับการสงเคราะห์ที่จะถูกปล่อยตัวพ้นโทษให้ไปอยู่ในสถานสงเคราะห์ไม่เกิน 5 ปีภายใต้การควบคุมของกรมประชาสงเคราะห์ โดยรัฐบาลได้จัดตั้งสถานสงเคราะห์ขึ้นในพื้นที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง⁵¹ หากพิจารณานักโทษที่เข้าข่ายได้รับการสงเคราะห์ตามกฎหมายนี้จะเป็นบุคคลที่เคยต้องโทษทางอาญาที่เป็นภัยคุกคามต่อความสงบของสังคม อาทิ อั้งยี่และซ่องโจร การปลอมแปลงเงินตรา การประทุษร้ายต่อชีวิต และ

⁴⁷ อัครินทร์ กำไญญและคณะ (บรรณาธิการ), อนุสรณ์ 100 ปี การอนุศาสนาจารย์ไทย (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2562), น. 126-127.

⁴⁸ หจช. ก/ป7/2498/มท4.3 แผนอบรมวิปัสสนา (พ.ศ. 2498).

⁴⁹ จารึก ชมพูพล, สู่อิสสรภาพ (พระนคร: สำนักพิมพ์สหบรรณ, 2501), น. 345.

⁵⁰ หจช. ก/ป7/2497/มท.9 กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2497).

⁵¹ “พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถานสงเคราะห์บุคคลผู้อยู่ในข่ายรับความสงเคราะห์ในท้องที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2498,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 100 ฉบับพิเศษ (31 ธันวาคม 2498), น. 13-15.

การทำให้เสื่อมเสียอิสรภาพ⁵² รวมถึงมีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่หลบหนีจากสถานสงเคราะห์ จนอาจกล่าวได้ว่าการตั้งสถานสงเคราะห์ผู้พ้นโทษเปรียบเสมือนเป็นควบคุมผู้ที่อาจก่ออาชญากรรมซ้ำในสถานที่ที่ผ่อนคลายกว่าเรือนจำเพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่สังคม วิธีการควบคุมในสถานสงเคราะห์แตกต่างจากกิจการทัณฑนิคมอย่างชัดเจนในประเด็นสถานะของผู้ที่ถูกควบคุม กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในทัณฑนิคมยังคงมีสถานะเป็นนักโทษ ส่วนผู้ที่อยู่ในสถานสงเคราะห์เป็นผู้พ้นโทษทางอาญาแล้วแต่ถูกรัฐควบคุมในระยะเวลาชั่วคราว โดยพวกเขาได้รับอนุญาตจากกรมประชาสงเคราะห์ให้นำคู่สมรสหรือบุคคลอื่นไปอยู่ด้วยได้และได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการประกอบกิจการ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. ดำเนินงานสถานสงเคราะห์รูปแบบนี้ไปสักระยะหนึ่งจึงถูกวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชนว่า รัฐบาลใช้อำนาจฝ่ายบริหารเกินขอบเขตด้วยการให้อธิบดีกรมราชทัณฑ์มีอำนาจส่งบุคคลไปจำกัดเสรีภาพในสถานสงเคราะห์แทนที่จะเป็นอำนาจของศาล⁵³ ดังนั้นใน พ.ศ. 2499 รัฐบาลจอมพล ป. จึงตัดสินใจยกเลิกวิธีการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษในรูปแบบส่งคนไปยังสถานสงเคราะห์ด้วยการออกกฎหมายยกเลิกพระราชบัญญัติสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม⁵⁴

ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ของรัฐบาลจอมพล ป. ยังพยายามเชื่อมโยงงานราชทัณฑ์ไทยเข้ากับมาตรฐานการควบคุมผู้ต้องขังของนานาชาติ เพื่อพัฒนางานราชทัณฑ์ไทยให้ก้าวหน้าตามหลักสากล นับตั้งแต่การส่งตัวแทนกรมราชทัณฑ์ไปศึกษาดูงานเรือนจำในต่างประเทศหลายแห่งระหว่าง พ.ศ. 2496-2499 ได้แก่ สิงคโปร์ สหพันธรัฐมลายา ฟิลิปปินส์ สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ และที่สำคัญคือ การส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับกิจการราชทัณฑ์อย่างสม่ำเสมอในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ตัวอย่างเช่น การประชุมว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติสำหรับภาคพื้นเอเชียและตะวันออกไกล ณ กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า ใน พ.ศ. 2497 ซึ่งสาระสำคัญของการประชุมนี้คือ การพิจารณามาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง แนวคิดเรื่องเรือนจำเปิด การคัดเลือกและ

⁵² “พระราชบัญญัติสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม พ.ศ. 2497,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 56 (7 กันยายน 2497), น. 1189-1200.

⁵³ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 56/2499 (4 ธันวาคม 2499).

⁵⁴ “พระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม พ.ศ. 2497 พ.ศ. 2499,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 74 ตอนที่ 8 (22 มกราคม 2500), น. 262-264.

อบรมพนักงานราชทัณฑ์ รวมถึงแนวทางการป้องกันและการปฏิบัติต่อผู้ต้องหา⁵⁵ อันเป็นที่มาของการออกข้อกำหนด SMR ที่ได้รับการรับรองจากสหประชาชาติใน พ.ศ. 2498⁵⁶

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2499 รองอธิบดีกรมราชทัณฑ์ยังได้เข้าร่วมการประชุมนานาชาติของสมาคมนานาชาติว่าด้วยการป้องกันสังคมที่เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี อันเป็นการประชุมเพื่อพิจารณาค้นหาสาเหตุของอาชญากรรม หนทางป้องกันการเกิดอาชญากรรม และการแก้ไขจิตใจผู้ประพฤติดีให้กลับตัวได้ โดยการประชุมนี้ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 แนวทางคือ 1.ทางด้านสังคม (Sociological) 2.ด้านชีวจิตวิทยา (Bio-psychological) และ 3.ด้านกฎหมาย (Jiridical) หลังสิ้นสุดการประชุมคณะผู้แทนไทยได้เสนอผลการประชุมและความเห็นต่อคณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย มีสาระสำคัญคือ การป้องกันอาชญากรรมควรถือหลักการป้องกันไม่ให้คนกระทำผิดโดยอาศัยการค้นคว้าทางวิชาการต่าง ๆ มาประกอบการศึกษาสาเหตุของอาชญากรรม การป้องกันอาชญากรรมเกี่ยวข้องกับปัญหาด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม และด้านจิตวิทยา และการออกกฎหมายในการแก้ปัญหาอาชญากรรมควรพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมและจิตใจของบุคคลในสังคม มิใช่ออกกฎหมายตามความจำเป็นเฉพาะหน้า⁵⁷

ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยจะกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมนานาชาติด้านการป้องกันอาชญากรรมและการเรือนจำอย่างสม่ำเสมอ แต่รัฐบาลจอมพล ป. กลับมิได้นำข้อเสนอ SMR ของสหประชาชาติมาดำเนินการปฏิบัติในงานราชทัณฑ์ไทยให้เป็นรูปธรรมอย่างทันทีทันใด โดยปรากฏเพียงการมอบหมายให้กรมราชทัณฑ์ตั้งกรรมการชุดหนึ่งสำหรับพิจารณาแก้ไขกฎหมายราชทัณฑ์ที่ล้าหลังให้เป็นไปตามหลักสากลโดยอ้างอิงกับ SMR เท่านั้น⁵⁸ อย่างไรก็ตามเมื่อ

⁵⁵ พระนิกรปติ, “เรื่องการประชุมทางวิทยาการว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติสำหรับภาคพื้นเอเชียและตะวันออกไกล,” ใน คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, เอกสารการประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม พ.ศ. 2498 เล่ม 1 (ประมวลเอกสารประกอบความรู้) (พระนคร: คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, 2498), น. 64-69.

⁵⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมราชทัณฑ์, ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2524).

⁵⁷ คณะผู้แทนประเทศไทย, “รายงานการประชุมป้องกันสังคม ณ เมืองมิลาน,” วารสารราชทัณฑ์ 4, 3 (มิถุนายน 2499): 14-29.

⁵⁸ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2501), น. 156.

พิจารณากิจการราชทัณฑ์ไทยในช่วงปลายทศวรรษ 2490 จะพบว่ารัฐไทยเริ่มนำแนวความคิดการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักสิทธิมนุษยชนมาใช้กับโครงการต่าง ๆ ของกรมราชทัณฑ์มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ดังปรากฏจากแนวความคิดการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรม โดยหลีกเลี่ยงการปฏิบัติอย่างโหดร้ายทารุณ แนวความคิดดูแลสุขภาพผู้ต้องขังทั้งด้านร่างกายและจิตใจ แนวคิดการยกเลิกการลงโทษผู้ต้องขังด้วยวิธีทารุณกรรมหรือทรมาน รวมถึงแนวความคิดลดโทษประหารชีวิตให้เป็นจำคุกตลอดชีวิต⁵⁹ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ไทยยังพยายามปรับปรุงระบบการคุมขังให้มีเนื้อหาและวัตถุประสงค์เชิงบวกในการทำให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวกลับสู่สังคมได้ อาทิ การเสนอให้เลิกใช้เครื่องพันธนาการ การอนุญาตให้ผู้ต้องขังประกอบพิธีกรรมตามศาสนาและพบปะกับอนุศาสนาจารย์ได้ การเพิ่มบทบาทผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (จิตแพทย์ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และครู) ภายในเรือนจำ การอนุญาตให้นักโทษเล่นกีฬา ดูภาพยนตร์ เล่นดนตรีในเวลาว่างได้ และการจัดหาเครื่องใช้ส่วนตัวเป็นสวัสดิการแก่ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล⁶⁰ ซึ่งโครงการปรับปรุงเรือนจำเหล่านี้หากดำเนินการได้จริงจะช่วยเปลี่ยนแปลงสถานที่คุมขังให้มีลักษณะมนุษยธรรม อันสอดคล้องกับ SMR ที่มีจุดมุ่งหมายในการยกระดับมาตรฐานการคุมขังนักโทษให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

6.3.2 ปัญหาการปรับปรุงกิจการเรือนจำในปลายทศวรรษ 2490

เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงในการดำเนินโครงการปรับปรุงเรือนจำครั้งใหญ่ช่วงปลายทศวรรษ 2490 ทางกรมราชทัณฑ์ยังต้องเผชิญกับปัญหาดังเดิมที่ส่งผลกระทบต่อการควบคุมนักโทษ คือ ปัญหานักโทษหลบหนีออกจากเรือนจำต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก อันแสดงถึงความล้มเหลวในการสร้างความปลอดภัยให้แก่สังคมอย่างเป็นรูปธรรมของรัฐ ซึ่งจากสถิติจำนวนผู้ต้องขังหลบหนีนับตั้งแต่ พ.ศ. 2487-2497 (ดูตาราง 3) พบว่าในปี 2487-2492 อันเป็นช่วงระหว่างสงครามโลกที่ 2 และ 4 ปีหลังสงครามโลกยุติมีผู้ต้องขังหลบหนีเป็นจำนวนมากในระดับหลักพัน แม้จะนับตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมาตัวเลขผู้ต้องขังหลบหนีจึงค่อย ๆ ลดลงอย่างต่อเนื่องเหลือเพียงไม่กี่ร้อยคน แต่ผู้ต้องขังที่หลบหนีออกจากเรือนจำกลับสามารถหลุดรอดจากการจับกุมตัวของเจ้าหน้าที่ได้เกินครึ่งหนึ่ง ซึ่งผู้ต้องขังที่หลุดรอดมักจะกลับไปก่ออาชญากรรมที่คุกคามความสงบเรียบร้อยในสังคม ดังสะท้อนได้จากทัศนคติของพลตำรวจเอกเผ่าแก้วเกี่ยวกับนักโทษ

⁵⁹ ศรัญญู เทพสงเคราะห์, “โทษประหารชีวิตหลังการปฏิวัติ 2475: แนวคิด การเมือง และข้อถกเถียงในการลงทัณฑ์ด้วยความตายของประเทศไทย พ.ศ. 2475-2499,” ใน ศรัญญู เทพสงเคราะห์, ราชฎีกาปริทัศน์: การเมือง อำนาจ และทรงจำของ(คณะ)ราษฎร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562), น. 161-170.

⁶⁰ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500, น. 17.

ที่หลบหนีว่าเป็นผู้ก่ออาชญากรรมร้ายแรง ไม่มีทางที่จะคิดกลับตัวเป็นคนดี และมักจะก่อปัญหาความไม่สงบในสังคมหลังหลบหนีออกจากคุก⁶¹ ดังนั้นโครงการปรับปรุงเรือนจำที่เดิมจะปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้ต้องขังให้ดีขึ้นเทียบเท่ามาตรฐานขั้นต่ำของนานาชาติ กลับหันเหไปแนวทางเฝ้าระวังและป้องกันนักโทษหลบหนีออกจากเรือนจำมากขึ้น

ตาราง 3 จำนวนผู้ต้องขังหลบหนีและจับได้ทั่วราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2487 – 2497

พ.ศ.	จำนวนผู้ต้องขัง	ผู้ต้องขังหลบหนี	หนีร้อยละ	ผู้ต้องขังที่จับตัวกลับมาได้	จับได้ร้อยละ
2487	24,005	1,364	5.61	384	28.10
2488	20,348	2,181	10.70	495	22.61
2489	18,464	1,969	10.60	463	23.50
2490	17,463	1,502	8.60	430	28.60
2491	16,251	1,211	7.41	579	47.80
2492	15,313	1,149	7.50	561	47.80
2493	15,084	866	5.08	348	40.30
2494	15,452	344	2.20	169	49.11
2495	15,430	230	1.41	94	40.80
2496	18,777	324	1.72	131	40.43
2497	21,884	335	1.53	166	49.55

ที่มา : กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2497, น. 68.

ปัญหาการหลบหนีของนักโทษได้ถูกนำมาพิจารณาในหนังสือพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2499 โดยนายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ อดีตข้าหลวงตรวจการราชทัณฑ์ ได้กล่าวถึงปัญหานักโทษหลบหนีออกจากเรือนจำว่ามีสาเหตุเกิดจากการปฏิบัติต่อนักโทษอย่างเหยียดหยามทารุณกรรมไม่สอดคล้องกับอุดมคติของการราชทัณฑ์ รวมถึงมีการปกครองเรือนจำอย่างขาดความยุติธรรม จัดหาอาหารด้วยคุณภาพให้แก่นักโทษ และเจ้าพนักงานไม่มีประสิทธิภาพ⁶² จากข้อเขียนของนายวิบูลย์ส่งผลให้ข้าราชการกรมราชทัณฑ์ที่ใช้นามปากกาว่า “พัศดีเก่า” เขียนจดหมายอธิบายสาเหตุการหลบหนีของนักโทษว่ามาจากเหตุผล 4 ประการ ได้แก่ เรือนจำไม่ดี เจ้าพนักงานไม่ดี หลักการและระเบียบไม่ดี และการให้สวัสดิการแก่ผู้ต้องขังไม่ดี โดย “พัศดีเก่า” เห็นว่าการปรับปรุงแก้ไขปัญหา

⁶¹ หจข. ก/ป7/2498/มท.4.2 การจัดระบบราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2498).

⁶² วิบูลย์ ธรรมวิทย์, ปัญหาสังคม-การเมือง (พระนคร: ม.ป.ท., 2499), น. 50-54. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจคุณแม่สังวาลย์ ลีตระกูล)

ทั้งสี่นั้นขึ้นอยู่กับงบประมาณทั้งสิ้นทั้งการใช้จ่ายเงินปรับปรุงเรือนจำ เพิ่มเงินเดือนเจ้าพนักงาน และการจัดสวัสดิการให้นักโทษ⁶³

ทัศนะของ “พัศดีเก่า” เกี่ยวกับการแก้ปัญหาคุกโทษหลบหนีโดยอาศัยงบประมาณจำนวนมาก นับว่าสอดคล้องกับการแก้ปัญหาการควบคุมนักโทษในเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายเรือนจำของรัฐจากเดิมที่มุ่งหมายอบรมฟื้นฟูและใช้แรงงานนักโทษเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่รัฐ มาเน้นการอบรมฟื้นฟูควบคู่กับการคุมขังนักโทษอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อป้องกันการหลบหนีหรือการก่อเหตุร้ายแก่สังคม

จากนโยบายข้างต้น กรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการลงทุนสร้างหรือปรับปรุงเรือนจำให้มั่นคงแข็งแรงเพื่อขังนักโทษอย่างแน่นหนา ซึ่งจากสถิติของกรมราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2500 มีเครือข่ายสถาบันราชทัณฑ์ที่ประกอบด้วยเรือนจำและทัณฑสถานรวมทั้งสิ้น 91 แห่ง แบ่งเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ทั้งหมด 9 แห่ง เรือนจำจังหวัด 64 แห่ง เรือนจำอำเภอ 15 แห่ง และทัณฑสถานอื่น ๆ อีก 3 แห่ง⁶⁴ โดยช่วงปลายทศวรรษ 2490 กรมราชทัณฑ์ได้ยกฐานะเรือนจำจังหวัด 4 แห่งขึ้นเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ในส่วนภูมิภาคเพิ่มเติมได้แก่ เรือนจำกลางประจำเขตพิษณุโลก เรือนจำกลางประจำเขตจังหวัดสงขลา เรือนจำกลางประจำเขตเชียงใหม่ เรือนจำกลางประจำเขตอุดรธานี เพื่อรวบรวมผู้ต้องขังจากเรือนจำจังหวัดและเรือนจำอำเภอมาควบคุมไว้ในเรือนจำที่มีความมั่นคงเป็นพิเศษ กรมราชทัณฑ์ยังปรับปรุงเรือนจำภาคกลางไม่จากรูปแบบทัณฑนิคมให้กลายเป็นเรือนจำปิดโดยก่อกำแพงล้อมรอบเรือนจำนับตั้งแต่ พ.ศ. 2499⁶⁵ ตลอดจนมีการจัดตั้งเรือนจำพิเศษที่ควบคุมผู้ต้องขังเฉพาะกลุ่มคือ ทัณฑสถานวัยหนุ่มใน พ.ศ. 2497

จากความกังวลเรื่องปัญหาการควบคุมนักโทษ ทางกรมราชทัณฑ์จึงจำกัดการส่งนักโทษไปทำงานนอกเรือนจำหรือไปทำงานกลางแจ้งตามเรือนจำชั่วคราวเพื่อลดโอกาสในการหลบหนี ดังนั้นการใช้จ่ายแรงงานนักโทษในการหาผลประโยชน์ของกรมราชทัณฑ์จึงมีลักษณะเป็นการทำงานในเรือนจำมากขึ้น โดยเรือนจำแต่ละแห่งได้ตั้งโรงงานสำหรับดำเนินโครงการเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับวัตถุดิบ การขนส่ง และเครื่องมือภายในเรือนจำ ตัวอย่างเช่นใน พ.ศ. 2497 เรือนจำกลางคลองเปรมดำเนินงานโรงพิมพ์มหาดไทย เรือนจำกลางบางขวางดำเนินงานทอผ้าด้วยเครื่องจักรและ

⁶³ เรื่องเดียวกัน, น. 67-79.

⁶⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2501), น. 177-394.

⁶⁵ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 745-748.

งานช่างไม้ เรือนจำประจำเขตราชบุรีดำเนินงานระเบิดหินและย่อยหินที่เขางู เรือนจำจังหวัด นครสวรรค์ดำเนินงานโรงเลื่อยไม้⁶⁶ ขณะที่เรือนจำขนาดกลางและขนาดเล็กจะเน้นการฝึกทักษะ นักโทษด้วยงานหัตถกรรม เช่น ช่างสิบหมู่ ช่างฝีมือ ช่างไม้ ช่างจักสาน ตลอดจนงานด้าน เกษตรกรรมทั้งการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ตามความเหมาะสมของพื้นที่เรือนจำ

ด้านการอบรมฟื้นฟูนักโทษในเรือนจำ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 กรมราชทัณฑ์ได้ให้ ความสำคัญกับการอบรมศีลธรรมจรรยาให้แก่ักโทษเป็นพิเศษ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก บรรยากาศของงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษที่รัฐบาลจอมพล ป. ได้จัดงานอย่างยิ่งใหญ่ ขณะเดียวกันก็สะท้อนทัศนะของรัฐที่พิจารณานักโทษว่าเป็นผู้ก่ออาชญากรรมจากความบกพร่อง ทางศีลธรรม ดังนั้นรัฐจึงต้องจัดอบรมขัดเกลานิสัยจิตใจเพื่อบรรเทาความเลวร้ายด้วยการอบรม หลักคำสอนทางศาสนา⁶⁷ โดยกรมราชทัณฑ์เชื่อมั่นว่าการอบรมศีลธรรมจะช่วยฟื้นฟูจิตใจให้แก่ นักโทษระหว่างถูกคุมขังในเรือนจำและมีส่วนช่วยให้นักโทษกลับตัวเป็นพลเมืองดีได้ ดังนั้นการ อบรมศีลธรรมทางศาสนาจึงกลายเป็นสาระหลักของการอบรมผู้ต้องขัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ อบรมทั่วไป การอบรมเฉพาะกลุ่มผู้ต้องขังตามประเภทโทษ และการอบรมก่อนพ้นโทษ ที่มุ่งเน้นให้ ผู้ต้องขังท่องจำบทสวดหรือหลักธรรมทางศาสนาได้อย่างขึ้นใจ⁶⁸

6.4 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบอบราชทัณฑ์ช่วงปลายทศวรรษ 2490

ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 รัฐบาลจอมพล ป. ดำเนินการปรับปรุงกระบวนการยุติธรรม และระบบกฎหมายอาญานานใหญ่ โดยได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดอาญาวิทยาแบบใหม่และ กระแสการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมและการเรือนจำในนานาชาติ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เชิงโครงสร้างของระบอบราชทัณฑ์ไทยจากเดิมในสมัยคณะราษฎรที่ครอบคลุมภารกิจ 3 ด้าน ได้แก่ การคุมขังนักโทษในเรือนจำ การกักกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ร้ายในนิคมฝึกอาชีพ และการอบรม เด็กที่กระทำผิดในโรงเรียนฝึกอาชีพ เหลือเพียงการควบคุมผู้กระทำผิดทางอาญาในเรือนจำ และทัณฑสถาน

⁶⁶ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2497, น. 74-77.

⁶⁷ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500, น. 63.

⁶⁸ กองอบรม กรมราชทัณฑ์, “การจัดอบรมผู้ต้องขัง,” วารสารราชทัณฑ์ 5, 1 (กุมภาพันธ์ 2500): 1-6.

6.4.1 การยกเลิกโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์

หลังจากกรมราชทัณฑ์ในระบอบใหม่ได้รับมอบโรงเรียนดัดสันดานจากกรมตำรวจมา รับผิดชอบตามนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลคณะราษฎร โดยรัฐบาลได้ดำเนินการระเบียบโรงเรียนดัดสันดานให้ถูกต้องตามหลักทฤษฎีด้วยการออกกฎหมายพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) จากนั้นกรมราชทัณฑ์จึงได้ย้ายโรงเรียนดัดสันดานเดิมที่เกาะสีชังมาตั้งเป็น “โรงเรียนฝึกอาชีพ” (Vocational Training School) ที่บริเวณเกาะใหญ่ อำเภอราชคราม (ปัจจุบันคือ อำเภอบางไทร) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2480 ทั้งนี้โรงเรียนฝึกอาชีพสมัยคณะราษฎรเป็นสถานควบคุมและฝึกอบรมเด็กที่กระทำผิดอาญา เด็กจรจัด และเด็กที่มีความประพฤติเลวี่งตามทีศาลมีคำสั่ง โดยเด็กที่ถูกควบคุมในสถาบันแห่งนี้ต้องอายุไม่เกิน 20 ปีบริบูรณ์ การควบคุมของสถาบันแห่งนี้มีลักษณะผ่อนคลายกว่าเรือนจำ กล่าวคือ เด็กที่ถูกควบคุมในลักษณะโรงเรียนกึ่งนอน เด็กทุกคนจะต้องดำเนินกิจกรรมตามตารางเวลาในแต่ละวันตามข้อบังคับของโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การตื่นนอนและฝึกกายบริหารในช่วงเช้า การเรียนวิชาสามัญในช่วงสาย การเรียนวิชาชีพ (กสิกรรมและการช่าง) และเล่นกีฬาในช่วงบ่าย และอบรมศีลธรรมจรรยากับสวดมนต์ในช่วงเย็นและค่ำของทุกวัน⁶⁹ นอกจากนี้โรงเรียนแห่งนี้ยังมีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์สำหรับใช้ในการบริโภคในโรงเรียน⁷⁰

เมื่อพิจารณาสถิติเด็กที่ส่งมาอบรมที่โรงเรียนฝึกอาชีพนับตั้งแต่ พ.ศ. 2488-2498 พบว่ามีเด็กในโรงเรียนแห่งนี้เฉลี่ยปีละประมาณ 142 คน อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2480 จากผลพวงของสงครามและการขาดแคลนทรัพยากรในการอุปโภคบริโภคในการราชทัณฑ์ ได้ส่งผลกระทบต่อภาระงานของโรงเรียนฝึกอาชีพอย่างชัดเจน ดังสะท้อนได้จากสถิติเด็กหลบหนีที่สูงขึ้นมาก โดยในปี พ.ศ. 2488 มีเด็กหลบหนี 46 คนจากจำนวนเด็กทั้งหมด 150 คน และพ.ศ. 2489 มีเด็กหลบหนี 27 คนจากจำนวนเด็กทั้งหมด 118 คน ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงทำการกวาดล้างเด็กมากขึ้นและทำให้จำนวนเด็กหลบหนีลดลงจนอยู่ในระดับหลักหน่วยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2490⁷¹

⁶⁹ หจข. มท.4.8.1/30 เรื่องพระราชบัญญัติระเบียบการปกครองประมวลการศึกษาอบรมฝึกฝนของโรงเรียนฝึกอาชีพ (พ.ศ. 2480).

⁷⁰ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2497, น. 41.

⁷¹ จิตร จักกะพาก, “โรงเรียนฝึกอาชีพ,” วารสารราชทัณฑ์ 4, 2 (เมษายน 2499): 3-4.

นอกเหนือจากปัญหาเด็กหลบหนีแล้วในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงเรียนฝึกอาชีพยังต้องประสบปัญหาเจ้าพนักงานมิได้มีทักษะในการอบรมเด็ก เนื่องจากเป็นข้าราชการกรมราชทัณฑ์ที่มีประสบการณ์ในการควบคุมผู้กระทำผิดอาญา มิได้เข้าใจลักษณะนิสัยและจิตใจของเด็กเนื่องจากไม่เคยผ่านการอบรมวิชาครูและจิตวิทยา⁷² ดังนั้นการอบรมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเด็กให้เป็นพลเมืองในโรงเรียนฝึกอาชีพจึงไม่ประสบผลเท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้นในด้านการจัดอบรมความรู้วิชาสามัญกลับสามารถจัดชั้นเรียนได้ถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น ซึ่งอยู่ระดับต่ำกว่าที่กรมราชทัณฑ์กำหนดให้จัดชั้นเรียนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 เนื่องจากเด็กพ้นโทษออกจากโรงเรียนฝึกอาชีพไปเสียก่อน ดังนั้นในการเรียนระดับชั้นสูง ๆ จึงเหลือเด็กเพียง 2-3 คน ซึ่งเป็นจำนวนไม่เพียงพอต่อการจ้างครูผู้สอน ดังนั้นทางโรงเรียนจึงหันมาสนับสนุนให้เด็กเรียนวิชาชีพนานขึ้น เช่น ช่างไม้ ช่างเครื่องยนต์ ช่างเย็บผ้า และช่างตัดผม เพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพหลังจากออกจากโรงเรียน⁷³

นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2490 รัฐบาลจอมพล ป. ได้ให้ความสนใจกับคุ้มครองและจัดสวัสดิภาพให้แก่เด็กที่กระทำผิดอาญาให้กลับตัวเป็นคนดีมิให้กลายเป็นอาชญากรในอนาคต อันเป็นผลมาจากแนวคิดอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยาที่เริ่มมีอิทธิพลในกระบวนการยุติธรรมไทย ดังนั้น รัฐบาลจอมพล ป. จึงผลักดันให้เกิดระบบศาลเด็กที่มีกระบวนการพิจารณาคดี มีเจ้าหน้าที่เฉพาะและการลงโทษที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ อันนำไปสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 และได้จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางกับสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลางในเดือนมกราคม พ.ศ. 2495⁷⁴ โดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กถือเป็นหน่วยงานที่กระทรวงยุติธรรมตั้งขึ้นเพื่อควบคุมตัวเด็กและเยาวชนที่อายุไม่เกิน 24 ปี นับตั้งแต่ระหว่างสอบสวน พิเคราะห์คดี และหลังศาลได้พิพากษาแล้ว รวมถึงแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ที่กระทำผิด อาทิ การจัดสถานที่ให้มีลักษณะเป็นโรงเรียนสำหรับอบรมสั่งสอนวิชาความรู้และศีลธรรมเพื่อช่วยให้เด็กที่พลาดพลั้ง

⁷² เรื่องเดียวกัน, น. 5.

⁷³ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2497, น. 49-51.

⁷⁴ ไชยเจริญ สันติศิริ, “กฎหมายว่าด้วยการศาลคดีเด็กและเยาวชน,” ใน บทความเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรม กฎหมายว่าด้วยศาลคดีเด็กและเยาวชน การปกครองของอังกฤษและฝรั่งเศส การประกันสังคม (พระนคร: ส.การพิมพ์, 2496), น. 34. (กระทรวงมหาดไทยพิมพ์แจกเนื่องในการพระราชทานเพลิงศพนายชรรค์ชัย กัมพลานนท์ พลตำรวจสมัครมงคล ไชยบรรจง และพลตำรวจสมัครยุทธ แซ่ลิ้ม ผู้เสียชีวิตเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย ณ เมรุพิเศษสนามถนนราชวิถี อำเภอเมืองสงขลา วันที่ 7 มีนาคม 2496)

กระทำผิดได้มีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีอีกครั้ง มีการจัดหาพนักงานคุมประพฤติเพื่อหาสาเหตุการกระทำผิดและให้ความช่วยเหลือแก่เด็กในสถานพินิจฯ โดยร่วมมือกับแพทย์ จิตแพทย์ นักจิตวิทยา ครู และนักสังคมสงเคราะห์ รวมถึงมีการลงโทษเด็กที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบในสถานพินิจฯ โดยคำนึงถึงสุขภาพและภาวะจิตใจของเด็กแตกต่างจากลงทัณฑ์ในเรือนจำ⁷⁵

แนวคิดและวิธีการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในรูปแบบใหม่ของสถานพินิจฯ ได้กระทบกับการดำเนินการกิจการโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นับตั้งแต่ พ.ศ. 2495 กล่าวคือ โรงเรียนฝึกอาชีพมิได้เป็นสถาบันราชทัณฑ์ที่ผูกขาดการควบคุมเด็กที่กระทำผิดเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยอีกต่อไป และหลังการตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน ศาลมักจะมีคำสั่งส่งตัวเด็กที่กระทำผิดไม่ร้ายแรงไปควบคุมที่สถานพินิจ ขณะที่เด็กที่กระทำผิดอาญาร้ายแรง และเด็กที่มีความประพฤติเลวร้ายจนไม่สามารถอยู่ในสถานพินิจจะถูกส่งตัวมาควบคุมที่โรงเรียนฝึกอาชีพ⁷⁶ ประกอบกับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยช่วงปลายทศวรรษ 2490 ที่ให้ความสำคัญกับการอบรมแก้ไขพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดด้วยหลักสังคมสงเคราะห์ ผ่านการให้ความช่วยเหลือในระยะยาวโดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ปฏิบัติงาน ดังนั้นงานสังคมสงเคราะห์จึงเข้าไปดูแลสวัสดิภาพเด็กที่เป็นปัญหาสังคมมากขึ้น อันทำให้งานเกี่ยวกับเด็กของกรมประชาสงเคราะห์ทับซ้อนกับงานโรงเรียนฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2500 กระทรวงมหาดไทยได้อนุญาตโรงเรียนฝึกอาชีพไปสังกัดกรมประชาสงเคราะห์ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขพฤติกรรมของเด็กที่กระทำผิดที่เป็นงานสังคมสงเคราะห์มากกว่างานราชทัณฑ์⁷⁷

6.4.2 การเปลี่ยนแปลง “การกักกัน” มิใช่การลงโทษทางอาญา

จากการที่รัฐบาลคณะราษฎรได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479 ที่วางอยู่บนหลักการว่า ผู้ถูกกักกันเป็นผู้กระทำผิดซ้ำจนติดเป็นนิสัย ศาลจึงพิพากษาให้รับโทษกักกันเพิ่มเติมจากโทษจำคุกเพื่อความปลอดภัยในสังคม ส่งผลให้กรมราชทัณฑ์มี

⁷⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน หยุต แสงอุทัย, คำอธิบายกฎหมายศาลเด็ก (พระนคร: สำนักงานประชา นิติ, 2494).

⁷⁶ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500 (พระนคร: โรงพิมพ์ มหาดไทย, 2501), น. 382.

⁷⁷ ศรัญญู เทพสงเคราะห์, “โรงเรียนฝึกอาชีพ: พื้นที่ควบคุมเด็กในสถาบันราชทัณฑ์ไทย พ.ศ. 2479-2501,” ใน ศรัญญู เทพสงเคราะห์, ราษฎรวิปไตย การเมือง อำนาจ และทรงจำของ(คณะ)ราษฎร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562), น. 407-408.

ภารกิจในการควบคุมบุคคลที่ถูกกักกันด้วยการจัดตั้งนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา และเมื่อรัฐบาลหลังสงครามโลกได้ยกเลิกนิคมฝึกอาชีพได้ย้ายผู้ถูกกักกันมาไว้ที่สถานกักกันชั่วคราวในเรือนจำนครปฐม ซึ่งมีพื้นที่เพียง 3 ไร่ 48 วา มีสภาพแวดล้อมไม่ต่างจากเรือนจำที่ล้อมรอบด้วยกำแพง มีอาคารเรือนขังและโรงฝึกงาน ในการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันนั้น ทางกรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการไม่แตกต่างจากการควบคุมนักโทษทั่วไปที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของเรือนจำโดยอนุโลม

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2490 การลงโทษทางอาญาผู้กระทำผิดซ้ำด้วยวิธีการกักกันได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักอาชญาวิทยาไทยว่าเป็นการดำเนินการที่ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แนวคิดทัณฑวิทยา ดังสะท้อนได้จากความเห็นของนายบรียง มกรภิรมย์ในปี พ.ศ. 2491 ที่ตั้งข้อสังเกตว่าโทษกักกันนั้นทางกรมราชทัณฑ์ได้หลักการและแบบอย่างมาจากกิจการในต่างประเทศที่เรียกว่า ระบบคุ้มครองความปลอดภัยของสังคม (Measure of Security) โดยแยกการควบคุมผู้กระทำผิดซ้ำออกจากกิจการเรือนจำไปดำเนินการด้วยลักษณะเฉพาะ แต่สุดท้ายแล้วทางรัฐบาลกลับออกกฎหมายเฉพาะที่กำหนดให้โทษกักกันเป็นการลงโทษทางอาญารูปแบบใหม่เสมือนเป็นการเพิ่มโทษต่อจากโทษจำคุกและมีวิธีการควบคุมไม่ต่างจากนักโทษในเรือนจำ อันทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิดซ้ำให้เป็นพลเมืองดีได้⁷⁸ ดังนั้นในช่วงปลายทศวรรษ 2490 เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. ได้พิจารณาแก้ไขกฎหมายอาญาจึงเริ่มทบทวนวิธีการลงโทษแบบกักกันผู้กระทำผิดซ้ำว่าควรจะเป็นโทษทางอาญาหรือไม่ ซึ่งสุดท้ายรัฐบาลตัดสินใจกำหนดให้วิธีการกักกันมิใช่การลงโทษทางอาญาแต่เป็นวิธีการปกป้องสังคมให้ปลอดภัย (Social Defence) การตัดสินใจเปลี่ยนแปลงหลักการของการกักกันส่งผลให้รัฐบาลจอมพล ป. ได้บัญญัติให้วิธีการกักกันเป็นวิธีการหนึ่งใน “วิธีการเพื่อความปลอดภัย” ในประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 พร้อมกับยกเลิกพระราชบัญญัติกักกันเดิมฉบับ พ.ศ. 2479

สำหรับวิธีการเพื่อความปลอดภัยในประมวลกฎหมายอาญฉบับใหม่นั้น ศาลจะเป็นผู้ใช้อำนาจพิจารณาบุคคลที่ศาลเห็นว่าเป็นภัยต่อสังคม อาทิ ผู้กระทำผิดจนติดเป็นนิสัย บุคคลที่มีจิตบกพร่อง หรือบุคคลที่อาจก่อเหตุร้ายเป็นอันตรายต่อผู้อื่น จากนั้นจึงมีคำสั่งหรือคำพิพากษาให้ใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยทางสังคม ได้แก่ การกักกัน ห้ามเข้าเขตกำหนด เรียกประกันทัณฑ์บนคุมตัวไว้ในสถานพยาบาล และห้ามประกอบอาชีพบางอย่าง เพื่อให้บุคคลที่ถูกศาลใช้มาตรการเหล่านี้ได้มีโอกาสได้รับการบำบัดตามลักษณะความบกพร่องของแต่ละคนและมีให้บุคคลนั้น

⁷⁸ บรียง มกรภิรมย์, ระเบียบวินัยและการศึกษาอบรมผู้ต้องขัง, น. 142-147.

กระทำความผิดอีก⁷⁹ โดยประมวลกฎหมายอาญาได้อธิบายลักษณะการกักกันไว้ว่า เป็นการควบคุมผู้กระทำความผิดเป็นนิตย์ (ตามกฎหมายกักกันเดิมใช้คำว่า ผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย) ไว้ในเขตกำหนด เพื่อป้องกันการกระทำความผิด เพื่อดันนิตย์และเพื่อฝึกหัดอาชีพ

จากการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การกักกันมิใช่การลงโทษทางอาญานับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ส่งผลให้ผู้ถูกกักกันในสถานกักกันนครปฐมได้รับการปฏิบัติที่ผ่อนคลายเป็นไป ผู้กักกันมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เคร่งเครียดน้อยกว่าผู้ต้องโทษในเรือนจำ แต่พวกเขาจะไม่ได้รับพระราชทานอภัยโทษ เนื่องจากผู้ถูกกักกันไม่ถือเป็นผู้ต้องโทษอาญา อันสะท้อนถึงจุดมุ่งหมายหลักของการกักกันที่เน้นการจำกัดเสรีภาพของบุคคลบางคนเพื่อความปลอดภัยของสังคม โดยรัฐมิได้คาดหวังให้คนเหล่านี้จะปรับปรุงพฤติกรรมเป็นพลเมืองดี ดังปรากฏว่าไม่มีการออกกฎระเบียบข้อบังคับสำหรับการกักกันเป็นการเฉพาะหรือย้ายเขตกักกันออกจากเรือนจำนครปฐมให้สอดคล้องกับวิธีการกักกันแบบใหม่ที่มีใช้โทษทางอาญา

6.4.3 ทักษสถานวัยหนุ่ม : สถาบันฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (Correctional Institution)

จากการปรับเปลี่ยนนโยบายราชทัณฑ์ใหม่ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 รัฐได้ให้ความสนใจกับการอบรมแก้ไขฟื้นฟูจิตใจและการฝึกอาชีพให้สอดคล้องเหมาะสมกับหลักทฤษฎีอาชญาวิทยา โดยเฉพาะการแบ่งแยกประเภทผู้กระทำความผิดออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ พร้อมกับดำเนินการควบคุมบำบัดรักษา อบรมแก้ไข และฝึกวิชาชีพแก่ผู้กระทำความผิดแต่ละกลุ่มให้สามารถปรับปรุงพฤติกรรมให้เป็นพลเมืองดีได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ผู้ต้องขังวัยรุ่น ผู้ต้องขังหญิง ผู้ต้องขังวิกลจริต ผู้ต้องขังที่เป็นโรคเรื้อรัง เป็นต้น ดังนั้นรัฐจึงตั้งสถาบันฟื้นฟูผู้ต้องขังที่ได้รับการคัดแยกแล้วอย่างเป็นทางการเป็นเอกเทศคือ ทักษสถาน (Correctional Institution) อันเป็นสถาบันราชทัณฑ์ที่ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงแก้ไขหรือฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเฉพาะกลุ่ม โดยในช่วงปลายทศวรรษ 2490 กรมราชทัณฑ์ได้เริ่มทดลองตั้งทัณฑสถานแห่งแรกใน พ.ศ. 2499 คือ “ทัณฑสถานวัยหนุ่ม” (Correctional Institution for Young Offenders) สำหรับควบคุมและอบรมเยาวชนอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปีและเป็นความผิดครั้งแรก

ทั้งนี้แนวความคิดการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติที่วางอยู่บนพื้นฐานการลงโทษจำคุกเพื่อป้องกันสังคมให้พ้นจากอาชญากรรม ได้มีส่วนผลักดันให้นานาชาติตระหนักถึง

⁷⁹ วิวิทย์ จตุปาริสุทธิ, “วิวัฒนาการว่าด้วยการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511), น. 46.

ความสำคัญในการลงโทษจำคุกผู้กระทำผิดในเรือนจำด้วยลักษณะที่แน่นอน การให้ผู้ต้องขังใช้ชีวิตและมีกิจกรรมในเรือนจำที่แตกต่างจากสังคมภายนอกให้น้อยที่สุด เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวกลับคืนสู่สังคมได้อย่างราบรื่นหลังจากพ้นโทษ ดังนั้นองค์การสหประชาชาติจึงเรียกร้องให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ จัดสวัสดิการให้แก่ผู้ต้องขังอย่างเหมาะสม มีการรักษาพยาบาลภายใต้การดูแลของแพทย์ มีการอบรมผู้ต้องขังรายบุคคลและจัดแยกผู้ต้องขังให้เหมาะสม รวมถึงมีการแยกคุมขังนักโทษผู้ใหญ่ออกจากนักโทษเยาวชนอย่างเด็ดขาด

การป้องกันยวอาชญากรเป็นประเด็นที่องค์การสหประชาชาติให้ความสนใจนับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 และปรากฏชัดเจนในการประชุมว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติสำหรับภาคพื้นเอเชียและตะวันออกไกล ณ ประเทศพม่า ใน พ.ศ. 2497 โดยผู้แทนรัฐบาลชาติต่าง ๆ ที่เข้าร่วมประชุมต่างเห็นพ้องว่า ควรมีนโยบายราชทัณฑ์เกี่ยวกับยวอาชญากรรมเป็นการเฉพาะ ควรมีความเห็นอกเห็นใจและให้การช่วยเหลือแก้ไขอบรมยวอาชญากรให้กลับเป็นคนดีในสังคมอีกครั้ง ด้วยวิธีการให้ความคุ้มครอง ให้การศึกษา และช่วยปลูกแต่งเด็กให้มีความเจริญทั้งทางร่างกาย อารมณ์ วัฒนธรรม และศีลธรรม ดังนั้นสหประชาชาติจึงเรียกร้องให้รัฐบาลชาติต่าง ๆ จัดตั้งสถานพินิจสำหรับเยาวชน มีการตั้งศาลเด็กและเยาวชนที่ประกอบด้วยผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่เฉพาะด้านจิตวิทยาและสังคมสงเคราะห์ ตลอดจนส่งเสริมการค้นคว้าหาสาเหตุและการป้องกันยวอาชญากรรม⁸⁰

เมื่อพิจารณาการแยกผู้ต้องขังที่เป็นวัยรุ่นออกจากผู้ต้องขังที่เป็นผู้ใหญ่ พร้อมกับให้มีการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดวัยรุ่นแตกต่างจากผู้ใหญ่ เป็นหลักการสำคัญของการราชทัณฑ์สมัยใหม่ นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่มีสถาบันควบคุมสำหรับผู้กระทำผิดวัยรุ่นเป็นการเฉพาะคือ การตั้งสถาบันฝึกอบรมเอลมิรา (Elmira Reformatory) ในรัฐนิวยอร์ก เมื่อ ค.ศ. 1876 สำหรับอบรมผู้กระทำผิดที่มีอายุระหว่าง 16-30 ปี และกระทำผิดเป็นครั้งแรก โดยการควบคุมในสถาบันนี้ไม่มีกำหนดโทษแน่นอนตายตัว เป็นเพียงการจำกัดอัตราโทษสูงสุดไว้ไม่เกิน 4 ปีและใช้ระบบการให้คะแนนในการปล่อยตัวด้วยการพิจารณาความประพฤติ การรักษาระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และผลการศึกษาอบรม⁸¹ อย่างไรก็ตาม

⁸⁰ คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย, เอกสารการประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม พ.ศ. 2498 เล่ม 1 (ประมวลเอกสารประกอบความรู้), น. 142-148.

⁸¹ ประเสริฐ เมฆมณี, “การบริหารงานทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การหลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด,” (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2508), น. 15.

ต้นแบบสถานฝึกและอบรมผู้กระทำผิดวัยรุ่นที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางคือ สถานบอร์สตัล (Borstal Institution) ในประเทศอังกฤษ โดยมีที่มาจากการออกกฎหมายป้องกันอาชญากรรมใน ค.ศ. 1908 เพื่อวางหลักปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม มีการแยกเด็กหนุ่มที่ส่วนมากกระทำ ความผิดด้วยความพลาดพลั้งหรืออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดอาชญากรรม ได้มีโอกาสอบรม แก้ไขพฤติกรรมให้กลับเป็นพลเมืองดีอีกครั้ง โดยสถานบอร์สตัลได้ให้เสรีภาพแก่ผู้กระทำผิดวัย หนุ่มพอสมควรและไม่เข้มงวดกวดขันในเรื่องระเบียบวินัยมากเกินไป มีการจัดสภาพแวดล้อมให้มี ลักษณะเป็นโรงเรียนหรือกึ่งทัณฑสถาน มีผู้ปกครองสถานบอร์สตัลเป็นพ่อบ้านที่เปี่ยมไปด้วย ความเมตตากรุณาและประสบการณ์ในการควบคุมวัยรุ่น อันช่วยให้ผู้กระทำผิดวัยหนุ่มสามารถ ฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ มีความรู้พื้นฐานและทักษะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ตามปกติเมื่อพวกเขาพ้นจากการอบรมแล้ว⁸²

สำหรับกิจการราชทัณฑ์ไทยเริ่มปรากฏแนวคิดการแยกชังนักโทษที่มีอายุต่ำกว่า 19 ปีลง มาไม่ให้ปะปนกับนักโทษผู้ใหญ่ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งหลังการประกาศใช้ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ได้มีการออกกฎกระทรวงมหาดไทยที่กำหนดให้แยกผู้ต้องชัง ที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปีและต้องโทษเป็นครั้งแรกไว้ต่างหากจากผู้ต้องชังอื่น ดังนั้นเมื่อเรือนจำจังหวัด มินบุรีถูกลดฐานะเป็นเรือนจำอำเภอมีนบุรีใน พ.ศ. 2479 ทางกรมราชทัณฑ์จึงพยายามปรับปรุง เรือนจำแห่งนี้เพื่อใช้เป็นสถานที่คุมขังผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม และเริ่มส่งผู้ต้องชังวัยหนุ่มไปฝึกอบรมที่ เรือนจำมีนบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2480 อย่างไรก็ตามการดำเนินการดังกล่าวกลับล้มเหลวหลังจากศาล จังหวัดมีนบุรีได้ส่งตัวนักโทษผู้ใหญ่มาควบคุมตัวในเรือนจำอำเภอมีนบุรีปะปนกับผู้กระทำผิด วัยรุ่น⁸³ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2483 กรมราชทัณฑ์จึงเสนอโครงการจัดตั้งเรือนจำแบบบอร์สตัลสถานไป ยังรัฐบาลจอมพล ป. สำหรับควบคุมนักโทษวัยหนุ่มที่ต้องโทษครั้งแรก มิให้ปะปนกับอาชญากร ทั่วไป โดยนักโทษวัยหนุ่มจะสามารถกลับตัวเป็นพลเมืองดีได้หากได้รับการฝึกอบรมเป็นพิเศษ แต่ โครงการนี้กลับไม่สามารถดำเนินงานได้เนื่องจากติดขัดด้านงบประมาณ⁸⁴ จนล่วงมาถึง พ.ศ. 2491 กรมราชทัณฑ์ได้ขอแบ่งที่ดินจากกระทรวงกลาโหมบริเวณถนนรามอินทราติดกับถนน พหลโยธินใกล้กับอนุสาวรีย์ปราบกบฏจำนวน 45 ไร่ มาใช้สำหรับเป็นที่ตั้งเรือนจำสำหรับควบคุม

⁸² กองอาชญาวิทยา กรมราชทัณฑ์, “สถานฝึกและอบรมเด็กหนุ่มผู้กระทำผิด,” วารสารราชทัณฑ์ 5, 4 (สิงหาคม 2500): 1-3.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, 3-4.

⁸⁴ หจข. (2)สร.0201.83/31 โครงการปรับปรุงเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ (5 กรกฎาคม – 29 สิงหาคม 2483).

นักโทษวัยหนุ่ม แต่เมื่อเริ่มก่อสร้างใน พ.ศ. 2492 กระทรวงกลาโหมมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ดังกล่าวในราชการทหารส่งผลให้การตั้งเรือนจำแบบบอร์สตัลสถานต้องหยุดชะงักลง จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ครึ่งหลังของทศวรรษ 2490 เมื่อสหประชาชาติได้ผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ จัดตั้งทัณฑสถานสำหรับฟื้นฟูอาชญากรเป็นวาระสำคัญในกิจการเรือนจำ ดังนั้นรัฐบาลจอมพล ป. จึงได้เร่งรัดมีการก่อสร้างทัณฑสถานวัยหนุ่มแห่งแรกในประเทศไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 โดยกรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินการซื้อที่ดินเอกชนติดกับเรือนจำมีนบุรีเดิมจำนวน 45 ไร่ 79 ตารางวา มาใช้เป็นพื้นที่ตั้งทัณฑสถานวัยหนุ่มและดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จจนสามารถเปิดดำเนินการได้ใน พ.ศ. 2501⁸⁵

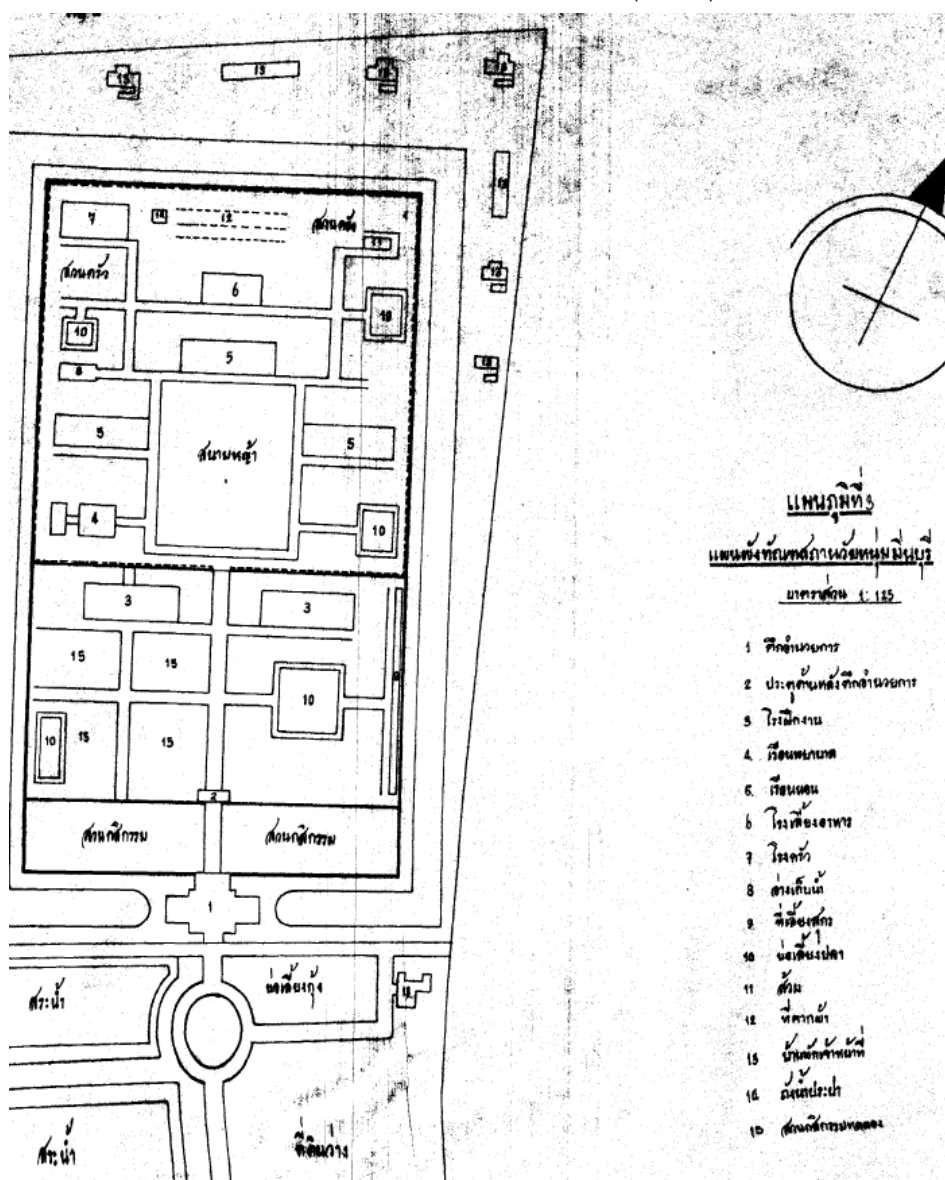
ทั้งนี้กรมราชทัณฑ์ได้ออกแบบทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรีให้สามารถควบคุมผู้กระทำผิดวัยหนุ่มจำนวน 350 คน โดยอาศัยหลักการของสถานบอร์สตัลของประเทศอังกฤษ ทำให้ทัณฑสถานแห่งนี้มีลักษณะแตกต่างจากเรือนจำทั่วไปที่ไม่ใช่เป็นสถาบันความมั่นคงสูงสุด (Maximum Security) ที่มีกำแพงล้อมรอบอย่างมั่นคงแข็งแรง แต่ทัณฑสถานวัยหนุ่มจะล้อมรอบด้วยรั้วลวดตาข่ายและสังกะสี ซึ่งมีความมั่นคงระดับกลางและดูภายนอกผ่อนคลายกว่าเรือนจำ ในการออกแบบแปลนทัณฑสถานวัยหนุ่มมีการขุดคูน้ำล้อมรอบ มีทางเข้าหลักทางเดียวที่อยู่ด้านหลังตึกอำนวยการ ภายในทัณฑสถานแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรกของทัณฑสถานเป็นบริเวณบ้านพักเจ้าหน้าที่ สวนกสิกรรมทดลอง บ่อเลี้ยงปลา และโรงฝึกงาน ส่วนที่สองประกอบด้วยเรือนนอน 3 หลังที่ล้อมรอบสนามหญ้าขนาดใหญ่ มีเรือนพยาบาล โรงเลี้ยงอาหาร โรงครัว บ่อเลี้ยงปลา ที่ปลูกผักสวนครัว และที่เลี้ยงหมู

ในการจัดระเบียบทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้ทัณฑสถานแห่งนี้ขึ้นตรงต่อการบริหารส่วนกลางของกรมราชทัณฑ์ มีฐานะเทียบเท่ากอง และมีตำแหน่งผู้ปกครองเป็นผู้บริหารสูงสุดของทัณฑสถาน โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็นแผนกธุรการ แผนกปกครอง และแผนกอบรมและฝึกอาชีพ โดยกรมราชทัณฑ์ได้มอบหมายให้นายอาภา ภมรบุตร หัวหน้ากองวิจัยสวนอาชญาวิทยา กรมราชทัณฑ์ มาเป็นผู้บุกเบิกงานทัณฑสถานวัยหนุ่มทั้งการออกแบบระบบที่ประยุกต์มาจากสถานบอร์สตัล การกำหนดอัตรากำลังเจ้าพนักงานที่ประกอบด้วยผู้ปกครอง พนักงานและผู้ช่วยพนักงานอบรม อนุศาสนาจารย์ ผู้ช่วยพยาบาล ครูสอนวิชาสามัญและวิชาชีพ

⁸⁵ อธิปัตติกรมราชทัณฑ์, “คำกล่าวเปิดทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี,” วารสารราชทัณฑ์ 6, 1 (กุมภาพันธ์ 2501): 1-3; ประเสริฐ เมฆมณี, “การบริหารงานทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การ หลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด,” น. 22.

และผู้อบรม รวมถึงการฝึกอบรมเจ้าพนักงานให้มีความรู้เกี่ยวกับการควบคุมผู้ต้องขังวัยหนุ่ม
นับตั้งแต่จิตติวิทยาวัยรุ่น อาชีววิทยาที่เกี่ยวข้องกับเด็ก และระเบียบข้อบังคับของทัณฑสถานวัย
หนุ่ม⁸⁶

ภาพที่ 16 แผนผังทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี

ที่มา: ประเสริฐ เมฆมณี, "การบริหารงานทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การ
หลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด," น. 31.

⁸⁶ ประเสริฐ เมฆมณี, "การบริหารงานทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การ
หลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด," น. 51-57; อาภา ภมรบุตร, "คำกล่าวอบรมเจ้าพนักงานทัณฑสถานวัย
หนุ่ม," วารสารราชทัณฑ์ 6, 3 (มิถุนายน 2501): 26-28.

สำหรับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม ได้กำหนดให้ทัณฑสถานวัยหนุ่มมีหน้าที่ควบคุมผู้กระทำผิดครั้งแรกที่มีอายุตั้งแต่ 18-25 ปี เพื่อให้ได้รับการฝึกฝนและอบรมเป็นพิเศษตามหลักทฤษฎีวิทยา เมื่อมีการรับตัวผู้กระทำผิดวัยหนุ่มจะต้องดำเนินการตรวจสอบสิ่งของต้องห้าม ตรวจสอบสุขภาพอนามัย และทำประวัติผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม มีการจัดลำดับชั้นผู้กระทำผิดวัยหนุ่มและให้สิทธิประโยชน์ตามลำดับชั้นเพื่อจูงใจส่งเสริมให้มีการปรับปรุงตัวเองในลักษณะระบบบอร์สตัล⁸⁷ ในด้านการอบรมให้ความสำคัญกับการฝึกกายบริหารและการกีฬาเพื่อพัฒนาร่างกายและจิตใจของผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม มีการอบรมวิชาสามัญให้อ่านออกเขียนได้ ตลอดจนฝึกวิชาชีพเพื่อให้ผู้กระทำผิดวัยหนุ่มมีทักษะในการประกอบอาชีพหลังได้รับการปล่อยตัว อาทิ งานช่างไม้ การทอเสื่อ การจักสาน และการตัดเย็บเสื้อผ้า ทัณฑสถานวัยหนุ่มยังเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดวัยหนุ่มสามารถพักผ่อนหย่อนใจและมีกิจกรรมบันเทิงได้ตามสมควร มีการส่งอนุศาสนาจารย์หรือนักสังคมสงเคราะห์มาอบรมศีลธรรมหรือฟื้นฟูจิตใจอย่างสม่ำเสมอ⁸⁸

6.5 งานราชทัณฑ์แบบไทยภายใต้อำนาจเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

หลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารครั้งที่ 2 ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 และนำประเทศไทยเข้าสู่ระบอบเผด็จการทหารที่เข้มงวดที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยจอมพลสฤษดิ์ในฐานะหัวหน้าคณะปฏิวัติ ได้สถาปนาอำนาจของตนเหนือกลุ่มการเมืองและสถาบันการเมืองอื่น ๆ อย่างเด็ดขาดด้วยการอ้างเหตุผลการยึดอำนาจว่ามาจากภัยคุกคามอย่างร้ายแรงจากคอมมิวนิสต์⁸⁹ โดยทัักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายการจัดระเบียบทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ว่าวางบนฐานคิดที่ว่าการเมืองไทยจะต้องอาศัยหลักการของไทย ต้องละทิ้งอุดมการณ์

⁸⁷ การจัดชั้นของผู้กระทำผิดวัยหนุ่ม แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นกลาง ชั้นดี และชั้นดีมาก ผู้ที่ส่งมาครั้งแรกจนถึง 4 เดือนให้อยู่ในชั้นกลาง จากนั้นจะพิจารณาเลื่อนชั้นตามคะแนนพฤติกรรมและความสามารถ โดยเจ้าหน้าที่ควบคุมเป็นผู้พิจารณาให้คะแนนในแต่ละวัน หากคะแนนรวมใน 4 เดือนแรก ได้ตั้งแต่ร้อยละ 60 จะเลื่อนเป็นชั้นดี หากได้ตั้งแต่ร้อยละ 90 จะเลื่อนเป็นชั้นดีมาก โดยผู้กระทำผิดวัยหนุ่มจะได้รับสิทธิพิเศษต่างกันตามระดับชั้น กล่าวคือ ชั้นดีมากจะได้รับอนุญาตให้ออกนอกสถานที่เป็นครั้งคราวภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ ให้ลาไปเยี่ยมบ้านและครอบครัวไม่เกิน 4 วัน และหากเหลือโทษจำคุกไม่เกิน 1 เดือนสามารถไปเยี่ยมครอบครัวได้ตามลำพัง และจะได้รับการพิจารณาให้พักการลงโทษได้ ที่มา: “ทัณฑสถานวัยหนุ่ม,” วารสารราชทัณฑ์ 6, 1 (กุมภาพันธ์ 2501): 6-7.

⁸⁸ อภา ภมรบุตร, “การจัดระเบียบทัณฑสถานวัยหนุ่ม,” วารสารราชทัณฑ์ 5, 4 (สิงหาคม 2500): 45-59.

⁸⁹ สุชาติ ยิมประเสริฐ, สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551), น. 92.

ต่างประเทศ และฟื้นฟูอุดมการณ์แบบไทย ๆ ที่ให้ความสำคัญกับเน้นเสถียรภาพทางการเมือง ความเรียบร้อย และความเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง⁹⁰ ตัวอย่างของการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดในการจัดระเบียบสังคมการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ อาทิ การออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 37 ห้ามการขายและสูบฝิ่นทั่วประเทศ รวมถึงจัดตั้งสถานพยาบาลและพักฟื้นสำหรับผู้ติดยา⁹¹ การใช้อำนาจตามมาตรา 17 สั่งลงโทษประหารชีวิตบุคคล 11 คนโดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากรัฐมีความสงสัยว่าบุคคลเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกรวางเพลิง การผลิตเฮโรอีน การเป็นผู้นำกบฏฝิ่น และการเป็นคอมมิวนิสต์⁹² การแก้ปัญหามูลค่าที่ดินที่เป็นปัญหาโสเภณี ขอทาน คนที่เป็นโรคเรื้อน ด้วยการส่งตัวไปควบคุมและอบรมสั่งสอนเพราะว่าบุคคลเหล่านี้เป็นต้นเหตุของความไม่สงบเรียบร้อยในเมืองทั้งปัญหาอาชญากรรมและความสะอาด

เมื่อพิจารณากิจการราชทัณฑ์ไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ถึงแม้ว่างานราชทัณฑ์ยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการป้องกันสังคมและแก้ไขปัญหอาชญากรรม อันเป็นแนวทางการดำเนินกิจการราชทัณฑ์ที่สืบเนื่องนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2490 โดยรัฐไทยยังคงร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศในการปรับปรุงมาตรฐานการควบคุมนักโทษไทยให้ได้มาตรฐานสากล และนำแนวทางการควบคุมนักโทษรูปแบบใหม่ ๆ มาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทยอย่างต่อเนื่อง แต่จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยจอมพลสฤษดิ์ที่ใช้อำนาจเด็ดขาดในการจัดระเบียบสังคมอย่างกว้างขวาง ได้ทำให้กิจการราชทัณฑ์กลายเป็นกลไกของอำนาจเผด็จการในการควบคุมบุคคลต่าง ๆ ที่คุกคามความสงบเรียบร้อยทางสังคมการเมืองตามคำสั่งของจอมพลสฤษดิ์ โดยมีต้องคำนึงถึงหลักกฎหมายหรือความรู้ด้านอาชญาวิทยา-ทัณฑวิทยาในการลงทัณฑ์ผู้กระทำผิด ดังนั้นงานราชทัณฑ์ไทยภายใต้อำนาจของจอมพลสฤษดิ์จึงมีสองลักษณะในช่วงเวลาเดียวกันคือพยายามปรับปรุงฟื้นฟูผู้ต้องขังด้วยมาตรฐานสากล ควบคู่กับการลงทัณฑ์ตามคำสั่งผู้มีอำนาจเพื่อรักษาระเบียบและความสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นแนวคิดการลงทัณฑ์แบบจารีตของไทย

ความพยายามดำเนินกิจการราชทัณฑ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ที่มุ่งปรับปรุงฟื้นฟูผู้ต้องขังตามมาตรฐานสากล ปรากฏจากการส่งอธิบดีและข้าราชการกรมราชทัณฑ์ไปศึกษาดูงานเรือนจำ

⁹⁰ ทักษิณ เจริญศิริ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, แปลโดย พรรณี จัตุพรวิทย์, ประกายทอง สิริสุข และอรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), น. 191-200.

⁹¹ “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 37,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 75 ตอนที่ 106 (9 ธันวาคม 2501), น. 1-3.

⁹² ทักษิณ เจริญศิริ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, น. 239.

และทัศนสถานในต่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ การรับความช่วยเหลือทางวิชาการด้านการป้องกัน อาชญากรรมจากสหประชาชาติ โดยส่งผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์และสังคมวิทยามาให้ คำปรึกษาในการปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์นับตั้งแต่ พ.ศ. 2502-2503⁹³ โดยนายสุวรรณ รื่นยศ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2503-2506) ได้ยืนยันถึงการนำมาตราฐานสากลมาเป็นหลักปฏิบัติต่อ ผู้ร้ายของกรมราชทัณฑ์ในที่ประชุมของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2503 ความว่า “อาจกล่าวได้อย่างเต็มปากว่า คงเป็นไปตามหลักทัณฑวิทยาสสมัยใหม่ ตามนัยแห่ง มาตราฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติ โดยจัดให้ผู้ต้องขังอยู่กิน และทำงานฝึกอาชีพตามอัธยาศัย โดย ถือการอบรมแก้ไขฟื้นฟูจิตใจให้เป็นคนดีเป็นสำคัญ”⁹⁴ ทั้งนี้มาตรฐานสากลในกิจการราชทัณฑ์ ไทยตามทัศนะของสุวรรณปรากฏจากการยกเลิกการลงทัณฑ์ที่โหดเหี้ยมทารุณหรือไร้มนุษยธรรม แล้ว การใช้โซ่หรือตรวนเฉพาะจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันนักโทษหลบหนีหรือนักโทษทำร้ายตัวเอง หรือผู้อื่นเท่านั้น การอบรมศีลธรรมและสอนหนังสือให้แก่นักโทษจนมีความรู้สามารถอ่านออก เขียนได้ การปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้ต้องขังให้คล้ายคลึงกับภายนอกเท่าที่ทำได้ตามข้อกำหนด SMR ของสหประชาชาติ อาทิ การจัดหาอาหารและน้ำดื่มเหมือนกับคนทั่วไปในแต่ละท้องถิ่น การ ปราบุงและเรือดในห้องขัง การจัดให้มีร้านค้าขายสิ่งของให้แก่ผู้ต้องขัง และจัดกิจกรรมบันเทิง ให้แก่ผู้ต้องขังทุกสัปดาห์⁹⁵ ซึ่งการดำเนินการข้างต้นล้วนเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490

เมื่อพิจารณาสถาบันราชทัณฑ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ถึงแม้ว่ากรมราชทัณฑ์จะโอน โรงเรียนฝึกอาชีพไปให้กรมประชาสงเคราะห์แล้ว อย่างไรก็ตามกรมราชทัณฑ์กลับมีการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบันควบคุมเพิ่มเติมนับตั้งแต่ พ.ศ. 2502⁹⁶ อันเป็นผลมาจากการตั้งกอง แพทย์ขึ้นในกรมราชทัณฑ์และโอนแพทย์จากกระทรวงสาธารณสุขเพื่อมารักษาพยาบาลผู้ต้องขังที่

⁹³ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 800-801.

⁹⁴ สุวรรณ รื่นยศ, ปาฐกถาเรื่องการปฏิบัติต่อผู้ร้าย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2504), น. 18.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 29-32.

⁹⁶ โครงสร้างกิจการราชทัณฑ์สมัยจอมพลสฤษดิ์ แบ่งส่วนราชการออกเป็นราชการบริหารส่วนกลางกับ ราชการบริหารส่วนภูมิภาค โดยส่วนกลางมีหน่วยงานในสังกัดได้แก่ (1) สำนักงานเลขาธิการกรม (2) กองอบรม (3) กองอาชญาวิทยา (4) กองฝึกวิชาชีพ (5) กองแพทย์ (6) เรือนจำกลางบางขวาง (7) เรือนจำกลางคลองเปรม (8) เรือนจำกลางคลองไผ่ (9) เรือนจำเขต (10) สถานกักกัน (11) ทัศนสถานวัยหนุ่ม (12) ทัศนสถานเปิด (13) สถานกักขังกลาง (14) สถานกักขังเขต (15) สถานอบรมและฝึกอาชีพผู้ถูกควบคุม ขณะที่ส่วนภูมิภาคมี หน่วยงานได้แก่ (1) เรือนจำจังหวัด (2) เรือนจำอำเภอ ที่มา : “พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2502,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 76 ตอนที่ 105 (10 พฤศจิกายน 2502), น. 530-534.

เจ็บป่วยตามที่สหประชาชาติได้วางข้อกำหนด SMR เอาไว้⁹⁷ การตั้ง “สถานกักขัง” สำหรับผู้ต้องกักขังตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499 การตั้ง “เรือนจำเปิด” ตลอดจนการตั้ง “สถานอบรมและฝึกอาชีพบุคคลอันธพาล” ตามคำสั่งของคณะปฏิวัติ โดยเรือนจำเปิดถือเป็นความท้าทายของกิจการราชทัณฑ์ไทยที่พยายามนำวิธีการควบคุมนักโทษรูปแบบใหม่ตามข้อกำหนด SMR ของสหประชาชาติมาใช้อบรมและฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขัง กล่าวคือ ผู้ต้องขังที่ประพฤติตัวดีจะได้ออกไปอยู่ภายนอกเรือนจำธรรมดาและรักษาระเบียบวินัยด้วยตนเอง เรือนจำเปิดเป็นสถาบันควบคุมที่ให้อิสระกับผู้ต้องขังมาก ไม่มีการควบคุมและป้องกันการหลบหนีมากมายนัก อาทิจึงไม่มีผู้คุมถืออาวุธ ไม่มีกำแพงล้อมรอบ มีเพียงรั้วลวดหนามกำหนดเขตเท่านั้น สถาบันควบคุมรูปแบบนี้จึงเป็นช่องทางในการส่งเสริมให้ผู้ต้องโทษค่อย ๆ ปรับตัวกับชีวิตที่จะเป็นอิสระภายนอกเรือนจำมากขึ้นโดยลำดับก่อนจะพ้นโทษ โดยกรมราชทัณฑ์ดำเนินการจัดตั้งเรือนจำเปิดแห่งแรกที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2504⁹⁸

นอกจากนี้เพื่อยืนยันถึงความก้าวหน้าของงานราชทัณฑ์ไทยที่สอดคล้องกับมาตรฐานขั้นต่ำของสากล ซึ่งวางอยู่บนหลักการที่ว่า “ความเป็นผู้ร้าย เป็นโรคอย่างหนึ่งที่รักษาให้หายได้ เราจึงคิดรักษาเยี่ยงยาโดยเต็มกำลังความสามารถ เพื่อให้คนไข้หายป่วยจากโรคร้ายนั้น”⁹⁹ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2505 กรมราชทัณฑ์จึงเปลี่ยนชื่อเรียกภาษาอังกฤษจาก “Penitentiary Department” เป็น “Department of Correction” เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์และนโยบายการราชทัณฑ์ของประเทศไทยว่ามีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ไข อบรมจิตใจให้ผู้กระทำผิดรู้สำนึกและมีจิตใจสูงขึ้น โดยไม่กลับมากระทำผิดซ้ำ มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้สามัญและวิชาชีพเพื่อให้ผู้ต้องขังทุกคนมีทักษะในการประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ อันสอดคล้องกับการดำเนินงานเรือนจำตามมาตรฐานสากลที่มุ่งแก้ไขพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้เป็นพลเมืองดี มิใช่การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน นอกจากนี้หลังจากกรมราชทัณฑ์เปลี่ยนชื่อภาษาอังกฤษแล้วยังได้แจ้งไปยังสหประชาชาติ เพื่อให้ประเทศสมาชิกรวมถึงองค์กรระหว่างประเทศได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการดำเนินกิจการราชทัณฑ์ไทยอย่างทั่วกัน¹⁰⁰

⁹⁷ “ก้าวใหม่ของการราชทัณฑ์,” ใน รวบรวมนงานของพันตำรวจเอกขุนนครรัฐเชตต์, น. 57-58.

⁹⁸ กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปี 2504 ของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2506), น. ๑-๑; กระทรวงมหาดไทย, ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย 1 เมษายน 2508 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2508), น. 289.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 33.

¹⁰⁰ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, น. 803.

6.5.1 สถานอบรมและฝึกอาชีพสำหรับอันธพาล

สถานอบรมและฝึกอาชีพอันธพาลเป็นสถาบันราชทัณฑ์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในยุคสมัยของจอมพลสฤษดิ์ โดยกระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งสถานอบรมแห่งนี้ขึ้นมารองรับนโยบายกวาดล้างอันธพาลอย่างเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์หลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2501 และมอบหมายให้กรมราชทัณฑ์เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการควบคุมและอบรมบุคคลที่มีพฤติกรรมเป็นอันธพาลเช่นเดียวกับอาชญากร ซึ่งการดำเนินงานสถาบันควบคุมอันธพาลถือเป็นสิ่งสะท้อนการรื้อฟื้นแนวคิดการลงทัณฑ์แบบจารีตของไทยให้กลับมาใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่อย่างเปิดเผย นับตั้งแต่การให้อำนาจอาญาสิทธิ์แก่ผู้ปกครองในการลงโทษอันธพาลโดยไม่ผ่านการพิจารณาดีตามกระบวนการยุติธรรมเพื่อรักษาระเบียบและความสงบในสังคม การควบคุมตัวอันธพาลยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับการลงโทษแบบจารีต ที่ไม่มีกำหนดระยะเวลาในการปล่อยตัวที่แน่นอน รวมถึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้อันธพาลเกิดความเข็ดหลาบรวมถึงข่มขวัญไม่ให้คนในสังคมประพฤติดัวเป็นอันธพาล

อันธพาล (Hooligan) เป็นกลุ่มบุคคลที่คุกคามความสงบและกฎระเบียบของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอันธพาลในเขตเมืองที่กระจายตัวกันอยู่ตามแหล่งอบายมุข ซึ่งพวกเขามักสร้างความวุ่นวายให้แก่สังคมจากการข่มขู่เรียกเก็บค่าคุ้มครองจากพ่อค้า ประชาชน และผู้ขับขี่ยานพาหนะ รวมถึงมีการทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายกันอย่างดุเดือดระหว่างกลุ่มอันธพาลที่ขัดผลประโยชน์กัน¹⁰¹ ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2498 พลตำรวจเอกเผ่าแจ้งออกคำสั่งให้ทุกสถานีตำรวจจัดทำข้อมูลบัตรคนอันธพาลในเขตอำนาจและท้องที่ที่รับผิดชอบขึ้น¹⁰² แต่ตำรวจกลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาอันธพาลให้เบาบางลงได้ เนื่องมาจากตำรวจชั้นผู้ใหญ่ใช้วิธีการ “เลี้ยงผู้ร้ายไว้ปราบผู้ร้าย” ด้วยการเลี้ยงผู้ร้ายหรืออันธพาลไว้ใช้สอยเป็นหูเป็นตาหรือช่วยสืบสวนหาตัวผู้กระทำความผิดมา

¹⁰¹ วรยุทธ พรประเสริฐ, “นักเลงพระนคร: ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมกับการเกิดนักเลงแบบเมืองในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2500,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2562), น. 206-208; “อันธพาลรุ่งเรือง,” ใน ศราภัย, *วิจารณ์การเมือง* (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2500), น. 460-461.

¹⁰² ใน พ.ศ. 2498 กรมตำรวจได้นิยามบุคคลอันธพาลไว้ 5 ประเภทได้แก่ (1) เป็นพวกใช้สมาคมลับ เทียวซู่เชียว รับของโจร และค้าของเถื่อน (2) เป็นผู้กระทำความผิดทางอาญาแต่ยังไม่มีหลักฐานพอที่จะส่งฟ้องศาล (3) เป็นผู้ที่เคยถูกศาลพิพากษาลงโทษในความผิดก่อความสงบสุขของประชาชน (4) เป็นผู้ล่อลวงหญิงเพื่อทำการค้าประเวณีหรือเป็นคนคุมหญิงโสเภณี (5) เป็นนักเลงเที่ยวเกะกะระรานรังแกประชาชน ที่มา: “ความหมายของคำว่า “กระทำอันเป็นอันธพาล”และ “บุคคลอันธพาล,” ใน คณะอนุกรรมการวิจัยเรื่องอันธพาล สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ, *รายงานผลการวิจัยเรื่อง อันธพาล*, น. 425.

ลงโทษ ทำให้อันธพาลที่ซบเลียงไว้ได้ใจกระทำผิดเสียเองโดยไม่เกรงกลัวกฎหมายเพราะได้รับการคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ¹⁰³ และที่สำคัญคือ พลตำรวจเอกเผ่า เลขาธิการพรรคเสรีมนังคศิลา ได้พึ่งพากลุ่มอันธพาลหรือที่รัฐบาลเรียกใหม่ว่า “ผู้กว้างขวาง” มาเป็นเครื่องมือในการหาคะแนนเสียงหรือคุกคามนักการเมืองคู่แข่งอย่างโจ่งแจ้งในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2500 นับตั้งแต่การให้อันธพาลเข้มขู่บังคับให้ชาวบ้านเลือกแต่ผู้สมัครส.ส.จากพรรคเสรีมนังคศิลาหรือคุกคามผู้สมัครพรรคการเมือง¹⁰⁴

กลุ่มอันธพาลได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างฐานอำนาจและแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่าอย่างเปิดเผย ผ่านการคุ้มครองหรือช่วยเหลืออันธพาลเมื่อกระทำความผิดอาญามีให้ถูกฟ้องร้องหรือดำเนินคดีอาญาเล็ก ๆ น้อย ๆ¹⁰⁵ ทำให้เหล่าอันธพาลก่ออาชญากรรมอย่างกว้างขวางโดยไม่หวั่นเกรงต่อกฎหมายและการถูกดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรม จนประชาชนทั่วไปเรียกขานยุคสมัยนี้ว่าเป็น “ยุคอันธพาลกำแหง”¹⁰⁶ และเป็นเหตุผลสำคัญให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ดำเนินการกวาดล้างอันธพาลอย่างเด็ดขาดหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2501

สำหรับวิธีการจัดการกับอันธพาลนั้น จอมพลสฤษดิ์ได้ออกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 21 ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2501 และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 43 ลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2502 ให้อำนาจเจ้าพนักงานจับกุมบุคคลที่ต้องสงสัยว่ามีพฤติกรรมเป็นอันธพาล¹⁰⁷ มาควบคุมตัว

¹⁰³ คณะอนุกรรมการวิจัยเรื่องอันธพาล สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ, รายงานผลการวิจัยเรื่องอันธพาล, น. 329.

¹⁰⁴ ขาดิชา มุกสง, “การเลือกตั้งสกปรก 26 กุมภาพันธ์ 2500,” เข้าถึงได้จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=การเลือกตั้งสกปรก_26_กุมภาพันธ์_2500#cite_ref-4 (21 ธันวาคม 2563).

¹⁰⁵ เวียงรัฐ เนติโพธิ์, “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), น. 61-62.

¹⁰⁶ “ที่ 5747/2501 เรื่องร่างกฎหมายอบรมบุคคลอันธพาล ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2501,” ใน คณะอนุกรรมการวิจัยเรื่องอันธพาล สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ, รายงานผลการวิจัยเรื่องอันธพาล (พระนคร: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2507), น. 456.

¹⁰⁷ ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 21 ได้นิยามบุคคลประพฤติตนเป็นอันธพาล คือ ผู้กระทำการด้วยตัวเองหรือสนับสนุนผู้อื่น รังแก ข่มเหง ขู่เข็ญ หรือรบกวนให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน และในบางกรณีก็กระทำการแสดงตนให้บุคคลอื่นเกรงกลัว จำต้องยอมทนรับกรรมบางประการ ไม่กล้าขัดขืนหรือร้องเรียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการ เพราะเกรงภัยจะเกิดแก่ตน นอกจากนี้ยังนิยามครอบคลุมไปถึงบุคคลที่ดำรงชีพด้วยการกระทำความผิดกฎหมาย เช่น เจ้ามือการพนันสลากกินรวบ อันเป็นภัยแก่เศรษฐกิจของชาติ

สอบสวนได้ไม่เกิน 30 วัน และเมื่อครบกำหนด 30 วันแล้วผู้บัญชาการตำรวจนครบาลหรือผู้ว่าราชการจังหวัดยังเห็นว่าบุคคลนั้นยังมีนิสัยและความประพฤติเป็นอันธพาลอยู่ ให้มีอำนาจส่งตัวไปยังสถานอบรมและฝึกอาชีพที่กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งขึ้น เพื่อแก้ไขฟื้นฟูอันธพาลให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีต่อไป และให้มีคณะกรรมการจำนวนไม่น้อยกว่า 3 คน พิจารณาดำเนินการควบคุมการอบรม การฝึกอาชีพ และการปล่อยอันธพาลที่ถูกควบคุม ซึ่งคณะกรรมการจะมีคำสั่งทุก ๆ 3 เดือนว่า ผู้ที่ถูกควบคุมสมควรได้รับการปล่อยหรือไม่และการปล่อยตัวจะมีประกันหรือทัณฑ์บนด้วยหรือไม่ก็ได้¹⁰⁸

ทั้งนี้กรมราชทัณฑ์ได้ใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของเรือนจำกลางคลองเปรม ตำบลลาดยาว ซึ่งอยู่ระหว่างการก่อสร้างที่ยังไม่แล้วเสร็จ มาจัดตั้งเป็น “สถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาว” (Laadyao Reformatory for Hooligans) ในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2502 มีเนื้อที่ราว 23 ไร่ ล้อมรอบด้วยกำแพงทั้ง 4 ด้าน มีประตูทางเข้าออกเพียงด้านเดียว ภายในมีอาคารโรงนอนและโรงงานสร้างด้วยคอนกรีต มีเจ้าหน้าที่ตำรวจจากนครบาลผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาเป็นผู้คุมถืออาวุธรักษากฎการณืตลอดเวลา¹⁰⁹ ซึ่งตามพระราชบัญญัติกำหนดวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการควบคุมการอบรมและฝึกอาชีพ พ.ศ. 2503 ได้เรียกบุคคลอันธพาลที่ถูกส่งตัวเข้ามายังสถานอบรมว่า “ผู้เข้ารับการอบรม” มิใช่ “นักโทษ” ที่กระทำผิดอาญา ทำให้ข้อบังคับหรือมาตรการปฏิบัติต่าง ๆ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของอันธพาลมีความแตกต่างไปจากนักโทษ โดยลักษณะที่เด่นชัดของการควบคุมอันธพาลคือ อันธพาลไม่มีระยะเวลาการปล่อยตัวที่แน่นอนแบบนักโทษ ซึ่งมีกำหนดโทษตามคำพิพากษาของศาล การปล่อยตัวอันธพาลขึ้นอยู่กับความประพฤติของพวกเขาในสถานอบรมและฝึกอาชีพ รวมทั้งการพิจารณาของคณะกรรมการปลดปล่อย ขณะที่การใช้แรงงาน การจัดตารางเวลาของผู้รับการอบรม รวมถึงการอบรมและฝึกอาชีพกลับมีลักษณะคล้ายคลึงกับนักโทษในเรือนจำ¹¹⁰

¹⁰⁸ “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 21,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 89 (2 พฤศจิกายน 2501), น. 1-2; “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 43,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 76 ตอนที่ 5 (10 มกราคม 2502), น. 1-2.

¹⁰⁹ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสขชัย สุขารมณ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2528), น. 4. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสขชัย สุขารมณ์ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันที่ 2 เมษายน 2528)

¹¹⁰ สรรค์ชัย เปรมล้ำอุภะ, “การฝึกอบรมบุคคลอันธพาลในสถานอบรม และฝึกอาชีพลาดยาว,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), น. 32-48.

สถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาวใช้วิธีการควบคุมอันธพาลในหลายรูปแบบ ทั้งการจัดลำดับชั้นของผู้รับการอบรมเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการปกครอง การให้คะแนนเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาปล่อยตัว โดยพิจารณาจากการทำงาน ความประพฤติ มีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย การฝึกฝนระเบียบวินัย เพื่อควบคุมผู้รับการอบรมให้เชื่อฟังคำสั่งเจ้าพนักงาน ผู้เข้ารับการอบรมยังต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่เรียกว่า “วินัยของผู้ถูกควบคุม” ที่ส่วนใหญ่เป็นข้อห้ามไม่ให้ผู้เข้าอบรมกลับไปมีพฤติกรรม อันธพาลและมีลักษณะคล้ายคลึงกับข้อห้ามทางศาสนา อาทิ ห้ามเล่นพนัน ห้ามเสพของมึนเมา ห้ามวิวาทต่อยตี ห้ามกล่าวคำหยาบช้า หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามระดับความผิด¹¹¹

แม้ว่าภาพรวมของวิธีการควบคุมภายในสถานอบรมและฝึกอาชีพมีความยืดหยุ่นกว่าการปฏิบัติต่อนักโทษในเรือนจำ เนื่องจากผู้รับการอบรมไม่ใช่คนโทษที่ถูกลงโทษทางอาญา แต่เมื่อพิจารณากิจกรรมในสถานอบรมและฝึกอาชีพกลับมีลักษณะเช่นเดียวกับสถาบันควบคุมของรัฐ ที่มีการจัดแบ่งเวลาที่แน่นอน จัดกิจกรรมให้ทำตามกำหนดเวลาอย่างเดิมซ้ำ ๆ ทุกวัน โดยเริ่มจากการตื่นนอนในช่วง 05:00 น. ต่อด้วยการฝึกกายบริหารตอน 06:00 น. เคารพธงชาติ 08:00 น. จากนั้นจึงให้แยกย้ายเข้ารับการอบรมและฝึกอาชีพตามความถนัดหรือความสนใจจนถึงเวลา 16:00 น.¹¹² อันเป็นกระบวนการสร้างวินัยให้แก่อันธพาลที่เข้ารับการอบรม

ด้านการอบรมและฝึกอาชีพอันธพาลในสถานอบรมและฝึกอาชีพนั้น กรมราชทัณฑ์ได้ให้ความสำคัญกับการอบรมศีลธรรมจรรยาควบคู่กับการอบรมการศึกษาสามัญ ส่วนการฝึกวิชาชีพและการทำงานของผู้เข้ารับการอบรมได้มีการแบ่งพื้นที่สถานอบรมและฝึกอาชีพออกเป็นแดนต่าง ๆ เพื่อฝึกทักษะวิชาชีพตามความถนัดและความหนักเบาของงานสำหรับผู้เข้ารับการอบรม เริ่มจากแดนจักสาน ที่ผลิตพรมปูพื้นจากเชือกปอ รวมถึงเป็นแดนแรกเข้าที่มีการฝึกอบรมประมาณ 6 เดือนเพื่อพิจารณาความประพฤติ แดนเกษตรกรรมเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ อาทิ ข้าวโพด มะเขือเทศ ผักคะน้า แดนเลี้ยงสัตว์เป็นพื้นที่บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงสุกร และเป็ด และสุดท้ายคือแดนโรงพิมพ์ อันเป็นแดนที่จัดไว้สำหรับควบคุมผู้รับการอบรมที่มีพฤติกรรมร้ายแรง โดยรายได้ที่เกิดจากการใช้แรงงานของผู้รับการอบรมจะช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในการเลี้ยงดูผู้รับ

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 43-51.

¹¹² หจข. กป/7/2502/บ.10.1 การปราบปรามผู้ประพฤติเป็นอันธพาล (พ.ศ.2502)

การอบรม รวมถึงแบ่งเงินรายได้ให้แก่ผู้รับการอบรมได้ใช้จ่ายภายในสถานอบรมและฝึกอาชีพและ
เป็นทุนในการประกอบอาชีพหลังจากได้รับการปลดปล่อย¹¹³

จากการดำเนินงานปราบปรามอันธพาลอย่างหนักของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
ระหว่าง พ.ศ. 2501-2506 มีอันธพาลถูกจับกุมรวมทั้งสิ้น 7,539 คน มีผู้ถูกควบคุมและปล่อยตัว
เมื่อครบกำหนด 30 วันจำนวน 4,738 คน มีผู้ที่อยู่ระหว่างควบคุมตัวที่สถานีตำรวจจำนวน 58 คน
และมีผู้ที่ถูกส่งตัวเข้าไปควบคุมในสถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาวจำนวน 2,743 คน¹¹⁴ โดยใน
การปล่อยผู้รับการอบรมจะคัดเลือกจากผู้ที่ถูกจับตัวจนมีความประพฤติดีจากนั้นเสนอให้จอม
พลสฤษดิ์อนุมัติ การปล่อยตัวนั้นจะดำเนินการเป็นรุ่น ๆ ได้แก่ รุ่นแรกเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2503
จำนวน 26 คน รุ่นที่สองเดือนมกราคม พ.ศ. 2504 จำนวน 151 คน และรุ่นที่สามเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. 2504 จำนวน 251 คน ซึ่งก่อนการปล่อยตัวทางกรมราชทัณฑ์ได้จัดเจ้าหน้าที่มาอบรมพิเศษ
มีกำหนดเวลา 30 วัน¹¹⁵ ผู้ที่ปล่อยตัวแต่ไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งทางกรมราชทัณฑ์ได้จัดหาอาชีพ
เกษตรกรรมให้บริเวณสถานอบรมและฝึกอาชีพที่ตำบลหนองละลอก อำเภอบ้านค่าย จังหวัด
ระยอง โดยจัดแบ่งที่ดินทำกินให้คนละ 15 ไร่และให้ยืมเงินทุนทำกินคนละ 2,000 บาท รวมถึง
อนุญาตให้ครอบครัวมาอยู่ด้วยได้¹¹⁶

ในการปล่อยตัวผู้รับการอบรมรุ่นแรก เมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2503 จอมพลสฤษดิ์
ธนะรัชต์ได้เดินทางมาเป็นประธานด้วยตัวเอง ซึ่งจากโอวาทของจอมพลสฤษดิ์กล่าวถึงคำว่า
อันธพาลว่าเป็นคำในความหมายทางร้ายที่สัมพันธ์กับผู้บกพร่องทางศีลธรรมตกอยู่ในด้านมืด “ถ้า
พูดถึงในทางพระท่านหมายความว่าตกอยู่ในความมืด ใช้อำนาจมืด ถือตนอย่างที่เราเรียกกันว่า
“มือมืด” รวมความว่า อยู่ในทางมืดไม่ใช่ทางสว่าง”¹¹⁷ ดังนั้นการจับกุมคุมขังอันธพาลจึงเป็นสิ่งที่

¹¹³ สรรค์ชัย เปรมล้ำฤกษ์, “การฝึกอบรมบุคคลอันธพาลในสถานอบรม และฝึกอาชีพลาดยาว,” น. 73.

¹¹⁴ ประเสริฐ รุจิรวงศ์, “การปราบปรามบุคคลอันธพาล,” ใน ประวัติและผลงานของจอมพลสฤษดิ์ ธนะ
รัชต์ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507), น. 50. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ
จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2507)

¹¹⁵ “คำกล่าวรายงานในกาเปิดการอบรมพิเศษแก่ผู้รับการอบรมที่จะได้รับการปลดปล่อยรุ่นที่ 3,”
วารสารราชทัณฑ์ 9, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2504): 19-23.

¹¹⁶ “อธิบดีกรมราชทัณฑ์ตรวจเยี่ยมผู้รับการอบรมที่ลาดยาว,” วารสารราชทัณฑ์ 9, 4 (กรกฎาคม-
สิงหาคม 2504): 35.

¹¹⁷ สฤษดิ์ ธนะรัชต์, “โอวาทและคำกล่าวเปิดการอบรมอันธพาล,” วารสารราชทัณฑ์ 8, 4 (สิงหาคม
2503): จ.

ถูกต้องเพื่อมิให้บุคคลที่เป็นภัยต่อชาติเหล่านี้สร้างความเดือดร้อนให้แก่บ้านเมือง โอรบาทของสฤษดียังแสดงจุดมุ่งหมายของการควบคุมอันธพาลเพื่อเป็นการกำหนัดคนเหล่านี้และการนำอันธพาลมาควบคุมที่สถานอบรมและฝึกอาชีพยังเป็นการให้บทเรียนแก่ชีวิตของพวกเขา เพื่อให้อันธพาลได้สำนึกตัวจากการอบรมสั่งสอนศีลธรรม โดยอันธพาลที่ได้รับการปล่อยตัวนั้นถือเป็น “ผู้ที่มีความหวังว่าจะเปลี่ยนจิตใจพร้อมที่จะกลับตัวออกมาจากความมืดให้มาสู่ความสว่าง” ให้กลับไปใช้ชีวิตในสังคม แต่พวกเขาก็ยังคงอยู่ในการเฝ้าระวังของเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง¹¹⁸ อันสะท้อนว่าการควบคุมอันธพาลของจอมพลสฤษดีดำเนินการภายใต้มุมมองว่าอันธพาลเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของชาติที่อยู่ในด้านมืดไม่ต่างจากโจรผู้ร้าย

ถึงแม้ว่าจอมพลสฤษดีจะจัดการกับปัญหาอันธพาลด้วยวิธีการเด็ดขาดโดยส่งตัวไปควบคุมและอบรมศีลธรรมในสถานอบรมและฝึกอาชีพ อันสะท้อนจุดมุ่งหมายของการลงทัณฑ์อันธพาลให้เกิดความเข็ดหลาบ รวมถึงบีบบังคับให้อันธพาลต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากด้านมืดเข้าสู่ด้านสว่าง เพื่อหวังจะได้รับการคัดเลือกให้ได้รับการปล่อยตัว แต่จากการควบคุมตัวอันธพาลจำนวนมากของรัฐอย่างไม่มีกำหนดระยะเวลาเหมือนกับนักโทษที่ต้องโทษในคดีอาญาและปฏิบัติต่ออันธพาลไม่ต่างจากนักโทษในเรือนจำ ได้สร้างความกดดันให้กับอันธพาลบางส่วนจนก่อให้เกิดสถานการณ์ความวุ่นวายในสถานอบรมและฝึกอาชีพหลายครั้ง กล่าวคือ อันธพาลบางส่วนได้พยายามหลบหนีออกจากสถานที่ควบคุมหรือก่อเหตุทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้ง เพื่อหวังจะให้ทางการดำเนินคดีและให้ศาลพิพากษาลงโทษอย่างมีกำหนดเวลาปล่อยตัวแน่นอน¹¹⁹ แต่สุดท้ายทางฝ่ายรัฐจะใช้ทรัพยากรทุกอย่างทั้งกำลังตำรวจและทหารติดอาวุธในการตามจับอันธพาลที่หลบหนีหรือระงับเหตุความวุ่นวายเพื่อให้สถานอบรมและฝึกอาชีพกลับเข้าสู่ความสงบเรียบร้อยอีกครั้ง รวมถึงจัดการอันธพาลที่ต่อต้านขัดขืนอำนาจรัฐด้วยการลงโทษตามวินัยของสถานอบรมเพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่อันธพาลคนอื่น ๆ

6.5.2 สถาบันราชทัณฑ์ในฐานะห้องวิจัยทางสังคม

กิจการราชทัณฑ์ไทยในสมัยจอมพลสฤษดี ธนะรัชต์ ยังมีสถานะเป็นห้องวิจัยทางสังคมของรัฐเผด็จการ กล่าวคือ รัฐบาลจอมพลสฤษดีได้ระดมทรัพยากรและผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขามาศึกษาวิจัยผู้กระทำผิดและผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนในสถาบันราชทัณฑ์ เพื่อทำความเข้าใจ

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, : ช-ญ.

¹¹⁹ “ชาวไทย 6 เมษายน 2503,” ใน หจข. ก/ป7/2503/มท6 บัญชีข่าวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. 2503 กระทรวงมหาดไทย กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2503).

บุคคลเหล่านี้ รวมถึงแสวงหาหนทางป้องกันและแก้ปัญหาอาชญากรรมที่คุกคามระเบียบและศีลธรรมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังสะท้อนได้จากการวิจัยบุคคลอันธพาลในสถานอบรมและฝึกอาชีพอย่างเป็นระบบของสภาวิจัยแห่งชาติ

ทั้งนี้ ดร.จ่าง รัตนะรัต อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ที่จบการศึกษาปริญญาเอกด้านเคมีจากประเทศเยอรมนีในสมัยที่นาซีเรืองอำนาจ เป็นผู้เสนอให้จอมพลสฤษดิ์แก้ปัญหาอันธพาลใน พ.ศ. 2502 ด้วยวิธีการ “ตอน” (castration) อันธพาลเพื่อไม่ให้มีทายาทสืบเผ่าพันธุ์ ซึ่งเปรียบเสมือนกับการหยุดยั้ง “เชื้อชั่ว” ที่แฝงอยู่ในพันธุกรรมไม่ให้ถ่ายทอดไปสู่บุตรและเป็นการป้องกันอาชญากรรมและความรุนแรงในสังคมได้อย่างเด็ดขาด¹²⁰ โดยดร.จ่างอธิบายการตอนว่ามี 2 แบบ คือ แบบแรกเป็นการตอนในลักษณะการคุมกำเนิดสำหรับผู้ร้ายใจอำมหิตและผู้เป็นโรคติดต่อบางอย่างหรือผู้เป็นโรคจิตทรมาน แบบที่สองเป็นการตอนเพื่อมิให้เกิดความรู้สึกทางเพศด้วย สำหรับพวกกามวิตถารอย่างหนักและพวกข่มขืนกระทำชำเราเด็ก¹²¹ หลังจากดร.จ่างได้นำเรื่องการตอนอันธพาลและอาชญากรรมเสนอให้แก่จอมพลสฤษดิ์ ได้มีการนำเรื่องนี้เข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี ซึ่งที่ประชุมได้ลงมติให้คณะกรรมการวิจัยและกระทรวงสาธารณสุขพิจารณาต่อ¹²² แต่กลับไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางราชการได้มีผลการพิจารณาข้อเสนอของดร.จ่างอย่างไร

เมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปรับโครงสร้างและยกฐานะสภาวิจัยแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรค้นคว้าวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ที่จัดเมื่อ พ.ศ. 2499 ให้เป็นสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติเพื่อเป็นองค์กรกลางในการวิจัยทางวิชาการในหลากหลายสาขาสำหรับการพัฒนาประเทศนับตั้งแต่ พ.ศ. 2502 ด้วยเหตุนี้เมื่อรัฐบาลมีนโยบายปราบปรามบุคคลอันธพาลซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่ต้องดำเนินการป้องกันและแก้ไขอย่างเร่งด่วน รัฐบาลได้มอบหมายให้คณะกรรมการสาขาสังคมวิทยาในสภาวิจัยแห่งชาติดำเนินการวิจัยเรื่องแรกคือ เรื่องอันธพาลใน

¹²⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “จ่าง รัตนะรัต วิทยาศาสตร์นาซี สุนพันธุกรรมศาสตร์ และการตอน,” ใน เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้, มาตรการ อาชญากรรม และภาวะนอกกฎหมาย ในภาคใต้ของไทย (นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์กรีนโซน, 2560), น. 2. (เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมศาสตร์ภาคใต้ ครั้งที่ 3 ประจำปี 2560 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ วันที่ 25 สิงหาคม 2560)

¹²¹ “ดร.จ่างเผยตอน “อันธพาล” มั่นใจตัดรากผู้คิดชั่วได้,” พิมพ์ไทย (16 มิถุนายน 2502) ใน หจข. ก/บ 7/2502/บ10.1 การปราบปรามผู้ประพฤติตนเป็นอันธพาล (2502).

¹²² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 25/2502 (22 มิถุนายน 2502).

พ.ศ. 2503 โดยตั้งคณะกรรมการวิจัยเรื่องอัมพาตประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา ได้แก่ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว เป็นประธาน ดร.วิบูล ธรรมวิทย์ พันเอกสนอง ถมั่งรักษ์สัตว์ นาย นิคม จันทรวิทุร พันตำรวจเอกไมตรี บัณเฑียร นายจตุร โลกะกลิน นายประดิษฐ์ พานิชการ นาย สง่า ลีนะสมิต นายเชวง เรียงสุวรรณ และนายเสริม ปุณณะหิตานนท์ เป็นเลขานุการ โดยการวิจัย อัมพาตมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาสาเหตุของพฤติกรรมที่มีลักษณะอัมพาต และการค้นหาวิธีการ ป้องกันและแก้ไขปัญหามันเพื่อให้นำผลการวิจัยเสนอแนะไปยังรัฐบาล¹²³

ในการวิจัยเรื่องอัมพาตของสภาวิจัยแห่งชาติได้ทำให้สถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาว กลายเป็นพื้นที่ผลิตองค์ความรู้เกี่ยวกับอัมพาตของประเทศไทย ผ่านการศึกษาประวัติของอัมพาตใน แพ้ประวัติของทางราชการ อันช่วยให้ทราบสถิติและข้อมูลพื้นฐานในการค้นหาสาเหตุของ อัมพาต การทำแบบสอบถามและสัมภาษณ์อัมพาตอย่างละเอียดเป็นรายบุคคลโดยสุ่มเลือก อัมพาตที่ถูกควบคุมตัวประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนทั้งหมด เพื่อให้ได้ข้อมูลส่วนบุคคลของ อัมพาตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังเข้าไปศึกษานโยบายและ วิธีปฏิบัติต่ออัมพาตในสถานอบรมและฝึกอาชีพลาดยาว เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขบุคคล อัมพาตให้กลับเป็นพลเมืองดีสำหรับเป็นข้อมูลเสนอแนะความเห็นไปยังรัฐบาล¹²⁴

หลังจากคณะวิจัยได้ดำเนินการวิจัยเรื่องอัมพาตเป็นเวลา 3 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2503-2506 ได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลจากแพ้ประวัติอัมพาต 1,600 คนและการสัมภาษณ์อัมพาต 656 คน นำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรมอัมพาตส่วนใหญ่มาจากปัจจัยทางสังคม เริ่มจาก สภาพแวดล้อมของครอบครัวอัมพาต ที่อยู่ในภาวะบ้านแตกตั้งแต่วัยเด็ก ครอบครัวยากจน และ ความบกพร่องในการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว เรื่องการศึกษาของอัมพาตนั้น ส่วนมากมีความรู้ ต่ำเนื่องจากไม่สามารถเรียนชั้นสูง ๆ ได้เพราะครอบครัวยากจนหรือมีปัญหาเรื่องความประพฤติใน โรงเรียน ขณะที่การคบเพื่อนไม่ดี การประกอบอาชีพที่มีรายได้ไม่เพียงพอ และการใช้เวลาว่างไป กับการพนัน เสพสุรา และเที่ยวโสเภณี มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดอัมพาต นอกจากนี้งานวิจัยยัง ชี้ให้เห็นถึงสิ่งแวดล้อมและภาวะสังคมที่เป็นสาเหตุของปัญหาอัมพาต อาทิ สังคมเต็มไปด้วย

¹²³ คณะกรรมการวิจัยเรื่องอัมพาต สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง อัมพาต (พระนคร: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2507), น. ช-ง.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 48.

แหล่งอบายมุข สังคมนิยมใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา และเจ้าหน้าที่รัฐเข้มแข็งแก่ประชาชน หรือให้ความคุ้มครองอันธพาล¹²⁵

ในรายงานการวิจัยเรื่องอันธพาล คณะวิจัยยังได้วิพากษ์วิจารณ์นโยบายอันธพาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กล่าวคือ คณะวิจัยเห็นว่าการกำหนดประเภทอันธพาลของรัฐที่ผนวกเอาสิ่งชั่วร้ายในทางศีลธรรมมาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมอันธพาล ทำให้เกิดปัญหาความคลุมเครือในการนิยามอันธพาล ทั้ง ๆ ที่อันธพาลเป็นพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายอาญา นอกจากนี้การให้อำนาจเด็ดขาดแก่เจ้าหน้าที่ในการปราบปรามอันธพาลส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ทางราชการในทางอ้อม ที่เจ้าหน้าที่อาจจับกุมผิดพลาด รวมถึงเปิดโอกาสให้มีการวิ่งเต้นช่วยเหลือให้รอดพ้นจากข้อหาอันธพาล

ดังนั้นคณะวิจัยจึงเสนอให้รัฐบาลยกเลิกกฎหมายพิเศษในการควบคุมอันธพาลและกลับไปใช้กฎหมายอาญาตามปกติ เพื่อคุ้มครองสิทธิของพลเมืองและคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน หรือหากยังไม่เลิกกฎหมาย ควรปรับปรุงการคุ้มครองการคุมขังอันธพาลโดยมิชอบด้วยการเปิดโอกาสให้ร้องขอต่อศาลสั่งปล่อยตัวได้¹²⁶ นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์เช่น ให้รัฐสนับสนุนงานสังคมสงเคราะห์แก่อันธพาลที่ได้รับการปล่อยตัวให้กว้างขวางมากขึ้น โดยจัดนิคมสร้างตนเองแก่ผู้พ้นโทษและมีการส่งเจ้าพนักงานคุมประพฤติหรือนักสังคมสงเคราะห์ติดตามและให้ความช่วยเหลือหลังปล่อยตัวด้วย¹²⁷ จากการนำรายงานผลการวิจัยเรื่องอันธพาลให้รัฐบาลถนอม กิตติขจรพิจารณาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2507 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบรายงานผลการวิจัยฉบับนี้ และมอบให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการรับไปประกอบการพิจารณาดำเนินการต่อไป¹²⁸ แต่สุดท้ายแล้วรัฐบาลจอมพลถนอมกลับไม่ได้ตอบสนองข้อเสนอนี้ของคณะผู้วิจัยเรื่องอันธพาล ด้วยการเปลี่ยนแปลงนโยบายการปราบปรามอันธพาล หรือการยกเลิกกฎหมายพิเศษสำหรับควบคุมอันธพาล โดยอันธพาลยังคงถูกควบคุมในสถานอบรมและฝึกอาชีพภายใต้อำนาจเบ็ดเสร็จตามคำสั่งคณะปฏิวัติเช่นเดิม

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 323-335.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 374-376.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 408-409.

¹²⁸ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, “รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 8 ธันวาคม 2507,” เข้าถึงได้จาก http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program23.jsp?top_serl=49450&key_word=%CD%D1%B9%B8%BE%D2%C5&owner_dep=&meet_date_dd=&meet_date_mm=&meet_date_yyyy=&doc_id1=&doc_id2=&meet_date_dd2=&meet_date_mm2=&meet_date_yyyy2= (20 มกราคม 2564).

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลประชาธิปไตยของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ จึงได้ยกเลิกการควบคุมอันธพาลตามประกาศคณะปฏิวัติที่ดำเนินการมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่ พ.ศ. 2501 เนื่องจากไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการตามระบอบประชาธิปไตย อันนำไปสู่การปล่อยตัวอันธพาลที่ถูกควบคุมตัวในสถานอบรมและฝึกอาชีพ รวมถึงมีการปรับปรุงวิธีการอบรมและฝึกอาชีพบุคคลที่จะต้องผ่านกระบวนการยุติธรรม¹²⁹

6.6 สรุป

กิจการราชทัณฑ์ไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในช่วงปลายทศวรรษ 2490 จากเงื่อนไขปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและกว้างขวางในสังคมไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้รัฐไทยได้นำความรู้ด้านอาชญาวิทยาแนวสังคมวิทยามาทำความเข้าใจปัญหาอาชญากรรมเพื่อหาหนทางในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงนำแนวทางการคุมขังนักโทษตามมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติมาปรับใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทย ส่งผลให้กิจการราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูร่างกายและจิตใจผู้ต้องขัง การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรม การเพิ่มบทบาทผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในกิจการเรือนจำ และการจัดสวัสดิการแก่ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล อันก่อให้เกิดการปรับปรุงโครงสร้างระบอบราชทัณฑ์ที่มุ่งเน้นภารกิจฟื้นฟูนักโทษในเรือนจำ รวมถึงทดลองจัดตั้งสถาบันราชทัณฑ์รูปแบบใหม่ที่สำคัญกับการฟื้นฟูผู้กระทำผิดเฉพาะคือ ทักษสถานวัยหนุ่มสำหรับเยาวชนอาชญากรที่กระทำผิดครั้งแรก

แม้ว่างานราชทัณฑ์ไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังมีความต่อเนื่องกับช่วงทศวรรษ 2490 ที่ให้ความสำคัญกับการป้องกันสังคมและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม รวมถึงการปรับปรุงกิจการเรือนจำให้สอดคล้องกับมาตรฐานการควบคุมนักโทษของสหประชาชาติ แต่จากระบบการเมืองที่มีลักษณะเผด็จการที่ใช้อำนาจเด็ดขาดในการจัดระเบียบสังคม ได้ส่งผลให้กิจการราชทัณฑ์สมัยสฤษดิ์กลายเป็นกลไกการควบคุมบุคคลตามคำสั่งของผู้มีอำนาจ โดยไม่ต้องคำนึงถึงหลักกฎหมายหรือความรู้ด้านอาชญาวิทยา ดังสะท้อนได้จากการจัดตั้งสถานอบรมและฝึกอาชีพสำหรับควบคุมตัวอันธพาลตามคำสั่งของคณะปฏิวัติ โดยอันธพาลจะถูกควบคุมตัวในลักษณะการลงโทษผู้กระทำผิดโดยไม่มีการกำหนดเวลาที่แน่นอนและไม่ได้เข้าสู่การพิจารณาคดีตามกระบวนการยุติธรรม อันสะท้อนจุดมุ่งหมายการลงทัณฑ์อันธพาลให้เกิดความเช็ดหลา

¹²⁹ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการอบรมและฝึกอบรมบุคคลบางประเภท พ.ศ. 2518,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 92 ตอนที่ 41 ฉบับพิเศษ (19 กุมภาพันธ์ 2518), น. 33-43

นอกจากนี้สถานอบรมและฝึกอาชีพยังเป็นพื้นที่ในการทำวิจัยด้านสังคมวิทยาของสภาวิจัยแห่งชาติ เพื่อหาสาเหตุและหนทางในการแก้ปัญหาอันธพาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 7 การคุมขังนักโทษการเมือง พ.ศ. 2475-2506

คุณเคย – อย่าสำคัญผิด พระอาทิตย์ไม่ตกในเวลาเที่ยงฉันใด คุณย่อมไม่ซังเจ้าของคุณฉันนั้น ไม่ว่าเจ้าของจะเลวร้ายปานใด คุณไม่เคยเป็นกลาง ‘เขาประกาศอย่างยกย่องว่าเราเป็น’ เขาประกาศเช่นนั้นทุกหนแห่ง เขาประกาศเช่นนั้นแก่ทุกสถาบัน แต่ไม่เคยเป็นจริงเลยตั้งแต่มีขึ้นขึ้นขึ้นมา ด้วยประการฉะนี้แล ผู้ปล่อยนกพิราบจึงตกเป็นอาชญากร ผู้เป็นเจ้าของคุณ แม้เป็นผู้พิฆาตก็สถิตอยู่ในวิมานอันเชิดฉาย¹

บทประพันธ์ “อาชญากรผู้ปล่อยนกพิราบ” ข้างต้นนี้แต่งโดย “ดอกประทุม” ซึ่งเป็นหนึ่งในนามปากกาของกุหลาบ สายประดิษฐ์ นักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์ที่กลายเป็นผู้ต้องขังการเมืองจากกรณีกบฏสันติภาพ โดยกลอนแปลนี้ถูกเขียนในเวลาที่กุหลาบสูญเสียอิสรภาพในช่วงปี พ.ศ. 2495-2500 เพื่อเผยแพร่ตัวเองในหมู่ผู้ต้องขังการเมืองและต่อมาได้นำมาเผยแพร่ภายนอกคุก เนื้อความของบทประพันธ์นี้ชวนให้ผู้อ่านได้ตั้งคำถามถึงวัตถุประสงค์ของคุณว่า จริงๆ แล้วคุณเป็นสถานที่คุมขังอาชญากรหรือเป็นเพียงเครื่องมือของผู้ปกครองที่ใช้ลงทัณฑ์ผู้ได้ปกครอง เนื่องจากคุณได้คุมขังผู้เรียกร้องสันติภาพอย่างสันติจากคำสั่งของผู้ปกครองที่เลวร้าย นอกจากนี้ยังชวนให้ผู้อ่านเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ร่วมสมัยในช่วงทศวรรษ 2490 ที่รัฐบาลได้คุมขังนักโทษการเมืองที่มีความคิดหรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์กับผู้มีอำนาจ

“นักโทษการเมือง” (political prisoner) เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายและมีพลวัตไปตามการรับรู้ของแต่ละสังคม อันหมายความว่าบุคคลหรือกลุ่มคนที่ต้องโทษด้วยข้อหาทางการเมือง อาจเกิดจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล หรือการตั้งข้อหาอันไม่เป็นธรรมกับผู้ที่มีแนวคิดหรือการกระทำที่ขัดแย้งกับผู้ถืออำนาจรัฐ ทั้งนี้ระบบกฎหมายสากลส่วนใหญ่ในนานาประเทศต่างมิได้นิยามคำว่านักโทษการเมืองไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือสถานะความเป็นนักโทษการเมืองเป็นไปตามเงื่อนไขของรัฐบาลแต่ละประเทศที่เป็นผู้กำหนดนิยามนักโทษการเมืองและความผิดทางการเมือง ตัวอย่างเช่น ในละตินอเมริกาคำนวณนักโทษ

¹ ดอกประทุม (กุหลาบ สายประดิษฐ์), “อาชญากรผู้ปล่อยนกพิราบ,” ใน สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ), ร้อยนักเขียนร้อยกวี ชุมนุมบทกวีเชิดชูเกียรติ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี ศรีบูรพา, 2548), น. 31.

การเมืองนำไปใช้อย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ผู้แสดงความเห็นอย่างสันติ นักรบกองโจร และผู้ลอบสังหารทางการเมือง ขณะที่ในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษนั้น คำว่านักโทษการเมืองจะถูกใช้อย่างเข้มงวดโดยไม่รวมนักโทษที่ลอบสังหารทางการเมือง นอกจากนี้ตามแต่ละยุคสมัยความผิดบางอย่างที่เคยกำหนดให้เป็นความผิดทางการเมืองอาจถูกยกเลิกเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น² ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการนิยามนักโทษการเมือง ผู้วิจัยจึงพิจารณานักโทษการเมืองในความหมายกว้างอันหมายถึง บุคคลที่ถูกคุมขังหรือถูกจำกัดเสรีภาพ เนื่องจากการแสดงความคิดเห็นหรือการเคลื่อนไหวเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง

เมื่อพิจารณาการคุมขังนักโทษการเมืองในกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ ถึงแม้ว่าผู้ปกครองนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ลงโทษจำคุกสามัญชนผู้วิพากษ์วิจารณ์ชั้นปกครองหรือมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครอง นับตั้งแต่กรณีพิพาทวรรณกับก.ศ.ร. กุหลาบในสมัยรัชกาลที่ 5 คณะเก๊กเหม็งหรือ “คณะ ร.ศ. 130” ในสมัยรัชกาลที่ 6 และนรินทร ภาษิตในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ผู้ปกครองสยามกลับมิได้จัดประเภทนักโทษเหล่านี้ว่าเป็นนักโทษการเมืองแต่อย่างใด³ แต่จากความขัดแย้งทางการเมืองและการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลคณะราษฎรภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ทำให้มีบุคคลจำนวนมากถูกจับกุมและดำเนินคดีความทางการเมืองด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นกบฏ เป็นคอมมิวนิสต์ ตลอดจนเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้นรัฐบาลคณะราษฎรจึงกำหนดแนวทางการควบคุมผู้ต้องขังทางการเมืองเป็นการเฉพาะ เนื่องจากบุคคลเหล่านี้กระทำผิดด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมืองแตกต่างจากผู้ร้ายหรืออาชญากรที่คุกคามความสงบเรียบร้อยของสังคม

ทั้งนี้การควบคุมนักโทษการเมืองที่มีลักษณะแยกขาดออกจากการควบคุมนักโทษทั่วไปในกิจการราชทัณฑ์ไทย ประกอบกับการควบคุมนักโทษการเมืองยังมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับบริบทและนโยบายทางการเมืองของรัฐไทยอย่างชัดเจน โดยกระแสแนวคิดการลงโทษที่ก้าวหน้าจากภายนอกแทบจะมีอิทธิพลน้อยมากต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนและวิธีการคุมขังนักโทษการเมืองตลอดช่วงเวลาที่ทำการศึกษา จนอาจกล่าวได้ว่าระบบการควบคุมนักโทษการเมืองเป็นหนึ่งในสภาวะยกเว้นของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ และมีความจำเป็นต้อง

² Aryen Neier, “Confining Dissent : The Political Prison,” in Norval Morris and David J. Rothman (editors), *The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society* (Oxford: Oxford University Press, 1995), p. 392.

³ Kasian Tejapira, “Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958,” (Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1992), pp. 65-66.

พิจารณาเรื่องการคุมขังนักโทษการเมืองเป็นกรณีเฉพาะออกจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ ดังที่กล่าวมาแล้วนับตั้งแต่บทที่ 2-6 ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ดังนั้นเนื้อหาของบทนี้จึงพยายามทำความเข้าใจลักษณะเฉพาะของการคุมขังนักโทษการเมืองในกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ เริ่มจากการพิจารณาความผิดทางการเมืองและสถานะของนักโทษการเมืองก่อนและหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 จากนั้นจึงพิจารณาการแสวงหาแนวทางในการปฏิบัติต่อนักโทษการเมือง และสุดท้ายจะอธิบายการคุมขังนักโทษการเมืองในกิจการราชทัณฑ์ไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2506 อันเป็นช่วงเวลาสำคัญที่แสดงให้เห็นรูปแบบวิธีการคุมขัง และเงื่อนไขของการปลดปล่อยนักโทษการเมืองที่เด่นชัดในประวัติศาสตร์การราชทัณฑ์ไทย

7.1 ความคลุมเครือของสถานะนักโทษการเมืองก่อนการปฏิวัติ 2475

แม้ว่าจะมีกลุ่มบุคคลที่ต้องโทษจำคุกจากความเคลื่อนไหวทางการเมืองนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทว่ารัฐสยามก่อนการปฏิวัติ 2475 กลับมองว่าผู้ต้องขังเหล่านี้เป็นเพียงผู้กระทำผิดอาญาแผ่นดิน เนื่องจากระบบกฎหมายของสยามมิได้มีการกำหนดเกณฑ์ว่าความผิดใดเป็นความผิดในทางการเมืองโดยแยกจากความผิดทางอาญาอย่างชัดเจน ซึ่งปัญหานี้สะท้อนได้จากตำรากฎหมายต่าง ๆ ในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 มิได้มีการกล่าวถึงความผิดในทางการเมืองแต่อย่างใด หากพิจารณากรณีของเทียนวรรณจะพบว่าเขาต้องโทษจำคุกอย่างไม่มีกำหนดเวลาจากความผิดฐานหมิ่นตราพระราชสีห์หรือหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ⁴ หรือกรณีกลุ่มทหารหนุ่มที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2455 หรือ “คณะ ร.ศ. 130” พวกเขาถูกกรมการศาลทหารพิพากษาว่ากระทำความผิดตามกฎหมายลักษณะอาชญา มาตรา 97 อันเป็นความผิดที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ โดยผู้ต้องหาทั้งหมด 23 คนถูกคุมขังแยกออกจากผู้ต้องขังชาวไทยทั่วไป นับตั้งแต่ถูกจับกุมตัวจนกระทั่งเปลี่ยนสถานะมาเป็นนักโทษเด็ดขาด⁵ จึงส่งตัวไปคุมขังที่คุกต่างประเทศภายในเรือนจำกองมหันตโทษ เพื่อป้องกันนักโทษเหล่านี้ยุยงปลุกปั่นบรรดาผู้ต้องขังชาวไทยในเรือนจำจนก่อความวุ่นวาย ด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังคณะร.ศ. 130 รัฐไม่ได้ให้สิทธิพิเศษมากกว่าผู้ต้องขังชาวไทยทั่วไปที่ถูกควบคุมในคุกไทยแต่อย่างใด โดยต้องถูกตีตรวนและใส่

⁴ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: บริษัทรวมสาส์น (1977) จำกัด, 2543), น. 76-93.

⁵ หจข. ร.6 บ.17/16 พระราชหัตถเลขาตั้งกรรมการ (13 มีนาคม 2454 – 2 พฤษภาคม 2455).

พวกคอปเพื่อป้องกันการหลบหนีเช่นเดียวกันกับผู้ต้องหาคดีอาญาร้ายแรง⁶ ได้รับเบี้ยเลี้ยงตั้งแต่วันเท่ากับผู้ต้องขังไทยทั่วไปและต้องทำงานตามที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าพนักงานเช่นเดียวกับนักโทษเด็ดขาดชาวไทยในเรือนจำ

จากการพิจารณาเรื่อง “นักโทษพวกก่อการกำเริบขอพระราชทานอภัยโทษ” เมื่อเดือนมิถุนายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) นักโทษคณะร.ศ. 130 ได้ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ชี้แจงว่าพวกเขาต้องรับพระราชอาญามีความเช็ดหลาบและจะไม่กระทำความผิดอีกต่อไป จึงขอพระมหากรุณาพ้นโทษออกมาอุปสมบทและเมื่อลาอุปสมบทแล้วจะขอให้เป็นนักโทษที่รอลงอาญา หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพิจารณาฎีกาข้างต้น แล้ว จึงมีพระราชกระแสว่า “ยังไม่เคยที่จะพระราชทานโทษนักโทษที่ได้มีพระบรมวินิจจัยไว้โดยเร็ววันเช่นนี้ และจะเป็นธรรมเนียมอันไม่ดีสำหรับนักโทษทั้งหลายที่ต้องรับพระราชทานอาญาอยู่”⁷ ดังนั้นรัชกาลที่ 6 จึงยกฎีกานักโทษคณะร.ศ. 130 พร้อมกับให้เหตุผลว่า “ยังไม่สมควรที่จะกรุณาได้ด้วยประการใด ๆ ถ้าจะกรณาก็คงจะได้รับความกรุณาให้พ้นโทษไปแต่เมื่อเวลาพิพากษาโทษเดิมแล้ว เพราะพวกนักโทษเหล่านี้หาได้มีเจตนาประทุษร้ายส่วนบุคคล คือตัวเราคนเดียวไม่ มีความเจตนาจะทำลายการปกครองของรัฐบาลของเราด้วย เพราะฉะนั้นยังไม่สมควรที่จะใช้อำนาจในที่เช่นนี้”⁸

พระราชกระแสดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 6 ทรงตระหนักว่า “นักโทษพวกก่อการกำเริบ” นี้กระทำความผิดด้วยความมุ่งหมายทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงแม้ว่ารัชกาลที่ 6 จะให้เหตุผลในการยกฎีกานักโทษคณะร.ศ. 130 ว่าต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แบบเดียวกับนักโทษทั่วไปแต่คำอธิบายนี้เป็นเพียงข้ออ้างที่จะไม่ให้ภัยโทษแก่คณะนักโทษกลุ่มนี้เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นจากการปฏิบัติต่อนักโทษคณะร.ศ. 130 ของเจ้าพนักงานยังตอกย้ำถึงสถานะอันแตกต่างจากนักโทษทั่วไปอย่างชัดเจน ดังปรากฏในบันทึกของเหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์ ที่กล่าวถึงการเลือกปฏิบัติต่อนักโทษคณะร.ศ. 130 นานาประการของเจ้าพนักงาน นับตั้งแต่การมิให้ญาติเข้าเยี่ยมนักโทษการเมืองในระยะแรก หรือการบังคับให้ทำงานโยธาสร้างถนนทั้งหมดภายในคุกต่างประเทศ⁹ ซึ่งการกระทำข้างต้นของเจ้าพนักงานมีลักษณะเป็นการกลั่นแกล้งนักโทษกลุ่มนี้ให้ได้รับความทุกข์ทรมานยากลำบากมากกว่านักโทษทั่วไป เพื่อจุดมุ่งหมายใน

⁶ เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), น. 97.

⁷ หจข. ร.6 บ.17/19 นักโทษพวกก่อการกำเริบ ขอพระราชทานอภัยโทษ (12-20 มิถุนายน 2455).

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, ปฏิวัติ ร.ศ. 130, น. 165-172.

การแก้แค้นเหล่านักโทษกลุ่มนี้ให้สาสมกับความพยายามในการก่อกำเริบทางการเมืองของพวกเขา

จากบันทึกความทรงจำของอดีตนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 ซึ่งถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงหลังการปฏิวัติ 2475 พบว่ากลุ่มนักโทษคณะร.ศ. 130 มองว่าโทษทัณฑ์ที่ได้รับจากผู้มีอำนาจนั้นเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง ดังที่เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์ อธิบายไว้ดังนี้ “ความคิดจะปฏิวัติประเพณีการปกครองเมืองไทยใน ร.ศ. 130 ของพวกเราครั้งกระนั้น ...แต่เมื่อฝ่ายเราเป็นผู้แพ้ฝ่ายรัฐบาล พวกเราก็ต้องประสบความร้ายหรือเคราะห์จนถึงต้องได้รับพระราชอาญาถูกจำใช้ตรวน และถูกตัดอิสรภาพทุกอย่าง พวกเราก็หาทำอะไรอย่างใดไม่ กัดฟันทนทุกข์ทรมานและกระทำงานสนองกรรมด้วยกันทุกคน”¹⁰ ดังนั้นเมื่อถูกจับกุมคุมขังพวกเขาจึงมีสถานภาพที่แตกต่างจากนักโทษทั่วไปในเรือนจำ กล่าวคือ บรรดานักโทษต่างรับรู้และเรียกขานผู้ต้องขังคณะร.ศ. 130 ว่า “พวกเก๊กเหม็ง”¹¹ นอกจากนี้จากลักษณะของผู้ต้องขังคณะร.ศ. 130 มีระเบียบวินัยสูง มีความขยันขันแข็งในการทำงานไม่บิดพลิ้วอย่างทหา ดังนั้นเหล่านักโทษและผู้คุมต่างตั้งฉายาผู้ต้องขังกลุ่มนี้ว่า “นักโทษทหาร”¹²

ประเด็นนักโทษการเมืองเริ่มทวีความสำคัญมากขึ้นในช่วงท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2460 จนถึงต้นทศวรรษ 2470 อันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวต่างชาติที่ไม่ใช่คนในบังคับสยาม โดยเฉพาะชาวจีนคณะก๊กมินตั๋งได้ทำการปลุกระดมคนจีนในประเทศไทยให้ต่อต้านอังกฤษและญี่ปุ่น รวมถึงเผยแพร่แนวทางปฏิวัติแบบลัทธิไตรราชภฏของซุนยัตเซ็นบนหน้าหนังสือพิมพ์และการชุมนุมภายในสมาคมลับ¹³ ขณะเดียวกันกลุ่มคอมมิวนิสต์ได้เผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ในหมู่ชาวเวียดนามและชาวจีนทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพสากลผ่านการจัดตั้งกรรมกร ชาวนา และนักเรียน¹⁴ แม้ว่าการเคลื่อนไหวเหล่านี้จะมีได้มีจุดมุ่งหมายทาง

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 169.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 163.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 167.

¹³ เอลิจุ มูราซิม่า, การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941, แปลโดย วรศักดิ์ มหัทธโนบล (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), น. 20-26.

¹⁴ เอลิจุ มูราซิม่า, กำเนิดพรรคคอมมิวนิสต์สยาม, แปลโดย โฆษิต ทิพย์เทียนพงษ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2555), น. 11-38.

การเมืองภายในประเทศสยาม แต่รัฐบาลสยามกลับมองว่าการดำเนินกิจกรรมของคนต่างชาติได้คุกคามความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองรวมถึงกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของสยามกับนานาชาติ ดังนั้นรัฐบาลจึงควบคุมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเข้มงวด รวมถึงจับกุมบรรดาสมาชิกของกลุ่มสมาคมลับอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลสยามได้เลือกใช้วิธีการเนรเทศในการจัดการกับผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์ที่ทำการวิพากษ์วิจารณ์ชนชั้นปกครองสยามอยู่บ่อยครั้ง

นับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ. 131 รัฐบาลสยามใช้วิธีการเนรเทศคนต่างชาติที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองและก่อปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยในประเทศสยาม กฎหมายเนรเทศฉบับนี้ได้ให้อำนาจเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสั่งจับกุม กักขัง และจัดการเนรเทศชาวต่างชาติที่ก่อความยุ่งยากกับรัฐบาลสยามได้¹⁵ ตัวอย่างเช่น การเนรเทศ “ทำจิ้นซำ” หรือ “ถ่าจิ้นซาม” ใน พ.ศ. 2465 หลังจากเขาตีพิมพ์เอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบอลเชวิคและเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศสยาม¹⁶ โดยกระบวนการเนรเทศชาวต่างชาตินั้นจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการราชทัณฑ์ของสยามในขั้นตอนการควบคุมตัวชาวต่างชาติระหว่างรอคำสั่งเนรเทศ ซึ่งผู้ต้องขังชาวต่างชาติส่วนมากจะถูกส่งตัวไปคุมขังในคุกต่างประเทศของเรือนจำกองมหันตโทษ

นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลสยามได้ประกาศใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปราบปรามการเคลื่อนไหวของกลุ่มคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้การกระทำความผิดทางการเมืองเริ่มปรากฏอยู่ในระบบกฎหมายของประเทศสยาม ได้แก่ “พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2470” ซึ่งมีเนื้อหาห้ามมิให้ผู้ใดยุยงทลายล้าง “ล้มล้างรัฐบาล หรือจะเปลี่ยนแปลงประเพณีการเมืองหรือเศรษฐกิจ” รวมถึงห้ามสนับสนุนหรือสั่งสอนลัทธิทางการเมืองหรือเศรษฐกิจที่เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ห้ามตั้งสมาคมลับที่สนับสนุนหรือสั่งสอนลัทธิคอมมิวนิสต์ ห้ามยุยงหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการนัดหยุดงานหรือหยุดค้าขายเพื่อจุดมุ่งหมายที่ไม่เกี่ยวกับการค้าหรืออุตสาหกรรม¹⁷ ขณะเดียวกันรัฐบาลสยามยังต้องรับรอง “ความผิดทางการเมือง” อย่างชัดเจนในระบบกฎหมายระหว่างประเทศ เมื่อมีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน

¹⁵ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ. 131,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 (1 กันยายน 131): 139-141.

¹⁶ เอิจู่ มูราชิม่า, การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941, น. 75.

¹⁷ “พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา พุทธศักราช 2470,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 44 (5 กันยายน 2470): 167-172.

พ.ศ. 2472” เนื่องจากในมาตรา 10 ข้อ (ค) กำหนดว่าห้ามไม่ให้ส่งผู้ร้ายข้ามแดน ถ้าความผิดนั้นเป็นความผิดอันมีลักษณะในทางการเมือง ซึ่งข้อยกเว้นนี้ก็ปรากฏในกฎหมายว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนของประเทศอื่น ๆ เช่นเดียวกัน ตลอดจนในสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดน¹⁸ ทำให้ประเด็นความผิดทางการเมืองกลายเป็นปัญหาสำคัญในการส่งผู้ร้ายข้ามแดน

7.2 ความผิดทางการเมืองและสถานะของนักโทษการเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

หลังผ่านเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองของเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในช่วงบ่ายของวันเดียวกันเวลาประมาณ 13 นาฬิกาเศษ คณะราษฎรได้เชิญกลุ่มอดีตนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 มาพบปะพูดคุยเพื่อปรึกษาและชักชวนให้ช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของรัฐบาลระบอบใหม่ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระยาพลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ได้กล่าวทักทายกับกลุ่มคณะร.ศ. 130 ว่า “ถ้าไม่มีคณะคุณ ก็เห็นจะไม่มีคณะผม!”¹⁹ สะท้อนให้เห็นทัศนคติของหัวหน้าคณะราษฎรที่ตระหนักถึงความสำคัญของอดีตนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 อันเป็นบทเรียนให้กับคณะราษฎรในการก่อการปฏิวัติจนประสบความสำเร็จ จากบรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้นหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ทำให้อดีตนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 ได้เข้ามาช่วยงานคณะราษฎรและสนับสนุนระบอบใหม่อย่างกระตือรือร้น ตัวอย่างเช่น เนตร พูนวิวัฒน์ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนราษฎรและเป็นตัวแทนคณะร.ศ. 130 เข้าพบปะแลกเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับการปฏิวัติกับหลวงประดิษฐมนูธรรม ขณะที่ยังคงดำรงตำแหน่ง บัวย บุนยรัตพันธุ์ สอน วงษ์โต และถัด รัตนพันธุ์ ได้เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนระบอบใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นสอน วงษ์โต ยังได้เขียนบทความเรื่อง “ชีวิตนักการเมืองและวิบากกรรมของคณะ ร.ศ. 130”²⁰ ตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2475 ทำให้เรื่องราวและประสบการณ์ความทุกข์ทรมานของนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 ในเรือนจำมหาดไทย ได้ถูกเผยแพร่ให้สังคมไทยรับรู้มากขึ้นจากเดิมที่เคยเป็นเรื่องต้องห้ามในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

¹⁸ “พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน พุทธศักราช 2472,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 46 (22 ธันวาคม 2472): 271-278.

¹⁹ เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, *ปฏิวัติ ร.ศ. 130*, น. 12.

²⁰ “กาสิตี” (ร.ต. สอน วงษ์โต), “ชีวิตนักการเมืองและวิบากกรรมของคณะ ร.ศ. 130,” ใน ถัด รัตนพันธุ์, *เพื่อนตาย* (พระนคร: โรงพิมพ์จันทน์หว้า, 2480), น. 24-54. (ชาวคณะ ร.ศ. 130 พิมพ์ซ้ำช่วยในงานฌาปนกิจศพนายอุทัย เทพหัสดิน ณ อยุธยา วันอังคารที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2480 ณ เมรุเชิงบรมบรรพตวัดสระเกษ)

ขณะเดียวกันชนชั้นนำในระบอบใหม่ยังทำให้ความผิดทางการเมืองที่มีความคลุมเครือในช่วงระบอบเก่าเริ่มปรากฏเด่นชัดจากการแบ่งแยกความผิดทางการเมืองให้มีลักษณะแตกต่างจากความผิดทางอาญาทั่วไปผ่านการประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับ อันเป็นผลมาจากการผลักดันของชนชั้นนำที่เป็นนักกฎหมายทั้งหลายของประดิษฐ์มนูธรรมและพระยามโนปกรณนิติธาดา เริ่มต้นจากการประกาศใช้ “พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475” เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่มีเนื้อหากล่าวถึงการดำเนินการทางการเมืองของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมิให้ถือเป็นการละเมิดกฎหมายใด ๆ จากนั้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2475 คณะกรรมการราษฎรได้เสนอ “พระราชบัญญัติล้างมลทินผู้กระทำผิดทางการเมือง ร.ศ. 130 พุทธศักราช 2475” ให้ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณา โดยมีปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้รับรอง ร่างกฎหมายนี้มีสาระสำคัญคือ ผู้กระทำผิดทางการเมืองคณะร.ศ. 130 ที่ได้ถูกลงโทษโดยพระบรมราชวินิจฉัย มิใช่เป็นคำพิพากษาของศาลนั้น ควรจะได้ล้างมลทินโทษและได้คืนสิทธิต่าง ๆ ที่เสียไป โดยให้ถือว่าพวกเขามีได้เคยทำผิดและถูกพิพากษาลงโทษเลย หลังจากที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบให้ประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว เนตร พูนวิวัฒน์ ผู้แทนราษฎรและอดีตนักโทษการเมืองคณะร.ศ. 130 ได้กล่าวขอบคุณสภาผู้แทนราษฎรที่ “เปิดขุมทรัพย์ให้พวกข้าพเจ้าที่กล่าวนี้ได้หลุดลอยขึ้นสู่ที่บรมสุข” ท่ามกลางเสียงปรบมือแสดงความยินดีอย่างท่วมท้นในที่ประชุมสภา²¹

7.2.1 การพิจารณา “ความผิดทางการเมือง” หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

จากความขัดแย้งทางการเมืองที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายปฏิบักษปฏิวัติในช่วงปี พ.ศ. 2476 นับตั้งแต่การทำการรัฐประหารของพระยามโนปกรณฯ ในเดือนเมษายน ตามมาด้วยการยึดอำนาจคืนของฝ่ายคณะราษฎรในเดือนมิถุนายน และเหตุการณ์กบฏบวรเดชในเดือนตุลาคม²² ซึ่งจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎร บรรยายากศทางการเมืองอันคุกรุ่นส่งผลให้รัฐบาลพระยาพหลฯ เสนอกฎหมายสำคัญเพื่อเป็นเครื่องมือของรัฐบาลระบอบใหม่ในการพิทักษ์การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ด้วยความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร ได้แก่ กฎหมายป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายเพื่อป้องกันและปราบปรามฝ่ายปฏิบักษต่อระบอบใหม่ รวมถึงกฎหมายจัดตั้งศาลพิเศษในปี พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และพ.ศ. 2481 เพื่อ

²¹ “ร่างพระราชบัญญัติล้างมลทินผู้กระทำผิดทางการเมือง ร.ศ. 130 พุทธศักราช 2475,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 45/2475 (3 ธันวาคม 2475): 654-656.

²² “ความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปรีดี พนมยงค์,” ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ประวัติศาสตร์ที่เพิกสร้าง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544), น. 3-8.

พิจารณาพิพากษาคดีความที่เกี่ยวข้องกับการก่อกบฏล้มล้างการปกครอง โดยกฎหมายเหล่านี้ได้สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลในการปราบปรามฝ่ายปฏิปักษ์การปฏิวัติเป็นการเฉพาะ รวมถึงทำให้กิจการราชทัณฑ์ไทยต้องรองรับนักโทษคดีการเมืองที่เพิ่มขึ้นจำนวนมากนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2470 จนถึงปลายทศวรรษ 2480

ทั้งนี้หลังวิกฤตทางการเมืองจากเหตุการณ์พระยามโนปกรณซ์ ยึดอำนาจยุติลง พระยาประมวลิษากร ผู้แทนราษฎร ได้เสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2476 ขอให้ให้ตั้งกรรมาธิการพิจารณาการกระทำผิดรัฐธรรมนูญของพระยามโนปกรณซ์ และหาแนวทางป้องกันมิให้ผู้ใดละเมิดรัฐธรรมนูญ ต่อมาในช่วงปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2476 หลวงวิจิตรวาทการได้ตอกย้ำถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเสนอญัตตินี้ เนื่องจากประเทศสยาม “ยังไม่มีเครื่องมือสำหรับลงโทษผู้ละเมิดรัฐธรรมนูญหรือป้องกันไว้”²³ ประกอบกับมีผู้เคลื่อนไหวโจมตีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญจนเกิดความเสียหายแก่บ้านเมืองผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ แต่กลับไม่สามารถลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมายลักษณะอาญาได้ เพราะไม่มีผู้ใดยินยอมมาเป็นพยานให้กับฝ่ายโจทก์ ดังนั้นหลวงวิจิตรฯ จึงเสนอให้มีการตั้งผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายมาเป็นกรรมาธิการเพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดละเมิดรัฐธรรมนูญ ดังนั้นรัฐบาลพระยาพหลฯ ได้ตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาหาแนวทางในการรักษาการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญให้มั่นคงถาวร จนนำไปสู่การร่างพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ สำหรับ “ปกป้องรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐธรรมนูญ” โดยร่างกฎหมายฉบับนี้ผ่านการลงมติเห็นชอบและประกาศใช้เป็นกฎหมายอย่างรวดเร็วจากสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 อันเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลคณะราษฎรพยายามหาแนวทางในการพิทักษ์การปฏิวัติหลังจากเพิ่งผ่านพ้นภัยคุกคามทางการเมืองของฝ่ายปฏิปักษ์ในเหตุการณ์กบฏบวรเดชเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476

ต่อมารัฐบาลได้นำร่างกฎหมายฉบับนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ รัชกาลที่ 7 ทรงลงพระปรมาภิไธยประกาศใช้เป็นกฎหมายได้สำเร็จ ซึ่งจากบันทึกของราชเลขาการในพระองค์ที่ส่งมาจากสงขลาถึงพระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ได้บ่งบอกว่ารัชกาลที่ 7 ไม่ทรงขัดข้องกับการออกกฎหมายฉบับนี้ของรัฐบาล ความว่า

หนังสือที่ ก.5010/2476 ลงวันที่ 30 เดือนก่อน นำร่างพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ ซึ่งจะเสนอที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรมานั้น ได้นำขึ้น

²³ “พิจารณาญัตติของหลวงวิจิตรฯ เรื่องที่จะป้องกันมิให้ผู้ใดละเมิดรัฐธรรมนูญ,” รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16 สมัยสามัญ สมัยที่หนึ่ง (31 สิงหาคม 2476), น. 435-443.

ทูลเกล้าฯ ถวาย ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชกระแสโปรดเกล้าฯ ว่า ร่างพระราชบัญญัตินี้คล้ายของ Spain แต่ว่าเบากว่ามาก ซึ่งไม่น่าจะขัดข้อง หนึ่งมีกระแสพระราชปรารภว่า ที่จริงก็ไม่เห็นมีใครที่คนที่ต้องการจะเลิกล้มรัฐธรรมนูญ จะมีก็แต่ที่อยากจะแย่งอำนาจจากรัฐบาลนี้ และถ้ายังไม่มี Political Parties และยังยึดอำนาจด้วยกำลังทหารหรือความอดทนของทหาร พวก 1 การแก่งแย่งอำนาจกันก็คงไม่สิ้นสุด และที่หากันว่า มีคนคิดจะเลิกล้มรัฐธรรมนูญนั้นก็ออกจะเป็นการฝันไปโดยมาก.²⁴

“พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476” เป็นกฎหมายสำคัญที่รัฐบาลคณะราษฎรใช้เป็นเครื่องมือในการปราบปรามฝ่ายปฏิปักษ์ปฏิวัติ ดังนั้นจึงมีการกำหนดบทลงโทษที่รุนแรง กล่าวคือ ผู้ที่กระทำการเป็นปฏิปักษ์หรือทำให้ประชาชนเสื่อมความนิยมต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ถึงแม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะเป็นเพียงการคบคิดหรือเป็นการเตรียมการ ล้วนเป็นการกระทำผิดที่กำหนดโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปี จนถึง 20 ปี หรือปรับตั้งแต่ 500 บาทจนถึง 5,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ หากผู้กระทำความผิดเป็นคนต่างด้าวให้จัดการเนรเทศตามพระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ. 131 นอกจากนี้ถ้าการกระทำผิดตามกฎหมายนี้เกี่ยวข้องกับความผิดในกฎหมายอื่น เช่นความผิดฐานกบฏภายในพระราชอาณาจักรแห่งกฎหมายลักษณะอาชญา ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายนั้น ๆ ด้วย

นอกจากนั้นรัฐบาลยังคาดหวังว่าจะใช้กฎหมายฉบับนี้เป็นเครื่องมือเพื่อป้องกันการก่อความวุ่นวายทางการเมืองของบุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบรัฐธรรมนูญด้วยวิธีการของฝ่ายปกครองที่ไม่ต้องฟ้องร้องดำเนินคดี โดยการกำหนดให้เจ้าหน้าที่ตำรวจมีอำนาจเสนอรายงานเรื่องราวบุคคลที่จะกระทำความผิดต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญส่งไปยังคณะกรรมการ ซึ่งคณะรัฐมนตรีจะแต่งตั้งขึ้นจากราชการตุลาการเพื่อไต่สวนวินิจฉัยการกระทำของบุคคลดังกล่าว ถ้าคณะกรรมการเห็นว่ามีความจริงจะมีคำสั่ง “ให้อยู่ภายในเขตที่อันมีกำหนด” หรือการกักบริเวณบุคคลนั้นในพื้นที่ที่กำหนดเป็นระยะเวลาไม่เกิน 10 ปี ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งหากบุคคลนั้นเป็นคนต่างด้าวจะดำเนินการเนรเทศออกจากพระราชอาณาจักร ส่วนบุคคลที่ถูกสั่งให้กักบริเวณอาจร้องขอให้กระทรวงมหาดไทยเพิกถอนคำสั่งได้ เมื่อยอมรับรองว่าจะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญและจะเผยแพร่สนับสนุน

²⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สลค.3.2.1/6 พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ (30 ตุลาคม 2476-27 สิงหาคม 2481).

ระบอบรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยกระทรวงมหาดไทยจะเรียกประกันทัณฑ์บนและวินิจฉัยว่าบุคคลนั้นจะปฏิบัติตามที่ยอมรับรอง จากนั้นจึงเสนอเรื่องให้คณะรัฐมนตรีเพิกถอนคำสั่งเดิมได้²⁵

นอกเหนือจากการประกาศใช้กฎหมายจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 แล้วรัฐบาลคณะราษฎรยังตั้งศาลพิเศษสำหรับเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพิทักษ์การปฏิวัติ 2475 โดยศาลพิเศษสมัยระบอบใหม่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีกบฏและก่อการจลาจลในเหตุการณ์กบฏครั้งสำคัญเป็นการเฉพาะ 3 เหตุการณ์ได้แก่ กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 กบฏนายสิบ พ.ศ. 2478 และกบฏพระยาทองสุก พ.ศ. 2481 แม้ว่าจากการศึกษาศาลพิเศษของภูธร ภูมะธนจะให้ข้อสรุปว่าศาลพิเศษเป็นการแทรกแซงอำนาจตุลาการของคณะราษฎรโดยมิได้คำนึงถึงหลักนิติธรรม เนื่องจากศาลพิเศษตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาโทษเฉพาะกลุ่มบุคคล ห้ามจำเลยอุทธรณ์คำพิพากษาและห้ามจำเลยตั้งทนายว่าความ ส่งผลให้จำเลยของศาลพิเศษไม่ได้รับหลักประกันความยุติธรรม²⁶ ทว่านครินทร์ เมฆไตรรัตน์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลพิเศษของรัฐบาลคณะราษฎรว่า เป็น “วิธีการ” ที่ได้รับความเห็นชอบจากฝ่ายสภาผู้แทนราษฎรในสมัยนั้น รวมถึงมีความแตกต่างจากการปราบปราม “ศัตรู” ของฝ่ายรัฐบาลในสมัยหลัง ๆ ที่ใช้ “ประกาศคณะปฏิวัติ” หรือคำสั่ง “ลับ” ของผู้นำโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากฝ่ายผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด²⁷

รัฐบาลคณะราษฎรเริ่มพิจารณาจัดตั้งศาลพิเศษสำหรับพิจารณาคดีกบฏบวรเดชที่พยายามล้มล้างการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ นับตั้งแต่วันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กำลังมีการต่อสู้กับฝ่ายกบฏบวรเดช โดยพระยานิติศาสตร์ไพศาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้เสนอให้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาคดีพวกกบฏ เนื่องจากหากพิจารณาคดีด้วยศาลทหารตามกฎหมายจะเป็นการดำเนินการที่รุนแรงเกินไป²⁸ แนวคิดการตั้งศาลพิเศษยิ่งเด่นชัดมากขึ้นหลังจากรัฐบาลสามารถปราบปรามฝ่ายกบฏได้สำเร็จ

²⁵ เชา เกลอต์, กฎหมายอาญา (พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477), น. 41-42.

²⁶ ภูธร ภูมะธน, “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521).

²⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ฟ้ามุข, 2553), น. 403.

²⁸ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 33/2476 (12 ตุลาคม 2476) อ้างถึงใน ภูธร ภูมะธน, “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481,” น. 101.

เมื่อรัฐบาลนำร่างกฎหมายฉบับนี้เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2476 พระยาพหลฯ ได้ชี้แจงถึงความจำเป็นในการตั้งศาลพิเศษว่าเกี่ยวพันกับการชำระคดีความ ภายหลังจากยกเลิกกฎอัยการศึก และ “การตั้งศาลพิเศษขึ้นนี้ตามธรรมดาย่อมสะดวกแก่การพิจารณาเพราะว่าถ้าเราจะไม่ตั้งขึ้นแล้ว จะให้ชำระกันตามศาลธรรมดา ก็จะต้องเสียเวลามากมายแลผู้คนที่ถูกจับอยู่จะต้องถูกกักอยู่เนิ่น”²⁹ ท้ายที่สุดแล้วสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ได้ลงมติเห็นชอบให้ร่างกฎหมายจัดตั้งศาลพิเศษฉบับนี้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้³⁰

ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 ได้กำหนดขอบเขตอำนาจสำหรับพิจารณาคดีความทั้งทหารและพลเรือนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏบวรเดชในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยศาลพิเศษนี้สามารถพิจารณาพิพากษาคดีได้ทุกบทกฎหมายและให้นำวิธีพิจารณาคดีทหารมาใช้ได้โดยอนุโลม คำพิพากษาของศาลพิเศษถือเป็นเด็ดขาดบังคับคดีได้ทันที ไม่ให้มีการอุทธรณ์และฎีกา ดังนั้นศาลพิเศษจึงเป็นกลไกสำคัญของรัฐบาลระบอบใหม่ในการพิจารณาคดีกับฝ่ายปฏิปักษ์ปฏิวัติที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลคณะราษฎร ถึงแม้ว่าศาลพิเศษจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการใช้อำนาจของฝ่ายบริหารเข้ามาก้าวล่วงกระบวนการยุติธรรมหรือเป็นการให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่ฝ่ายบริหารในการปราบปรามศัตรูทางการเมือง แต่เมื่อพิจารณาจากบริบททางการเมืองในช่วงนั้นพบว่าศาลพิเศษถูกตั้งขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองที่รัฐบาลระบอบใหม่กำลังสั่นคลอนจากการเคลื่อนไหวของฝ่ายปฏิปักษ์ปฏิวัติ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรจึงเห็นชอบตั้งศาลพิเศษสำหรับพิจารณาคดีกบฏครั้งสำคัญเพื่อใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพิทักษ์การปกครองระบอบใหม่ อันทำให้ศาลพิเศษมีอำนาจพิจารณาคดีกบฏอย่างเด็ดขาด และจะยุติบทบาทลงทันทีเมื่อพิพากษาคดีกบฏเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นหากรัฐบาลประสงค์จะตั้งศาลพิเศษสำหรับพิจารณาคดีกบฏอื่น ๆ จะต้องร่างกฎหมายตั้งศาลพิเศษฉบับใหม่และนำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรเป็นแต่ละกรณีไป

7.2.2 การกำหนดแนวทางการควบคุมนักโทษการเมืองหลังกบฏบวรเดช

จากความขัดแย้งทางการเมืองในระบอบใหม่ที่เริ่มทวีความรุนแรงขึ้นนับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2476 ทำให้รัฐบาลพระยาพหลฯ เริ่มสำรวจนักโทษที่กระทำผิดทางการเมืองตามเรือนจำทั่วประเทศนับตั้งแต่ต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยกระทรวงมหาดไทยกำหนดให้ผู้บัญชาการ

²⁹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 22 สมัยวิสามัญ สมัยที่หนึ่ง (28 ตุลาคม 2476), น. 622.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 627-629.

เรือนจำทุกแห่งต้องนำส่งบัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองพร้อมกับคัดสำเนาคำฟ้องและสำเนาคำพิพากษาส่งมายังกรมราชทัณฑ์ทุกครั้งเมื่อมีการส่งนักโทษการเมืองมาคุมขังในแต่ละเรือนจำ³¹ นอกจากนี้เมื่อนักโทษการเมืองพ้นจากการคุมขังของเรือนจำต้องมีการแจ้งข้อมูลมายังกรมราชทัณฑ์ด้วย สะท้อนว่ารัฐบาลพยายามเฝ้าระวังและติดตามการเคลื่อนไหวของนักโทษการเมืองเป็นพิเศษเพื่อเป็นประโยชน์ในการควบคุม ซึ่งการสำรวจข้อมูลนักโทษการเมืองทำให้เห็นว่ารัฐบาลระบอบใหม่จัดกลุ่มประเภทนักโทษการเมืองจากการกระทำความผิด 4 ประเภท ได้แก่ ความผิดเกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อกษัตริย์ ความผิดฐานกบฏภายในและภายนอกพระราชอาณาจักร ความผิดตามพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ และความผิดตามพระราชบัญญัติสมุทเอกจากหนังสือพิมพ์ ตัวอย่างเช่น นรินทร์ ภาสิต ถูกพิพากษาจำคุก 2 ปี 8 เดือนในคดีดำ 219/2476 คดีแดง 812/2476 จากความผิดยุยงให้ประชาชนกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐบาลและราชการแผ่นดินตามกฎหมายลักษณะอาญาและพ.ร.บ.สมุทเอกจากหนังสือพิมพ์ หม่อมราชวงศ์อักษรศิลป์ สิงหรา ณ อยุธยา ถูกพิพากษาจำคุก 1 ปีในคดีดำ 1545/2476 คดีแดง 114/2476 จากความผิดยุยงให้ขาดความจงรักภักดีหมิ่นประมาทพระเจ้าอยู่หัวตามกฎหมายลักษณะอาญาและพ.ร.บ.สมุทเอกจากหนังสือพิมพ์ และเจือ ประกายจันทร์ ถูกพิพากษาจำคุก 2 ปีในคดีดำ 219/2476 คดีแดง 812/2476 จากความผิดยุยงให้ประชาชนกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐบาลและราชการแผ่นดิน³²

เมื่อรัฐบาลได้จับกุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏบวรเดชจำนวนมากมาควบคุมตัวในเรือนจำต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ฝ่ายกบฏเริ่มล่าถอยช่วงกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 ทำให้หลวงบรรณสารประสิทธิ์ ผู้ตรวจการเรือนจำ กรมราชทัณฑ์ ได้นำประเด็นการควบคุมผู้ต้องขังการเมืองให้ผู้บัญชาการเรือนจำมหันตโทษพิจารณา อันสะท้อนถึงความพยายามของกรมราชทัณฑ์ในการพิจารณาสถานะและวางแผนทางปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองในกิจการเรือนจำไทยหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างเป็นทางการ ทำให้สถานะอันคลุมเครือของนักโทษการเมืองเริ่ม

³¹ หจช. มท.4.4.1/5 บัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองเรือนจำกองลหุโทษ และบันทึกการปฏิบัติแก่นักโทษการเมือง (พ.ศ. 2476-2480).

³² ระเบียบการให้เรือนจำต่าง ๆ ส่งสำเนาฟ้อง สำเนาคำพิพากษาพร้อมด้วยบัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองมายังกระทรวงมหาดไทย ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นการส่งบัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองเพียงอย่างเดียว นับตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2480 เนื่องจากการคัดสำเนาคำฟ้องและคำพิพากษาได้สร้างภาระอย่างมากให้กับเจ้าหน้าที่เรือนจำที่ต้องไปคัดสำเนาจากอัยการและศาล ที่มา : หจช. มท.4.4.1/3 ให้เรือนจำทุกแห่งคัดสำเนาฟ้องพร้อมด้วยบัญชีรายชื่อสำหรับนักโทษการเมืองส่งไปกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2476).

ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดว่ารัฐไทยให้ความสำคัญกับนักโทษการเมืองเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤติทางการเมืองต่าง ๆ

หลวงบรรณสารประสิทธิ์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสถานะของนักโทษการเมืองในกิจการราชทัณฑ์ไทยว่า ก่อนหน้านี้นี้มิได้มีระเบียบข้อบังคับแบ่งแยกออกจากนักโทษสามัญดังปรากฏจากนักโทษกบฏคณะ ร.ศ. 130 ที่ถูกคุมขังในเรือนจำกองลหุโทษและมีการบังคับใช้แรงงานเช่นเดียวกับนักโทษสามัญ³³ ทั้งยังเห็นว่าความขัดแย้งทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้มีนักโทษการเมืองเพิ่มมากขึ้น ตามทัศนะของหลวงบรรณสารประสิทธิ์นักโทษการเมืองมีลักษณะแตกต่างจากนักโทษอาญาทั่วไปอย่างเด่นชัด กล่าวคือ นักโทษการเมืองกระทำผิดด้วยเจตนาดีต่อส่วนรวม แต่การกระทำผิดนั้นขัดแย้งหรือไม่สอดคล้องกับหลักการของรัฐบาลในขณะนั้น³⁴ หากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการกระทำผิดของนักโทษการเมืองอาจได้รับอภัยโทษ ดังนั้นการลงโทษจำคุกนักโทษการเมืองควรดำเนินการเพียงจำกัดอิสรภาพและไม่สร้างทุกข์ทรมานบีบคั้น³⁵

สำหรับแนวทางปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองนั้น หลวงบรรณสารประสิทธิ์มองว่าประเทศสยามยังไม่จำเป็นต้องมีเรือนจำเฉพาะสำหรับนักโทษการเมือง เนื่องจากนักโทษการเมืองยังมีจำนวนเล็กน้อยและอาจสร้างความหวาดวิตกให้กับราษฎรได้ ดังนั้นการคุมขังนักโทษการเมืองจึงอาศัยเรือนจำกองมหันตโทษและเรือนจำกองลหุโทษ โดยถือหลักการว่าให้แยกขังนักโทษการเมืองกับนักโทษอื่น ๆ และต้องระมัดระวังมิให้มีการติดต่อหารือระหว่างนักโทษการเมืองด้วยกันเพื่อป้องกัน การเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในเรือนจำ³⁶ นอกจากนี้หลวงบรรณสารประสิทธิ์ยังเห็นว่าไม่ควรใส่ตรวนแก่นักโทษการเมืองเมื่อแรกเข้าเรือนจำจนกว่าจะปรากฏว่าได้กระทำผิดข้อบังคับหรือก่อความไม่เรียบร้อย

ด้านการใช้แรงงานนักโทษการเมือง ยังคงยึดตามหลักการที่ว่าแรงงานนักโทษเป็นของหลวง ต้องทำงานให้เกิดผลแก่หลวงโดยไม่มีข้อยกเว้นอันใดเป็นพิเศษ แต่การทำงานในเรือนจำเอื้อให้มีการพบปะสมาคมกันระหว่างนักโทษ โดยหลวงบรรณสารประสิทธิ์กังวลว่านักโทษ

³³ หจข. มท.4.4.1/5 บัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองเรือนจำกองลหุโทษ และบันทึกการปฏิบัติแก่นักโทษการเมือง (พ.ศ. 2476-2480).

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

การเมืองบางส่วนเป็นผู้มีความรู้อายุยังปลุกปั้นหรือเผยแพร่ลัทธิการเมืองในหมู่นักโทษทั่วไปได้ ดังนั้นควรแยกนักโทษการเมืองมาทำงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้ เช่น การแปลหนังสือต่าง ๆ ด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ ซึ่งแนวทางนี้แตกต่างจากการทำงานของนักโทษการเมืองคณะ ร.ศ. 130 ในสมัยระบอบเก่าที่ผู้คุมบังคับให้ทำงานโยธาทั้งการสร้างถนนและสูบน้ำในคุกเสมือน เป็นการลงโทษให้สาสมกับความผิดฐานกบฏ³⁷ สำหรับการเยี่ยมนักโทษการเมือง เรือนจำจะต้อง กวดขันการพบปะระหว่างนักโทษการเมืองกับผู้อื่นเป็นพิเศษ ต้องคอยตรวจตราสิ่งของที่ส่งให้แก่ นักโทษการเมืองอย่างรอบคอบ มีการตรวจตราจดหมายเข้าออกของนักโทษการเมืองอย่าง เคร่งครัด และหากนักโทษการเมืองกระทำผิดข้อบังคับเรือนจำจะต้องถูกลงโทษทางวินัย เช่นเดียวกับนักโทษสามัญ

อย่างไรก็ตามแนวทางการควบคุมนักโทษการเมืองของหลวงบรรณสารประสิทธิ์ถูก นำมาใช้เฉพาะภายในเรือนจำมหาดไทยเท่านั้น เนื่องจากการควบคุมนักโทษการเมืองในเรือนจำ หลุโทษถูกแทรกแซงจากตำรวจ โดยหลวงอดุลเดชจรัส สมาชิกคณะราษฎรและรักษาการรอง อธิบดีกรมตำรวจ ได้มีหนังสือมาถึงพระบริหารทณฑินติ ผู้บัญชาการเรือนจำกองหลุโทษ ขอให้ เรือนจำกองหลุโทษดำเนินการปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังคดีการเมืองที่ฝากขังในกองหลุโทษเช่นเดียวกับ ทางสถานีตำรวจต่าง ๆ อาทิ ห้ามเยี่ยมผู้ต้องขังเป็นอันขาดนอกจากเจ้าหน้าที่ไปทำงานตามหน้าที่ เท่านั้น ตรวจตราอาหาร ตลอดจนการจัดส่งสิ่งของต่อนักโทษอย่างเคร่งครัด ห้ามส่งจดหมายหรือ เอกสารให้แก่ผู้ต้องขัง และจำกัดให้ผู้ต้องขังอาบน้ำเฉพาะในห้องขังหรือใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดตัวในห้อง ขังเท่านั้น ต่อมาเมื่อกองหลุโทษต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับนักโทษการเมืองบ่อยครั้ง ผู้บัญชาการ เรือนจำกองหลุโทษจึงนำปัญหาการควบคุมผู้ต้องขังทางการเมืองในกองหลุโทษให้กรมราชทัณฑ์ พิจารณา ซึ่งกรมราชทัณฑ์มีความเห็นว่าควรมีแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังทางการเมืองแบบ เดียวกันทั้งกองมหาดไทยกับกองหลุโทษ แต่เมื่อกระทรวงมหาดไทยนำเรื่องการวางระเบียบการ ควบคุมนักโทษการเมืองให้เป็นเอกภาพไปให้พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยพิจารณาในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2476 กลับได้รับคำตอบว่าปัญหาการ ควบคุมนักโทษที่แตกต่างกันบางอย่างได้แก้ไขแล้ว³⁸ กรมราชทัณฑ์จึงไม่มีการออกระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองภายในกองหลุโทษอย่างเป็นทางการ

³⁷ ดูเพิ่มเติมใน เจริญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์, *ปฏิวัติ ร.ศ. 130*, 167-179.

³⁸ หจข. มท.4.4.1/5 บัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองเรือนจำกองหลุโทษ และบันทึกการปฏิบัติแก่นักโทษ การเมือง (พ.ศ. 2476-2480).

ประเด็นสถานะของนักโทษการเมืองได้กลับสู่การพิจารณาของรัฐบาลอีกครั้งใน พ.ศ. 2480 ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่รัฐบาลพระยาพหลฯ ค่อนข้างมีเสถียรภาพทางการเมือง อันเป็นผลมาจากความขัดแย้งทางการเมืองครั้งใหญ่ในระยะแรกของระบอบใหม่ได้สิ้นสุดลงหลังจากรัชกาลที่ 7 สละราชสมบัติในปี พ.ศ. 2477 (พ.ศ. 2478 ตามปฏิทินใหม่) ตลอดจนความสำเร็จของรัฐบาลในการสร้างเครือข่ายเผ่าะวังและสืบสวนติดตามความเคลื่อนไหวของปฏิปักษ์ทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านตำรวจลับของกองตำรวจสันติบาล³⁹ ดังนั้นรัฐบาลพระยาพหลฯ จึงเริ่มทยอยปล่อยตัวนักโทษการเมืองกบฏบวรเดชที่หันมาสนับสนุนรัฐบาลและมีใช้เป็นแกนนำกบฏให้เป็นอิสระ แต่อดีตนักโทษกบฏกลับประสบปัญหาไม่สามารถเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพได้ เนื่องจากเป็นผู้ต้องคำพิพากษาจำคุกของศาล ส่งผลให้รัฐบาลต้องเข้ามาช่วยเหลือโดยมอบหมายให้อาร์ กียอง ที่ปรึกษาในการร่างกฎหมายจัดทำบันทึกเสนอความเห็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว⁴⁰

ทั้งนี้กียองได้เสนอแนวทางช่วยเหลืออดีตนักโทษการเมืองว่าสามารถดำเนินการได้ 2 แนวทาง คือ (1) แก้กฎหมายต่าง ๆ ด้วยการกำหนดให้ความผิดทางการเมืองเป็นข้อยกเว้นในการเข้ารับราชการได้เช่นเดียวกับความผิดฐานลหุโทษหรือความผิดฐานประมาท (2) ออกกฎหมายเฉพาะที่กำหนดว่าการต้องโทษความผิดทางการเมืองไม่ตัดสิทธิผู้ต้องโทษที่จะประกอบอาชีพภายหลังพ้นโทษ⁴¹ ทว่าทั้งสองวิธีนั้นมีความล่าช้าในการดำเนินการ รัฐบาลจึงตัดสินใจช่วยเหลือผู้ที่พ้นโทษการเมืองให้เข้ารับราชการเป็นข้าราชการวิสามัญหรือลูกจ้างได้โดยไม่ต้องมีการออกกฎหมายแต่อย่างใด พร้อมกันนั้นได้มอบหมายให้อาร์ กียอง ที่ปรึกษาร่างกฎหมาย รวบรวมกฎหมายและเสนอความเห็นเกี่ยวกับนักโทษการเมืองของประเทศต่าง ๆ มาให้รัฐบาลพิจารณา⁴² เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในภายภาคหน้า

ตามบันทึกความเห็นเกี่ยวกับความผิดทางการเมืองของกียองลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2481 มีเนื้อหาประกอบไปด้วยประวัติความเป็นมาและการเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ

³⁹ สมพงษ์ แจ่มเร็ว, “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545), น. 70-85.

⁴⁰ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 6/2480 ตอนที่ 2 (16 สิงหาคม 2480).

⁴¹ หจข. (2)สร.0201.83/21 กระทรวงกลาโหมขอให้ผู้ที่พ้นโทษการเมืองมีโอกาสเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพอื่น กับบันทึกความเห็นที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย เรื่องความผิดทางการเมือง (16 กรกฎาคม 2479 – 22 กุมภาพันธ์ 2481).

⁴² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 14/2480 ตอนที่ 2 (6 ตุลาคม 2480).

เกี่ยวกับความผิดทางการเมือง โดยจัดแบ่งความผิดทางการเมืองออกเป็น 3 ยุค เริ่มตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส ความผิดทางการเมืองเป็นความผิดที่รุนแรงกว่าความผิดประเภทอื่น เนื่องจากเป็นความผิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อมาในช่วงหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ในยุโรปได้มีการแยกความผิดทางการเมืองออกจากความผิดอื่นอย่างชัดเจน แล้วถือว่าการกระทำ ความผิดนั้นเกิดจากเหตุผลในทางการเมือง จึงไม่มีการส่งผู้ร้ายข้ามแดนสำหรับผู้กระทำผิดทางการเมือง และยุคต่อมาคือช่วงต้นศตวรรษที่ 20 การเกิด “รัฐโตแตลลิตาเรียน” (Totalitarian States) ทำให้แนวคิดเสรีนิยมกลายเป็นปรปักษ์กับรัฐในประเทศอิตาลีและสหภาพโซเวียต ความผิดทางการเมืองจึงกลับไปถือเป็นความผิดร้ายแรงอีกครั้ง⁴³ นอกจากนี้ก็ยังมีข้อชี้ให้เห็นว่าโดยทั่วไปแล้ว รัฐต่าง ๆ มีแนวทางในการปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองดีกว่านักโทษทั่วไป นับตั้งแต่การกำหนดบทลงโทษ การพิจารณาของศาล และการลงโทษผู้กระทำผิด⁴⁴ นอกจากนั้นบันทึกฉบับนี้ยังได้เสนอแนวนโยบายเกี่ยวกับความผิดทางการเมืองในประเทศไทยโดยพยายามตั้งคำถามให้รัฐบาลพิจารณาวินิจฉัยว่าควรจัดการอย่างไรกับความผิดทางการเมือง และสถานะของนักโทษการเมือง ทว่าหลังจากที่ก๊วยท้งบันทึกเสนอไปยังเลขาธิการคณะรัฐมนตรี รัฐบาลกลับมิได้นำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาแต่อย่างใด

การแสวงหาแนวทางการควบคุมนักโทษการเมืองได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นทางการเมืองอีกครั้งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงระหว่างพรรคการเมืองที่สนับสนุนปรีดี อันประกอบด้วยพรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคอิสระ กับพรรคประชาธิปไตยที่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายปรีดี เริ่มต้นจากการโจมตีคำใช้จ่ายเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2489 ตามมาด้วยความขัดแย้งในการเลือกวุฒิสมาชิกในเดือนพฤษภาคม ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์สวรรคตของพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลอย่างมีเงื่อนไขในเช้าวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ฝ่ายพรรคประชาธิปไตยจึงได้นำกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 มาเป็นประเด็นในการยุยงปลุกปั่นโจมตีปรีดีว่าเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคต จนรัฐบาลปรีดีต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน เซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ ตลอดจนจับกุมส.ส.พรรคประชาธิปไตยและนักหนังสือพิมพ์มาดำเนินคดีหลายคน⁴⁵ ถึงแม้ว่าปรีดีจะตัดสินใจลาออกจากตำแหน่ง

⁴³ “บันทึกของที่ปรึกษาในการร่างกฎหมายเรื่องความผิดทางการเมือง,” ใน หจข. (2)สร.0201.83/21 กระทรวงกลาโหมขอให้ผู้ที่พ้นโทษการเมืองมีโอกาสเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพอื่น กับบันทึกความเห็นที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย เรื่องความผิดทางการเมือง (16 กรกฎาคม 2479 – 22 กุมภาพันธ์ 2481).

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ สุชาติ ยิ้มประเสริฐ, สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551), น. 61-62.

นายกรัฐมนตรีในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2489 และเปิดทางให้พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ที่ฝ่ายปรีดีให้การสนับสนุนขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน แต่อย่างไรก็ตามความคลุมเครือเกี่ยวกับกรณีสวรรคตกลับยังคงสร้างปัญหาแก่รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ในหลายด้านอันนำไปสู่การโจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรงทั้งในสภาและนอกสภา จนทำให้ผู้แทนราษฎรบางคนมีความกังวลว่าจะเกิดคดีความและผู้ต้องขังทางการเมืองเพิ่มขึ้น ดังนั้นผู้แทนราษฎรฝ่ายค้านจึงเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาร่างกฎหมายที่ให้การคุ้มครองกับนักโทษการเมืองเป็นการเฉพาะ อันนำไปสู่วิวาทะเกี่ยวกับเรื่องนักโทษการเมืองในสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง

ทั้งนี้ก็จจา วัฒนสินธุ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดฉะเชิงเทราจากพรรคประชาธิปัตย์ได้ร่วมกับเพื่อนส.ส.ฝ่ายค้าน เสนอร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) ด้วยการกำหนดให้มีบทบัญญัติคุ้มครองแก่นักโทษการเมืองให้ได้รับการปฏิบัติเป็นพิเศษแตกต่างจากนักโทษธรรมดา ซึ่งตามร่างกฎหมายของกิจจาได้เสนอความหมายของ “นักโทษการเมือง” อย่างชัดเจนคือ “นักโทษเด็ดขาดที่ศาลพิพากษาว่าความผิดที่กระทำลงเป็นความผิดในกฎหมายลักษณะอาญาในภาค 2 หมวดที่ 2 ความผิดฐานขบถภายในพระราชอาณาจักร ตั้งแต่มาตรา 101-104 และปรากฏว่าความผิดที่กระทำลงนั้น เป็นการกระทำที่มุ่งหวังผลในทางการเมือง”⁴⁶ รวมถึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับนักโทษการเมืองเป็นการเฉพาะ นับตั้งแต่การจัดเรือนจำหรือที่คุมขังพิเศษในจังหวัดพระนครสำหรับคุมขังนักโทษการเมืองเพื่อแยกจากนักโทษธรรมดา การรับรองสิทธิพิเศษแก่นักโทษการเมืองที่เคยได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นทางการในสมัยคณะราษฎรให้ปรากฏชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตามผู้แทนราษฎรฝ่ายรัฐบาลจากพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญ ต่างคัดค้านร่างกฎหมายฉบับนี้โดยให้เหตุผลว่า นักโทษการเมืองไม่ใช่ผู้เห็นต่างจากรัฐบาล แต่เป็นกบฏคิดล้มล้างรัฐบาลด้วยวิธีการนอกรัฐธรรมนูญ สุดท้ายเมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติปรากฏว่าเสียงส่วนใหญ่ไม่รับหลักการร่างกฎหมายนี้ด้วยคะแนนเสียง 41 ต่อ 21⁴⁷ อันเป็นการยุติวิวาทะเรื่องนักโทษการเมืองในยุคคณะราษฎรและส่งผลให้สถานะของนักโทษการเมืองยังไม่ได้มีการรับรองอย่างเป็นทางการผ่านการแก้ไขกฎหมายราชทัณฑ์

⁴⁶ “สำเนาบันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ (ฉบับที่...) พ.ศ. 2489,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 25/2489 (วิสามัญ) ชุดที่ 1 (11 พฤศจิกายน 2489).

⁴⁷ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 25/2489 (วิสามัญ) ชุดที่ 1 (11 พฤศจิกายน 2489), ไม่มีเลขหน้า.

7.3 การควบคุมนักโทษการเมืองสมัยคณะราษฎร

7.3.1 การควบคุมนักโทษการเมืองใน “แดนหก” คุกบางขวาง

หลังจากรัฐบาลคณะราษฎรสามารถปราบปรามกบฏบวรเดชลงได้อย่างลุล่วง เกิดการจับกุมผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏทั้งทหารและพลเรือนจำนวนกว่า 300 คน มาคุมขังเพื่อดำเนินคดีกระจายไปตามสถานีตำรวจ ห้องขังในกระทรวงกลาโหม เรือนจำลพบุรี และเรือนจำบางขวาง ทว่าการควบคุมผู้ต้องขังทางการเมืองยังไม่มีระเบียบข้อบังคับอย่างเป็นทางการ ดังนั้นผู้บัญชาการเรือนจำหรือตำรวจจะเป็นผู้กำหนดแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังทางการเมืองว่าจะผ่อนปรนหรือเคร่งครัดมากน้อยเพียงใด โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือต้องแยกผู้ต้องขังทางการเมืองออกจากผู้ต้องโทษทั่วไป เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องขังทางการเมืองปลุกกระดมสร้างความวุ่นวายในหมู่ผู้ต้องขังอื่น ๆ⁴⁸

เรือนจำหันตโทษ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “เรือนจำกลางบางขวาง” เป็นสถานที่คุมขังผู้ต้องคดีทางการเมืองจากกบฏบวรเดชจำนวนมากที่สุด เรือนจำแห่งนี้ถือเป็นเรือนจำขนาดใหญ่ที่ทันสมัยที่สุดของรัฐบาลสยามเริ่มเปิดใช้งานในปลายระบอบเก่าช่วงต้นทศวรรษ 2470 ภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรได้ปรับปรุงการใช้พื้นที่คุกแห่งนี้สำหรับทดลองแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ ตามหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา เพื่อเป็นต้นแบบในการปรับปรุงกิจการเรือนจำในระบอบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบ่งแยกการคุมขังนักโทษประเภทต่าง ๆ อย่างชัดเจนตามกฎหมายราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎร โดยเรือนจำกลางบางขวางในสมัยระบอบใหม่ได้แบ่งพื้นที่การคุมขังนักโทษทั่วไปออกเป็น 6 แดนและกำหนดการทำงานในแต่ละแดนตามความเหมาะสม ได้แก่ แดน 1 สำหรับคุมขังนักโทษที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย นักโทษประหารชีวิต และนักโทษที่กระทำผิดในเรือนจำ ทำงานหนักประเภทย่อยหินเพื่อการลงโทษ แดน 2 สำหรับคุมขังผู้กระทำผิดครั้งแรกและอายุต่ำกว่า 25 ปี เพื่อมิให้นักโทษใหม่ปะปนกับนักโทษเก่า ทำงานเบาประเภทจักสาน แดน 3 สำหรับคุมขังนักโทษที่กระทำผิดเกี่ยวกับเพศ แดน 4 สำหรับคุมขังนักโทษที่กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน แดน 5 สำหรับคุมขังนักโทษในคดีประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย โดย

⁴⁸ ในทางปฏิบัติการคุมขังนักโทษการเมืองหญิงที่มีเพียงคนเดียวคือ คุณหญิงศรีพิชัยสงคราม (สุนันทาย) ที่เคยเคลื่อนไหวจัดตั้งพรรคคณะชาติและเข้าร่วมกับฝ่ายกบฏบวรเดช ทำให้ศาลพิเศษพิพากษาจำคุกตลอดชีวิต ตลอดช่วงเวลาที่คุณหญิงศรีพิชัยสงครามรับโทษต้องถูกคุมขังปะปนอยู่กับนักโทษหญิงคดีทั่วไปในเรือนจำบางขวาง ที่มา : “คุณผู้หญิงแดน 6,” ใน จรูญ กวานนท์, *ชีวิตการต่อสู้ของบุคคลสำคัญ* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2496), น. 272-276.

งานของแดน 3-5 จะเกี่ยวข้องกับงานสิ่งทอเพื่อจุดมุ่งหมายในการฝึกทักษะในการประกอบอาชีพ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้ร้ายให้เป็นพลเมืองดี และแดน 6 สำหรับคุมขังนักโทษในคดีการเมือง เพื่อป้องกันมิให้นักโทษกลุ่มนี้ปลุกปั่นให้นักโทษประเภทอื่นก่อความวุ่นวายในเรือนจำ นอกจากนี้ ยังมีแดนนักโทษหญิงเพื่อแยกคุมขังนักโทษหญิงออกจากนักโทษชายอย่างเด็ดขาด และมีแดนนักโทษโรคจิตเพื่อแยกนักโทษที่มีอาการป่วยทางจิตออกจากนักโทษทั่วไป⁴⁹

แดนหกของเรือนจำกลางบางขวางเป็นพื้นที่ควบคุมนักโทษการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มกบฏบวรเดชที่ถูกศาลพิเศษตัดสินแล้วจำนวน 250 คนและนักโทษคอมมิวนิสต์จำนวน 100 คนเศษ⁵⁰ การควบคุมนักโทษการเมืองจะอยู่ภายใต้การกำหนดทิศทางโดยผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง มีสารวัตรเรือนจำแผนกควบคุมที่ทำงานใกล้ชิดกับนักโทษเป็นผู้ปกครองนักโทษการเมืองตามคำสั่งของผู้บัญชาการเรือนจำ ทั้งนี้ในช่วงที่พระยาอาชญาจักร (บุญมา โรจนวิภาต) เป็นผู้บัญชาการเรือนจำระหว่างพ.ศ. 2474-2478 ได้ตั้งขุนประจักษ์ภาษา ซึ่งเป็นพี่ชายหลวงอำนวยสงคราม สมาชิกคณะราษฎรที่วายชนม์จากการปราบกบฏบวรเดชที่ทุ่งบางเขน มาเป็นสารวัตรแผนกควบคุมปกครองนักโทษการเมืองในแดนหกและได้บังคับใช้ระเบียบข้อบังคับแบบเดียวกับนักโทษทั่วไป อันสร้างความยากลำบากในการใช้ชีวิตแก่นักโทษการเมืองอย่างแสนสาหัส นักโทษการเมืองบางคนที่เคยเป็นเจ้านายหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จึงแก้ปัญหาด้วยการส่งจดหมายไปถึงรัฐบาลขอผ่อนผันระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้ผ่อนคลายลง ตลอดจนแอบนำเรื่องราวความยากลำบากในคุกไปตีพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์เพื่อให้สังคมช่วยเรียกร้องสิทธิแก่นักโทษการเมืองจากการเคลื่อนไหวข้างต้นส่งผลให้รัฐบาลต้องยอมผ่อนปรนกฎระเบียบต่าง ๆ บางประการแก่นักโทษการเมือง เช่น นักโทษการเมืองที่ยังอยู่ระหว่างพิจารณาคดีสามารถรับประทานอาหารที่ญาติส่งมาจากภายนอกเรือนจำได้ นักโทษการเมืองไม่ต้องทำงานหนัก สามารถอ่านหนังสือที่เจ้าหน้าที่อนุญาตได้ รวมถึงเล่นกีฬาบางประเภทสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ⁵¹

การควบคุมนักโทษการเมืองในเรือนจำบางขวางเริ่มผ่อนคลายลงมากขึ้นในสมัยขุนจำนง ภูมิเวท (จำนง ศิวะแพทย์) สมาชิกคณะราษฎรมาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง

⁴⁹ ขุนศรีศรากร, “เรือนจำมหันตโทษ (บางขวาง),” ประชาชาติ (28 มีนาคม 2480), น. 10, 22, 26, 28, 30.

⁵⁰ เลื่อน ศราภัยวานิช, ฝันร้ายของข้าพเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, 2502), น. 80.

⁵¹ หจข. (2)สร.0201.83/10 เรื่องม.จ.สิทธิพร นักโทษการเมือง ร้องขอความผ่อนผันบางอย่างสำหรับนักโทษการเมือง (2 มกราคม – 24 มกราคม 2476); หจข. มท.4.5/20 เรื่องหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ลงข่าว เรื่องสิทธินักโทษการเมืองในเรือนจำมหันตโทษ (พ.ศ. 2477).

ในช่วง พ.ศ. 2478-2480 ขุนจำนงฯ ได้แต่งตั้งนายทหารที่รู้จักกับบรรดานักโทษการเมืองมาเป็นสารวัตรแผนกควบคุมคือ ร้อยเอกจำลอง ภู่อ่าง รวมถึงให้เสรีภาพแก่นักโทษการเมืองมากขึ้นกว่าเดิม เริ่มจากการยืดเวลาปิดตึกขังนักโทษการเมืองในแดนหกจากเวลา 16.30 น. เป็น 18.00 น. อนุญาตให้ส่งตัวนักโทษการเมืองที่ป่วยหนักไปรักษาที่แผนกพยาบาลได้ ยินยอมให้นำหนังสือจากนอกเรือนจำที่มีเนื้อหาไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองมาอ่านได้⁵² นอกจากนี้ขุนจำนงฯ ยังผ่อนผันระเบียบข้อบังคับของกรมราชทัณฑ์บางประการให้กับนักโทษการเมืองเป็นกรณีพิเศษ ดังปรากฏกรณีอนุญาตให้พระยาศรภักย์พัฒน์ไปเยี่ยมศพภรรยาและจัดการทรัพย์สินภายในเวลาที่กำหนด โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าพนักงาน⁵³ แต่สิทธิพิเศษเหล่านี้ นักโทษการเมืองต้องทำงานในฐานะผู้ช่วยเจ้าพนักงานทั้งนอกเรือนจำและนอกแดนหกตามความสามารถเป็นการแลกเปลี่ยน เช่น การแปลตำรา การดำเนินงานร้านสหกรณ์ การควบคุมดูแลประปาเรือนจำ การช่วยสอบสวน และทำประวัตินักโทษ⁵⁴

การให้อิสระแก่นักโทษการเมืองมากขึ้นในสมัยผู้บัญชาการขุนจำนงฯ ส่งผลให้บรรดานักโทษการเมืองสามารถทำกิจกรรมส่วนตัวตามความสนใจ เช่น การเขียนภาพของขุนยุทธรพัฒน์ วิศวกร การแต่งปทานุกรมอังกฤษเป็นไทยของสอ เสถบุตร การแต่งตำราเพาะปลูกของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร การแต่งตำราวิชาเครื่องยนต์ของหลวงสรจิตต์โยธิน และการปลูกไม้ดอกไม้ประดับของเจ้าแก้วมงคล ณ เชียงใหม่ เป็นต้น⁵⁵ นักโทษการเมืองยังมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น เล่นกีฬา เล่นดนตรี รวมถึงเปลี่ยนแดนหกให้เป็นสถานศึกษาโดยมีนักโทษการเมืองเป็นผู้บรรยายความรู้ อาทิ วิชากลศิกรรมของหม่อมเจ้าสิทธิพร วิชาบัญชีของหลุยส์ คีร์วอร์ วิชาภาษาอังกฤษของสอ เสถบุตร และวิชาโหราศาสตร์ของแฉล้ม เลี่ยมเพชรรัตน์

อย่างไรก็ตามเมื่อเรือนจำให้อิสระกับนักโทษการเมืองในแดนหกมากขึ้น กลับทำให้นักโทษการเมืองบางส่วนได้ทำการทำทนายอำนางรัฐด้วยการออกหนังสือพิมพ์ใต้ดินรายสัปดาห์ชื่อ “น้ำเงินแท้” โดยมีผู้เขียนคือ สอ เสถบุตร สุโผด พินธุโยธิน จงกล ไกรฤกษ์ ฝิว บุศย์อยู่พรหม ม.ร.ว.

⁵² ชูลี สารนุชิต, แดนหก (พระนคร: โรงพิมพ์สมรรถภาพ, 2488), น. 244-245.

⁵³ หจข. มท.4.4.1/36 นักโทษชาย เลื่อน ศรภักย์วานิช ขออนุญาตเยี่ยมศพภรรยา (พ.ศ. 2479); เลื่อน ศรภักย์วานิช, ฝันร้ายของข้าพเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, 2502), น. 198-200, 228-229.

⁵⁴ ชูลี สารนุชิต, แดนหก, น. 279-280.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 262-265.

นิมิตมงคล นวรรัตน์ พระยาศรารักษ์พิพัฒน์ หลุยส์ คีร์วิต และพระศรีสุทนต์⁵⁶ เพื่อสื่อสาร เผยแพร่ อุดมการณ์ทางการเมือง ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของบรรดานักโทษการเมืองระดับปัญญาชนไปยังนักโทษการเมืองที่เป็นทหารชั้นผู้น้อยในแดนหก อันสะท้อนถึงความพยายามสร้างเครือข่ายและอัตลักษณ์ร่วมกันของ “ชาวน้ำเงินแท้” ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลคณะราษฎร อย่างไรก็ตามเมื่อเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ได้มีการตรวจค้นห้องขังนักโทษการเมืองบ่อยขึ้น ส่งผลให้นักโทษการเมืองหลายคนกังวลว่าอาจต้องรับโทษเพิ่มหากเจ้าพนักงานพบหนังสือพิมพ์น้ำเงินแท้ ดังนั้นนักโทษการเมืองจึงได้ทำลายหนังสือพิมพ์ใต้ดินทั้งหมด 17 ฉบับเพื่อความปลอดภัยของพวกเขา⁵⁷

ต่อมารัฐบาลพระยาพหลฯ ได้แต่งตั้งสมาชิกคณะราษฎรอีกคนคือ ชุนศรีศรารักษ์ (ชะลอ ศรีศรารักษ์) ผู้กำกับการตำรวจสันติบาลกอง 2 มาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง ระหว่าง พ.ศ. 2480-2481 เพื่อสอดส่องพฤติกรรมและความเคลื่อนไหวของนักโทษที่เป็นเครือข่ายฝ่ายปฏิปักษ์ทางการเมืองของรัฐบาล⁵⁸ นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังได้เลือกสายลับหรือเจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาลจำนวน 9 นายผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเป็นผู้คุมและรายงานการเคลื่อนไหวของนักโทษการเมืองเป็นการเฉพาะ⁵⁹ ดังนั้นเมื่อเรือนจำบางขวางมีกลไกและบุคลากรในการเฝ้าระวังนักโทษการเมืองมากขึ้น ชุนศรีศรารักษ์จึงเริ่มนำนักโทษการเมืองมาช่วยงานธุรการในแผนกต่าง ๆ ของเรือนจำอย่างกว้างขวาง เพื่อหาข่าวการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลและนำความรู้ความสามารถของนักโทษการเมืองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อกิจการราชทัณฑ์ นับตั้งแต่แผนกควบคุม แผนกผลประโยชน์ แผนกทอผ้า แผนกทะเบียนและประวัติ แผนกร้านจำหน่ายสินค้าของเรือนจำ จนกล่าวได้ว่านักโทษการเมืองได้มีส่วนในการขับเคลื่อนระบบเรือนจำในฐานะผู้ช่วยเจ้าพนักงานตามแผนกต่าง ๆ ของเรือนจำบางขวาง ชุนศรีศรารักษ์ยังผ่อนปรนให้นักโทษการเมืองสามารถทำงานนอกเรือนจำได้ ส่งผลให้นักโทษการเมืองประมาณสามในสี่ต่างทำงานอยู่นอกแดนหกหรือนอกเรือนจำในเวลากลางวันตามที่ได้รับมอบหมายและกลับมานอนในห้องขังแดนหกตอนเย็น ยิ่งไป

⁵⁶ นิมิตมมงคล นวรรัตน์, “ชีวิตการกบฏสองครั้ง,” ใน ชัยนิมิตร นวรรัตน์ (บรรณาธิการ), *ความฝันของนักอุดมคติ ชีวิตและงาน ม.ร.ว. นิมิตมมงคล นวรรัตน์*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์, 2551), น. 225-226; ชูลี สารนุชิต, *แดนหก*, น. 266-269.

⁵⁷ ชูลี สารนุชิต, *แดนหก*, น. 269.

⁵⁸ สมพงษ์ แสงเร็ว, “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500,” น. 83-84.

⁵⁹ จำนง สิงห์เสนี, “เจ็ดเดือนในบางขวาง,” ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ นายจำนง สิงห์เสนี* (กรุงเทพฯ: มิตราเจริญการพิมพ์, 2541), น. 122-123.

กว่านั้นขุนศรีศรกรยังให้สิทธิพิเศษในการเยี่ยมักโทษการเมืองอย่างใกล้ชิด และอนุญาตให้นักโทษการเมืองลาพักไปรักษาตัวที่บ้านในกรณีเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย⁶⁰

โครงการสำคัญของนักโทษการเมืองในสมัยขุนศรีศรกรเป็นผู้บัญชาการเรือนจำบางขวาง คือ การอบรมวิชาทอผ้าแบบกึ่งกระตุกให้แก่ครูประจำตำบลทั่วประเทศ โดยเรือนจำบางขวางได้มอบหมายให้นักโทษการเมืองอดีตทหารช่างเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างเรือนพักครูประจำตำบล และฝึกอบรมวินัยให้แก่ครูประจำตำบล นอกจากนี้ นักโทษการเมืองยังมีส่วนในงานด้านวิชาการ โดยหลวงหาญอรอนรบ ขุนมูลพลพิริยุทธ และชวลิต ปริญญาพันธ์ เป็นผู้อบรมการทอผ้าแก่ครูประจำตำบลในทุกขั้นตอนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติเป็นเวลา 10 เดือน จนทำให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถสอนวิชาทอผ้าได้ และที่สำคัญหลวงหาญอรอนรบยังจัดทำตำราและแบบทอผ้าจนกลายเป็นตำราทอผ้าแบบกึ่งกระตุกเล่มแรก⁶¹

จากการปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองเป็นอย่างดีในสมัยขุนศรีศรกรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักโทษการเมืองกับผู้บัญชาการเรือนจำเป็นไปด้วยความราบรื่น นักโทษการเมืองต่างให้ความร่วมมือในการทำงานกับเจ้าพนักงานเป็นอย่างดีจนเกิดความไว้วางใจระหว่างนักโทษการเมืองกับเจ้าพนักงาน อันเป็นผลดีต่อภารกิจสืบหาข่าวการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลภายในเรือนจำและสามารถขยายผลเชื่อมโยงกับกลุ่มที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลภายนอกเรือนจำ จนนำไปสู่การจับกุมฝ่ายปฏิปักษ์คณะราษฎรครั้งใหญ่ในสมัยรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม เมื่อ พ.ศ. 2481 หรือเหตุการณ์กบฏพระยาทรงสุรเดช⁶²

อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์การจับกุมผู้ต้องหากรณีกบฏพระยาทรงสุรเดชในเดือนมกราคม พ.ศ. 2481 (พ.ศ. 2482 ตามปฏิทินใหม่) กลับนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างเจ้าพนักงานกับนักโทษการเมืองมากขึ้น เนื่องจากผู้ต้องหาติดกบฏ พ.ศ. 2481 ได้ถูกกล่าวหาว่ามีการติดต่อกับนักโทษการเมืองกบฏบวรเดชและกบฏนายสิบในการเคลื่อนไหวโค่นล้มและประหารบุคคลสำคัญ

⁶⁰ ชูสี สารนุชิต, แดนหก, น. 440-454; “ขุนพลแห่งตารุเตา,” ใน จรูญ กุวานนท์, ชีวิตการต่อสู้ของบุคคล, น. 196-197.

⁶¹ คุณพ่อใจดี (พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2505), น. 46-48. (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระยานายกนรชน วิมลภักดี (เจริญ ปริญญาพันธ์) ณ เมรุวัดระฆังโฆสิตาราม จังหวัดธนบุรี 18 มีนาคม 2505)

⁶² สมพงษ์ แจ่มเร็ว, “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500,” น. 83-85.

ในรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม⁶³ โดยร้อยตรีบุญรอด เกษสมัย ผู้คุมเรือนจำบางขวาง ซึ่งให้เห็นว่าการกบฏ พ.ศ. 2481 ทำให้เกิดปัญหาความไม่วางใจนักโทษการเมืองของรัฐบาลและเป็นสาเหตุของการย้ายนักโทษการเมืองในแดนหกเรือนจำบางขวางไปอยู่ที่นิคมฝึกอาชีพของกรมราชทัณฑ์ที่เกาะตะรุเตา⁶⁴ ขณะที่นักโทษการเมืองกบฏบวรเดช กล่าวถึงปัญหาการควบคุมนักโทษการเมืองหลังเหตุการณ์จับกุมกบฏ พ.ศ. 2481 ความว่า “นักโทษการเมืองทั้ง 70 คน ในคุกบางขวางมีส่วนได้รับความกระทบกระเทือนจากผลแห่งการจับกุม (กบฏ พ.ศ. 2481 – ผู้เขียน) ทั้งนี้โดยฉับพลัน. เจ้าหน้าที่ของเรือนจำเข้าทำการรื้อค้นเอกสาร และมีคำสั่งกักบริเวณนักโทษการเมืองทั้งหมดตามหลังมาทันทีด้วย.”⁶⁵

สำหรับผู้ต้องหากบฏ พ.ศ. 2481 ระยะเวลาทางรัฐบาลได้ส่งมาควบคุมขังตัวในคุกนักโทษต่างประเทศเดิมที่อยู่ในเรือนจำลหุโทษ เพื่อมิให้ปะปนกับนักโทษทั่วไปและนักโทษการเมืองชุดก่อนหน้าที่ถูกขังในแดนหกเรือนจำบางขวาง ทางเรือนจำลหุโทษได้กำหนดให้ผู้ต้องหากบฏ พ.ศ. 2481 ต้องอยู่ในห้องขังตลอดทั้งวันภายใต้ความเฝ้าอย่างเข้มงวด นับตั้งแต่ให้ผู้ต้องขังรับประทานอาหารในห้องขังเท่านั้น มีผู้คุมผลัดกันเดินยามป้องกันการพูดคุยกันระหว่างผู้ต้องขังผลัดละ 3 คน กำหนดให้ผู้ต้องขังอาบน้ำครั้งละ 4-5 คนในตอนเช้า 20 นาทีและตอนบ่าย 20 นาที⁶⁶ อันทำให้ผู้ต้องขังการเมืองเกิดปัญหาสุขภาพเนื่องจากต้องอยู่ในห้องขังเกือบทั้งวัน ตัวอย่างเช่น พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ เป็นโรคเหน็บชา ร้อยโทเจียม เอี่ยมคณะ เป็นวัณโรคปอด และพระยาเทพหัสดิน มีอาการแผลพุพองทั่วร่างกาย⁶⁷

เมื่อรัฐบาลได้ส่งตัวนักโทษการเมืองกบฏบวรเดชและกบฏนายสิบออกจากแดนหกเรือนจำบางขวางไปควบคุมตัวที่เกาะตะรุเตา กรมราชทัณฑ์จึงได้ย้ายผู้ต้องขังกบฏ พ.ศ. 2481 คนสำคัญมาคุมขังในแดนหกเรือนจำบางขวาง อาทิ นักโทษการเมือง 18 คนที่รอการประหารชีวิตตามคำพิพากษาศาลพิเศษ และนักโทษการเมือง 22 คนที่ถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต โดยเรือนจำบางขวางได้คุมขังนักโทษการเมืองเหล่านี้อย่างเข้มงวดแตกต่างจากนักโทษการเมืองในชุดก่อนหน้าอย่างชัดเจน นับตั้งแต่การใช้วิธีการแยกขังนักโทษการเมือง 1 คนต่อ 1 ห้อง กำหนดให้นักโทษการเมือง

⁶³ “ขุนพลแห่งตารุเตา,” ใน จรูญ กวานนท์, *ชีวิตการต่อสู้ของบุคคลสำคัญ*, น. 197.

⁶⁴ *นิราศเกาะตะรุเตา* (ธนบุรี: โรงเรียนช่างพิมพ์เพชรรัตน์, 2512), น. (2). (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.บุญรอด เกษสมัย ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม จันทน์ที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2512)

⁶⁵ ฐิติ สารนุชิต, *แดนหก*, น. 503.

⁶⁶ พายัพ โจนวิภาต, *ยุคทมิฬ*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554), น. 70.

⁶⁷ *เรื่องเดียวกัน*, น. 77.

อยู่ในห้องซังตลอดเวลา ยกเว้นเวลาอาบน้ำและเข้าส้วมในช่วงเช้าและเย็นเป็นเวลา 20 นาที ให้รับประทานอาหารเช้าในห้องซังของแต่ละคน ตลอดจนมีการตรวจสอบจดหมายและสิ่งของที่ส่งมาถึงนักโทษการเมืองอย่างเคร่งครัด⁶⁸

ในช่วงทศวรรษ 2480 แดนhekเรือนจำบางขวางยังมีสมาชิกผู้ต้องขังทางการเมืองเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากนักโทษคอมมิวนิสต์และนักโทษกบฏ พ.ศ. 2481 ได้แก่ “นักโทษคดีแนวที่ห้า” หรือ คดีไล่ศึกษาจากกรณีพิพาทระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2483 ซึ่งประกอบด้วย บาทหลวงและผู้ที่น่าบถศาสนาคริสต์คาทอลิกทั้งคนไทยและคนจีนที่มีฐานะดี⁶⁹ จากการดำเนินคดีของศาลพิเศษที่ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาความผิดฐานกบฏภายนอกราชอาณาจักร⁷⁰ รวมถึง “นักโทษกบฏไทยอิสระ” อันประกอบด้วยนักหนังสือพิมพ์และพ่อค้าชาวจีนที่เคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นในต้นปี พ.ศ. 2485 ด้วยการแจกใบปลิวโจมตีกองทัพญี่ปุ่น รวมถึงจอมพล ป. และรายการวิทยุนายมน-นายคงที่สนับสนุนการรุกรานเอเชียของญี่ปุ่น ส่งผลให้ศาลทหารได้พิพากษาจำคุกด้วยข้อหา กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร⁷¹ แม้ว่าจำนวนนักโทษการเมืองในแดนhekคุกบางขวางจะเพิ่มมากขึ้น แต่จากการดำเนินการควบคุมและเฝ้าระวังนักโทษการเมืองในคุกบางขวางอย่างเคร่งครัดตามนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. ทำให้มีการแยกขังนักโทษการเมืองแต่ละกลุ่มอย่างเข้มงวด มีการกำหนดให้นักโทษการเมืองดำเนินกิจกรรมของแต่ละคนเฉพาะในห้องซัง และให้มีกิจกรรมร่วมกันในช่วงเวลาสั้น ๆ เพียงการอาบน้ำร่วมกันในช่วงเช้าและเย็น ส่งผลให้เจ้าพนักงานสามารถปกครองนักโทษการเมืองในแดนhekได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากนักโทษการเมืองเหล่านี้ไม่สามารถรวมกลุ่มหรือทำกิจกรรมร่วมกันที่จะเปิดโอกาสให้พวกเขาเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐในคุกได้เลย

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 153-157.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 164-165.

⁷⁰ “พระราชกำหนดจัดตั้งศาลพิเศษเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีความผิดฐานกบฏภายนอกพระราชอาณาจักร พุทธศักราช 2483,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 58 (1 มกราคม 2484), น. 27-30.

⁷¹ พายัพ ไรจนวิภาต, *ยุคทมิฬ*, น. 165; กุหลาบ สายประดิษฐ์, *บันทึกอิสระชน: ทินกรณของผู้ต้องคุมขังโดยข้อหาว่าเป็นกบฏ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), น. 6-7; สุทธชัย ยัมประเสริฐและคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจากคำบอกเล่าของ ธง แจ่มศรี และสหาย (พ.ศ. 2464-2537),” ใน *ธง แจ่มศรี ใต้ธงปฏิวัติ* (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2562), น. 238-239; ดำริ บัณฑิตศรี, *ยี่สิบเจ็ดรัฐบาลใน 26 ปี* (พระนคร: บริษัทการพิมพ์สตรีสาร, 2505), น. 22-25. (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางเจียมวิเศษกลปกิจ (มารดา) และนายดำรง บัณฑิตศรี (บุตร) ณ วัดไตรมิตรวิทยาราม วันที่ 23 เมษายน 2505); Kasian Tejapira, “Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958,” p. 70.

7.3.2 นิคมนักโทษการเมืองบนเกาะตะรุเตาและเกาะเต่า

การส่งนักโทษการเมืองไปควบคุมตัวที่เกาะตะรุเตา จังหวัดสตูล และเกาะเต่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในบันทึกความทรงจำของอดีตนักโทษการเมืองสมัยคณะราษฎร เพราะเป็นช่วงเวลาแห่งความทุกข์ทรมานแสนสาหัสของเหล่านักโทษการเมือง เรื่องเล่าจากประสบการณ์บนเกาะทั้งสองแห่งของนักโทษการเมืองยังมีส่วนสร้างความทรงจำเกี่ยวกับรัฐบาลคณะราษฎรที่ปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองด้วยความโหดร้ายทารุณ จนลดทอนความสำคัญของการปฏิรูปกิจการราชทัณฑ์ในสมัยคณะราษฎรไปจากการรับรู้ของสังคมไทย

โครงการนิคมนักโทษการเมืองเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2482 เมื่อกรมราชทัณฑ์ได้มีคำสั่งลี้ภัยตัวนักโทษการเมืองจากกรณีกบฏบวรเดชและกบฏนายสิบจำนวน 70 คนจากแดนhek เรือนจำกลางบางขวางออกไปควบคุมตัวที่เกาะตะรุเตาอย่างเร่งด่วน โดยไม่มีการแจ้งให้นักโทษการเมืองหรือญาติของนักโทษการเมืองรับทราบข่าวการอพยพครั้งนี้ล่วงหน้าแบบเดียวกับที่นักโทษกักกันถูกส่งไปนิคมฝึกอาชีพตะรุเตา⁷² เนื่องมาจากการจับกุมผู้ต้องหา กบฏพระยาทรงสุรเดช พ.ศ. 2481 หลายคนเป็นอดีตนักโทษการเมืองที่เคยถูกคุมขังที่แดนhekเรือนจำบางขวาง ซึ่งหากนำตัวมาคุมขังร่วมกับนักโทษการเมืองชุดก่อนจะสร้างความยุ่งยากให้แก่เจ้าหน้าที่ในการควบคุมนักโทษการเมือง ประกอบกับจากการสืบสวนของตำรวจพบว่าผู้ต้องหา กบฏ พ.ศ. 2481 อาจมีความเคลื่อนไหวก่อความไม่สงบร่วมกับนักโทษการเมืองในแดนhek⁷³ ด้วยเหตุนี้กรมราชทัณฑ์ตัดสินใจย้ายนักโทษการเมืองกบฏบวรเดชและกบฏนายสิบออกไปควบคุมตัวที่เกาะตะรุเตาเพื่อป้องกันเหตุการณ์ความวุ่นวายจากการรวมตัวกับนักโทษการเมืองกลุ่มใหม่

⁷² อารังศักดิ์ อายุวัฒนนะ, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา, น. 364.

⁷³ จำนง สิงห์เสนี ผู้คุมที่เรือนจำบางขวางได้กล่าวถึงข่าวความพยายามก่อความไม่สงบของผู้ต้องขังทางการเมืองในปี 2482 ความว่า “19 ตุลาคม กรมโฆษณาการ (ปัจจุบันกรมประชาสัมพันธ์) ออกข่าวว่า “เนื่องจากทางตำรวจได้สืบสวนได้ความว่า จำเลยในคดีการเมืองคราวนี้และนักโทษการเมืองซึ่งต้องขังอยู่จะก่อการไม่สงบขึ้น เมื่อคืนวันจันทร์ที่ 16 เดือนนี้ ทางกรมจึงย้ายจำเลยในคดีการเมืองจากเรือนจำลู่โทษบางส่วนไปควบคุมไว้เรือนจำมหันตโทษ ส่วนนักโทษการเมืองซึ่งอยู่ทางปักขีได้นั้น ทางกรมได้ส่งตำรวจสันติบาลออกไปควบคุม แต่ก็ยังไม่ถึง ก็ปรากฏว่า ในเวลาราวเที่ยงคืนของวันพุธที่ 18 เดือนนี้ นักโทษการเมืองรุ่นกบฏบวรเดชซึ่งถูกคุมขังอยู่ทางปักขีได้หลบหนีไปจากที่คุมขังรวม 5 คน ทางกรมได้สืบจับอย่างกวาดขันแล้ว” ที่มา : จำนง สิงห์เสนี, “เจ็ดเดือนในบางขวาง,” น. 108.

การล่ำเลียงนักโทษการเมืองจากบางขวางไปเกาะตะรุเตานั้น กรมราชทัณฑ์ขนย้ายนักโทษลงเรือนต์จากบางขวางแล้วขึ้นรถยนต์ไปยังสถานีหัวลำโพง โดยนักโทษการเมืองจำนวน 70 คนถูกควบคุมตัวในตู้รถไฟจำนวน 2 ตู้ มีขุนอภิปพัฒนสุรทัณฑ์ ผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาและเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นผู้ควบคุมนักโทษ หลังจากรถไฟถึงสถานีควนเนียน จังหวัดสงขลา ได้ขนย้ายนักโทษการเมืองขึ้นรถยนต์ไปฝากขังที่เรือนจำจังหวัดสตูล เมื่อคลื่นลมสงบทางเจ้าพนักงานจึงนำนักโทษการเมืองลงเรือของกรมราชทัณฑ์ต่อไปยังเกาะตะรุเตา⁷⁴ สำหรับสถานที่ในการควบคุมนักโทษการเมืองบนเกาะตะรุเตามีลักษณะเป็นค่ายคุมขังชั่วคราวที่ไม่มีกำแพง โดยผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพตะรุเตาได้กำหนดพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ บริเวณชายทะเลริมอ่าวตาโละอูดัง มีการปักธงแดงเป็นเครื่องหมายบอกอาณาเขตพื้นที่ควบคุมนักโทษการเมือง ในส่วนของที่พักนักโทษการเมืองระยะแรกเป็นโรงเรือนขนาดใหญ่หนึ่งหลังริมชายหาดห่างจากที่ทำการของผู้ผู้อำนวยการนิคมราว 2 กิโลเมตร โรงเรือนนี้มีประตูทางเข้าออก 4 ทาง นักโทษสามารถนอนได้ 4 แถว ไม่มีกรงกันห้อง จึงสร้างความลำบากแก่นักโทษการเมืองที่ต้องนอนกันอย่างแออัด⁷⁵

ต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2482 กระทรวงมหาดไทยเสนอโครงการสร้างทัณฑสถานสำหรับนักโทษการเมืองให้รัฐบาลพิจารณาอย่างเร่งด่วน ซึ่งจะต้องใช้งบประมาณในการสร้างที่คุมขังนักโทษการเมืองและที่พักของผู้คุมและตำรวจเป็นจำนวนเงิน 41,552 บาท แต่เนื่องจากโครงการนี้อยู่นอกการจัดสรรงบประมาณของกระทรวงการคลังใน พ.ศ. 2482-2483 ดังนั้นหลวงอดุลเดชจรัส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาให้กระทรวงการคลังส่งจ่ายเงินค่าก่อสร้างจากงบส่วนกลางของกระทรวงการคลังเป็นการด่วน จากการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ได้ลงมติอนุมัติให้กระทรวงการคลังจ่ายเงินยืมให้กระทรวงมหาดไทยเพื่อดำเนินโครงการก่อสร้างทัณฑนิคมสำหรับนักโทษการเมืองไปก่อน และให้ตั้งงบประมาณเพิ่มเติมใช้ในภายหลัง ส่วนรายละเอียดใน

⁷⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “บันทึกชีวประวัติตอนกลาง (คราวตกทุกข์ลำบาก) ของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทอง จันทรสร),” ใน ธรรมบรยายยามยาก และชีวประวัติของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทอง จันทรสร) (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2505), น. (25)-(26). (เจ้าของชีวประวัติให้พิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์และเป็นธรรมบรรณาการแด่มวลมิตรสหาย เมื่อ พ.ศ. 2504); นิราศเกาะตะรุเตา, น. 29-58; เลื่อนศรภักย์วานิช, ฝันร้ายของข้าพเจ้า, น. 278-297.

⁷⁵ “บันทึกชีวประวัติตอนกลาง (คราวตกทุกข์ลำบาก) ของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทอง จันทรสร),” น. (26)-(27).

การก่อสร้างนั้นให้กระทรวงมหาดไทยทำความตกลงกับกระทรวงการคลังต่อไป⁷⁶ ตามโครงการสร้างทัณฑสถานสำหรับนักโทษการเมือง ทางกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดให้เกาะอาดัง ซึ่งเดิมวางแผนจะใช้เป็นที่คุมขังนักโทษด้วยกันที่เป็นโรคติดต่อ ได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นสถานที่คุมขังตำรวจของนักโทษการเมือง โดยผู้อำนวยการนิคมฝักอาชีปะเตรุเตาได้ก่อสร้างอาคารที่คุมขังนักโทษการเมืองหนึ่งหลัง⁷⁷ อย่างไรก็ตามหลังจากที่ขุนศรีศรการ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้เดินทางมาตรวจกิจการราชทัณฑ์ที่เกาะอาดัง เห็นว่าเกาะอาดังอยู่ห่างไกลยากลำบากในการติดต่อและส่งเสบียงจากเกาะตะรุเตา รวมถึงอยู่ในเขตทะเลลึกที่เสี่ยงอันตรายในฤดูมรสุม ดังนั้นอธิบดีกรมราชทัณฑ์จึงมีคำสั่งยกเลิกที่คุมขังนักโทษการเมืองถาวรบนเกาะอาดัง⁷⁸

การส่งนักโทษการเมืองไปควบคุมตัวในพื้นที่ห่างไกลเป็นวิธีการลงโทษที่ปรากฏในดินแดนอาณานิคมหลายแห่ง หลังจากต้องเผชิญกับจำนวนนักโทษการเมืองที่เพิ่มขึ้นจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในการต่อต้านจักรวรรดินิยมและเรียกร้องเอกราชนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตลอดจนยังการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองภายในเรือนจำของบรรดานักโทษการเมือง ดังปรากฏจากกรณีของอาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสได้มีการส่งนักโทษการเมืองที่ต่อต้านอำนาจเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสจำนวนมากไปคุมขังรวมกับนักโทษทั่วไปที่คุกโกนดัว (Côn Đảo Prison) บนเกาะปูโล กองดอร์ (Poulo Condore) ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งเวียดนามใต้ราว 180 กิโลเมตร โดยระยะแรกนักโทษการเมืองได้รับการปฏิบัติแบบเดียวกับนักโทษทั่วไปรวมถึงถูกบังคับใช้แรงงานบนเกาะแห่งนี้ จนเข้าสู่ช่วงทศวรรษ 1910 รัฐบาลอาณานิคมได้แยกนักโทษการเมืองออกจากนักโทษทั่วไป ตลอดจนให้สิทธิพิเศษแก่นักโทษการเมืองโดยได้รับอาหารที่ดีขึ้นและได้รับการผ่อนผันเรื่องการทำงานที่น้อยลง⁷⁹ อันเปิดโอกาสให้บรรดานักโทษการเมืองสามารถสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือระหว่างกันและสามารถดำเนินกิจกรรมทางการเมืองสำหรับต่อต้านอาณานิคมฝรั่งเศสภายในหมู่เกาะได้

สำหรับการควบคุมนักโทษการเมืองบนเกาะตะรุเตา ผู้อำนวยการนิคมได้แยกนักโทษการเมืองออกจากนักโทษด้วยกันอย่างเด็ดขาด รวมถึงให้สิทธิพิเศษแก่นักโทษการเมืองโดยไม่ต้อง

⁷⁶ หจข. (2)สร.0201.83/30 สร้างทัณฑสถานสำหรับนักโทษการเมืองและที่พักเจ้าพนักงาน (2-11 พฤศจิกายน 2482); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 63/2482 (8 พฤศจิกายน 2482).

⁷⁷ อ้างค์คดี อายุวัฒนะ, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา, น. 382-384.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 463-465.

⁷⁹ Peter Zinoman, *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862-1940* (Berkeley: University of California Press, 2001), pp. 109-110.

ถูกบังคับใช้แรงงานและสวมเครื่องพันธนาการแบบนักโทษกักกัน ตลอดจนมีอิสระภายในเขตค่าย นักโทษการเมือง อย่างไรก็ตามการควบคุมนักโทษการเมืองที่ให้อิสระเช่นนี้นำไปสู่การหลบหนีของ นักโทษการเมือง 5 คนออกจากเกาะตะรุเตาไปยังดินแดนบริติชมาลายา (British Malaya) หลังจากพวกเขาถูกส่งมาที่เกาะแห่งนี้เพียง 1 เดือน⁸⁰ ทำให้เจ้าพนักงานต้องปฏิบัติต่อนักโทษ การเมืองเข้มงวดมากขึ้น มีการกักขังหมายมิให้นักโทษการเมืองติดต่อกับครอบครัว แต่เมื่อกรม ตำรวจได้ส่งตำรวจสันติบาลผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาเป็นเวรยามรักษาการณ์ร่วมกับผู้คุมของนิคม จนนำไปสู่การตั้งสถานีตำรวจภูธรประจำเกาะตะรุเตา⁸¹ ทำให้เจ้าพนักงานสามารถเฝ้าระวังการ หลบหนีของนักโทษการเมืองมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงกลับมาผ่อนผันการ ควบคุมนักโทษการเมืองอีกครั้ง โดยผู้อำนวยการนิคมยินยอมให้เหล่านักโทษการเมืองสามารถ ปลุกกระท่อมอยู่เป็นเอกเทศได้ในเขตนักโทษการเมืองบริเวณอ่าวตาโละอูดัง อนุญาตให้นักโทษ การเมืองเบิกวัตถุดิบมาประกอบอาหารหรือซื้ออาหารมารับประทานเองได้ สามารถรับจดหมาย และสิ่งของจากญาติได้ ตลอดจนเปิดโอกาสให้นักโทษการเมืองสามารถทำกิจกรรมตามความ สนใจของแต่ละคน เช่น ขุนศิริโยธิน ทำขนมและโดนัท พระอุดมสารเขตต์และนักโทษกบฏนายสิบ ทำเครื่องจักสาน หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ทำกสิกรรม สอ เสถบุตร ทำขนมปัง สุน และเรียบ เรียงปทานุกรมอังกฤษ-ไทย⁸²

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงครามโลกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2485 การดำเนินกิจการของนิคม ฝึกอาชีพตะรุเตาเริ่มประสบกับการขาดแคลนเจ้าพนักงานเนื่องจากรัฐบาลมีการโอนผู้คุมและ แพทย์ไปใช้ในราชการทหาร รวมถึงตัดทอนงบประมาณ รัฐบาลได้ตัดทอนงบประมาณกรม ราชทัณฑ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าใช้จ่ายเครื่องเวชภัณฑ์ อันทำให้นักโทษและเจ้าหน้าที่ในนิคม

⁸⁰ นักโทษการเมือง 5 คนที่หลบหนีออกจากเกาะตะรุเตาไปได้ประกอบด้วยพระยาศรวิชัยพิพัฒน์ พระยา สุรพันธุ์เสนี ขุนอัคนีรถการ หลุย ศิริวัต และแฉล้ม เลี่ยมเพชรรัตน์ โดยนักโทษการเมืองเหล่านี้ได้รับความ ช่วยเหลือจากชาวบ้านบนเกาะตะรุเตา และหลังเหตุการณ์หลบหนีทำให้กรมราชทัณฑ์ได้ปลดข้าราชการบางคน ออก ที่มา : ธีรพล ใจจริง, ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ : ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500) (นนทบุรี: ฟ้าเดียวก้น, 2556), น. 225-226.

⁸¹ อ้างค์ดี อายุวัฒน์, เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตะรุเตา, น. 402-404.

⁸² ไทยน้อย, เกาะนรกกลางทะเลชเลียม, พิมพ์ครั้งที่ 6 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2506), น. 386-390; “บันทึกชีวประวัติตอนกลาง (คราวตกทุกข์ลำบาก) ของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทอง จันทร์ ศรี),” น. (32).

เจ็บป่วยด้วยโรคไข้จับสั่นเพิ่มขึ้น⁸³ นอกจากนี้จากที่ตั้งของเกาะตะรุเตาที่อยู่ใกล้กับอาณานิคมของอังกฤษทำให้ทางราชการมีความกังวลว่าบรรดานักโทษการเมืองจะหลบหนีไปอยู่กับฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้นในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2486 ทางกรมราชทัณฑ์จึงได้ดำเนินการย้ายนักโทษการเมืองกบฏวรรณเดชและกบฏนายสิบจากค่ายคุมขังบนเกาะตะรุเตาไปยังเรือนจำเกาะเต่า จังหวัดสุราษฎร์ธานี⁸⁴

แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานของทางราชการเกี่ยวกับการจัดตั้งเรือนจำเกาะเต่า แต่จากหนังสือทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2485 ได้ปรากฏชื่อเรือนจำเกาะเต่าว่าเป็นส่วนราชการกรมราชทัณฑ์แล้ว โดยเรือนจำเกาะเต่าจัดอยู่ในประเภทเรือนจำพิเศษสำหรับควบคุมผู้ต้องขังเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในการบริหารงานเรือนจำส่วนภูมิภาค มีร้อยตรีเน้น ชินวงษ์ พัสติโก เป็นผู้ควบคุมนักโทษในเรือนจำนับตั้งแต่วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2484⁸⁵ สภาพเรือนจำเกาะเต่าเมื่อนักโทษการเมืองทั้ง 54 คนจากเกาะตะรุเตามาถึงเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2486 มีการล้อมรั้วรอบเรือนจำที่มีอาณาบริเวณราว 35 ไร่ ภายในเรือนจำมีโรงขังขนาดใหญ่ โรงครัว และโรงเลี้ยง มีเจ้าหน้าที่ผู้คุม 10 คนและนักโทษทั่วไป 50 คน โดยปัญหาใหญ่ของเรือนจำแห่งนี้คือ ปัญหาขุขุมกับปัญหาขาดแคลนน้ำจืด⁸⁶ โดยปัญหาแรกได้ส่งผลให้นักโทษป่วยเป็นโรคมาเลเรียจำนวนมากและมีนักโทษการเมืองเสียชีวิตด้วยโรคนี้ถึง 6 คน⁸⁷ ส่วนปัญหาที่สองได้คลี่คลายลงเมื่อ ดร.โชติ

⁸³ หจข. (2)สร.0201.83/37 กิจการแพทย์เรือนจำกรมราชทัณฑ์ (15 ตุลาคม – 1 พฤศจิกายน 2486); “รายงานการก่อสร้างห้องแถวเจ้าพนักงาน สะพานท่าเรือชายทะเล และร้านขายของ นิคมฝึกอาชีพ จังหวัดสตูล,” ใน หจข. มท.2.2.14/11 เรื่องส่งกำหนดการงานฉลองวันชาติ 2486 (พ.ศ. 2486).

⁸⁴ นักโทษการเมืองที่ถูกส่งตัวมาเกาะตะรุเตามีจำนวนทั้งสิ้น 70 คน หลบหนีไป 5 คน (แฉล้ม เลี่ยม เพ็ชรรัตน์ หลุย ศีรีวัต พระยาศรภักย์พิพัฒน์ พระยาสุรพันธ์เสนีย์ และขุนอัคนีรณการ) พันโทระหว่างที่ถูกคุมขังที่เกาะตะรุเตา 9 คน (ซูลี สารนุสิต ขุนพงษ์สุรกาจ มุกดา เวณจันทร์ หลวงวราญอริพล หลวงฤทธามาตย์ ขุนไสวณณยาภาส พระยาสุรพลพิพิธ พระอุดมสารเขตร์ และจ.อ.แอบ อ่อนอุ้นจิตร) และพันโทระหว่างที่ถูกคุมขังที่เรือนจำจังหวัดสุราษฎร์ธานีก่อนส่งไปเกาะเต่า 2 คน (ร.ต.กรี พิมพ์กร และหลวงชาญนิคม) คงเหลือนักโทษการเมืองที่ถูกส่งไปเกาะเต่าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2486 จำนวนทั้งสิ้น 54 คน ที่มา: ซูลี สารนุสิต, *แดนหก*, น. 545-546.

⁸⁵ กระทรวงมหาดไทย, *ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พุทธศักราช 2485* (พระนคร: โรงพิมพ์ภาคคลองเปรม, 2485), น. 94.

⁸⁶ ไทยน้อย, *เกาะนรกกลางทะเลชเลดาม*, น. 589-590.

⁸⁷ นักโทษการเมืองที่เสียชีวิตบนเกาะเต่าจากไข้มาเลเรีย ได้แก่ ร.อ.หลวงจักรโยธิน (เสียชีวิต 10 มิ.ย. 86) น.ท.พระแสงสิทธิการ (เสียชีวิต 1 ต.ค. 86) อ่ำ บุญไทย (เสียชีวิต 1 ส.ค. 86) ร.ต.อ.หลวงโถมพลล้าน

คัมพันธู์ นักโทษการเมืองชุดถัดมาที่ถูกส่งมาคุมขังบนเกาะเต่าประสบความสำเร็จในการขุดบ่อน้ำ จนสามารถจัดสรรน้ำได้เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค⁸⁸

สำหรับการควบคุมนักโทษการเมืองบนเกาะเต่านับว่าเข้มงวดมากกว่าบนเกาะตะรุเตา อย่างชัดเจน กล่าวคือ ระยะแรกนักโทษการเมืองได้รับการอนุญาตให้ออกนอกรั้วเรือนจำไปหาอาหารและแยกย้ายนอนกันตามโรงเรือนได้ จนกระทั่งกรมราชทัณฑ์ได้ส่งพัศดีคนใหม่มาปกครอง เรือนจำนับตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2486 จึงเริ่มควบคุมนักโทษการเมืองอย่างเคร่งครัดตามกฎหมายข้อบังคับเรือนจำเช่นเดียวกับนักโทษทั่วไปตามนโยบายราชทัณฑ์ที่เข้มงวดในสมัยพระเกล้ากลางสมรเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ อาทิ เวลากลางวันต้องอยู่ในรั้วเรือนจำ เวลากลางคืนต้องนอนในเรือนขัง และต้องรับประทานอาหารที่เรือนจำจ่ายให้เช่นเดียวกับนักโทษทั่วไป นอกจากนี้ปัญหาการขนส่งเสบียงระหว่างเกาะเต่ากับจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ไม่เป็นไปตามกำหนดเวลาเนื่องจากลมพายุ ตลอดจนภาวะขาดแคลนอาหารในช่วงสงคราม ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงมีคำสั่งให้พัศดีเรือนจำเกาะเต่ากวาดขันให้นักโทษเด็ดขาดทุกคนทั้งนักโทษการเมืองและนักโทษทั่วไปต้องทำงาน นับตั้งแต่การบุกเบิกป่า การปรับพื้นที่ และการทำถนน เพื่อเปลี่ยนเกาะเต่าให้เป็นนิคมเกษตรกรรมสำหรับทำการเพาะปลูกพืชเลี้ยงนักโทษและเจ้าพนักงาน⁸⁹ ส่งผลให้นักโทษการเมืองที่ไม่เคยทำงานหนักมาก่อนต่างได้รับความยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง นักโทษการเมืองจึงทำหนังสือร้องทุกข์ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเพื่อรายงานสภาพความเป็นอยู่ของนักโทษการเมืองบนเกาะเต่าและร้องขอให้กรมราชทัณฑ์ผ่อนผันการควบคุมนักโทษการเมือง โดยไม่ต้องกักขังนักโทษการเมืองในรั้วเรือนจำ เนื่องจากเกาะเต่ามีทะเลเป็นรั้วธรรมชาติอยู่แล้ว และขอให้งดการทำงานหนัก เพราะว่าพวกเขาเหลือโทษจำคุกประมาณ 1 ปีเศษซึ่งอยู่ในเกณฑ์พักโทษ ทว่ากรมราชทัณฑ์กลับไม่ได้ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของเหล่านักโทษการเมืองแต่อย่างใด⁹⁰

(เสียชีวิต 16 ก.ย. 86) สตรี ศชกุล (เสียชีวิต 20 ก.ย. 86) และร.ท.เผื่อน ปุณศรี (เสียชีวิต 25 ก.ย. 86) ที่มา : แฉว์ แสงส่งสูง, “เรื่องไม่เป็นเรื่อง,” ใน รัฐธรรมนูญฉบับปฐมฤกษ์จนถึงปัจจุบัน (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514), ไม่มีเลขหน้า. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร.โชติ คัมพันธู์ 30 กันยายน 2514)

⁸⁸ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งนักโทษการเมืองกบฏ พ.ศ. 2481 จำนวน 2 คนจากเรือนจำบางขวางมาคุมขังที่เรือนจำเกาะเต่าในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2486 ได้แก่ ดร.โชติ คัมพันธู์ และ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน แฉว์ แสงส่งสูง, “เรื่องไม่เป็นเรื่อง,” ไม่มีเลขหน้า.

⁸⁹ ไทยน้อย, เกาะนรกกลางทะเลชเลียม, น. 695-699.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 707-711.

7.4 การปลดปล่อยนักโทษการเมืองสมัยคณะราษฎร

7.4.1 การอบรมปลดปล่อยนักโทษการเมืองก่อนกรณีกบฏ พ.ศ. 2481

ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 หนังสือพิมพ์ประชาชาติได้ลงข่าวเกี่ยวกับนักโทษการเมือง โดยมีภาพประกอบเป็นรูปหลวงเสรีเรืองฤทธิ์ยืนอยู่ระหว่างนักโทษการเมืองกบฏบวรเดช 2 คนคือ หม่อมหลวงชวนชื่น กำภู และเอกรินทร์ ภัคดีกุล เนื้อหาข่าวได้กล่าวถึงการส่งตัวนักโทษการเมือง 2 คนข้างต้นเข้ารับการอบรมสั่งสอนจากพลโทหลวงเสรีเรืองฤทธิ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนทหารสื่อสาร ก่อนที่นักโทษการเมืองทั้งสองคนจะได้รับการอภัยโทษเป็นรุ่นแรก⁹¹ หลวงเสรีเรืองฤทธิ์ได้ให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ว่า การอบรมสั่งสอนนี้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับการปรับปรุงจิตใจของนักโทษการเมืองในลักษณะครูกับศิษย์หรือนายทหารผู้ใหญ่กับผู้น้อย มิใช่ถือเกณฑ์ผู้ควบคุมกับผู้ถูกกักกัน โดยการอบรมนี้มีจุดมุ่งหมายให้ผู้กระทำผิดตระหนักถึงความสงบของบ้านเมือง โทษของการแตกความสามัคคี คุณค่าของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมกลายเป็นผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และหลังจากการอบรมเสร็จสิ้นแล้ว รัฐบาลจะได้ดำเนินการอภัยโทษนักโทษการเมืองเหล่านี้⁹²

การอบรมนักโทษการเมืองก่อนปล่อยตัวได้สะท้อนถึงบทบาทของกระทรวงกลาโหมในการปลดปล่อยนักโทษการเมืองที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบใหม่ กล่าวคือโครงการนี้เป็นความคิดริเริ่มของหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลพระยาพหลฯ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2478 ที่ประสงค์จะอบรมและปลดปล่อยนักโทษการเมืองกบฏบวรเดชโดยแบ่งเป็นรุ่น ๆ หลังจากพวกเขาได้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาลพิเศษมาได้ระยะหนึ่ง เริ่มจากการปล่อยตัวผู้ที่เคยรับราชการในกระทรวงกลาโหมและไม่ใช่อำเภอหัวหน้าในการก่อกบฏให้เป็นอิสระ จากนั้นได้ขยายไปครอบคลุมถึงนักโทษการเมืองที่เคยเป็นข้าราชการพลเรือน⁹³ โดยกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้คัดเลือกนักโทษการเมืองที่จะเข้ารับการอบรมก่อนปล่อยตัว⁹⁴ ส่วนกระทรวงกลาโหมรับผิดชอบด้านการอบรมนักโทษการเมือง เพื่อปรับเปลี่ยนจิตใจหรือทัศนคติ

⁹¹ “จะให้ผู้ปราบกบฏพิจารณาอภัยโทษ เพราะได้เสียสละชีวิต จึงควรมีส่วนได้รู้เห็น,” ประชาชาติ (20 กุมภาพันธ์ 2478), น. 1.

⁹² เรื่องเดียวกัน, น. 34.

⁹³ “เรื่องการอบรมนักโทษกบฏพลเรือนเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 41/2478 (24 กรกฎาคม 2478).

⁹⁴ ชูลี สารนุชิต, แดนหก, น. 343.

ของนักโทษการเมืองให้ร่วมมือกับรัฐบาลเพื่อแลกกับอิสรภาพด้วยการที่กระทรวงกลาโหมจะขออภัยโทษให้แก่นักโทษการเมืองที่เข้ารับการอบรม⁹⁵ ถึงแม้ว่ารัฐบาลพระยาพหลฯ จะต้องเผชิญกับความพยายามก่อกบฏของทหารชั้นประทวนหรือกบฏนายสิบในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2478 จนนำไปสู่การตั้งศาลพิเศษขึ้นอีกครั้งสำหรับพิจารณาคดีกบฏนายสิบและทำให้นักโทษการเมืองมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นในเรือนจำ แต่กระทรวงกลาโหมยังคงดำเนินการอบรมปล่อยปล่อยนักโทษการเมืองในเหตุการณ์กบฏบวรเดชอย่างต่อเนื่องอันแสดงให้เห็นว่ากระทรวงกลาโหมมีความเชื่อมั่นว่านักโทษการเมืองที่เข้าอบรมปลดปล่อยจะไม่กระทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองจนกลายเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของรัฐบาล นอกจากนี้ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2481 รัฐบาลยังได้ขยายหลักการปล่อยนักโทษการเมืองที่กระทำผิดในการก่อกบฏให้ครอบคลุมถึงนักโทษการเมืองที่ถูกศาลพลเรือนพิพากษาในคดีกบฏให้ได้รับการปฏิบัติแบบเดียวกับศาลพิเศษ และอนุมัติให้กระทรวงกลาโหมดำเนินการติดต่อกับกระทรวงมหาดไทยขอรับตัวนักโทษการเมืองเหล่านั้นมาทำการอบรมเพื่อดำเนินการขอพระราชทานอภัยโทษต่อไป⁹⁶

กระทรวงกลาโหมได้ดำเนินการอบรมปล่อยปล่อยนักโทษการเมืองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2478 จนถึงต้นปี พ.ศ. 2481 ได้มีการจัดอบรมทั้งสิ้น 6 รุ่น โดยทั้งหมดล้วนเป็นนักโทษการเมืองทั้งทหารและพลเรือนจากกรณีกบฏบวรเดชและกบฏนายสิบ⁹⁷ แต่นักโทษการเมืองคดีคอมมิวนิสต์กลับไม่ได้ถูกคัดเลือกจากกระทรวงกลาโหมให้เข้ารับการอบรมแม้แต่คนเดียว รัฐบาลจึงถูกตั้งคำถามจากสภาผู้แทนราษฎรว่า รัฐบาลอาศัยหลักเกณฑ์และเหตุผลอย่างไรในการคัดเลือกนักโทษการเมืองเข้าอบรมและปล่อยให้พ้นโทษ และนักโทษที่ต้องหาในคดีคอมมิวนิสต์ รัฐบาลถือว่าเป็นนักโทษการเมืองด้วยหรือไม่ จากกระทู้ถามข้างต้นหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ได้พิจารณาแล้วเสนอให้รัฐบาลตอบว่า ในการคัดเลือกนักโทษกบฏมาทำการอบรม

⁹⁵ การดำเนินการขออภัยโทษนักโทษการเมืองของกระทรวงกลาโหมนับว่าก่อให้เกิดปัญหาทางกฎหมาย เนื่องจากปกตินั้นการขออภัยโทษอยู่ภายใต้อำนาจของกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ปรับปรุงระเบียบการขออภัยโทษนักโทษการเมืองว่า เมื่อกระทรวงกลาโหมนำเสนอเรื่องการอภัยโทษนักโทษการเมืองให้คณะรัฐมนตรีเห็นชอบแล้ว ให้ส่งเรื่องให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการขอพระราชทานอภัยโทษไปยังกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเพื่อกราบบังคมทูลต่อไป ที่มา : “เรื่องการขออภัยโทษนักโทษการเมือง 11 คน,” ในรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 22/2479 (24 กรกฎาคม 2479).

⁹⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 6/2481 (8 มิถุนายน 2481).

⁹⁷ นิมิตรมงคล นวรัตน์ ได้กล่าวถึงการอบรมนักโทษการเมืองเพื่อรอการพระราชทานอภัยโทษว่า การอบรมชุดแรกเป็นพวกนายสิบ รุ่นต่อ ๆ มาเป็นพวกนายทหารผู้น้อย และนายทหารชั้นนายพัน ที่มา : นิมิตรมงคล นวรัตน์, “ชีวิตการกบฏสองครั้ง,” น. 239.

นั้น อาศัยหลักเกณฑ์ผู้ที่สำนึกผิดในการกระทำรวมถึงมีความประพฤติเรียบร้อยและเป็นที่ไว้วางใจได้ ส่วนนักโทษคดีคอมมิวนิสต์นั้นไม่ถือเป็นความผิดโทษการเมือง เนื่องจากเป็นผู้กระทำผิดพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีบทบัญญัติไว้โดยเฉพาะและไม่มีบทบัญญัติว่าเป็นความผิดโทษการเมือง⁹⁸ นอกจากนี้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรยังแสดงความเห็นถึงความแตกต่างระหว่างนักโทษคดีคอมมิวนิสต์กับนักโทษกบฏที่ไม่ได้รับความกรุณาแบบเดียวกัน เนื่องจากการกบฏถือว่าเป็นกรณีพิเศษที่ได้ตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาพิพากษา แต่การกระทำผิดพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์พิจารณาพิพากษาในศาลอาญาธรรมดา⁹⁹

ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2479 กระทรวงมหาดไทยได้เริ่มมีการปลดปล่อยผู้ต้องโทษทางการเมืองจากความผิดตามพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 เช่นกัน กล่าวคือ บุคคลที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบรัฐธรรมนูญและถูกส่งตัวไปกำหนดเขตในพื้นที่ห่างไกลตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทยจะได้รับการผ่อนผันการกำหนดเขตและเพิกถอนคำสั่งการกำหนดเขต ซึ่งกรมตำรวจได้เริ่มผ่อนผันผู้ต้องโทษทางการเมืองกลุ่มนี้จากการพิจารณารายงานความประพฤติของบุคคลที่ถูกกำหนดเขตทั้งในทางตรงและทางลับว่า บุคคลเหล่านี้มีความประพฤติสงบเสถียรเรียบร้อยไม่ออกนอกเขตที่กำหนดและมีความเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญมากน้อยเพียงใด โดยผู้ที่ผ่านการพิจารณาจะได้รับการผ่อนผันให้ขยายเขตพื้นที่ในการกำหนดเขตเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ ตัวอย่างเช่น โชติ คุ่มพันธ์ุ เดิมกำหนดเขตในตำบลหนึ่งในที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ขยายการกำหนดเขตให้ทั่วอำเภอปาย และหม่อมเจ้าทวีผล ชยางกูร เดิมกำหนดเขตในตำบลหนึ่งในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ขยายการกำหนดเขตให้ทั่วทั้งอำเภอขุนยวม และอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมถึงมีการเพิกถอนคำสั่งกำหนดเขตบุคคลที่มีความประพฤติดีหลายคน อาทิ หม่อมเจ้าวิเศษศักดิ์ ชยางกูร พระยาอานาภาพไตรภพ หลวงสิทธิบรรณการ และหลวงวรภักดีภูบาล¹⁰⁰

นอกจากนี้สภาผู้แทนราษฎรยังมีบทบาทสำคัญในการปลดปล่อยผู้ต้องโทษทางการเมืองที่ถูกจำกัดเขตในพื้นที่ห่างไกลผ่านการผลักดันให้ยกเลิกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษา

⁹⁸ หจข. (2)สร.0201.83/28 ให้นายอาร์ กียอง รวบรวมบทกฎหมายเกี่ยวกับโทษการเมือง (2 กันยายน 2481 – 1 มีนาคม 2488); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 27/2481 (2 กันยายน 2481).

⁹⁹ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 27/2481 (2 กันยายน 2481).

¹⁰⁰ หจข. (2)สร.0201.83/22 กระทรวงมหาดไทยขอเพิกถอนคำสั่งการกำหนดเขตผู้ซึ่งกระทำผิดตามพ.ร.บ.จัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ (รายรวม) (26 สิงหาคม 2479 – 5 สิงหาคม 2481); รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 34/2479 (28 สิงหาคม 2479).

รัฐธรรมนูญของเตี้ยง ศิริขันธ์ ส.ส.สกลนคร ในปี พ.ศ. 2481 ความพยายามในการยกเลิกกฎหมายฉบับนี้ได้สร้างความวิตกกังวลให้แก่รัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากรัฐบาลเกรงว่าจะขาดเครื่องมือในการจัดการกับฝ่ายปฏิปักษ์ระบอบใหม่¹⁰¹ ทำให้ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีไม่รับหลักการร่างกฎหมายยกเลิกกฎหมายจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญของนายเตี้ยง อย่างไรก็ตามเมื่อหลวงอดุลเดชจรัส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยและอธิบดีกรมตำรวจ ได้นำเรื่องนี้กลับไปทบทวนได้แสดงความกังวลต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า หากรัฐบาลไม่รับหลักการร่างกฎหมายฉบับนี้ของนายเตี้ยง ประชาชนอาจเข้าใจว่ารัฐบาลหวงอำนาจและระบอบประชาธิปไตยยังไม่มั่นคง ดังนั้นในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงลงมติใหม่อีกครั้ง โดยให้เรื่องการยกเลิกกฎหมายป้องกันรักษารัฐธรรมนูญเป็นดุลพินิจของสมาชิกผู้แทนราษฎรเอง คณะรัฐมนตรีจะเป็นเพียงผู้แถลงผลดีและผลเสียของการยกเลิกกฎหมายดังกล่าวเท่านั้น¹⁰²

ร่างพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2480 ได้รับการพิจารณาจากสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2481 โดยเตี้ยงได้ชี้แจงเหตุผลการยกเลิกกฎหมายจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวเป็นกฎหมายชั่วคราวที่ประกาศใช้ในคราวที่ระบอบใหม่ถูกคุกคามจากการปิดสภาของพระยามโนปกรณัยและเหตุการณ์กบฏบวรเดช ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อยจึงสมควรยกเลิกกฎหมายดังกล่าวเพื่อให้ประเทศเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์รวมถึงปูทางไปสู่การตั้งพรรคการเมือง¹⁰³ ซึ่งจากการลงมติของสภาผู้แทนราษฎรเสียงส่วนใหญ่ต่างเห็นชอบในหลักการของร่างพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ และได้ลงมติประกาศใช้เป็นกฎหมายในวันเดียวกัน¹⁰⁴ ดังนั้นเมื่อยกเลิกกฎหมายป้องกันรักษารัฐธรรมนูญแล้ว กระทรวงมหาดไทยได้ออกคำสั่งให้เพิกถอนคำสั่งการกำหนดเขตบุคคลแก่ผู้ที่รับโทษตามกฎหมาย

¹⁰¹ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 10/2481 (6 กรกฎาคม 2481).

¹⁰² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 15/2481 (22 กรกฎาคม 2481).

¹⁰³ “เรื่องร่างพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2480 ของนายเตี้ยง ศิริขันธ์,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (26 กรกฎาคม 2481), น. 523-532.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 561-563.

ดังกล่าวทั้งหมดนับตั้งแต่วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2481¹⁰⁵ อันถือเป็นการปลดปล่อยผู้ต้องโทษทางการเมืองทั้งหมดที่ถูกดำเนินการตามกฎหมายจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ

7.4.2 การอภัยโทษและนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองโดยรัฐบาลเสรีไทย

การปลดปล่อยนักโทษการเมืองกบฏวระเดช กบฏนายสิบ และกบฏพ.ศ. 2481 ถือเป็นข้อแลกเปลี่ยนสำคัญในการเป็นพันธมิตรทางการเมืองชั่วคราวในนาม “ขบวนการเสรีไทย” ระหว่างกลุ่มกษัตริย์นิยมที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบใหม่กับฝ่ายคณะราษฎรสายพลเรือนเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพล ป. โดยหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ หรือท่านชิน ที่ลี้ภัยอยู่ในประเทศอังกฤษ ตัวแทนเสรีไทยฝ่ายอังกฤษ ได้ยื่นข้อเรียกร้องให้ปลดปล่อยนักโทษการเมืองกับปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าเสรีไทยภายในประเทศ โดยปรีดีทำข้อตกลงว่าจะออกกฎหมายนิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมืองหลังจากจอมพล ป. หมุดอำนาจ¹⁰⁶

อย่างไรก็ตามในช่วงปลายรัฐบาลจอมพล ป. ได้มีการปลดปล่อยนักโทษการเมืองคนสำคัญผู้เป็นแกนนำกบฏ พ.ศ. 2481 จำนวน 1 คนให้ได้รับอิสรภาพ คือ กรมขุนชัยนาทนเรนทร โดยจอมพล ป. ในฐานะนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้มีคำสั่งไปยังกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2486 ให้จัดการขอพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษชายรังสิต ประยูรศักดิ์ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลอย่างเร่งด่วน¹⁰⁷ อันเป็นความพยายามแสวงหาการสนับสนุนทางการเมืองให้กับตัวนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. ด้วยการให้ความสำคัญและแสดงความเคารพต่อองค์กษัตริย์ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์

กระบวนการขอพระราชทานอภัยโทษนักโทษชายรังสิตเป็นกรณีพิเศษของจอมพล ป. ครั่งนี้ นับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่งเนื่องจากจอมพล ป. ได้เพิ่มเติมขั้นตอนการพิจารณาขอพระราชทานอภัยโทษที่เดิมพิจารณาเป็นการภายในของกระทรวงมหาดไทย โดยจอมพล ป. มีคำสั่งให้สอบถามความเห็นกรรมการศาลพิเศษที่พิจารณาคดีกบฏ พ.ศ. 2481 รวมถึงเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต่าง

¹⁰⁵ “เรื่องการยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ ของนายจำลอง ดาวเรือง,” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 19 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (3 กันยายน 2481), น. 1245.

¹⁰⁶ ป่วย อิงภากรณ์, “พระบรมวงศานุวงศ์ และขบวนการเสรีไทย,” ใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), น. 13.

¹⁰⁷ หจช. (2)สร.0201.83/36 พระราชทานอภัยโทษแก่กรมขุนชัยนาท (20 กันยายน – 2 ตุลาคม 2486).

ไม่ขัดข้องกับความประสงค์ของจอมพล ป. ในการขอพระราชทานอภัยโทษเป็นกรณีพิเศษครั้งนี้ ดังนั้นนักโทษชายรังสิตจึงได้รับพระราชทานอภัยโทษในวันที่ 28 กันยายน 2486 และได้รับการปล่อยตัวในวันที่ 1 ตุลาคม 2486 โดยมีเงื่อนไขการปล่อยตัวคือ จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองและประพฤติตนสงบเสถียรแบบเดียวกับเจ้านายที่ประทับในประเทศไทยภายใต้การรับรองของเจ้านายผู้ใหญ่ ได้แก่ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และสมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ¹⁰⁸

เมื่อจอมพล ป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 เนื่องจากรัฐบาลฝ่ายแพ้ต่อสภาในการพิจารณาพระราชกำหนดระเบียบบริหารนครหลวงเพชรบูรณ์และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธมณฑลบุรี ส่งผลให้สภาได้ลงมติเลือกควง อภัยวงศ์ มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ภายใต้การสนับสนุนของปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ ดังนั้นปรีดีจึงสามารถผลักดันให้เกิดการปลดปล่อยนักโทษการเมืองตามข้อเรียกร้องของพันธมิตรเสรีไทยนอกประเทศได้สำเร็จ โดยดำเนินการผ่านทางทวิ บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลควง ที่ทำหน้าที่รัฐมนตรีสั่งราชการสำนักนายกรัฐมนตรีและเป็นเลขาธิการขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ กับหลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ สมาชิกขบวนการเสรีไทย และเป็นผู้สั่งจับผู้ต้องขังทางการเมือง รวมถึงให้ป่วย อึ้งภากรณ์ ซึ่งแจ้งการอภัยโทษนักโทษการเมืองให้ฝ่ายสัมพันธมิตรทราบทางโทรเลข¹⁰⁹

ทั้งนี้รัฐบาลเสรีไทยได้เริ่มกระบวนการปลดปล่อยนักโทษการเมืองผ่านการเสนอร่างพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษโดยหลวงอดุลฯ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2487 ซึ่งจากการพิจารณาของที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในช่วงเช้าได้ลงมติเอกฉันท์ให้กำหนดหลักการอภัยโทษแก่นักโทษการเมืองที่ต้องคำพิพากษาจากศาลพิเศษทั้งหมด¹¹⁰ พร้อมกันนั้นทวียังได้เสนอเรื่องการคืนยศและฐานันดรศักดิ์แก่พระราชวงศ์ให้กับรังสิต ประยูรศักดิ์ เป็นกรมขุนชัยนาทนเรนทรดังเดิม

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁹ ปรีดี พนมยงค์, “ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์,” ใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2, น. 45-47.

¹¹⁰ “เรื่องร่างพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พุทธศักราช 2487,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (เช้า) (18 กันยายน 2487).

เนื่องจากเป็นผู้ประพาศดี และเป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งรัฐมนตรีส่วนใหญ่เห็นชอบตามนั้น และให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อไป¹¹¹

ทว่าในประชุมคณะรัฐมนตรีช่วงบ่าย นายกรัฐมนตรีคงกลับนำเรื่องการพระราชทานอภัยโทษนักโทษการเมืองกลับมาพิจารณาใหม่อีกครั้ง เนื่องจากหลวงอดุลฯ กังวลว่าหากแก้ไขร่างพระราชกฤษฎีกาให้อภัยโทษแก่นักโทษการเมืองทั้งหมดอย่างไม่มีเงื่อนไขอาจสร้างปัญหาในอนาคต จึงควรมีการกำหนดเงื่อนไขการอภัยโทษและปล่อยตัวนักโทษการเมืองสองชุดแรกคือ กบฏบวรเดช และกบฏนายสิบก่อนเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของรัชกาลที่ 8 ส่วนนักโทษการเมือง กบฏพ.ศ. 2481 ให้ปล่อยตัวหลังจากนั้น 1 เดือนในโอกาสงานฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจึงยินยอมแก้ไขร่างพระราชกฤษฎีกาให้เป็นไปตามความเห็นของหลวงอดุลฯ¹¹²

เมื่อรัฐบาลคงได้เริ่มดำเนินการปลดปล่อยนักโทษการเมืองกบฏบวรเดช กบฏนายสิบ และกบฏ พ.ศ. 2481 ออกจากที่ถูกคุมขังในเรือนจำบางขวางและเรือนจำเกาะเต่ารวมทั้งสิ้น 61 คน¹¹³ แต่ปรากฏว่ามีนักโทษการเมืองเหลือตกค้างบนเกาะเต่าหนึ่งคน คือ โฉง สุวรรณทัต เพราะว่าโฉงต้องคำพิพากษาจากศาลอาญาไม่ใช่ศาลพิเศษ อันไม่เข้าเกณฑ์ได้รับพระราชทานอภัยโทษตามพระราชกฤษฎีกา ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงเสนอเรื่องการขอพระราชทานอภัยโทษให้โฉงและรัฐบาลคงได้เห็นชอบเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2487¹¹⁴

สำหรับการนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองนั้น ปรีดีได้มอบหมายให้ทวีเป็นผู้ร่างกฎหมายนิรโทษกรรมให้รัฐบาลคงพิจารณา¹¹⁵ จนกระทั่งวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ทวีได้นำ “ร่างพระ

¹¹¹ “เรื่องร่างประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องพระราชทานยศและฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (เช้า) (18 กันยายน 2487).

¹¹² “เรื่องร่างพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พุทธศักราช 2487,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (บ่าย) (18 กันยายน 2487).

¹¹³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), น. 212.

¹¹⁴ “เรื่องขอพระราชทานอภัยโทษ น.ช.โฉง สุวรรณทัต,” ใน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (30 ตุลาคม 2487).

¹¹⁵ ในระหว่างกระบวนการร่างกฎหมายนี้ จำลอง ดาวเรือง ได้เสนอ “ร่างพระราชบัญญัติล้างมลทินผู้กระทำผิดทางการเมือง พ.ศ. 2487” เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเหตุผลของการเสนอร่างกฎหมายนี้เนื่องจากจำลองเห็นว่า โทษทางการเมืองเป็นโทษตามกฎหมายที่ถือว่าผู้กระทำผิดไม่ใช่เป็นบุคคลที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย แต่เป็นบุคคลที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกับรัฐบาลในสมัยหนึ่ง ๆ เท่านั้น และบุคคลเหล่านี้ก็รับ

ราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจล พ.ศ. 2488” เข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมคณะรัฐมนตรี โดยให้เหตุผลว่าหลังจากผู้ต้องโทษจากศาลพิเศษได้รับพระราชทานอภัยโทษเมื่อ พ.ศ. 2487 สมควรจะได้นิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดที่ต้องคำพิพากษาจากศาลพิเศษอย่างเสมอภาคให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งที่ประชุมได้ลงมติรับหลักการและประกาศใช้พระราชกำหนดอย่างเร่งด่วน¹¹⁶ ส่งผลให้อดีตนักโทษการเมืองและผู้กระทำความผิดจากกรณีกบฏบวรเดช กบฏนายสิบ และกบฏ พ.ศ. 2481 ต่างได้รับการนิรโทษกรรมล้างมลทินจากการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลอย่างถ้วนหน้านับตั้งแต่วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 เพื่อเป็นการส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตยและสร้างความสามัคคีของประชาชนภายในชาติ¹¹⁷

นอกจากนี้เมื่อทวิ บุญยกตู่ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชั่วคราวหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลชั่วคราวของทวิได้เสนอให้มีการปลดปล่อยนักโทษคอมมิวนิสต์ที่เคยเคลื่อนไหวต่อต้านจอมพล ป. และญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อันสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศที่สหภาพโซเวียตได้เข้าเป็นสมาชิกถาวรขององค์การสหประชาชาติ ตลอดจนความร่วมมือในการต่อต้านญี่ปุ่นระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับขบวนการเสรีไทย¹¹⁸ ดังนั้นรัฐบาลทวิจึงเริ่มพิจารณาการอภัยโทษนักโทษคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่การประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2488 โดยพล.ต.อ. อุดุล อุดุลเดชจรัส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เห็นควรพิจารณานโยบายการอภัยโทษนักโทษการเมืองว่าครอบคลุมเพียงพอ เนื่องจากนักโทษการเมืองที่อยู่ในเรือนจำขณะนี้มีตั้งแต่พวกคอมมิวนิสต์ พวกจีนที่ถูกจับเรื่องสมคบคิด อั้งยี่ พวกขบถภายในและภายนอกราชอาณาจักร ซึ่งจากการพิจารณาของที่ประชุมได้ลงมติรับหลักการที่จะให้อภัยโทษผู้ต้องโทษเกี่ยวกับการเมือง และให้

โทษตามคำพิพากษาของศาลพิเศษมาพอสมควรที่จะเป็นพลเมืองดีแล้ว ดังนั้นควรล้างความผิดให้แก่บุคคลเหล่านี้ แต่เมื่อควง นายกรัฐมนตรี ได้ชี้แจงว่ารัฐบาลกำลังดำเนินการร่างกฎหมายนิรโทษกรรม ดังนั้นจึงได้ขอถอนญัตติดังกล่าวออกจากที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ที่มา : รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 13/2487 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 (22 กันยายน 2487), น. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

¹¹⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 19/2488 (9 พฤษภาคม 2488).

¹¹⁷ “พระราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจล พุทธศักราช 2488,” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอนที่ 27 (9 พฤษภาคม 2488), น. 337-341.

¹¹⁸ ดูรายละเอียดความร่วมมือในการต่อต้านญี่ปุ่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับขบวนการเสรีไทย ใน สุทธชัย ยิ้มประเสริฐและคณะ, “ไต่ถ่วงปฏิวัติ ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจากคำบอกเล่าของ ธง แจ่มศรี และสหาย (พ.ศ. 2464-2537),” น. 262-266.

กระทรวงมหาดไทยเตรียมเสนอรัฐบาลใหม่ ซึ่งหากพบว่าผู้ต้องโทษรายใดสมควรปล่อยให้ดำเนินการพักการลงโทษไปก่อน¹¹⁹

หลังจากนั้นรัฐบาลเสนีย์ ปราโมชได้สานต่อนโยบายการปลดปล่อยนักโทษการเมืองผ่านการผลักดันร่างพระราชกฤษฎีกากอภัยโทษและร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดในทางการเมือง ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดหลักการของกฎหมายอภัยโทษและนิรโทษกรรมแก่นักโทษการเมืองไว้ 3 ประการได้แก่

1. ควรพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดฐานสนับสนุนส่งเสริมคอมมิวนิสต์ หรือลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นความผิดตามบทกฎหมายใด

2. ควรนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏภายนอกราชอาณาจักร ซึ่งเกี่ยวกับกรณีในประเทศไทยพิพาทกับประเทศอินโดจีนฝรั่งเศส ไม่ว่าความผิดนั้นจะเป็นการพิพาทจากศาลพิเศษหรือศาลทหารที่จัดตั้งขึ้นจากกฎอัยการศึก

3. ควรนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจลเพื่อการต่อต้านและขัดขวางญี่ปุ่นเนื่องจากสงครามมหาเอเชียบูรพา และได้เสนอร่างพระราชกฤษฎีกาและร่างพระราชบัญญัติรวม 3 ฉบับมาคือ ร่างพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดฐานสนับสนุนส่งเสริมคอมมิวนิสต์หรือลัทธิคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2488 ร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏภายนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2488 และร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดเนื่องในทางการเมือง พ.ศ. 2488¹²⁰

อย่างไรก็ตามแม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายปลดปล่อยนักโทษการเมืองอย่างเร่งด่วน แต่เมื่อต้องนำพระราชกฤษฎีกากอภัยโทษให้แก่นักโทษการเมืองเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกากลับเกิดปัญหาความล่าช้า ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงเสนอให้รัฐบาลดำเนินการขอพระราชทานอภัยโทษเป็นรายบุคคลทั้งนักโทษคอมมิวนิสต์ นักโทษกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศส โดยรัฐบาลไม่ต้องออกกฎหมายเป็นพระราชกฤษฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษ¹²¹ ซึ่งคณะรัฐมนตรี

¹¹⁹ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2488 (5 กันยายน 2488).

¹²⁰ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (28 กันยายน 2488).

¹²¹ หจข. (2)สร.0201.83/39 อภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดฐานสนับสนุนส่งเสริมคอมมิวนิสต์และนิรโทษกรรมและคืนสิทธิบางประการแก่ผู้กระทำความผิด เกี่ยวกับกรณีพิพาทอินโดจีนและต่อต้านญี่ปุ่น พ.ศ. 2489 (13 พฤศจิกายน 2488-19 มกราคม 2491).

ได้มีมติเห็นชอบและอนุมัติให้กระทรวงมหาดไทยสำรวจจำนวนนักโทษการเมืองและดำเนินการขอพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษการเมืองออกเป็นชุด ๆ จนนำไปสู่การปล่อยตัวนักโทษคอมมิวนิสต์จำนวน 44 คนเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2488 การปล่อยตัวนักโทษกรณีพิพาทอินโดจีนกับฝรั่งเศสจำนวน 37 คน และนักโทษที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านญี่ปุ่นจำนวน 24 คน เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2489¹²²

7.5 การคุมขังนักโทษการเมืองช่วงทศวรรษ 2490

เมื่อคณะรัฐประหารได้ทำการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ได้มีการมอบหมายภารกิจบริหารประเทศให้แก่ควง อภัยวงศ์ มาเป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราว ส่วนคณะรัฐประหารได้มีบทบาทควบคุมกลไกรัฐและรักษาความสงบเรียบร้อยทางการเมือง โดยมีความพยายามจับกุมบุคคลสำคัญในรัฐบาลเสรีไทยอย่างต่อเนื่อง แต่จากความขัดแย้งระหว่างคณะรัฐประหารกับรัฐบาลควงได้ทำให้ฝ่ายคณะรัฐประหารตัดสินใจบังคับให้นายกรัฐมนตรีควงลาออกในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2491 จากนั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน

แม้ว่าการขึ้นสู่อำนาจรอบที่สองของจอมพล ป. ต้องเผชิญกับการต่อต้านจากฝ่ายต่าง ๆ อย่างรุนแรงในรูปแบบความพยายามล้มล้างรัฐบาลครั้งใหญ่ 3 ครั้ง ได้แก่ “กบฏเสนานิการ” ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2491 ที่ประกอบด้วยนายทหารเสนานิการนำโดยพลตรีสมบุญ ศรานุกิต และพลตรีเนตร เขมะโยธิน “กบฏวังหลวง” ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ที่ประกอบด้วยเสรีไทยและกองพันนาวิกโยธินทหารเรือ โดยมีปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ “กบฏแมนฮัตตัน” ในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2494 ที่ประกอบด้วยทหารเรือขึ้นผู้นำโดยน.อ.อานนท์ ปุณฺทริกาภา และน.ต.มนัส จารุภา แต่รัฐบาลจอมพล ป. และคณะรัฐประหารสามารถปราบปรามฝ่ายต่อต้านและมีชัยชนะทุกครั้ง¹²³ นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลสามารถควบคุมสถานการณ์ได้อย่างเด็ดขาด ทางรัฐบาลได้ตอบโต้ฝ่ายต่อต้านด้วยการส่งกองกำลังตำรวจกวาดล้างปฏิบัติการเมืองด้วยความรุนแรงทันที ดังสะท้อนได้จากหลังเหตุการณ์กบฏวังหลวง กองกำลังตำรวจได้สังหารบุคคลสำคัญที่สนับสนุนฝ่ายปรีดีอย่างโหดเหี้ยมหลายคน อาทิ พันตรีไผ่น อินทรทัต (27 กุมภาพันธ์ 2492) พันตำรวจเอกบรรจงศักดิ์ ชีพเป็นสุข (28 กุมภาพันธ์ 2492) สี่รัฐมนตรีของรัฐบาลปรีดีและพลเรือตรีถวัลย์ อันประกอบด้วยถวิล อุดล ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ จำลอง ดาวเรือง และทองเปลว ชลภูมิ (3 มีนาคม

¹²² เรื่องเดียวกัน.

¹²³ สุทธชัย ยิมประเสริฐ, สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย, น. 70.

2492) รวมถึงทิว ตะเวทิกุล (1 เมษายน 2492)¹²⁴ ตลอดจนการปราบปรามส.ส.หรือนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นภัยคุกคามต่ออำนาจรัฐด้วยวิธีการฆาตกรรมหรือการบังคับสูญหาย อาทิ เตียง ศิริจันทร์ ส.ส.สกลนคร (14 ธันวาคม 2495) อารีย์ ลีวีระ นักหนังสือพิมพ์ (9 มีนาคม 2496) หะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โต๊ะมีนา (13 สิงหาคม 2497) พร มะลิตอง ส.ส.สมุทรสาคร (23 มีนาคม 2497)¹²⁵

จากการตัดสินใจของรัฐบาลจอมพล ป. ในการร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการส่งทหารไทยเข้าร่วมรบในสงครามเกาหลีในปี พ.ศ. 2493 ยังกระตุ้นให้ปัญญาชนไทยหัวก้าวหน้าได้รวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวเป็นขบวนการมวลชนที่เรียกว่า “ขบวนการสันติภาพ” นับตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2494 เพื่อต่อต้านสงครามและเรียกร้องสันติภาพ มีนายแพทย์เจริญ สืบแสง อดีต ส.ส.ปัตตานีเป็นประธาน และมีกุหลาบ สายประดิษฐ์ กับสมัคร์ บุราวาส เป็นรองประธาน โดยขบวนการได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเปิดเผยด้วยการจัดประชุมผู้แทนสันติภาพทั่วประเทศที่กรุงเทพฯ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2495 การส่งตัวแทนไปร่วมประชุมสันติภาพโลกที่ปักกิ่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2495 และการนำสิ่งของไปบริจาคแก่ชาวบ้านคุชอด จังหวัดศรีสะเกษ ในปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2495 อันเป็นเหตุให้รัฐบาลจอมพล ป. ได้ดำเนินการกวาดล้างจับกุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการมวลชนนี้ครั้งใหญ่เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495 ที่เรียกว่า “กบฏสันติภาพ” นอกจากนี้ในช่วงเวลาเดียวกันรัฐบาลยังถือโอกาสกวาดล้าง “ขบวนการกู้ชาติ” ซึ่งพยายามก่อรัฐประหารเปลี่ยนแปลงประเทศเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมนำโดยสุพจน์ ด่านตระกูล สุภัทร สุคนธาภิรมย์ น.ต.พ่วงเพชร บุญรัตน์พันธุ์ พล.ร.ต.ทหาร ขำหิรัญ และน.ต.มนัส จารุภา¹²⁶ หลังการกวาดล้างขบวนการสันติภาพและขบวนการกู้ชาติ รัฐบาลจอมพล ป. ยังได้ออก

¹²⁴ สมพงษ์ แจ่มเร็ว, “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500,” น. 135-137.

¹²⁵ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553), น. 301-302; ฌักทรี บุญญาญจน์, “ฆาตกรรมทางการเมือง: จากเตียง ศิริจันทร์ ถึงวันเฉลิม ผ่านได้หรือยัง? กับพรบ.ซ่อมทรมาณ อุ่มหาย,” เข้าถึงได้จาก <https://pridi.or.th/th/content/2021/08/818> (2 เมษายน 2565).

¹²⁶ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ไต่ถามปฏิวัติ ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจากคำบอกเล่าของ ธง แจ่มศรี และสหาย (พ.ศ. 2464-2537),” น. 332-333.

พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 เพื่อเป็นเครื่องมือในการปราบปรามประชาชนที่เป็นปรปักษ์กับรัฐบาลต่อไป¹²⁷

การปราบปรามศัตรูทางการเมืองอย่างกว้างขวางของรัฐบาลจอมพล ป. ทำให้ช่วงทศวรรษ 2490 มีผู้ต้องขังการเมืองจำนวนมากในกิจการราชทัณฑ์ไทยจากการดำเนินคดีกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏครั้งต่าง ๆ แต่การศึกษาคู่มือขังนักโทษการเมืองในช่วงเวลานี้กลับมีข้อจำกัดทางด้านหลักฐาน กล่าวคือ หลักฐานของฝ่ายรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารราชการมีจำนวนน้อยมาก ขณะที่หลักฐานของฝ่ายนักโทษการเมืองอย่างบันทึกความทรงจำของฝ่ายกบฏแต่ละครั้งกลับมีอยู่อย่างจำกัดเพียงไม่กี่ชิ้นและส่วนมากจะกล่าวถึงการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล¹²⁸ ดังนั้นในการทำความเข้าใจการคุมขังนักโทษการเมืองในช่วงทศวรรษ 2490 ผู้วิจัยจึงเลือกใช้บันทึกความทรงจำของนักโทษกบฏสันติภาพที่บอกเล่าประสบการณ์การถูกจับกุมคุมขังนับตั้งแต่ พ.ศ. 2495-2500 มาเป็นหลักฐานหลักในการศึกษา

7.5.1 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองในเรือนจำชั่วคราว

เมื่อพิจารณาการควบคุมตัวผู้ต้องขังทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2490 นับว่ามีรูปแบบคล้ายคลึงกันคือ รัฐบาลจอมพล ป. จะดำเนินการจับกุมผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏจำนวนมากเพื่อมาดำเนินคดีอาญาในข้อหากบฏ โดยระยะแรกผู้ต้องหากบฏจะถูกควบคุมตัวตามสถานีตำรวจ ต่อมาทางตำรวจและราชทัณฑ์ได้ตกลงกันตั้งเรือนจำชั่วคราวสำหรับควบคุมผู้ต้องขังทางการเมืองในแต่ละครั้ง เช่น การตั้งเรือนจำชั่วคราวที่สนามกีฬาแห่งชาติสำหรับผู้ต้องหากบฏแมนฮัตตันในปี พ.ศ. 2494¹²⁹ หรือเรือนจำชั่วคราวปทุมวัน (บริเวณโรงพยาบาลตำรวจในปัจจุบัน) สำหรับผู้ต้องหากบฏสันติภาพในปี พ.ศ. 2495¹³⁰

¹²⁷ ดูเพิ่มเติมใน วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์, กบฏสันติภาพ (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2539); สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม, น. 289-296.

¹²⁸ ตัวอย่างเช่นกรณีกบฏแมนฮัตตัน พ.ศ. 2494 ดูใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 (กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2516); มนัส จารุกา, เมื่อข้าพเจ้าจี๋จอมพล ป. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาร, 2517); นิยม สุวรรณพงษ์, ทหารเรือกบฏ 'แมนฮัตตัน' (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529); สวัสดิ์ จันทน์, นิทานชาวไร่ เล่ม 4, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2560).

¹²⁹ สวัสดิ์ จันทน์, นิทานชาวไร่ เล่ม 4, น. 2438.

¹³⁰ ไพศาล มาลาพันธุ์, บันทึกนักโทษการเมือง (กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2528), น. 12.

จากบันทึกของนักโทษการเมืองกบฏสันติภาพได้บรรยายถึงเรือนจำชั่วคราวปทุมวันว่ามีลักษณะเป็นตึกแถว 2 ชั้นของโรงเรียนตำรวจปทุมวันในบริเวณกองบัญชาการตำรวจสันติบาล ตึกนี้โอบล้อมด้วยลวดหนาม ป้อมยามและมีตำรวจรักษาคอยรักษาความปลอดภัย¹³¹ ผู้ต้องหาจะถูกแยกขังตามห้องขังที่เจ้าหน้าที่ตำรวจและราชทัณฑ์จัดให้ โดยห้องขังมีลักษณะเป็นห้องโถง 2 ห้อง แต่ละห้องจุคนได้ประมาณ 40 คน เรือนจำชั่วคราวแห่งนี้เป็นเรือนจำสาขาของเรือนจำคลองเปรม (เรือนจำกองทัพอากาศ) ดำเนินการโดยคณะกรรมการร่วมระหว่างตำรวจกับราชทัณฑ์ มีพลตำรวจ จัตวา หลวงราชจบแดน เป็นประธาน การควบคุมภายนอกเรือนจำเป็นหน้าที่ของตำรวจ ส่วนการควบคุมภายในเรือนจำเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และตำรวจสันติบาล การเกี่ยวกับการส่งของให้แก่ผู้ต้องขังเป็นหน้าที่ของสันติบาลทำการตรวจค้น ผู้ต้องขังจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในห้องขัง ซึ่งเจ้าหน้าที่กำหนดให้นักโทษออกจากห้องขังเพียง 2 ช่วงเวลาเท่านั้นคือ ช่วงแรก 6.30-8.30 น. ให้ผู้ต้องขังอาบน้ำ เดินเล่น และรับประทานอาหารเช้า และช่วงที่สอง 15.00-17.00 น. ให้ผู้ต้องขังอาบน้ำ เดินเล่น และรับประทานอาหารเย็น มีการนับจำนวนผู้ต้องขังทุกครั้งเมื่อปิดห้องขัง มีการอนุญาตให้ผู้ต้องขังอ่านหนังสือพิมพ์ได้ รวมถึงมีการกำหนดให้วันเสาร์เป็นวันเยี่ยมญาติโดยมีตำรวจสันติบาลเป็นผู้ควบคุม¹³²

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานของเรือนจำชั่วคราวปทุมวันที่ให้ตั้งอยู่ติดกับกองสันติบาล รวมถึงให้อำนาจกับตำรวจสันติบาลเพื่อดำเนินการควบคุมและสอบสวนผู้ต้องหากบฏสันติภาพ เป็นการเฉพาะ¹³³ ย่อมสะท้อนหน้าที่ของเรือนจำแห่งนี้ที่มุ่งหมายอำนวยความสะดวกให้แก่ตำรวจสันติบาลในการสอบสวนผู้ต้องหากบฏสันติภาพทั้งเวลากลางวันและกลางคืน โดยกุหลาบ

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, น. 4.

¹³² จารึก ชมพูน, สุ่อธิษฐาน (พระนคร: สำนักพิมพ์สหบรรณ, 2501), น. 22-24.

¹³³ ตำรวจสันติบาลได้กำหนดโครงสร้างองค์กรสำหรับควบคุมและสืบสวนผู้ต้องขังการเมือง ได้แก่ กอง 1 รวบรวมพยานหลักฐาน กอง 2 สอบสวนผู้ต้องหาทหารเรือ กอง 3 สอบสวนผู้ต้องหาทหารบกและทหารอากาศ กอง 4 สอบสวนผู้ต้องหาในองค์กรสันติภาพ กอง 5 สอบสวนผู้ต้องหาคนจีนและนักหนังสือพิมพ์ กอง 6 สอบสวนนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง กอง 7 รวบรวมสำนวนการสอบสวนและทำรายงานสอบสวน กอง 8 ควบคุมผู้ต้องหาและรับผิดชอบในเรือนจำชั่วคราว กอง 9 ดัดแปลงโรงเรียนสืบสวนเป็นเรือนจำชั่วคราว กอง 10 ตรวจอาการป่วยของผู้ต้องหาในเรือนจำ กอง 11 คุมกันผู้ต้องหาที่ไปส่งศาลและกลับ กอง 12 ธุรการทั่วไป และกอง 13 สืบสวนและจับกุม และอารักขาพยานบุคคล ที่มา: สมพงษ์ แจ่มเร็ว, “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500,” น. 149.

สายประดิษฐ์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการจับกุมและสอบสวนกรณีกับภูสันติภาพของตำรวจว่า “เป็นการจับกุมโดยมิได้มีหลักฐานแห่งการกระทำผิดใด ๆ เป็นการจับเอาไปสอบสวนเพื่อหาหลักฐาน หรือเพื่อที่จะสร้างหลักฐานขึ้นใส่ความผู้ต้องหาภายหลัง อันเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”¹³⁴

7.5.2 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองในเรือนจำบางขวาง

เมื่อทางตำรวจดำเนินการสอบสวนและสามารถรวบรวมหลักฐานการกระทำผิดของผู้ต้องหาการเมือง จึงย้ายผู้ต้องหาจากภูสันติภาพออกจากเรือนจำชั่วคราวปทุมวันไปยังเรือนจำคลองเปรม (เรือนจำลพบุรี) บริเวณถนนมหาไชย ซึ่งในปี พ.ศ. 2496 ทางเรือนจำคลองเปรมได้พยายามแยกผู้ต้องขังการเมืองออกจากผู้ต้องขังทั่วไปด้วยการจัดสรรให้แดน 7 เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังกบฏวังหลวงและกบฏแมนฮัตตัน และแดน 4 เป็นที่คุมขังผู้ต้องขังกบฏสันติภาพ แต่จากจำนวนนักโทษทั่วไปในเรือนจำคลองเปรมที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนทำให้เกิดปัญหาความแออัด ดังนั้นกรมราชทัณฑ์จึงตัดสินใจเริ่มย้ายผู้ต้องขังการเมืองไปควบคุมตัวที่เรือนจำบางขวาง แทนนับตั้งแต่ช่วงต้นปี พ.ศ. 2496¹³⁵

หลังจากผู้ต้องขังกบฏสันติภาพจำนวน 54 คน “ผ่านการ ‘สอบข้อ’ ขึ้นโรงพัก 3 วัน ผ่านการ ‘สอบไล่’ ที่เรือนจำชั่วคราว-สันติบาล 3 เดือน และศึกษาชั้น ‘เตรียมอุดม’ ที่ลพบุรีอีก 5 เดือน ต่อไปก็เป็นการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย (ที่บางขวาง-ผู้วิจย)”¹³⁶ ทางกรมราชทัณฑ์ได้ส่งตัวพวกเขาไปคุมขังใน “แดนนนท์” หรือเรือนจำจังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำกลางบางขวางเป็นการชั่วคราว โดยเรือนจำได้ตั้งกฎมิให้นักโทษสามัญติดต่อกับนักโทษการเมืองอย่างเด็ดขาด มีการปิดล้อมตึกขังของนักโทษการเมืองด้วยรั้วลวดหนาม อนุญาตให้นักโทษการเมืองอยู่เฉพาะในตึกขังและโรงอาหารเท่านั้น ห้ามออกไปปะปนกับนักโทษอื่น ๆ และไม่ให้อาหารนอกที่พักรับประทาน โดยอาหารของผู้ต้องขังการเมืองจะจัดให้ผู้ต้องขังแจกจ่ายกันเองแตกต่างจากแดนอื่น ๆ ที่มี

¹³⁴ กุหลาบ สายประดิษฐ์, “ประสบการณ์จากยุคมืด,” ใน จารึก ชมพูน, สุ่อธิปไตย, น. 2.

¹³⁵ จารึก ชมพูน, สุ่อธิปไตย, น. 68-72; จารึก ชมพูน, บันทึกจากบางขวาง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, 2538), น. 21-22.

¹³⁶ จารึก ชมพูน, บันทึกจากบางขวาง, น. 196.

นักโทษผู้ช่วยเป็นผู้แจกจ่ายอาหาร นอกจากนี้ทางเรือนจำยังคัดเลือกเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ซึ่งไว้วางใจได้มาปฏิบัติหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขังการเมืองเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย¹³⁷

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2496 ทางกรมราชทัณฑ์ได้ย้ายผู้ต้องขังการเมืองในแดนนนทไปคุมขังที่แดน 6 หรือแดนการเมืองของคุกบางขวางในสมัยคณะราษฎร เพื่อตัดขาดนักโทษการเมืองจากนักโทษทั่วไปอย่างเด็ดขาด โดยนักโทษการเมืองที่อยู่ในแดน 6 ประกอบด้วยนักโทษกบฏวังหลวง กบฏแมนฮัตตัน กบฏสันติภาพ กบฏกู้ชาติ รวมถึงผู้ต้องขัง 3 คนจากกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ทางเรือนจำบางขวางยังได้ผ่อนปรนการควบคุมนักโทษการเมืองในแดน 6 โดยอนุญาตให้นักโทษการเมืองสามารถลงจากตึกขังและทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเป็นอิสระตามสมควร ดังนั้นนักโทษการเมืองจึงเริ่มปรับพื้นที่ของแดน 6 เป็นแปลงผักสวนครัว สวนดอกไม้ ขุดบ่อเลี้ยงปลาหมอเทศ รวมถึงปลูกกุหลาบพันธุ์ไทย¹³⁸ นักโทษการเมืองยังเปลี่ยนคุกให้เป็นกลายเป็น “มหาวิทยาลัย” ของนักโทษการเมืองด้วยการจัดอบรมความรู้ต่าง ๆ เพื่อชดเชยเวลาที่สูญเสียไปในระหว่างการจองจำให้เกิดประโยชน์ ตัวอย่างเช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ บรรยายวิชาการประพันธ์ อุทธรณ์ พลกุล บรรยายวิชาหนังสือพิมพ์ สมัคร บุราวาส บรรยายวิชาปรัชญามาร์กซิสม์และวิชาธรณีวิทยา นอกจากนี้ยังมีการบรรยายวิชาภาษาจีนและภาษาอังกฤษ¹³⁹

จากบันทึกนักโทษการเมืองกบฏสันติภาพได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงควบคุมนักโทษการเมืองภายในแดน 6 ว่าเกิดขึ้นทันทีหลังจากพวกเขาเปลี่ยนสถานะจาก “ผู้ต้องหา” มาเป็น “นักโทษเด็ดขาด” เมื่อศาลอาญาได้พิพากษาจำคุกในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2498 อันเป็นการสร้างความชอบธรรมของรัฐในการลงทัณฑ์นักโทษการเมืองและทางเรือนจำต้องปฏิบัติตามคำพิพากษาของศาลอย่างเคร่งครัด ดังนั้นนักโทษการเมืองในแดน 6 จึงถูกกดขี่จากเจ้าหน้าที่มากขึ้น นับตั้งแต่การกำหนดให้นักโทษการเมืองอยู่เฉพาะบนตึกขัง เจ้าหน้าที่จะปล่อยตัวนักโทษการเมืองออกจากตึกเฉพาะตอนรับประทานอาหารและอาบน้ำ ห้ามนักโทษการเมืองปลูกผักสวนครัวและเลี้ยงปลา เปลี่ยนแปลงการเยี่ยมญาติจากเดิม 1 สัปดาห์ต่อครั้งมาเป็น 3 สัปดาห์ต่อครั้ง การส่งอาหารหรือเงินให้แก่นักโทษการเมืองต้องได้รับการอนุญาตจากหัวหน้าแผนกควบคุมเสียก่อน ยิ่งไปกว่านั้นทางเรือนจำยังมีคำสั่งรวบรวมหนังสือของนักโทษการเมืองทุกคนมาไว้ห้อง

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 22, 214-215.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 302.

¹³⁹ ไพศาล มาลาพันธุ์, บันทึกนักโทษการเมือง, 192-193.

เดียวกันให้หมดและยึดปากกาดินสอสำหรับเขียนหนังสือ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างนักโทษการเมืองและเจ้าหน้าที่เรือนจำอย่างรุนแรง¹⁴⁰ ดังนั้นนักโทษการเมืองจึงได้รวมกลุ่มกันต่อรองกับทางเรือนจำด้วยการเสนอโครงการจัดตั้งห้องสมุดในแดน 6 และขอให้เรือนจำจัดหาตู้ โต๊ะ เก้าอี้ และสมุดบัญชีสำหรับห้องสมุด ซึ่งทางเรือนจำได้ตอบสนองอย่างดีเพราะว่าหนังสือทุกเล่มจะเป็นสมบัติของเรือนจำหลังจากนักโทษการเมืองพ้นโทษ โดยนักโทษการเมืองได้คัดเลือกคณะบรรณารักษ์ห้องสมุดประกอบด้วยนายแพทย์เจริญ สืบแสง อุทธรณ์ พลกุล อารีย์ อัมสมบัติ ปาลพนมยงค์ ฉัตร บุญยศิริชัย และจ.ท.ประสิทธิ์ ใจอุ่น เพื่อทำหน้าที่จัดหาหนังสือทุกประเภททั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศผ่านการขออนุญาตจากสถานทูตต่าง ๆ ในประเทศไทยยกเว้นสถานทูตโซเวียต หนังสือทุกเล่มที่ได้รับบริจาคจะต้องผ่านการตรวจสอบจากทางเจ้าหน้าที่เรือนจำ ซึ่งหนังสือที่รับบริจาคส่วนใหญ่เป็นหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาเขียนโดยพุทธทาสภิกขุและปัญญานันทภิกขุ ตลอดจนหนังสือแนวต่อต้านคอมมิวนิสต์¹⁴¹

7.5.3 จากเสียงของนักโทษการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์สู่การนิรโทษกรรม

จากสถิติผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2497 ระบุว่าผู้ต้องขังการเมืองรวม 136 คนแบ่งเป็นนักโทษเด็ดขาดที่ศาลพิพากษาแล้ว 14 คน นักโทษที่อยู่ระหว่างอุทธรณ์ 7 คน นักโทษที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดี 114 คน และผู้ต้องขังระหว่างสอบสวนของตำรวจ 1 คน¹⁴² ถึงแม้ว่าผู้ต้องขังการเมืองมีจำนวนน้อยมากไม่ถึงร้อยละ 1 เมื่อเทียบกับผู้ต้องขังทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2497 ที่มีจำนวนทั้งสิ้น 21,884 คน¹⁴³ แต่ผู้ต้องขังการเมืองกลับมีความสำคัญต่อการบอกเล่าเรื่องราวภายในคุกที่เปรียบเสมือนเป็นแดนสนธยาให้สังคมภายนอกกำแพงคุกรับรู้อย่างกว้างขวางโดยผ่านหนังสือพิมพ์ อันดึงดูดให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจงานราชทัณฑ์มากขึ้น

ทั้งนี้นักโทษการเมืองกบฏสันติภาพได้วิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานเรือนจำตามนโยบายราชทัณฑ์ของรัฐบาลจอมพล ป. ผ่านการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคุกในหน้าหนังสือพิมพ์ขณะที่

¹⁴⁰ จารึก ชมพูน, สุวิมลภาพ, น. 284-287.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, น. 365-369, 381.

¹⁴² กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปี พ.ศ. 2497 กรมราชทัณฑ์ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2498), น. 141.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, น. 59.

พวกเขาถูกจองจำในคุก โดยฉัตร บุญยศิริชัย ได้ใช้นามปากกาว่า “จารึก ชมพูพล” เปิดเผยความเป็นจริงของคุกไทยที่ทารุณโหดเหี้ยมในรูปแบบสารคดีหลายครั้งในหน้าหนังสือพิมพ์สารเสรีกับนิตยสารประชาธิปไตยรายปักษ์ในช่วงครึ่งหลังของปี พ.ศ. 2498 อันเป็นช่วงเวลาที่จอมพล ป. เริ่มบรรยายภาคพื้นฟูประชาธิปไตยและเปิดโอกาสให้ประชาชนวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้อย่างเสรี ฉัตรได้ชี้ให้เห็นถึงหลักการของกิจการราชทัณฑ์ไทยที่มุ่งแก้ไขอาชญากรให้กลับตัวเป็นคนดีนั้น “เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นทางแม้แต่น้อย” แม้ว่ากรมราชทัณฑ์จะดำเนิน “กฎบัตรนักโทษ” ของสหประชาชาติมาปรับใช้กับนักโทษไทย “แต่ในคุกเมืองไทยยังมีการประพฤติที่ไม่ชอบด้วยทำนองคลองธรรมอีกมากมาย แม้แต่นักโทษผู้วิกลจริต ไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะรับผิดชอบต่อตัวเอง ยังหาวิธีแก้ไขแบบ ‘มั่งง่าย’ ด้วยวิธีการล่ามโซ่แทนการพยาบาลแทนการเยียวยา ตลอดถึงพฤติกรรมอันป่าเถื่อนด้านอื่น ๆ อีกมาก”¹⁴⁴ ความเลวร้ายของคุกไทยปรากฏได้จากอาหารแต่ละมื้อที่ย่ำแย่ ห้องขังแออัดไม่ถูกสุขลักษณะ นักโทษถูกปกครองอย่างกดขี่จากเจ้าหน้าที่รวมถึง “ตำรวจคุก” ซึ่งเป็นนักโทษผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ เต็มไปด้วยการพนัน และนักโทษต้องทนทุกข์ทรมานกับโรคภัยไข้เจ็บ จากลักษณะเช่นนี้ทำให้คุกเป็นสถานที่หลอหลอมจิตใจของอาชญากรให้เหี้ยมโหดมากขึ้นรวมถึงเป็นการทำลายทรัพยากรแรงงานของชาติ

ฉัตรยังตั้งข้อสังเกตถึงการเปิดเผยพฤติกรรมอันโหดร้ายป่าเถื่อนภายในคุคนั้น ได้สร้างความไม่พอใจให้กับข้าราชการระดับสูงในกรมราชทัณฑ์ เพราะว่า “การเปิดโปงสภาพอันทารุณร้ายกาจ นอกจากจะสร้างความสะเทือนใจให้แก่ประชาชนผู้เปี่ยมด้วยเมตตาธรรมแล้ว ผู้ปกครองชั้นสูงยังพึงเล็งบรรดาผู้รับผิดชอบงานราชทัณฑ์ด้านต่าง ๆ ด้วย พวกเขาพากันหวนวิตกว่า จะชวดความดีความชอบที่อุตสาหะทำงานไว้อย่างหรรษา ซึ่งกระทำกันมาเป็นเวลานานแล้ว”¹⁴⁵ อันแสดงให้เห็นว่าผู้รับผิดชอบด้านงานราชทัณฑ์มุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนมากกว่าจะสำนึกในความผิดพลาดหรือมโนธรรม นอกจากนี้กรมราชทัณฑ์ยังปฏิเสธเรื่องเลวร้ายต่าง ๆ ในเรือนจำบนหน้าหนังสือพิมพ์อยู่บ่อยครั้ง เพื่อปิดบังอำพรางและบิดเบือนความจริงที่ก่อกรรมทำเข็ญกับนักโทษ รวมถึงมีการโฆษณาชวนเชื่อว่าคุณไทยดำเนินการตามแบบอารยประเทศ¹⁴⁶

¹⁴⁴ จารึก ชมพูพล, บันทึกจากบางขวาง, น. 33-34, 42.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 116.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 117.

จากการเผยแพร่เรื่องราวในคุกของนักโทษการเมืองในหน้าหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่องในปี พ.ศ. 2498 ทำให้หนังสือพิมพ์เริ่มปลุกกระแสเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองด้วยการตีพิมพ์บทความและข้อเขียนต่าง ๆ ให้รัฐบาลนิรโทษกรรมแก่ผู้เป็นปรปักษ์กับรัฐบาลนับตั้งแต่ปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2498 เพื่อเป็นการสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น จากการศึกษาของวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ระบุว่าตลอดระยะเวลา 3 เดือนของการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลนิรโทษกรรมในหน้าหนังสือพิมพ์มีการตีพิมพ์บทความในประเด็นนี้มากกว่า 40 ชิ้น¹⁴⁷ จนนำไปสู่การตรากฎหมายนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองในโอกาสงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรในปลายปี พ.ศ. 2499 นอกจากนี้ ผลพวงจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องนิรโทษกรรมนักโทษการเมืองได้ส่งผลให้เจ้าหน้าที่เรือนจำผ่อนคลายความเข้มงวดกวดขันในการควบคุมนักโทษการเมืองอย่างชัดเจน โดยทางราชการได้ปฏิบัติอย่างมีไมตรีกับนักโทษการเมืองจนเรียกได้ว่าพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ ตัวอย่างเช่น เจ้าหน้าที่ให้อิสระแก่ผู้ต้องขังการเมืองในการใช้ชีวิตภายในแดน 6 มากขึ้น กรมราชทัณฑ์อำนวยความสะดวกให้กับผู้ต้องขังการเมืองที่ขออนุญาตออกจากคุกไปสมัครส.ส. ที่จังหวัดสกลนครในปี พ.ศ. 2500 และการปล่อยตัวผู้ต้องขังการเมืองชั่วคราว 5 คนในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เจริญ สืบแสง ครอง จันดาวงษ์ อนันต์ ทัดตานนท์ และชาย เสงกุล หลังจากพวกเขาได้ยื่นเรื่องขอประกันตัวและศาลอาญาให้อนุญาตด้วยการวางหลักทรัพย์คนละ 200,000 บาทและเงินสดจำนวนคนละ 500 บาท¹⁴⁸

เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. ได้ดำเนินการนิรโทษกรรมให้แก่ักโทษการเมืองด้วยการออก “พระราชบัญญัตินิรโทษกรรมในโอกาสครบ 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ. 2499” และประกาศใช้เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2500 โดยบุคคลที่กระทำผิดตามกฎหมายอาญานกบฏ ก่อจลาจล หรือความผิดในทำนองเดียวกันนับตั้งแต่ก่อนวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 ถือว่าการกระทำนั้นไม่เป็นความผิดและผู้ที่รับโทษอยู่ก็ให้การลงโทษนั้นสิ้นสุดลง ดังนั้นผู้ต้องขังคดีการเมืองจำนวน 160 คนที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำคลองเปรมและเรือนจำบางขวางจึงได้รับการปล่อยตัวและนิรโทษกรรมเสมือนมิได้กระทำความผิดมาก่อนในวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 ซึ่งตรงกับวันฉลอง 25 พุทธ

¹⁴⁷ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, กบฏสันติภาพ, น. 268.

¹⁴⁸ จารึก ชมพูนพ, สุ่อิสระภาพ, น. 419-421.

ศตวรรษของรัฐบาลจอมพล ป.¹⁴⁹ แต่กระนั้นฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. ยังคงหวาดระแวงและกังวลต่อการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลของอดีตนักโทษการเมืองบางกลุ่มอยู่พอสมควร ดังสะท้อนจากการส่งเจ้าหน้าที่ท้องที่ติดตามและเฝ้าระวังความเคลื่อนไหวของคณะชาวบ้านคูซอด จังหวัดศรีสะเกษ หลังจากพวกเขาถูกปล่อยตัวออกจากคุกบางขวางและเดินทางกลับภูมิลำเนา¹⁵⁰

7.6 การคุมขังนักโทษการเมืองในยุคเผด็จการจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ขึ้นสู่อำนาจด้วยการทำรัฐประหารครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ได้สั่งกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามครั้งใหญ่เพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองนับตั้งแต่การจับกุมปัญญาชน นักการเมืองฝ่ายค้าน นักหนังสือพิมพ์ นักศึกษากิจกรรมกร บุคคลที่เคยเดินทางไปประเทศสังคมนิยม และประชาชนทั่วไปด้วยการตั้งข้อหาคอมมิวนิสต์จำนวนกว่าพันคน ซึ่งหลายคนเคยเป็นผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองก่อนการยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ หรือเคยเป็นนักโทษการเมืองที่ได้รับการนิรโทษกรรมในปี พ.ศ. 2500 มาแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นจอมพลสฤษดียังออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 12 ซึ่งมีเนื้อหาให้อำนาจพนักงานสอบสวนควบคุมผู้ต้องหาในคดีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ไว้ได้ตลอดระยะเวลาที่ทำการสอบสวน โดยไม่ต้องปฏิบัติตามกำหนดระยะเวลาการควบคุมตัวผู้ต้องหาตามกฎหมายอาญา¹⁵¹ ส่งผลให้ผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ต้องถูกรัฐควบคุมตัวในเรือนจำเป็นเวลาหลายปีเสมือนเป็นผู้กระทำผิดแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังมีได้มีการไต่สวนดำเนินคดี

วิลลา วิลัยทอง ได้ตั้งข้อสังเกตการจับกุมบุคคลด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์จำนวนมากได้อย่างรวดเร็วในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ว่าเป็นผลมาจากการเครือข่ายการเฝ้าระวังของตำรวจสันติบาล นับตั้งแต่สมัยพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ โดยทางตำรวจได้มีการจัดทำรายชื่อบุคคลที่เข้าข่ายมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์มาอย่างต่อเนื่องทั้งในกรุงเทพฯ และ

¹⁴⁹ ผู้ต้องขังคดีการเมืองที่ได้รับนิรโทษกรรมจำนวน 160 คน ประกอบด้วย (1) ผู้ต้องขังคดีการเมืองระหว่างพิจารณาคดี แบ่งเป็นผู้ที่ได้รับนิรโทษกรรมปล่อยตัวจากเรือนจำ 23 คนและผู้ศาลให้ประกันตัวแล้วได้รับนิรโทษกรรม 217 คน (2) นักโทษเด็ดขาดคดีการเมือง แบ่งเป็นผู้ได้รับนิรโทษกรรมปล่อยตัวจากเรือนจำ 3 คนและผู้ที่ยกกรมราชทัณฑ์พิจารณาให้พักการลงโทษแล้วได้รับนิรโทษกรรม 7 คน ที่มา : กรมราชทัณฑ์, รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2501), น. 115.

¹⁵⁰ จารึก ชมพูน, สุอิสรภาพ, น. 540.

¹⁵¹ “ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 12,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 84 (22 ตุลาคม 2501), น. 4-5.

ต่างจังหวัด¹⁵² ซึ่งวิธีการนี้คล้ายคลึงกับการกวาดล้างอณพัลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ที่อาศัยข้อมูลรายชื่ออณพัลของตำรวจท้องที่ต่าง ๆ ในการจับกุมอณพัล เมื่อจับกุมผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ได้แล้วทางตำรวจจะส่งตัวมารวมกันที่กรุงเทพฯ เพื่อให้สันติบาลดำเนินการสอบสวน โดยรัฐได้ควบคุมตัวผู้ต้องหากระจายไปหลายสถานที่คล้ายคลึงกับการคุมขังผู้ต้องหาการเมืองในช่วงทศวรรษ 2490 อาทิ เรือนจำคลองเปรม เรือนจำชั่วคราวปทุมวัน (ประกอบด้วยตึกขังกองบัญชาการตำรวจสันติบาล ตึกสอบสวนผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ ตึกกองปราบปทุมวัน ตึกสโมสรตำรวจ และเรือนพยาบาล) และสถานี่ตำรวจนครบาลต่าง ๆ และเมื่อผู้ต้องหาเพิ่มจำนวนมากขึ้นทางกระทรวงมหาดไทยจึงได้เพิ่มอาคารตึกขังในเรือนจำชั่วคราวปทุมวันอีก 1 หลังในปี พ.ศ. 2503¹⁵³

สำหรับเรือนจำชั่วคราวปทุมวันยังมีการควบคุมผู้ต้องขังไม่ต่างจากช่วงกบฏสันติภาพเท่าใดนัก กล่าวคือ เรือนจำแห่งนี้ยังมีความร่วมมือระหว่างตำรวจกับราชทัณฑ์ โดยผู้ต้องขังจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในตึกขัง มีการกำหนดเวลาเปิดปิดห้องขังช่วงเช้าและบ่ายสำหรับรับประทานอาหารและอาบน้ำ แต่จากเงื่อนไขที่รัฐสามารถควบคุมผู้ต้องขังการเมืองอย่างไม่มีกำหนดเวลา ทำให้ผู้ควบคุมผอนผันให้ผู้ต้องขังสามารถประกอบอาหารรับประทานเองได้ อนุญาตให้นำเครื่องรับวิทยุเข้ามาฟัง และอ่านหนังสือพิมพ์รายวันในห้องขังได้ อันทำให้ผู้ต้องขังการเมืองมีกิจกรรมฟังและสรุปข่าวสารประจำวันร่วมกันจนกลายเป็นกิจวัตรประจำวันในเรือนจำชั่วคราวแห่งนี้¹⁵⁴

ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาของการควบคุมตัวผู้ต้องหาการเมืองจะมีการสอบสวนจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจกลับใช้เวลาอย่างยาวนานในการทำสำนวนคดีให้อยู่การทหารส่งฟ้อง แต่ก็มีผู้ต้องหาการเมืองจำนวนหนึ่งที่ถูกดัดสินโทษอย่างเด็ดขาดในระยะเวลาไม่นานนักหลังจากถูกจับกุม โดยจอมพลสฤษดิ์ได้ใช้อำนาจมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 สั่งลงโทษประหารชีวิตผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ 4 คน เริ่มต้นจากการประหารศุภชัย ศรีสดี ผู้นำกรรมกรที่คุกบางขวางในปี พ.ศ. 2502 เนื่องจากเขาได้คงยืนหยัดต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ด้วยทำใบปลิววิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและโจมตีจักรวรรดินิยม

¹⁵² วิลลา วิลัยทอง, “ทันทะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), น. 47-49.

¹⁵³ “คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 21/2503 เรื่องการตั้งเรือนจำชั่วคราวเพิ่มเติม ตำบลปทุมวัน อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 6 (26 มกราคม 2503), น. 118-119.

¹⁵⁴ ทองใบ ทองเปาด์, คอมมิวนิสต์ลาดยาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, 2538), น. 9-10.

อเมริกาอย่างรุนแรงภายหลังจากจอมพลสฤษดิ์คว่ำล้างขบวนการแรงงาน จากนั้นเมื่อสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศที่กองกำลังของฝ่าย “ขบวนการปะเทดลาว” ได้ขยายตัว ทำให้จอมพลสฤษดิ์หวาดระแวงขบวนการคอมมิวนิสต์ในอีสานจนนำไปสู่การจับกุมชาวบ้านจังหวัดสกลนครหลายร้อยคนในปี พ.ศ. 2504 โดยกล่าวหาว่าจัดตั้งขบวนการแบ่งแยกดินแดน และมีคำสั่งให้ประหารชีวิตครอง จันดาวงศ์ กับทองพันธุ์ สุทธิมาศ ที่สกลนครในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2504 นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ยังสั่งประหารชีวิตรวม วงศ์พันธุ์ กรมการเมืองพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่คุกกบขววงในปี พ.ศ. 2505 เนื่องจากความวิตกกังวลต่อการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในภาคกลางและเขตเมือง และรัฐบาลเผด็จการหวังจะใช้อำนาจเด็ดขาดเป็นการ “เชือดไก่ให้ลิงดู” เพื่อหยุดกระแสมวลชนมิให้เคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐ¹⁵⁵

7.6.1 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการเมืองในเรือนจำชั่วคราวลาดยาว

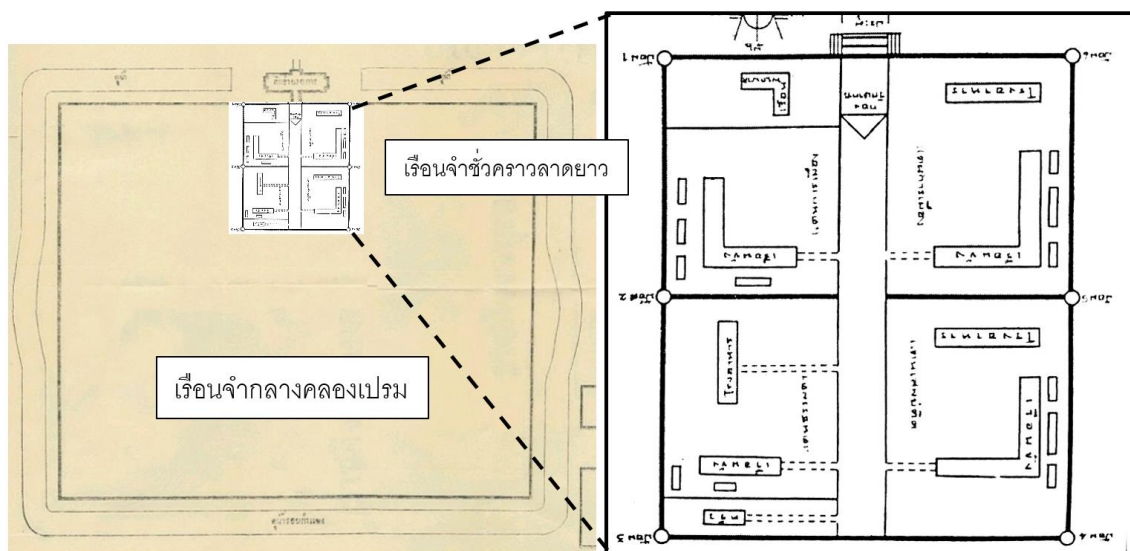
นับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2503 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ได้มีนโยบายนำตัวผู้ต้องขังการเมืองไปคุมขังที่เรือนจำชั่วคราวลาดยาว โดยกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งตั้งเรือนจำชั่วคราวลาดยาวในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2503 เพื่อบรรเทาความแออัดของผู้ต้องขังในเรือนจำคลองเปรมที่ดินนมหาไชยและนำผู้ต้องขังมาปฏิบัติงานก่อสร้างเรือนจำคลองเปรมแห่งใหม่ที่ตำบลลาดยาว¹⁵⁶ โดยที่ตั้งของเรือนจำชั่วคราวลาดยาวอยู่บริเวณทิศเหนือภายในบริเวณกำแพงเรือนจำคลองเปรมแห่งใหม่ ทองใบ ทองเปาด์ได้กล่าวถึงสถานที่คุมขังของกรมราชทัณฑ์ที่ตำบลลาดยาวสามารถแยกเป็น สถานีฝึกอบรมและฝึกอาชีพ หรือ “ลาดยาวใหญ่” สำหรับควบคุมอันธพาลราว 2,000 คน กับเรือนจำชั่วคราวลาดยาว หรือ “ลาดยาวเล็ก” ซึ่งเป็นสถานที่ควบคุมผู้ต้องขังเนื้อที่ราว 15 ไร่ มีเรือนขัง 4 หลัง แบ่งเขตปกครองออกเป็น 3 เขต ได้แก่ (1) แดนการเมืองสำหรับควบคุมผู้ต้องหาและจำเลยในคดีคอมมิวนิสต์และผู้ต้องหาการเมืองอื่น ๆ แดนการเมืองตั้งอยู่ติดกับหอสังเกตการณ์ของกองรักษาการเรือนจำชั่วคราวเพื่อการเฝ้าระวังเป็นพิเศษจากเจ้าพนักงาน

¹⁵⁵ วิลลา วิลัยทอง, “ทัศนะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง, น. 55-56; สุทธชัย ยิ้มประเสริฐและคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจากคำบอกเล่าของ ธง แจ่มศรี และสหาย (พ.ศ. 2464-2537),” น. 381-383; รวม วงษ์พันธ์ วีรบุรุษนักรบของประชาชน (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2538), น. 28-33. (อนุสรณ์เนื่องในงานฉาปนกิจศพนายรวม วงษ์พันธ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 23 เมษายน 2538)

¹⁵⁶ “คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 174/2503 เรื่องตั้งเรือนจำชั่วคราว ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 15 (23 กุมภาพันธ์ 2503), น. 461-462; ธนวัฒน์ จันทพรพรณิก และยงยุทธ ผั่นเผ่าเลิศ, ตำนานคุกไทย (นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์, 2554), น. 31.

(2) แคนธรรมาสำหรับนักโทษเด็ดขาดคดีธรรมดา และ (3) แคนเฮโรอื่นหรือแคนยาเสฟติด นอกจากนี้ในเรือนจำชั่วคราวลาดยาวยังมีเรือนพยาบาลประจำเรือนจำ โรงอาหารในแต่ละแดน และโรงครัว¹⁵⁷

ภาพที่ 17 แผนผังเรือนจำชั่วคราวลาดยาว

เรือนจำชั่วคราวลาดยาว ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือภายในกำแพงเรือนจำกลางคลองเปรมแห่งใหม่

ที่มา : ปรับปรุงจากภาพ ทองใบ ทองเปาต์, *คอมมิวนิสต์ลาดยาว*, น. 4

สำหรับผู้ต้องขังทางการเมืองที่ถูกควบคุมตัวในเรือนจำชั่วคราวลาดยาวประกอบด้วย นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักเขียน นักศึกษา อาจารย์ ผู้นำกรรมกร ผู้นำท้องถิ่น อดีตพระสงฆ์ ชาวบ้านทั่วไป ชาวไทยเชื้อสายจีน และคนชาติพันธุ์¹⁵⁸ ซึ่งมีทั้งผู้ต้องขังที่เป็นคอมมิวนิสต์ ผู้ต้องขังที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ และผู้ต้องขังที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ อันสะท้อนถึงการนำข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ในการปราบปรามศัตรูทางการเมืองในสมัยจอมพลสฤษดิ์¹⁵⁹ จากข้อมูลสถิติในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2506 มีผู้ต้องขังในแดนการเมืองจำนวนทั้งสิ้น 170 คน แบ่งเป็นผู้ต้องขัง

¹⁵⁷ ทองใบ ทองเปาต์, *คอมมิวนิสต์ลาดยาว*, น. 16-17.

¹⁵⁸ ดูรายละเอียดใน ศรัญญู เทพสงเคราะห์ และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “คุกลาดยาว,” เข้าถึงได้จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%94%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%A7> (24 มีนาคม 2565).

¹⁵⁹ Kasian Tejapira, “Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958,” p. 385.

การเมืองเด็ดขาด 5 คน จำเลยคดีคอมมิวนิสต์ของศาลทหาร 127 คน ผู้ต้องหาคดีคอมมิวนิสต์ในระหว่างสอบสวน 27 คน และผู้ต้องขังคนจีนรอนเรทศ 11 คน¹⁶⁰

ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแดนการเมืองของเรือนจำชั่วคราวลาดยาว ทางกรมราชทัณฑ์ยังยึดถือหลักการที่ว่าผู้ต้องขังการเมืองจะได้รับการปฏิบัติเป็นพิเศษแตกต่างจากนักโทษทั่วไปดังที่เคยปฏิบัติมา เนื่องจากพวกเขาเป็นปรปักษ์กับผู้ปกครองมิใช่เป็นอาชญากรที่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม ดังนั้นเรือนจำจึงปกครองผู้ต้องขังการเมืองในลักษณะผ่อนคลายเป็นพิเศษโดยไม่มีการใส่โซ่ตรวนและไม่ถูกบังคับใช้แรงงาน อนุญาตให้ผู้ต้องขังเลือกห้องขังกันเองได้ อนุญาตให้ประกอบอาหารรับประทานเองได้ อนุญาตให้ฟังวิทยุและดูโทรทัศน์ตามเวลาที่กำหนด อนุญาตให้ญาติสามารถเยี่ยมผู้ต้องขังอย่างใกล้ชิด อนุญาตให้ผู้ต้องขังทำกิจกรรมต่าง ๆ ในแดนการเมืองได้ อาทิ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ เล่นกีฬากลางแจ้ง เล่นดนตรี รวมถึงอ่านและเขียนหนังสือได้

อย่างไรก็ตามผู้ต้องขังการเมืองในยุคจอมพลสฤษดิ์กลับแตกต่างจากผู้ต้องขังการเมืองในยุคสมัยก่อนหน้าอย่างชัดเจน กล่าวคือ พวกเขาถูกควบคุมตัวในเงื้อมมือของอำนาจรัฐเผด็จการที่คำสั่งคณะปฏิวัติถือเป็นกฎหมายและผู้ปกครองสามารถลงทัณฑ์ผู้ต้องขังการเมืองได้อย่างเด็ดขาดผ่านมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครอง การคุมขังนักโทษการเมืองในสมัยจอมพลสฤษดิ์จึงเสมือนเป็นการหวนกลับไปสู่การลงทัณฑ์ผู้กระทำผิดแบบจารีตก่อนจะมีการปฏิรูปราชทัณฑ์ให้เป็นสมัยใหม่ ที่การลงทัณฑ์ผู้ใดปกครองขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของผู้มีอำนาจและการใช้วิธีการลงโทษจำคุกอย่างไม่มีกำหนดเวลาเพื่อสร้างความทุกข์ทรมานแก่ผู้ต้องโทษทั้งร่างกายและจิตใจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แม้ว่าผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์จะต้องถูกคุมขังอย่างไม่มีกำหนดจากรัฐบาลเผด็จการ แต่กระนั้นพวกเขาก็มีความหวังและได้รวมกลุ่มสร้างเครือข่ายจนสามารถดำเนินกิจกรรมในเรือนจำชั่วคราวให้สอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมและเปลี่ยนเรือนจำชั่วคราวให้กลายเป็น “คอมมูนลาดยาว” โดยพวกเขาได้ตั้งคณะกรรมการบริหารที่เรียกว่า “คณะกรรมการสามัคคี” เพื่อให้การใช้ชีวิตในเรือนจำดำเนินไปอย่างราบรื่น คอมมูนลาดยาวได้มีการแบ่งออกเป็น 4 แผนก ได้แก่ (1) แผนกการผลิต ดำเนินการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตอาหารแก่ผู้ต้องขัง (2) แผนกการศึกษา ดำเนินการสอนวิชาการต่าง ๆ แก่ผู้ต้องขัง อาทิ วิชาภาษาต่างประเทศ วิชาหนังสือพิมพ์ และการประพันธ์ วิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง และวิชากฎหมาย (3) แผนกกีฬาและดนตรี ดำเนินการจัดหาเครื่องดนตรีและอุปกรณ์กีฬา และ (4) แผนกสวัสดิภาพผู้ต้องขัง ดำเนินการ

¹⁶⁰ ทองใบ ทองเปาด์, คอมมิวนิสต์ลาดยาว, น. 17.

ส่งเสริมสุขภาพอนามัยแก่ผู้ต้องขัง¹⁶¹ ผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์ยังจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ สังคมนิยม ตัวอย่างเช่น การฉลองเมย์เดย์หรือวันกรรมกรสากล การรำลึกเหตุการณ์กบฏสันติภาพ รวมถึงการรำลึกถึงผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ที่ถูกจอมพลสฤษดิ์สังหารชีวิตด้วยมาตรา 17 นอกจากนี้ผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์บางคนยังผลิตงานเขียนต่าง ๆ นับตั้งแต่บทความ งานวิจารณ์วรรณกรรม บทละคร งานแปล ตลอดจนกลอนและเพลงที่วิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างตรงไปตรงมา จนกล่าวได้ว่าพื้นที่แดนการเมืองในเรือนจำชั่วคราวลาดยาวเป็นพื้นที่แห่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระเสรีได้มากกว่าสังคมภายนอก¹⁶²

จากรายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2505 ได้กล่าวถึงความยุ่งยากในการปกครองผู้ต้องขังการเมืองที่กรมราชทัณฑ์ประสบอย่างสม่ำเสมอ อาทิ การยื่นคำร้องต่าง ๆ โดยอ้างสิทธิมนุษยชน การขอดำเนินคดีฟ้องร้องทั้งเป็นโจทก์และเป็นจำเลยในศาล การอ้างเหตุเจ็บป่วยหรือธุรกิจเพื่อออกไปนอกเรือนจำชั่วคราว และการขอให้นำเอกสารหนังสือภาษาต่างประเทศเข้ามาในเรือนจำบ่อยครั้ง แต่เจ้าหน้าที่ได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบและผ่อนปรนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้การควบคุมผู้ต้องขังการเมืองเป็นไปอย่างราบรื่น¹⁶³ นอกจากนี้ในการปกครองผู้ต้องขังการเมืองยังอาศัยความร่วมมือกันระหว่างผู้ต้องขังการเมืองกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในเรือนจำ โดยเจ้าหน้าที่จะเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างผู้ต้องขังการเมืองกับผู้กำหนดนโยบายราชทัณฑ์ในการเจรจาต่อรองเรื่องความเป็นอยู่ในเรือนจำชั่วคราวบ่อยครั้ง ซึ่งหน้าที่นี้ได้สร้างความหนักใจและแรงกดดันอย่างมากให้กับเจ้าหน้าที่บางคนจนตัดสินใจฆ่าตัวตาย¹⁶⁴

7.6.2 การต่อสู้เพื่ออิสรภาพของผู้ต้องขังการเมือง

เมื่อรัฐเผด็จการได้ควบคุมผู้ต้องขังการเมืองโดยเฉพาะผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ในลักษณะ “ขังลิ้ม” ย่อมสะท้อนเป้าหมายของรัฐในการลงทัณฑ์ผู้ต้องขังการเมืองที่มุ่งเน้นการตัดขาดพวกเขาออกจากสังคมภายนอกกำแพงคุกเพื่อสลายการเคลื่อนไหวปลุกกระดมมวลชนในการต่อต้านอำนาจรัฐเป็นสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้นการคุมขังอย่างไม่มีกำหนดเวลาตามประกาศคณะปฏิวัติและ

¹⁶¹ ทองใบ ทองเปาด์, *คอมมิวนิสต์ลาดยาว*, น. 282-316.

¹⁶² ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน ก่อน 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 390.

¹⁶³ กรมราชทัณฑ์, *รายงานประจำปี พ.ศ. 2505 ของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย* (พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2507), น. 30.

¹⁶⁴ วิไลลา วิไลทอง, “ทัศนะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง, น. 84-86.

อำนาจเด็ดขาดของผู้นำเผด็จการตามมาตรา 17 ยังเป็นเครื่องมือในการควบคุมมิให้ผู้ต้องขัง การเมืองมีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวในเรือนจำที่ล่าเส้นหรือทำทนายอำนาจรัฐเผด็จการมาก จนเกินไป แต่กระนั้นผู้ต้องขังการเมืองจำนวนหนึ่งในเรือนจำชั่วคราวลาดยาวกลับตัดสินใจต่อสู้ กับอำนาจเผด็จการด้วยการรวมกลุ่มกันเพื่อฟ้องร้องต่อศาลพลเรือนถึงการควบคุมตัวโดยมิชอบ ของรัฐเผด็จการ

ทองใบ ทองเปาด์ ได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของผู้ต้องการการเมืองในการยื่นคำร้องต่อศาล พลเรือน เพื่อให้ศาลสั่งไต่สวนคำร้องและสั่งปล่อยตัวผู้ต้องหาที่ถูกคุมขังในคุกลาดยาวว่า “เราเห็น ว่าเราถูกคุมขังโดยไม่มีกำหนดเวลา เพราะฉะนั้น เรายื่นฟ้องเขา ขอให้เขาเรามากักขังโดยมิชอบ เป็นการชดเชยเรื่องสิทธิเสรีภาพตั้งแต่ปี 2503 มาแล้ว คือยื่นคำร้องต่อศาลอาญาว่า ถูกควบคุมโดยมิ ชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา 90 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ขอให้ปล่อยเรา ให้ เรียกตำรวจมาสอบสวน”¹⁶⁵ ในการยื่นฟ้องนี้ทางผู้ต้องการเมืองที่มีภูมิลำเนาเป็นนักกฎหมายได้ รวมกลุ่มกันเป็น “คณะทนายลาดยาว” ประกอบด้วยเทพ โชติสุขิต มนัส พรหมบุญ สุธีร์ ภูพาน์ บุญไทย นามประกาย สุวิทย์ เติมชิด ทองใบ ทองเปาด์ อุทธรณ์ พลกุล พรชัย แสงสัจจ และสุ ภัทร สุคนธาภิรมย์¹⁶⁶

ในช่วงเวลาเดียวกับที่ทนายลาดยาวได้ฟ้องกลับพนักงานสอบสวนในศาลพลเรือน อัยการ ศาลทหารได้เริ่มสั่งฟ้องผู้ต้องขังการเมืองลาดยวนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ตัวอย่างเช่น “คดีศรีสะ เกษ” (คดีดำที่ 286 ก./2504) ที่เทพ โชติสุขิต กับพวกรวมทั้งสิ้น 61 คนที่ประกอบด้วยทนายความ ส.ส. พ่อค้า ข้าราชการ ครู และชาวบ้านคูซอด ได้ถูกฟ้องร้องในข้อหาทนายและมีการกระทำเป็น คอมมิวนิสต์ “คดีอัฟโฟร-เอเชียน” (คดีดำที่ 223 ก./2505) ที่เทพ โชติสุขิต และทองใบ ทองเปาด์ ถูกฟ้องจากการเข้าร่วมการประชุมสามัคคีธรรมประชาชนเอเชีย-แอฟริกาที่กรุงโคโรและจัดตั้ง คณะกรรมการสามัคคีประชาชนเอเชียและแอฟริกาประจำประเทศไทย และ “คดีแนวร่วมสังคม นิยม” (คดีดำที่ 297 ก./2505) ที่เทพ โชติสุขิต แคล้ว นรปติ พรชัย แสงสัจจ เปลื้อง วรรณศรี ได้ถูก

¹⁶⁵ สุภัตรา ภูมิประภาส, บันทึก 72 ปี ทองใบ ทองเปาด์ (กรุงเทพฯ: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2541), น. 18.

¹⁶⁶ ทองใบ ทองเปาด์, คอมมิวนิสต์ลาดยาว, น. 223-230.

ฟ้องร้องในข้อหากระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากได้เสนอร่างกฎหมายยกเลิกพ.ร.บ.ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ต่อสภาผู้แทนราษฎรในปี พ.ศ. 2501¹⁶⁷

จากการต่อสู้ของชาวลาดยาวในการฟ้องกลับเจ้าหน้าที่รัฐในศาลพลเรือนได้ดำเนินถึง 3 ศาล โดยชาวลาดยาวได้ยื่นคำร้องว่า จากการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 เจ้าพนักงานตำรวจได้ทำการจับกุมผู้ร้องในข้อหาว่ากระทำความผิดอันเป็นคอมมิวนิสต์และความผิดต่อความมั่นคงของรัฐ ขอให้ศาลมีคำสั่งว่าพนักงานสอบสวนควบคุมผู้ร้องไว้โดยมิชอบและขอให้มีคำสั่งปล่อย ศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ได้มีคำสั่งให้ยกคำร้อง เพราะเห็นว่าข้อหาที่ผู้ร้องถูกกล่าวหาอยู่ในอำนาจศาลทหาร ศาลพลเรือนไม่มีอำนาจพิจารณาสั่ง แต่ศาลฎีกาได้มีคำพิพากษาที่ 326-327/2505 สั่งให้ศาลชั้นต้นรับคำร้องไว้แล้วมีคำสั่งใหม่ตามรูปคดี โดยศาลฎีกาเห็นว่า ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 12 เป็นการให้อำนาจควบคุมผู้ต้องหาในกรณีกระทำความผิดต่อพ.ร.บ.ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เพื่อทำการสอบสวน แต่จะให้อำนาจควบคุมผู้ต้องหาได้ตลอดไปแบบไม่มีกำหนดเวลาไม่ได้ เพราะว่าการลงโทษในทางอาญายังมีกำหนดเวลา นอกจากนี้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้วางหลักการควบคุมผู้ต้องหาเพื่อทำการสอบสวนได้เพียงไม่เกิน จำเป็นตามพฤติการณ์แห่งคดีเท่านั้น ดังนั้นที่ประชุมศาลฎีกาจึงเห็นว่า ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 12 ให้อำนาจพนักงานสอบสวนที่จะควบคุมผู้ต้องหาได้เท่าที่จำเป็นแก่การสอบสวน ไม่ใช่ทำให้ควบคุมโดยไม่มีกำหนด¹⁶⁸

จากคำพิพากษาศาลฎีกาทำให้รัฐบาลเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ ได้ตอบโต้ผู้ต้องขังการเมืองด้วยการออกกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ฉบับใหม่ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2505 คือ “พระราชบัญญัติการควบคุมตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดต่อกฎหมายว่าด้วยป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2505” โดยผู้ใดเห็นว่าการควบคุมตัวไม่ชอบด้วยกฎหมาย มีสิทธิร้องขอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้มีคำสั่งปล่อยตัวจากการควบคุมได้ คำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยถือเป็นอันสิ้นสุด และห้ามมิให้นำมาตรา 90 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาใช้บังคับแก่ผู้ถูกควบคุมตัวในข้อหากระทำ

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 224-226.

¹⁶⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิลลา วิสัยทอง, “ทฤษฎะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง, น. 126-131; ระบบสืบค้นคำพิพากษา คำสั่งคำร้องและคำวินิจฉัยศาลฎีกา, “575. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 326-327/2505” เข้าถึงได้จาก <http://deka.supremecourt.or.th/search/index/29> (25 มีนาคม 2565).

อันเป็นคอมมิวนิสต์ และยังคงให้อำนาจพนักงานสอบสวนควบคุมตัวตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 12¹⁶⁹

จากชัยชนะของชาวลาวในสงครามเมื่อปี พ.ศ. 2505 มีผลให้ผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ บางส่วนในเรือนจำชั่วคราวลาวลาวได้รับการปล่อยตัว ซึ่งส่วนมากเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไม่รู้ เรื่องราวใด ๆ แต่ผู้ต้องหาบางส่วนยังคงถูกสั่งฟ้อง¹⁷⁰ ขณะเดียวกันการรื้อถอนของจอมพลสฤษดิ์ในปี พ.ศ. 2506 ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายการควบคุมผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์ โดยวิลลา วิลัยทอง ได้ตั้งข้อสังเกตว่ารัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ยังคงดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อยู่เช่นเดิม แต่กลับผ่อนปรนกับผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์ในเรือนจำชั่วคราวลาวลาวเป็นอย่างมาก ถึงแม้รัฐบาลถนอมจะไม่มีท่าทีปล่อยตัวผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์จำนวนมาก ดังสะท้อนจากรัฐบาลกำหนดเงื่อนไขผู้ขอรับพระราชทานอภัยโทษต้องไม่ใช่ นักโทษเด็ดขาดคอมมิวนิสต์¹⁷¹ จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลถนอมจึงมีนโยบายปล่อยตัวผู้ต้องหาและจำเลยคดีคอมมิวนิสต์ชัดเจนมากขึ้น โดยการกำหนดหลักการปล่อยตัวหรือถอนฟ้องผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ที่กลับใจมาสนับสนุนรัฐบาลออกเป็นระยะ ๆ¹⁷²

7.7 สรุป

สถานะของนักโทษการเมืองก่อนการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 มิได้รับการรับรองจากรัฐบาลสยาม เนื่องจากระบบกฎหมายของสยามมิได้มีการกำหนดเกณฑ์ว่าความผิดใดเป็นความผิดทางการเมือง ดังนั้นนักโทษการเมืองจากกรณีคณะร.ศ. 130 รวมถึงกลุ่มคอมมิวนิสต์จึงได้รับการปฏิบัติจากรัฐในฐานะผู้กระทำผิดอาญาแผ่นดินเช่นเดียวกับอาชญากรทั่วไป จนกระทั่งเมื่อเกิดการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ชนชั้นนำระบอบใหม่ได้เริ่มจำแนกความผิดทางการเมืองให้มีลักษณะแตกต่างจากความผิดทางอาญาทั่วไป ดังปรากฏจากการเริ่มสำรวจนักโทษที่มีความผิด

¹⁶⁹ “พระราชบัญญัติการควบคุมตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดต่อกฎหมายว่าด้วยป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2505,” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 79 ตอนที่ 79 (31 สิงหาคม 2505), น. 4-7.

¹⁷⁰ ทองใบ ทองเปาด์, *คอมมิวนิสต์ลาวลาว*, น. 118.

¹⁷¹ วิลลา วิลัยทอง, “ทัศนะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง, น. 144-148.

¹⁷² อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2506-2516,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), น. 262-264.

ทางการเมืองตามเงื่อนไขต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้นจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างคณะราษฎร กับฝ่ายปฏิปักษ์ปฏิวัติทำให้เกิดผู้ต้องขังทางการเมืองเพิ่มขึ้นในกิจการราชทัณฑ์ไทย ส่งผลให้รัฐ สยามเริ่มพิจารณาสถานะและวางแผนทางปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองอย่างเป็นทางการหลัง เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476

ทั้งนี้สถานะนักโทษการเมืองเป็นผู้กระทำผิดที่เกิดจากความผิด อุดมการณ์ หรือการ เคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับรัฐบาลในขณะนั้น ดังนั้นการปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองจึงมุ่งเน้นการ จำกัลดอิสรภาพ โดยมีการแยกนักโทษการเมืองออกจากผู้ต้องขังทั่วไปอย่างระมัดระวัง เพื่อป้องกัน มิให้นักโทษการเมืองปลุกกระดุมหรือเผยแพร่ลัทธิการเมืองในหมู่นักโทษทั่วไปในเรือนจำ รวมถึงมี การตรวจตราการเยี่ยมนักโทษการเมืองและสิ่งของที่เข้าออกของนักโทษการเมืองอย่างเคร่งครัด หลักการข้างต้นนี้เป็นแนวทางการควบคุมนักโทษการเมืองในสมัยคณะราษฎรดังสะท้อนจากการ กำหนดให้แดนหกของเรือนจำกลางบางขวางเป็น “แดนการเมือง” สำหรับคุมขังนักโทษการเมือง เป็นการเฉพาะ ความเข้มงวดหรือความผ่อนคลายในการควบคุมนักโทษการเมืองขึ้นอยู่กับ นโยบายของรัฐบาลหรือผู้บัญชาการเรือนจำแต่ละคน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ภายนอกกำแพงคุกยังส่งผลต่อการควบคุมนักโทษการเมืองในคุกด้วยเช่นกัน อาทิ เมื่อรัฐบาลพระ ยาพหลฯ มีเสถียรภาพจึงเริ่มปล่อยตัวนักโทษการเมืองอย่างมีเงื่อนไขผ่านการอบรมก่อนอภัยโทษ ขณะที่การเกิดกบฏ พ.ศ. 2481 ทำให้รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามตัดสินใจย้ายนักโทษการเมืองชุด ก่อนหน้าไปคุมขังที่นิคมตะรุเตา และการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลเสรีไทยทำให้เกิดการอภัยโทษและ นิรโทษกรรมนักโทษการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลทั้งหมด

เมื่อพิจารณาการควบคุมนักโทษการเมืองนับตั้งแต่ทศวรรษ 2490 รัฐยังคงหลักการแยก นักโทษการเมืองออกจากนักโทษทั่วไป รวมถึงปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองที่สัมพันธ์กับนโยบายของ รัฐบาลหรือบริบททางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนี้ยังเกิดความร่วมมือระหว่างตำรวจกับ ราชทัณฑ์ในการคุมขังนักโทษการเมืองในเรือนจำชั่วคราว เพื่อความสะดวกในการสอบสวนและ เผื่อระวางผู้ต้องหาการเมืองอย่างเคร่งครัด รูปแบบการคุมขังนักโทษการเมืองได้เกิดการ เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนภายใต้อำนาจเผด็จการจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เมื่อรัฐได้คุมขังผู้ต้องหาคอมมิวนิสต์ในเรือนจำในลักษณะ “ขังลิ้ม” เสมือนเป็นผู้กระทำผิดแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังมีได้มีการไต่สวนดำเนินคดี โดยรัฐบาลทหารได้ตั้งแดนการเมืองในเรือนจำชั่วคราวลาดยาว สำหรับควบคุมผู้ต้องขังการเมืองเป็นการเฉพาะ แต่รัฐกลับผ่อนคลายการปกครองผู้ต้องขัง การเมืองอย่างมาก เนื่องจากรัฐมีอำนาจในการควบคุมตัวผู้ต้องขังคอมมิวนิสต์อย่างยาวนานโดย ไม่มีกำหนดเวลา รวมถึงสามารถลงทัณฑ์ผู้ต้องขังการเมืองได้อย่างเด็ดขาดผ่านมาตรา 17 ของ

ธรรมเนียมการปกครอง อันสะท้อนถึงจุดมุ่งหมายของการลงทัณฑ์นักโทษการเมืองที่มุ่งทำลาย
ความหวังและอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้ที่เป็นศัตรูต่ออำนาจรัฐ

บทที่ 8 บทสรุป

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์คูกและนักโทษสมัยใหม่ในโลกวิชาการร่วมสมัย กระบวนทัศน์แบบฟูโกต์ (Foucauldian Paradigm) มีอิทธิพลอย่างมากต่อการอธิบายกำเนิดคุกสมัยใหม่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่าเกิดจากการผลักดันของนักคิดเสรีนิยมที่โน้มน้าวให้ผู้ปกครองรัฐสมัยใหม่ปฏิรูปการลงทัณฑ์ ด้วยการยกเลิกการลงทัณฑ์ทรมานทางร่างกายผู้กระทำผิดในพื้นที่สาธารณะแล้วแทนที่ด้วยแบบแผนการควบคุมร่างกายผู้กระทำผิดอย่างละเอียดผ่านเทคนิคการสร้างวินัยในสถาบันคุก การลงโทษรูปแบบใหม่ของรัฐยังแสดงออกถึงการใช้อำนาจในลักษณะซ่อนเร้นและลดทอนความเป็นมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจของนักโทษเพื่อการปรับเปลี่ยนฟื้นฟูผู้ต้องโทษ อย่างไรก็ตามกรอบการวิเคราะห์ตามกระบวนทัศน์แบบฟูโกต์กลับมีข้อจำกัดในการอธิบายประวัติศาสตร์คูกในพื้นที่เอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา ซึ่งมีเงื่อนไขของการเกิดคุกสมัยใหม่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับกรณีคุกต้นแบบในยุโรปและอเมริกาเหนือ ทั้งในแง่ของบริบทของอาณานิคมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การปฏิบัติต่อนักโทษที่สัมพันธ์กับเชื้อชาติและลำดับชั้นทางสังคม รวมถึงจุดมุ่งหมายของการลงโทษที่มุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงานมิใช่การฟื้นฟู ดังนั้นรัฐต่าง ๆ ที่เคยผ่านประสบการณ์อาณานิคมทั้งทางตรงและทางอ้อมจึงมีรูปแบบการลงทัณฑ์สมัยใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวโดยมิได้วางอยู่บนต้นแบบคุกสมัยใหม่ของตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์คูกและนักโทษสมัยใหม่ในโลกวิชาการร่วมสมัย กระบวนทัศน์แบบฟูโกต์ (Foucauldian Paradigm) มีอิทธิพลอย่างมากต่อการอธิบายกำเนิดคุกสมัยใหม่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่าเกิดจากการผลักดันของนักคิดเสรีนิยมที่โน้มน้าวให้ผู้ปกครองรัฐสมัยใหม่ปฏิรูปการลงทัณฑ์ ด้วยการยกเลิกการลงทัณฑ์ทรมานทางร่างกายผู้กระทำผิดในพื้นที่สาธารณะแล้วแทนที่ด้วยแบบแผนการควบคุมร่างกายผู้กระทำผิดอย่างละเอียดผ่านเทคนิคการสร้างวินัยในสถาบันคุก การลงโทษรูปแบบใหม่ของรัฐยังแสดงออกถึงการใช้อำนาจในลักษณะซ่อนเร้นและลดทอนความเป็นมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจของนักโทษเพื่อการปรับเปลี่ยนฟื้นฟูผู้ต้องโทษ อย่างไรก็ตามกรอบการวิเคราะห์ตามกระบวนทัศน์แบบฟูโกต์กลับมีข้อจำกัดในการอธิบายประวัติศาสตร์คูกในพื้นที่เอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกา ซึ่งมีเงื่อนไขของการเกิดคุก

สมัยใหม่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับกรณีคุกต้นแบบในยุโรปและอเมริกาเหนือ ทั้งในแง่ของบริบทของอาณานิคมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การปฏิบัติต่อนักโทษที่สัมพันธ์กับเชื้อชาติและลำดับชั้นทางสังคม รวมถึงจุดมุ่งหมายของการลงโทษที่มุ่งเน้นการบังคับใช้แรงงานมิใช่การฟื้นฟู ดังนั้นรัฐต่าง ๆ ที่เคยผ่านประสบการณ์อาณานิคมทั้งทางตรงและทางอ้อมจึงมีรูปแบบการลงทัณฑ์สมัยใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวโดยมิได้วางอยู่บนต้นแบบคุกสมัยใหม่ของตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18

ในการศึกษาประวัติศาสตร์การลงทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐไทยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษากำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของแนวคิด วิธีการ ตลอดจนปฏิบัติการของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่นับตั้งแต่ พ.ศ. 2433-2506 ตามแนวทางกระแสประวัติศาสตร์นิพนธ์คุกเชิงวิพากษ์ กระบวนทัศน์ฟูโกต์ โดยการเปลี่ยนแปลงของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่สัมพันธ์กับเงื่อนไขหลักสองประการคือ เงื่อนไขบริบทการเมืองภายในของรัฐไทยที่เกี่ยวข้องกับการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง กับเงื่อนไขของแนวคิดและความรู้เกี่ยวกับการลงโทษรูปแบบใหม่ ๆ จากภายนอกที่นำมาประยุกต์ใช้กับกิจการราชทัณฑ์ไทย เงื่อนไขทั้งสองนี้มีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวคิด วิธีการลงทัณฑ์ รวมถึงทัศนคติของรัฐต่อผู้ถูกลงทัณฑ์ อันทำให้กิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ของรัฐไทยมีความสลับซับซ้อนและแปรเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ในลักษณะภาพกว้างผ่านการพิจารณาการปฏิรูปราชทัณฑ์ 3 ระลอกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2433-2506 ผู้วิจัยได้ข้อสรุปผลการศึกษาในลักษณะกระจัดกระจายที่เกี่ยวพันกับกรอบแนวคิด 4 แบบเกี่ยวกับเรื่องราวของกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่

(1) การราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่เป็นตัวแทนของการจัดการกับคนในบังคับ/พลเมืองของรัฐหรือผู้อ่านาจ มุมมองนี้การลงทัณฑ์ในแต่ละยุคสมัยสะท้อนถึงความพยายามของรัฐในการเข้าไปควบคุมและจัดระเบียบกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่สร้างปัญหาที่คุกคามความสงบเรียบร้อยในบ้านเมื่อนับตั้งแต่ผู้ร้ายหรืออาชญากรที่กระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง รวมถึงกลุ่มคนที่สร้างปัญหาในเขตเมือง อาทิ คนจรจัด คนที่กระทำผิดซ้ำ ขอลาน เด็กที่กระทำผิด และอันธพาล การพิจารณาด้วยมุมมองนี้ช่วยให้เข้าใจว่าการลงทัณฑ์ของรัฐในแต่ละช่วงเวลานั้น รัฐมีทัศนคติต่อคนในบังคับ/พลเมืองอย่างไร รัฐจัดลำดับความสำคัญกับกลุ่มคนใดที่จะต้องถูกควบคุมภายใต้งานราชทัณฑ์ และรัฐมีวิธีการจัดการกับบุคคลที่รัฐไม่พึงปรารถนาอย่างไร ดังปรากฏจากงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มุ่งเน้นการควบคุมนักโทษในเรือนจำเป็นหลัก ส่วน

กลุ่มคนที่สร้างปัญหาในเขตเมืองจะได้ใช้วิธีการเนรเทศไปอยู่ต่างหัวเมืองหรือให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ “ดัดสันดาน” เพื่อให้คนเหล่านี้เกิดความเข็ดหลาบละทิ้งความชั่วร้าย ขณะที่งานราชทัณฑ์ไทยสมัย คณะราษฎร ประเทศไทยได้ขยายอำนาจเข้าไปควบคุมนักโทษ เด็กที่กระทำผิดอาญา และคนที่กระทำ ผิดซ้ำในสถาบันราชทัณฑ์ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมคนเหล่านี้ให้เป็นพลเมืองดีก่อนกลับคืนสู่ สังคม อันแสดงถึงทัศนะต่อพลเมืองของประเทศไทยที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนระหว่างก่อนกับหลังการ ปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 นอกจากนี้ประเด็นการควบคุมและจัดระเบียบบุคคลต่าง ๆ นั้น ยัง สามารถนำไปสู่การขยายพรมแดนความรู้เพื่อทำความเข้าใจมุมมองทางศีลธรรมและภารกิจของ รัฐต่อการจัดการกลุ่มประชากรที่ก่อปัญหาสังคมรวมถึงประชากรกลุ่มเปราะบาง อาทิ การควบคุม อันธพาลในฐานะผู้มีความบกพร่องทางศีลธรรม การควบคุมขอทานและคนจรจัดเพื่อให้ได้รับการ สงเคราะห์ และการควบคุมเด็กและเยาวชนเพื่อปกป้องจากสิ่งชั่วร้ายในสังคม

(2) การราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่เป็นตัวอย่างหนึ่งของความเป็นสมัยใหม่ทางเลือก (Alternative Modernity) ที่รัฐไทยได้เข้าไปปะทะกับความเป็นสมัยใหม่ในแนวคิดและวิธีการลง ทัณฑ์จากภายนอกหลายระลอกตามบริบทของยุคสมัย อันทำให้เกิดกิจการราชทัณฑ์ไทย “สมัยใหม่” มีลักษณะเฉพาะที่ปรับให้เข้ากับปฏิบัติการทางวัฒนธรรมในสังคมไทย เริ่มต้นจากการ นำแนวคิดและการลงทัณฑ์สมัยใหม่แบบอาณานิคมมาปรับใช้กับการปฏิรูปราชทัณฑ์ไทยของรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีหัวใจสำคัญคือ การตั้งสถาบันคุกสมัยใหม่และการจัดระบบการคุมขัง นักโทษที่มีลักษณะรวมศูนย์ แต่ปฏิบัติการในงานราชทัณฑ์ของสยามกลับยังคงมีการแบ่งแยกการ ลงทัณฑ์ตามแบบจารีตที่คำนึงถึงสถานภาพและลำดับชั้นทางสังคมของผู้ต้องโทษ อันทำให้เกิด การการควบคุมนักโทษ 3 ระบบตลอดการดำเนินงานราชทัณฑ์ไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐไทยได้ปะทะกับความเป็นสมัยใหม่ในงานราชทัณฑ์ระลอกที่สอง ผ่านการเผยแพร่องค์ความรู้ ด้านอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตกในสังคมไทยนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2470 ซึ่งความรู้ ชุดนี้ได้มีอิทธิพลต่อการปรับปรุงงานราชทัณฑ์ของรัฐบาลคณะราษฎรหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลคณะราษฎรยังส่งคนไปศึกษาดูงานราชทัณฑ์ในประเทศต่าง ๆ เพื่อนำ แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์ด้านราชทัณฑ์ของต่างประเทศมาปรับใช้กับกิจการราชทัณฑ์ใน ระบบใหม่ ดังสะท้อนได้จากการจัดตั้งทัณฑนิคมในประเทศไทยโดยอาศัยต้นแบบจากทัณฑนิคม ญี่ปุ่น แต่ผลการดำเนินงานราชทัณฑ์ไทยสมัยคณะราษฎรกลับไม่ประสบความสำเร็จตามที่ คาดหวังจากเงื่อนไขและข้อจำกัดในการดำเนินหลายประการ

กิจการราชทัณฑ์ไทยได้ปะทะกับความเป็นสมัยใหม่อีกระลอกในบริบทของสงครามเย็น นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อรัฐไทยได้นำความรู้ด้านอาชญาวิทยาแนวสังคมนิยมแบบอเมริกา รวมถึงมาตรฐานขั้นต่ำในการคุมขังนักโทษของสหประชาชาติมาปรับใช้กับงานราชทัณฑ์ไทย เพื่อเป็นหนทางในการปรับปรุงพฤติกรรมนักโทษและแก้ปัญหาอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยรัฐไทยเริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดและวิธีการ “ฟื้นฟู” ร่างกายและจิตใจนักโทษ การควบคุมยวอาชญากร และการจัดสวัสดิการแก่ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล อย่างไรก็ตาม จากบริบททางการเมืองไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ส่งผลให้งานราชทัณฑ์ได้กลายเป็นกลไกในการใช้อำนาจเด็ดขาดของระบอบเผด็จการทหาร ถึงกระนั้นกิจการราชทัณฑ์ไทยในช่วงเวลานี้ยังคงยืนยันถึงความเป็นสมัยใหม่แบบสากลด้วยการอ้างอิงกับมาตรฐานการคุมขังนักโทษของสหประชาชาติ ควบคู่กับการลงทัณฑ์แบบดั้งเดิมของไทยที่สัมพันธ์กับการใช้อำนาจเด็ดขาดของผู้ปกครอง อันสะท้อนถึงทวิลักษณ์ของกิจการราชทัณฑ์แบบไทยและเป็นตัวอย่างความเป็นสมัยใหม่ทางเลือกของงานราชทัณฑ์ไทยอย่างชัดเจน

(3) การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่เผยให้เห็นการใช้อำนาจของรัฐไทยที่มีลักษณะซับซ้อนและลึกลับ โดยคุกถือเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงอำนาจของผู้ปกครองในการรักษาระเบียบทางสังคมและการเมือง นับตั้งแต่คุกแบบจารีตที่จำลองการลงทัณฑ์ในนรกให้เกิดเป็นรูปธรรมและมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความทุกข์ทรมานแก่ผู้ละเมิดธรรมะหรืออำนาจของผู้ปกครอง ต่อมาเมื่อรัฐสยามได้สร้างคุกสมัยใหม่แบบอาณานิคมและจัดระเบียบการคุมขังนักโทษทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง แต่การใช้อำนาจผ่านปฏิบัติการภายในสถาบันคุกยังคงมุ่งเน้นการลงทัณฑ์ในลักษณะการบีบบังคับและนำแรงงานนักโทษไปใช้ประโยชน์ให้แก่รัฐเป็นสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้นความซับซ้อนของอำนาจในการลงทัณฑ์ยังแสดงออกผ่านการคุมขังนักโทษต่างประเทศ ซึ่งได้รับความคุ้มครองจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต รวมถึงมีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ขณะที่การใช้อำนาจของรัฐไทยผ่านการลงทัณฑ์นับตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 รัฐได้สร้างแบบแผนการใช้อำนาจผ่านสถาบันราชทัณฑ์เพื่อการควบคุมทางสังคม โดยนำองค์ความรู้อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแบบตะวันตก ตลอดจนเทคนิคการสร้างวินัยมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย ผ่านการจัดหมวดหมู่และการแยกแยะประเภทผู้กระทำผิดหรือบุคคลที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากสังคม สำหรับปรับปรุงพฤติกรรมบุคคลเหล่านี้ให้กลายเป็นแรงงานที่สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติ ดังนั้นสถาบันราชทัณฑ์สมัยคณะราษฎรจึงกลายเป็นต้นแบบของเครือข่ายแห่งการควบคุมเพื่อสร้างวินัย (carceral network) ที่อำนาจของความรู้ในการควบคุมและสร้างวินัยพลเมืองได้มีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจและวินิจัยชี้ขาดภาวะปกติและ

ผิดปกติที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ถึงแม้ว่ารัฐบาลคณะราษฎรจะสิ้นสุดอำนาจในปี พ.ศ. 2490 แต่การใช้อำนาจทางวินัยในงานราชทัณฑ์ไทยยังมีความสืบเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของการใช้อำนาจสมัยใหม่ที่ดำเนินไปควบคู่กับการใช้อำนาจเด็ดขาดของผู้ปกครองเผด็จการ

(4) การราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่เผยให้เห็นสภาวะยกเว้นของรัฐไทย ที่องค์อธิปัตย์หรือผู้ถืออำนาจอธิปไตยได้สร้างภาวะยกเว้นต่าง ๆ ในกิจการราชทัณฑ์สมัยใหม่ เมื่อต้องเผชิญกับความท้าทายอำนาจหรือผลประโยชน์ของผู้ปกครอง ดังสะท้อนได้จากการคุมขังกลุ่มเจ้านายและบุคคลแวดล้อมที่กระทำผิดของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อรักษาสถานะและอำนาจอันสูงส่งของกลุ่มชนชั้นปกครองโดยได้รับการคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมแบบจารีตและอยู่นอกขอบเขตอำนาจของงานราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ สภาวะยกเว้นในกิจการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ยังปรากฏเด่นชัดจากกรณีการควบคุมนักโทษการเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นปรปักษ์หรือท้าทายอำนาจรัฐ โดยสภาวะยกเว้นของนักโทษการเมืองเป็นผลมาจากการจัดจำแนกความผิดทางการเมืองให้แตกต่างจากความผิดทางอาญาทั่วไปและกำหนดแนวทางปฏิบัติต่อนักโทษการเมืองแตกต่างจากนักโทษทั่วไปอย่างเป็นรูปธรรม ประกอบกับจุดมุ่งหมายในการควบคุมนักโทษการเมืองคือการยุติการเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐ มิใช่ปรับปรุงฟื้นฟูพฤติกรรมแบบเดียวกับผู้กระทำผิดอาญาทั่วไป ดังนั้นรัฐไทยจึงแยกคุมขังนักโทษการเมืองออกจากนักโทษทั่วไปเพื่อป้องกันมิให้นักโทษการเมืองปลุกระดมหรือเผยแพร่ลัทธิการเมืองในเรือนจำ รวมถึงเฝ้าระวังการเคลื่อนไหวของนักโทษการเมืองอย่างระมัดระวัง นอกจากนี้การควบคุมนักโทษการเมืองยังมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับบริบทและนโยบายทางการเมืองของรัฐไทยอย่างชัดเจน

สุดท้ายนี้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่นับตั้งแต่ พ.ศ. 2433-2506 อาจให้กล่าวได้ว่ารัฐไทยประสบกับความบกพร่องในการเปลี่ยนแปลงกิจการราชทัณฑ์ไทยให้เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่เนื่องจากปัญหาและเงื่อนไขข้อจำกัดนานัปการในแต่ละยุคสมัย ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจจะช่วยตอบคำถามจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ว่าทำไมกิจการราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบันยังห่างไกลจากการเป็นสถาบันปรับปรุงฟื้นฟู (Correctional Institution) ตามมาตรฐานสากลได้บ้างเล็กน้อย รวมถึงอาจนำไปสู่ความสนใจและเปิดทางให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ราชทัณฑ์ไทยในประเด็นหรือช่วงเวลาอื่น ๆ อาทิ การควบคุมผู้ต้องขังหญิง ผู้ต้องขังวัยหนุ่ม และกลุ่มคนชายขอบในงานราชทัณฑ์ไทย บทบาทของรัฐไทยในกิจการราชทัณฑ์ระดับนานาชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับกิจการราชทัณฑ์ไทยร่วมสมัย การเปลี่ยนแปลงของการควบคุมผู้ต้องขังมาตรา 112 การศึกษาการต่อต้าน การประท้วง และการจลาจลของ

ผู้ต้องขังในงานราชทัณฑ์ไทย การศึกษาชีวิตและสังคมของผู้ต้องขังในลักษณะจุลประวัติศาสตร์
การศึกษาวัฒนธรรมย่อยในกิจการราชทัณฑ์ไทย

เอกสารอ้างอิง

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

กรมราชทัณฑ์. “หนังสือราชการที่ 65/2485 เรื่องใช้ดุลพินิจในการจองจำเครื่องพันธนาการ จากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ถึงผู้บัญชาการเรือนจำ ทุกเรือนจำ ผู้อำนวยการนิคมตรุเตา และผู้ปกครองโรงเรียนฝึกอาชีพ.” 10 เมษายน 2485.

กรมราชทัณฑ์. “หนังสือราชการ ที่ 9/2486 เรื่องกวดขันการปฏิบัติเพื่อป้องกันไม่ให้ลักโทษหนี จากอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ถึงผู้บัญชาการเรือนจำทุกเรือนจำ ผู้อำนวยการนิคมฝึกอาชีพ และผู้ปกครองโรงเรียนฝึกอาชีพ.” 19 มกราคม 2486.

กรมราชทัณฑ์. “เอกสารประกอบการอบรมเจ้าหน้าที่แผนกและกองต่าง ๆ ในการประชุมพัสดุ การประชุมพัสดุ นะ ห้องกองทัณฑ์วิทยา กรมราชทัณฑ์.” 23-24 พฤศจิกายน 2485.

กรมสนมพลเรือน. “จดหมายจากกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ถึงพระยาอภัยภูธรมาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน.” 20 มิถุนายน 2466.

กรมสนมพลเรือน. “จดหมายจากเจ้าพระยาธรรมธาดาธิกรณ์ เสนาบดีกระทรวงวัง ถึงพระยาอภัยภูธรมาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน.” 17 พฤศจิกายน 2467.

กรมสนมพลเรือน. “จดหมายจากพระจันทราทิพย์ ปลัดกรมสนมพลเรือน ถึงพระยาอภัยภูธรมาตย์ จางวางกรมสนมพลเรือน.” 1 เมษายน 2458.

กรมสนมพลเรือน. “จดหมายจากพระจันทราทิพย์ ปลัดกรมสนมพลเรือน ถึงพระยาอภัยภูธรมาตย์ จางวางกรมสนมพลเรือน.” 4 เมษายน 2458.

กรมสนมพลเรือน. “จดหมายจากพระยาอภัยภูธรมาตย์ ผู้อำนวยการกรมสนมพลเรือน ถึงพระยาธรรมธาดาธิกรณ์ เสนาบดีกระทรวงวัง.” 17 พฤศจิกายน 2467.

กรมสนมพลเรือน. “ที่ 157/866 จากเจ้าพระยารามราฆพ จางวางเอก ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก ถึงเจ้าพระยาธรรมธาดาธิกรณ์ เสนาบดีกระทรวงวัง.” 1 สิงหาคม 2467.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สลด. 3.32/1 พระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัดหรือพระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย (6 สิงหาคม 2475 - 9 ตุลาคม 2484).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สลด. 3.32/2 พระราชบัญญัติควบคุมคนขอทาน (23 ธันวาคม 2477 - 19 พฤศจิกายน 2480).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สลด.3.2.1/6 พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษาวัชระพันธุ์ (30 ตุลาคม 2476-27 สิงหาคม 2481).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2) สสค.3.16.2/3 พ.ร.บ. เรือ่นจำหรือพ.ร.บ.ราชทัณฑ์ (28 พฤศจิกายน 2477 – 4 กุมภาพันธ์ 2480).

หจข. กป17/2497/มท.3.8 การประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม ณ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 17-23 เมษายน 2497 (พ.ศ. 2497).

หจข. กป17/2497/มท.9 กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2497).

หจข. กป17/2498/มท.4.2 การจัดระบบราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2498).

หจข. กป17/2498/มท.4.3 แผนอบรมวิปัสสนา (พ.ศ. 2498).

หจข. กป17/2502/บ.10.1 การปราบปรามผู้ประพฤติเป็นอันธพาล (พ.ศ.2502).

หจข. กป17/2503/มท.6 ปัญหาชาวเหตุการณ์สำคัญ พ.ศ. 2503 กระทรวงมหาดไทย กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2503).

หจข. กต.35.4/22 เรื่องการจ้างชาวอิตาลีมารับราชการกรมราชทัณฑ์ (ดร.เบราร์เดลลี) (พ.ศ. 2478-2482).

หจข. กต.37.2/29 นิวยรอนเนอ์กับพวกแถมมะหะหมัด นักโทษคุกต่างประเทศร้องทุกข์เนื่องในการยุบเลิกคุกต่างประเทศ (พ.ศ. 2474).

หจข. กต.37.2/33 แคมมหาราช และปราทาบสิงห์ หรือปัตตาสิงห์ นักโทษสังกัดชาติอังกฤษที่คุกต่างประเทศร้องทุกข์และปรารภถึงพฤติการณ์ที่เป็นอยู่ในคุกต่างประเทศ (พ.ศ. 2474-2475).

หจข. กต.37/24 หม่องเผ่ กับพวกนักโทษชาติพม่า ขอย้ายจากคุกต่างประเทศไปอยู่คุกไทย (พ.ศ. 2474).

หจข. กต.37/51 เรื่องคำร้องของสถานทูตอังกฤษเรื่องการตั้งทัณฑ์บนที่จังหวัดยะลา (พ.ศ. 2478-2479).

หจข. มท.2.2.14/11 เรื่องส่งกำหนดการงานฉลองวันชาติ 2486 (พ.ศ. 2486).

หจข. มท.4/23 เรื่องคนต่างประเทศต้องคุมขัง (พ.ศ. 2472).

หจข. มท.4/26 ส่งสำเนาข้อบังคับการตั้ง, การถอน, โยกย้าย และการลงโทษผู้คุมทุกระเลือนจำ (พ.ศ. 2477-2478).

หจข. มท.4/151 กำชับให้ผู้คุมพิเศษแผนกมหาดไทยที่โอนมาเป็นผู้คุมของเรือนจำให้มีหน้าที่ประจำการงานส่วนเรือนจำ (พ.ศ. 2478).

หจข. มท.4/173 ให้เรือนจำจังหวัดนครราชสีมา ส่งนักโทษที่มีโทษเกินกว่า 5 ปี ไปคุมขังยังเรือนจำกรุงเทพฯ (2478-2479).

- หจข. มท.4.2.1/9 เรื่องค่าใช้จ่ายในการทำงานงบประมาณของเรือนจำต่าง ๆ (พ.ศ. 2479).
- หจข. มท.4.2.1/11 คำชี้แจงในการทำงานงบประมาณของเรือนจำ (พ.ศ. 2479).
- หจข. มท.4.2.1/14 กรมราชทัณฑ์ให้ส่งงบประมาณรายได้ รายจ่าย แผนกราชทัณฑ์ ประจำปี (พ.ศ. 2478-2479).
- หจข. มท.4.3.2/47 เรื่องขอโอนนายบรรยง มกรภิรมย์ หัวหน้ากองการเบ็ดเตล็ด มาเป็นหัวหน้ากองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478).
- หจข. มท.4.4.1/3 ให้เรือนจำทุกแห่งคัดสำเนาฟ้องพร้อมด้วยบัญชีรายชื่อสำหรับนักโทษการเมือง ส่งไปกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2476).
- หจข. มท.4.4.1/5 บัญชีรายชื่อนักโทษการเมืองเรือนจำกองลหุโทษ และบันทึกการปฏิบัติแก่นักโทษการเมือง (พ.ศ. 2476-2480).
- หจข. มท.4.4.1/36 นักโทษชาย เลื่อน ศรภักย์วานิช ขออนุญาตเยี่ยมศพภรรยา (พ.ศ. 2479).
- หจข. มท.4.5/18 เรื่องหนังสือพิมพ์ศรีกรุงลงความเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงตำแหน่งในกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2477).
- หจข. มท.4.5/20 เรื่องหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ลงข่าว เรื่องสิทธินักโทษการเมืองในเรือนจำมหันตโทษ (พ.ศ. 2477).
- หจข. มท.4.6/30 ขออนุญาตตัดไม้สร้างเรือนจำคลองไผ่ และเรือนขังนักโทษที่เป็นวัณโรค จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2479).
- หจข. มท.4.6/35 บัญชีประมาณการก่อสร้างสถานที่ราชการเรือนจำภาคคลองไผ่ และบัญชีเปลี่ยนแปลงรายการ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2477-2480).
- หจข. มท.4.7/15 เรื่องรายงานตรวจการเรือนจำจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2473-2475).
- หจข. มท.4.7/43 สำเนารายงานการตรวจการเรือนจำภาคยะลาของผู้ช่วยอธิบดีกรมราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478).
- หจข. มท.4.7/47 อธิบดีกรมราชทัณฑ์ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กรมโยธาเทศบาล สาธารณสุข กรมเกษตรและประมง และเจ้าหน้าที่กรมราชทัณฑ์ ไปสำรวจเกาะตะรุเตา และตรวจเรือนจำภาคยะลา เรือนจำจังหวัดยะลา, สงขลา, สตูล, นครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี, ชุมพร, ประจวบคีรีขันธ์, เพชรบุรี, ราชบุรี, สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร (พ.ศ. 2478-2479).
- หจข. มท.4.7/57 ส่งสำเนาตรวจการเรือนจำ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2479-2480).
- หจข. มท.4.7/68 ตรวจราชการและปราบปรามไข้จับสั่น เรือนจำภาคคลองไผ่ ของร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2480)

หจข. มท.4.8.1/30 เรื่องพระราชบัญญัติระเบียบการปกครองประมวลการศึกษาอบรมฝึกฝนของ
โรงเรียนฝึกอาชีพ (พ.ศ. 2480).

หจข. ยธ.6/3 มร.ปิล อรรถราชทูตอังกฤษ ขอให้ตั้งศาลต่างประเทศที่นครลำปาง (สัญญาอังกฤษ
ตั้งศาลต่างประเทศ นครลำปาง คู่ต่างประเทศ กรุงเทพ เรื่องตั้งที่ปรึกษาอังกฤษในศาล
อุทธรณ์กรุงเทพ) (7 ธันวาคม 2452 – 6 ตุลาคม 2453).

หจข. ร.5 ค.11/8 เรื่องกรมหมื่นพงษากับนายเพ่งทำธนบัตรปลอม (20 พฤศจิกายน 122 – 13
มิถุนายน 127).

หจข. ร.5 น.6.1/3 เรื่องจัดการราชการรักษานักโทษ (11 เมษายน – 3 สิงหาคม 109).

หจข. ร.5 น.6.1/13 เรื่องคอเรสปอนเดนซ์ เรื่องพระอภัยทำรายงานหมอลิลเลียม อิลิส ยื่นว่าขอรับ
พระราชทานเพิ่มอาหารนักโทษคุกใหม่เป็นวันละ 8 อัฐต่อไป (10 สิงหาคม - 28
พฤษภาคม 110).

หจข. ร.5 น.6.1/18 เรื่องคอเรสปอนเดนซ์ พระอภัยยื่นรายงานกล่าวโทษหลวงพิศดึกกลาง ขุนพิศดี
ซ้าย ขุนพิศดีขวา ตรวจซ้ายนายปานว่า มารับราชการไม่เต็มวันและเบียดบังค่าเอาเงินค่า
เลื่อยไม้ เป็นอะณาประโยชน์ (8 เมษายน 111 – 1 เมษายน 112).

หจข. ร.5 น.6.1/25 เรื่องคอเรสปอนเดนซ์ เรื่องเสนาบดีกราบบังคมทูลว่า หมอวิไลแพทย์ใหญ่กอง
มหันตโทษ ขออนุญาตไปยุโรปให้หมอเสนาทำการต่อไป และหมอวิไลนำมิสเตอร์โยนชราช
ทหารอังกฤษมาคุ้ยด้วย (29 มิถุนายน – 7 สิงหาคม 111).

หจข. ร.5 น.6.1/28 คอเรสปอนเดนซ์เรื่อง หมอเสมห็นั่งสือมาว่า ได้ไปตรวจนักโทษที่คุ้ตรางเหนือ
พื้นที่ ๆ ะรางเหม็นโสโครก แลป้อน้ำนักโทษจะกินจะอาบก็ไม่สะอาด นำกลั้วนักโทษ
จะเปนอันตรายด้วยความไข้ ที่คุ้กนั้นเรียบร้อยดีแต่เศร้าหมองไปบ้างเล็กน้อย (1-11
สิงหาคม 111).

หจข. ร.5 น.6.1/56 เรื่องส่งสำเนารายงานนายบุญช่วยว่าด้วยเดือนเรื่องระเบียบการปกครอง
นักโทษคุกต่างประเทศมาขอความดำริห์ (3 – 20 สิงหาคม 132).

หจข. ร.5 น.6.2/146 คอเรสปอนเดนซ์ เรื่องคอมมิเตตีทำหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณา เรื่องอ้าย
มีชื่อนักโทษคุก 12 คน พวกกันแย้งซึ่งเหล็กเครื่องมือจากนายช่างทำการเข้าไล่ตีฟันเจ้า
พนักงานและพันประตูกุ้กชั้นนอกชั้นในหนีออกไปได้ (2 พฤษภาคม 110 – 2 มิถุนายน
114).

หจข. ร.5 น.6.2/147 เรื่องนักโทษหนีคุกและทำเหตุวุ่นวายในคุก (2 พฤษภาคม – 5 ธันวาคม 110).

- หจข. ร.5 ศ.5/18 เรื่องโรงเรียนฝึกหัดตัดสันดานเด็ก (3 มิถุนายน 125 – 11 กันยายน 127).
- หจข. ร.5 หนังสือกราบบังคมทูล (นก.) เล่ม 15 จ.ศ. 1243 (จ.ศ. 1243).
- หจข. ร.5 หนังสือกราบบังคมทูล (นก.) เล่ม 80 จ.ศ. 1248 (จ.ศ. 1248).
- หจข. ร.5 เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) เล่ม 3 (จ.ศ.1230-1233).
- หจข. ร.5-6 พล.เล่ม 1 สำเนาพระราชหัตเลขา รัชกาลที่ 5-6 เล่ม 1 ร.ศ. 110 (ร.ศ. 110).
- หจข. ร.5-6 พล. เล่ม 1 สำเนาพระราชหัตเลขา รัชกาลที่ 5-6 เล่ม 1 ร.ศ. 115 (ร.ศ. 115).
- หจข. ร.6 น.4.1/70 เรื่องครูโรงเรียนดัดสันดาน (11 ธันวาคม 2458).
- หจข. ร.6 น.5.1/6 ยกกองลูกโทษและมหันตโทษภายหลังตั้งขึ้นเป็นกรมราชทัณฑ์ (31 สิงหาคม 2454 – 1 สิงหาคม 2465).
- หจข. ร.6 น.5.1/32 กฎเสนาบดีว่าด้วยการใช้แรงงานนักโทษ (30 สิงหาคม – 29 พฤศจิกายน 2460).
- หจข. ร.6 น.5.2/8 ให้ขุนยี่สารบุรีสารวัดแขวง เข้ารับราชการในหน้าที่ผู้คุมใหญ่ในกองมหันตโทษ (26 เมษายน – 25 กันยายน 2455).
- หจข. ร.6 น.5.2/28 นายแอบวฮามนายตรวจคุกต่างประเทศขออนุญาตลาออกจากหน้าที่ราชการ (8 ธันวาคม 2454 – 23 พฤศจิกายน 2455).
- หจข. ร.6 น.5.2/49 ขอให้นายบุญช่วย รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลการงานรับผิดชอบในคุกต่างประเทศ (30 พฤษภาคม – 19 มิถุนายน 2456).
- หจข. ร.6 น.5.2/59 ขุนยี่สารขออนุญาตผู้คุมใหญ่ทางคุกไทยไปรักษาการที่คุกต่างประเทศ (13-16 สิงหาคม 2456).
- หจข. ร.6 น.5.3/2 คำตอบกรรมการเฉพาะกองมหันตโทษ (1 ตุลาคม 2454 – 19 สิงหาคม 2455).
- หจข. ร.6 น.5.3/6 ส่งรายงานหมออาดำขันแพทย์ รักษาโรคนักโทษในจำนวนศก 130 (มีนาคม 2454-11 เมษายน 2455).
- หจข. ร.6 น.5.3/11 เรื่องกองตระเวนขอโทษไปเป็นครูสอนเด็กที่เกาะสีชัง 2 คน (22 เมษายน 2455 – 28 กรกฎาคม 2456).
- หจข. ร.6 น.5.3/40 การผลประโยชน์ของช่างที่กองมหันตโทษทำได้ 10 เดือน เงินทวีขึ้นหาได้ตกต่ำ ไม่ และคำสั่งว่าสิ่งของและเครื่องใช้ที่จะทำให้ราชการสำหรับกรมให้ทำที่กองมหันตโทษ นั้น (21-26 กุมภาพันธ์ 2455).
- หจข. ร.6 น.5.3/41 การช่างต่าง ๆ ต่อไปให้จัดคนโทษที่มีโทษนาน ๆ ตั้ง 15 หรือ 20 ปี คอยหนุน ฝึกหัดการช่างไว้เสมอ เพื่อวิชาที่ทำอยู่จะไม่เสื่อมทรมาน (25-29 มีนาคม 2455).
- หจข. ร.6 น.5.3/43 รายงานการรักษาพยาบาลนักโทษ (7-12 เมษายน 2456).

- หจข. ร.6 น.5.3/84 พระราชดำริที่เรื่องสอบวิชาแพทย์ในกองมหันตโทษ (26 พฤษภาคม – 23 มิถุนายน 2457).
- หจข. ร.6 น.5.3/86 มีผู้ให้หนังสือและตำราแพทย์แก่โรงเรียนแพทย์กองมหันตโทษ (19 มิถุนายน – 23 กรกฎาคม 2457).
- หจข. ร.6 น.5.4/15 แพทย์กองลหุโทษส่งรายงานการรักษานักโทษประจำปี (พ.ศ. 2455 – 19 เมษายน 2456).
- หจข. ร.6 น.5.4/24 กองลหุโทษขอให้นักโทษไว้ทำการในกองลหุโทษ (22 พฤษภาคม – 24 พฤศจิกายน 2457).
- หจข. ร.6 น.5.5/2 คนในบังคับอังกฤษ 3 คน ที่ต้องย้ายไปอยู่คุกต่างประเทศ ร้องว่าเจ้าพนักงานคุกบังคับให้แต่งตัวเหมือนนักโทษ และให้ทำงานด้วยนั้น ขอให้ไต่สวน (24 ธันวาคม 2453 – 12 มิถุนายน 2457).
- หจข. ร.6 น.5.5/3 หมออาดำชั้นแพทย์ได้ตรวจโรคมิสเตอร์วาลาปาตาแลมิสเตอร์โปเปตี้ นักโทษคุกต่างประเทศไม่หาย ควรแจ้งไปยังราชทูตอิตาลีจัดการต่อไป (31 สิงหาคม 2454 – 30 กันยายน 2455).
- หจข. ร.6 น.5.5/5 รายงานประจำวัน แผนกคุกต่างประเทศ (11-30 เมษายน 2455).
- หจข. ร.6 น.5.5/7 อ้ายแขกดรามันยัน นักโทษคุกต่างประเทศร้องให้ส่งเรื่องราวยังกงสุลอังกฤษ ขอให้จัดหมอมารักษาตามนั้น (9 มิถุนายน – 30 กรกฎาคม 2455).
- หจข. ร.6 น.5.5/10 รายงานประจำวัน แผนกคุกต่างประเทศ (1-28 กุมภาพันธ์ 2455).
- หจข. ร.6 น.5.5/13 วิกเตอร์แมกกลินคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งต้องรับโทษอยู่ในคุกต่างประเทศ กล่าวโทษเจ้าพนักงานคุก (18 เมษายน 2456-17 พฤษภาคม 2458).
- หจข. ร.6 น.5.7/3 นักโทษจรจัดแลเรื่องที่คุมขัง (1 ธันวาคม 2453 – 30 ตุลาคม 2459).
- หจข. ร.6 น.5.7/25 โรงเรียนฝึกหัดนักโทษให้เป็นแพทย์ในกองมหันตโทษ (6 ตุลาคม 2456 – 26 มิถุนายน 2457).
- หจข. ร.6 น.10.2 จ./1 ควบคุมนักโทษ (26 มีนาคม 2453 – 7 ตุลาคม 2464).
- หจข. ร.6 น.19/16 รายงานประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2459 (10-15 มกราคม 2459).
- หจข. ร.6 บ.17/16 พระราชหัตถเลขาตั้งกรรมการ (13 มีนาคม 2454 – 2 พฤษภาคม 2455).
- หจข. ร.6 บ.17/19 นักโทษพวกก่อกำเริบ ขอพระราชทานอภัยโทษ (12-20 มิถุนายน 2455).
- หจข. ร.6 ม.20/4 รายงานราชการมณฑลร้อยเอ็ด (25 สิงหาคม – 29 มีนาคม 2455).
- หจข. ร.6 ย.1/26 รักษาการที่กองลหุโทษและมหันตโทษ (13-18 กันยายน 2454).

- หจข. ร.6 ย.10/8 ผู้ที่ขอพระมหากรุณาย้ายนักโทษจากกระทรวงยุติธรรมมาจำไว้งกรมสนมพลเรือน (24 มกราคม 2465).
- หจข. ร.6 ย.10/9 บัญชีหม่อมเจ้า, หม่อมราชวงศ์, หม่อมหลวง ที่ต้องโทษจำคุกและขังสนม (11-15 พฤษภาคม 2466).
- หจข. ร.6 รล.21 ฎีกา.1 ก./48 ฎีกา ม.ล. แวก กุญชร ขอพระราชทานอภัยโทษ (9 เมษายน – 13 มกราคม 2464).
- หจข. ร.6 รล.21.1ค/1 แวกอะละดินหรืออาดินนักโทษเรือนจำเพชรบุรี ขอพระราชทานอภัยโทษให้พ้นโทษ (19 มกราคม 2458-28 พฤษภาคม 2461).
- หจข. ร.6 รล.21.1ค/7 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (31 มกราคม 2461 – 21 พฤษภาคม 2462).
- หจข. ร.6 รล.21.1ค/9 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (23 มิถุนายน – 16 ตุลาคม 2462).
- หจข. ร.6 รล.21.1ค/11 ฎีกานักโทษต่างประเทศ (6 กันยายน – 16 ตุลาคม 2462).
- หจข. ร.6 รล.21.1ค/19 ฎีกานายแอนโตนี เฟรเดอริก มิกาลิฟ นักโทษ ขอพระราชทานอภัยโทษ (13 พฤษภาคม 2464 – 8 ธันวาคม 2465).
- หจข. ร.6 ว.25/28 สร้างที่ขังนักโทษที่กรมสนมพลเรือน (2-11 ตุลาคม 2459).
- หจข. ร.7 ม.26.4/67 การอบรมคนผิดให้หวังทำดี ดีกว่าทรมานให้เข็ด (11-12 มกราคม 2471).
- หจข. ร.7 ม.26.4/108 ถึงสมัยแล้วควรจะให้สภาพนักโทษ (26 กรกฎาคม 2472).
- หจข. ร.7 ม.26.5/240 จำขังคนเกินกำหนดโทษ 70 วัน กระทรวงมหาดไทยควรสอบสวนและตักเตือนพระทัณฑการฯ เสียบ้าง (25 มิถุนายน – 27 กันยายน 2472).
- หจข. ร.7 ม.26.5/29 ข่าวน.ส.พ. เรือนจำ-นักโทษ (28 เมษายน – 19 กุมภาพันธ์ 2471).
- หจข. ร.7 ม.26.5ก./1 นนทบุรี (พ.ศ. 2471).
- หจข. ร.7 ม.26.5ก./1 สมุทรปราการ (พ.ศ. 2471).
- หจข. ร.7 ม.26.5ก./21 นครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2471-2472).
- หจข. ร.7 ม.26.5ค./42 นักโทษในกองลหุโทษยกพวกตีกัน (17-21 มกราคม 2471).
- หจข. ศธ.50/78 เรื่องกระทรวงยุติธรรมหาหรือเรื่องส่งเด็กเข้าเป็นนักเรียน ร.ร.ดัดสันดาน (17-19 กันยายน 2451).
- หจข. สป.17 บันทึกประจำวันของกรมพระสมมตอมรพันธุ์ (จ.ศ.1249).
- หจข. สร.0201.14/6 เรื่องโรงเรียนดัดสันดาน (พ.ศ. 2475 - 2477).
- หจข. สร.0201.19/42 เรื่องจำขังชาวต่างประเทศแผนกราชทัณฑ์ (พ.ศ. 2478-2485).
- หจข. สร.0201.24/26 เรื่องประมุขระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องเรือนจำ (พ.ศ. 2478-2491).

- หจข. (2)สร.0201.5/25 ควบคุมคนจรจัดและผู้ไม่ประกอบอาชีพฯ (10 พฤศจิกายน 2485 - 19 ธันวาคม 2486).
- หจข. (2)สร.0201.10/3 เรื่องคณะกรรมการส่งผู้แทนไปแสดงปาฐกถา (27 มิถุนายน 2475 - 21 มิถุนายน 2477).
- หจข. (2)สร.0201.11/2 เรื่องตั้งปรับปรุงส่วนราชการกรมประชาสัมพันธ์ (30 สิงหาคม 2483 - 22 ธันวาคม 2486).
- หจข. (2)สร.0201.83/10 เรื่องม.จ.สิทธิพร นักโทษการเมือง ร้องขอความผ่อนผันบางอย่างสำหรับ นักโทษการเมือง (2 มกราคม - 24 มกราคม 2476).
- หจข. (2)สร.0201.83/17 เงินทุนจัดการโครงการเรือนจำภาค ธารโต จังหวัดยะลา หรือเรือนจำ ภาคตำบล แม่หวาด อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา (5 ตุลาคม 2478 - 5 กันยายน 2483).
- หจข. (2)สร.0201.83/21 กระทรวงกลาโหมขอให้ผู้ที่พ้นโทษการเมืองมีโอกาสเข้ารับราชการหรือ ประกอบอาชีพอื่น กับบันทึกความเห็นที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย เรื่องความผิดทาง การเมือง (16 กรกฎาคม 2479 - 22 กุมภาพันธ์ 2481).
- หจข. (2)สร.0201.83/22 กระทรวงมหาดไทยขอเพิกถอนคำสั่งการกำหนดเขตต์ ผู้ซึ่งกระทำ ความผิดตามพ.ร.บ.จัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ (รายรวม) (26 สิงหาคม 2479 - 5 สิงหาคม 2481).
- หจข. (2)สร.0201.83/28 ให้นายอาร์ กียอง รวบรวมบทกฎหมายที่เกี่ยวกับโทษการเมือง (2 กันยายน 2481 - 1 มีนาคม 2488).
- หจข. (2)สร.0201.83/30 สร้างทัศนสถานสำหรับนักโทษการเมืองและที่พักเจ้าพนักงาน (2-11 พฤศจิกายน 2482).
- หจข. (2)สร.0201.83/31 โครงการปรับปรุงเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ (5 กรกฎาคม - 29 สิงหาคม 2483).
- หจข. (2)สร.0201.83/35 จัดตั้งทัศนนิคมบริเวณถ้ำผาคอ จ.แพร่ (10 กุมภาพันธ์ 2486 - 8 ธันวาคม 2487).
- หจข. (2)สร.0201.83/36 พระราชทานอภัยโทษแก่กรมขุนชัยนาท (20 กันยายน - 2 ตุลาคม 2486).
- หจข. (2)สร.0201.83/37 กิจการแพทย์เรือนจำกรมราชทัณฑ์ (15 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 2486).

- หจข. (2)สร.0201.83/39 อภัยโทษแก่ผู้กระทำผิดฐานส่งเสริมคอมมิวนิสต์และนิรโทษกรรมและคืนสิทธิบางประการแก่ผู้กระทำผิด เกี่ยวกับกรณีพิพาทอินโดจีนและต่อต้านญี่ปุ่น พ.ศ. 2489 (13 พฤศจิกายน 2488-19 มกราคม 2491).
- หจข. (2)สร.0201.83/45 เรื่องทัศนคติคนควนกูต จังหวัดพัทลุง (4 พฤษภาคม – 23 สิงหาคม 2494).
- หจข. (3)สร.201.2.7/36 นายสงวน ตูลารักษ์ ผู้บัญชาการเรือนจำภาคচারโต จ.ว.ยะลา บกพร่องต่อหน้าที่ (25 สิงหาคม 2482 – 12 มิถุนายน 2483).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี

- รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 1 (1 กรกฎาคม 2475).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 7/2477 (17 เมษายน พ.ศ. 2477).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 34/2478 (5 กรกฎาคม 2478).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 41/2478 (24 กรกฎาคม 2478).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 85/2478 (4 พฤศจิกายน 2478).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 86/2478 (8 พฤศจิกายน 2478).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 4/2479 (1 พฤษภาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 15/2479 (6 กรกฎาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 22/2479 (24 กรกฎาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 30/2479 (17 สิงหาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 34/2479 (28 สิงหาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 41/2479 (18 กันยายน 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 49/2479 (8 ตุลาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 68/2479 (6 มกราคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 72/2479 (27 มกราคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 75/2479 (8 กุมภาพันธ์ 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 86/2479 (19 มีนาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 87/2479 (22 มีนาคม 2479).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 4/2480 (12 พฤษภาคม 2480).
- รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 6/2480 ตอนที่ 2 (16 สิงหาคม 2480).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 7/2480 ตอน 2 (18 สิงหาคม 2480).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 14/2480 ตอนที่ 2 (6 ตุลาคม 2480).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 6/2481 (8 มิถุนายน 2481).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 10/2481 (6 กรกฎาคม 2481).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 15/2481 (22 กรกฎาคม 2481).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 27/2481 (2 กันยายน 2481).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 63/2482 (8 พฤศจิกายน 2482).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 83/2482 (13 มีนาคม 2482).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (เช้า) (18 กันยายน 2487).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (บ่าย) (18 กันยายน 2487).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (30 ตุลาคม 2487).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 19/2488 (9 พฤษภาคม 2488).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2488 (5 กันยายน 2488).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (28 กันยายน 2488).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ .../2489 (3 เมษายน 2489).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 65/2496 (14 สิงหาคม 2496).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 74/2496 (4 กันยายน 2496).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 13/2497 (24 กุมภาพันธ์ 2497).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 36/2497 (9 มิถุนายน 2497).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 20/2499 (26 เมษายน 2499).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 56/2499 (4 ธันวาคม 2499).

รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 25/2502 (22 มิถุนายน 2502).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พุฒิสภา และรัฐสภา

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 45/2475 (3 ธันวาคม 2475).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16 สมัยสามัญ สมัยที่หนึ่ง (31 สิงหาคม 2476).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 22 สมัยวิสามัญ สมัยที่หนึ่ง (28 ตุลาคม 2476).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 6 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (29 ธันวาคม 2477).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 26/2478 (วิสามัญ) สมัยที่ 2 (31 มีนาคม 2478).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 30/2479 สามัญ สมัยที่ 2 (28 ตุลาคม 2479).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 31/2479 สามัญ สมัยที่ 2 (28 ตุลาคม 2479).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 16 สมัยวิสามัญ สมัยที่ 2 (25 มีนาคม 2479).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23 สมัยวิสามัญ สมัยที่ 2 (30 มีนาคม 2479).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 24/2479 สมัยวิสามัญ สมัยที่สอง ครั้งที่ 2 (31 มีนาคม 2479).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (26 กรกฎาคม 2481).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 19 สมัยสามัญ สมัยที่สอง (3 กันยายน 2481).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 13/2487 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 (22 กันยายน 2487).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 25/2489 (วิสามัญ) ชุดที่ 1 (11 พฤศจิกายน 2489).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 25 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (7 สิงหาคม 2490).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 28 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (15 สิงหาคม 2490).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 28 สมัยสามัญ สมัยที่สอง พ.ศ. 2491 (23 กันยายน 2491).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 29 สมัยสามัญ สมัยที่สอง พ.ศ. 2491 (30 กันยายน 2491).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 สมัยวิสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2491 (16 ธันวาคม 2491).

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 2 สมัยวิสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2493 (5 มกราคม 2493).

รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2/2489 (13 มิถุนายน 2489).

รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 5/2489 (26 สิงหาคม 2489).

รายงานการประชุมพฤษสภา ครั้งที่ 6 สมัยสามัญ ชุดที่ 1 พ.ศ. 2490 (22 กรกฎาคม 2490).

ราชกิจจานุเบกษา

“กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการค้าขายและการสมาคมแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 (1 กันยายน 2457).

“กฎหมายที่ยรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 (1 สิงหาคม 2457).

“กฎหมายลักษณะอาญา.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 (1 มิถุนายน 127).

“คำสั่ง 449/2479 เรื่องตั้งเรือนจำและผู้บัญชาการเรือนจำภาคคลองไผ่จังหวัดนครราชสีมา.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (14 มิถุนายน 2479).

“คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 174/2503 เรื่องตั้งเรือนจำชั่วคราว ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 15 (23 กุมภาพันธ์ 2503).

“คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 21/2503 เรื่องการตั้งเรือนจำชั่วคราวเพิ่มเติม ตำบลปทุมวัน อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 77 ตอนที่ 6 (26 มกราคม 2503).

“ธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก 114.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 12 ตอน 42 (19 มกราคม ร.ศ. 114).

“ประกาศกระทรวงมรุทธรร ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2462.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 (22 มิถุนายน 2462).

“ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 12.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 84 (22 ตุลาคม 2501).

“ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 21.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 75 ตอนที่ 89 (2 พฤศจิกายน 2501).

“ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 37.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 75 ตอนที่ 106 (9 ธันวาคม 2501).

“ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 43.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 76 ตอนที่ 5 (10 มกราคม 2502).

“ประกาศตั้งกรมราชทัณฑ์.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 (17 ตุลาคม 2458).

“ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 แผ่นที่ 2 (10 เมษายน 111).

“พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 24 (29 ธันวาคม 126).

“พระบรมราชโองการ ประกาศเปลี่ยนอธิบดีกรมพระนครบาล.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 ตอน 27 (วันพฤหัสบดี เดือนสิบ แรมสี่ค่ำ ปีจออัฐศก จ.ศ. 1248).

“พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตต์หวงห้ามที่ดิน ตำบลลาดบัวขาว อำเภอจันทิก จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2479.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 (7 กุมภาพันธ์ 2479).

“พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตต์หวงห้ามที่ดินในท้องที่ตำบลแม่หวาด อำเภอบ้านนังสตา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2480.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54 (29 มีนาคม 2480).

“พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถานสงเคราะห์บุคคลผู้อยู่ในข่ายรับความสงเคราะห์ในท้องที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2498.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 72 ตอนที่ 100 ฉบับพิเศษ (31 ธันวาคม 2498).

“พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2502.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 76 ตอนที่ 105 (10 พฤศจิกายน 2502).

“พระราชกำหนดจัดตั้งศาลพิเศษเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีความผิดฐานขบถภายนอกพระราชอาณาจักร พ.ศ. 2483.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58 (1 มกราคม 2484).

“พระราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจล พ.ศ. 2488.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอนที่ 27 (9 พฤษภาคม 2488).

“พระราชบัญญัติกักกันผู้มีสันดานเป็นผู้ร้าย พ.ศ. 2479.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54 (26 เมษายน 2480).

“พระราชบัญญัติการควบคุมตัวผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดต่อกฎหมายว่าด้วยป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2505.” ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 79 ตอนที่ 79 (31 สิงหาคม 2505).

“พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2470.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 44 (5 กันยายน 2470).

“พระราชบัญญัติควบคุมเด็กและนักเรียน พ.ศ. 2481.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 (17 เมษายน 2482).

“พระราชบัญญัติตัดสินคนจนจรจัดและคนต้องโทษหลายครั้ง ร.ศ.127.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 ตอน 24 (13 กันยายน 127).

“พระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม พ.ศ. 2497 พ.ศ. 2499.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 74 ตอนที่ 8 (22 มกราคม 2500).

“พระราชบัญญัติลักษณะเรือนจำ ร.ศ. 120.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 18 ตอน 51 (23 มีนาคม 120).

“พระราชบัญญัติว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ. 131.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 (1 กันยายน 131).

“พระราชบัญญัติว่าด้วยการอบรมและฝึกอบรมบุคคลบางประเภท พ.ศ. 2518.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 92 ตอนที่ 41 ฉบับพิเศษ (19 กุมภาพันธ์ 2518).

“พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 50 (2 เมษายน 2476).

“พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2478.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 (1 ตุลาคม 2478).

“พระราชบัญญัติสงเคราะห์บุคคลผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ ผู้พ้นโทษ และเด็กผู้พ้นการฝึกอบรม พ.ศ. 2497.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 56 (7 กันยายน 2497).

“พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ. 2472.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 46 (22 ธันวาคม 2472).

“หนังสือพระเจ้าอนึ่งยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ แจ้งความมายังมิสเตอร์ราล์ฟแปชิต อรรถราชทูตแลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ ลงวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ.127,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 (18 กรกฎาคม 128).

หนังสือ วารสาร และเอกสาร

“กระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเกี่ยวกับการราชทัณฑ์ และรัฐบาลตอบในสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช 2478.” วารสารทัณฑ์วิทยา 1, 5 (ธันวาคม – มกราคม 2478): 405-406.

“การคุมขังนักโทษต่างประเทศร่วมกับนักโทษไทย.” เทศาภิบาล 32, 1 (2475): 45 – 48.

“การจ่ายนักโทษออกทำงานในสถานที่ใกล้เคียง.” ทัณฑ์วิทยา 5, 3 (สิงหาคม – กันยายน 2482): 276-277.

“การปรับปรุงสมรรถภาพข้าราชการกรมราชทัณฑ์.” ทัณฑ์วิทยา 5, 3 (สิงหาคม – กันยายน 2482): 262-268.

“คำกล่าวรายงานในการเปิดการอบรมพิเศษแก่ผู้รับการอบรมที่จะได้รับการปลดปล่อยรุ่นที่ 3.” วารสารราชทัณฑ์ 9, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2504): 19-23.

“จะให้ผู้ปราบกบฏพิจารณาอะภัยโทษ เพราะได้เสียสละชีวิต จึงควรมีส่วนได้รู้เห็น.” ประชาชาติ (20 กุมภาพันธ์ 2478).

“ถางป่าตั้งแสนไร่เพื่อสร้างทัณฑ์นิคม.” ประชาชาติ (5 กรกฎาคม 2477).

“ทัณฑ์สถานวัยหนุ่ม.” วารสารราชทัณฑ์ 6, 1 (กุมภาพันธ์ 2501): 6-7.

“บทความของพระนิกรบดี อธิบดีกรมราชทัณฑ์,” วารสารราชทัณฑ์ 1, 1 (มีนาคม 2496): 19-20.

“บันทึกชีวประวัติตอนกลาง (คราวตกทุกข์ลำบาก) ของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทองจันทร์),” ใน ธรรมบรรยายยามยาก และชีวประวัติของนายพันตำรวจตรี หลวงชาญนิคม (ทองจันทร์). พระนคร: โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2505. (เจ้าของชีวประวัติให้พิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์และเป็นธรรมบรรณาการแด่มวลมิตรสหาย เมื่อ พ.ศ. 2504)

“ระเบียบกรมราชทัณฑ์ ฉบับที่ 12 เรื่องการเลี้ยงอาหารผู้ต้องขังที่มีเชื้อชาติหรือสังกัด

ต่างประเทศ.” เทศาภิบาล 4, 6 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2481): 446-448.

“ราชทัณฑ์วางหลักสูตรสำหรับสอบผู้คุมนักโทษ.” ประชาชาติ (20 พฤษภาคม 2478).

“เรื่องการสร้างเรือนจำกลางคลองเปรมแห่งใหม่.” ใน วิวัฒนาการเบกษา. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2499.

“สถิติแสดงจำนวนผู้ต้องขังหลบหนี.” ทัณฑวิทยา 5, 4 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2482): 402-419.

“หัวหน้ากองทัณฑวิทยากลับจากการประชุมและดูงานต่างประเทศ.” ทัณฑวิทยา 5, 4 (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2482): 427-428.

“อธิบดีกรมราชทัณฑ์ตรวจเยี่ยมผู้รับการอบรมที่ลาดยาว.” วารสารราชทัณฑ์ 9, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2504): 35-36.

กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 3 ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2548.

กรมประชาสัมพันธ์. ที่ระลึกวันสถาปนากรมประชาสัมพันธ์ครบรอบ 20 ปี. พระนคร: โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์, 2503.

กรมประชาสัมพันธ์. รายงานประจำปี พ.ศ. 2499 ประวัติและสถิติผลงานของกรมประชาสัมพันธ์ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500. (เนื่องในงานที่ระลึกวันสถาปนากรม 1 กันยายน 2500)

กรมราชทัณฑ์. รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2501.

กรมราชทัณฑ์. 80 ปี กรมราชทัณฑ์: ที่ระลึกในวันเปิดที่ทำการกรมราชทัณฑ์แห่งใหม่. กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์, 2539.

กรมราชทัณฑ์. การเศรษฐกิจของเรือนจำในระบบประชาธิปไตย. พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2481.

กรมราชทัณฑ์. กิจกรรมของกรมราชทัณฑ์กระทรวงมหาดไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์, 2504.

กรมราชทัณฑ์. ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2524.

กรมราชทัณฑ์. ความก้าวหน้าของการราชทัณฑ์แห่งสยามในระบบประชาธิปไตย. พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2479. (กรมราชทัณฑ์พิมพ์แจกในคราวทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดจันทาราม อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2479)

กรมราชทัณฑ์. ความคิดเห็นของผู้ที่ไปเยี่ยมเรือนจำภาคจังหวัดยะลา. พระนคร: กรมราชทัณฑ์, 2480. (พิมพ์แจกในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2480)

กรมราชทัณฑ์. ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2525.

กรมราชทัณฑ์. ระเบียบและรายการสินค้าร้านตัวอย่างสินค้าเรือนจำของกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2476. พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2476.

กรมราชทัณฑ์. รายงานการงาน ร.ร.ดัดสันดานเด็ก ประจำปี 2479. พระนคร: โรงพิมพ์กองลหุโทษ, 2480.

กรมราชทัณฑ์. รายงานการเรือนจำภาคจังหวัดยะลาของผู้บัญชาการเรือนจำ. พระนคร: โรงพิมพ์กองลหุโทษ, 2480.

กรมราชทัณฑ์. รายงานประจำปี 2504 ของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2506.

กรมราชทัณฑ์. รายงานประจำปี พ.ศ. 2497 กรมราชทัณฑ์. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2498.

กรมราชทัณฑ์. รายงานประจำปี พ.ศ. 2505 ของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2507.

กรมราชทัณฑ์. รายงานประจำปีของกรมราชทัณฑ์ ประจำปีพุทธศักราช 2500. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2501.

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวียครั้งแรก และเสด็จประพาสอินเดีย กับจดหมายเหตุของหมอบรัดเล. พระนคร: โรงพิมพ์แพร่การช่าง, 2512. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี หลวงสุรินทรเสนี (ร้อยเอก อ้วน อมาตยกุล) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2512)

กระทรวงมหาดไทย. ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พุทธศักราช 2485. พระนคร: โรงพิมพ์ภาคคลองเปรม, 2485.

กระทรวงมหาดไทย. ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย 1 เมษายน 2508. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2508.

กระทรวงมหาดไทย. อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2495. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายบรรยง มกรภิรมย์ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 10 มีนาคม 2495)

กระทรวงยุติธรรม. รายงานกองเรือนจำ ปีรัตนโกสินทร์ศก 121. พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 122.

กองบรรณาธิการวารสารราชทัณฑ์. “ราชทัณฑ์บันทึก 3 เกาะในอดีต.” วารสารราชทัณฑ์ 62, 1 (2557): 68-76.

กองบัญชาการตำรวจนครบาล. หนังสือที่ระลึกสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า กฤษฎาภินิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ และทรงเปิดอาคารที่ทำการ กองบัญชาการตำรวจ นครบาล หลังใหม่ ณ วังปารุสกวัน วันพุธที่ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2535. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการตำรวจนครบาล, 2535.

กองอบรม กรมราชทัณฑ์. “การจัดอบรมผู้ต้องขัง.” วารสารราชทัณฑ์ 5, 1 (กุมภาพันธ์ 2500): 1-6.

กองอาชญาวิทยา กรมราชทัณฑ์. “สถานฝึกและอบรมเด็กหนุ่มผู้กระทำผิด.” วารสารราชทัณฑ์ 5, 4 (สิงหาคม 2500): 1-3.

กุลลดา เกษบุญชู มีด. การเมืองไทยในยุคสมัยดิ-ณอมภายใต้โครงสร้างอำนาจโลก. กรุงเทพฯ: ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

กุลลดา เกษบุญชู มีด. ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย. แปลโดย อาทิตย์ เจียมรัตต์ญู นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2562.

กุลลดา สายประดิษฐ์. บันทึกอัสสรชน: ทินกรณของผู้ต้องคุมขังโดยข้อหาว่าเป็นกบฏ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย. วารสารอาชญากรรมวิจัย ฉบับปฐมฤกษ์ เนื่องจากงานสัปดาห์ แห่งการป้องกันอาชญากรรม 2497. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2497.

คณะกรรมการอาชญากรรมวิจัย. เอกสารการประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม พ.ศ. 2498 เล่ม 1 (ประมวลเอกสารประกอบความรู้). พระนคร: คณะกรรมการอาชญากรรม วิจัย, 2498.

คณะผู้แทนประเทศไทย. “รายงานการประชุมป้องกันสังคม ณ เมืองมิแลนด์.” วารสารราชทัณฑ์ 4, 3 (มิถุนายน 2499): 14-29.

คณะอนุกรรมการวิจัยเรื่องอันธพาล สาขาสังคมวิทยา สภาวิจัยแห่งชาติ. รายงานผลการวิจัยเรื่อง อันธพาล. พระนคร: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2507.

คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). ขุนช้างขุนแผนฉบับวัดเกาะ. เชียงใหม่:

สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2556.

คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศก และอโศกาวทาน. แปลและเรียบเรียงโดย ส. ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ:

ศูนย์ไทย-ธิเบต, 2552.

คาร์ล บ็อค. ท้องถนนสยาม ยุคพระพุทธรเจ้าหลวง (Temple and elephants). แปลโดย เสถียร พันธ

รังษี และอัมพร จุลานนท์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529.

คุณพ่อใจดี. พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2505. (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระยา

นายกนทรชน วัฒนภักดี (เจริญ ปริยานนท์) ณ เมรุวัดระฆังโฆสิตาราม จังหวัดธนบุรี 18

มีนาคม 2505)

จรรยา กุวานนท์. ชีวิตการต่อสู้ของบุคคลสำคัญ. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2496.

จรรยา ณ บางช้าง. หลัก 6 ประการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2475. (พิมพ์ขึ้นใน

โอกาสพิธีการมหกรรมฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พระพุทธศักราช 2475)

จารึก ชมพูล. บันทึกจากบางขวาง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, 2538.

จารึก ชมพูล. สู่อิสราภาพ. พระนคร: สำนักพิมพ์สหบรรณ, 2501.

จามรมณีเวท, ขุน. "เรื่องราวการประชาสงเคราะห์." สร้างตนเอง 1, 1 (ตุลาคม 2483): 8-11.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 3 พระราช

นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์สยามพาณิชย์การ,

2476. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานใน

งานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าदारวรมี พระราชชายา ปีระกา พ.ศ. 2476)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 7 พระราช

นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิ

พรรฒธนากร, 2477. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอำรงศิริ ศรี

ธวัช ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 กรกฎาคม 2477)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ภาคที่ 22. พระนคร: โรงพิมพ์

มหาดไทย, 2506. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพิ่ม ไชยกิจราชเศรษฐี (เลา

เศรษฐี) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2506)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันใน รัชกาลที่ 5 ปี
มะโรง พ.ศ. 2411 – ปีระกา พ.ศ. 2416. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 23 พระราช
นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: หจก.อักษรเจริญทัศน์,
2508. (นายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าทัศนภาส เกษมสันต์ ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยาราม วันที่ 18 กันยายน 2508)

เจริญ กุวานนท์. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2515. (อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายเจริญ
กุวานนท์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 3 พฤษภาคม 2515)

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “จ้าง รัตนวิทย์ วิทยาศาสตร์นาซี สุนทรธรรมศาสตร์ และการตอน.” ใน
เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้. สมาคมธรรม อาชญากรรม
และภาวะนอกกฎหมายในภาคใต้ของไทย. นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์กรีนโซน, 2560.
(เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา
และสังคมศาสตร์ภาคใต้ ครั้งที่ 3 ประจำปี 2560 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ วันที่ 25
สิงหาคม 2560)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภาพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง
พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.

เฉลิมอดิแพทย์, ชุน. “การควบคุมไข้จับสั่นซึ่งระบาดที่นิคมฝึกอาชีพ,” ทันตวิทยา 5, 4 (ตุลาคม –
พฤศจิกายน 2482): 324-342.

ชัยนิมิตร นวรัตน์ (บรรณาธิการ). ความฝันของนักอุดมคติ ชีวิตและงาน ม.ร.ว.นิมิตรมงคล
นวรัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิพนธ์, 2551.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ). ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม เล่ม 1.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ชาติชาย มุกสง. จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย.
กรุงเทพฯ: มติชน, 2563.

ชาติชาย มุกสง. ประวัติศาสตร์สุขภาพและการแพทย์ไทย. นนทบุรี: มีดี กราฟฟิค, 2564.

ชานันท์ ยอดหงส์. “นายโน” สมัยรัชกาลที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.

ชาย เสวิกุล. คำสอนชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช 2506 อาชีววิทยาและทัศนวิทยา. พระนคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2507.

ชูลี สารนุชิต. แดนหก. พระนคร: โรงพิมพ์สมรรถภาพ, 2488.

เชาว์ เจริญพงศ์. รายงานการดำเนินงานในต่างประเทศ ซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือค่าใช้จ่ายจาก ก.พ. : การ

ดูงานราชทัณฑ์ของนายเชาว์ เจริญพงศ์. พระนคร: กรมราชทัณฑ์, 2480.

เชาว์ เจริญพงศ์. รายงานการดูงานราชทัณฑ์จะเพาะการจัดระบบราชทัณฑ์ของประเทศอิตาลี.

พระนคร: โรงพิมพ์กองลูกโทษ, 2481. (พิมพ์ในงานทอดพระกฐินพระราชทาน ณ วัด

ราชสิทธิาราม จังหวัดธนบุรี วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2481)

ไชยเจริญ สันติศิริ. อาชีววิทยาและทัศนวิทยาพิสดาร. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์, 2499.

ไชยันต์ รัชชกุล. อาณานิคมสมบูรณ์อาณานิคมสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินานิยมสู่

ทุนนิยมรอบนอก. แปลโดย พงษ์เลิศ พงษ์วานานต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน, 2560.

ฉัง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2549.

ณัฐพล ใจจริง. “รายงานวิจัยเรื่อง ตามรอยอาทิตยอุทัย: การแสวงหาตัวแบบ “สร้างชาติ” ของกลุ่ม

ผู้นำการเมืองใหม่ ชำราชการและปัญญาชนไทย พ.ศ. 2475-2484.” รายงานวิจัยได้รับ

การสนับสนุนจากศูนย์เอเชียและแอฟริกันศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต, 2019.

ณัฐพล ใจจริง. ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ : ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม

(พ.ศ. 2475-2500). นนทบุรี: ฟ้ามุข, 2556.

ณัฐพล ใจจริง. ขุนศึก ศักดินา และพญาอินทรี: การเมืองไทยภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา

2491-2500. นนทบุรี: ฟ้ามุข, 2563.

ณัฐพล ใจจริง. ตามรอยอาทิตยอุทัย : แผนสร้างชาติไทยสมัยคณะราษฎร. กรุงเทพฯ มติชน,

2563.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น. พระนคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจตรี พระยา

อภิชาติชาญยุทธ (เจริญ เศวตนันท์) เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2468)

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น (พระนคร: โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2473. (แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์เอก
พระพุทธรักษาทรานุรักษ์ 15 มีนาคม พ.ศ. 2473)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 5. พระนคร: กรมศิลปากร, 2493. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอดิสรุริยา
ภา ทรงพิมพ์ในงานฉลองพระชันษาครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2493)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: บุญส่งการพิมพ์, 2511. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอกหลวงอาจณรงค์ (อิง ช่วงสุนิข) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริ
ยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2511)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระ
นคร: คลังวิทยา, 2494.

ดาร์ ปัทมะศิริ. ยี่สิบเจ็ดรัฐบาลใน 26 ปี. พระนคร: บริษัทการพิมพ์สตรีสาร, 2505. (อนุสรณ์ในงาน
ฌาปนกิจศพนางเจียมวิเศษกลปกิจ (มารดา) และนายดาร์ ปัทมะศิริ (บุตร) ณ วัดไทร
มิตรวิทยาราม วันที่ 23 เมษายน 2505)

เดวิด เค. วัยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ.

กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.

แดนปีช แบรดเลย์. หนังสืออักษราภิธานศัพท์. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.

เดช บุณนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458. แปลโดย ภรณ์
กาญจน์ขัติ, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ถัด รัตนพันธุ์. เพื่อนตาย. พระนคร: โรงพิมพ์จันทน์หว้า, 2480. (ชาวคณะ ร.ศ. 130 พิมพ์ช่วยใน
งานฌาปนกิจศพนายอุทัย เทพหัสดิน ณ อยุธยา วันอังคารที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2480 ณ
เมรุเชิงบรมบรรพตวัดสระเกษ)

ทวีป มหาสิงห์. “แนวความคิดเรื่อง “ราษฎร”ของปรีดี พนมยงค์.” วารสารรัฐศาสตร์และรัฐ
ประศาสนศาสตร์ 4, 1 (2556): 62-88.

ทองใบ ทองเปาด์. คอมมิวนิสต์ลาดยาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, 2538.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. แปลโดย พรณี จัตรพลรักษ์,
ประกายทอง สิริสุข และอรรถศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.

ที่จะถูกสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม. พระนคร: ส.การพิมพ์, 2497.

ไทยน้อย. เกาะนรกกลางทะเลอันดามัน. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2506.

ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ (บรรณาธิการ). แผนที่กรุงเทพฯ จ.ศ. 1249. กรุงเทพฯ: ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน), 2558.

ธงชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัคพันธุ์, ไอลา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน, 2556.

ธงชัย วินิจจะกุล. โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี: ฟ้ายเดียวกัณ, 2559.

ธงชัย วินิจจะกุล. นิติรัฐอภิสิทธิ์และราชนิติธรรม ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของ Rule by Law แบบไทย. กรุงเทพฯ: นิตยสาร WAY, 2563.

ธนวัฒน์ จันทรปรณิก และยงยุทธ ผันเผ่าเลิศ. ตำนานคุกไทย. นนทบุรี: กรมราชทัณฑ์, 2554.

ธรรมปาฐกถา จงทำชีวิตให้มีราคา และท่านเป็นชาวพุทธหรือ? ของพระปัญญานันทมุนี. พระนคร:

โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์, 2505. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนนิยมนบรรณสาร (ทองย้อย ศรีนิยมน) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 15 มกราคม 2505)

ธำรงค์ศักดิ์ อายุวัฒน์. เมื่อผมถูกปล่อยเกาะตรูเตา (เกาะนรกค่ายคุมขังนักโทษการเมือง).

กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, 2522.

ธิปไตย บัวคำศรี. “ขอทานในสังคมไทย.” วารสารอักษรศาสตร์ 33, 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2547): 145-196.

นครพระราม, พระยา. รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 32 พระพุทธศักราช 2470. พระนคร: โรงพิมพ์เจริญผล, 2470. **รณมหาวิทยาลัย**

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัณ, 2553.

นริศ จรัสจรรยาวงศ์. 2475 ราษฎรพลิกแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: มติชน, 2564.

นริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เล่ม 11. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

นริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เล่ม 20. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

นิกรบดี, พระ. “นโยบายการราชทัณฑ์,” วารสารราชทัณฑ์ 1, 3 (มิถุนายน 2497): 2-12.

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. ประวัติศาสตร์กฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2497.

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2502.

นิยม สุขรองแพ่ง. ทหารเรือกฎหมาย 'แมนฮัตตัน'. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529.

นิราศเกาะตรูเตา. ธนบุรี: โรงเรียนช่างพิมพ์เพชรรัตน์, 2512. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.บุญรอด เกษสมัย ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม จันทรีที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2512)

บทความเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรม กฎหมายว่าด้วยศาลคดีเด็กและเยาวชน การปกครองของอังกฤษและฝรั่งเศส การประกันสังคม. พระนคร: ส.การพิมพ์, 2496.

(กระทรวงมหาดไทยพิมพ์แจกเนื่องในการพระราชทานเพลิงศพนายจรดชัย กัมพลานนท์ พลตำรวจสมัครมณฑล ใจบรรจง และพลตำรวจสมัครยุทธ แซ่ลิ้ม ผู้เสียชีวิตเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย ณ เมรุพิเศษสนามถนนราชวิถี อำเภอเมืองสงขลา วันที่ 7 มีนาคม 2496)

บรรยง มกรากิรมย์. "การดูเรือนจำพระนคร, นนทบุรี และบางขวาง." นิติสาส์น 19, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2491): 551-583.

บรรยง มกรากิรมย์. "เรื่องทัศนนิคม." วารสารทัศนวิทยา 8, 1 (เมษายน 2485): 14-19.

บรรยง มกรากิรมย์. การราชทัณฑ์ประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มิตรไทย, 2492.

บรรยง มกรากิรมย์. ระเบียบวินัยและการศึกษาอบรมผู้ต้องขัง. พระนคร: โรงพิมพ์เรือนจำประจำเขตต์คลองเปรม, 2491.

บรรยง มกรากิรมย์. อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา(โดยย่อ). พระนคร: โรงพิมพ์ลหุโทษ, 2478.

(กรมราชทัณฑ์พิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดหนึ่ง จังหวัดธนบุรี วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478)

บัณฑิต จุลาสัย, เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร และพีรศรี ไพวาทอง. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450-2550.

กรุงเทพฯ: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2550.

เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน. ศึกษารัฐไทย ย้อนสภาวะไทยศึกษา : รวมบทความและปาฐกถาว่าด้วยการเมืองไทยสมัยใหม่. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2558.

แบร์รี สมาร์ท. มิเชล ฟูกูเกต์. แปลโดย จามะวี เชียงทอง และสุนทร สุขสรวญจิต. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2555.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน ก่อน 14 ตุลาฯ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ประชาธิปไตย กะทา. ชีวการเมืองและเรือนร่างพิการ : ประวัติศาสตร์การสร้างพลเมืองที่กำกวม.

นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2557.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 7 ประกาศปีฉลู พ.ศ. 2408 ปีชวด พ.ศ. 2409 ปีเถาะ พ.ศ. 2410

ปีมะโรง พ.ศ. 2411. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2466. (พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ณ พระเมรุทอง
สนามหลวง เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2466)

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกที่

อยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาค 6.

พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2490. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายนิข ปานะ
 นนท์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2490)

ประดิษฐ์มุนีธรรม, หลวง. คำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการ

ประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร กับเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบ

เศรษฐกิจ. พระนคร: โรงพิมพ์หุโตะ, 2475.

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1. พระนคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482.

ประวัติและผลงานของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,

2507. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พล.จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2507)

ปรีชา ช่างขวัญยืน และคณะ. คุณค่าและการประเมินคุณค่าเกี่ยวกับชีวิตและสังคม : โทษประหาร

ชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ปรีดี พนมยงค์. บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543.

ปรีดี พนมยงค์. ปาฐะเรื่องปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย. พระนคร: โรงพิมพ์

นิติสาส์น, 2471.

แผ้ว แสงส่งสูง. “เรื่องไม่เป็นเรื่อง.” ใน รัฐธรรมนูญฉบับปฐมฤกษ์จนถึงปัจจุบัน. พระนคร: โรงพิมพ์

อักษรสมัย, 2514. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร.โชติ คุ่มพันธ์ุ 30 กันยายน
2514)

พฤทธิ์ ปริยานนท์. คุณพ่อใจดี. พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2505. (อนุสรณ์ในการพระราชทาน
เพลิงศพ พระยานายกนรชน วิมลภักดี (เจริญ ปริยานนท์) ณ เมรุวัดระฆังโฆสิตาราม วันที่
18 มีนาคม 2505)

พายัพ โจนวิภาต. ยุคทมิฬ. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554.

พิษณุ จันทวิทัน. ล่านาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
การ์สันต์, 2555.

พิสิฐนนทเดช, ชุน. บันทึกความจำที่จะประวัตินพิสิฐนนทเดช กับความรู้รอบตัวและธรรม. นคร
หลวงกรุงเทพธนบุรี: โรงพิมพ์มหาไทย, 2515.

พูนสุข พนมยงค์. ไม่ขอรับเกียรติยศใด ๆ ทั้งสิ้น 95 ปี 4 เดือน 9 วัน พูนสุข พนมยงค์. กรุงเทพฯ:
ตลาดฟ้า พับลิเคชั่น, 2551.

ไพศาล มาลาพันธุ์. บันทึกนักโทษการเมือง. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2528.

ภมรี สุรเกียรติ. “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–
2500.” รู้ไปยาด 2, 3 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2554): 333–385.

ภมรี สุรเกียรติ. “เปลี่ยน “ป่าดิบ” ให้เป็น “บ้าน” ชุมชนในฝัน ณ ทักษณนิคมธารโต พ.ศ. 2478–
2500.” ใน ฅนภัค เสรีรักษ์ และธัญญา สัตราวุธ (บรรณาธิการ). จินตพรรณจากปัตตานี:
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในกระแสการเปลี่ยนแปลง. ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2558.

มนัส จารุภา. เมื่อข้าพเจ้าจีจ่อมพล ป.. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาร, 2517.

มิเชลล์ พุกอดต์. ร่างกายได้บ่งการ. แปลโดยทองกร โภคธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2554.

มูลนิธิจอมพล ป. พินุลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พินุลสงคราม. จอมพล ป. พินุลสงคราม
ครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
จำกัด, 2540.

รวบรวมงานของพันตำรวจเอกขุนนครรัฐเขตต์. พระนคร: บริษัทประชาช่างจำกัด, 2517. (พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก ขุนนครรัฐเขตต์ (สุนทร ตามไท)
ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 กรกฎาคม 2517)

รวม วงษ์พันธ์ วีบุรุษนักรบของประชาชน. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2538. (อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจ
ศพนายรวม วงษ์พันธ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 23 เมษายน 2538)

ระเบียบการ กำหนดการ และเจ้าหน้าที่ การประชุมสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม พ.ศ.
2497. พระนคร: ไทยหัตถการพิมพ์, 2497.

ราม วชิราวุธ. ประวัติต้นรัชกาลที่ 6. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน, 2555.

รายงานกรมสาธารณสุข ประจำพระพุทธศักราช 2468. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2470.

รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 31 พระพุทธศักราช 2469. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2469.

รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 33 พระพุทธศักราช 2471. พระนคร: โรงพิมพ์กองหลวงโทษ, 2471.

รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ร.ศ.111 (เล่ม 1). กรุงเทพฯ: บริษัททอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2550. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2550)

เรื่องอวลัยและคู่มือสำหรับผู้มีครม.. พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไชยวัฒน์, 2496. (พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกแด่หลวงเรืองเวชวิชาคุณ พ.ศ. 2496)

โรเบิร์ต ครีน อิงเคอร์ชอลล์. ปาฐะเรื่องประทุษร้ายต่อผู้ร้าย. แปลโดย พระยาเมธาบดี. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.

เลื่อน ศรภัยวานิช. ฝันร้ายของข้าพเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, 2502.

วิฑูร จักกะพาก. “โรงเรียนฝึกอาชีพ.” วารสารราชทัณฑ์ 4, 2 (เมษายน 2499): 3-4.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). กฎหมายตราสามดวง : แฉ่งสองสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 1 “สถานภาพการกฎหมายตราสามดวง”. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2547.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). กฎหมายตราสามดวง : แฉ่งสองสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง: การพิจารณาใหม่”. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2547.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). อุบายยาศรีรามเทพนครบรรพทวารวดี มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย, 2559.

วิบูล ธรรมวิทย์. ปัญหาอาชญากรรมและการศึกษาแห่งประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ ร.จ.ก., 2489.

วิบูล ธรรมวิทย์. อาชญาวิทยา (หลักวิชาและแนวปฏิบัติป้องกันและแก้ไขอาชญากรรมแห่งประเทศไทย). พระนคร: โรงพิมพ์ รสพ., 2493.

วิบูล ธรรมวิทย์. อาชญาวิทยา. พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2493.

วิบูลย์ ธรรมวิทย์. ปัญหาสังคม-การเมือง. พระนคร: ม.ป.พ., 2499. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจคุณ
แม่สังวาลย์ ลีตระกูล)

วิลลา วิลัยทอง. “ทันทะกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. กบฏสันติภาพ. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2539.

วิศรุต พึ่งสุนทร. “หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนกับประสบการณ์แบบอาณานิคม,” วารสาร
ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ 6, 1(มกราคม-มิถุนายน 2562): 95-126.

ศรัญญู เทพสงเคราะห์. “โทษประหารชีวิตหลังการปฏิวัติ 2475 : แนวคิด การเมือง และข้อถกเถียง
ในการลงทัณฑ์ด้วยความตายของประเทศไทย (พ.ศ. 2475-99).” ศิลปวัฒนธรรม 36, 8
(มิถุนายน 2558): 74 – 106.

ศรัญญู เทพสงเคราะห์. “โรงเรียนฝึกอาชีพ : พื้นที่ควบคุมเด็กในสถาบันราชทัณฑ์ไทย พ.ศ. 2479-
2501.” หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 13 (มกราคม
– ธันวาคม 2559): 114 – 135.

ศรัญญู เทพสงเคราะห์. ราชกิจจานุเบกษา: การเมือง อำนาจ และทรงจำของ(คณะ)ราษฎร. กรุงเทพฯ:
มติชน, 2562.

ศราภัย. วิจารณ์การเมือง. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2500.

ศรีศรากร, ขุน. “เรือนจำมหันตโทษ (บางขวาง).” ประชาชาติ (28 มีนาคม 2480).

สกลวรรณกร วรวรรณ, หม่อมเจ้า. “โครงปาฐะเรื่อง การป้องกันผู้ร้ายด้วยวิธีบำรุง.” ใน พระยาราช
เสนา. รายงานประชุมสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 35 ประจำปีพุทธศักราช 2473 ณ วังบางขุน
พรหม. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2473.

สกลวรรณกร วรวรรณ, หม่อมเจ้า. ตำราอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาของ ม.จ.สกลวรรณกร
วรวรรณ. พระนคร: โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, 2497.

สงบ สุริยรินทร์. เทียนวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทรวมสาส์น (1977) จำกัด, 2543.

สงวน ตุลารักษ์. “ปาฐกถา เรื่องการราชทัณฑ์.” วารสารทัณฑวิทยา 1, 5 (ธันวาคม – มกราคม
2478): 391-398.

สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย. การเสด็จตรวจราชการหัวเมืองของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ
กระทรวงมหาดไทย, 2555.

สถาบันพระปกเกล้า. รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ.
2474. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2560.

สมเกียรติ วันทะนะ. “รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475,” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 17, 1 (มิถุนายน 2533): 23-44.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการณคณะสงฆ์ พ.ศ. 2455-2460.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2537.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512. (คณะรัฐมนตรีจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 16 ธันวาคม 2512)

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544.

สมาคมข้าราชการแห่งประเทศไทย. เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2516.

สมุดที่ระลึกของสำนักนายกรัฐมนตรีในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2480. พระนคร: ม.ป.พ., 2480.

สมศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.

สฤณี ธนะรัชต์. “โศกนาฏกรรมและคำกล่าวปิดการอบรมอันธพาล.” วารสารราชทัณฑ์ 8, 4 (สิงหาคม 2503): ง-จ.

สลัป วิสุทธิมรรค. “คำกล่าวในการเปิดเรือนจำกลางคลองไผ่.” วารสารราชทัณฑ์ 6, 3 (มิถุนายน 2501): ฉ – ฎ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สวัสดี จันทน์. นิทานชาวไร่ เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2560.

สวัสดี จันทน์. นิทานชาวไร่ เล่ม 4. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2560.

สายชล สัตยานุรักษ์. พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352). กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

สารสาสน์ประพันธ์, พระ. ความสำคัญบางประการ เรื่อง “คริมีโนโลยี” (CRIMINOLOGY). พระนคร: โรงพิมพ์หุโตะ, 2477.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า 4 (ภาค 15 - ภาค 19). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2563.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า 6 (ภาค 26 - ภาค 32). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2563.

สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). ร้อยนักเขียนร้อยกวี ชุมนุมบทกวีเชิดชูเกียรติ กุหลาบ สายประดิษฐ์. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี ศรีบูรพา, 2548.

- สุดสงวน สุธีสร. อาชญาวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2553.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐและคณะ. “ไต่ถงปฏิวัติ ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจากคำบอกเล่าของ ธง แจ่มศรี และสหาย (พ.ศ. 2464-2537).” ใน ธง แจ่มศรี ไต่ถงปฏิวัติ. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2562.
- สุนทรพจน์นายกรัฐมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม 20 มกราคม 2478. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพานิช, 2478.
- สุภัตตรา ภูมิประภาส. บันทึก 72 ปี ทองใบ ทองเปาด์. กรุงเทพฯ: สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน, 2541.
- สุวรรณ รื่นยศ. ปาฐกถาเรื่องการปฏิบัติต่อผู้ร้าย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2504.
- เสถียร วิชัยลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส, 2477.
- เสถียร วิชัยลักษณ์. ประมวลข้อบังคับและระเบียบการราชทัณฑ์. พระนคร: โรงพิมพ์นิติเวช, 2492.
- เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์. “นิคมในฝัน.” วารสารทัศนศึกษา 7, 2 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2484): 153-162.
- แสง ตุงคะบรรหาร. โจรสลัดเกาะตะรุเตา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544.
- โสทร วณิชเสถียร. “จำนวนและแนวโน้มของอาชญากรรม.” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องอาชญากรรมกับการป้องกันทางสังคม วันที่ 7-9 เมษายน 2519.
- หยุด แสงอุทัย. คำอธิบายกฎหมายศาลเด็ก. พระนคร: สำนักงานปรชานิติ, 2494.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เชียงใหม่. จดหมายเหตุการปรับปรุงพื้นที่ทัศนสถานหญิงเพื่อการพัฒนาสู่ช่วงหลวงเวียงแก้ว. เชียงใหม่: บริษัทโอเวชั่น สตูดิโอ, 2559.
- เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์. ปฏิวัติ ร.ศ. 130. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.

- อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416. แปลโดย ปรายทอง สิริสุข และพรณี ฉัตรพลรักษ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.
- อธิบดีกรมราชทัณฑ์. “คำกล่าวเปิดทัณฑสถานวัยหนุ่มมีนบุรี.” วารสารราชทัณฑ์ 6, 1 (กุมภาพันธ์ 2501): 1-3.
- อนันต์ พยัคฆ์บุตร. “นิคมสร้างตนเอง.” สร้างตนเอง 1, 3 (พฤศจิกายน 2483): 11-14.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระปัญญาคุณ ปุณณะวังโส (พล.ต.ต.ชลอ ศรีศรากร ป.ม.ท.ช.). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์, 2530.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสบชัย สุขารมณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2528. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสบชัย สุขารมณ์ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ วรมหาวิหาร วันที่ 2 เมษายน 2528)
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานูภาพไตรภพ. พระนคร: กรมแผนที่ทหาร, 2504. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานูภาพไตรภพ (จรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 20 ธันวาคม 2504)
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ นายจ่านง สิงหนณี. กรุงเทพฯ: มิตรเจริญการพิมพ์, 2541.
- อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.วิบูล ธรรมวิทย์. พระนคร: นำเขียนการพิมพ์, 2515.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.
- อลิศรา พรหมโชติชัย. “เด็ก รัฐ ประชาสังคม?: การก่อตัวและความเปลี่ยนแปลงของแนวนโยบายว่าด้วยเด็กในสังคมไทย ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546.” รัฐศาสตร์สาร 35, 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2557): 37-50.
- อักรินทร์ กำไญบุญและคณะ (บรรณาธิการ). อนุสรณ์ 100 ปี การอนุศาสนาจารย์ไทย. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2562.
- อัญชลี สุสายัณห์. ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่องสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2552.

อาภา ภมรบุตร. “การจัดระเบียบทัศนสถานวัยหนุ่ม.” วารสารราชทัณฑ์ 5, 4 (สิงหาคม 2500): 45-59.

อาภา ภมรบุตร. “คำกล่าวอบรมเจ้าพนักงานทัศนสถานวัยหนุ่ม.” วารสารราชทัณฑ์ 6, 3 (มิถุนายน 2501): 26-28.

อาภา ภมรบุตร. อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, 2495.

อารี รังสิโยภุชฌ์ และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการฟื้นฟูบริเวณประวัติศาสตร์เกาะตะรุเตา อุทยานแห่งชาติตะรุเตา. สงขลา: คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครู สงขลา, 2535.

อิงศรีกรีกการ, หลวง. “รายงานสภาพของกลีกรนิคม อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ลงวันที่ 11 ตุลาคม 2480.” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

เอช เอญต์. กฎหมายอาชญา. พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477.

เอช เอญต์. อาชญาวิทยา. พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480.

เอช เอญต์. อาชญาวิทยา (ว่าด้วยทัณฑวิทยา). พระนคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2480.

เอจิ จูราชิมา. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. แปลโดย วรศักดิ์ มัทธโนบล. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

เอจิ จูราชิมา. กำเนิดพรรคคอมมิวนิสต์สยาม. แปลโดย ไซเมิต ทิพย์เทียนพงษ์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2555. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โอวาทของพระครูสังฆบริหาร (เมฆ วงศ์สวัสดิ์) วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา แสดงแก่นักโทษชายหญิงในเรือนจำจังหวัดอุบลราชธานี ในวันอาทิตย์ที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2477. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477. (พิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท พระศรีปริญญา (ล้วน มหาสันทนะ) ณะบรมบรรพต วัดสระเกษ จังหวัดพระนคร วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2477)

วิทยานิพนธ์

กนิษฐา ชิตช่วง. “มูลเหตุของการร่างกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

ก้องสกล กวินรวีกุล. “การสร้างร่างกายพลเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาฉบับบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

จิรวัดน์ แสงทอง. “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ชนาวุธ บริรักษ์. “การเพิ่มขึ้นของ “วันสำคัญ” กับการสร้างความเป็นพลเมืองของชาติไทย ทศวรรษ 2520-2540.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2562.

ชิตพล กาญจนกิจ. “การสร้างและรักษาอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ชุมสาย ไชยวัด. “บทบาททางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ พ.ศ. 2490-2500.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ธัญญรัตน์ ทิพนอม. “การลงโทษประหารชีวิต : อำนาจ ความรุนแรง และรัฐไทย.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

ธัญวรัตน์ ตั้งกาญจนานนท์. “วิวัฒนาการของกระบวนการลงโทษจำคุกในประเทศไทยและปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. “บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2506-2516.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

นนทพร อยู่มั่งมี. “กองตระเวนกับการจัดพื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ พ.ศ. 2418-2458.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

นพรัตน์ นุสธรรม. “การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

บุญทริกา บุญตะบุตร. “บทบาททางการเมืองของ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ. 2475-2490).” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ประสาร ทองภักดี. “ระบบการราชทัณฑ์แห่งประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2502.

ประเสริฐ เมฆมณี. “การบริหารงานพัฒนาสถานวัยหนุ่มมีนบุรี : บทศึกษาเกี่ยวกับการจัดองค์การ หลักการและวิธีปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด.” วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2508.

พรธงาม เถาธรรมสาร. “การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์. “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 จนถึง พ.ศ. 2475.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

พริยา พิทยาวัฒน์ชัย. “สถาปัตยกรรมของโยอาคิม กราซีในสยาม.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554.

ภักพงศ์ จันทรสณี. “การจัดการศึกษากฎหมายตามแบบตะวันตกของไทยระหว่าง พ.ศ. 2440-2482.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ภัทรนิษฐ์ เกียรติธนาธิ. “รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. 2394-2453.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2562.

ภูธร ภูมะธน. “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

ภูวดล ไชยอินทร์. “การขับเคลื่อนปัจจัยของวาทกรรมทัศน์วิทยา: วงศาวทยาของการใช้โทษประหาร และความรุนแรงเพื่อการลงทัณฑ์ในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2563.

มนตรี เงินสวัสดิ์. “แนวคิดในการลงโทษของกฎหมายตราสามดวง.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

มานิส ปิยะสิงห์. “ศึกษาลักษณะสังคมไทยวิเคราะห์จากบทลงโทษในกฎหมายตราสามดวง.”

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

รวีวรรณ รักถิ่นกำเนิด. “เหา กับ เหย: อำนาจและการต่อรองของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถาน.”

วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561.

รัตนพร เศรษฐกุล. “ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480).”

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

วรยุทธ พรประเสริฐ. “นักเลงพระนคร: ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมกับการเกิดนักเลงแบบเมืองในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2500.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2562.

วารุณี ไอสถารมย์. “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

วิไลพร วงศ์สุรักษ์. “จิตรกรรมเรื่องนรกภูมิในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี พุทธศักราช 2319.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

วิวิทย์ จตุปาริสุทธิ. “วิวัฒนาการว่าด้วยการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511.

วุฒิชัย มูลศิลป์. “นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2512.

เวียงรัฐ เนติโพธิ์. “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

ศรีศักดิ์ ธรรมรักษ์. “การบริหารงานของสถานอบรมและฝึกอาชีพ ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505.

- ศรีสุดา กองวิเชียร. “การแปลเรื่องคดีอาญาและการลงโทษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งโดย วอลเตอร์ อี.เจ. ทิปส์.” สารนิพนธ์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ศิริวรรณ ลาภสมบูรณ์. “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ” ในสังคมไทย พ.ศ. 2460-2510.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- ศิริศิลป์ จัยเจริญ. “คนเอเชียในบังคับของชาติตะวันตกกับการสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐสยามสมัยใหม่ พ.ศ. 2416-2456.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.
- สถาปนา เขิงจอหอ. “อาชญาวิทยาไทยและการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยในทศวรรษ 2430-2500.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2564.
- สมโชติ อ๋องสกุล. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449 - 2474).” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521.
- สมพงษ์ แจ่มเร็ว. “บทบาทของตำรวจสันติบาลในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545.
- สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์. “การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2515.
- สรรค์ชัย เปรมล้ำฤกษ์. “การฝึกอบรมบุคคลอันธพาลในสถานอบรม และฝึกอาชีพลาดยาว.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.
- สร้อยดี ประยูรเสถียร. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (2436-2476).” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522.
- สายพิณ ศุพุททมงคล. “คู่มือกับคน : อำนาจและการต่อต้านขัดขืน.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- สุมาลี บำรุงสุข. “การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416 – 2453).” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

เสาวลักษณ์ คุณประยูร. “นโยบายของรัฐบาลสยามต่อผู้กระทำความผิดทางด้านการศาลและการราชทัณฑ์ พ.ศ. 2434 – 2458.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

อมรา ชันอาสา. “สภาพสังคมไทย : ศึกษาจากงานการราชทัณฑ์ระหว่าง พ.ศ. 2433 – 2475.”

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

อนุสรณ์ อุณโณ. “วิสามัญชาตกรรม : อาชญากรรมและการลงทัณฑ์ในสังคมไทย.” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

อัญชลี จิตรสุคนธ์. “พระยมในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

“หนังสือเก่าล้าตดสมัยก่อน.” เข้าถึงได้จาก http://talesfromtheoldimage.blogspot.com/2013/08/blog-post_13.html (30 ตุลาคม 2564).

ชาติชาย มุกสง. “การเลือกตั้งสกปรก 26 กุมภาพันธ์ 2500.” เข้าถึงได้จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=การเลือกตั้งสกปรก_26_กุมภาพันธ์_2500#cite_ref-4 (21 ธันวาคม 2564).

ณภัทร ปัญญาญจน์. “มาตรการทางการเมือง: จากเตียง ศิริขันธ์ ถึงวันเฉลิม ผ่านได้หรือยัง? กับพรบ.ซ่อมทรมาณ อุ้มหาย.” เข้าถึงได้จาก <https://pridi.or.th/th/content/2021/08/818> (2 เมษายน 2565).

เดอะ สแตนดาร์ด. “สอง ‘คุกธนบุรี’ เรือนจำแห่งแรกในโลกที่นำ ‘ข้อกำหนดแมนเดลา’ มาปฏิบัติเต็มรูปแบบ.” เข้าถึงได้จาก <https://thestandard.co.th/news-thailand-thonburi-remand-prison-1st-place-apply-nelson-mandela-regulation/> (15 สิงหาคม 2560).

ระบบสืบค้นคำพิพากษา คำสั่งคำร้องและคำวินิจฉัยศาลฎีกา. “575. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 326-327/2505.” เข้าถึงได้จาก <http://deka.supremecourt.or.th/search/index/29> (25 มีนาคม 2565).

ศรัญญู เทพสงเคราะห์ และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์. “คุกลาดยาว.” เข้าถึงได้จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B8%81%E>

0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%94%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%A7
(24 มีนาคม 2565).

ศิลปวัฒนธรรม. “กำเนิด “เบ๊งเย็นตรางู” จากห้างขายยาอังกฤษ (ตรางู) เก้าแก่สมัย ร.5 ถึงผู้รับ
สูตรเบ๊งเย็น.” เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_49206 (5
กุมภาพันธ์ 2565).

ศิลปวัฒนธรรม. “ที่ปรึกษาฝรั่งเศสเห็นสภาพเรือนจำสยามถึงกับ “สังเวช” ใจ ชี้คอกหมูในยุโรปยัง
สภาพดีกว่า.” เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/quotes-in-history/article_5434?fbclid=IwAR04Y9R3YVwBaqDrFX_m4LmkLIqSqzPL9snsd6anNMW93kAGEHt-mGCz3O8 (13 พฤษภาคม 2564).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. “รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 8 ธันวาคม 2507.” เข้าถึง
ได้จาก http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=49450&key_word=%CD%D1%B9%B8%BE%D2%C5&owner_dep=&meet_date_dd=&meet_date_mm=&meet_date_yyyy=&doc_id1=&doc_id2=&meet_date_dd2=&meet_date_mm2=&meet_date_yyyy2= (20 มกราคม 2564).

“William Willis (1837-1894),” available from <http://www.wikitree.com/wiki/Willis-4266>
(September 1, 2017).

เอกสารภาษาต่างประเทศ

“A Siamese Penal Settlement.” The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (30
September 1912).

“Italian’s Discipline For Siam Prisoners.” The Singapore Free Press and Mercantile
Advertiser (9 July 1938).

“Penal Islanders turn Pirates.” The Singapore Free Press (26 June 1947).

“Siamese Studying P.L Penal System.” The Tribune (8 May 1935).

Aguirre, Carlos. The Criminals of Lima and the Worlds: The Prison Experience 1850-1935. Durham: Duke University Press, 2005.

Anderson, Clare (editor). A Global History of Convicts and Penal Colonies. London: Bloomsbury Academic, 2018.

- Arnold, David and Hardiman, David (editors), Subaltern Studies VII Essays in Honor of Ranajit Guha. New Delhi: Oxford University Press, 1996.
- Bassiouni, M. Cherif (editor). The Contributions of Specialized Institutes and Non-governmental Organizations to the United Nations Criminal Justice Program. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
- Battye, Alfred N. "The Military, Government, and Society in Siam, 1868-1910." Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1974.
- Botman, Daviel V. Punishment and Power in the Making of Modern Japan. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Brown, Ian "A Commissioner Calls: Alexander Paterson and Colonial Burma's Prisons." Journal of Southeast Asian Studies Vol. 38, No. 2 (June 2007): 293-308.
- Brown, Ian. "Death and Disease in the Prisons of Colonial Burma." Journal of Burma Studies Vol. 14 (2010): 1-20.
- Buckley, C. B. An Anecdotal History of Old Times in Singapore. Singapore: Fraser and Neave Ltd., 1902.
- Chaiyan Rajchagool. The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism. Bangkok: White Lotus, 1994.
- Chalong Soontravanich. "Small Arms, Romance, and Crime and Violence in Post WW II Thai Society," Southeast Asian Studies 43, 1 (2005): 26-46.
- Davis Jr., Donald R. The Spirit of Hindu Law. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Dikötter, Frank and Brown, Ian (editors). Cultures of Confinement: A History of the Prison in Africa, Asia and Latin America. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
- Dikötter, Frank. Crime, Punishment and the Prison in Modern China. New York: Colombia University Press, 2002.
- FIDH. "Behind the Walls - A look at prison conditions in Thailand after the coup." available from www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_thailand_688a_web.pdf (July 7, 2017).

- Finzsch, Norbert and Jutte, Robert (editors). Institution of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950. New York: Cambridge University Press, 1996.
- Foucault, Michel. Discipline and Punish : The Birth of the Prison. New York: Random House, 1977.
- Garland, David. Punishment and Modern Society: A Study in Social History. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Gibson, Mary. "Global Perspectives on the Birth of the Prison." American Historical Review Vol. 116, No. 4 (October 2011): 1040-1063.
- Gibson, Mary. Italian Prisons in the Age of Positivism, 1861-1914. London: Bloomsbury Academic, 2019.
- Giddens, Anthony. The Nation-State and Violence Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism. Cambridge: Polity Press, 1985.
- Gillin, John Lewis. "Japan's Prison System." Social Forces Vol.7 No.2 (December 1928): 177-189.
- Haanstad, Eric J. "Constructing Order through Chaos: A State Ethnography of the Thai Police." Ph.D. University of Wisconsin-Madison, 2008.
- Haberkorn, Tyrell. In Plain Sight: Impunity and Human Right in Thailand. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2018.
- Harrison, Rachel V. and Jackson, Peter A. (ed.). The Ambiguous Allure of the West : Traces of the Colonial in Thailand. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2010.
- Ignatieff, Michael. A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750-1850. New York: Penguin Books, 1978.
- Kasian Tejapira. "Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958." Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1992.
- Konate, Dior. "A History of the Penal State in Senegal: Repressive Architectures and the Life of Prison Detainees from the 19th Century to the Present." Ph.D. dissertation, University of Wisconsin-Madison, 2006.

- Kullada Kesboonchoo Mead. The Rise and Decline of Thai Absolutism. London: Routledge, 2004.
- Lim, Samson W. "The Aesthetics of Evidence: Crime and Conspiracy in Thailand's Popular Press." Ph.D. dissertation, Cornell University, 2012.
- Lim, Samson. "Forgery and Formalism in Early Capitalist Bang." Southeast Asia Research Centre Working Paper Series, No. 171, September 2015.
- Loos, Tamara. Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand. Chiang Mai: Silkworm Book, 2006.
- Lopez-Rey, Manuel. "The First U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders." The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science 47, 5 (January-February 1957): 526-538.
- Lysa, Hong. "Extraterritoriality in Bangkok in the reign of King Chulalongkorn, 1868 – 1910: The Cacophony of Semi-Colonial Cosmopolitanism." Intinerario:European Journal of Overseas History 27, 2 (2003): 25 – 46.
- Lysa, Hong. "Palace Women at the Margins of Social Change: An Aspect of the Politics of Social History in the Reign of King Chulalongkorn." Journal of Southeast Asian Studies 30, 2 (September 1999): 310-324.
- Salman, Michael. "The Prison That Makes Men Free: The Iwahig Penal Colony and the Simulacra of the American State in the Philippines." in McCoy, Alfred W. and Scarano, Francisco A. (editors). Colonial Crucible: Empire in the Making of the Modern American State. Medison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2009.
- McNair, Major J.F.A. Prisoners Their Own Warders. London: Archibald Constable and Co., 1899.
- Morris, Norval and Rothman, David J. (editors). The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society. New York: Oxford University Press, 1995.
- O'Brien, Patrica. The Promise of Punishment: Prisons in Nineteenth-Century France. Princeton: Princeton University Press, 1982.

- Pieris, Anoma. Hidden Hands and Divided Landscapes: A Penal History of Singapore's Plural Society. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009.
- Reynolds, Craig J. "The Buddhist Monkhood in Nineteenth-Century Thailand." Ph.D. dissertation, Cornell University, 1973.
- Ricci, Ronit (editor). Exile in Colonial Asia : kings, convicts, commemoration. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2016.
- Roth, Michel P. Prisons and Prison Systems: a Global Encyclopedia. London: Greenwood Press, 2006.
- Rothman, David J. The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1971.
- Sakata, Minako. "The Transformation of Hokkaido from Penal Colony to Homeland Territory." International Review of Social History Volume 63 (August 2018): 109-130.
- Schull, Kent Fieldin. "Penal Institutions, Nation-state Construction, and Modernity in the Late Ottoman Empire, 1908 – 1919." Ph.D. thesis, University of California, 2007.
- Sommerville, Maxwell. Siam on the Meinam. second reprint. Bangkok: White Lotus, 2010.
- Tej Bunnag. "The Provincial Administration of Siam, 1892-1915." Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1976.
- Tips, Walter E. J. Crime and Punishment in King Chulalongkorn's Kingdom. Bangkok: White Lotus, 1998.
- Tips, Walter E. J. Gustave Rolin-Jaequemyns and the Making of Modern Siam. Bangkok: White Lotus, 1996.
- Tripplett, Ruth Ann (editor). The Wiley Handbook of the History and Philosophy of Criminology. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2018.
- Umemori, Naoyaki. "Modernization through Colonial Mediations: the Establishment of the Police and Prison System in Meiji Japan." Ph.D. dissertation, the University of Chicago, 2002.

Warren, James. "The Rangoon jail riot of 1930 and the prison administration of British Burma." South East Asian Research Vol. 10, No. 1 (March 2002): 5 – 29.

Wyatt, David. The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn. New Haven and London: Yale University Press, 1969.

Zinoman, Peter. The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862 – 1940. London: University of California Press, 2001.

บรรณานุกรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ศรัญญ เทพสงเคราะห์
วัน เดือน ปี เกิด	27 มิถุนายน 2528
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	กรุงเทพมหานคร
ผลงานตีพิมพ์	ราชวรธิปไตย : การเมือง อำนาจ และทรงจำของ(คณะ)ราชวร. กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.
รางวัลที่ได้รับ	-